

ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

8.
Cilt
Volume

4.
Sayı
Issue

2024
Aralık
December

ULUSLARARASI ANADOLU SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Anatolian Social Sciences Journal

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Refereed Journal of Social Sciences

DergiPark
AKADEMİK

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

2024, Cilt: 8, Sayı: 4

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi

International Anatolian Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2619-9475

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid>

Yıl/Year: 2024

Cilt/Volume: 8

Sayı/Issue: 4

Türkçe ve İngilizce Yayımlanan Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal Published in Turkish and English

YAYINCI / PUBLISHER

▪ Yılmaz ARSLAN ▪ Kalan Basım Yayım Dağıtım

EDİTÖRLER / EDITORS

▪ Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

▪ Doç. Dr. Yunus YILMAZ ▪ Dicle Üniversitesi

DİL EDİTÖRLERİ / LANGUAGE EDITOR

▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi

▪ Dr. Emine SONAL ▪ Yaşar Üniversitesi

▪ Dr. Jeffrey HOWLETT ▪ İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

▪ Prof. Dr. Dosay KENJETAY ▪ Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.

▪ Prof. Dr. Carol GRIFFITHS ▪ Yeni Zelanda

▪ Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ ▪ Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

▪ Prof. Dr. Yusuf ARSLAN ▪ Batman Üniversitesi

▪ Dr. A. Haydar SÖYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi

▪ Dr. Gülnare MANAFOVA ▪ Azerbaycan Milli Konservatoriyası

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

İngiliz Dili ve Edebiyatı ▪ Prof. Dr. Meryem AYAN ▪ Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Sosyoloji ▪ Prof. Dr. M. Cem DEMİR ▪ Munzur Üniversitesi

Psikoloji ▪ Dr. Öğr. Üyesi Canan BÜYÜKAŞIK ▪ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Psikolojik Dan. ve Reh. ▪ Dr. Öğr. Üyesi Abdullah MANAP ▪ Batman Üniversitesi

Tarih ▪ Prof. Dr. Ahmet İLYAS ▪ Harran Üniversitesi

Coğrafya ▪ Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN ▪ Namık Kemal Üniversitesi

Siyasal Bilgiler ▪ Dr. Öğr. Üyesi A. Haydar SOYSÜREN ▪ Ardahan Üniversitesi

Müzik ▪ Doç. Dr. M. Sait Halim GENÇOĞLU ▪ Ardahan Üniversitesi

Felsefe ▪ Doç. Dr. Ufuk BİRCAN ▪ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat ▪ Doç. Dr. Faruk GÖKÇE ▪ Dicle Üniversitesi

İletişim ▪ Prof. Dr. Bedriye POYRAZ ▪ Ankara Üniversitesi

Bankacılık ▪ Prof. Dr. Mehmet Deniz YENER ▪ Marmara Üniversitesi

İlahiyat ▪ Doç. Dr. Mehmet ALTUN ▪ Bitlis Üniversitesi

İşletme ▪ Dr. Öğr. Üyesi Murat KARA ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İktisat ▪ Dr. Öğr. A. Baran YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Ekonometri-İstatistik ▪ Dr. Öğr. Üyesi Seda Başar YILMAZ ▪ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Pazarlama ▪ Dr. Öğr. Üyesi Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU ▪ Kastamonu Üniversitesi

Sosyal Hizmet ▪ Öğr. Gör. Cezmi ERVÜZ ▪ Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

AKADEMİK DANIŞMA KURULU / *ACADEMIC ADVISORY BOARD*

- Prof. Dr. İlknur ÖNE Fırat Üniversitesi
- Prof. Dr. Rüstem ERKAN Dicle Üniversitesi
- Prof. Dr. Şükrü ASLAN Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Çağlayan KOVANLIKAYA Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Bedriye POYRAZ Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Firdevs GÜMÜŞOĞLU Mimar Sinan Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa AKSOY Munzur Üniversitesi
- Prof. Dr. Ayabek BAİNİYAZOV Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniv.
- Prof. Dr. H. Murat ŞAHİN Gaziantep Üniversitesi
- Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV Ardahan Üniversitesi
- Doç. Dr. A. Mesut AĞAR Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Fatih YAZICI Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
- Doç. Dr. Zuhâl KILINÇ Batman Üniversitesi
- Doç. Dr. Aytunç AYDIN Ordu Üniversitesi
- Dr. İbrahim SOYSÜREN Neuchâtel Üniversitesi
- Dr. Muhammet Ali SAĞLAM Artvin Çoruh Üniversitesi
- Dr. Mustafa YALÇINKAYA Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
- Dr. Seda Başar YILMAZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

1 Araştırma Makalesi / Research Article

WHY TEACHERS LEAVE TEACHING: THE CASE OF PRIVATE SCHOOLS IN TURKEY

ÖĞRETMENLER NEDEN MESLEĞİ BIRAKIYOR: TÜRKİYE'DE ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARI ÖRNEĞİ

Aysel ÇAKIR, Emre ER ve Mithat KORUMAZss./pp. 830-851

2 Derleme Makale / Review Article

DIONISIOS SOLOMOS'TA DİL VE ESTETİK, SİYASAL VE ZİHİNSEL DÜŞÜNCE

LANGUAGE AND AESTHETIC, POLITICAL AND INTELLECTUAL THOUGHT IN DIONISIOS SOLOMOS

İrini SARIOĞLUss./pp. 852-858

3 Araştırma Makalesi / Research Article

AN EXAMINATION OF THE SELF-EFFICACY IN PLAY INSTRUCTION AMONG TEACHERS IN PRESCHOOL SPECIAL EDUCATION INSTITUTIONS

OKUL ÖNCESİ ÖZEL EĞİTİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN OYUN ÖĞRETİMİ ÖZ YETERLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Merve UYGUR CELEP ve Oktay TAYMAZ SARI.....ss./pp. 859-876

4 Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE'DE COVID-19 DÖNEMİ SONRASI REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU VE İHRACAT ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE AND EXPORTS IN TÜRKİYE IN THE POST-COVID-19 PERIOD

Selahattin Armağan VURDU.....ss./pp. 877-889

5 Araştırma Makalesi / Research Article

MARLENE DUMAS RESİMLERİNDE SİYASİ BİR TEMA OLARAK PORTRÉ

PORTRAIT AS A POLITICAL THEME IN MARLENE DUMAS PAINTINGS

Çiğdem DOĞAN ÖZCAN.....ss./pp. 890-899

6 Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE'DE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE ASİMETRİK ENFORMASYON VE SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK ŞİDDET OLGUSU

ASYMMETRIC INFORMATION IN THE HEALTH SECTOR IN TURKEY AND THE FACT OF VIOLENCE AGAINST HEALTHCARE WORKERS

Ahmet Aydın ARI, Mükerrerem AYGÜN, Kerim Eser AFŞAR, Murat ŞENOL ve Ceren SAVURKAÇ ..ss./pp. 900-926

7 Araştırma Makalesi / Research Article

SİYASAL PAZARLAMA KAPSAMINDA SEÇMENLERİN OY VERME KARARINA ETKİ EDEN UNSURLARIN BELİRLENMESİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ

DETERMINING THE FACTORS AFFECTING VOTERS' VOTING DECISION WITHIN THE SCOPE OF POLITICAL MARKETING: THE CASE OF SİVAS PROVINCE

Beyza ADIYAHŞI ve Mualla AKÇADAĞss./pp. 927-949

8 Araştırma Makalesi / Research Article

EBEVEYNLERE YÖNELİK KABUL VE KARARLILIK TERAPİSİ TEMELLİ GRUP MÜDAHALE PROGRAMLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF GROUP INTERVENTION PROGRAMS BASED ON ACCEPTANCE AND COMMITMENT THERAPY FOR PARENTS

Sena EROL KARACA ve Fulya YÜKSEL ŞAHİN.....ss./pp. 950-969

9 Araştırma Makalesi / Research Article

UNDERSTANDING THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF SMEs

KOBİ'LER BAĞLAMINDA YAPAY ZEKANIN ROLÜNÜN ANLAŞILMASI

Ayça Kübra HIZARCI, Alara TARİER, Özge ÖZGEN ve Gülüzar Kurt GÜMÜŞ.....ss./pp. 970-995

10 Araştırma Makalesi / Research Article

DISASTER ATTITUDE AND INDIVIDUAL DISASTER RESILIENCE AMONG UNIVERSITY STUDENTS AND INFLUENCING FACTORS: A DISASTER ZONE SAMPLE

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AFET TUTUMLARI İLE BİREYSEL AFET DAYANIKLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR AFET BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Nazan GÜRARSLAN BAŞ, Gülnaz KARATAY ve Nilgün SÖYLEMEZ.....ss./pp. 996-1005

11 Araştırma Makalesi / Research Article

SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

SOCIAL MEDIA ADDICTION: A STUDY ON UNIVERSITY STUDENTS

Azimenur AYAZ ve A. Banu BARIŞ.....ss./pp. 1006-1025

12 Derleme / Review

MİKROPLASTİKLERE YÖNELİK TÜKETİCİ TEPKİLERİ: BİR ULUSLARARASI PAZAR ARAŞTIRMASI

CONSUMER REACTIONS TO MICROPLASTICS: AN INTERNATIONAL MARKET RESEARCH

Salih BARAN ve İsmail Tamer TOKLU.....ss./pp. 1026-1040

13 Araştırma Makalesi / Research Article

SOCIAL CONSEQUENCES OF DEMOGRAPHIC TRANSFORMATION IN TURKEY

TÜRKİYE'DEKİ DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜMÜN TOPLUMSAL SONUÇLARI

Adem BÖLÜKBAŞI.....ss./pp. 1041-1058

14 Araştırma Makalesi / Research Article

HONOUR, IDENTITY, AND ALIENATION IN FADIA FAQIR'S MY NAME IS SALMA (2007)

FADIA FAQIR'IN MY NAME IS SALMA (2007) ROMANINDA NAMUS, KİMLİK VE YABANCILAŞMA

Berivan SALTİK.....ss./pp. 1059-1077

15 Derleme Makale / Review Article

GENDER BARRIER AS A HURDLE TO WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN PAKISTAN

PAKİSTAN'DA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN ÖNÜNDEKİ BİR ENGEL OLARAK CİNSİYET

Mahrukh KHAN ve Fatma TÜRÜÇss./pp. 1078-1089

16 Araştırma Makalesi / Research Article

THE HUMAN BODY AS A TEXT IN CHARLES DICKENS'S A TALE OF TWO CITIES

CHARLES DICKENS'İN İKİ ŞEHRİN HİKAYESİ ESERİNDE İNSAN BEDENİNİN METİN OLARAK İNCELENMESİ

İŞİL ÖTEYAKAss./pp. 1090-1104

17 Araştırma Makalesi / Research Article

CARL CZERNY OPUS 599/30 ve 36 NUMARALI ETÜTLERİN PİYANO İCRASINA YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

CARL CZERNY OPUS 599/30 AND 36 EDUTES' COMPARATIVE ANALYSIS FOR PIANO PERFORMANCE

Turgay TUNÇss./pp. 1105-1120

18 Araştırma Makalesi / Research Article

EBEVEYN ÇOCUK İLİŞKİSİNİN EBEVEYN MEDENİ DURUMU, BAĞLANMA STİLLERİ VE BAĞLANMA YARALANMA DÜZEYİNE GÖRE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF PARENT-CHILD RELATIONSHIP ACCORDING TO PARENTAL MARITAL STATUS, ATTACHMENT STYLES AND ATTACHMENT INJURY LEVELS

Ecem ERCAN ve Melike İLERİSOYss./pp. 1121-1136

BU SAYININ HAKEMLERİ

Referees of This Issue

Hakem Adı Soyadı	Kurum Bilgisi
Abdullah Şenaslan	Sakarya Üniversitesi
Abdullah Mehmet Avunduk	Sakarya Üniversitesi
Abdül Tekin	Iğdır Üniversitesi
Adem Peker	Atatürk Üniversitesi
Adem Kılıç	Ankara Müzik Ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
Adem Peker	Atatürk Üniversitesi
Adem Üstün Çatalbaş	Muş Alparslan Üniversitesi
Ahmet Tanhan	Adıyaman Üniversitesi
Ahmet Baran Yılmaz	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Ahmet Fethi Gün	Dicle Üniversitesi
Ali Güllü	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ali Eryılmaz	Yıldız Teknik Üniversitesi
Ali Güllü	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Ali Ammar Kurt	Mersin Üniversitesi
Aslı Damar Çakmak	İstanbul Üniversitesi
Ayşe Bozkurt	Çukurova Üniversitesi
Bekir Bural	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Berna Fildiş	Bartın Üniversitesi
Burcu Şanlı	Mersin Üniversitesi
Dilan Deniz Akan	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Ela Oğan	Artvin Çoruh Üniversitesi
Erman Saygılı	Afyon Kocatape Üniversitesi
Erol Bulut	Ordu Üniversitesi
Ezgi Karmaz	Kırıkkale Üniversitesi
Gizem Berber	Giresun Üniversitesi
Gül Kurum Tiryakioğlu	Trakya Üniversitesi
Hamdi Ali Serdar	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Kader Öztürk	Ardahan Üniversitesi
Mehmet Akif İnci	Muş Alparslan Üniversitesi
Mehmet Ali Çakır	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Muhammet Ali Özdoğan	Akdeniz Üniversitesi
Müzeyyen Hacıpaşaoğlu	Ankara Üniversitesi
Nurettin Parılı	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Onur Arınç Duran	Milli Savunma Üniversitesi
Pervin Oya Taneri	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Saadet Ela Pelenk	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Seda Koç	Namık Kemal Üniversitesi
Serpil Kahraman	Yaşar Üniversitesi
Tarik Ziyad Gulcu	Ankara Üniversitesi
Zeynep Tekin Babuç	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

WHY TEACHERS LEAVE TEACHING: THE CASE OF PRIVATE SCHOOLS IN TURKEY

ÖĞRETMENLER NEDEN MESLEĞİ BIRAKIYOR: TÜRKİYE'DE ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARI ÖRNEĞİ

 Aysel ÇAKIR¹

 Emre ER²

 Mithat KORUMAZ³

¹ Teacher, Ministry of National Education, Maltepe Orhangazi Anatolian High School, aysel.cakir@std.yildiz.edu.tr

² Doç. Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Education, emreer@yildiz.edu.tr

³ Doç. Dr., Yıldız Technical University, Faculty of Education, mkorumaz@yildiz.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
31.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
14.10.2024

ABSTRACT

The purpose of this study is to uncover the reasons behind private school teachers leaving the profession. The research design was determined as a phenomenological method. For this purpose, we conducted interviews using a semi-structured questionnaire consisting of questions with 9 teachers who have either left the profession or intend to leave. We decided on nine participants for the study via the snowball sampling method. The data was obtained through face-to-face interviews and were analyzed using content analysis. As a result of the analysis, we revealed four main themes "profession-specific experiences", "experiences in private educational institutions", "opportunities", and "recommendations". At the end of the study, we concluded that the most significant reasons for teachers working in private educational institutions to leave the profession were the transformation of the profession, workload, and low salaries. We recommend improving the working conditions in private schools to prevent teachers from leaving the profession.

Keywords: Teacher Turnover, Private Schools, Qualitative Study.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, özel okul öğretmenlerinin mesleği bırakma nedenlerini ortaya çıkarmaktır. Araştırma deseni fenomenolojik yöntem olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, mesleği bırakmış veya bırakmayı planlayan 9 öğretmenle yarı yapılandırılmış bir anket kullanarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma için dokuz katılımcı kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Veriler yüz yüze görüşmeler yoluyla elde edilmiş ve içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda "meslek özelindeki deneyimler", "özel eğitim kurumlarındaki deneyimler", "fırsatlar" ve "öneriler" şeklinde dört ana tema ortaya konmuştur. Çalışma sonunda, özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin mesleği bırakmalarının en önemli nedenlerinin mesleğin dönüşümü, iş yükü ve düşük maaşlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin mesleği bırakmalarını önlemek için özel okullardaki çalışma koşullarının iyileştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen İşgücü Devri, Özel Okullar, Nitel Araştırma.

1. INTRODUCTION

A teacher in a Telegram group dedicated to sharing job postings for teachers in the private sector expressed the following message: "I believe we should consider exploring opportunities in other industries. I have recently applied for a job at Migros Market as I have lost hope in the teaching profession. Starting at a market, store, or shopping mall, gaining an understanding of market dynamics, and then pursuing a different career path appears to be a more reasonable option." Lately, there has been a noticeable increase in such messages across various teacher communication groups and social media platforms. In the private sector, it is difficult to provide clear data due to the complexity of legislation and lack of supervision, for example, there are many unlicensed institutions (Ministry of National Education (MoNE), 2024). Therefore, social media platforms, which are currently the most important source of data, provide evidence of a growing tendency for teachers to leave their positions in private education institutions. The rise in teacher turnover has become a significant concern in education systems worldwide (Cassidy et al., 2011; Nguyen, 2020).

Existing research on teachers leaving their jobs, both globally and in Türkiye, has predominantly focused on the intention to leave the job rather than the actual act of leaving. Various influential factors, such as limited job options, inadequate alternative school choices, and challenging decision-making processes, have played a critical role in determining whether teachers stay in their current organizations (Çelik, 2020). Moreover, a teacher's intention to leave the job indicates negative experiences or perceptions regarding their school and the teaching profession, making it an essential determinant. Additionally, the intention to leave has been identified as one of the most significant factors contributing to actual teacher turnover (Tekleab et al., 2015, as cited in Li & Yao, 2022).

Studies exploring the correlation between teachers' intention to leave and various variables have revealed a connection with trust (Toprak & Karakuş, 2019), professional identification, organizational commitment (Gökaslan, 2018; Esop & Timms, 2019), climate (Chambers Mack et al., 2019), job passion (Gökaslan, 2018; Boz, 2021), organizational justice, and job satisfaction (Addai et al., 2018), as well as burnout, workload, and stress (Li & Yao, 2022). These factors are considered to influence teachers' intention to leave in terms of individual and organizational aspects. In the context of Türkiye, the majority of research has been centered on teachers in public schools (Gökaslan, 2018; Çelik, 2020; Şenel & Karaca, 2022), with limited studies examining teacher turnover intention in private schools (Ağırbay, 2018; Boz, 2021). However, it is evident that teachers leaving their jobs are more prevalent in private schools. In Türkiye, 20% of schools are private, and 14.39% of all teachers are employed in private schools. The transformation of private tutorial centers into private schools since 2014 has further accelerated the rise in teacher employment within private institutions.

The privatization of education has given rise to various employment opportunities alongside private schools, including courses, tutoring centers, private tutoring agencies, preschools, special education and rehabilitation centers, and even private tutoring or paid teaching positions within public schools. Considering the challenges in public education and the promotion of private education through neoliberal policies, it is foreseeable that this trend will continue, leading to a further expansion of the community of teachers working in private institutions. As the private school sector grows, the absence of comprehensive legal regulations makes it impossible to establish standardized practices concerning teachers' working conditions. Consequently, it is anticipated that the working conditions of teachers compelled to

work in the private sector due to unavailability of positions in public schools will deteriorate, leading to increased teacher turnover.

1.1. Teacher Turnover

In the current neoliberal era, the work environment is characterized by low wages, flexible, and insecure employment conditions. The rise of neoliberalism has led to significant wage disparities, with individuals in the same job receiving 50 times more in one country compared to another. Moreover, differences in work accidents and occupational health and safety have also become evident (Öçal and Çiçek, 2020). In this unequal environment, where individuals are deemed responsible for their own lives, they often struggle to achieve the rewards they seek in their pursuit of a better life and work. This can lead to work-related difficulties, while the fear of unemployment prevents them from leaving their jobs until they find a better alternative. Consequently, employees who choose to stay despite negative work experiences develop negative feelings, leading to increased work stress and decreased performance. Over time, this can lead to negative emotions like burnout and ultimately culminate in the intention to leave the organization if the problems persist. Thus, the intention to leave the job contributes to an increase in employee turnover rates (Oltulu and İraz, 2022). Particularly among young teachers, the turnover rate is notably higher compared to experienced teachers, with almost 50% leaving the profession within the first five years (Smith & Ingersoll, 2004; Synar & Maiden, 2012; Perda, 2013; Donitsa-Schmidt & Zuzovsky, 2016; Ryan et al., 2017; Redding & Henry, 2018).

Li and Yao (2022) have classified teachers' intention to leave their jobs into four levels: individual, interpersonal, job-related, and organizational. The individual level includes factors such as demographic variables, personality, job reactions, and physical and psychological experiences. The interpersonal level involves relationships with other employees and managers, where social support and trust play significant roles. At the job level, factors such as stress, workload, and job conditions that affect teachers' performance and satisfaction are identified. The organizational level includes aspects such as autonomy, fairness, and the overall climate of the school organization. Considering the impact of neoliberalism, it is expected that the intention to leave the teaching profession and the subsequent turnover rates will increase, as is the case in other professions.

Nguyen et al. (2020) suggest examining the reasons for leaving the job in three groups: personal factors, school-related factors, and external/political factors. Personal factors encompass teachers' demographic characteristics, experience, level of education, specialization, etc. School-related factors pertain to the organizational characteristics of the school, its resources, student structure, and demographic features. Additionally, with changes in the teacher labor market, Nguyen et al. (2020) propose the inclusion of external factors in the literature, categorizing them into accountability and workforce. Accountability includes teacher evaluation policies, teacher effectiveness, administrative effectiveness, and merit-based salary increases. Workforce factors encompass aspects such as salary, employment rate, retirement, salaries in professions other than teaching, and union membership status. While the effects of neoliberalism on society and individual life are similar in most countries, variations exist in education systems due to inequalities between countries and differences arising from the significance assigned to education and current political conditions. Therefore, it is essential to consider the unique conditions of each country separately.

1. 2. Teacher Employment in Türkiye and the Precarization of the Profession

In Türkiye, between the academic years 2021-2022, a total of 297,394 students were enrolled in education faculties. Additionally, considering the provision of teaching certificates or diplomas with pedagogical formation to graduates of other faculties, it is estimated that more than 80,000 individuals per year seek employment as teachers. In the same academic year, the Ministry of National Education reported 163,975 teachers employed in private schools, indicating a 1.1% increase compared to the previous year. In 2020, 471,506 individuals applied for the Public Personnel Selection Exam, with approximately 40,000 being assigned to public schools. This indicates that nearly 90% of teachers are compelled to work in private educational institutions. Consequently, a substantial number of teachers remain either unemployed or find alternative jobs. In Marxist terms, the continuous growth of the reserve labor force in the labor market for teachers significantly impacts the salaries and rights of teachers working in private institutions.

Legislation concerning the working conditions of teachers in private educational institutions is not as explicit as in public schools. While the Law on Private Educational Institutions No. 5580 primarily regulates educational activities, teachers are subject to Labor Law No. 4857, which governs their working conditions, workload, responsibilities, and employment rights in the private sector. This situation indicates a lack of clarity in the legislation regarding the legal status of teachers (Çiçek, 2009). The recent enactment of the Teacher Profession Law in 2022, which solely addresses the status of teachers working in public schools, implies that the ambiguity in the status of teachers working in private educational institutions will persist.

According to Standing (2014), neoliberalism and globalization have led to unemployment, flexibility, and precarious employment in the labor market, resulting in the emergence of a new class known as the precariat. Members of the precariat experience a life of insecurity and face pressures that lead to an absence of a secure identity or a sense of development obtained through work or lifestyle (Standing, 2014: 36). While some critics argue that the concept of precariat does not offer anything new and lacks a comprehensive Marxist class analysis, it nevertheless aims to cover up the Marxist theory, albeit without introducing novel ideas (Oğuz, 2011; Hacısalihoğlu, 2015; Oran, 2015). Regardless of the need for further advancement in these debates, it is generally acknowledged that Standing's concept of the precariat is applicable to studies conducted on teacher labor in Türkiye.

Dağ (2020) points out that in a standardized education system worldwide, teaching, now expected to fulfill only the required performance, has become a profession subject to precarization, resulting in reduced weight in the education process due to technological advancements. Teachers employed under precarious conditions, such as those who are not assigned and may lose their jobs when permanent teachers are available, experience alienation from their labor (Dali, 2017) and face significant concerns about their future (Yağan, 2022). The precarization conditions of such teachers not only affect their work lives but also lead to fragmented individual lives (Sağıroğlu, 2013). Although precarization also affects teachers in public schools, the situation is much different in private schools. The fixed-term contract is already the most important evidence of job insecurity. Moreover, in private courses, contracts are not for one year but for ten months. Teachers do not receive salaries when schools are closed. In the employment contracts with teachers in private schools, salaries are calculated based on the number of hours taught. Therefore, teaching is understood only as attending classes. Teachers are expected to work outside the classroom to improve themselves, but they are not paid for this. Therefore, it can be said that the most decisive characteristic of teacher

precarization is the lack of salary compensation for the work and preparation that teachers do outside of school and the lack of salary payment during the time when classes are not being taught. However, preparation periods outside of school are one of the most critical parts of the educational process.

Furthermore, there are studies that, while not directly examining precarization, focus on the situation of teachers working in private institutions. It has been observed that coping methods for dealing with mobbing in private schools include finding a middle ground with school management, trying to get along, ignoring, keeping silent, approving, and doing all tasks without questioning (Şahin, 2022). Tüzel (2019) concludes that teachers working in private schools are exposed to psychosocial risk factors such as burnout, and simultaneously, a significant number of teachers find their profession sustainable and express a desire to work for many years. However, there are also studies suggesting that teachers working in private schools continue their employment due to the fear of unemployment, and the reason for their employment in private schools is the inability to be assigned to public schools (Uğraş, 2009; Yılmaz & Altinkurt, 2011; Demirer, 2012; Sağıroğlu, 2013; Çimen & Karadağ, 2020). According to Boz (2021), passion for work and job satisfaction negatively affect the intention to leave among teachers working in private schools, and meeting the expectations of talented teachers with the potential to succeed is crucial to eliminate the intention to leave. Given the conditions of neoliberalism, it becomes necessary to consider who these potentially successful teachers are and how they can be identified.

In recent years, as teacher turnover has increased worldwide, the number of studies on this subject has also risen. Research has revealed that there are numerous personal, school-related, and external reasons for leaving or intending to leave the teaching profession. The prevailing consensus is that the increase in teacher turnover indicates teachers' dissatisfaction with their work.

This study aims to examine the experiences and perspectives of teachers who have left or intend to leave the teaching profession. The act of teachers not only changing schools but also leaving the profession has significant consequences for both society and individuals, including the squandering of the education invested in becoming a teacher and a complete redirection of plans. Notably, there is a dearth of literature exploring the reasons and processes behind the "loss of hope" in the teaching profession, as mentioned in the Telegram message. Furthermore, there is a lack of research delving into how teachers make sense of their desire to leave the profession and their experiences related to this decision. Therefore, the primary objective of this study is to gain insights into the experiences of teachers working in private schools regarding their inclination to leave the profession. Our main research question is: 'why do teachers working in private schools leave the profession?' The study will investigate the experiences of teachers who have left or intend to leave the teaching profession. The research will address the following questions:

1. How do teachers who intend to leave or have left the teaching profession interpret their experiences?
2. What are the experiences of teachers working in private educational institutions?
3. What are the underlying reasons that drive teachers to consider leaving the teaching profession?

The findings of this study are anticipated to enhance the understanding of the experiences and challenges faced by teachers in private schools, as well as to inform the development of policies aimed at improving their working conditions.

2. METHOD

2. 1. Design

This research follows a phenomenological research approach. Phenomenological studies aim to describe the meaning of experiences related to a concept or phenomenon, with a focus on identifying commonalities in participants' experiences concerning that phenomenon (Creswell, 2007). This approach allows for an in-depth exploration and description of individuals' personal perspectives. The main objective is to capture and understand participants' interpretations and understanding of social phenomena in a way that reflects their inner nature (Berg, 2001; Ritchie & Lewis, 2003). In this study, the phenomenon under investigation is the intention to leave the teaching profession. The phenomenological design entails conducting research with participants who have experienced the phenomenon. Therefore, teachers who currently work or have worked in private educational institutions and have the intention to leave the teaching profession were included in this research.

2. 2. Participants

Snowball sampling, one of the purposive sampling methods, was utilized in the study. Purposive sampling involves selecting members with a specific position or type to represent a particular characteristic (Ritchie & Lewis, 2003). Given the phenomenological design's aim to uncover participants' experiences related to a phenomenon, it was essential to involve individuals who have experienced this phenomenon. In snowball sampling, participants being interviewed are asked for information about acquaintances who have experienced the same phenomenon, and they are encouraged to facilitate communication with these acquaintances (Berg, 2001; Ritchie & Lewis, 2003). Berg (2001) emphasizes that snowball sampling is a valuable approach not only in situations where selection criteria carry implicitly expressed characteristics or when references are required for conducting interviews but also in cases involving dispersed groups. Although the phenomenon of leaving the teaching profession is not a sensitive issue that would hinder interviews for those who have experienced it, this method was chosen to identify teachers who have left the profession. Since teachers who have left the profession are no longer present in schools, they were reached through currently employed teachers. Although prior participants recommended the participants, efforts were made to ensure a diverse selection of individuals from various schools to minimize bias and to avoid the risk of interviewing a group of teachers who might intend to create a negative perception of the school.

A total of 9 participants who have left the teaching profession or have the intention to do so were reached in the study. Following the interviews with nine participants, the similarity in their responses indicated that data saturation had been achieved, concluding the data collection process. The demographic characteristics of the participants are provided in Table 1.

Table 1. Demographics of Participants

Name	Age	Branch	Teaching Seniority	The number of institutions where teachers work	Situation
Nazlı	40	English	17	3	Continues
Demir	35	Science	13	2	Left
Ferit	28	Turkish Literature	0,5	1	Left
Esmâ	47	English	25	6	Left
Cangül	33	English	7	5	Left
Cemre	37	English	6	4	Left
Gözde	32	Music	5	1	Continues
Özlem	30	English	8	4	Left
Selin	39	Mathematics	15	2	Continues

As can be observed in Table 1, the participants' ages range from 28 to 47. Among the nine participants, six have already quit the teaching profession, while three have expressed their intention to do so. The participants comprise five English teachers and four specialized in Mathematics, Turkish Language and Literature, Music, and Science, respectively. Their teaching experience spans from 6 months to 25 years, and they have worked in 1 to 6 different schools during their careers. The participants were selected on a voluntary basis, and to safeguard their personal information, their real names were not used in the article. Phenomenological studies investigate how individuals make sense of their experiences and strive to understand them in depth. To facilitate the understanding of this individuality, it was preferred to use pseudonyms for participants instead of assigning codes.

2.3. Data Collection Procedures

In this study, data were collected using a form consisting of semi-structured questions. According to Stake (2010), the purpose of the interview for qualitative researchers is not only to gather numerical information but also to obtain unique knowledge and insights held by the interviewee, to learn something that researchers cannot access, and to observe individuals. The interview should be conducted in a conversational style with in-depth questions to clarify and enhance the information and insights. For this purpose, the interview should include a small number of structured and generally open-ended questions (Creswell, 2007). After conducting a literature review, the interview questions were reviewed and approved by two experts, and necessary changes were made. Ethics committee approval was obtained from the relevant university on December 27, 2022, with the approval number 2022.12. Pilot interviews were conducted to revise the questions, and their appropriateness was confirmed. In addition to the primary research questions, probing questions were incorporated during the interviews. Each interview was recorded on video and subsequently reviewed by the other authors.

An interview protocol was prepared, including the research purpose and significance, the content, duration, and method of the interview, and assurance of the protection of personal information. The protocol was sent to the participants via email. Participants were provided with a protocol that outlined the voluntary nature of the interview, assured them of the confidentiality of their identities, and informed them of their right to withdraw. This information was also reiterated verbally at the beginning of the interview. In qualitative research, the interview method is questioned as an imbalance of power between the interviewer and the interviewee (Stake, 2010). This power imbalance can lead to participants withholding information and researchers violating ethical rules. However, it is believed that the fact that the

interviewer is also a teacher, having personal acquaintance with two participants, and the use of snowball sampling invalidate the questioned power imbalance.

The interviews were conducted individually face-to-face and online through the Zoom application, lasting an average of 40 minutes. In face-to-face interviews, with the participants' consent, voice recordings were made, and online interviews were recorded. Notes were taken during the interviews. After the interviews, the recordings were transcribed and sent to the participants for verification. Once transcribed and approved by the participants, the recordings were deleted.

2. 4. Data Analysis

The transcribed interview recordings underwent content analysis, a method that involves coding, categorizing, establishing relationships between categories, and deriving theoretical findings from the text (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Berg (2001) describes content analysis as suitable for exploratory and descriptive studies, as it allows researchers to listen to the content's words and better understand the perspective of the content producer. Inductive coding was applied when analyzing the data. Inductive coding is more suitable for qualitative research (Creswell, 20017). To ensure reliability, the interview recordings were individually reviewed by the researchers, and consensus was reached on the themes and categories.

3. FINDINGS

In the research aimed at understanding the processes that lead teachers to the point of leaving the profession, four themes emerged in parallel with the interview questions. These themes were shaped as "profession-specific experiences," "experiences in private educational institutions," "opportunities," and "recommendations".

3.1. Theme One: Profession-specific Experiences

Profession-specific experiences' theme revealed the participants' perceptions of the teaching profession and its development. Within this theme, categories of enjoyment, insignificance, and disillusionment have emerged. All participants, except for Cemre, Gzde, and Esmay, stated that they wanted to become teachers since their middle and high school years. The aspect of teaching that involves shaping students as individuals, in addition to academic achievement, was mentioned by all participants. All participants expressed a fondness for and enjoyment of the teaching profession. They described experiencing pleasure from interacting with children and satisfaction from influencing students' development. Regarding the love for the profession, Demir says:

I can say that I had a better time with the younger ones. I could teach and do experiments with them. We played ball together, had fun. They have this crazy kind of fun. I think I was able to show the ability to be a child with the child. I could catch that frequency with them.

Gzde, who enjoys spending time with children, has put in extra effort in teaching:

I can't get along with adults, but I can get along better with children. I love talking to children. Even during the pandemic, let's say I have a class for one hour. We are at home, free, and I was doing a three-hour lesson. We were chatting and studying. So, I love spending time with them. But I didn't do it for praise. Teaching someone something is such a beautiful thing. I also learn while teaching. Because our things to learn are limitless. We have a beautiful profession, and I see some children as my siblings. I love them so much that I feel very sad when they graduate. Will I never see them again? These are very different emotions.

A gradual shift from satisfaction to a sense of insignificance was reported by participants as the teaching profession underwent transformation. Esma, who also served as a school principal in the later years of her career in a private school, said, *"My teachers used to ask, why are we so insignificant?"* She further explained the decrease in the value attributed to the profession, stating, *"At the beginning, the teaching profession was much more valued and of higher quality. It was preferred by more people. Of course, this is somewhat related to government policies, but I feel that it has been moving in a negative direction."*

Other participants provided examples by comparing previous years. Selin used the phrase *"lost its standing"* to describe the decline in the value of teaching. Cangül expressed this situation as, *"As long as schools are seen as commercial enterprises and students are seen as customers, we are reduced to being mere cashiers."* Nazlı, who was in her 17th year of teaching, mentioned that teaching had turned into babysitting:

In recent years, teaching has turned from educating into babysitting. We always talk about this among ourselves. Teaching has become about taking care of and meeting the physical needs of children, managing them within certain hours of the day, and then handing them over to their parents. During that time, we try to practice our profession if we can, but it was never like this in the early years.

The analogy of being a babysitter is also used by Özlem:

It's not about being a teacher, it's about being like a babysitter, you have to be with them for more than 40 minutes. Even if the lesson is empty, the students cannot be left without a teacher. A teacher is assigned, so you have to go there. Whether you teach or not doesn't matter. But you can't leave them for those 40 minutes. It's like being a babysitter, whether I teach or not doesn't matter much. I have to spend that time with them.

Cemre explains how they are equated with other school staff: *"Our schools are belittled, our knowledge is nullified. I don't underestimate it, but we are equated with the cleaning staff at school. Your attitude, attire, communication, classroom management, communication with students, raising the students' performance graph, none of these matter."*

Within this theme, another category that emerged is disillusionment. Although teachers initially enjoy their profession, they start to experience disillusionment after a while. Cemre states, *"Teaching in Türkiye is not really teaching. I quit because I became completely disillusioned with these things. They turned me off from the profession, maybe due to my age, my tolerance may have decreased."*

Selin describes her disillusionment with the profession as follows:

I no longer enjoy teaching something, perhaps because money became involved. Children are more insatiable now. At least there were children who were willing to receive and could benefit from what I taught. Now, I'm experiencing this problem. It makes me very uneasy. A teacher comes, let the teacher come and go. Yes, the result? They don't need to do anything because next year they will continue in another private school. The following year, they will move on to a job, so it feels like the value of the education I provide has diminished, that's how I feel.

Within the first theme, it becomes apparent that teaching as a profession is initially chosen and perceived very positively, not as an ordinary job but as a profession that has an impact on students' lives. However, as a sense of insignificance accumulates over time, teachers gradually experience disillusionment and reach a point where they consider leaving the profession.

3. 2. Theme Two: Experiences in Private Educational Institutions

The second theme focuses on the experiences in private educational institutions. The categories that emerged in this context include *the state of the sector, relationships, workload, pressure to engage in activities other than teaching, and salary*.

Cangül describes the state of the sector as *“established purely to fill the pockets of the owners”* while Cemre characterizes it as *“operating with a commercial mindset”*. Özlem also emphasizes the commercial aspect, stating, *“It functions more like a business establishment than an educational institution, from what I've observed”*. Ferit, who works in an exam preparation course, makes similar remarks, saying, *“It seemed more like the teacher was an employee and the individuals receiving the service were the students, within the service sector”*. Selin explains why parents choose private schools, stating, *“Sometimes people say you deceive the parents, that grades are inflated in private schools. But I say you're mistaken; parents are there for that reason. They want it, many parents say so. Some even say they don't want to be deceived and ask if I'm really telling them the true grades, the real situation”*.

Regarding the *relationships* category, it is observed that parental satisfaction is the primary determinant in teacher-parent, teacher-administration, and teacher-teacher relationships. All participants stated that in private schools, the administration prioritizes fulfilling parental requests and does not support the teacher even if they are in the right during a problem. Özlem stated the following:

There were meetings, parents were coming. Firstly, they would speak with a tone that dictates what the teacher should do. Like, students start learning English in 1st grade or in preschool, if they had previous exposure. Most of my students were seeing English for the first time in that class. After a month or two had passed, they would say, *“They still haven't learned English. Why can't they learn?”* In a way that blames the teacher, saying, *“We're paying for this school; they have to learn. Otherwise, I'll take them to a public school”*. It's like giving a little bit of a threat. As if they don't want that parent to leave. As long as parent doesn't leave the school, that's enough. I started feeling like I was the one responsible... I had a lively student. The class was already difficult to manage. Suddenly, he threw his book towards my direction. I mean, he threw the book, the textbook, and it fell on the ground. Naturally, I got angry and upset with the student, and we had a dialogue like that. Even after I got angry, he continued to laugh and respond. I didn't do much about it in that moment. After that, he went to the administration, to the parent. He said, *“The teacher got mad at me in front of everyone; she insulted me. She even called me mentally disabled”*. Students can exaggerate, do wrong things, and lie. Those things happen, but in this situation, the administration told me, *“Call the parent and correct it if there has been a misunderstanding”*. The administration shouldn't have made me deal with the parent. Despite that, thinking that I didn't have anything to hide, I made the call. If I hadn't called, they might have thought, *“Is the teacher at fault?”*. When I called the parent and spoke, she said, *“My child never tells lies; I will come to the school and confront you”*. She spoke as if she was holding me accountable, even threateningly, but I still tried to maintain my composure while responding. *“Please come; I'm at school”*. The parent didn't come to the school, that's another matter. But even if she had come, I don't know what would have happened. Because in such a situation, I would have defended myself, not let myself be oppressed. Because there's an injustice being done to me... The administration even said to me at the end, *“If it doesn't work out, call the parent and apologize”*. Why should I apologize to the parent when I'm right?

The issue of teacher-parent interference is another example, as stated by Selin:

Why do we usually have parent-teacher meetings? We have them to provide information to parents about their children. When we provide this information, they often say, “*Why didn't you tell me this earlier? You could have informed me*”. For example, there are deficiencies in their assignments. We hold parent-teacher meetings specifically to report these issues, to inform them about grades and assignments. They ask, “*Why didn't you tell me before? I would have made them do it*”. I know they wouldn't have made them do it. In fact they couldn't have made them do it.

These examples indicate that teachers are not pleased with being meddled in their work by parents. The fact that parents constantly hold teachers accountable and that administrator always side with parents discomforts teachers. Demir, who is both a teacher and a parent at the same school, stated that he wasn't approached the same way as other parents when he had a problem with his child's teacher, and the administrators didn't resolve the issue the way he wanted. He attributed this to the fact that he himself is a teacher.

According to the participants' narratives, a sense of solidarity generally prevails in teacher-to-teacher relationships. All participants mentioned having close friendships with their colleagues at private schools. However, there were also mentions of distrust stemming from competition among teachers in other schools. For example, Cemre used the analogy of witch's *cauldron* to describe the teacher's room. Cemre said:

I have very good friends, I still keep in touch with my friends, but schools are truly like a witch's cauldron. There are teachers who trip you up, talk behind your back to the administration. You do something, and the administration calls you, saying, “*You did it like this*”. You trusted them, you spoke with sincerity. But you have to find the right channel. The teachers' lounge is a dangerous place. You need to be careful about what you say and not talk about it in front of everyone. You need to find out who is gossiping to the administration. Otherwise, everything you say goes to the administration.

Another category that emerges within the second theme is the *workload*. Ferit mentioned that he works six days a week, from 08:30 to 18:30, which corresponds to a 60-hour workweek. Ferit works at a preparatory course where, in addition to teaching topics, there are also lessons dedicated to answering questions. Although participants working at schools have fewer teaching hours compared to the course, non-teaching activities take up more time. Among these, parent meetings seem to be the most significant. Demir described parent meetings as follows:

Within the school's chaotic environment, it's not very healthy to make parent calls. You need to find a quiet space, have a calm conversation, and each parent needs a certain amount of time to talk. For example, you allocate 10 minutes for each parent, but when you call for a 10-minute conversation, it never ends in 10 minutes. Because parents have requests, opinions, and questions, and these can drag on. I had over twenty advisory cases, sometimes even reaching twenty-four. As a result, we had to make parent calls on weekends, outside of regular working hours. Because it's impossible to keep up with the school's busy schedule. Additionally, you need to find a space, sit down and have a conversation, have the data in front of you. You need your documents or have the data on the computer to evaluate. Many of us ended up sacrificing a lot of our personal time by making these calls on weekends, which should be reserved for our own families.

In private schools, there are various activities besides teaching hours and parent meetings. For example, Özlem, an English teacher, mentioned that they prepare students for the Cambridge

exam. Gözde, the music teacher, stated that they prepare for a music night event. Nazlı, an English teacher at the primary school level, mentioned that she prepared a dance performance for the children for the April 23rd event. Nazlı expressed the impact of preparing boards for specific days and weeks on workload, saying, *“Teachers are required to prepare boards, even if it is not essential. Due to the request of the administration, extra working hours need to be devoted to creating those boards. Sometimes this work exceeds regular working hours, causing teachers to stay at school”*.

Another factor that increases workload is trying to fill in for a teacher who is absent. Özlem described this situation as follows:

When my colleague left, I started doing her/him tasks alone, including grading exams. I also had to take the exams that she/he was supposed to administer. Since we have listening sections in exams, I visit each classroom and conduct listening activities for English exams. I already have my own class, and I have to visit five or six other classes individually. In addition to that, I had to cover her/him classes. It was a busy day for me. Excluding substitute lessons and tutorials, we already teach around 32-33 hours, which I think is too much.

Apart from workload, another category that emerged within the second theme is the compulsion to engage in activities outside of teaching. Teachers are required to participate in non-academic activities at school. For example, Cemre shared her experiences regarding such situations:

We were constantly rushing from one costume to another at school, it was terrible. When I did these activities, it was about three years ago when I was 33-34 years old. I didn't want to do these things, but I was at the primary school level. Jumping around like a monkey, wearing this costume, that sock day, this event... We are not actors just because we are teachers. I don't have to entertain children... There is an activity every day, and for some reason, this seems to be the fate of English teachers. I can even send you pictures. Did I not become an old lady in the pictures? Did I not become a witch or a princess? These things are imposed on you; you don't have the right to choose... I have fought against this many times, *“I don't want to do it. I don't want to wear those costumes. I don't want to turn into a theater director here. I want to teach my lessons. I don't want to dress up and go shopping for materials for some activity every day”*. You are cutting and sewing things every day... The academic calendar is not explained to you. It's not said that it will be like this, you will wear these, you will do this, you have this day. Nothing is said. After signing the contract, you are exposed to those activities once the term starts. For example, it's pizza day, and we make pizza at the door. It's sock day, so we make and hang socks. It's the 100th day, so you come dressed like a grandmother.

Gözde, who is a music teacher, explains that besides preparing her students for a music performance, she is being forced by the administration to sing against her will. She expresses it as follows: *“I am a teacher. I teach my students, and my students perform. That's how I see it. I believe I don't need to sing and deceive people's eyes. Because, as I said, I am a teacher, not an artist. However, despite that, they don't care and want me to come out and perform a solo”*.

In addition to these factors, some teachers work at a second job due to low salaries. Participants Demir and Cangül stated that they work at a course on weekends outside of school. Gözde, on the other hand, gives private lessons during her free time outside of school.

One of the categories that emerges in the second theme is *salary*. Nazlı, who is in her 17th year of teaching, explains the impact of decreasing salary over time on her dedication to the profession as follows:

Living conditions have become very difficult in recent years. But our income, our salaries, did not increase proportionally, of course. Therefore, it naturally decreased one's psychological attachment to the profession. No matter how much effort, no matter how much one loves their profession, unfortunately, as the purchasing power and the ability to survive in life decrease, the passion for the profession also diminishes. At least that's how I feel. But it wasn't like that in the early years; at least we had very few difficulties in terms of making a living.

Demir, who is in his 13th year of teaching, describes the low salary as follows:

The economic conditions are so bad that they can significantly decrease a teacher's motivation, even to the extent of completely demoralizing them. We, like my colleagues with whom I work, managed to endure this problem for a while by showing resilience. However, when the conditions reached a point where we couldn't make ends meet, I had to resign.

Esma describes the financial situation of teachers by saying, *"Teachers can't manage their lives. Currently, private school teachers are in a position where they can't even afford to pay rent."* Ferit, on the other hand, shares his initial salary situation: *"Since I was a new entrant to the profession, I was receiving the minimum wage. Those who were able to negotiate better could get around five to six hundred liras more than the minimum wage"*.

Participants also point out that working in private institutions has become especially challenging, particularly during the COVID-19 pandemic. During the pandemic, classes were conducted online, and the government provided a payment called Short-Term Work Allowance (SWA) to employees of businesses that were either closed or experiencing reduced activities. Teachers also received the SWA since schools were closed. The SWA payment was lower than their regular salary. Cangül describes what happened during that period as follows:

The institution caused problems with the short-term work allowance. Money started to become a financial burden, and the country's situation was also at a certain point. It was my sister who provided the biggest support at that time since I was living with her. They only gave us the short-term work allowances, and the remaining money was provided by the government. The part that completed the salary they gave was delayed.

The low salaries of private school teachers have also led to questioning the profession. Gözde says, *"I have a cousin who is the same age as me. She earns four times more than me. Four times, you know what that means? If I earn 10, she earns 40, which means she earns much more. It's like a joke; why did I become a teacher?"* Selin also adds:

We have extra duties, but we don't receive extra pay for them. Our additional lessons are determined arbitrarily; we only take additional lessons to plan our salary. We don't receive additional payment for tutorials. So, the work you do is not worth the exhaustion. People, especially those outside the profession, wonder, *"You're working for this salary?"* Yes, many teachers work for these salaries. It's not just in our school; many private schools are like this... So, when you're tired at the end of the day, what did you tire yourself for? We think about many other professions; we studied at university and pursued a master's degree. For example, I have a master's degree, I wrote a thesis. I should have received compensation for that. It should be something valuable to this institution. But it doesn't matter; such things are not important... The only thing in mind is, *"I can earn this money by working only three hours a day anyway,"* either through private lessons or in another way. Then it really loses its value, and everyone is unhappy about the salary in the teachers' room, everyone is unhappy.

Cemre believes that the notion of *holiness* attributed to the teaching profession is used to justify teachers continuing to work for low wages. She explains this situation as follows:

Teachers are not holly, and this profession is not holly either. It is purely done for the purpose of education and teaching children. So, elevating it to a holly status and disregarding teachers' desires and incomes solely for the sake of bread and butter is a way to manipulate teachers. No, it is not a holly profession. It is all about having principles, truths, and education.

In summary, regarding the experiences in private schools, the participants mention that due to the commercial mindset prevailing in schools, parents see themselves as customers and therefore do not show respect towards teachers. They also note that school administrations do not protect teachers from parents, the workload is very heavy, they are forced to undertake additional tasks and duties unrelated to teaching, and they have to make ends meet with very low wages. The decreasing salaries make it increasingly difficult to sustain the profession.

3. 3. Theme Three: Opportunities

Six of the teachers participating in the research have left the profession. All participants stated that there are numerous teachers who have the intention to quit the profession. They mentioned that teachers who find better working conditions would leave the profession without hesitation. Four out of the six teachers who participated in the study are English teachers. Being proficient in a foreign language has opened up new job opportunities for them. Özlem works as a translator in a software company and describes her new job as follows:

All I do is attend meetings, and they ask me to prepare English promotional videos. I work from home, and I have weekends off. These are definitely very good things for me right now. Working hard is not a problem for me; I know that I will work intensively in this company in the future. That's not an issue, but being able to rest, especially during the meetings, when someone speaks, I translate, and when another person speaks, I translate. It's really nice. I have breaks, I can manage my household chores because I work from home, and if I don't have a meeting, I can have free time at that moment. For example, the stress is definitely lower, and after doing the required work, until the next task, I can say that I'm free. As I mentioned, what is expected of me is to provide translation during meetings and create English promotional videos.

Demir prepares content for a digital education platform, Cemre works in an import company, Cangül has switched to the tourism sector, and Esma plans to work as an overseas education consultant. The youngest participant, Ferit, worked as a teacher for six months and then started working as a waiter in a café. Despite the demanding hours at the café, he believes that his efforts will lead him to better conditions. He describes his situation as follows:

Overall, I didn't have much trust in the education sector, and after leaving, my lack of trust only increased. But since life requires money in some way, I started working at a café in a university. I actually entered the service industry, and the process continued like this. I'm still doing the same job, and in the following process, I have planned to start my own business. In general, during the summer or so, my friend and I aim to open our own place. That's the overall plan awaiting me.

While other participants considered transitioning to professions they had prior experience in or received education for, Ferit seems to have stepped into an uncertain future.

3. 4. Theme Four: Recommendations

In this theme the participants have provided suggestions on how to address the problems in the education sector. All participants emphasized that working conditions push them to leave the

profession. Demir highlighted the need for a change in the behavior and perspective of private school owners, stating:

I believe that private school owners in Türkiye should take steps to truly appreciate and value teachers. When you look at private schools, especially the larger chains, you can find some that employ teachers at minimum wage and others who offer slightly higher salaries. Now, I think about this: these private school owners are among the wealthiest individuals in Türkiye. When they provide teachers with an opportunity to be happy, to make a living, to educate their children, this country will flourish... It will continue to provide high-quality education, continue with happiness, and teachers won't want to quit. They won't think, *"I'm forced to do this job"*. They won't worry about what would happen if they leave and can't find another job. It's not about entering a job with a lower salary; it's about being able to say, *"Look, I am receiving the salary I deserve, everything is fine"* and doing their job comfortably without worrying about it. That would make everyone happy.

Esma, on the other hand, drew attention to the responsibility of the government, stating:

The government cannot intervene too much, but for instance, granting permission to open schools should not be given to everyone. There is a flaw there, in analyzing the financial background. Permission to open schools should not be granted to individuals; it should be given to foundations. These are all contributing factors.

Cangül expressed the following: *"I believe that if private schools do not turn into purely commercial entities, education can reach better places"*. Cemre similarly stated, *"Personally, if things were not like this, if teachers were able to work at a level where they received the salaries they deserved, I personally wouldn't quit my profession. I would say, "How wonderful, I have vacation time, oh, I come home at five, I have no weekends, and I am teaching the children with fun"*.

Selin added:

I think every profession should have a minimum salary, and private school teachers should also have a minimum salary. They should be able to receive a salary at least equal to that of a government teacher and enough to make a living. However, all schools determine salaries by looking at each other. One school offers this, another offers that.

To summarize, the recommendations include the government's need to regulate and supervise private schools, establish a minimum salary for teachers, and private school owners improving teachers' salaries.

The reasons for teachers leaving the profession can be summarized as low salaries, heavy workload, diminishing value placed on teachers, issues with parents and administrators, and the availability of opportunities in other professions.

3. CONCLUSION

In this study, which examines the phenomenon of teachers leaving the profession in private educational institutions, we have reached four themes: *profession-specific experiences, experiences in private educational institutions, opportunities, and recommendations*.

Under the theme of profession-specific experiences, it has been revealed that the participants' initial ideas about their teacher identity changed over time after starting their profession. While there is a sense of satisfaction that comes from working with children and teaching them, there

is also a growing sense of worthlessness. Participants used expressions such as 'falling down', 'cashier', 'babysitter', 'cleaning staff' to describe the transformation of the teaching profession. These analogies are made to emphasize the trivialization of the teaching profession. The transformation of the teacher identity in Türkiye is the result of the implementation of neoliberal policies. Yıldız (2013) states that neoliberalism does not want teachers who have the power and vision to transform society, and therefore the teacher identity has gradually been devalued and transformed into a kind of technician role. As a result of the neoliberal orientation that started in the 1980s in Türkiye, significant changes were made in the teacher training system under the World Bank project in 1997, and the transformation of the teacher identity accelerated. The transformation in the teacher identity has run parallel to the transformation in the functioning of schools (Ünal, 2005). In order to transform teachers into technicians with specific expertise, the school also needs to detach itself from its public nature. Ünal (2005) emphasizes that the "school development model" practices implemented at that time aimed at privatizing education. As a result of the erosion of the public nature of education, the process of transforming teachers from actors capable of transforming society into technicians has led to a transformation from technicians to babysitters or cashiers, as private schools now account for about 20% of the education system. The definition of technician generally describes experts who are responsible for preparing students for competitive, individualistic, and exam-focused education systems. Babysitting, cashiering, or cleaning staff roles, on the other hand, emphasize unskilled jobs. In this case, it is inevitable for teachers to feel undervalued, question their identities, evaluate alternative career options outside of teaching, and leave the profession at the first opportunity.

Under the theme of experiences in private schools, *the sector's situation, relationships, workload, being pushed into non-teaching practices, and salary* categories have been identified. Participants describe the private education sector as more of a commercial establishment than an educational institution. Schools have become businesses that aim for customer satisfaction rather than providing quality education, and this places the responsibility on teachers to ensure that satisfaction. Due to this responsibility, teachers sometimes have to tell parents what they want to hear instead of the truth. While teachers try to fulfill the requirements of their expertise, their actions may not always please the parents, leading to problems between parents and teachers. Participants mentioned that administrators always side with the parents in such problematic situations. This situation also leads to teachers becoming disillusioned with their profession.

Another category in this theme is workload. Teachers in private educational institutions have a heavy workload. Planning tutorials and other activities, meeting with parents, and even working on weekends take up a lot of time beyond the teaching hours. In most cases, no extra payment is provided for these tasks. Since teaching is not just about delivering lessons, it may not be possible to establish a concept of working hours like in other professions. However, the lives of teachers in private schools eventually revolve around constant work and struggling to make a decent income, or even trying to survive on minimum wage. This unsustainable situation leads to leaving the profession at the first opportunity. In fact, teachers may leave the profession even without having another opportunity. Some participants resigned without finding a new job. Dinc (2021) revealed in their research that the perceived workload of private school teachers has a positive effect on work-family conflict. The inability to find time for other social needs beyond family time brings teachers to a point of leaving the profession.

Another category that emerged under the theme of experiences in private educational institutions is being forced into non-teaching practices. Examples such as a music teacher being asked to sing in an event or an English teacher being required to prepare choreography are imposed on teachers against their preferences. Participants mentioned that such tasks not only increase their workload significantly but also make them uncomfortable. Moreover, it is not clearly stated which activities are expected from them when they start the job. The job description of teachers working in private schools is not clear. The functioning of private educational institutions is regulated by the Law on Private Educational Institutions No. 5580. Although education in Türkiye is centrally managed and education policies are determined by the Ministry, there is no standard for teachers' working conditions. Teachers working in private educational institutions are subject to the Labor Law No. 4857 as they are considered employees. The fact that teachers have to comply with one law while practicing their profession and another law regarding issues such as salary and benefits makes it difficult to solve their problems (Çiçek, 2009; Alan, 2020). According to the state, teachers working in private schools are no different from employees working in any other workplace. Since the rights and responsibilities of teachers are not clearly regulated at the legal level, there is no obstacle to demands such as wearing a costume or singing.

Similarly, the government has no influence or control over teachers' salaries in private educational institutions. All participants mentioned that salaries in private schools are very low. It is also observed on social media that teachers occasionally share their pay slips to express their dissatisfaction. As the number of private schools has increased, teachers' salaries have decreased. The amendment made in 2014 to the Law on Private Educational Institutions, numbered 5580, can be considered a turning point in this regard. The removal of the provision stating, "*No less than the monthly salary paid in public schools and the additional payment within the scope of social assistance shall be given to those performing managerial and educational services in schools, based on their seniority (excluding retirees)*" paved the way for teachers' salaries in private schools to be lower than those of teachers working in public schools. Currently, many teachers work for minimum wage. This situation is one of the major factors leading to teachers leaving the profession.

The third theme that emerged in the study is the theme of *opportunities*. The analysis revealed that teachers leave the profession or have the intention to leave as soon as they find opportunities where they can utilize their expertise, their responsibilities are clearly defined, and they can earn higher incomes.

In the *recommendations* theme, participants emphasized that private school owners should provide teachers with deserved working conditions and satisfactory salaries. They also recommend the government should regulate and oversee private schools. Although basic matters such as opening, operating, and closing schools are defined by laws, it is difficult to claim that sufficient oversight is being conducted. Occasionally, news about schools closing abruptly before the end of the academic year is reflected in the media (Cumhuriyet, 2022). In such cases, both students and teachers are affected. The policies implemented under the assumption that privatization would improve the quality of education have resulted in a situation where the state has almost no influence in a rapidly growing segment of the education system. In this segment, parents are happy because they have a say in their children's education, and private school owners are happy because they make profits. The only group that is not satisfied in this picture is the teachers whose demands are not met.

The private school sector in Turkey has grown rapidly over the last decade, and this growth has been unregulated. It cannot be said that this lack of regulation is unique to the private school sector or is an exception compared to other sectors, as it is in line with the nature of capitalist enterprises. In the early days, families' increasing interest in educational options, along with state incentives that accelerated from 2010 onwards and reduced costs, led to a rapid increase in profit margins, particularly after the obligation for teacher salaries to be at least at the level of state schools was lifted in 2014, which also alleviated personnel costs (İş Bankası, 2018). Companies with investments in other sectors were drawn to the private school sector due to attractive profits. For instance, one of the largest construction companies purchased the country's biggest private school chain (Euronews, 2017). Sectors with high-profit margins appeared attractive to investors, leading to a rapid increase in the number of private schools. As the number of schools grew, competition naturally intensified, prompting attempts to improve educational quality while also reducing costs to survive. With the addition of economic crises, instances of cutting teacher salaries and social rights, as well as not paying salaries for months, became common in the sector. Many unlicensed schools and courses emerged to minimize costs and be free from legal obligations (MoNE, 2024). This unregulated competition has made working conditions for teachers more difficult, leading some to leave the profession.

In Human Resources Management literature, a certain level of employee turnover is considered positive because it can provide high performance among employees and add dynamism to the organization. Similarly, there are views on the positive aspects of teacher turnover. According to this perspective, a teacher who works in the same school for a very long time may be at risk of being resistant to change (Ushurova, Tösten & Kayra, 2023). Of course, in light of the changes in the education system today and technological advancements, teachers need to be open to continuous change and learning. However, teachers working in private schools are inevitably more open to innovations compared to their counterparts in state schools. Additionally, a school has the right to terminate a teacher whose performance declines by not renewing their contract. Therefore, the necessary circulation of teachers can be achieved naturally. However, more discussion is needed on the phenomenon of teachers leaving the profession, which is the focus of our study. As it is a relatively new situation, there is currently insufficient research in this area. Moreover, there are no adequate and in-depth reports or statistics providing sufficient data. This has been the greatest limitation of this research. Based on news reflected in social media and the press, this study raises questions about an emerging phenomenon and is primarily based on teachers' narratives. Furthermore, there is a lack of theoretical studies adapted to the context of education and teachers related to employee turnover, which is largely informed by Human Resources Management literature. We hope that this research and future studies will lead to more comprehensive and in-depth knowledge on the subject.

Based on the findings of this study, some recommendations can be made. Policymakers should take into account the working conditions of teachers in private schools and establish legal regulations and necessary oversight to improve these conditions, including issues such as salaries.

The departure of teachers is seen as a negative situation due to the disruption of the relationship established with students and parents and the time wasted in getting accustomed to new teachers. However, the significant number of resigning teachers indicates that private schools are not eager to retain their teachers. We recommend researchers to find out why schools risk teachers' turnover instead of paying more, and what mechanisms are working at this point. We

also recommend more research on how universities, school administrators, unions, and other organizations can contribute to improving teachers' working conditions and retaining them in the profession.

REFERENCES

- Addai, P., Kyeremeh, E., Abdulai, W., & Sarfo, J. O. (2018). Organizational justice and job satisfaction as predictors of turnover intentions among teachers in the Offinso South District of Ghana. *European Journal of Contemporary Education*, 7, 235–244. <https://doi.org/10.13187/ejced.2018.2.235>
- Ağırbay, F. (2018). *Relationship between organizational and occupational commitment and job turnover intention of private school teachers*. (Master thesis, İstanbul Arel University, İstanbul). Retrieved from: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Alan, F. N. (2020). *Labor contract of the private school teachers* (Master thesis, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara). Available at <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Berg, B. L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. 4th edition, Pearson.
- Boz, H. (2021). Çalışmaya tutkunluğun işten ayrılma niyetine etkisinde iş tatmininin aracılık rolü: özel okul öğretmenleri üzerine bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 343-358. https://isarder.org/2021/vol.13_issue.1_article23.pdf
- Cassidy, D. J; Lower, J. K.; Kintner-Duffy, V. L.; Hegde, A. V. & Shim, J. (2011). The day-to-day reality of teacher turnover in preschool classrooms: an analysis of classroom context and teacher, director and parent perspectives, *Journal of Research in Childhood Education*, 25(1), 1-23, <https://doi.org/10.1080/02568543.2011.533118>
- Chambers Mack, J., Johnson, A., Jones-Rincon, A., Tsatenawa, V., & Howard, K. (2019). Why do teachers leave? A comprehensive occupational health study evaluating intent-to-quit in public school teachers. *Journal of Applied Biobehavioral Research*, 24(1), 1-13. <https://doi.org/10.1111/jabr.12160>.
- Cohen, L., Manion M., & Morrison K. (2007). *Research methods in education*. (6th edition). Routledge
- Council Of Higher Education (2022). Yükseköğretim İstatistikleri. Retrieved from <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2nd ed). Sage Publications.
- Çelik, G. G. (2020). Öğretmenlerin işten ayrılma niyetlerinde iş tatmini, örgütsel bağlılık ve tükenmişliğin rolü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 7(7), 276-294. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/56000/751629>
- Çiçek, G. M. (2009). *The situation of private educational institution's personnel in the aspect of individual Labour Law* (Master thesis, Beykent University, İstanbul). Retrieved from: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Çimen, B. and Karadağ, E. (2020). A qualitative study on working conditions and future anxieties of teachers at private schools. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 21(2), 518-541. <https://doi.org/10.17679/inuefd.476428>

- Dağ, N. (2020). Prekarizasyon bağlamında öğretmenlik. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 4(4), 365-379. <https://doi.org/10.34056/aujef.800680>
- Dali, N. (2017). *New employment policy and flexible working relations in education: A field research on substitute teacher in Eskişehir* (Master Thesis, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir). Retrieved from: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Demirer, D. (2012). Eğitimde piyasalaşma ve öğretmen emeğinde dönüşüm. *Çalışma ve Toplum*, 2012(1) 167-184. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873943.pdf>
- Dinç, M. (2021). Aşırı İş Yükünün ve Aile Gereklilerinin İş-Aile Çatışmasına Etkisi: Özel Okul Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Organizational Behavior Review*, 3 (1), 45-72.
- Donitsa-Schmidt, S. & Zuzovsky, R. (2016). Quantitative and qualitative teacher shortage and the turnover phenomenon. *International Journal of Educational Research*, 77(2016), 83-91. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2016.03.005>
- Esop, M., & Timms, C. (2019). Relevance of organizational support on academics' affective commitment and turnover intentions. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 11, 118-128. <https://doi.org/10.1108/JARHE-07-2018-0126>
- Euronews. (2017). Doğa koleji velileri: ekonomik sıkıntının nedeni eğitimden gelen parayı ticarete aktarmalar. Available at <https://tr.euronews.com/2019/12/17/doga-koleji-velileri-ekonomik-s-k-nt-n-n-nedeni-egitimden-gelen-paray-ticarete-aktarmalar> (accessed 13.11.2022).
- Gökaslan, M. O. (2018). Öğretmenlerde örgütsel bağlılık, işe gömülmürlük, işe adanmışlık ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: bir alan çalışması. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları*, 3 (2), 25-46 Available at <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/pub/issue/40014/457327> (accessed 13.11.2022).
- Hacısalıhoğlu, E. (2015). Kitap İncelemesi: Prekarya: Yeni ve Tehlikeli Bir Sınıf (Mı?). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (1) , 1-5 . <https://doi.org/10.16987/ausbf.19550>
- İş Bankası (2018). Özel Eğitim Raporu. Available at https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement/Documents/sr201801_ozelegitims_ektoru.pdf/ (accessed 12.09.2024).
- Li, R. & Yao, M. (2022). What promotes teachers' turnover intention? Evidence from a meta-analysis. *Educational Research Review*, 37(2022),1-17. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2022.100477>
- Ministry Of National Education (2022). National Education Statistics 2021-2022. Available at <https://www.meb.gov.tr/2021-2022-orgunegitimistatistikleriaciklandi/haber/27552/tr> (accessed 13.11. 2022).
- Ministry of National Education (2024). İzinsiz faaliyet ihbarı gelen 2 bine yakın merdiven altı kursun kapatılması için işlem başlatıldı. [Action was taken to shut down approximately 2,000 unlicensed courses reported to be operating without authorization.]. Available at <https://www.meb.gov.tr/izinsiz-faaliyet-ihbari-gelen-2-bine-yakin-merdiven-alti-kursun-kapatilmasi-icin-islem-baslatildi/haber/31124/tr> (accessed 12.09.2024).
- Nguyen, T. D., Pham, D. L., Crouch, M., Springer, M. G. (2020). The correlates of teacher turnover: an updated and expanded meta-analysis of the literature. *Educational Research Review*, 31(2020), 100355-100372. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2020.100355>

- Oğuz, Ş. (2014). Tekel direnişinin ışığında güvencesiz çalışma/yaşama: proletaryadan "prekarya"ya mı? *Mülkiye Dergisi*, 35 (271), 7-24 .
<https://dergipark.org.tr/en/pub/mulkiye/issue/271/662>
- Oran, S. (2015). Kitap incelemesi: modern zamanların tutunamayanları prekarya: sınıf mı, sınıftan kaçış mı? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(1) , 237-247 .
https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002350
- Ot Oltulu, E., İraz, R. (2022). *Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İş Doyumu Kavram, Kuram ve Uygulama*. Gazi Kitabevi.
<https://ws1.turcademy.com/ww/webviewer.php?doc=96574>
- Öçal, M. & Çiçek, Ö. (2021). Neo-liberalizmin gölgesinde istihdam: dünyada istihdamın durumuna insani bir bakış. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 80. 321-363.
<https://doi.org/10.26650/jspc.2021.80.000504>
- Perda, D. (2013). *Transition into and out of teaching: a longitudinal analysis of early career teacher turnover* (Doctoral Dissertation, University of Pennsylvania, Pennsylvania). Retrieved from: <https://www.proquest.com/docview/1444146830>
- Redding, C. & Henry, G.T. (2018). Leaving school early: an examination of novice teachers' within and end-of-year turnover. *American Educational Research Journal*. 20(10). 1-33.
<https://doi.org/10.3102/0002831218790542>
- Ritchie, J., & Lewis, J. (2003). *Qualitative research practice*. (1st edition). SAGE Publications.
- Ryan, S. V., Embase, n. P., Pendergast, L. L., Saeki, E., Segool, N. Ve Schwing, S. (2017). Leaving the teaching profession: the role of teacher stress and educational accountability policies on turnover intent. *Teaching and Teacher Education*, 2017(66), 1-11.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.03.016>
- Sağiroğlu, S. (2013). *From precarious employment to precarious life: A case of non-appointed teachers in Turkey* (Master Thesis, Middle East Technical University, Ankara). Retrieved from: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Smith, T. & Ingersoll, R. M. (2004). What are the effects of introduction and mentoring on beginning teacher turnover? *American Educational Research Journal*. 41(3). 681-714
<https://doi.org/10.3102/00028312041003681>
- Stake, R. E. (2010). *Qualitative Research* (1st edition). The Guilford Press.
- Standing, G. (2014). *Prekarya-Yeni Tehlikeli Sınıf*. (Çev. E. Bulut) İletişim Yayınları. (Orjinal Yayın Tarihi, 2011)
- Synar, E. & Maiden, J. (2012). A comprehensive model for estimating the financial impact of teacher turnover. *Journal of Education Finance*. 38(2), 130-144.
<https://www.jstor.org/stable/23353969>
- Şahin, B. (2022). Devlet ve özel okul çalışanlarının mobbinge (yıldırma) maruz kalma durumları. *International Social Sciences Studies Journal*. 8(95). 836-850
<https://doi.org/10.26449/sss.3858>
- Şahin, İ. (2022). Görünmeyen el'den sınırsız sömürü paradigmasına: atanmayan öğretmen sorunu. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 20(77). 10-30.
- Şenel, E.S. ve Karaca, A. (2022). Duygusal bağlılık ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide örgütsel kimliğin aracı rolü: devlet okullarında bir alan araştırması. *Journal of Academic Perspective on Social Studies*, (1), 19-42. <https://doi.org/10.35344/japss.1067434>
- Toprak, M., & Karakuş, M. (2019). Teachers' attitudes towards their school managers and their intent to leave: A gender-moderated model. *Current Psychology*, 40, 5919-5933.
<https://doi.org/10.1007/s12144-019-00537-x>

- Tüzel, H. (2019). *Psychosocial risk factors and occupational diseases in teachers working in private education institutions* (Master Thesis, Tarsus University, Mersin). Retrieved from: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Uğraş, K. (2009). *The problems of the teachers working in the private establishment preparing students for various exams and the proposition for solution* (Master thesis, Gazi University, Ankara). Retrieved from: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Ushurova, Z., Tösten, R., & Kayra, F. (2023). Öğretmen iş gücü devir hızının (öğretmen sirkülasyonunun) avantaj ve dezavantajları: Siirt örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 159-189 <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2023.-1172429>.
- Ünal, I. (2005). Öğretmen imgesinde neoliberal dönüşüm. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 3(11) https://www.academia.edu/3306142/%C3%B6%C4%9Fretmen_imgesinde_d%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm
- Yağan, E. (2022). Kaybedecek zinciri dahi olmayanlar: Prekaryalaşan ücretli öğretmenler ve usta öğreticiler. *Journal of Qualitative Research in Education*, 31, 1-20. <https://doi.org/10.14689/enad.31.1582>
- Yıldız, A. (2013). Türkiye’de öğretmenlik mesleğinin dönüşümü: İdealist öğretmenden sınava hazırlayıcı teknisyen öğretmene. *Eleştirel Pedagoji Dergisi*, 5(27), 43-50. https://www.academia.edu/27645490/Türkiyede_Öğretmenlik_Mesleğinin_Dönüşümü_İdealist_Öğretmenden_Sınava_Hazırlayıcı_Teknisyen_Öğretmene
- Yılmaz, K., & Altınkurt, Y. (2011). Göreve yeni başlayan özel dersane öğretmenlerinin kurumlarındaki çalışma koşullarına ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 635-650. <https://openaccess.dpu.edu.tr:8443/xmlui/handle/20.500.12438/967>

Conflict Declaration: The authors declare that they have no financial relationships with any person, institution or organization that may be a party to this study, and therefore there is no conflict of interest.

Support: The study did not receive support from any institution or organization.

Ethics Komitee Approval: Ethics committee approval was obtained from the relevant university on December 27, 2022, with the approval number 2022.12.

Contribution Rate: The authors contributed equally to the research.

DİONİSİOS SOLOMOS'TA DİL VE ESTETİK, SİYASAL VE ZİHİNSEL DÜŞÜNCE

LANGUAGE AND AESTHETIC, POLITICAL AND INTELLECTUAL THOUGHT IN DIONISIOS SOLOMOS

 İrini SARIOĞLU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, irini.sarioğlu@istanbul.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
20.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
18.10.2024

ÖZET

Bu makalede, Solomos'un eserlerinde estetik anlayışını ve yaratıcı özelliklerini anlamamıza yardım edecek bazı yönlerini analiz etmeye çalışacağız. Göreceğimiz gibi, o dönemde Yunan yazarları ifade tarzının arayışı içinde bulunmaktaydılar. Aynı zamanda, Solomos'un eserlerinde Yunan tarzının ifadesinin gelişimini gösteren iki aşama vardır; bir yandan tutkusunu ifade eden gençlik eseri olan "Dialogos", diğer yandan 1837'de Terçetis'e yazdığı bir mektupta ifade edilen olgun bir öğreti bulunmaktadır. Bu çalışmada, Dialogos'a ilham veren unsurlarla ilgili gözlemlere yer verilirken, şairin metninde ima edilen belirli kişi ve teoriler ile entelektüel ortamla ilgili önemli notlar da bulunmaktadır. Bu analizlerden yola çıkarak şairin dil, estetik, siyasal ve zihinsel düşünce yapısıyla ilişkili olarak bir takım çıkarımlarda bulunulmuş ve bu çıkarımlar irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dionisios Solomos, Çağdaş Yunan Edebiyatı, Yunanistan.

ABSTRACT

In this article, we will try to analyze some aspects of Solomos's work that will help us understand his aesthetic sense and creative features. As we will see, Greek writers at that time were in search of a style of expression. At the same time, there are two stages in Solomos's work that show the development of the expression of the Greek style; On the one hand, there is his youthful work "Dialogos", which expresses his passion, and on the other hand, there is a mature teaching expressed in a letter he wrote to Terçetis in 1837. While this study includes observations about the elements that inspired Dialogos, there are also important notes about certain people and theories and the intellectual environment implied in the poet's text. Based on these analyses, some inferences have been made in relation to the poet's linguistic, aesthetic, political and mental thought structure and these inferences have been analyzed.

Keywords: Dionisios Solomos, Modern Greek Literature, Greece.

1. GİRİŞ

Yunan şairi Solomos "1857 yılında hayata gözlerini yumduğunda şiirlerinin birçoğu yayımlanmamış veya yarım kalmıştı. Bu zorlu görevi öğrencisi ve arkadaşı Polyas tamamlamıştı" (Tiktopoulou, Petridou, Vasileiadis, Saggou, Teodoridis, 2020:72). İlk iki kıtası Yunan ulusal marşı haline gelen destansı *Özgürlük İlahisi* şiiri onun en çok bilinen eserlerinden biridir (Web 1). Milli Yunan şairi Solomos 1830'dan beri şiirde kendini geliştirmek istemiş, yeni yollar aramaya çalışmıştır. Bu merakı onu bilimsel ve felsefi metinleri incelemeye ve aynı zamanda Alman idealizmine ilgi göstermeye itmiştir. Nihayetinde 1837'de Terçetis'e yazdığı bir mektupta "millet bizden kendi aklımızın hazinesini, ulusal giysilerimizi giymiş olarak duymak ister" ifadeleriyle aradığı yolu bulduğunu ifade etmiştir.

Şiirlerinde, kendisini açık bir şekilde ifade eden ve kendi şiirsel eserini baskın unsurlarla renklendiren bir liberalizm görülür. O, bir şair olarak içinde bulunduğu toplum ve sistemi de eleştirmekten geri durmaz. Öyle ki, Devrim'e açık göndermeler yapan şiirlerinde, hatta düzyazılarında bile, bazı hicivli sözlerine dikkat edildiğinde yerel toplumsal düzenin çeşitli yönlerine ciddi eleştiriler yaptığı açıkça görülmekte ve anlaşılmaktadır.

Bunlarla birlikte şair Solomon'un, Türkçe'de "Dostluk Cemiyeti" anlamına gelen Filiki Eteriya Cemiyeti'ne girmiş olmasının liberal siyasi tutumunu etkilediği ifade edilebilir. Solomos'un bir anma konuşması yazdığı Antonio Martelao ile Ugo Foscolo gibi liberal İtalyan yazarlarla olan ilişkisi bu savı kanıtlar niteliktedir. O ulusal dilleri savunmak ve dil konusundaki görüşlerini desteklemek için argümanlar aradığı dönemde aradığını İtalyan edebiyat çevrelerinden bulduğunu ifade etmek yanlış olmaz (Athanasopoulou:2018). Şairin İtalya'da 10 yıl süren eğitim hayatı onun İtalyan sonatları ve Yunan dilleri arsında etkileşimini kaçınılmaz kılmıştır (Pilitsis:1993: 187; Athanasopoulou:2018). Solomos'un bir dönemler Yunanistan'ın resmi dili olarak kullanılan Katharevusa'yı yapay bir dil olarak görmesi ve her yazarın kendisini demotiki (halk dili) ile ifade edebilmesinin zorunlu olduğunu belirtmesi de bu çevrelerin onun üzerindeki etkisi olmalıdır.

Solomos'un dil kaygılarını tatmin etme doğrultusunda özenle çalıştığını vurgulamak gerekir. O, aynı zamanda Schiller, Hegel, Kant, Hölderlin, Novalis gibi dehaları da anlayabilmektedir. Buna ek olarak, zamanındaki doğa bilimleri gibi diğer bilimlere de ilgi duymuştur. Böylece psikolojide Mendelssohn, morfolojide Goethe, fizikte Newton, müzik ve felsefede Azais veya matematikte Taylor ve diğerleri aracılığıyla yeni fikirlerle tanışmıştır. Bu sahalardan edindiği epistemolojiyi şiir sanatına dönüştürebildiğini anlamak önemlidir.

Solomos'un, şiirinin felsefi bir temel kazanması sonucunda eseri parçalardan oluşan bir şekil almış ve yeni fikirleri eserinin içeriği ile morfolojisini etkilemiştir. Bu şekilde özümlediği algıların ve kuramların etkisi altında, eseri yüksek kaliteye ulaşmıştır. Ancak en ilginç olanı, tüm bu unsurları eserine nasıl aktardığıdır. Genel olarak, eserinde organik bir sentez gözlemek mümkündür ve bu programlamayı ve temel yapıyı anlamak ilginçtir.

2. SOLOMOS'UN ESTETİĞİNDE DİLİN ÖNEMİ

Solomos'un dili söz konusu olduğunda, 1825'te ilk ortaya çıkışından bugüne kadar, bir çeşitlilik gösterme eğiliminde olduğu, kendine özgü bir tutumu, yani özgünlüklerini açıklığa kavuşturan bir dizi estetik farklılıkları olduğu ifade edilebilir.

Solomos'un dilini inceleyen pek çok araştırmacının, şüpheden çekinceye, yanlış kavramaktan anlayış eksikliğine kadar bir dizi farklı eleştiriler sergilediği görülmekte ve anlaşılmaktadır.

Solomos'un dilinin ima yoluyla ya da doğrudan ve açık bir şekilde reddedilmesine, hatta "Yunan dilini bilmediği" noktasına varan sert görüşler de vardır (Veludis, 2003). Suços'un (1806-1868)¹, Solomos'un dilinin bir edebi araç olarak reddedilmesi yönünde geliştirilen eleştiride bir atası bir de *takipçisi* olduğuna inanılmaktadır. Atası ve takipçisi aynı Fener kökenli gruba aittirler, hem sosyal hem de ideolojik olarak yakındırlar ve her ikisinin de eğitim ve yazı dili Fransızca'dır. Birinci kişi, 1927'de Yunan devriminin yaklaştığını önceden gören ve özellikle Solomos'un şiirlerinde günlük yaşamın bir unsuru olması gereken kelimeler ve ifadelerle dolu olduğunu düşünen İakovos Rizos Neroulos'tur (Vutieridis, 1937; Valetas, 1978). İkinci kişi ise 1885'te Solomos'un kullandığı dili küçümseyip olumsuz tutum takınan ve bunu 1877-1885 ve 1887 yıllarında daha gelişmiş eleştirel edebi müdahalelerle sürdüren Aleksandros Rizos Ragavis'tir. Ona göre Solomos, ister sistematik olarak ister zayıflıktan, ulusun çoğunluğunun dili olmayan, başka bir deyişle Yunanistan'ın bir bölümünde kullanılan bir tür yerel dil olan bir dilde yazma konusunda ısrarcı olması üzücüdür. Aynı zamanda, bu dile İtalyan deyim ve sözcüklerin bulaşmış olmasını da yerer. Ona göre, bu dil İyonya adalarının dışında anlaşılması zor hatta kullanılmaz bir dildir.

Bu bağlamda, Atina aydınlarının ortak dili olan arkaik ve Katharevousa'yı kullanan ve ulusal dilde nasıl yazacağını bilen biri olan Spiros Zambelios, Solomos'un Fener kökenli muhaliflerinden biri olacak ve kendisi Solomos'un şiirinin en uzlaşmaz muhalifi ve inkarcısı haline gelecektir. Zambelios, Solomos'un şiirine karşı dil ile dilsel ifade ve üslubu açısından şiddetli polemik içine girmiş ve büyük ölçüde Solomos'un şiir sanatına karşı olduğunu ifade etmiştir. Zambelios şöyle yazmıştır:

"Bayağı dil kullanan ve memleketinin nezaketsiz kalabalığına yönelik olan Solomos, şiirsel kişileştirmeleri sevdiğine dikkat etti mi? (...) ama demotiki üslubu ve aslında Yunan Devrimi'nin üslubu, Zakynthos adasının dili, naif ve iddiasız, yüksek ideallere doğru yükselmeye çalışırken özelliklerini kaybeder. (...) Kanıma göre Solomos, eğer bir yandan anlamı daha da bayağılaştırmışsa, diğer yandan dili daha yüksek bir statüye yükseltti (Zambelios, 1859)."

"Dialogos" gibi karakteristik eserlerinden birinde, özünde yazarın temel teorik görüşlerini ifade eden, esas olarak manevi bir boyuttan oluşan politik mesajlar içeren ve aynı zamanda özgürlük mücadelesine yönelik tutumuyla değerlendirilen "İmnos"da ifade edildiği gibi aydınlanma ruhuna dayanan açık bir yapı görülmektedir. Burada, ulusal bilincin gelişimine paralel olarak demotiki dilini kullanmayı seçmekteki kararlılık da anlaşılmalıdır. Ulusal bilincin gelişiminin bu verimliliğini ifade etme ihtiyacını hissederken, sadece konuşulan Yunanca'ya ilgi göstermekle kalmıyor, aynı zamanda Yunanlıları ve Yunanlıların geleceğini de önemsiyordu (Aleksandropulos, 1983).

Solomos, bir yandan görüşünü diğer yandan dil ile halk arasındaki ilişki hakkında geliştirdiği teorik çerçeveyi desteklemeye çalışırken, Platon'un diyalogundaki bir pasajla Alkibiades'e atıfta bulunur. Belirli bir ideolojik ve tarihsel arka plana sahip olan bu pasaj, şairin düşüncesini anlaşılır kılmak yönünde önemli ve açıklayıcıdır. Aslında, dilin önemli meselesi olan teknik ifadeyi tamamlamak için önemli bir girişimdir. Bu çabanın, Dialogos'daki bir metinde, bilimsel olarak dikkate değer hale geldiği ve yalnızca modern Yunan dilinin olanaklarının yanı sıra düzgün bir şekilde yazılmasıyla ilgilenmek yönünde teorik olmadığı, aksine teorinin uygulanmasını deneme yeteneğine sahip olması, nihai bir amaç edindiği ve başarılı olduğu söylenebilir (Aleksiu, 1994).

¹ 1806 İstanbul Arnavutköy doğumludur (1806-1868). Fener ailesinden gelmektedir.

Solomos'un görüşüne göre, yazarın kullandığı kelimelerin anlamını halk öğretir. Bu nedenle yazar tarafından kelimelerin anlam yâda biçimleri değiştirilemez. Solomos'un Dialogos'daki bir pasajının antik Yunanca olmasına rağmen, bunun Solomos'un eski Yunanca bildiği anlamına gelmediğini belirtmeliyiz. O, büyük olasılıkla, Platon'un yazılarına aşinaydı. Solomos'un Yunanistan'a döndüğünde antik Yunanca'yı bildiğine ve öğrenmeye devam ettiğini savunan görüşler de mevcuttur (Kentrotis, 1999).

Solomos'un, eserlerinde estetiğe ve yaratma yeteneğine işaret eden birçok yönü gözlemlemek mümkündür. Bunlardan biri, Yunan dilinin ifade kabiliyetinin evrimi ile ilgilidir. Bu konuda şair sürekli olarak dil sorunu konusunda mücadele etmiştir. Solomos'un eserinde, Yunan dilinin ifadesinin gelişiminin iki paralel aşaması vardır. Bir yandan tutkusunu sanki bir vaazla ifade ettiği bir gençlik eseri olan "Dialogos"ta ifade edilenler, diğer yanda 1837'de Terçetis'e yazdığı bir mektupla ifade ettiği olgun öğretiler (Dimaras, 1999). Bu mektupta Dialogos'a ilham veren entelektüel ortamlarla ilgili önemli ve dikkatli gözlemler bulunmaktadır; aynı zamanda metninde ima ettiği belirli kişi ve teoriler yer alır. Bu mektupta "Halk türkülerinin başlangıç noktası sayılmasına sevindim, ama 'kleftika' (eşkiyalar) dilini kim kullanırsa kullansın, onu biçimini ele alarak değil, özünü dikkate alarak kullansın" ve "millet bizden kendi aklımızın hazinesini, milli giyimli olarak vermemizi ister" gibi ifadeleri okuyabiliyoruz.

3. DİONİSİOS SOLOMOS'TA SİYASETİN ANLAMI

Dionisios Solomos, 19. yüzyılda yaşamıştır. 19. yüzyılın ilk yarısı, tarihsel olarak Avrupa'da birbirini izleyen (1820, 1830, 1848) sarsıcı devrimlerin çağıdır. Bu dönemin belli başlı özelliği, hem Restorasyon'a hem de Kutsal İttifak'a karşı çıkan ulusal kurtuluş, liberal ve radikal-demokratik hareketlerden etkiler taşımaktadır. Bu etkiler Avrupa sınırlarının ötesine geçerek Latin Amerika'ya kadar ulaşmıştır. Solomos, 19. yüzyıla damgasını vuran büyük siyasi ve sosyal ayaklanmalarla dolu bir ortamda yaşamıştır.

Solomos, Yunan Devrimi'nin devrimci ivmesine ve seyrine büyük ilgi gösterirken, Mesolongi'nin ikinci kuşatmasıyla ilgili gelişmeler ve trajik olaylardan aşırı derecede etkilenmiştir. 1823'te İmnos is tin Eleftherian'ı (Özgürlüğe Övgü) yazması dikkat çekerken, daha sonra Dialogos ve Zakynthos Kadını başlıklı bir dizi önemli düzyazılar yazmıştır. 1828'den itibaren Korfu'ya yerleşmesiyle olgunluk dönemi başlamış ve çok önemli sayılan bir dizi eseri burada kaleme almıştır. Bu dönemde yazılan belli başlı eserleri Kritikos, Porfyra ve Eleftheri Poliorkimeni'dir.

Buna rağmen Solomos anavatanında, yani bağımsız Yunan devletinde bulunmadığı için ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Bu noktada, daha sonraki İtalyan şiir sanatıyla bağlantılı bir şiir yazmış, burada esasen büyük güçlerin Kırım Savaşı sırasındaki tutumunu eleştirmiş, aynı zamanda Yunanistan'ın devrim sonrası dönemde bir devlet olarak demokratik seyrine olan ilgisinin büyük olduğunu ortaya koymuştur (Mihail, 1991). Bu anlamda söz konusu tutumunu siyasetle ilk açık temas olarak düşünebiliriz.

Solomos, politik tutumunun bir devamı olarak, Filiki Eteriya Cemiyeti'ne davet edilmiştir. Solomos'un İtalyan liberal edebiyat yazarlarıyla ilişkisi de vardır. Solomos Fransız Aydınlanması aracılığıyla kendini daha güçlü ifade etmeyi başarmış, aynı zamanda ulusal dilleri savunmak için argümanları da bu aydınlanmadan edinmiştir. Solomos'un, Spinoza'nın felsefi düşüncesinden büyük ölçüde etkilendiğine dair tanıklıklar olduğunu da belirtmek gerekir.

Solomos, 1821'deki burjuva ulusal kurtuluş devrimiyle ilişkilendirdiği romantik dünya görüşünden büyük ölçüde etkilenmiştir. Burada, romantizmin iki akımından söz edilebilir. Solomos romantizmin muhafazakâr akımını değil, ilerici akımını seçmiştir. Solomos'un

romantizmi, zamanının gerçek bir "çocuğu" olan 1821 burjuva ulusal kurtuluş devrimiyle bağlantılıdır. Bu temelde, romantiklerin şiir anlayışı, ulusallığı önemli ölçüde yansıtırken, aynı zamanda bu fikrin oluşmasına ve ayrıca Avrupa ulus devletlerinin kurulmasına bir şekilde katkıda bulunmuştur. Son tahlilde Solomos'un, 1830-1850 yılları arasında romantizmin güçlü bir varlığa sahip olduğu ve burjuva ve liberal direniş, hatta esas olarak bütün Avrupa'da monarşik rejimlerine karşı isyan çağı olarak kabul edilen bir dönemin etkilerini bünyesinde barındırdığını ifade etmem mümkündür.

Solomos'un İtalya'da geçirdiği yıllar önemli bir unsurdur, çünkü bu onun liberal ruhunu daha da güçlendirmiştir. 19. yüzyılın başında, İtalya'nın üniversiteleri liberal teorilerden büyük ölçüde etkilenmiş ve gelecekteki hareketlerin yuvası haline gelmiştir. Solomos, Habsburg Hanedanı tarafından dayatılan siyasi faaliyet yasakları nedeniyle, vatansever fikirlerini edebi eserlerine yönlendirmeyi başaran Manzoni, Leopardi, Foscolo, Monti vb. gibi İtalyan kültür ve eğitiminin önemli romantikleriyle temasa geçmiş ve onlardan etkilenmiştir (Kriaras, 1978).

Ayrıca, Solomos'un vatanseverliğinin sadece şekil almasına değil, aynı zamanda sağlam temellere dayanmasına da katkıda bulunan şeyin, o dönemde anavatanında ve genel olarak İyonya adalarında hüküm süren siyasi durum olduğunu da belirtmeliyiz. Yukarıdakileri anlamak için, Osmanlı fetihlerini yaşamamış bir bölge ile karşı karşıya olduğumuzu, bu nedenle kültürel olarak modern Avrupa gelişmelerine daha yakın olduğunu, diğer yandan Napolyon'un birliklerinin yaklaşık 15 yıl boyunca işgal ettiği adalarda Fransız Devrimi'nin devrimci fikirlerinin yayılma fırsatı bulduğunu de eklemeliyiz. Bu koşullarda İyonya adalı olan şair artık bir Yunan vatanseveri ve bir devrimci olur (Papaioannu, 1990).

Solomos'un kişisel siyasi hayatı hakkında söylenebileceklerle ilgili olarak, Solomos'un *Bütün Eserler*'inin üçüncü cildinde, Romilly Jenkins'in Dionisios Solomos'undan (Birinci baskı) görebildiğimizden nispeten farklı bir resim gözlemleyebileceğimize dikkat çekmekte yarar vardır. Cambridge U.P. 1940, özellikle 179-183. sayfalarda, Solomos'un "Anglofil" (İngiliz hayranı) tavrı söz konusudur. Bu, esas olarak, şair ile muhafazakâr Komiser Lord Henry Ward (1849-1855) arasında, Jenkins'in yazdığı, çok yakın olduğu düşünülen yanlış anlaşılmalı bir ilişkiyle ilgilidir.

Yazışmalar adlı eserin incelenmesinden sonra bu iddianın doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, *Yazışmaları* inceleyen editörün yorumlarını dikkate alırsak, Solomos'un, "bölgenin 15 büyüğüyle" teması olmasına rağmen, aslında muhtemelen İngiliz Komiserleriyle arasında güvenli bir mesafe tuttuğu sonucuna varmak mümkündür. Solomos'un aralık 1833'te aile hukuku anlaşmazlığının başlangıcında Galvanis'e yazdığı yazı dikkat çekicidir: "Burada, önemli insanlar arasında, bana düşman olan tek bir kişi bile yok, aksine bana dostluklarını gösteriyorlar; ülkenin büyüklerinden bahsediyorum; çünkü büyük memurlardan kimseyi tanımıyorum ve tanımak da istemiyorum. Davam için korumacılara ihtiyacım yok (Solomos, 1964)".

Öte yandan, kanıtlar, yıllarca ortak entelektüel merakları paylaştığı Yüksek Komisyon sekreteri olan John Frazer ile ilişkisinin daha önemli olduğunu göstermektedir. Burada ona ve kızı Frangiska'ya bir şiir adadığını belirtmeliyiz². Buna ek olarak, *Yazışmalar* isimli eserinde, şairin

² Sir John Fraser 1833 - 1855 yılları sırasında Yüksek Komiser sekreteri görevini üstlenmiştir. Solomos'la olan ilişkisini anlayabilmek için L. Politis'in *Yazışmalar*'ını ve özellikle 392. sayfadaki mektubu ve Frangiska Frazer'e başlıklı şiirin yorumunu okumamız gerekir. Frazer dolaylı ya da dolaysız 7 kez *Yazışmalar*a değinir. İlgili mektuplarının numarası 118, 131, 137, 137, 141 ve B27 ile B32'dir. Yapılan değinmeler övgü doludur.

şöhretini hatta kardeşinin konumunu kötüye kullandığını belirtelim, çünkü kanıtlar, Dimitrios'un mektuplarına dayanarak, şairin, her zaman genç yazarları desteklemek gibi birkaç istisna dışında, tavsiyelerden kaçınmaya çalıştığını göstermektedir.

4. SOLOMOS'TA ZİHİNSEL DÜŞÜNCE

Solomos, özümsemiği algıların ve teorilerin etkisi altında, çalışmalarına yüksek kaliteli özellikler kazandıran bir biçim yaratır, ancak en ilginç olanı, tüm bu unsurları çalışmalarına hangi şekilde aktaracağıdır. Çalışmalarında, genellikle kendisine emir veriyor gibi görünen başarılı bir sonuca sahip olmak için bir programlama ve bir model ile karakterize edilen organik bir sentez vardır. İtalyanca yazdığı Kritik's'u buna örnek gösterebiliriz.

Bir noktada Solomos şair Montis'le tanıştığında, heyecanla Dante'nin bir pasajını ona hatırlatırken, Montis sinirlenerek "Çok fazla düşünmemelisin, hissetmelisin" diye cevap vermiştir. Solomos, Schiller'i kullanarak tepkisini göstermiştir: "Zihin önce güçlü şekilde kavramalı ve sonra kalp, zihnin katkıda bulunduğu şeyi sıcak bir şekilde hissetmelidir" (Solomos, 1921; Solomos 2004; Schiller, 2006). Solomos'un, Schiller'in estetiği yüksek şiirsel çalışmalarından etkilenmiş olduğunu, Schiller ile canlı bir diyalog sürdürmeye çalıştığını ve bunun sonucunda bize yüksek kalitede bir edebi eser vermiş olduğunu söyleyebiliriz.

Edebi eserleri ve şiirleri, Solomos'un şiir duygusunu güçlü bir şekilde yansıtmış, eserinin felsefi boyutunu ve felsefi gerçeğini kanıtlamış, incelikli bir hayal gücüne ve estetik parlaklığına, düşünce ve ifadede güzel bir çizgiye sahip, canlı ve özlüdür. Bu anlamda, o kadar yüksek bir estetik düzeyine ulaşmıştır ki, şairin sürekli ve barış içinde yaşamak istediği ideal bir dünyanın ifadesi ve sevgisi şiirlerine yansımıştır. Eseri, gerçek dünyayla özdeşleşmiş, güzelliğin geliştiği, gerçek dünyada ideal olanı ifade eden ideal bir dünyayı konu edinmiştir.

Solomos'un romantizm ve bu akım etrafında hüküm süren algıdan büyük ölçüde etkilenmiş olması önemlidir. Bu, hem İtalyan devrimci versiyonu hem de Alman felsefi versiyonu ile ilgilidir. Eserlerinde, Alman idealizminden aldığı etkiyi gösteren önemli ölçüde unsur vardır. Hegel, Fichte, Schelling gibi önemli yazarların yanı sıra Goethe, Schiller, Novalis gibi yazarların Almanca'dan İtalyanca'ya çevrilen eserlerinden de yararlanmışlardır. Alman idealizminin baskın bileşeni olan ruh özgürlüğü, Solomos'un tüm çalışmalarına nüfuz etmişken, romantizmin özgürlük anlayışını, doğal güçlere karşı koyan bir güç olarak ele almıştır.

Şairin muazzam şiirsel yaratımının, yani ulusal şairin dâhiyane anlayışının özü olarak kabul edilen bir eser olan Eleftheri Poliorkimeni bu anlayış üzerine inşa edilmiştir. Solomos'un eseri üzerine yapılacak incelemeden, eserinin karmaşık karakteri, hatta ne kadar çok yönlü olduğu kolayca anlaşılabilir ve bu, Solomos'un ilgi alanlarını dar edebi ve hatta belirli estetik unsurlarla sınırlamadığını gösterir.

Solomos'un eserinde, Eleftheri Poliorkimeni de, baskın temel yerel dildir (Veludis, 1992). Zira bu döneme egemen olan başat özellik, demotiki diline (halk dili) dönmektir. Bu özel eserde, şiir her şeyden önce demotiki ile ve on beş heceli iambik kafiyeyle yazılmıştır. Şiirin bu lirik tarafı Girit şiiri ve halk geleneği ile doğrudan bağlantılıdır (Anastasiadu, 2000).

Şiir üzerindeki romantik etki, şiirin parçalardan oluşmasından da anlaşılabilir; "parça" ve "bitmemiş eser", "Avrupa'nın, özellikle Alman romantizminin en karakteristik ve teorik yapısı olan unsurlarından ikisini" göstermeleri açısından romantizmle doğrudan ilişkilidir. Dahası,

gözlemlediğimiz şey, Solomos'ta önemli olanın yaratıcı ifade süreci olduğudur; ikinci derecede gelen sentezin, romantik hareketin Solomos'un eseri üzerindeki etkisidir (Anastasiadu, 2000)³.

Solomos'un eserlerinde, felsefenin sanatla uyumu için romantiklerin düşüncelerini içeren pasajlar arasında yapılan ve felsefe ile şiir arasında önemli bir birliktelikle sonuçlanan bir dizi müdahale görülmektedir (Coleridge, 1994). Dahası, morfolojiden stilistik özelliklere geçişin bir sonraki adımı, şiiri karakterize eden destan özelliği ve anlatı biçiminin, Suliotis'in 1.5-6. mısralardaki monologu ve hatta romantiklerin özelliği olan yoğun bir lirizm gibi birçok dramatik unsurlarla ilişkili olduğu görülebilir. Böylece, Solomos, Avrupalı romantik şairlere özgü özellik olan farklı türleri birleştirmektedir (Veludis, 1992).

5. SONUÇ

Sonuç olarak Yunan milli şairi Solomos'un özelliği, İyonya kökeninin ötesinde Avrupalı olmasıdır, başka bir deyişle Solomos'un eseri bir evrenselliğe sahiptir. Bütün eserleri insanı, toplumu, insanlık tarihini ilgilendiren bütünlük kaygısını mükemmel bir şekilde yansıtmaktadır. Solomos, zamanın koşullarını hem ideolojik hem de estetik açıdan dikkatle takip etmiş bir şairdir.

Solomos'un dili söz konusu olduğunda, 1825'teki ilk ortaya çıkışından bugüne kadar, merkezinde bir çeşitlilik gösterme eğiliminde olan "Yunan okuryazarlarının" kendine özgü bir tutumu söz konusudur. Ayrıca şairin özgünlüğünü ortaya koyan bir dizi estetik çeşitliliği vardır.

Bununla birlikte Solomos'un dilinin üstü kapalı, hatta doğrudan ve açık bir şekilde reddedilmesine ve hatta "Yunan dilini bilmediği" noktasına varan durumlar da vardır.

Solomos, Yunan Devrimi'nin devrimci ivmesine ve seyrine büyük ilgi gösterirken, Mesolongi'nin ikinci kuşatmasıyla ilgili gelişmeler ve trajik olaylardan aşırı derecede etkilenmiştir. 1823'te Özgürlüğe Övgü'yü yazması dikkat çekerken, daha sonra Dialogos ve Zakynthos Kadını gibi bir dizi önemli nesir metni yazmıştır. 1828'den itibaren Korfu'ya yerleşmesiyle olgunluk dönemi başlamış ve çok önemli sayılan bir dizi eseri yazmıştır. Bu dönemde yazılan karakteristik eserler olarak Kritikos, Porfyras ve Eleftheri Poliorkimene eserleri sayılabilir.

Solomos, kaygılarını gidermek için özenle çalışırken, aynı zamanda Schiller, Hegel, Kant, Haiderlin, Novalis ve diğerleri gibi büyük dahileri anlama ve özümsemeye çalışmıştır. Buna paralel olarak, zamanındaki doğa bilimleri gibi diğer bilimlerden de etkilenmiştir. Böylece teoriyi önemli ölçüde özümseyip şiirlerinde geliştirdiği imkânlarla, sanata dönüştürmüştür. Bu anlamda, şiirinin kendine özgü bir felsefi vardır.

KAYNAKÇA

- Aleksandropulos, M. (1983). *Bir buluşma, seferis – makriyannis*. Atina: Politipo Yayınları.
- Athanasopoulou, A. (2018). Being a Bilingual "National" Poet: The Case of Dionysios Solomos/Dionisio Salamon. In *Conference Proceedings. Innovation in Language Learning*.
- Aleksiou, S. (1994). *Poems and prose*. Athens: Stigma Editions.
- Anastasiadu, A. (2000). *Grammata II, modern Yunan edebiyatı (19. – 20. yüzyıl)*. Patras: EAP Yayınları.
- Coleridge, S. T. (1994). *Biographia Literaria XIV* (K. Papadopulu, Çev.). Şiir 4.

³ Yazar burada görüşünü güçlendirmek yönünde F. Schlegel'in görüşüne yer veriyor.

- Dimaras, K. T. (1999). Diyalog üzerine notlar, Solomos'un şiir sanatına giriş. Kehagioğlu, Y. (Ed). İraklion, Girit.
- Kentrotis, Y. (1999). *Yağ gibi parıldayan. Dionisios Solomos Homeros'u inceliyor ve İliyada'dan çeviri yapıyor*. Korfu: Kerkira Yayınları, Korfu Adası İncelemeleri Derneği.
- Kriaras, E. (1978). *Solomos'un yaşam ve eseri*. Atina: Nea Estia Dergisi.
- Mihail, S. (1991). *Solomos ve Hegel, mysterium magnum revelans se ipsum*. Atina: Leon Yayınları.
- Papaioannu, M. M. (1990). Giriş. Yunan Şiir Sanatı, Antoloji – Grammatoloji. Atina: Sokoli Yayınları.
- Polilas, I. (1859). *Dionisios solomos: Bütün eserleri*. Atina: Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi.
- Politis, Linos. (1993). *Istoria tis Neoellinikis Logotehnias, Morfotiko İdruma Etnikis Trapezis, Athina*.
- Pilitsis, G. (1993). Five Italian Sonnets by Dionysios Solomos: A Translation and Introduction. *The Journal of Modern Hellenism*, 10, 187-194.
- Schiller, F. (2006). Estetik Eğitimi Hakkında (K. Andrulidakis, Çev.). İdeogramma Yayınları.
- Solomos, D. (1921). İtalyanca Şiirler (G. Kalosguros, Çev.). Önsöz.
- Solomos, D. (1964). Yazışmalar (L. Politis, Ed.). Atina: İkaros Yayınevi.
- Solomos, D. (2004). Eleştirel Önsöz. Stai – Polilas – Zambelios (A. Th. Kiços – Milonas, Ed.). Atina: Gavriilidis Yayınları.
- Tiktopoulou, K.; Petridou, E.; Vasileiadis, V.; Saggou, A.; Theodoridis, K. (2020). Digitizing Dionysios Solomos' manuscripts. *Neograeca Bohemica*. Vol. 20, iss. [1], pp. 71–87.
- Veludis, Y. (1992). *Dionisios Solomos, romantik şiir ve şiir sanatı, Alman kaynaklar*. Atina: Gnosi Yayınları.
- Veludis, Y. (2003). Dilimizin güzellikleri. *Dionisios Solomos Uluslararası Sempozyumu, 1798 – 1857, Doğumundan 200 yıl Ölümünden 150 yıl sonra*. Atina Üniversitesi, 7 – 10 Ekim 1998, Solomos ve Seçkin Zakintos Adalılar Müzesi Derneği Yayınları.
- Vutieridis, P. İ. (1937). *Solomos ve Yunanlılar*. Atina, 39 – 41.
- Valetas, Y. (1978). Solomos ve Modern Eleştiri. *Nea Estia*, 52(104), 1235, Noel.
- Zambelios, S. (1859). Şarkı Söylemek kelimelerinin Kökü, Yunan Şiir Sanatı üzerine Düşünceler. Atina: Solomos, Eleştirel Önsöz, Stai – Polilas – Zambelios (A. Kiçu – Milona, Ed.). Yunan Edebiyat ve Tarih Arşivi.
- WEB 1: https://en.wikipedia.org/wiki/Dionysios_Solomos (Erişim: 24.10.20224).

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Çalışma tek yazarlıdır.

AN EXAMINATION OF THE SELF-EFFICACY IN PLAY INSTRUCTION AMONG TEACHERS IN PRESCHOOL SPECIAL EDUCATION INSTITUTIONS

OKUL ÖNCESİ ÖZEL EĞİTİM KURUMLARINDA ÇALIŞAN ÖĞRETMENLERİN OYUN ÖĞRETİMİ ÖZ
YETERLİKLERİNİN İNCELENMESİ

 Merve UYGUR CELEP¹

 Oktay TAYMAZ SARI²

¹ Uzm., University of Strathclyde, merve.uygur-celep@strath.ac.uk

² Doç Dr., Marmara Üniversitesi, oktaysari@marmara.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
05.07.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
29.10.2024

ABSTRACT

This study aims to understand the level of teacher's play instruction self-efficacy and the relationship between the level of self-efficacy and different variables. The study is descriptive and uses the 'scanning model'. 100 teachers in preschool special education facilities connected to Istanbul's Ministry of National Education participated in the study. The "Personal Information Form" and the "Preschool Play Teaching Self-Efficacy Questionnaire" are used to gather research data. The data was analysed using statistical analysis. Based on the survey results, it was determined that play instruction self-efficacy is highly valued among teachers working in preschool special education institutions. In addition, while the sub-dimension in which teachers' self-efficacy is at the highest level is planning, the lowest is implementation.

Keywords: Preschool special education, Play, Self-efficacy.

ÖZET

Bu araştırma, okul öncesi özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin oyun öğretimi öz yeterliklerinin ne düzeyde olduğunu ve bunların farklı değişkenlere göre nasıl farklılaştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma betimsel tarama modeline dayalı olarak düzenlenmiştir. Araştırmanın katılımcıları İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okul öncesi özel eğitim kurumlarında çalışan 100 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri "Kişisel Bilgi Formu" ve "Okul Öncesi Dönemde Oyun Öğretimi Öz Yeterlik" anketi ile toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin öz yeterliğinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin yeterliklerinin en yüksek olduğu alanın planlama ve en düşük olduğu alanın ise uygulama olduğu elde edilen diğer sonuçlardır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi özel eğitim, Oyun, Öz yeterlik.

1. INTRODUCTION

Play is the activity that contributes to the progress of humanity, and it has been going on in different cultures from the beginning to this time. Play starts with life and always maintains its importance, although it varies according to the period in line with additional needs. It also develops children, enables them to learn, and ensures healthy growth (Ramazan, 2015). The Committee on the Rights of the Child (CRC) defines play as a children's right and an activity controlled by children: "play is a vital dimension of the pleasure of childhood, as well as an essential component of physical, social, cognitive, emotional and spiritual development." (CRC, 2013, p.6). During play, children learn to test their strengths, agility, decisions, cooperative and competitive capacity, speed, cognitive and physical skills, memories, and creativity (Barnes, 2006). Moreover, different types of play offer significant opportunities for children to develop personally, socially, and academically (Pyle & Danniels, 2016).

Play has an essential effect on the development of children, as well as reflecting their development. The child's behaviours during play constitute critical clues about their development process. Play is a way for children to explore, learn and express themselves (Pehlivan, 2016). The child develops language skills through play and is prepared for future situations. In addition, through the play the child learns to use objects differently and develops problem-solving skills (Manwaring, 2011).

The play used for children with special needs differs from their peers in frequency, variety, and complexity. Generally, their plays are more straightforward, repetitive, and less diverse than their peers. A limited and direct play repertoire negatively affects the communication and social skills established with adults and their peers during play-based activities. For this reason, children with special needs need a systematic intervention to gain play skills (Frey & Kaiser, 2011). The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities stipulates that "to ensure that children with disabilities have equal access with other children to participation in play, recreation and leisure and sporting activities, including those activities in the school system," with regard to the rights of play for children with disabilities. (UNCRC) (Article 30&d).

When it comes to the question of what the role of adults is in children's play, rather than forcing children to play, parents and teachers have the primary duty of facilitating their play. In this situation, the teacher's job is to ensure the kids are in a safe and secure environment. However, in setting these boundaries, the instructor should do so without restricting the children's independence and inventiveness. In this way, play gives an opportunity for teachers and kids to establish communication between them (Singer, 2015).

Therefore, teachers working with children with special needs should know the student's cognitive, emotional, and physical characteristics and be equipped with teaching methods and techniques. In addition, because students have individual characteristics, the teacher should determine appropriate strategies for each student and prepare activities and materials in line with these methods.

The achievement of kids is impacted by teachers' efficacy beliefs, which also affect their motivation and performance. Self-efficacy, according to Bandura (1994), is the conviction that one can plan tasks to carry out successfully at a level that impacts one's life. Self-efficacy governs an individual's thoughts, emotions, behaviours, and self-motivation. The perception of teachers regarding their own effectiveness significantly influences their attitudes, behaviours, and instructional resources (Koç, 2013). The self-efficacy belief of a teacher is their conviction that

they can motivate difficult or uninterested pupils to participate in class and accomplish the intended learning outcomes (Tschannen-Moran & Woolfolk-Hoy, 2001). Therefore, teachers' perceptions of their effectiveness in teaching play are fundamental in using play as an effective teaching tool for the learning process.

Upon reviewing the literature, it becomes evident that numerous studies highlight the significance of play for kids (Bergen, 2002; Gilmore, 2011; Karayol & Temel, 2018; Koçkaya & Siyez, 2017; Moore & Russ, 2008; Türkoğlu & Uslu, 2016). In terms of children with special needs, studies have revealed the importance of play and its contribution to the social, cognitive, physical, and emotional development of individuals with special needs (Lifter et al., 2011; Wong, 2012). The preschool period is the period in which the child shows rapid development. The behaviours acquired by the child during this period affect the personality structure, attitudes, and behaviours of the child in adulthood (Kandır & Alpan, 2008). Although many studies examine teacher self-efficacy and play-teaching, a few studies examine teachers' play-teaching self-efficacy (Kadim, 2012; Pistav-Akmese & Kayhan, 2015; 2017). The competencies of teachers working in special education settings in teaching play are considered crucial, given the significance of play in the educational process. The study's primary goal is to examine the self-efficacy of teachers working in preschool special education institutions in terms of their ability to teach through play. In line with the background, the research seeks to provide answers to these questions:

- 1) What is the level of play teaching self-efficacy of teachers working in preschool special education institutions?
- 2) Does the play teaching self-efficacy of teachers working in preschool special education institutions differ according to different variables?

2. METHOD

2.1. Research Design

The study that investigates teachers' play teaching self-efficacy with respect to different variables is designed according to the descriptive scanning model. The scanning model is a research approach that aims to describe a situation as it exists. It tries to describe the person or object to be investigated in its conditions and as it is without trying to change or affect it (Karasar, 2016). Since this study aims to reveal the play teaching self-efficacy levels of teachers working in preschool special education institutions and how these differ according to different variables, the descriptive scanning method is considered suitable for the research.

2.2. Population and Sample

This study's target group comprises teachers employed in preschool special education institutions under the Ministry of National Education in Istanbul for the 2019-2020 academic year. The research sample consists of 100 teachers selected using the purposeful sampling method. These teachers work at preschool special education facilities affiliated with the Ministry of National Education during the 2019-2020 academic year.

Table 1. The Demographic Characteristics of the Teachers

Variables		<i>f</i>	%
Gender	Female	89	89,0
	Male	7	7,0
	Prefer not to say	4	4,0
Age	25 years and under	28	28,0
	26-30 years	29	29,0
	31-35 years	19	19,0
	36-40 years	12	12,0
	41 years and older	12	12,0
Branch	Special education teacher	35	35,0
	Pre-school teacher	54	54,0
	Others	11	11,0
Bachelor's Degree	Special education teacher	11	11,0
	Pre-school teacher	42	42,0
	Child Development	28	28,0
	Others	19	19,0
Education level	Associate Degree	30	30,0
	Bachelor's Degree	65	65,0
	Master Degree	5	5,0
Professional experience years	0-5 years	56	56,0
	6-10 years	25	25,0
	11-15 years	11	11,0
	16 years and above	8	8,0
Staff Status	Substitute Teachers	62	62,0
	Permanent Teachers	38	38,0
Class population	1-5 Students	67	67,0
	6-10 Students	8	8,0
	11-14 Students	25	25,0
Working Group	MID*	12	12,0
	MSID**	22	22,0
	Autism	37	37,0
	Multiple	29	29,0
Teaching Assistant	Yes	89	89,0
	No	11	11,0
Typical Children in the Classroom	Yes	31	31,0
	No	69	69,0
Attending Course About a Play at university	Yes	82	82,0
	No	18	18,0
Play related Teaching	Yes	36	36,0
	No	64	64,0
Following the Publications About Play	Yes	29	29,0
	No	71	71,0

Creativity related Teaching	Yes	38	38,0
	No	62	62,0
Hobbies	Yes	85	85,0
	No	15	15,0

**Mild intellectual disabilities*

***Moderate and Severe intellectual disabilities*

2.3. Data Collection Tools

The study utilised the "Personal Information Form" developed by the researcher and the "Preschool Play Teaching Self-Efficacy Questionnaire" designed by Kadim (2012) as assessment instruments.

2.3.1. Personal Information Form

In the Personal Information Form, there are a total of 16 questions about gender, age, branch, field of graduation, educational status, professional seniority, staff status, class size, disability group, having an assistant in the class, being a typically developing student in the class, taking a play-related course at university, having a play-related experience, having training on creativity, following books about play, and whether or not having a hobby.

2.3.2. Play Teaching Self-Efficacy Questionnaire

Teachers' self-efficacy levels regarding play teaching consist of four sub-dimensions: self-efficacy for planning play activities (14 items), self-efficacy for implementing play activities (10 items), self-efficacy for evaluating play activities (7 items) and professional self-efficacy for play teaching (7 items). The reliability (internal consistency) coefficient (Cronbach Alpha) for the entire survey was calculated as 0.90, and the correlation coefficient in the test-retest application was calculated as 0.94.

2.4. Data Analysis

The study used a statistical software package to analyse the data collected from the Personal Information Form and Preschool Play Teaching Self-Efficacy Questionnaire. First, it checked whether the data collected with the questionnaire form had errors and deficiencies and whether they were within the specified limits. Second, the normality distributions of the data groups were assessed in the second step using the Kolmogorov-Smirnov (K-S) and Shapiro-Wilk tests. This was done to establish whether the statistical techniques would be parametric or non-parametric.

Following the normality analysis, the parametric test approaches were utilised to investigate potential variations in questionnaire/scale levels/scores based on the teachers' staff status, the presence of students with typical development in their courses, and the provision of play-related training. Other variables were analysed using nonparametric test techniques. The significance threshold of 0.05 was used in all statistical calculations.

Based on the assumption that the intervals between the options for the items/statements in the Preschool Play Teaching Self-Efficacy Survey are equal, the value between the two intervals was calculated as 0.80 (4 intervals / 5 options = 0.80). The score ranges and options determined for the sub-dimensions and overall of the Pre-School Play Teaching Self-Efficacy Survey are as follows:

Options	Intervals	Self-efficacy level
Never	1,00 – 1,80	Very low
Rarely	1,81 – 2,60	Low
Sometimes	2,61 – 3,4	Moderate
Often	3,41 – 4,20	High
Always	4,21 – 5,00	Very high

3. FINDINGS

3.1. Findings About the Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels

Table 2. The Ordered Average Scores of Teachers Regarding Play Teaching Self-Efficacy Levels

Dimension/Criterion	\bar{X}	SS
Self-efficacy regarding planning	4,38	0,47
Self-efficacy regarding applying	3,18	0,57
Self-efficacy regarding evaluation	4,14	0,51
Self- efficacy of professional	3,74	0,59
Play Teaching Self-efficacy (General)	3,86	0,36

When Table 2 is examined, arithmetic averages related to scores of a preschool play teaching self-efficacy consist of self-efficacy regarding planning, self-efficacy regarding applying, self-efficacy of evaluation and self-efficacy of a professional. Arithmetic averages of teachers for planning self-efficacy are ($\bar{X} = 4,38 \pm 0,47$; "Very High" level), professional self-efficacy is ($\bar{X} = 3,74 \pm 0,59$; "High" level) and applying self-efficacy is ($\bar{X} = 3,18 \pm 0,57$; "Mid" level), respectively. General play teaching self-efficacy scores were found at a "High" level with a $\bar{X} = 3,86 \pm 0,36$.

3.2. Findings Regarding the Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels According to their Demographic Features

Table 3. Mann-Whitney U Test for Comparison of Teachers' Play Teaching Self-efficacy Levels Regarding Gender

Dimension/Criterion	Gender	Descriptive Statistics			Mann-Whitney U			Effect (d)
		n	Mean Rank	Rank Sum	U	Z	p	
Play Teaching Self-Efficacy	Female	89	49,12	4372,00	176,00	-	0,034*	0,39
	Male	7	40,57	284,00				

* $p < .05$

After examining Table 3, it is clear that there is a notable discrepancy between gender and the play self-efficacy of preschool teachers, with females demonstrating a higher level of self-efficacy ($U=176,00$; $p=0,034$). The play self-efficacy of female teachers is higher than that of male instructors. As for effect level, the effect of the teachers' gender on the play teaching self-efficacy level is significant and at a 'moderate' level ($d \text{ Cohen}=0,39$).

The study's sample group of 100 teachers consists of 89 females, seven males, and four teachers who did not specify their gender. Therefore, statistical data on the teachers' self-efficacy in teaching play depending on the gender variable was calculated for 89 female and seven male teachers.

Table 4. Kruskal-Wallis H Test for Comparison Of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels Regarding Age

Dimension/Criterion	Age	Descriptive Statistics		Kruskal-Wallis H			M-W	Effect (d)
		n	Mean Rank	X ²	sd	p		
Play Teaching Self-Efficacy	25 ≤ (1)	28	69,89	9,72	4	0,045*	1, 2 > 4	0,51
	26-30 years (2)	29	66,19					
	31-35 years (3)	19	54,97					
	36-40 years(4)	12	52,88					
	41 ≥ (5)	12	36,88					

*p<.05

Upon analysing Table 4, it becomes apparent that a significant disparity exists between the age of preschool teachers and their self-efficacy (X²(4)=9,72; p=0,045). According to the Post-hoc Mann-Whitney U test, play teaching self-efficacy levels of teachers aged 25 and under and aged 26-30 are higher than teachers aged 41 and over. As for the level effect, the teachers' age on the play teaching self-efficacy level is significant and at a 'high' level ((d Cohen=0,51).

Table 5. Kruskal-Wallis H Test for Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels According to the Branch

Dimension/Criterion	Branch	Descriptive Statistics		Kruskal-Wallis H			M-W	Effect (d)
		n	Mean Rank	X ²	sd	p		
Play teaching Self-Efficacy	Special education. (1)	35	47,79	0,74	2	0,690	-	-
	Pre-school (2)	54	52,81					
	Others (3)	11	47,82					

*p<.05

Upon analysing Table 5, it is evident that there is no significant disparity in preschool teacher's self-efficacy levels based on their teaching disciplines.

Table 6. Kruskal-Wallis H Test for Comparison of Teachers' Self-Efficacy Levels in Play Teaching According to Their Graduation

Dimension /criterion	Bachelor's degree	Descriptive Statistics		Kruskal-Wallis H			M-W	Effect (d)
		n	Mean Rank	X ²	sd	p		
Play Teaching Self-Efficacy	Special Education(1)	11	53,45	1,60	3	0,660	-	-
	Pre-school (2)	42	51,26					
	Child development(3)	28	53,18					
	Others(4)	19	43,16					

Upon analysing Table 6, it becomes evident that there is no significant disparity in the self-efficacy of preschool instructors based on their educational attainment.

Table 7. Kruskal-Wallis H Test for the Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels According to Educational Level

Dimension/Criterion	Education level	Descriptive Statistics		Kruskal-Wallis H			M-W	Effect (d)
		n	Mean Rank	X ²	sd	p		
Play Teaching Self-Efficacy	Associate degree(1)	30	51,92	0,19	2	0,907	-	-
	Bachelor's degree(2)	65	50,18					
	Master's degree (3)	5	46,10					

*p<.05

After analysing Table 7, it is clear that there is no notable discrepancy between educational attainment and the level of self-efficacy among preschool teachers.

Table 8. Kruskal-Wallis H Test for Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels by Professional Experience

Dimension/Criterion	Professional experience	Descriptive Statistics		Kruskal-Wallis H			M-W	Effect (d)
		n	Mean Rank	X ²	sd	p		
Play teaching Self-efficacy	0-5 years (1)	56	60,46	7,96	3	0,022*	1,2 > 4	0,47
	6-10 years (2)	25	59,18					
	11-15 years (3)	11	52,77					
	16 ≥ (4)	8	41,81					

*p<.05

Table 8 reveals that while analysing the arithmetic average of points obtained by teachers from the Preschool Teachers' Self-efficacy scale, it is evident that teachers with professional experience ranging from 0-5 and 6-10 years had better scores (Mean Rank 0-5 years=60,46; Mean Rank 6-10 years=59,18) than those of 16 years and over. In terms of the impact level, the influence of teachers' professional experience on the degree of self-efficacy in teaching drama is statistically significant and at a 'moderate' level (d Cohen=0,47).

Table 9. T Test for Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels According to Staff Status

Dimension	Staff Status	Descriptive Statistics			t test			Effect (d)
		n	X̄	ss	t	sd	p	
Play Teaching Self-Efficacy	Substitute T.	62	3,89	0,38	1,04	98	0,301	-
	Permanent T.	38	3,81	0,32				

*p<.05

Upon examination of Table 9, it is evident that there is no significant disparity in the levels of self-efficacy among preschool teachers based on their staff status (p>.05).

Table 10. Kruskal-Wallis H Test for Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels According to Class Population

Dimension/Criterion	Class Population	Descriptive Statistics		Kruskal-Wallis H			M-W	Effect (d)
		n	Mean Rank	X ²	sd	p		
Play Teaching Self-Efficacy	0-5 students(1)	67	57,08	7,33	2	0,019*	1 > 3	0,48
	6-10	8	42,98					

students(2)
11-14 25 36,00
students (3)

* $p < .05$

According to Table 10, when the arithmetic average of points, which teachers take from the Preschool Teachers' Self-efficacy scale, are examined in terms of class population, it is seen that teachers who work with five and under students got the higher scores (Mean Rank 0-5=57,08) than that of 11-14 students (Mean Rank 11-14=36,00). As for effect level, the effect of the class population on the play teaching self-efficacy level is significant and at a 'moderate' level (d Cohen=0,48).

Table 11. Kruskal-Wallis H Test for Comparison of Teachers Play Teaching Self-Efficacy Levels According to Working Group

Dimension/Criterion	Working Group	Descriptive Statistics		Kruskal-Wallis H			M-W	Effect (d)
		n	Mean Rank	X ²	sd	p		
Play Teaching Self-Efficacy	MID (1)	12	54,21	0,51	3	0,917	-	-
	MSID(2)	22	47,39					
	Autism(3)	37	50,16					
	Multiple (4)	29	51,76					

* $p < .05$

MID: Mild Intellectual Disabilities

OADZY: Moderate and Severe Intellectual Disabilities

Upon examining Table 11, it is evident that no significant disparity is observed in the self-efficacy levels among preschool teachers across different working groups ($p > .05$).

Table 12. Mann-Whitney U Test for Comparison of Teachers' Self-Efficacy Levels Regarding Play Teaching According to Having an Assistant in the Class

Dimension/Criterion	Teaching Assistant	Descriptive Statistics			Mann-Whitney U			Effect (d)
		n	Mean Rank	Rank Sum	U	Z	p	
Play Teaching Self-Efficacy	Yes	89	52,71	4691,50	292,50	-2,17	0,030*	0,45
	No	11	32,59	358,50				

* $p < .05$

Upon examination of Table 12, a significant disparity is observed between the self-efficacy of assistants in the class and preschool teachers ($U=292,50$; $p=0,030$). Upon analysing the average

rank scores of the groups, it becomes evident that the teaching self-efficacy levels of the teaching assistants in the classroom are higher. (Mean Rank Yes=52,71) than the teachers who have no assistant in the classroom (Mean Rank No=32,59). As for the level effect, having an assistant in the class on the play teaching self-efficacy level is significant and at a 'moderate' level (d Cohen=0,45).

Table 13. T Test for the Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels to Typical Children in the Classroom

Dimension	Typical Children	Descriptive Statistics			t test			Effect (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Play Teaching Self-Efficacy	Yes	31	3,81	0,45	0,81	98	0,423	-
	No	69	3,88	0,32				

**p<.01

Upon analysing Table 13, it is evident that there is no significant disparity in the levels of self-efficacy among preschool teachers when it comes to average children in the classroom.

Table 14. Mann-Whitney U Test for the Comparison of Teachers' Self-Efficacy Levels in Play Teaching According to Attending Course about Play at University

Dimension/Criterion	Attending course about play in the university	n	Descriptive Statistics		Mann-Whitney U			Effect (d)
			Mean Rank	Rank Sum	U	Z	p	
Play Teaching Self-Efficacy	Yes	82	52,37	4294,50	484,50	-2,38	0,013*	0,47
	No	18	41,97	755,50				

*p<.05, **p<.01

Upon examining Table 14, it becomes apparent that there is a notable disparity between the attendance of university courses on play and the self-efficacy of preschool teachers (U=484,50; p=0,013). Upon analysing the average rank scores of the groups, it becomes evident that the teachers who participated in a university course on play exhibit better levels of play-teaching self-efficacy (Mean Rank Yes=52,37) than the teachers who did not attend a course about play at university (Mean Rank No=41,97). As for the level effect, taking lessons about play at university on the play teaching self-efficacy level is significant and at a 'moderate' level (d Cohen=0,47).

Table 15. T Test for Comparison of Teachers' Self-Efficacy Levels in Play Teaching According to Taking Lessons About Play

Dimension	Education about play	Descriptive Statistics			t test			Effect (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Play teaching	Yes	36	4,04	0,40	2,74	98	0,000***	0,93
Self-Efficacy	No	64	3,71	0,33				

** $p < .01$, *** $p < .001$

Upon examining Table 15, it becomes evident that there exists a significant disparity between the enrollment in play-related courses and the self-efficacy of preschool teachers [$t(98)=2,74$; $p < .001$]. When analysing the average rank scores of the groups, it becomes evident that instructors who have taken courses on play exhibit higher levels of play-teaching self-efficacy (\bar{X} Yes=4,04) compared to teachers who have not taken such courses (\bar{X} No=3,71). As for the level effect, taking a course about play on the play teaching self-efficacy level is significant and at a 'moderate' level (d Cohen=0,93).

Table 16. Mann-Whitney U Test for Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels According to Following the Publications About the Play

Dimension/Criterion	Following the publications about play	n	Descriptive Statistics		Mann-Whitney U			Effect (d)
			Mean Rank	Rank Sum	U	Z	p	
Play Teaching Self-Efficacy	Yes	29	59,21	1630,00	764,00	-	0,029*	0,41
	No	71	45,17	3420,00		2,26		

* $p < .05$

Upon examining Table 16, a significant disparity is observed between adherence to publications about the play and preschool teachers' self-efficacy ($U=764,00$; $p=0,029$). Upon analysing the average rank scores of the groups, it becomes evident that teachers who actively engage with publications about play exhibit better levels of teaching self-efficacy (Mean Rank Yes=59,21) than the teachers who do not follow the publications about the play (Mean Rank No=45,17). As for the level effect, following the publications related to play on the play teaching self-efficacy level, it is significant and at a 'moderate' level (Cohen=0,41).

Table 17. T Test for Comparison of Teachers' Self-Efficacy Levels in Play Teaching According to Taking Lessons About Creativity

Dimension	Education about creativity	Descriptive Statistics			t test			Effect (d)
		n	\bar{X}	ss	t	sd	p	
Play Teaching Self-Efficacy	Yes	38	3,99	0,38	2,69	98	0,003**	0,72
	No	62	3,73	0,35				

** $p < .01$

Upon examining Table 17, it is evident that there is an important difference between the enrollment in creativity courses and preschool teachers' self-efficacy [$t(98)=2,69$; $p=0,003$]. By analysing the average rank scores of the groups, it becomes evident that teachers who have undergone creativity courses exhibit higher levels of play-teaching self-efficacy (\bar{X} Yes=3,99) than those who did not take courses about creativity (\bar{X} No=3,73). As for the level effect, taking a course about creativity on the play teaching self-efficacy level is significant and at a 'high' level (d Cohen=0,72).

Table 18. Mann-Whitney U Test for Comparison of Teachers' Play Teaching Self-Efficacy Levels According to Their Hobbies

Dimension/Criterion	Hobbies	Descriptive Statistics			Mann-Whitney U			Effect (d)
		n	Mean Rank	Rank Sum	U	Z	p	
Play Teaching Self-Efficacy	Yes	85	51,09	4343,00	587,00	-	0,626	-
	No	15	47,13	707,00				

Upon examining Table 18, it becomes apparent that there is no significant disparity in preschool teacher self-efficacy levels when considering the presence of hobbies.

3. DISCUSSION

This study investigated the level of self-efficacy in teaching through play among teachers working in preschool special education institutions. Based on the findings, it was noted that the teachers demonstrated high levels of self-efficacy in play-based education. Upon examining other studies on this subject, we find that the outcome of this study aligns closely with them (Kadim, 2012; Piştav-Akmeşe & Kayhan, 2017; Turak & Demir, 2019). The study found that teachers in preschool special education institutions possess a significant level of self-efficacy in teaching through play. Specifically, they feel most competent in the planning aspect, whereas they perceive the implementation aspect as their lowest subdimension.

Teachers working in preschool special education institutions with professional experience between 0-5 and 6-10 have better self-efficacy levels in teaching play than other teachers. While the results differ from those conducted by Atasoy & Abalı-Ozturk (2022), Trawick Smith &

Dziurgot (2010), similar results were obtained from the studies conducted by Arslan & Ozbey (2019), Klassen & Chiu (2010). On the other hand, Dickey (2017), Leuszler (2015), and TschannenMoran & Woolfolk Hoy (2007) concluded in their study that professional experience does not affect teachers' self-efficacy. Variables such as the age of the teachers participating in the study, the class sizes, the presence of more than one disability group, the update of the teacher's knowledge, the programs not being child-led programs such as Montessori, and being under teacher management may have been effective in this result.

Based on the research findings about the varying number of students in the classroom, it has been determined that teachers with five or fewer pupils exhibit higher levels of self-efficacy. While differing from the studies conducted by Arslan & Ozbey (2019), Bay (2020), Gonuldas & Gumuskaya (2022), Semerci & Uyanık-Balat, (2018) and Arslan (2016) found in his study that as the number of students in the classroom increased, their self-efficacy levels also increased. Upon analysing the class size of the teachers involved in the study, it is evident that 67% of the teachers teach in classes with five or fewer students. Having many students in classrooms can limit the activities that can be done in class. In addition, certain circumstances necessitate that teachers who specialise in teaching children with special needs engage in individualised instruction with kids. Hence, the limited student population will have a beneficial impact on educational activities. In this study, it is thought that having a small number of students in the classes of most of the teachers facilitates the implementation of the activities.

It was determined that teachers who have an assistant in their classes exhibit a better level of play-teaching self-efficacy. When the literature was examined Bay (2020), and Mayhew (2016) found a significant relationship between the self-efficacy of special education teachers and having an assistant in the classroom, while there was no meaningful relationship between them in the study conducted by Dickey, (2017), Piştav-Akmeşe & Kayhan (2015). Teachers in preschool settings who work with children with special needs may face a range of challenges in the classroom due to the unique developmental traits of these students. Having someone in the classroom to help them will enable the teachers to reduce their workload, be more interested in the students, and spend more time on the activity.

Considering the findings of the variables of taking play lessons at university and following the publications related to the play, it differs from the studies of Piştav Akmeşe and Kayhan (2015) & Koç (2015), while the similarities with the studies conducted by Leuszler (2015) and Arslan (2016) showed. There are courses on play in the pre-school teaching undergraduate programs, special education teaching undergraduate programs, and child development associate degree programs. Given that most of the teachers involved in the study had graduated from relevant departments, their self-efficacy levels for play teaching are likely high. Teachers who follow the literature about the play can practice current play activities in their classes and improve themselves. It is thought that this situation makes teachers feel competent in play activities.

4.CONCLUSION and RECOMMANDATIONS

This study found that teachers in preschool special education institutions exhibit a high level of self-efficacy in their ability to teach through play. Another result obtained is that the sub-dimension in which teachers feel most competent is planning, while implementation is the area in which they feel least competent. Moreover, it can be concluded that gender, age, professional experience year, class size, presence of an assistant in the classroom, taking a play lesson at the university, following a book about play, and being trained about play and creativity affect teachers' self-efficacy in play teaching.

In the light of the findings of the study, the following suggestions can be made:

Considering that teachers' play teaching application self-efficacy levels are generally low in implementation compared to the other subdimensions in the research, it can be recommended to make arrangements in the physical environment of the classroom and school to eliminate the lack of materials and equipment and to provide flexibility in the teaching programs.

Considering the positive effects of having assistants in the classroom and having a small number of students at the school on teachers' play-teaching self-efficacy, necessary arrangements can be made in the classroom and teacher training.

Considering that teachers' training in play and creativity positively affects their self-efficacy levels in play teaching, practice-oriented courses on play and creativity should be included in universities.

REFERENCES

- Arslan, T. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin öz yeterlik inançları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki*. (Master's Thesis), Çanakkale Onsekiz Mart University. Council of Higher Education Thesis Centre.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Arslan, K. & Özbey, S. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin karakter eğitimi yetkinlik inançları üzerine bir inceleme. *Dicle University Journal of Ziya Gökalp Faculty of Education*, 36, 106-119.
- Atasoy, H. K., & Abalı-Öztürk, Y. (2022). An Analysis of the Relationship Between Preschool Teachers' Levels of Having Professional Values and Their Self-Efficacy Beliefs. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 671-705. 10.29299/kefad.92869
- Barnes, D. (2006). Play in Historical and Cross-Cultural Contexts. Doris Pronin Fromberg & Doris Bergen, (Eds.), *Play from Birth to Twelve and Beyond: Contexts, Perspectives, and Meanings* (pp. 243-260). Routledge.
- Bay, D. N. (2020). Investigation of the relationship between self-efficacy beliefs and classroom management skills of preschool teachers. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 12(4), 335-348. 10.26822/iejee.2020459463
- Bergen, D. (2002). The role of pretend play in children's cognitive development. *Early Childhood: Research and Practice*, 4, 1-13.
- Cheung, H. Y. (2008). Teacher efficacy: A comparative study of Hong Kong and Shanghai Primary in-service teachers. *The Australian Educational Researcher*, 35(1), 103-123.
<https://doi.org/10.1007/BF03216877>
- Demir, S., & Kale, M. (2019). İlkokullarda özel eğitim sınıflarında karşılaşılan sorunların incelenmesi. *Journal of Kırşehir Faculty of Education*, 20(1), 354-373.
- Dickey, A. (2017). *Exploring the relationship between special education administrative support and the self-efficacy of special education teachers*. (Doctoral dissertation), California State University]. ProQuest Dissertations Publishing.
<https://www.proquest.com/docview/2013368624>
- Frey, J.R., & Kaiser, A. P. (2011). The use of play expansions to increase the diversity and complexity of object play in young children with disabilities. *Topics in Early Childhood Special Education*, 31(2), 99-111. <https://doi.org/10.1177%2F0271121410378758>

- Gilmore, K. (2011). Pretend play and development in early childhood (With Implications for the Oedipal Phase). *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 59(6), 1157–1182. <https://doi.org/10.1177%2F0003065111427158>
- Gonuldas, H. & Gumuskaya, O. (2022). Özel eğitim öğretmen adaylarının ve öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları ile kaygı ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of Education*, 22(1), 19-43. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2022.-780851>
- Kadim, M. (2012). *Okul öncesi öğretmenlerinin oyun öğretimine ilişkin öz-yeterliklerinin incelenmesi*. (Master's Thesis), Abant İzzet Baysal University. Council of Higher Education Thesis Centre. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kandır, A., & Alpan, Y. (2008). Okul öncesi dönemde sosyal-duygusal gelişime anne-baba davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum*, 4(14), 33-38.
- Karayol, S., & Temel, Z. F. (2018). Beş yaş çocuklarının problem çözme becerilerinin oyun temelli etkinliklerle incelenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 7(2), 143–174. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.393747>
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri [Scientific research methods (30th ed)]*. (30. Baskı). Ankara: Nobel Yayın
- Klassen, R. M., & Chiu, M. M. (2010). Effects on teachers' self-efficacy and job satisfaction: Teacher gender, years of experience, and job stress. *Journal of Educational Psychology*, 102(3), 741–756. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0019237>
- Koç, C. (2013). Sınıf öğretmenlerinin öz yeterlik algıları ve yapılandırmacı öğrenme ortamı oluşturma becerilerinin incelenmesi. *H.U. Journal of Education* (1), 240-255. <https://doi.org/10.17679/inuefd.394585>
- Koçkaya, S. & Siyez, D. (2017). Okul Öncesi Çocuklarının Çekingenlik Davranışları Üzerine Oyun Terapisi Uygulamalarının Etkisi. *Current Approaches in Psychiatry*, 9 (1), 31-44. <https://doi.org/10.18863/pgy.281082>
- Leuszler, L. (2015). *Teacher knowledge and self-efficacy for the inclusion of students with autism spectrum disorders in the regular classroom* (Master's thesis), Nipissing University. Nipissing University Thesis and Dissertations. <https://tspace.library.utoronto.ca/handle/1807/91256>
- Lifter, K., Sulzer-Azaroff, B., Anderson, S.T., & Cowdery, G.E. (1993). Teaching play activities to preschool children with disabilities: the importance of developmental considerations. *Journal of Early Intervention*, 17(2), 139-159. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/105381519301700206>
- Manwarin, J. S. (2011). *High stakes play: early childhood special educators' perspectives of play in pre-kindergarten classrooms* (Doctoral dissertation), University of South Florida. University of South Florida Libraries. <https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4927&context=etd>
- Mayhew, M.T. (2016). *General and special education teachers' self-efficacy for including students with disabilities* (Doctoral dissertation), Wilmington University. ProQuest Dissertations Publishing. <https://search.proquest.com/openview/b7ab761f7fdb8f7edeca5b6906b184b7/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>
- Moore, M., & Russ, S. (2008). Follow-up of a pretend play intervention: Effects on play, creativity, and emotional processes in children. *Creativity Research Journal*, 20, 427-436. <https://doi.org/10.1080/10400410802391892>

- Özokçu, O. (2010). Zihinsel yetersizlik, görme yetersizliği, işitme yetersizliği. İ. H. Diken (Eds.) *İlköğretimde Kaynaştırma* (pp.56-87). Pegem Academy
- Piştav Akmeşe, P., & Kayhan, N. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin oyun öğretimine ilişkin özyeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Education for Life*, 29(2), 43-60.
- Piştav Akmeşe, P., & Kayhan, N. (2017).). Özel eğitim öğretmenlerinin oyun öğretimine ilişkin özyeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(1), 1-26.
- Pyle, A., & Danniels, E. (2017) A continuum of play-based learning: The role of the teacher in play-based pedagogy and the fear of hijacking play, *Early Education and Development*, 28(3), 274-289, <https://doi.org/10.1080/10409289.2016.1220771>.
- Ramazan, O. (2015). Oyun etkinlikleri II. R. Zembat (Eds.) *Çocuk ve Oyun* (pp.2-13), *Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını*.
- Semerci, D. ve Uyanık Balat, G. (2008). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri ve öz yeterlik algıları arasındaki ilişkinin. *Inonu University Journal of the Faculty of Education*, 19(3), 494-519. <https://doi.org/10.17679/inuefd.394585>
- Singer, E. (2015). Play and playfulness in early childhood education and care. *Psychology in Russia: State of the Art*, 8(2), 27-35. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2013.789198>
- Trawick-Smith, J., & Dziurgot, T. (2010). Untangling teacher-child play interactions: Do teacher education and experience influence "good-fit" responses to children's play?. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 31, 106-128. <https://doi.org/10.1080/10901021003781148>
- Tschannen-Moran, M., & Woolfolk Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: Capturing and elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17, 783-805. [https://doi.org/10.1016/S0742-051X\(01\)00036-1](https://doi.org/10.1016/S0742-051X(01)00036-1)
- Tschannen-Moran, M., & Woolfolk Hoy, A. (2007). The differential antecedents of self-efficacy beliefs of novice and experienced teachers. *Teaching and teacher education*, 23, 944-956. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.05.003>
- Turak, E. T. & Demir, M. K. (2019). Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin oyun ile öğretim yeterliliklerinin değerlendirilmesi. *Ihlara Journal of Educational Research*, 4(2), 274-287.
- Türkoğlu, B., & Uslu, M. (2016). Oyun Temelli Bilişsel Gelişim Programının 60-72 Aylık Çocukların Bilişsel Gelişimine Etkisi. *The Journal of International Education Science*, 3(6), 50-68. <http://dx.doi.org/10.16991/INESJOURNAL.202>
- UNCRC (2013) *General Comment No. 17 on the Right of the Child to Rest, Leisure, Play, Recreational Activities, Cultural Life and the Arts (Art. 31)*. Geneva: United Nations.
- United Nations. (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities*. Retrieved from <https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-crpd>
- Wong, C., & Kasari, C. (2012). Play and joint attention of children with autism in the preschool special education classroom. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 42, 2152-2161. <https://doi.org/10.1177%2F1362361312474723>
- Yavuz, M. (2020). Özel eğitim okullarında caslısan öğretmenlerin mesleki öz-yeterlilik düzeylerinin cesitli degiskenler acısından inceşlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty*, (55), 1-25. 10.21764/maeuefd.546612
- Yücel, C., Yalçın, M., & Ay, B. (2009). Öğretmenlerin öz-yeterlilikleri ve örgütsel vatandaşlık davranışı. *Manas Journal of Social Studies*, 11(21), 221-235.

* * * * *

Conflict of Interest: The authors have no financial relationships with any person, institution or organisation that may be a party to this study, and there is no conflict of interest

Support and Acknowledgments: The study received no support from any institution or organisation.

Ethics Committee Permission: Since this research was conducted in 2019, it is not among the articles requiring an Ethics Committee Decision.

Declaration: The authors contributed equally to the paper.

TÜRKİYE'DE COVID-19 DÖNEMİ SONRASI REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU VE İHRACAT ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ

ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE AND EXPORTS IN TÜRKİYE IN THE POST-COVID-19 PERIOD

 Selahattin Armağan VURDU¹

¹ Dr., İstinye Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, selahattin.vurdu@istinye.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
04.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
06.11.2024

ÖZET

Günümüzde ihracat, ekonomiler için en stratejik araçlardan biri haline gelmiştir. İhracat ile döviz kurları arasındaki ilişki yaygın araştırma yapılan alanlardan biridir. Covid-19 salgını nedeniyle uygulanan sosyal ve ekonomik tedbirler ülke ekonomileri üzerinde dönüştürücü bir etki oluşturmuştur. Bu çalışmada, Covid-19 salgını sonrasındaki dönemde Türkiye'nin ihracat miktarı endeksi ile reel efektif döviz kuru endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bu amaçla 2021:01-2023:12 dönemini kapsayan ay bazındaki ihracat miktarı endeksi ve reel efektif döviz kuru endeksi verileri analize dahil edilmiştir. Serilerin durağanlığı ADF birim kök testi kullanılarak test edilmiş ve düzey değerlerinde durağan oldukları bulunmuştur. Sonraki aşamada VAR modeli kurularak en uygun gecikme uzunluğu 2 olarak tespit edilmiştir. Analizin devamında otokorolasyon sorunu olup olmadığı kontrol edilmiş, serilerde otokorolasyon olmadığı ve normal dağıldığı görülmüştür. Analiz sonucunda reel efektif döviz kuru endeksinden ihracat miktarı endeksine doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Son olarak Varyans Ayrıştırması ve Etki-Tepki Fonksiyonu Analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, ihracat miktarı endeksinin reel efektif döviz kuru endeksinde meydana gelecek değişimden sınırlı oranda etkilendiğini, reel efektif döviz kurundaki şoklara karşı ihracat miktarının kısa dönemli olarak azalan yönde tepki verdiğini, sonrasında etkinin kaybolduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İhracat, Reel efektif döviz kuru, Nedensellik analizi, Zaman serisi analizi.

ABSTRACT

Exports have become one of the most strategic instruments for economies worldwide. The social and economic measures implemented due to the COVID-19 pandemic have had a transformative impact on national economies. This study investigates the causality relationship between Türkiye's real effective exchange rate index and export quantity index in the post COVID-19 period. For this purpose, monthly data from the export volume index and the real effective exchange rate index covering the period from January 2021 to December 2023 were included in the analysis. The stationarity of the data series was tested with the ADF unit root test, confirming that both series were stationary at level values. Subsequently, a Vector Autoregression (VAR) model was constructed, with an optimal lag length determined as 2. The analysis further examined whether there was an autocorrelation issue, confirming that the series had no autocorrelation and followed a normal distribution. The analysis identified a unidirectional causality from the real effective exchange rate index to the export quantity index. Moreover, a Variance Decomposition and Impulse-Response Function Analysis were conducted. The results show that the export volume index is limitedly affected by changes in the real effective exchange rate index. Additionally, the export volume initially responds negatively to shocks in the real effective exchange rate in the short term, after which the effect dissipates. Findings suggest that changes in the real effective exchange rate index have a limited impact on the export quantity index. Finally, the export quantity responds negatively to short-term shocks in the real effective exchange rate, though this effect dissipates over time.

Keywords: Türkiye, Exports, Real effective exchange rate, Causality analysis, Time series analysis.

1. GİRİŞ

Sabit kur düzenine dayalı Bretton Woods sisteminin 1973 yılında çökmesi sonrası birçok ülkede para birimleri dalgalanmaya bırakılmıştır (Türk, 2024: 97). Diğer yandan küreselleşme eğilimlerinde özellikle 1980’den itibaren hızlı bir artış yaşanmış ve ülkelerin birbirleri ile olan dış ticaret hacmi artmıştır. Küreselleşme trendi ve dış ticaretteki artış sonucu ekonomiler birbirleri ile ileri seviyede entegre olmuştur. Bu gelişmeler ile birlikte yabancı ülkelerde kullanılan para birimlerinin bir ülkenin ulusal para birimi karşısındaki değeri olan döviz kuru kavramı önem kazanmıştır (Karaş ve Karaş, 2017: 46).

Döviz kurlarında görülen değişimler ekonomileri büyük ölçüde etkilemektedir. Ülkelerin dış piyasalardaki rekabet güçlerini belirleyen bir faktör olan döviz kurları günümüzde ekonomi politikaları için kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle döviz kurlarına ilişkin yapılan çalışmalar önemini korumaktadır. Özellikle döviz kurlarında yaşanan değişimlerin uluslararası ticaret değişkenleri ile olan bağlantısı önemli bir araştırma konusu olmuştur (Ayık, Erkal ve Özer, 2020: 993).

Piyasalarda geçerli olan döviz kurları nominal kur olarak adlandırılmaktadır. Nominal kurların enflasyon oranlarına göre ayarlanması ile elde edilen kur ise reel döviz kuru olarak tanımlanmaktadır. Efektif döviz kuru, ülkelerin dış ticaretinde büyük paya sahip diğer ülkelerin para birimleri ile ilişkili kurların ağırlıklı ortalaması hesaplanarak elde edilmektedir (Şahin ve Durmuş, 2019: 211). Bu kapsamda, reel efektif döviz kuru uluslararası ticaretteki maliyet ve fiyat farklılıkları dikkate alınarak, efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkileri arındırılarak hesaplanmaktadır (Türk, 2024: 99).

Türkiye’de döviz kuru politikalarında zaman içerisinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. 1980 yılına kadarki dönemde ülkemizde sabit bir döviz kuru rejimi benimsenmişken, 1980’lerden itibaren kademeli olarak esnek bir kur politikasına geçilmiştir. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında yapılan düzenlemelerle birlikte dalgalı döviz kuru benimsenmiştir. (Şahin ve Durmuş, 2019: 220).

2019 yılı sonuna doğru dünyaya yayılmaya başlayan COVID-19 salgını, küresel ekonomi ve ticaret üzerinde birçok yapısal değişikliğe neden olmuştur. Salgın kapsamında alınan sosyal ve ekonomik tedbirlerin etkisiyle dünya ekonomisi toplam büyüklüğü 2020 yılında yaklaşık %3,0 oranında daralmıştır. 2021 yılı itibarıyla ise dünya ekonomisinde ve ticaretinde toparlanma süreci başlamıştır (Gagnon, Kamin ve Kearns, 2023).

Bu çalışmada Covid-19 salgını sonrası dönemde Türkiye’nin ihracat miktarı ile reel efektif döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda 2021:1-2023:12 dönemine ait aylık dış ticaret ihracat miktarı endeksi ile reel efektif döviz kuru endeksi verileri analiz edilmiştir. Birinci bölümünde reel efektif döviz kuru ve ihracat değişkenleri arasındaki ilişkiye yönelik literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde, çalışmanın metodolojisi ile ilgili bilgi verilmiş ve bulgular sunulmuştur. Sonuç bölümünde bulgular yorumlanmıştır.

2. LİTERATÜR

Türkiye’nin dış ticaret değişkenleri ve reel efektif döviz kuru ilişkisinin tespitine yönelik literatürde çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Bu alanda farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirilen çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Zengin (2001: 27), 1994:1Ç-2000:2Ç dönemleri arasında VAR analizi kullanarak gerçekleştirdiği çalışmada, ihracat ve ithalat fiyat endeksinden döviz kurlarına doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu belirlemiştir.

Karagöz ve Doğan (2005: 219), araştırmalarında Türkiye'nin dış ticaret-döviz kuru ilişkisini incelemiştir. Çalışmada 1995:01-2014:06 dönemleri arasındaki aylık veriler kullanılarak ihracat ve ithalatın döviz kuru arasındaki ilişki eşbütünleşme analizi ile incelenmiştir. İhracat ve ithalat ile döviz kuru arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Kasman ve Kasman (2005: 197), reel efektif döviz kurunun ihracat arzına etkisini Türkiye özelinde araştırmıştır. Yapılan çalışmada 1982-2022 yılları arasındaki dönemde döviz kuru, sanayi üretim endeksi, nispi ihracat fiyatı ve reel ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki görülmüştür.

Gül ve Ekinci (2006: 165), döviz kurları endeksi ile ihracat ve ithalat birim değer serileri arasındaki nedensellik ilişkisini Granger Nedensellik Testi aracılığıyla incelemiştir. 1990:01-2006:08 dönemleri arasındaki aylık veriler kullanılarak gerçekleştirilen analiz kapsamında, ihracat ve ithalattan döviz kurlarına doğru nedensellik tespit edilmiştir.

Sekmen ve Sarıbaş (2007: 71), Türkiye'de ihracat, ithalat ve döviz kuru ilişkisini 1998:1-2006:12 dönemleri arasında aylık veriler kullanarak incelemiştir. Araştırmada ithalat ve ihracat arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.

Köse, Ay ve Topallı (2008: 25), 1995:01-2008:06 döneminde aylık veriler ile Türkiye'de ihracat hacmi ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi hata düzeltme modeli ve eşbütünleşme testi kullanarak araştırmıştır. Reel döviz kurundaki değişimlerin Türkiye'nin ihracatını uzun ve kısa dönemde olumsuz etkilediği tespit edilmiştir.

Aktaş (2010: 123), VAR analizini kullanarak 1989:1Ç-2008:4Ç dönemleri arasında Türkiye'de ihracat ve ithalat ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, reel döviz kurunda yaşanan değişimlerin dış ticaret dengesi üstünde belirgin etki oluşturmadığı tespit edilmiştir.

Tapşın ve Karabulut (2013: 190), Toda-Yamamoto Nedensellik Testi aracılığıyla Türkiye'de döviz kuru ile ithalat ve ihracat ilişkisini incelemiştir. Yapılan çalışmada 1980-2011 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Çıkan sonuçlar nedensellik ilişkisini göstermiştir.

Kızıldere, Karabadaşı ve Emsen (2014: 39), 1980-2010 yılları arasındaki dönemde yıllık verileri kullanarak Türkiye'de dış ticaret üzerinde döviz kurunun etkisini incelemiştir. Bu kapsamda eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli analizleri yapılmıştır. Araştırmada döviz kurlarının dış ticarete etkisinin belirgin olmadığı bulunmuştur.

Açcı (2016: 41), VAR analizi yardımıyla Türkiye'de ihracat, ithalat ve reel efektif döviz kuru ilişkisini incelemiştir. 1997:01-2014:11 arasındaki dönemde aylık veriler incelenmiştir. Çalışma kapsamında döviz kuru ile ithalat ve ihracat değişkenlerinde nedensellik ilişkisi ortaya koyulmuştur.

Karaş ve Karaş (2017: 27), Türkiye'de dış ticaret değişkenleri ile döviz kuru ilişkisinin varlığını araştırmıştır. Bu kapsamda 2003:01-2017:06 dönemleri arasındaki veriler incelenmiştir. Uygulanan Granger Nedensellik Testi sonucunda ithalat ile döviz kuru arasında çift yönlü bir ilişki, ihracattan ithalata doğru ise tek yönlü bir ilişki belirlenmiştir.

Altın ve Süslü (2017: 105), Türkiye’de dış ticaret değişkenleri ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. 2000:1Ç-2016:3Ç arasındaki üç aylık dönemi kapsayan veriler kullanılarak yapılan çalışmada belirgin bir ilişki tespit edilmemiştir.

Alkan (2018: 54), Türkiye’de büyüme ve döviz ile dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi 2008-2017 dönemi arasında üç aylık dönemleri kapsayan veriler ile çalışmıştır. Granger Nedensellik Testi kullanılarak gerçekleştirilen analizler sonucunda, dış ticaret açığı ile reel efektif döviz kuru arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Ayık, Erkal ve Özer (2020: 993), 2003:01-2018:06 dönemini kapsayan aylık verileri kullanarak, Türkiye’nin dış ticaret değişkenleri üzerinde reel efektif döviz kurundaki değişimlerin etkisini incelemiştir. Bu kapsamda Ardışık Bağlanımlı Dağıtılmış Gecikme Sınır Testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, dış ticaret değişkenleri ile döviz kuru arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisinin varlığının, ihracat ve ithalatın yapıldığı ülke gruplarına ve para cinsine göre farklılık gösterdiği bulunmuştur.

3. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada kullanılan veriler, 2021:01-2023:12 dönemine ait aylık, 2003=100 bazlı TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi ve 2015=100 bazlı dış ticaret ihracat miktar endeksi serileridir. Döviz kuru endeksi verileri TCMB internet sitesinde, dış ticaret ihracat miktar endeksi verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu internet sitesinde yer alan veri sisteminden temin edilmiştir. Census X12 yöntemi ile mevsimsellik etkisi görülen ihracat miktarı verileri bu etkiden arındırılmıştır.

3.1. ADF Birim Kök Testi

Çalışma kapsamında öncelikle zaman serilerinin durağanlık durumunun test edilmesi gerekmektedir (Said ve Dickey, 1984: 599). Zaman serisi, ortalaması ile varyansı zaman içinde değişiklik göstermiyorsa durağandır. Durağan olmayan zaman serileriyle analiz yapılması durumunda hatalı sonuç veren regresyon problemleriyle karşılaşılmaktadır (Granger ve Newbold, 1974: 112). Böyle bir durumda regresyon analizinin sonuçları gerçek ilişkiyi göstermemektedir. Durağan olmayan zaman serileri kullanılarak gerçekleştirilen analizler, yalnızca zaman serileri arasında eşbütünleşim ilişkisi mevcutsa gerçek ilişkiyi gösterebilir. ADF testi için, sabitsiz ve trendsiz, sabitli ve trendsiz, sabitli ve trendli olarak üç ayrı model kullanılmaktadır. Bu modeller sırayla (1), (2) ve (3) no’lu denklemlerde gösterilmektedir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Denklemlerde ΔY_t durağanlığı test edilen değişkenin birinci farkını, t genel eğilim değişkenini, ΔY_{t-j} gecikmeli fark terimlerini, ε_t hata terimlerini göstermektedir.

ADF testi, söz konusu denklemlerde δ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşitlik durumunu test eder. ADF-t istatistiğinin MacKinnon kritik değerinden mutlak değer bazında büyük olması durumu, söz konusu zaman serisinin durağan olduğunu ifade etmektedir. Tam tersi durum serinin durağan olmadığını ifade etmektedir. Bu durumda durağanlık sağlanıncaya kadar durağan olmayan zaman serilerinin farkının alınması gerekmektedir. Diğer yandan durağan

olmayan zaman serilerinin düzey değerleriyle çalışılmasının uygun olup olmadığı eşbütünleşim testi yapılması ile analiz edilir.

3.2. Vektör Otoregresyon Modeli

Sims'in (1980: 47) geliştirdiği Vektör Otoregresyon Modeli (VAR) yönteminde amaç değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ve gelecek döneme yönelik öngörülerde bulunulmasıdır. VAR yönteminde, tüm değişkenlerin birbirinden etkilenebileceği kabulüyle analiz yapılırken, değişkenler modele dahil edilirken dışsal ve içsel olarak bir ayırım yapılmamaktadır. VAR tekniğinin uygulanabilmesi için modelde kullanılacak serilerin durağan olmaları koşulu bulunmaktadır. İki değişkenli bir VAR modeli (4) no'lu denklemde gösterilmektedir.

$$Y_t = \delta + \theta_1 Y_{t-1} + \theta_2 Y_{t-2} + \dots + \theta_p Y_{t-p} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Modelde Y_t değişkenler vektörünü ifade etmektedir. Sabit terimler vektörü δ ile gösterilmiştir. θ katsayılar matrisi, ε ise hata terimidir.

3.3. VAR Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi

Granger'ın (1969: 425) geliştirdiği nedensellik analizi, zaman serileri arasındaki nedensellik ilişkilerini belirlemek için uygulanan tekniklerden biridir. Bu çalışmada ihracat miktar endeksi ile reel efektif döviz kuru endeksi arasındaki nedensellik ilişkisinin tespiti için VAR modeli üzerinden "Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi" kullanılmıştır. Test için kullanılan denklem (5) no'lu denklemde gösterilmektedir.

$$(T-3p-1) \left(\log \left| \sum_{re} \right| - \log \left| \sum_{un} \right| \right) \sim \chi^2(2p) \quad (5)$$

Denklemde T gözlem sayısını, p ise VAR sisteminden hariç tutulan değişkenin gecikme sayısını ifade etmektedir. Σ_{un} , sınırsız VAR sisteminin varyans/kovaryans matrislerini göstermektedir. Σ_{re} , bir değişkenin gecikmesi VAR sisteminden hariç tutulduğunda kısıtlı sistemin varyans/kovaryans matrisleridir.

4. ANALİZ SONUÇLARI

Analiz konusu değişkenlerin açıklaması Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1: Değişkenler

Simge	Açılımı	Kaynak
DÖVİZ	TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi	T.C. Merkez Bankası
İHRACAT	Dış ticaret ihracat miktar endeksi	Türkiye İstatistik Kurumu

4.1. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Bu çalışmada durağanlık analizi ADF birim kök testi kullanılarak yapılmıştır. Bu test için denklem, sabit ve trend terimi dahil olmak üzere ayrı ayrı hesaplanmıştır. ADF birim kök testinin sonuçları Tablo 2'de sunulmaktadır. Test sonuçları, DÖVİZ ve İHRACAT serisinin düzeyde durağan olduğunu göstermektedir. ADF-t istatistikleri mutlak değeri MacKinnon kritik değerlerinden yüksektir. Ayrıca olasılık değerlerinin 0,05'ten küçük olması nedeniyle, serilerin birim kök içerdiği yönündeki H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu kapsamda istatistiksel olarak

yüzde 5 anlamlılık seviyesinde serilerin düzeyde birim kök içermediği ve durağan oldukları bulunmuştur. DÖVİZ ve İHRACAT değişkenlerinin düzeyde durağan olması nedeniyle, eşbütünleşim analizinin yapılmasına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişkenler	t-İstatistiği	p-değeri	Kritik Değerler			
				%1	%5	%10	
Düzye	DÖVİZ	Sabit	-4.100985	0.0031	-3.639407	-2.951125	-2.614300
		Trend ve sabit	-4.046066	0.0164	-4.252879	-3.548490	-3.207094
	İHRACAT	Sabit	-7.854904	0.0000	-3.632900	-2.948404	-2.612874
		Trend ve sabit	-9.219183	0.0000	-4.243644	-3.544284	-3.204699

4.2. Gecikme Uzunluğu Belirlenmesi ve VAR Modeli Analizi Sonuçları

VAR modeli uygulanabilmesi için ilk olarak en uygun gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Gecikme uzunluğunun tespit edilmesinde Olabilirlik Oran Testi (LR), Son Tahmin Hatası (FPE), Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Bilgi Kriteri (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) kullanılmaktadır. DÖVİZ ve İHRACAT serilerine ilişkin gecikme sırası seçim kriterleri Tablo 3'te sunulmaktadır. Elde edilen bulgulara göre en uygun gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Gecikme Sırası

VAR Gecikme Sırası Seçim Kriterleri						
İçsel değişkenler: İHRACAT DÖVİZ						
Dışsal değişkenler: C						
Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-153.7569	-	547.6439	11.98130	12.07808	12.00917
1	-138.4146	27.14423	229.3209	11.10881	11.39914	11.19242
2	-130.2810	13.13877*	168.1394*	10.79085*	11.27473*	10.93019*
3	-129.4554	1.206657	218.4359	11.03503	11.71247	11.23011
4	-126.5671	3.776972	245.7832	11.12055	11.99154	11.37136
5	-126.0234	0.627435	338.3520	11.38641	12.45096	11.69296
6	-120.1556	5.867808	318.6860	11.24274	12.50083	11.60502
7	-116.9971	2.672589	385.8206	11.30747	12.75912	11.72549
8	-114.7423	1.560966	533.0043	11.44172	13.08692	11.91548
9	-112.5929	1.157402	817.8999	11.58407	13.42282	12.11356
10	-108.1779	1.698078	1245.185	11.55214	13.58445	12.13737

Gecikme uzunluğu 2 alınarak oluşturulan VAR modeli çıktıları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. VAR Modeli Analizi Sonuçları

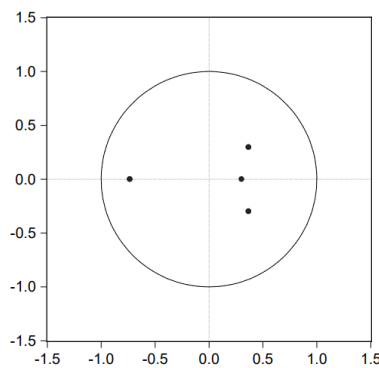
	İHRACAT	DÖVİZ
İHRACAT(-1)	-0.61073 (0.19765) [-3.08990]	-0.179267 (0.07434) [-2.41150]
İHRACAT(-2)	0.085562 (0.19762) [0.43295]	-0.118263 (0.07433) [-1.59112]
DÖVİZ(-1)	-1.133486 (0.39994) [-2.83415]	0.907195 (0.15042) [6.03116]
DÖVİZ(-2)	-0.03491 (0.38535) [-0.09059]	-0.525671 (0.14493) [-3.62701]
Sabit	292.5617 (73.7802) [3.96532]	78.83153 (27.7489) [2.84088]
R ²	0.561009	0.760611
Düzeltilmiş R ²	0.500458	0.727592
F-istatistiği	9.26514	23.03547
Akaike AIC	6.340549	4.384765
Schwarz SC	6.565014	4.609229

VAR modeli oluşturulduktan sonra modelde yapısal bir hata olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda karakteristik köklerin incelenmesi ile normallik, otokorelasyon ve değişen varyans testleri yapılmıştır.

4.3. Karakteristik Köklerin İncelenmesi

Sistemin durağan olarak hareket edip etmediğinin belirlenebilmesi için karakteristik köklerin birim çemberin içinde olup olmadığı incelenir. İki gecikmeli modelin karakteristik ters kökleri Şekil 1'de sunulmakta olup, kökler birim çember içinde bulunmaktadır. Bu durum, sistemin durağan olarak hareket ettiği şeklinde yorumlanır.

Şekil 1. AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

4.4. Normallik Testi Sonuçları

Modelin ekonometrik açıdan geçerliliğinin tespit edilmesi amacıyla Normallik Testi yapılmıştır. Normallik Testi’nin H_0 hipotezi, artıkların normal dağılıma sahip olduğunu ifade etmektedir. Test kapsamında elde edilen sonuçlar Tablo 5’te sunulmaktadır.

Tablo 5. Jarque-Bera Normallik Testi Sonuçları

Denklem	Jarque-Bera	Serbestlik derecesi	p-değeri
1	5.413691	2	0.0667
2	1.850686	2	0.3964
Model	7.264377	4	0.1226

Modelin olasılık değeri olan 0,1226, kritik değer olan 0,05’ten büyük olduğu için H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Bu kapsamda artıklar istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde normal dağılıma sahiptir.

4.5. Otokorelasyon Testi Sonuçları

Seriler arasında otokorelasyon problemi Otokorelasyon Testi ile analiz edilmektedir. Otokorelasyon Testi’nin H_0 hipotezine göre seriler arasında otokorelasyon bulunmamaktadır. Test kapsamında elde edilen sonuçlar Tablo 6’da sunulmaktadır. Otokorelasyon LM Testi 10 gecikmeye kadar dikkate alınmıştır. Verilere göre seriler arasında %5 anlamlılık düzeyinde otokorelasyon bulunmamaktadır.

Tablo 6. Serisel Korelasyon Breusch-Godfrey LM Test Sonuçları

Gecikme	LM	p-değeri
1	1.152692	0.8858
2	1.648402	0.8001
3	0.597441	0.9633
4	2.211187	0.6970
5	3.572647	0.4669
6	2.711116	0.6073
7	2.252415	0.6894
8	3.50844	0.4766
9	3.662524	0.4536
10	0.485921	0.9749

4.6. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Söz konusu test ile değişen varyans sorununun olup olmadığı analiz edilmektedir. Değişen Varyans Testi H_0 hipotezine göre artıklar sabit varyansa sahiptir. Test kapsamında elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. White Değişen Varyans Testi

Ki-kare	Serbestlik derecesi	p-değeri
22.84951	24	0.5287

Elde edilen sonuçlara göre, olasılık değeri 0,05'ten büyüktür. İstatiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bu kapsamda sistem istatistiki olarak anlamlıdır.

4.7. VAR Granger Nedensellik Analizi

VAR modelinde değişkenler arasındaki ilişki Granger Nedensellik Testi temelinde analiz edilmiştir. En uygun gecikme uzunluğu 2 alınarak VAR modeli üzerinden Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi uygulanmıştır. Testin H_0 hipotezine göre değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Sonuçlar Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8. Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi Analiz Sonuçları

Bağımlı değişken: İHRACAT	Ki-kare	Serbestlik derecesi	p-değeri
DÖVİZ	11.08385	2	0.0039
Bağımlı değişken: DÖVİZ	Ki-kare	Serbestlik derecesi	p-değeri
İHRACAT	5.851676	2	0.0536

Elde edilen sonuçlara göre, İHRACAT bağımlı değişken olarak alındığında, 0.0039 olan olasılık değeri 0,05 değerinden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilerek, DÖVİZ'den İHRACAT'a doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu kabul edilir. DÖVİZ bağımlı değişken olarak alındığında ise 0,0536 olan olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğundan H_0 hipotezi kabul edilir ve İHRACAT'tan DÖVİZ'e doğru %5 anlamlılık düzeyinde bir nedensellik ilişkisi olmadığı ifade edilir. Bu kapsamda Granger Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi sonuçları, %5 anlamlılık düzeyinde reel efektif döviz kuru ile ihracat miktar endeksi arasında, reel efektif döviz kurundan ihracat miktarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

4.8. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Varyans ayrıştırması ile bir değişken üzerinde diğer hangi değişkenlerin etkili olduğu belirlenmektedir. Bu kapsamda, ihracat miktarı endeksinin varyans ayrıştırması Tablo 9'da, reel efektif döviz kuru endeksinin varyans ayrıştırması ise Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 9. İhracat Miktarı Endeksinin Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart Hata	İHRACAT	DÖVİZ
1	5.386036	100	0
2	6.215118	88.85848	11.14152
3	7.361495	91.20777	8.792229
4	7.474735	90.15089	9.849105
5	7.689831	90.68682	9.313178
6	7.743235	90.76117	9.238835
7	7.781055	90.81037	9.189626
8	7.802496	90.85281	9.147186
9	7.812448	90.86601	9.133989
10	7.818545	90.87647	9.123528

İhracat miktarı endeksinin varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, ilk dönemde ihracat miktarı endeksi kendisindeki değişimden %100 oranında etkilenmektedir. İkinci dönemde kendisindeki değişimden etkilenme oranı %88,86 olarak gerçekleşirken, reel efektif döviz kuru endeksindeki

değişimlerden etkilenme oranı %11,14 seviyesindedir. 10. dönemde ise ihracat miktarı endeksinin kendisindeki değişimden etkilenme oranı %90,88, reel efektif döviz kuru endeksinde meydana gelecek değişimden etkilenme oranı ise %9,12 düzeyindedir. Elde edilen sonuçlara göre, ihracat miktarı endeksinin reel efektif döviz kuru endeksinde meydana gelecek değişimden sınırlı oranda etkilendiği tespit edilmiştir.

Tablo 10. Reel Efektif Döviz Kuru Endeksinin Varyans Ayırıştırması

Dönem	Standart Hata	İHRACAT	DÖVİZ
1	2,025704	18,36827	81,63173
2	3,1518	38,52749	61,47251
3	3,55198	44,94711	55,05289
4	3,641629	46,82634	53,17366
5	3,649709	47,04433	52,95567
6	3,65011	47,04524	52,95476
7	3,650457	47,04607	52,95393
8	3,650583	47,04708	52,95292
9	3,650625	47,04813	52,95187
10	3,650625	47,04814	52,95186

Reel efektif döviz kuru endeksinin sonuçlarına göre, reel efektif döviz kuru endeksi ilk dönemde kendisinden %81,63 oranında etkilenirken, ihracat miktarı endeksinden %18,37 oranında etkilenmektedir. İkinci dönemde reel efektif döviz kuru endeksi kendisindeki değişimden %61,47 oranında etkilenirken, ihracat miktarı endeksindeki değişimlerden %38,5 oranında etkilenmektedir. 10. dönemde ise reel efektif döviz kuru endeksi kendisindeki değişimden %52,95 oranında etkilenirken, ihracat miktarı endeksinde meydana gelecek değişimden etkilenme oranı ise %47,05'tir.

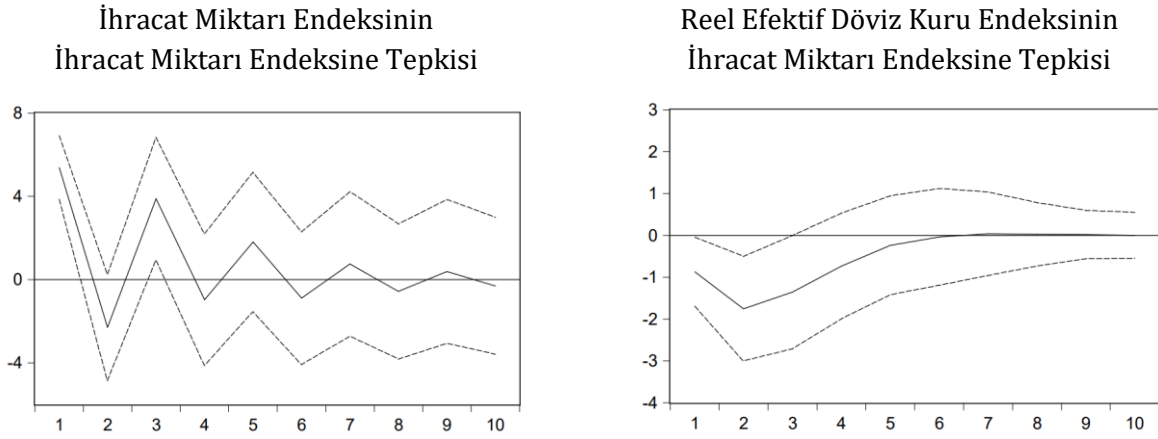
4.9. Etki-Tepki Fonksiyonu Analiz Sonuçları

Etki-tepki fonksiyonları, rassal hata teriminde yaşanan bir standart sapmalık şokun içsel değişkenlere etkisini gösteren fonksiyonlardır. Etki-tepki fonksiyonları için güven aralıkları Monte Carlo simulasyonları kullanılarak ∓ 2 standart sapma için hesaplanmıştır. İhracat miktarı endeksindeki şoklara karşı değişkenlerin verdiği tepkiler Şekil 2'de ve reel efektif döviz kuru endeksindeki şoklara karşı değişkenlerin verdiği tepkiler Şekil 3'te sunulmaktadır.

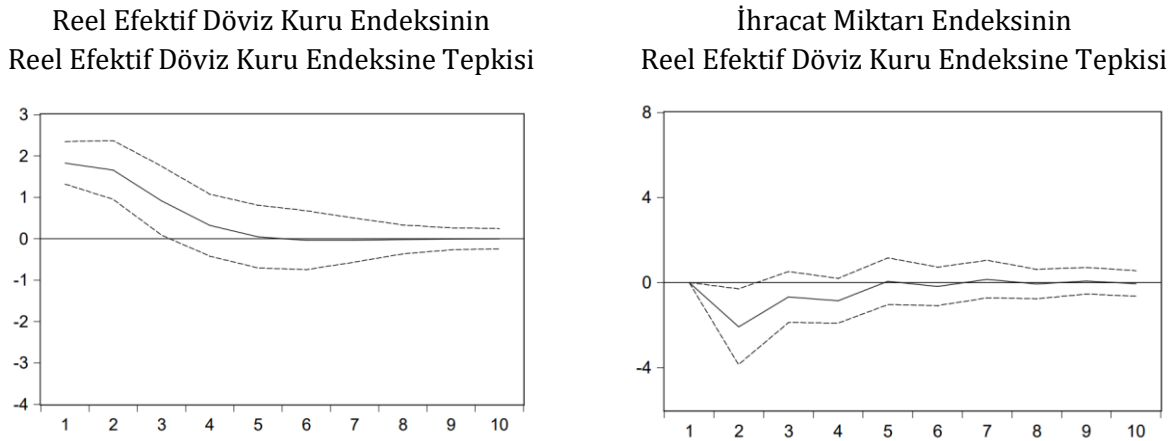
İhracat miktarı endeksindeki bir standart sapmalık şok karşısında, reel efektif döviz kuru endeksinin birinci dönemden ikinci döneme kadar azalan bir tepki verdiği, ikinci dönemden itibaren etkinin kaybolduğu ve belirsizleştiği görülmektedir. İhracat miktarı endeksinin kendisinin tepkisi ise ilk dönemde pozitif yönlü iken, bu dönemden itibaren tüm dönem boyunca belirsiz kalmaktadır.

Reel efektif döviz kuru endeksindeki bir standart sapmalık şok karşısında kendisinin ilk dönemde olumlu olan tepkisinin üçüncü döneme kadar azalarak devam ettiği, bu dönemden itibaren etkinin belirsizleştiği görülmektedir. İhracat miktarı endeksinin tepkisi ise ikinci döneme kadar azalan yönde olmuştur. Güven aralıkları dikkate alındığında, ikinci dönemden itibaren etki kaybolmakta ve belirsizleşmektedir.

Şekil 2. İhracat Miktarı Endeksindeki Şoklara Karşı Değişkenlerin Verdiği Tepkiler

Şekil 3. Reel Efektif Döviz Kuru Endeksindeki Şoklara Karşı Değişkenlerin Verdiği Tepkiler

5. SONUÇ

1980'li yıllardan itibaren küreselleşme eğilimlerinde hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu kapsamda bir yandan ülkelerin birbirleri ile olan ekonomik entegrasyonu kuvvetlenirken diğer yandan dış ticaret hacminde büyük bir artış yaşanmıştır. Bu trend özellikle ülkeler arasında döviz kuru kavramının önem kazanmasına neden olmuştur. Döviz kuru dalgalanmaları, uluslararası ekonomiler üzerindeki sistemik riskleri artırarak makroekonomik istikrarı etkilemektedir. Ülkelerin dış ticaret dengesi ve büyüme performansı üzerindeki önemli etkisi nedeniyle döviz kuru, günümüzde merkez bankalarının para politikalarında öncelikli konulardan biri haline gelmiştir. Özellikle küresel şoklar karşısında döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişki, uluslararası ticaret literatüründe sıklıkla incelenen bir konudur. Diğer yandan Covid-19 salgınının küresel ekonomi üzerindeki derin etkileri, bu ilişkiyi daha da karmaşık hale getirmiştir. Ancak Covid-19 salgını sonrası dönemde döviz kuru ile ihracat arasındaki ilişkiye yönelik sınırlı araştırma yapılmıştır.

Covid-19 salgını sonrasındaki dönemde Türkiye'nin ihracat miktarı ile reel efektif döviz kuru endeksi arasındaki nedensellik ilişkisinin incelendiği bu çalışmada, 2021:01-2023:12 dönemine ait ihracat miktar endeksi ile reel efektif döviz kuru endeksi analiz edilmiştir. Granger

Nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi’nden elde edilen sonuçlar, reel efektif döviz kurundan ihracat miktarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte etki-tepki fonksiyonları incelendiğinde, reel efektif döviz kurundaki bir standart sapmalılık şok karşısında, ihracat miktarının kısa dönemli azalan yönde tepki verdiği görülmektedir. Elde edilen sonuçlar, reel efektif döviz kurundaki hareketlerin ihracat miktarı üzerinde sınırlı bir etkisinin olduğuna işaret etmekte olup, reel döviz kurunun artması durumunda ihracatın kısa vadede azalacağını, uzun vadede ise bu etkinin kaybolacağını göstermektedir. Bu bulgular literatürde yer alan diğer birçok çalışmanın sonucu ile uyumludur.

Türkiye gibi cari işlemler dengesi kritik öneme sahip ülkeler için döviz kurlarında yaşanan değişimler ekonomi üzerinde belirgin bir etki oluşturmaktadır. Çalışma sonucu elde edilen verilere göre, Türkiye’de dış ticaret ve cari işlemler dengesini sağlamak amacıyla döviz kurunun kullanımında etkinliğin düşük olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Türkiye’nin ticari mal ihracatında ithal girdilerin önemli bir yer tutması bunun nedenleri arasında sıralanabilir. İthal girdilerin payının yüksek olmasının reel efektif döviz kurundaki değişimlerin ihracat miktarı üzerindeki etkisini hafiflettiği yorumu yapılabilir. Kalıcı bir ihracat artışı için döviz kurundaki değişimin tek başına yeterli olmadığı, yüksek katma değerli üretim, teknoloji, Ar-Ge çalışmaları, beşeri kaynaklar, enerji bağımsızlığı, alt yapı, markalaşma, ticaret anlaşmaları gibi uluslararası ticarete rekabet gücü artışı sağlayacak unsurlarda eş zamanlı ilerleme sağlanmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Gelecek çalışmalarda Covid-19 salgını sonrası oluşan yeni ekonomi ve ticaret döneminde reel efektif döviz kuru endeksindeki değişimlerin ihracat miktarı üzerindeki etkisinin dış talep ve hizmet sektörü ile birlikte araştırılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açcı, Y. (2016). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkinin Var Analizi İle İncelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 41-53.
- Aktaş, C. (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 123-140.
- Alkan, Y. (2018). Türkiye’de Dış Ticaret Açığı ile Büyüme ve Döviz Arasındaki İlişki. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 54-67.
- Altın, H., & Süslü, C. (2017). Türkiye İçin Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkinin İncelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 105-112.
- Ayık, U. Erkal, G. & Özer, H. (2020). Ülke Grupları İtibarıyla Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (2003-2018). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 993-1025.
- Gagnon, J. E., Kamin, S. B. & Kearns J. (2023). The impact of the COVID-19 pandemic on global GDP growth. *Journal of the Japanese and International Economies*, 68, 101258.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Granger, C.W.J. & Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Gül, E. & Ekinçi, A. (2006). Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1990-2006. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 165-190.

- Karagöz, M. ve Doğan, Ç. (2005). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 219-228.
- Karaş, G. & Karaş, E. (2017). Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki: Türkiye Özelinde Ekonometrik Bir Değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(Özel Sayı), 27-46.
- Kasman, A. & Kasman, S. (2005). Reel Efektif Döviz Kurunun İhracat Arzı Üzerine Etkisi. *Öneri Dergisi*, 6(23), 197-203.
- Kızıldere, C., Karabadayı, B. & Emsen, Ö.S. (2014). Dış Ticaret Döviz Kuru Değişimlerine Duyarlılığı: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 6(12), 39-53.
- Köse, N., Ay, A. & Topallı, N. (2008). Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995-2008). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 25-45.
- Sekmen, F., & Sarıbaş, H. (2007). Cointegration and Causality Among Exchange Rate, Export, and Import: Empirical Evidence from Turkey. *Applied Econometrics and International Development*, 7(2), 71-83.
- Şahin, D. & Durmuş, S. (2019). Türkiye’de Reel Efektif Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 211-223.
- Said, S. E., & Dickey, D. A. (1984). "Testing for Unit Roots in Autoregressive-Moving Average Models of Unknown Order". *Biometrika*, 71 (3), 599-607.
- Sims, C. A. (1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1-48.
- Tapşın, G. & Karabulut, A.T. (2013). Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 26, 190-204.
- Türk M.M. (2024). Analysis of The Relationship Between Real Effective Exchange Rate, Real Exports, and Real Imports in The Turkish Economy With Asymmetric Causality Tests (2013-2023). *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 25(1), 96-111.
- Zengin, A. (2001). Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular). *C.U İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 27-41.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Onayı: Çalışma etik kurul onayından muaftır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

MARLENE DUMAS RESİMLERİNDE SİYASİ BİR TEMA OLARAK PORTRÉ

PORTRAIT AS A POLITICAL THEME IN MARLENE DUMAS PAINTINGS

 Çiğdem DOĞAN ÖZCAN¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi., Niğde Ömer Halisdemir, Eğitim Fakültesi, cigdemdogan@ohu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
02.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
13.11.2024

ÖZET

Marlene Dumas (d. 1953) Hollanda'da yaşayan Güney Afrikalı bir sanatçıdır. Çocukluğunun geçtiği Güney Afrika'da siyahilere yapılan ayrımcı tutum Dumas'ın sanatını etkilemiştir. Sanatçı, tema olarak seçtiği kimlik, ırk, cinsiyet ve toplumsal önyargılar gibi konuları yapıtlarında dile getirmiştir. Özellikle ilk yaptığı grup çalışması olan "Black Drawings" serisi, Batı medyasında sıklıkla görülen siyah kimlik üzerindeki stereotipleri ele alarak ön yargıların oluşturduğu güç ilişkilerini sorgular. Siyah rengin içindeki ton farklılıklarını göstererek asıl dikkat edilmesi gerekenin gri alanlar olduğunu ifade eder. Ayrımcılığın hem toplumsal hem de bireysel olarak nasıl işlendiğine dair güçlü bir bakış açısı sunar. 1948 tarihinde yürürlüğe giren Apartheid rejimi, Güney Afrika'yı istila eden beyaz Batı Avrupalı kolonistlerin oradaki yerli siyahilere uyguladıkları ayrımcılığın adıdır. 17. yüzyılda Güney Afrika'da kolonileşen Batılılar, siyahiler üzerine ciddi baskılar kurmuşlardır. Bu rejim, sosyal, ekonomik ve siyasi hakları elinden alınan siyahi halkı mülksüzleştirerek köleleştirmiştir. Bu yaşananlara bizzat tanık olan sanatçı, sanat yaşamı boyunca her türlü ayrımcılığa karşı çıkmış ve bu duruşunu eserlerine yansıtmıştır. Bu özelliğiyle çağdaş sanat alanında tanınan sanatçı, ayrımcılık karşıtı tavrını yalnızca resimlerinde değil, farklı sanat alanlarında da sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marlene Dumas, Apartheid, Black Drawings, Albino.

ABSTRACT

Marlene Dumas (b. 1953) is a South African artist residing in the Netherlands, whose work has been profoundly shaped by the discriminatory attitudes toward Black people that she witnessed during her childhood in South Africa. Through her art, Dumas addresses themes such as identity, race, gender, and social prejudice. Her Black Drawings series, her first group project, especially examines the stereotypes surrounding Black identity that often appear in Western media, questioning the power dynamics that arise from these biases. By highlighting tonal differences within the color black, she suggests that attention should focus on the gray areas. This series offers a powerful lens on how discrimination operates at both social and individual levels. The apartheid regime, established in 1948, institutionalized racial discrimination against South Africa's Black population. Beginning with the colonization of South Africa in the 17th century, Western settlers imposed severe restrictions on Black people, eventually enacting a regime that stripped them of social, economic, and political rights, reducing them to a near-enslaved state. Having witnessed these injustices firsthand, Dumas has consistently opposed all forms of discrimination in her career, reflecting this stance in her art. Recognized in contemporary art for her distinctive anti-discriminatory perspective, Dumas continues to advocate for social justice not only in her paintings but across multiple artistic platforms.

Keywords: Marlene Dumas, Apartheid, Black Drawings, Albino.

1. GİRİŞ

Marlene Dumas'ın yapıtlarının temel konusu insandır. İnsan formunu merkezi bir konuma yerleştiren sanatçı, onun evrensel ve kişisel anlamlarını keşfeder. İnsan yüzleri, bedenler ve portreler sanatçının sürekli tekrar ettiği imgelerdir. Dumas, figürleri sadece fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda içsel ve duygusal bir dünya olarak ele almakta ve eserlerinde çeşitli katmanlar yaratmaktadır. Bu katmanlarda her figür, sadece dış görünüşleriyle değil, aynı zamanda iç dünyaları, duyguları ve geçmiş deneyimleriyle de şekillenmiştir. Bu durum ise izleyicide, figürün sadece seyirlik bir yansıma olmasının ötesinde, duygusal bir zenginliğe sahip olduğunu uyandırmaktadır. Marlene Dumas'ın çalışmaları, "en yoğun duygular ve paradokslarla başa çıkan insan figürlerinin temsiline" odaklanmaktadır. Sanatçı için "resim, insan dokunuşunun iziyle ilgilidir. Bir yüzeyin derisi ile ilgilidir". Ona göre, "bir resim kartpostal değildir" (Mousse, 2022). İletilen bu görüşten, Dumas'ın sanatında bir iz bırakma gayesi güdüldüğü, bu bağlamda resim sanatının sadece görsel temsil aktarımı olmayıp sanatçının izlemlerinin kendisinde oluşturduğu duygularını yüzeye aktararak sanatını oluşturduğu, bu yapılırken aynı zamanda temsillerde katmanlar halinde anlamlar yüklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple kartpostal gibi basit bir çoğaltma ya da sıradan bir nesne olarak görülmemesi gerektiğini ifade etmektedir. İnsana ve insan yaşantısına dair olan; "Aşk ve ölüm, cinsiyet ve ırk, masumiyet ve suçlama, şiddet ve şefkat, onun ele aldığı konular arasında yer alır ve bu temalar aracılığıyla mahrem alan, sosyo-politik yönleri, haber hikayelerini ve sanat tarihinin ana konularını çağırıştırır. Onun çalışmaları, günlük olarak gördüğümüz sonsuz görüntü akışının, kendimizi algılayışımızı ve dünyayı okuma yetimizi etkilediğine dair bir farkındalığa dayanır" (Mousse, 2022). Dumas yapıtlarında günlük hayatta sürekli karşımıza çıkan gazete, dergi görselleri ve fotoğraflardan yararlanmaktadır. Bu bağlamda, sanatçı çalışmaları hakkında "Ben ikinci el imgeler ve birinci el duygular kullanan bir sanatçıyım" (Dumas, 2014: 80) demektedir. Sanatçı yıllarca biriktirdiği görselleri farklı düzenlemelerle yeniden ele almaktadır. "Seçtiği fotoğraflar izleyicilerin döneme dair kolektif bir anlayışa sahip olmasını" (Jingdong, 2021: 24) sağlamaktadır. Marlene Dumas'ın sanat pratiği, genellikle figüratif ifadeler, yoğun duygusal atmosferler ve toplumsal eleştiri üzerine odaklanarak, izleyiciyi estetik bir deneyimin ötesine taşır. Onun sanatı kışkırtıcıdır. Seçtiği konular genellikle toplumun ötekileştirdiği figürlerdir. Sanatçı toplumun ötekileştirdiği birçok konuda yapıtlar üretmiştir; ancak araştırmanın sınırlılığı kapsamında üzerinde odaklanılan konu ise sanatçının çocukluk döneminde yüzleştiği ve yapıtlarında da ön plana çıkan ırk ayrımcılığıdır.

Ayrımcılık konusu dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı şekillerde olsa da yaşanan ya da yaşatılan duygu evrenselidir. Buna göre sanatçının dramatik kurgularla gözler önüne serdiği yapıtları evrensel durumları tasvir etmektedir. Sanatçı "Güney Afrika'daki ırksal ayrımcılık dramını ilk elden deneyimlemiş ve bu durum onun için bir ilham kaynağı olmuştur" (Bonacossa, 2008: 9). Bu bağlamda, sanatçının yapıtları üzerinden bir okuma yapılmış ve sanatçının konuyu ele alış biçimi irdelenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu makalede, bilimsel araştırma yöntemlerinden nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, sanatsal ifadelerin ve yapıtların derinlemesine anlaşılmasını sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Buna göre, Dumas'ın eserlerinde kullandığı görsel unsurlar ve temalar analiz edilmiştir. Sanatçının eserlerinin anlaşılması için, tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlantılar dikkate alınmış, bu bağlamda sanatçının kişisel deneyimleri ve dünya görüşü yapıtlarına nasıl yansıdığı incelenmiştir, bu suretle Dumas'ın ayrımcılık konusunu nasıl ele aldığı ve bu konunun

izleyiciye nasıl aktarıldığı ortaya konmuştur. Makalede, Marlene Dumas'ın yapıtları, nitel araştırma yöntemiyle incelenmiştir.

Araştırma sürecinde, sanat eserlerini ve onların ifade ettiği temaları anlamak için doğrudan bir yaklaşım benimsenmiştir. Sanatçının eserlerini yaratırken hissettiği duygular, yaşadığı deneyimler ve bu deneyimlerin izleyici üzerindeki etkisi, nitel bir değerlendirme ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda, eserlere yönelik öznel ve empatik bir okuma yapılmış, bu okumalarda sanatçının Apartheid dönemi Güney Afrika'sındaki deneyimlerinin sanatsal ifadeleri tespit edilerek ortaya konulmuştur.

3. APARTHEİD ARDINDAN: "BLACK DRAWINGS" (1991-92) ve "ALBİNO"

Günümüzün önemli sanatçılarından olan Marlene Dumas, 1953 yılında Güney Afrika'nın Cape Town şehrinde doğmuştur. Güney Afrika'nın en sancılı dönemlerinden biri olan Apartheid rejiminde, Güney Afrika'nın yerli halkı olan siyahi Bantu nüfusunu beyaz yerleşimcilerden ayırmak amacıyla hükümet, siyahlar için toprak rezervleri kurmuştur. "Anavatan" ya da "Bantustan" adı verilen bu rezerv alanlarının amacı, siyahların vatandaşlık ve oy haklarını ellerinden alarak onları bu bölgelere yerleştirmektir (UKEssay). Ailesi beyaz yerleşimcilerden biri olan sanatçı, erken yaşlarda karşılaştığı, Güney Afrika'nın yerli halkının mülksüzleştirilmesi, köleleştirilmesi ve temel insan haklarından mahrum bırakılması gibi acı dolu tarihi olaylar, sanatçının ırk ve cinsiyet ayrımcılığı ile yüzleşmesine neden olmuş, neticede kendisi her türlü ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı bir tutum benimsemiş ve bunu sanatında işlemiştir. Apartheid, Afrikaans dilinden gelmektedir. 17. yüzyıl sonlarında çeşitli sebeplerle Güney Afrika'ya göç eden Hollandalı, Fransız, Alman ve Belçikalı göçmenlere Africaans denilmektedir. (Büyüktavşan, 2021: 30). "Apartheid" terimi, Afrikaans dilinde "ayrılık" veya "ayırım" anlamına gelmektedir" (Nişanyan Sözlük, 2014). Apartheid politikası, bu terimle ifade edilen ırk ayrımcılığı politikasını tanımlanmaktadır. "Geçmişte Güney Afrika'da, farklı ırklardan insanların kanunen ayrı tutulduğu ve beyaz insanlara daha fazla siyasi haklar, eğitim ve diğer avantajların verildiği bir sistemdir" (Encyclopaedia Britannica, 2024). Bu sistem devletin resmi politikası olarak Güney Afrika'da iktidara gelen Nasionale Party (Ulusal Parti) tarafından 1948 yılında yürürlüğe girmiş, sistemin temelinde ayrıcalıklar ve bu ayrıcalıkların sınırlandırılması ilkesi yer almaktadır. Apartheid, etnik grupların her alanda birbirlerinden ayrılmasını amaçlamaktadır. Bu ayırım, beyazlar, renkli insanlar ve siyahlar olmak üzere üç ana ırk kategorisine ayrılmıştır. Bu kategori insanların sosyal, ekonomik ve siyasi haklarını doğrudan etkilemiştir. Bu ayrımcılık o kadar kötü boyutlara ulaşmıştır ki farklı ırklardan insanlar için ayrı binalar, okullar, hastaneler, ulaşım araçları gibi hizmetler bulunmaktaydı. Eğitimde ise siyah öğrencilerin okulları ayrılmış ve çok az bütçe verilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise siyahilerin beyazların tarafına geçişleri için pasaport uygulaması başlamıştır (Büyüktavşan, 2021: 34). Pratikte Afrika kıtasının neredeyse tamamında görülen sömürge geçmişine rağmen, Güney Afrika'nın durumu özellikle çarpıcıdır. Bu ülkenin yerli halkı, önce mülksüzleştirilip köleleştirilmiş, ardından temel insan haklarından mahrum bırakılarak Apartheid uygulamalarına maruz kalmıştır. (Gümüş, 2020) Bu ayrımcılık uzunca bir süre devam etmiş ardından uluslararası alanlarda büyük eleştirilerin ve kınamaların ardından 1994 yılında Nelson Mandela'nın liderliğindeki Güney Afrika'daki demokratik seçimlerin ardından Apartheid resmen sona ermiş ve Güney Afrika Devleti çok kültürlü demokratik bir ülkeye dönüşmüştür. Yapıtlarında sıklıkla ırkçılık üzerine temalar işleyen Marlene Dumas'ın bu konu hakkındaki düşünceleri şöyledir;

Gri alanlara çok hızlı geçmeyin. Irkçılık (halen) şimdiki zamanın tarihidir (tüm kıtalar dahil). Beyaz insanlar, ömür boyu affedilmeyecek bir kolektif suçluluğu paylaşıyor. Ne kadar sık özür

dilesek de geçmişi ne kadar uzun süre inceleysek, doğru kitapları okusak ve alıntılarsak da bireysel eylemlerimiz ne olursa olsun. Bu bizim kaderimiz. İşte meselenin siyah ve beyazı budur. (Dumas, 2015: 184)

Sanatçı, beyazların siyahilere uygulamış olduğu ayrımcılığı hem sözleriyle hem de sanatıyla yüksek sesle dile getirmektedir. Sanatçının bu konuyu işlediği yapıtlardan biri olarak Görsel 1’de yer alan “Black Drawings/Siyah Çizimler” yapıtı bu yüksek sesin bir parçasıdır. “Marlene Dumas bu eseri, kalıcı olarak yerleştiği Hollanda’da, 23 yaşındayken düşünmüştür ve bu uzaklık, Apartheid ile başa çıkmak için ihtiyaç duyduğu perspektifi ona sağlamıştır” (Bonacossa, 2008: 9). 1991-92 tarihli yapıt, sol alt köşede yer alan kara bir levhanın temsili ile 110 adet siyah kadın ve erkek portrelerinden oluşan bir yüzey yerleştirmesidir. “Black Drawing adını verdiği seri, siyah erkek ve kadın portrelerinden oluşmaktadır. Bu serideki çarpıcı unsurlardan biri sağ üstteki, muhtemelen sanatçının kendi portresi olan çizimdir. Burada savunma veya utanç jestiyle elini yüzünün önünde tutan genç ve saçları iki yandan at kuyruklu beyaz bir kız” (Sağlık, 2020: 14) görülmektedir. Her bir resim 25x17,5 cm olan yapıt mürekkep yıkama ve kâğıt üzerine sulu boya ile gerçekleştirilmiştir. En önemli yapıtları arasında sayılan bu çizimler için Ilaria Bonacossa şunları söylemektedir;

Anonim siyahi insanların yüzlerini temsil etmek, ötekiliğin temsili sorunuyla bağlantılı karmaşık sorunları gündeme getirir. Güney Afrika’da beyaz olarak büyüyen Marlene Dumas, kendini ayrımcılığın kurbanı değil, yanlış bir sistemin parçası olarak buldu. Hollanda’ya taşındıktan sonra sanatçı, Apartheid deneyiminden bahsetmek için ahlaki bir dürtü hissetti. Ahlaki yargılardan ve basmakalıp sözlerden kaçınarak sorunu bireyin kimliğine, ışığın yüzlerden nasıl yansıdığına ve farklı ifadelerine kaydırıldı (2008: 41).

Görsel 1. Marlene Dumas, Black Drawings/Siyah Çizimler, 1991-92, Kâğıt üzerine mürekkepli boya, sulu boya

Kaynak: WEB1

“Black Drawing” (Görsel 1) çizimleri mürekkep yıkama ve suluboya ile üst üste boyanıp katmanlar yaratılarak oluşturulmuştur. Sanatçının bu yönteminin kendisiyle anılan bir üslup haline geldiği söylenilebilir. Yapıt genel olarak siyah tonlara hakimdir ancak bazı yerlerde sepya,

yeşil ve mavi tonlar kullanılmıştır. "Sadece siyah rengin nüanslarıyla değil, aynı zamanda medya tarafından sürdürülen Batılı siyah kimlik stereotipleriyle de ilgilenirler. Bu çalışmada 'siyah' ortak paydasıyla homojenleştirilen grup, 111 ayrı ve oldukça çeşitli yüzle farklılaştırılmıştır" (Van Den Boogerd, 1999: 64). Bu çalışma Dumas için de önemlidir. Dumas, Barbara Bloom ile yaptığı bir röportajında "Bence çizim gruplarım arasında kesinlikle en yoğun olanlar onlar çünkü çok yoğunlaşmış durumdadır. Ahlaki bir aciliyet taşıyorlardı; ilk kez bilinçli bir şekilde tüm sözde beyaz insanları dışarıda bıraktığım bir grup yapmışım" (2004: 22) demektedir. Aynı röportajda yapıtın kendini ne kadar iyi hissettirdiğini şu sözlerle dile getirmektedir.

Güney Afrika'da, bir zamanlar siyahlık hakkında eser üretme şansım kesinlikle yoktu. Apartheid hakkında bir şeyler ifade etmek istediğinizde ve ayrıcalıklı bir sınıfa ait olduğunuzda, başkasının üzüntüsü ve kendi utanç ve suçluluğunuzla nasıl başa çıkardınız? Sonunda bu konuyu ele aldığım, sömürü gösteriyor olmasam da 'Bakın ayrımcılık ne kadar kötü' demesem de bu çalışmayı yaparken kendimi bir şekilde rahat hissettim (2004: 21).

"Black Drawing" yapıtının diziliminde dikkat çeken bir nokta vardır. Sol alt köşedeki siyah levhayı andıran resim ile sağ üst köşede yüzünü elleri ile gizleyen ve beyaz bir çocuk olduğunu düşündüren figür çapraz olarak yer almaktadır. Sanatçının bu iki resmi rastlantısal olarak yerleştirmedeği düşünülebilir. Işığı emen ve portreyi kuşatan bir siyah ve utandırdığı söyleyebilecek bir kız çocuğu ile akla masumiyet ve yapılan kötülükler arasında bir ilişkinin vurgulandığı söylenebilir. Sanatçı aralarında ünlülerinde olduğu birçok portre yapmıştır. Ancak en dikkat çekenlerin anonim portreler olduğu söylenebilir. Siyah Çizimler (1991-92), Modeller (1994) ve Magdalenas (1995-96) serilerinde olduğu gibi, toplu halde betimlense de aralarındaki farklar vurgulansa da ya da bireysel portreler söz konusu olduğunda, figürler yine de anonimdir" (Romano, 2003: 16). Kullandığı anonim yüzler asla tanınmayacak bireylerdir. "Marlene Dumas'ın 'portreleri', gerçek anlamda portre değildir. Bir bakıma, birçok imajının fotoğraflardan veya anlık görüntülerden kaynaklanması, modellerine bir tür tarafsızlık katmaktadır" (Romano, 2003: 16-17). Bu tarafsızlığın, izleyicinin belirsizliğin yarattığı gizemi keşfetmesine olanak sağladığını; bu keşfin de izleyicide belirsizliğin getirdiği huzursuzluk aracılığıyla ahlaki bilincin farkına varılmasını mümkün kıldığı söylenebilir. Yazar ve eleştirmen Marina Warner, sanatçının çalışmalarındaki hayal gücüne vurgu yaparak şunları söyler;

"Beyaz boyanın kozmetik sahteliğinin ve Dumas'ın fırçasında taşıdığı tüm hastalıklı çağrışımların aksine, siyah mürekkep onun için içtenliğin ve aktif olarak devreye giren hayal gücünün aracı olur — kâğıda sızır, yayılır ve onunla bütünleşene kadar kaynaşır, sanki bir çocuğun sihirli boyama kitabından çıkıyormuş gibi görünür. Her yılın günü için bir kadın yüzü çiziminin sergilendiği Female (1993) gibi eserler veya çoğu (hepsi olmasa da çoğunlukla erkekler) siyah erkek yüzlerinin incelendiği bir başka duvar çalışması olan Black Drawings (1991-92), yüzlerin belirgin özellikleri ve yüzlerin özgünlüğüyle mücadele eder." (1993: 79)

"Siyah bir ülkede beyaz olmak da hayat felsefemi etkiledi. Kötü sistemin kurbanı değildim; yanlış bir sistemin parçasıydım" (Romano, 2003, s.18) diyen Dumas'ın dikkat çeken bir diğer eseri ise "Albino" (Görsel 2) adlı çalışmasıdır.

Görsel 2. Marlene Dumas, Albino, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 130 × 110 cm

Kaynak: WEB 2

1986 tarihli, tuval üzerine yağlı boya olan bu yapıt, siyah Afrikalı bir albinoyu temsil etmektedir. Sanatçının burada hastalığı anlatmadığı açıktır. Sanatçı, hastalığı bir metafor olarak kullanmaktadır. Hastalık metaforu ile siyahlar ve beyazlar arasındaki uzun yıllar boyunca süren çelişkileri daha dramatik biçimde gözler önüne sermektedir. Bu metafor için sanatçı arka planda solgun bir yeşil renk seçmiştir. Bu renk seçiminin tenin siyah ve beyaz arasındaki ayrımı resimsel olarak belirsizleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu belirsizlik ile Dumas'ın geleneksel ırk söylemlerine karşı koyacak bir imge yarattığı düşünülebilir. Portrede herhangi bir ifade görülmesi de gözlerini izleyiciye dikmiş sanki tüm hikâyeyi gözleriyle paylaşıyor gibidir. Cildinin solukluğuna rağmen, alttaki siyah renk görülebilir ve bu, onun renkli bir ırka ait olduğunu ima eder. Cilt, başlı başına, ırk ayrımcılığı fikri var olduğu sürece kimsenin kaçamayacağı bir ırk metaforudur. Dumas, bu eserinde, albino hastası siyah bir adamı tasvir ederek tüm siyah ırkın kederini resmeder ve izleyicilerin ve toplumun siyah insanlar, Apartheid ve ırk ayrımcılığı hakkında düşünmesini sağlamaya çalışır ve savunmasız ve dışlanmış gruplara olan ilgisini gösterir. (Jingdong, 2021: 26)

Apartheid rejimi ten rengi üzerinden bir güç hiyerarşisi oluşturmuştur. "İrkçi bir toplumda, bedendeki herhangi bir belirgin algılanabilir farklılık, ırk veya etnisiteyi bir söyleme enjekte etme potansiyeline sahiptir ve farklılığın terimlerine göreceli bir değer atar" (Shiff, 2008: 158). Görsel 2'deki temsilde görüldüğü üzere sanatçı metaforik olarak kullandığı Albinizm hastalığı ile bu farklılığı ve ayrımı ortadan kaldırmıştır. Bu doğrultuda "siyah Afrikalı bir albinonun bu temsili, ırk ve rengin kimlikle örtüşmeyen sosyal yapılar olduğunu öne sürer" (The Art Institute of Chicago).

Varoluşsal kuşku anlam ihtiyacımızdan, yani işareti işarete dönüştürme ihtiyacımızdan kaynaklanmaktadır. İrk söz konusu olduğunda, kültürümüz talep ettiği anlam ayrımlarını edinmiş olmaktan mustarıdır. Ancak resimlerde beyaz bir insan siyah, siyah bir insan da beyaz renkte olabilir. Siyah ve beyaz, kahverengi ve pembe, sadece renklerdir (Shiff, 2008: 158).

Sanatçının “çok sayıda çizimi ve resmi sansüre uğramıştır.” (Hicks, 2015: 178). Dumas, kendisine yapılan eleştirilerden bahsettiği yazısında birçok kez suçlandığını söylemektedir. Amerika’da ‘sefalet ticareti yapmakla, İngiltere’de ‘bir Benneton reklamını tekrarlamakla’ ve ‘siyahları resmetme konusunda uzmanlaşmış bir beyaz’ olmakla suçlandığını bunun sebebinin ise genellikle kökeni/ırkı belli olmayan figürlerden oluşan karanlık işler yaptığı için olduğunu düşünmektedir. Ona göre “sıradan beyaz eleştirmen, çok beyaz olmayan her şeyi siyah olarak algılıyor ve dolayısıyla tanımıyor gibi görünüyor” (Dumas, 2015, s. 185). Ünlü kişilerin portreleri dışında sanatçının yapmış olduğu portreler genellikle birine ait değildir. Gazete, dergi, fotoğraflar vb. görsellerden faydalanan sanatçı çoğunlukla raslantısal imgeler yaratmaktadır. Bu imgeler çoğunlukla ırk özellikleri ile işaretlenmiş ve ayrımcılığa uğramış tüm bireyleri kapsamaktadır. Dumas ‘Pretty Boys’ adlı metninde göçmenlere seslenerek, şu ifadeleri kullanır;

You, the Mediterranean type,	Sen, Akdeniz tipi,
the physiognomy of the Latin lover,	Latin aşıkların fizyonomisi,
the Arab on the white scooter,	Beyaz motosikletli Arap,
the lover boy, the rapper, the Palestinian brother...	Aşık çocuk, rapçi, Filistinli kardeş.
And the Dutch daughters fell in love.	Ve Hollandalı kızlar âşık oldular.
And their fathers grew confused.	Ve babalarının kafası karıştı.
And called all Turks Moroccans.	Ve tüm Türklere Faslı dediler (Dumas, 2015: 145)

Sanatçı bu ifadesi ile aslında sadece siyahilere yapılan ayrımcılık değil aynı zamanda göçmenlere de yapılan ayrımcılığa göndermede bulunmaktadır. Sanatçı kitabında “Güney Afrika geçmişim her zaman var olmaya devam edecek. Ancak çalışmalarımındaki kelime-imge ilişkisi sadece bununla ilgili değil ve sadece oradan gelmiyor” (Dumas, 2015: 108) demektedir. Bu bağlamda sanatçı farklı ırkları temsil eden yapıtlar da üretmiştir. Görsel 3 ve 4’te yer alan Young Man (Middle East) ile The Believer yapıtları örnek olarak verilebilir.

Görsel 3. Marlene Dumas, Young Man (Middle East) /Genç Adam (Orta Doğu), kâğıt üzerine mürekkep ve sulu boya, 2005

Kaynak: WEB 3

Görsel 4. Marlene Dumas, The Believer /İnançlı, keten üzerine yağlıboya, 2005

Kaynak: WEB 4

“The Believer” (Görsel 4) yapıtında sanatçı genç bir adamın yüzüne odaklanmıştır. Bu genç adam sanki gözlerini dalgın bir şekilde uzaklara dikmektedir. Sanatçının Man Kind (İnsan Türü) başlıklı serinin bir parçası olan resim, “Dumas’ın insanlığa duyduğu sürekli ilgiyi ve portreyi insan ruhunun derinliklerini keşfetmek için bir araç olarak tercih ettiğini açıkça ortaya koyar”. Irk ayrımının insan türünü birbirine yabancılaştırıcı yönüne vurgu yapan sanatçı “korku ve şüphe karşısında hem yoğun zulüm hem de empatik anlayış kapasitemize” seslenir, “bizi bölen ve birleştiren şeyin tam kalbine iner – ‘insan türü’nün doğasını keşfeder” (Phillips Auctioneers). Sanatçının birçok çalışması doğrudan izleyiciye bakar, sanki izleyiciyi sorgular gibidirler. Dumas, yaşama duyduğu sınırsız sevgiyle, üstesinden gelmeyi öğrenmek istiyorsak acının yüzüne bakmamız gerektiğine işaret ediyor (Vettese, 2003: 7). Bu acı toplum tarafından ötekileştirilen insanların hikayelerinden edinilen ve sanatçının akışkan boyasına bulaşan yaşanmışlıklardır.

3. SONUÇ

Marlene Dumas geniş konu yelpazesinde çalışan önemli bir sanatçıdır. Bu konuların ortak noktası ise genellikle toplum tarafından ötekileştirilen diğer insanlardır. Dumas bu insanların görsellerini ikinci el fotoğraflardan edinir. Sanatçı, bu fotoğraflarda görülen ırkçılığın belirgin olarak işaretlediği birtakım farklılıkları yapıtlarında vurgular. Kâğıt üzerine sulu boya ve mürekkep kullanması ise “seçtiği konularla arasındaki duygusal ilişkiyi ifade etmesine imkân verir” (Hopkins, 2018: 324). Bu çalışmada, Hollanda kökenli bir kolonist aileden gelen Marlene Dumas’ın, 20 yaşına kadar yaşadığı Güney Afrika’da, beyaz Avrupalı kolonistlerin yerli siyahi halka dayattığı ırkçı yönetim sistemine tanıklık edişi ele alınmaktadır. Dumas, bu sistemdeki beyaz yöneticilerin siyahlara karşı sergilediği insanlık dışı tutumları, kişisel olarak büyük bir rahatsızlıkla karşılaşmış; ancak bu duruma müdahale edememenin getirdiği içsel tepkisini,

sanatına yansımıştır. Eserlerinde rastlantısal portreler üzerinden bu tepkileri işlerken, temalar, kullanılan teknikler ve sanatçının derin duygusal izleri incelenmiştir. Bu duygusallık sanatçının çocuk yaşta deneyimlediği Güney Afrika da yaşanan Apartheid rejiminin yansımalarıdır. Sanatçının toplumsal bir yara olarak ifade edilebilecek bu travmatik geçmişle yüzleştiği söylenebilir. Beyaz ırkın siyah ırktan üstün olduğunu iddia eden bu rejim, 1994 yılında Nelson Mandela liderliğinde son bulmuştur. Ancak yaşananlar sanatçının zihninde yer etmiş ve bu türden yapıtlar üretmesinin itici gücü olmuştur. Sanatçının eleştirisi yaşanan genel olarak ayrımcılığın her türüdür. Bu ayrımcılıkların kökenine dair şimdiye kadar yapılmış en büyük sorgulama ve sanatsal bir tavidir. Araştırma kapsamında incelenen resimler bu sorgulamanın ve tavrın yansımalarıdır.

Sanatçı, 23 yaşında doğup büyüdüğü Güney Afrika'dan, Hollanda'nın Haarlem kentindeki prestijli sanat okulu Ateliers '63'te eğitim almak amacıyla göç etmiştir (Boogerd, Bloom ve Casadio, 2004: s.146). Burada, geçmişinde yaşadığı travmatik deneyimleri kendine özgü bir sanat diliyle eserlerine yansıtmıştır. Çalışmalarındaki özgünlük, ayrımcılık temasını farklı karakterlerle anlatması ve figürleri, rastgele seçilmiş durağan fotoğraflardan ilham alarak işlemesinden kaynaklanır. Bu yaklaşımı, ona sanat tarihinde kalıcı bir yer kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Büyüktavşan, H. Z. (2021). Güney Afrika'daki ırkçı Apartheid rejimi: 1948-1994, *Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 26-41.
- Bloom, B. (2004). Marlene Dumas İçinde. Barbara Bloom in conversation with Marlene Dumas. Phaidon Press
- Bonacossa, I. (2008). Marlene Dumas. Francesco Bonami (Ed.). Mondadori Electa, Verona
- Boogerd, D. V., Bloom, B., Casadio M. (2004). Marlene Dumas İçinde. Chronology Marlene Dumas Born 1953, Capetown, South Africa. Lives and works in Amsterdam. Phaidon Press
- Dumas, M. (2004). Do the right thing (extracts). Marlene Dumas İçinde. Phaidon Press Limited
- Dumas, M. (2014). Sweet nothings- notes and texts. Mariska van den Berg (Ed.). Tate Publishing
- Dumas, M. Leeuwen, J. V., Willems, R. (2022). Marlene Dumas open-end. Yvette Rosenberg (Ed.). https://www.pinaultcollection.com/palazzograssi/media/dl/guide_marlene-dumas_eng.pdf
Erişim Tarihi: 07.06.2024
- Encyclopaedia Britannica (2024). Apartheid. <https://www.britannica.com/topic/apartheid>
Erişim Tarihi: 12.06.2024
- Gümüş İ. (2020). South Africa and international labour organization relations in the apartheid period. *IJAR*. 26 5(10),25-37
- Hicks, Alistair. (2015). 21. yüzyıl sanatında yeni yönelimler. (D. Şendil, M. Haydaroğlu, S. Evren Çev.). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul
- Hopkins, D. (2018). Modern sanattan sonra 1945-2017. (F. C. Erdoğan Çev.). Hayalperest Yayınevi: İstanbul.
- Jingdong, D. (2021). A study on the painting language of Marlene Dumas. *International Journal of Liberal Arts and Social Science*. Vol. 9 No. 8, October 2021
- Mousse, (2022). Marlene Dumas "open-end" at Palazzo Grassi, Venice. <https://www.moussomagazine.it/magazine/marlene-dumas-open-end-at-palazzo-grassi-venice>
Erişim Tarihi: 05.07.2024
- Nişanyan Sözlük (2014). Apartheid. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/apartheid>
Erişim Tarihi: 11.07.2024

- Philips Auctioneers, <https://www.phillips.com/detail/marlene-dumas/UK010921/14> Erişim Tarihi: 07.07.2024 Erişim Tarihi: 11.07.2024
- Romano, G. (2003). Being suspicious. Marlene Dumas-suspect İçinde. Silvia Carmignani (Ed.). Skira, Ginevra-Milano, İtalya
- Sağlık, E. (2021). Dinamik, kırılğan ve güçlü: Güncel sanatta çizgi'yi geçen kadınlar. Akdeniz Sanat, 15(27), 9-20. <https://doi.org/10.48069/akdenizsanat.732669> Erişim Tarihi: 20.07.2024
- Shiff, R. (2008). Marlene Dumas: Measuring your own grave İçinde. Now. Elizabeth Hamilton (Ed). The Museum of Contemporary Art, Los Angeles
- The Art Institute of Chicago, <https://www.artic.edu/artworks/160222/albino> Erişim Tarihi: 07.08.2024
- UKEssays. (November 2018). The History Of The Homelands and Apartheid. Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/history/the-history-of-the-homelands-history-essay.php?vref=1> Erişim Tarihi: 14.08.2024
- Van Den Boogerd D. (2004). Hang-ups and hangovers in the work of Marlene Dumas. Marlene Dumas İçinde. Phaidon Press
- Vettese, A. (2003). Marlene Dumas-suspect. Silvia Carmignani (Ed.). Skira, Ginevra-Milano, İtalya
- Warner, M. (1993). Marlene Dumas: In the charnel house of love. *In Parkett Magazine*. Vol. 38, <https://static1.squarespace.com/static/5e614fa6565bfc04478be7be/t/5ea05164264fa24dbb02c433/1587564909889/Parkett+38+Dumas+Marlene.pdf> Erişim Tarihi: 10.07.2024

İnternet Kaynakları

- WEB1: <https://www.royalacademy.org.uk/art-artists/name/marlene-dumas-hon-ra> Erişim Tarihi: 07.07.2024
- WEB2: <https://www.artic.edu/artworks/160222/albino> Erişim Tarihi: 24.07.2024
- WEB3: <https://www.mutualart.com/Artwork/YOUNG-MAN--MIDDLE-EAST-/4598DAEC8BE54CDF> Erişim Tarihi: 12. 08.2024
- WEB4: <https://farticulate.wordpress.com/2011/05/13/13-may-2011-post-marlene-dumas-selected-works-interview/> Erişim Tarihi: 20.08.2024

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Çalışma tek yazarlıdır.

TÜRKİYE'DE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE ASİMETRİK ENFORMASYON VE SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK ŞİDDET OLGUSU

ASYMMETRIC INFORMATION IN THE HEALTH SECTOR IN TURKEY AND THE FACT OF VIOLENCE AGAINST HEALTHCARE WORKERS

Ahmet Aydın ARI¹

Mükerrerem AYGÜN²

Kerim Eser AFŞAR³

Murat ŞENOL⁴

Ceren SAVURKAÇ⁵

¹ Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aydin.ari@deu.edu.tr

² İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, mukay38@gmail.com

³ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, eser.afsar@deu.edu.tr

⁴ Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, senol.murat@outlook.com

⁵ Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, cerensavurkac@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
08.08.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
19.11.2024

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye gündeminde bir süredir artan bir ivmeyle yer alan sağlık çalışanlarının maruz kaldığı şiddet olgusu ele alınmıştır. Çalışmada bibliyometri yöntemiyle Scopus veri tabanından elde edilen veriler DergiPark sistemindeki makalelerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında Scopus veri tabanından elde edilen 386 yayın ve DergiPark'tan elde edilen 146 yayın analiz edilmiştir. DergiPark'taki yayınlarda, şiddetin türü, şiddetin sıklığı, sağlık sistemindeki sorunlar sağlıkta şiddete ilişkin temel araştırma konusu olurken uluslararası literatürde şiddetin önüne geçme, şiddet anında iletişim becerileri ve saldırganlık önleme stratejisi gibi eğitim temaları öne çıkmaktadır. Çalışmanın temel bulgusu, Scopus veri tabanındaki makalelerle karşılaştırılabilirliği düşük bir izleği olan yerel literatürün varlığı ve yine uluslararası literatürde yer alan varyasyonların bu yerel literatürde yer almadığıdır. Bir diğer bulguysa ulusal literatürde meselenin ele alınış biçiminde teorik/kavramsal bir çerçeveye ihtiyaç duyulmamasıdır. Çalışmada sağlık hizmetlerindeki asimetrik enformasyonu arttıran uygulamaların, sağlık çalışanlarının maruz kaldığı şiddet olgusunun önemli bir kısmını açıklar nitelikte olduğu gösterilmiştir. Sağlıkta şiddet konusundaki çalışmalarda teorik/kavramsal bir çerçevenin, konunun anlaşılması için önemli bir adım olacağı öne sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Çalışanları, Asimetrik Enformasyon, Sağlıkta Şiddet

ABSTRACT

This study discusses the phenomenon of violence against health care workers, which has been on the agenda in Turkey for some time with increasing momentum. In the study, the data obtained from the Scopus database using the bibliometric method were compared with the articles in the DergiPark system. The study analysed 386 publications from the Scopus database and 146 publications from DergiPark. While type of violence, frequency of violence and problems in the healthcare system are the main research topics related to violence in healthcare in the publications in DergiPark, educational themes such as prevention of violence, communication skills during violence and aggression prevention strategy come to the fore in the international literature. The main finding of the study is that there is a local literature with low comparability with the articles in the Scopus database and that the variations in the international literature are not included in this local literature. Another finding is that there is no need for a theoretical/conceptual framework in the way the issue is addressed in the national literature. The study has shown that practices that increase asymmetric information in health services explain a significant part of the phenomenon of violence experienced by health workers. It is suggested that a theoretical/conceptual framework in studies of violence in healthcare would be an important step in understanding the issue.

Keywords: Healthcare Workers, Asymmetric Information, Violence in Healthcare

1. GİRİŞ

Sağlık sektörünün en önemli görevi, insan hayatını korumak ve iyileştirmektir. Ancak, bu alanda çalışanlar, mesleki faaliyetlerini gerçekleştirirken çeşitli şiddet biçimlerine maruz kalma riskine sahiptirler. Günümüzde, sağlık çalışanlarının maruz kaldığı şiddet olgusu hem Türkiye’de hem de dünyada giderek artmaktadır. Bu olgunun boyutu ve etkileri, sağlık hizmetlerinin verimliliği, çalışanların iş motivasyonu ve toplumun genel sağlık durumu açısından sorun yaratma potansiyeline sahiptir (Büyükbayram ve Okçay, 2013). Türkiye’de uygulanan beyaz kod sistemi verileri, bu artışın gözlemlenebileceği temel kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Torun (2020), 2012-2018 yılları arası beyaz kod sistemi kayıtlarına göre, 2012’de 3.879 olan şiddet vakası bildirimlerinin 2016’da 9.516’ya yükseldiğini, 2017’de 8.608 ve 2018’de 9.108 olarak gerçekleştiğinin belirtmektedir. Fiziksel şiddetin 2015’e kadar arttığı, sonrasında azalışa geçtiği ancak sözel şiddetin yıllara göre giderek arttığını bulgulamaktadır.

Beyaz kod verileri düzenli istatistikler olarak yayımlanmamaktadır. Bu nedenle verilerin sağlamlığı araştırmacılar tarafından kontrol edilememektedir. Veri problemi kurumlar arasında da tartışma konusudur. Türk Tabipleri Birliği, Sağlık Bakanlığı ile sağlıkta şiddet konusunda, beyaz kod verilerinin düzenli açıklanması tartışması yürütmektedir. Mahkemeye de intikal ettirilen tartışmadan ortaya çıkan tek veri, 2022 ya da 2023 yılında 5.017 fiziksel şiddet bildiriminin olduğudur (TTB, 2024). Sağlık çalışanları ile yapılan anketlere dayalı çalışmalar literatürde sağlıkta şiddet olgusunu belirlemek üzere daha fazla ön plana çıkmaktadır. Pinar vd. (2015), uluslararası örgütlerin anket sorularını kullanarak 12.944 sağlık çalışanı ile gerçekleştirdikleri araştırmada, katılımcıların %44,7’sinin son 12 ayda şiddete maruz kaldığını; şiddet türleri ve sıklıklarının ise fiziksel şiddet (%6,8), sözlü şiddet (%43,2), mobbing (%2,4) ve cinsel taciz (%1) olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışma ayrıca, sağlık sistemi seviyesi, kurum türü, cinsiyet, meslek, yaş, çalışma saatleri ve vardiya çalışması gibi faktörlerin işyeri şiddetine maruz kalma riskini arttırdığını bulgulamıştır. Yine en sık rastlanan şiddet failinin hastaların akrabaları olduğunu ortaya koymuşlardır.

Hamzaoglu ve Türk (2019), sağlık sektöründe şiddetin yaygınlığı ve etkilerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, çalışma yaşamları boyunca en az bir kez olmak üzere, 447 katılımcının %36,7’sinin fiziksel şiddete, %88,8’inin ise sözel tacize maruz kaldığını; şiddetin kaynağı olarak hasta ve yakınlarının olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada, şiddet olaylarının yaygınlığının tespitinde, şiddetin ve tacizin rapor edilmemesinin başlıca nedeninin, bunu yapmanın faydasız görülmesi olduğu ifade edilmektedir. Hamzaoglu ve Türk (2019: 856-857), alandaki diğer çalışmaların da dökümünü yaparak şiddetin zaman içinde arttığını ortaya koymaktadırlar. Ayrıca yazarların bulgularına göre raporlamadaki eksiklikler şiddetin gerçek boyutunun anlaşılmasını engellemektedir. TBMM (2013), çok erken bir tarihte sağlıkta şiddet olgusunun boyutlarına dikkat çeken en önemli raporlardan biridir.

Durak vd. (2014), İzmir Bozyaka Eğitim Araştırma Hastanesinde çalışan 300 sağlık çalışanının %74’ünün geçmişte şiddete maruz kaldığını bildirmiştir. Ayrıca, maruz kalanların %69,7’sinin sözel şiddetle karşılaştıkları ve %68’inin mesleki performans kaybı yaşadıkları tespit edilmiştir. Özdoğan, Yıldırım, Yücel Beyaztaş ve Bütün (2023), sağlıkta şiddetin uzun dönemde iş motivasyonu kaybına yol açabileceği iddia etmektedir. Yıldız (2019), son üç yıl içinde şiddete maruz kalma sıklıklarının arttığını göstermiştir. Bahar, Şahin, Akkaya ve Alkayış (2015), hastane çalışanlarının %65,6’sının şiddete uğradığı ve bunun genel iş performansını düşürdüğünü raporlamıştır.

Liu vd. (2019) tarafından yapılan bir meta-analizde, sağlık çalışanlarına yönelik, işyerinde şiddetin yaygınlık oranları incelenmiş ve sözlü tacizin yaygın olduğu (%57,6), ardından tehditler (%33,2) ve cinsel taciz (%12,4) olduğu belirtilmiştir. Rajbhandari, Subedi ve Kaphle (2015), sağlık sektöründe işyerinde şiddetin boyut ve mağdurlarını değerlendirmiş, son 12 ayda en az bir tür şiddete maruz kalanların oranının %64,9 olduğunu hesaplamıştır. Esen ve Aykal (2020), sağlık çalışanlarının iş yerinde karşılaştıkları şiddetin çeşitleri ve beyaz kod uygulamasının etkinliğini araştırmış, şiddetin %60,7’sinin hastalar tarafından uygulandığı ve en çok hekimlerin etkilendiği tespit edilmiştir. Beder (2009), hasta veya yakınları tarafından uygulanan şiddete maruz kalan sağlık çalışanlarının sosyo-demografik özellikleri ve etkileyen faktörleri incelemiş, %87’sinin sözel şiddet şeklinde maruz kaldığını ve en çok şiddetin acil serviste yaşandığını belirlemiştir. Kahrıman (2014) hemşirelerin çalışma saatlerinde şiddete maruz kalma durumlarını araştırmış, yarısının şiddetle kendi başlarına başa çıktıkları ve olaydan sonra çeşitli duygusal tepkiler gösterdiklerini tespit etmiştir.

Sağlık sisteminin hemen her unsurunda sorunların olmasına karşın acil servis sorunları daha kritik bir konumdadır. Özellikle acil servisler, pratisyen hekimlere ve hemşirelere yapılan sözel şiddetin yüksek oranla en sık görüldüğü yerdir (Annagür, 2010). Sağlık çalışanlarının verdikleri hizmetten fiili olarak vazgeçmeyişiine karşın, şiddet veya şiddete uğrama algısı bu hizmetin sağlanmasındaki performansı düşürmekte ve çalışanları gerek fiziki gerekse psikolojik sorunlara doğru itmektedir. Fernandes vd. (1999), acil servislerde çalışanların %60’nın şiddete maruz kaldığını, bunların %76’sının sözel istismara ve %86’sının fiziksel tehdide veya saldırıya uğradığını tespit etmiştir. Gates, Ross ve McQueen (2006), şiddete uğrayan sağlık çalışanlarında şaşkınlık, kızgınlık, çaresizlik, korku, tükenmişlik ve güven kaybı gibi psikolojik etkilerin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca fiziksel şiddete maruz kalanlarda travma sonrası stres bozukluğu gelişme riski olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumlar sağlık çalışanlarının diğer hastalara sunduğu hizmet kalitesini dolaylı olarak düşürebilmektedir (Annagür, 2010).

Şiddet riskini azaltmak için çalışma ortamlarında yeterli güvenlik önlemlerinin alınmasına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Meyer, Wrenn, Wright, Glaser ve Slovis’e (1997) göre metal dedektörleri, hastaneye silah sokulmasına engel olup hasta, hasta yakınları ve çalışanların güvenliğini artırır. Eddinger (1991) güvenlik köpeklerinin şiddetin önlenmesinde etkili olacağını iddia etmiştir. Diğer geniş çaplı önlemler arasında uygun raporlama sistemleri, etkili güvenlik eğitimleri, sürekli güvenlik sağlanması, güvenli kapılar, güvenlik kameraları, metal dedektörler, kontrol noktaları, koruyucu akrilik pencereler ve panik alarmları gibi önlemler yer alır. Bu önlemler hem acil servisler hem de diğer hastane bölümleri için uyarlanabilir niteliktedir. Fakat Kuhn (1999) bu sistemlerin caydırıcılık oranlarının düşük olması nedeniyle şiddeti önlemede işlevsiz olduğunu iddia etmiştir.

Temel ve Aydın (2018), Türkiye’de sağlık hizmetlerinde bilgi asimetrisini ele alan az sayıda çalışmadan birini gerçekleştirmişlerdir. Bir işlemde tarafların farklı bilgi kümelerine sahip olması olarak tanımlanan “asimetrik bilgi”, hasta-hekim ilişkisinde de kendini göstermektedir. Yazarlar, bilgi düzeyi farklılıkları söz konusuysen fiziki koşullar, iletişim, etik ve güven algısının neden olduğu ekonomik etkilerini incelemişlerdir. Fiziki koşulların yetersiz olduğu sağlık birimlerinde, hekimlerin verimliliğinin düşük olduğunu, hastaların hizmet almaktan kaçındığını ve daha iyi koşulları aradıklarını; bu durumun hem hasta hem de sağlık çalışanları için ekonomik kayıplara yol açtığını saptamışlardır. Ayrıca, hastaların eğitim düzeyi, hizmet alma eğilimlerini etkilemektedir. Eğitimli hastalar, hizmetleri daha bilinçli kullanmaktadır. Hasta ve hekim arasındaki iletişimin iyileştirilmesi, güven ilişkisinin sağlanması ve çalışma koşullarının

düzeltilmesi gibi önlemler alınması halinde ekonomik kayıpların azaltılabileceğini önermektedir. Bu önlemler, sağlık hizmetlerinin verimliliğini artıracak ve hastalara daha iyi hizmet sunulmasını sağlayacaktır.

Bozkurt ve Tan (2021), asimetric bilginin sağlık hizmetlerinde nasıl sorunlar yarattığı ve çözüm yollarını ele almaktadırlar. Sağlıkta şiddet olgusunda asimetric bilgi, “ahlaki tehlike” ve “ters seçim” problemleri üzerinden açıklanabilir. Ahlaki tehlike, bir tarafın diğer tarafın davranışlarını tam olarak gözlemleyememesi durumunda ortaya çıkar. Sağlık hizmetlerinde, hekimlerin hastalara karşı sorumluluklarını tam olarak yerine getirmemesi veya hastaların tedavi süreçlerine yeterince katılmaması gibi durumlar, ahlaki tehlike problemlerine örnek teşkil edebilir (Bozkurt ve Tan, 2021: 59-60). Bu tür durumlar, hasta memnuniyetsizliğine ve dolayısıyla sağlık çalışanlarına karşı şiddet eğilimlerinin artmasına neden olabilir. Ters seçim problemi ise, bir tarafın diğer tarafın sahip olduğu bilgiye sahip olmaması nedeniyle yanlış kararlar alması durumudur. Sağlık sektöründe, hastaların sağlık hizmeti sağlayıcıları hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, yanlış hekim veya sağlık kurumu seçimine neden olabilir. Bu yanlış seçimler, tedavi süreçlerinde memnuniyetsizlik yaratabilir ve bu da sağlık çalışanlarına karşı olumsuz tutumların ve şiddet olaylarının artmasına zemin hazırlayabilir (Bozkurt ve Tan, 2021: 67-68).

Elinizdeki çalışmanın amacı dünyadaki literatürüyle Türkiye literatürü arasında ortaya çıkan “algı” ve “ele alış biçimi” farklılıklarını sorgulamaktır. Uluslararası literatür analizi için 1994-2024 yılları arasında yer alan 386 adet makale, bibliyometrik analiz ile incelenmiştir. Bibliyometrik yöntemi kullanan çalışmalarda teorik çerçeve genellikle kullanılmamaktadır. Çalışmada Türkiye’de sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin önemli belirleyenlerinden birinin asimetric enformasyon sorunu olduğu iddia edilmektedir. Bu teorik çerçeve üzerinden geniş kapsamlı bir ulusal literatür taraması yapılmıştır. Literatürde asimetric enformasyon sorunu ağırlıklı olarak sağlık sigortası gibi finansal temalarla ilişkilendirilmektedir. Çalışma kapsamında sağlık bakanlığının düzenlemelerinden kaynaklı ve şiddet olgusuna neden olabilecek “ters seçim” ve “ahlaki tehlike” unsurları tespit edilmiştir. Çalışmanın motivasyonu, sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin boyutlarını anlamak, bu sorunun ne şekilde ele alındığını değerlendirerek ilgili kurum ve kuruluşların sorunu daha etkili bir şekilde ele almalarına katkı sağlamaktır.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde sağlık sektöründeki asimetric enformasyona ilişkin teorik çerçeve ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde bibliyometrik analiz yöntemiyle elde edilen veriler ile uluslararası bağlamda sağlık alanındaki şiddete konu olan çalışmalar ve yayınların analizi yapıp dördüncü bölümde bulgular değerlendirilmektedir. Çalışma, tartışma ve sonuç bölümleriyle sonlanmaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Asimetric enformasyon, iktisat literatüründe Akerlof’un (1970), teorik temellerini attığı bir tür piyasa başarısızlığıdır. Bir piyasa ilişkisinde arz ve talep eden tarafların aynı bilgi düzeyine sahip olmaması nedeniyle ortaya çıkar ve işlem gerçekleşmeden önce “ters seçim”, işlem gerçekleşikten sonra ise “ahlaki tehlike” problemlerinin ortaya çıkmasına neden olur. Sağlık hizmetlerinin asimetric enformasyon sorunu ilk kez Arrow (1963), tarafından ele alınmış ve sağlık çalışanı arz, hastaysa bir talep unsuru olarak modellenerek doktor ve hasta arasındaki asimetric enformasyon sorununun yarattığı problemler ele alınmıştır. Arrow asimetric enformasyonun, hasta ve sağlık çalışanı arasındaki güven ilişkisini etkilediğini ve bu ilişkinin sürdürülmesi için profesyonel standartlar ve toplumsal sorumluluklar gerektirdiğini belirtir.

Asimetrik enformasyon, hasta ve sağlık çalışanı arasındaki bilgi dengesizliğinden kaynaklanır. Hastalar, genellikle sağlık sorunlarının doğası ve tedavi seçenekleri hakkında sağlık çalışanlarından daha az bilgiye sahiptir. Bu durum, hastaların tedavi sürecinde bilinçli kararlar alma yeteneklerini sınırlar ve bu nedenle kontrolün büyük ölçüde sağlık çalışanlarına bırakılmasına neden olur. Güven ilişkisini korumak için sağlık çalışanlarının en iyi uygulamaları takip etmeleri, bu bağlamda “sosyal yükümlülük” olarak görülmelidir. Ayrıca Arrow, sağlık çalışanlarının, hasta bakımında en iyi uygulamaları takip etmelerini sağlamak için bazı kurumsal mekanizmaların oluşturulması gerektiğini belirtir. Bu mekanizmalar, hasta bakımında kalite standartlarını koruma ve hasta haklarının savunulmasını içerir.

TBMM (2013: 62) Araştırma Komisyonu Raporunda yer aldığı biçimiyle “sağlık hizmetlerinde bilgi asimetrisi söz konusudur”. Asimetrik enformasyonun sonuçları, hasta ve sağlık çalışanı arasındaki ilişkide kriz ve şiddet yaratabilir. Örneğin hasta, tedaviye ilişkin bilgisizlikten kaynaklanan stres ve kaygı nedeniyle agresif davranışlar sergileyebilir. Ayrıca hasta, tedavi sürecindeki kontrolünü kaybetme hissi, güvensizlik ve şüpheye neden olabilir. Bu durumlar, hasta ve sağlık çalışanı arasındaki ilişkiyi bozabilir ve iletişim sorunlarına neden olabilir.

Sağlık hizmetlerinde asimetrik enformasyonun rolü ve etkileri üzerine iktisat literatürü bağlamı bir yapı kurulmuş ve bu yapı kurumsal hizmet üzerinde ilerlemiştir. Ancak, ulusal literatürde tam anlamıyla bu konu ele alınmamış ve sağlık konusunda bu bağlamda yeterli bir literatür oluşmamıştır. Bu literatüre örnek bir çalışma olarak Ünal (2021), sağlık hizmetlerinin ülkelerin sosyo-ekonomik gelişiminin bir göstergesi olduğunu ve sağlık sektöründe hizmetlerin tam güvenilirliğe sahip olması gerektiğini ancak belirsizliklerin kaçınılmaz olduğunu ifade ederek, asimetrik enformasyon sorununun, sağlık hizmetlerini alan hastaların hizmet kalitesini ve faydasını sorgulayamamasına neden olduğunu belirtmiştir. Bu sorun, hasta ve sağlık çalışanı arasındaki ilişkide de kriz ve şiddet meselesi olarak ortaya çıkabilir. Ünal (2021: 10), asimetrik enformasyonun tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığını ancak birey ve kurumların etik değerleri ve ahlaki tavırlarıyla sorunun azaltılabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, hasta ve sağlık çalışanları arasındaki iletişimi sağlıklı tutmak, hastanın sorularını açık ve anlaşılır bir şekilde yanıtlamak ve hasta bilgilendirme sürecini iyileştirmek önemlidir. Hasta ile sağlık çalışanı arasındaki kriz ve şiddet, genellikle anlaşmazlıklar ve güven kaybından kaynaklanır. Asimetrik enformasyon, sağlık çalışanlarının hastalara göre daha fazla bilgiye sahip olması anlamına geldiğinden, bu durum hasta ve sağlık çalışanı arasındaki güvenin zedelenmesine ve hastanın sağlık çalışanının kendi menfaatlerini gözeterek hareket ettiğinden şüphe duymasına neden olur (Mechanic, 1998: 662). Bu nedenle, sağlık hizmetlerinde açık iletişim ve hasta eğitimi önemli bir rol oynamaktadır.

Sağlık hizmetlerinin kalitesi ve etkinliği, hasta ile sağlık çalışanları arasındaki güven ilişkisine bağlıdır. Bu ilişkinin sağlanması, Mechanic (1998) tarafından belirtilen güvenin beş boyutunun dikkatli bir şekilde ele alınmasını ve geliştirilmesini gerektirir. Bu boyutlar teknik ve kişisel yetkinlik, doktorların vekillikleri, doktorların kontrolü, gizlilik, açık iletişim ve açıklama ile yakından ilişkilidir. Bu boyutların her biri, hastayla sağlık çalışanı arasındaki asimetrik enformasyon sorununu etkilemekte ve bu sorunun nasıl güven krizlerine ve şiddet olaylarına yol açabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, güvenin sağlanması ve güven sorunlarının azaltılması, sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak için hayati önem taşımaktadır. Hastaların, doktorların teknik yetkinliklerine güvenmemesi şiddete zemin hazırlamaktadır. Doktorlar hastalara karşı vekilliklerinde, hastaların kendi menfaatlerini gözeteceği düşüncesi hâkim olmaktadır. Özne dışındaki bazı sorunların hastayla doktor arasındaki sadakati zedelemesi şiddeti

tetiklemektedir. Doktorun hasta üzerindeki hâkimiyeti ve hastanın tedavi sürecinde karar verme gücünün sınılanması güven problemleri yaratabilmekte ve şiddet konusunda etkili bir faktör olabilmektedir. Hastanın doktor ile arasındaki ilişkinin gizliliği konusunda şüpheye düşmesi, şiddete temel oluşturabilmektedir. Sigorta şirketlerinin birtakım baskıları, doktor hasta arasındaki iletişimin bozulmasına veya güven problemleri gibi sorunlara neden olarak şiddet olaylarına zemin hazırlamaktadır.

Asimetrik enformasyon, özetle, hasta ve sağlık çalışanı arasındaki iletişimde bozulmaya yol açabilmekte ve bu bozulma, hasta memnuniyetsizliğine ve şiddet olaylarına dönüşebilmektedir. Sağlık sisteminde bilgi asimetrisinin neden var olduğuna dair öne sürülen iki olası teorik gerekçeden biri ABD sağlık sistemi üzerine yapılan çalışmalardan çıkar: “kötücül problem” (Mascarenhas, Kesavan ve Bernacchi, 2013: 384). Kötücül problemler, genellikle fark edilmesi zor olan eksik, çelişkili ve değişen gereksinimler nedeniyle çözülmesi zor veya imkansızdır. Dahası, karmaşık karşılıklı bağımlılıklar nedeniyle, kötücül bir problemin bir yönünü çözmeye çabası başka sorunları ortaya çıkarabilir veya yaratabilir. Sağlık sistemi sosyal bir karmaşa ve kötücül bir sorundur. Kötücül sağlık hizmetleri problemi birden fazla paydaşı, bilinmeyen ya da zaman ve mekâna göre değişen neden ve etkileri içerir. Bu durum sağlık sisteminde önemli karmaşıklıklara ve dolayısıyla da daha yüksek bilgi asimetrisine yol açar. Birçok ilaç şirketinin, sağlık sigortası şirketinin ve tıp uzmanının “sadece kâr” amacı gütmesi, sağlık sistemindeki karmaşayı, bilgi asimetrisini ve kötülüğü artırmaktadır.

Sağlık hizmetlerindeki bilgi asimetrisinin ikinci önemli nedeni, adaletsiz dağıtım sisteminden kaynaklanmaktadır. Mascarenhas vd. (2013: 385), ABD'deki sağlık hizmetleri dağılımının adaletsizliğine örnek olarak, 71 milyondan fazla sigortasız insana ulaşamamasını verirler.

Sağlık hizmetleriyle ilgili bilgi asimetrisini etkili bir şekilde azaltabilecek iki mekanizma ortaya atılır (Mascarenhas vd., 2013: 387-388): Sinyalleme ve düzeltici adalet. “Sinyal teorisi”, bilgi asimetrisi arttıkça, alıcıların satıcılar tarafından sağlanan bilgi sinyallerine dayanarak ürün/hizmet hakkında yanlış atıflarda bulunabileceğini belirtmektedir. Sinyal vermenin gücü, ayrıca, satıcıların sağlamayı seçtikleri bilgi türünü de etkilemektedir. Etkili bir asimetri azaltma aracı olarak doğru sinyal verme savunulur.

Sağlık hizmetleri sisteminin bilgi asimetrisini azaltma yöntemlerinden diğeri “düzeltici adalet”tir. Düzeltici adalet, bir kişinin diğere yaptığı haksızlığı düzeltme sorumluluğu fikrine dayanmaktadır. Düzeltici adalet, tarafların eşitliğinin korunması ve yeniden tesis edilmesine odaklanır. Dolayısıyla düzeltici bir işlemdir. Her türlü bilgi asimetrisi, alıcılar ya da sağlık hizmeti sağlayıcıları için çok fazla ya da çok az kritik bilgi içeriyorsa adaletsizdir ve düzeltilmesi gerekir. Bununla birlikte, Mascarenhas vd., (2013: 388) bilgi asimetrisi ile ilgili olarak tamamen düzeltici bir önlem yerine önleyici önlemler de önermektedirler.

Güven sorunu ve şiddet olgusunu azaltmak için hasta ile sağlık çalışanı arasındaki asimetrik enformasyon sorununu azaltmak ve iletişimi iyileştirmek gibi stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ünal (2021), sağlık hizmetlerinin sunumunda profesyonellik ve uzmanlık gerekliliğini vurgulayarak, sağlık personelinin sürekli eğitim ve gelişiminin zorunlu olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, hasta-sağlık çalışanı ilişkisinde bilgi dengesini sağlamak, hastanın bilgilendirilmesi ve katılımının artırılması, hizmet kalitesinin ölçümünü, sağlık hizmetlerinin maliyetleri ile çıktılarının doğru bir şekilde değerlendirmesi gibi adımlar atılması gereklidir. Ünal'a (2021) göre bu adımlar, hasta ile sağlık çalışanı arasındaki kriz ve şiddetin önlenmesine de katkı sağlar. Sağlık hizmetlerinin sunumu için yalnızca sağlık personelinin nitelik ve güvenilirliği değil, hizmet sunulan mekânların donanımı da önemlidir. Sağlık

hizmetlerinin etkinliği ve eşitliği açısından, doğru ve yeterli veri setlerinin oluşturulması, asimetrik enformasyonun minimize edilmesinde hayati önem taşır. Hasta ile sağlık çalışanı arasındaki iletişimin açık ve net olması, kriz ve şiddetin önlenmesinde belirleyici bir faktördür.

Hastane seçimi de insanların sağlık hizmetleri alırken karşılaştıkları en önemli kararlardan biridir. Bu seçim, hasta ile sağlık çalışanları arasındaki ilişkileri derinden etkileyebilir. Çünkü, hastane seçimi gerçekleştiren hasta, beklentilerinin karşılandığını, doğru seçim yaptığını düşünerek eyleme geçmiştir. Berta, Martini, Moscone ve Vittadini (2016), hastane seçimlerinde sosyal etkileşimin önemli bir rol oynadığını ifade ederek, bu durum hastanelerin kaliteye yatırım yapma teşvikinin azalması ve dolayısıyla rekabetin sağlık sonuçları üzerindeki etkisinin azalmasına yol açabilmektedir. Hastaların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynak ve eğitime sahip olmayan hastaneler, hizmet kalitesi ve hasta memnuniyeti açısından düşük performans gösterebilir. Bu durum hastayla sağlık çalışanı arasındaki ilişkileri de etkileyebilir. Hastanelerin kaliteye yatırım yapmamaları, rekabetin sağlık sonuçları üzerindeki etkisinin azalmasına ve hasta ile sağlık çalışanı arasındaki iletişim ve anlayışın güçleşmesine ve kriz anlarında veya tedavi sürecinde şiddet olaylarına zemin hazırlayabilir.

Şengün (2016), sağlık iletişiminin en temel amacı olarak, bireyleri ve toplulukları sağlık konusunda bilgilendirmek, farkındalıklarını artırmak ve sağlıklı davranışları teşvik ederek, bu davranışların sürdürülebilirliğini sağlamanın önemini vurgulamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, sağlık iletişimi, insan sağlığının yönetimi ve sosyal yaşam içinde desteklenmesi anlayışı çerçevesinde şekillendiğini belirtmektedir. Yazar ayrıca, asimetrik enformasyonun, hasta ile sağlık çalışanları arasında güven eksikliğine, iletişim sorunlarına ve şiddet olaylarına yol açabileceğini de vurgulamaktadır. Bu sorunları azaltmak için, sağlık iletişiminin farklı yöntemleri ve uygulama alanları önerilir. Bu yöntemler arasında medya okuryazarlığı, medyada savunuculuk, halkla ilişkiler, eğlenceye dayalı eğitim, birey ve grupların eğitimi, ortaklık geliştirme ve sosyal pazarlama sayılabilir. Bu yöntemler, sağlık iletişiminin çeşitli hedef kitlelere ve özel şartlara uyumlu olarak tasarlanmasını ve uygulanmasını mümkün kılar. Toplumun değer normları, tutumları, fikirleri, kanun ve politikaları, bireysel davranışları doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, sağlık iletişimi çalışmaları, bu normları değiştirerek bireysel tutum ve davranışları da değiştirebilir. Bu sayede toplumsal düzeyde de değişimler yaratılabilir. Bu değişimler, hasta ile sağlık çalışanları arasındaki ilişkileri de olumlu yönde etkileyerek, asimetrik enformasyon kaynaklı şiddet sorunlarını azaltabilir. Hastayla doktor ilişkileri, sağlık hizmetlerinde iletişimin temel boyutlarından biridir. Bu ilişkilerde empati, güven ve diyalog kurma önemlidir. Hekimlerin iletişim becerilerinin, hastanın sağlığına ve tedavi sürecine olumlu etkileri olduğu belirtilir.

Asimetrik enformasyon sorunu, literatürde yeteri kadar ele alınmasa da tüm çatışmaların görünmeyen yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Phillips’in (2016) ifade ettiği gibi şiddetin azaltılması için birden fazla disiplinin katkılarına içeren bir yaklaşım gerekmektedir. Sağlık hizmetleri, sosyal çalışma, suç bilimi ve diğer alanlardan uzmanların iş birliği içinde çalışmasını içeren bir yöntem, ayrıca şiddetin azaltılması için geliştirilen programların etkinliği, şiddetin azaltılması için kanıt temelli çözümlerin geliştirilmesi hayati önem taşımaktadır. Şiddetin azaltılması için politika değişiklikleri ve müdahalelerin, elde edilen araştırma sonuçlarına dayandırılması gerekliliği önemli bir noktadır. Bu çalışmada, sağlıkta şiddet olgusunun asimetrik enformasyondan kaynaklanan kökenlerinin değişik boyutlarının literatürde ne yoğunlukla çalışıldığını ortaya koymaya çalışıyoruz. Asimetrik enformasyon, sinyalleme teorisi ve düzeltici adalet gibi yaklaşımları teorik çerçeveye oturtuktan sonra bibliyometrik bir araştırmayla

literatürde sağlıkta şiddet olgusuna bakıyoruz. Sağlıkta şiddet olgusunun asimetric enformasyona dayalı nedenlerini ortaya koyan çalışmaları bibliyometrik analiz ile saptamaya çalışıyoruz.

Bu bağlamda burada sorulması gereken bir soru var: Türkiye’de bu kanıtlar ve politikalar gerçekten de sağlık çalışanlarının karşılaştığı şiddet sorunlarının temeli mi? Uygulamadaki zorluklar politika tasarımlarında yeterince göz önüne alınıyor mu? Ulusal literatürde disiplinler arası bakış açısının ihmal edilmesi ve mikro sorunlara yeterince odaklanmayan çalışmaların ağırlıklı olması, politika yapıcılara yeterli bilimsel temeli sağlayamamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de sağlık bakanlığının “herkese ücretsiz sağlık hizmeti” iddiasıyla yürürlüğe koyduğu düzenlemeler, asimetric enformasyon sorununu sağlık çalışanlarına yönelik şiddeti artıracak bir düzleme çekebilmektedir. Bu problemler makalenin tartışma bölümünde ele alınmıştır.

3. VERİ VE METODOLOJİ

Bu çalışma, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet konusundaki makaleleri, bibliyometrik yöntemle analiz etmektedir. Araştırma, Scopus veri tabanından elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Scopus, akademisyenler arasında en yaygın kullanılan veri tabanlarından biri olup geniş kapsamlı dergi koleksiyonu nedeniyle tercih edilmiştir. Diğerlerine kıyasla, araştırmanın tema ve konusu açısından en zengin ve uygun sonuçlar bu veri tabanından elde edilmiştir. Örneğin WoS veri tabanında 286 örneğe ulaşılmış buna karşın Scopus’tan 100 örnek daha fazla alınabilmiş, dolayısıyla çalışma bu veri tabanı ile sınırlandırılmıştır. Çalışma, kamuya açık veri kaynaklarından elde edilen verilerle yürütüldüğünden, ayrıca bir etik kurul onayı gerekmemiştir.

Araştırma kapsamına işyerinde şiddet üzerine yayınlanmış makaleler dahil edilmiş, ancak derleme, kitap bölümü ve bildiri çalışmaları bu incelemeye alınmamıştır. Sağlıkta şiddet literatürüne ilişkin olarak, 1994 yılı öncesine ait herhangi bir makaleye rastlanmamıştır. Scopus veri tabanında, 17 Temmuz 2024 tarihinde gerçekleştirilen tarama ile 1023 yayına ulaşılmıştır. Veri tabanlarında birçok kategoride makale çıkmaktadır. Çevre bilimleri, tarım ve biyolojik bilimler, biyokimya, genetik, kimya, matematik, mühendislik, işletme, yönetim, sanat ve beşerî bilimler vb. sağlıkta şiddet konusunda makale yayımlanmış olma olasılığı düşük ve zaten çok az sonuç veren kategorilerde yer alan, yine, çifte sonuç veren (duplikasyon) ve anlamlı görmediğimiz 637 makale dışarıda bırakılarak tıp, hemşirelik, sağlık yönetimi, psikoloji sosyal bilimler, çok disiplinli çalışmalar gibi sağlık alanındaki kategoriler dikkate alınarak 386 yayına indirgenmiştir. Veriler, "BibTex" formatında indirilmiş ve analiz edilmiştir.

Bibliyometrik analizlerde filtrelemede kullanılan anahtar kelimeler “iş yerinde şiddet” (workplace violence) veya “cinsel istismar” (sexual harassment) ve “sağlık personeli” (healthcare personnel) olarak belirlenmiş, Scopus veri tabanında konu içeriği olarak taranmıştır. Bu metodoloji ile sağlık çalışanlarına yönelik şiddet konusundaki literatürün bibliyometrik özellikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Aramada "VE" (AND) ve "VEYA" (OR) operatörleri kullanılarak ilgili terimler birleştirilmiş ve tarama yapılmıştır.

Bu kapsamda öncelikle makalelerin yayın sınıfları ile yazar ve atıf sayılarına ait genel özellikler incelenmiştir. Sağlık çalışanlarına şiddet konusunu ele alan yazılarda en fazla atıf alan makaleler ise DOI numaraları ile sıralanmıştır. Yıllık yayın sayılarındaki değişikliklerin ve makalelerde geçen anahtar kelime yoğunluklarının gösterildiği şekillerin yanı sıra bu konudaki en ilgili dergi türlerine ve isimlerine de yer verilmiştir. Aynı zamanda sağlık çalışanlarına yönelik şiddet konusunu alan çalışmaların, en fazla katkı veren yazarların zaman içindeki üretimi ile ülkelerin atıf gücü ve

atıf ağı da incelenmiştir. Uluslararası literatürde yer alan sağlık alanında şiddet konusunu işleyen makaleler bibliyometrik yöntemle şu kriterlere göre analiz edilmiştir:

- Yayın türü: Makaleler olarak sınıflandırılmıştır.
- Yazar işbirlikleri: Yazarlar arasındaki işbirliği ağları, ortak atıf analizleri ile incelenmiştir.
- Atıf analizi: Makalelerin atıf sayıları, yıllık ortalama atıf oranları ve yayın başına düşen atıf sayıları hesaplanmıştır.
- Anahtar kelime analizi: Anahtar kelimelerin sıklığı ve dağılımı incelenmiş, en çok kullanılan terimler belirlenmiştir.

Scopus veri tabanı üzerinden sağlık çalışanlarına yönelik şiddet ve asimetrik enformasyon anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan taramalarda konuyla ilişkili Peng, Yin, Deng ve Wang (2020) ile Pedersen, Hess ve Kjær (2016) tarafından yapılan iki yayına erişilmiştir. Pedersen vd. (2016), genel pratisyenlerin (GP'ler) hastaların ne istediğini tam olarak anlamadıklarını ve her zaman hastaların çıkarını gözetmiyor olabileceklerini ifade etmektedir. Bu durumun temel etmenleri olarak, GP'lerin hastaların tercihlerini tam olarak bilmemeleri, kendi finansal çıkarları, kamu hizmetine olan bağlılıkları ve hasta bakımına odaklanma dereceleri gibi çeşitli faktörler yer aldığı, ayrıca, GP ve hasta arasındaki asimetrik enformasyonunda bu duruma katkıda sağladığını belirtir. Peng vd. (2020) Çin'deki hasta-hekim ilişkilerinde asimetrik enformasyon sorununu ve bu sorunun çevrimiçi sağlık toplulukları üzerinden nasıl azaltılabileceğini üzerine çalışmış ve asimetrik enformasyonun, hasta-hekim ilişkilerinde güven eksikliğine ve iletişim sorunlarına yol açtığını sonucuna ulaşmıştır.

Ulusal literatür için Scopus veri tabanı için işletilen yöntemin bir benzeri kullanılarak DergiPark üzerinden tarama gerçekleştirilmiştir. “İş yerinde şiddet”, “sağlık çalışanı”, “fiziksel şiddet”, “sözel şiddet” anahtar kelimeleriyle, “VE” (AND) ve “VEYA” (OR) operatörleri kullanılarak arama gerçekleştirilmiş ve 141 yayına ulaşılmıştır. Bu makalelerin %52’si sosyal bilimler dergileri, %7’si halk sağlığı üzerine uzmanlaşmış dergilerde, %41’i ise tıp dergilerinde yayımlanmıştır.

Amacımız uluslararası ve ulusal literatürü kıyaslamaktır. Ulusal literatüre baktığımız DergiPark’taki yayınlarda, şiddetin türü (fiziksel, söze, cinsel), şiddetin sıklığı, sağlık sistemindeki sorunlar (yetersiz personel, yoğun çalışma ortamları, hastaların tedaviye ulaşmadaki gecikmeler vb.) sağlıkta şiddete ilişkin temel araştırma konusu olurken uluslararası literatürde şiddetin önüne geçme, şiddet anında iletişim becerileri ve saldırganlık önleme stratejisi gibi eğitimler öne çıkmaktadır. Önüne geçilemeyen durumlarda şiddet sonrası yaşanan depresyon, uyku problemleri, iş tatmini gibi konular incelenmiş olup şiddet olgusunu önleme odaklı çalışmalar yapılmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 1, sağlık çalışanlarına yönelik şiddetle ilgili 1994-2024 yılları arası toplam 386 makale 212 farklı yayın kaynağı üzerinden yayınlanmış ve toplamda 1647 yazar tarafından kaleme alınan çalışmaları özetlemektedir. Makale başına ortalama atıf sayısı %20,25’dir. Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet temasının çalışmalar üzerinde yıllık büyüme oranı %12,69’dur.

Tablo 1. Veri Tabanındaki Makalelerin Teknik ve Genel Özellikleri

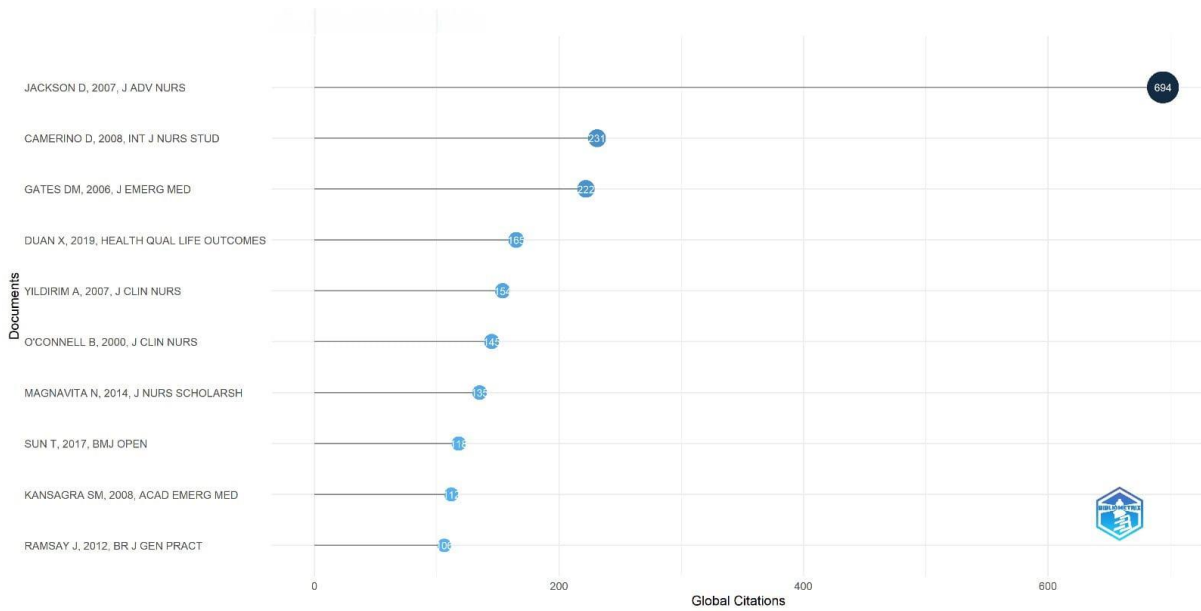
Açıklama	Sonuçlar
----------	----------

Zaman aralığı	1994:2024
Kaynaklar (Dergiler, Kitaplar, vb.)	212
Tek yazarlı belgeler	39
Anahtar kelimeler	1663
Uluslararası ortak yazarlıklar (%)	16,84
Belgeler	386
Belgenin ortalama yaşı	5,62
Belge başına ortak yazar sayısı	4,97
Belge başına ortalama atıf sayısı	20,25
Tek yazarlı belgelerin yazarları	35
Yazarlar	1647
Yazarın anahtar kelimeleri	771
Makale	383
Yıllık büyüme oranı (%)	12,69

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Duan vd. (2019), uluslararası düzeyde yaptıkları araştırmada, sağlık sektöründe şiddet temasının yıllar içinde belirgin bir artış gösterdiği ve bu alandaki akademik yayınların da paralel olarak arttığı ortaya konulmuştur.

Grafik 1. Yıllık Yayın Performansı (En Fazla Alıntı Yapılan Makaleler)

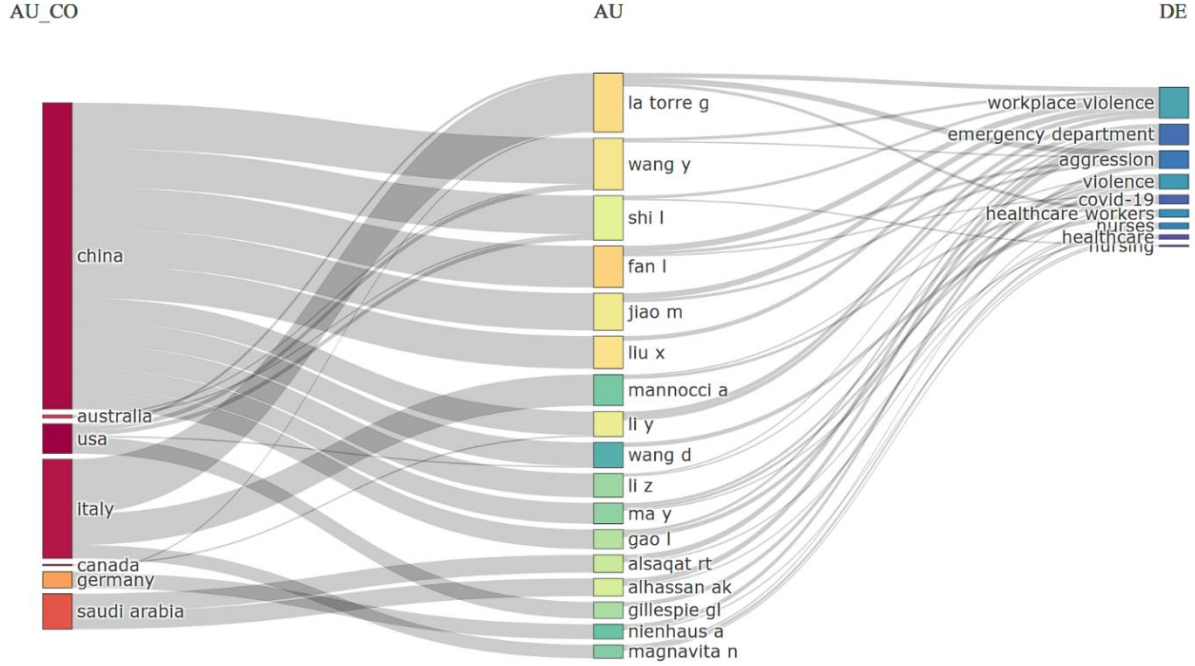

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1'de 1994-2024 yılları arasında incelenen 386 makaleden en fazla atıf alan ilk 10 makale görülmektedir. Bu makaleler arasında, sağlık çalışanlarının yaşadığı şiddete karşı zorluklarla baş etme ve bu zorluklar karşısında başarıyı sürdürme stratejileri üzerine yapılan çalışmalar öne çıkmaktadır. Örneğin, Jackson, Firtko ve Edenborough'un (2007) çalışması sağlık çalışanlarına yönelik şiddet temasında en fazla atıf alan çalışma olmuştur. Çalışma, hemşirelerin işyerinde karşılaştıkları zorluklar karşısında kişisel dayanıklılığın önemini vurgulayan ve bu dayanıklılığı arttırmaya yönelik stratejiler geliştirmek amacıyla kapsamlı bir literatür taramasıdır. En çok atıf alan ikinci çalışmada, Camerino, Estry-Behar, Conway, van Der Heijden ve Hasselhorn (2008), hemşirelerin maruz kaldığı şiddetin bireysel, organizasyonel ve psikososyal faktörlerle ilişkisini incelemiş ve şiddetin hem örgütsel bağlılık hem de sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymuştur. Gillespie, Gates, Miller ve Howard (2010) acil servis çalışanlarının hasta ve

ziyaretçiler tarafından maruz kaldığı şiddet olaylarının sıklığını, fiziksel yaralanmaları ve şiddet önleme eğitiminin etkilerini incelemiştir. Yıldırım ve Yıldırım (2007), Türkiye’de hemşirelerin maruz kaldığı psikolojik tacizlerin duygusal, sosyal ve fizyolojik etkilerini ayrıntılı olarak incelemiştir.

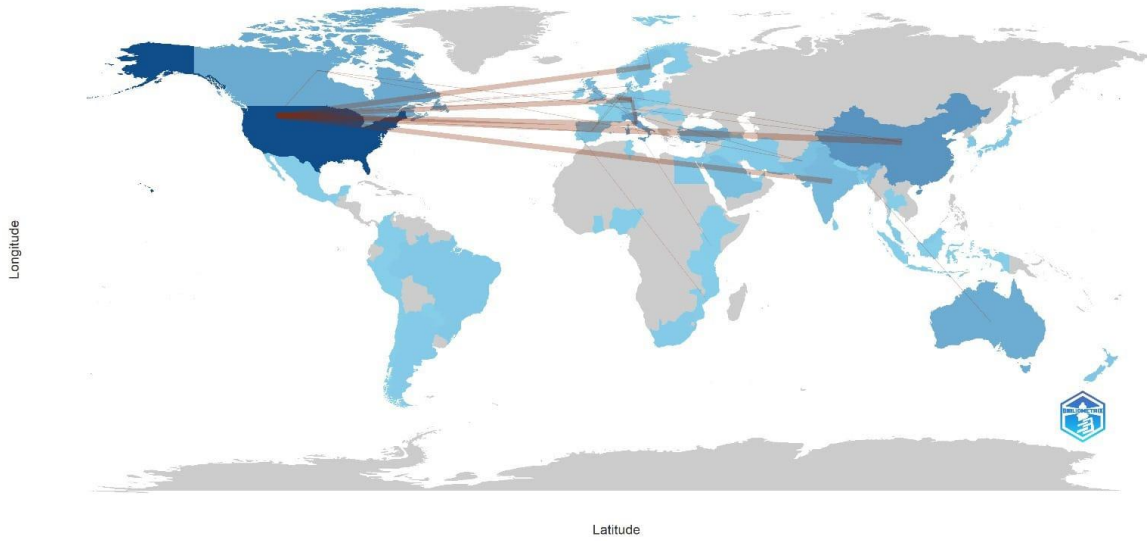
Grafik 2. Üçlü Alan Grafiği

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafikte 2’de Çin’in ağırlığı, konuda uluslararası bir liderlik rolü üstlendiğini ve geniş bir akademik topluluğa ve kapsamlı bir araştırma tabanına sahip olduğunu göstermekte; ülkenin sağlıkta şiddet konusundaki araştırma faaliyetlerinin yoğunluğunu ve çeşitliliğini yansıtmaktadır. Çinli yazarların birçok konuya yayılan katkıları, ülkenin bu alandaki problemleri çözmek için yoğun bir çaba sarf ettiğini ve farklı perspektiflerden yaklaştığını ortaya koymaktadır. İtalya’da Covid-19’un etkisi kanaatimizce azımsanamayacak düzeydedir ve İtalya için sağlık çalışanlarına şiddet olgusunda akademik bir faz değişimi yarattığı öne sürülebilir. Grafik 2’de aynı zamanda Avustralya, ABD, Kanada, Almanya, Suudi Arabistan gibi ülkelerdeki yazarların sağlık alanında şiddet konusundaki araştırmaları hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki önemini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Çin’in baskın varlığı ve diğer ülkelerden gelen katkılar, küresel bir perspektiften bu sorunun anlaşılması ve çözümü için gerekli olan iş birliğinin kurulması için önemlidir.

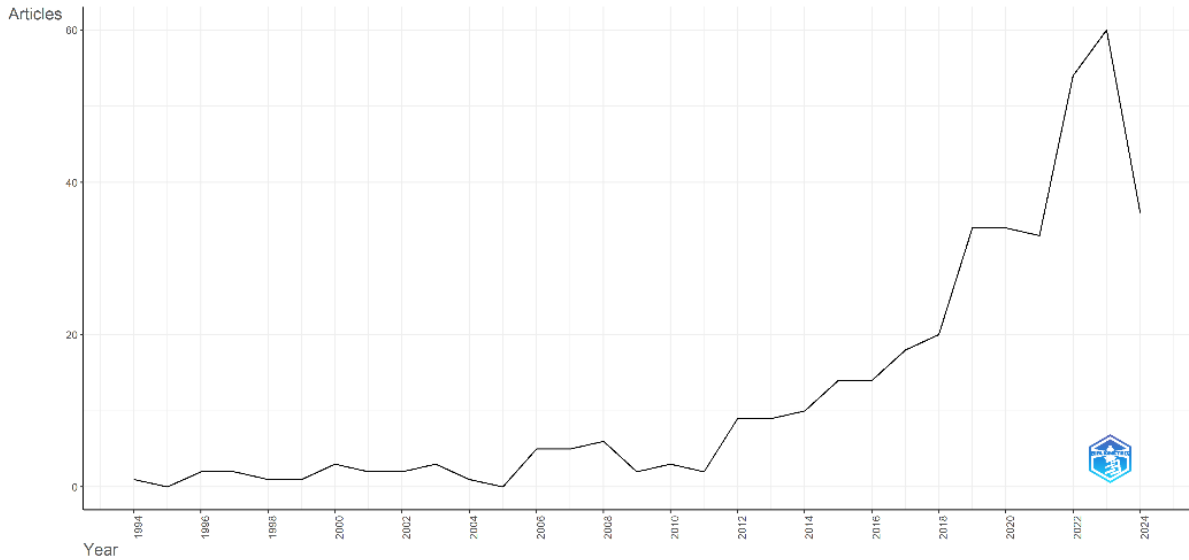
Şekil 1. Ülkeler Bazında İş Birliği Haritası

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1’de, ABD’nin bu alandaki liderliğini ve diğer ülkelerle olan etkileşimi görülmektedir. ABD, özellikle Avrupa ve Asya’daki önde gelen ülkelerle sıkı iş birliği ağları kurmuştur. Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkeleri, ABD ile güçlü bağlantılar sergilerken, bir kolunun da Asya’da Çin ve Japonya’ya doğru uzandığı görülmektedir. Rusya ve Kanada, ABD ve Avrupa arasında bir köprü rolü oynayarak orta düzeyde iş birliği sağlamakta, buna karşın Güney Amerika, Afrika ve Avustralya’daki ülkelerin iş birliği ağları daha az yoğun olmakla birlikte küresel çabalara katkıları bulunmaktadır. Sağlıkta şiddet konularında uluslararası iş birliğinin yoğunluk merkezlerinin ABD ve Batı Avrupa olduğu bulgulanmıştır.

Grafik 3. Yıllık Yayın Performansı (1994-2024 Temmuz)

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3’te görüldüğü üzere, 1994-2011 yılları arasında sağlıkta şiddet temasını barındıran yayın sayısı düşük düzeydeyken 2012 sonrası önemli bir artış izlenmektedir. 2020 yılı itibariyle tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisiyle artış eğilimi kırılma yaşasa da 2021-2023 arasında artış eğilimi devam etmiştir. Güvener, Aytekin ve Bağcı (2023) bunun sebebinin, Covid-

19 pandemisi sırasında, sağlık çalışanlarının maruz kaldığı şiddetin artması, yoğun iş yükü, artan stres seviyeleri, halkın sağlık hizmetlerine yönelik beklentilerinin yükselmesi ve kaynak yetersizliklerinden kaynaklanan memnuniyetsizlik gibi faktörlerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Moro vd. (2022), yaptıkları çalışmada, Covid-19 pandemisi yaşanırken aynı zamanda İtalya’da sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olaylarının önemli ölçüde arttığını belirtmişlerdir. Ülkede özellikle 2021-2023 yılları arasında sağlıkta şiddetin yaygınlaştığını ve sağlık çalışanlarının ruhsal durumları üzerindeki negatif etkilerinin arttığını vurgulamışlardır.

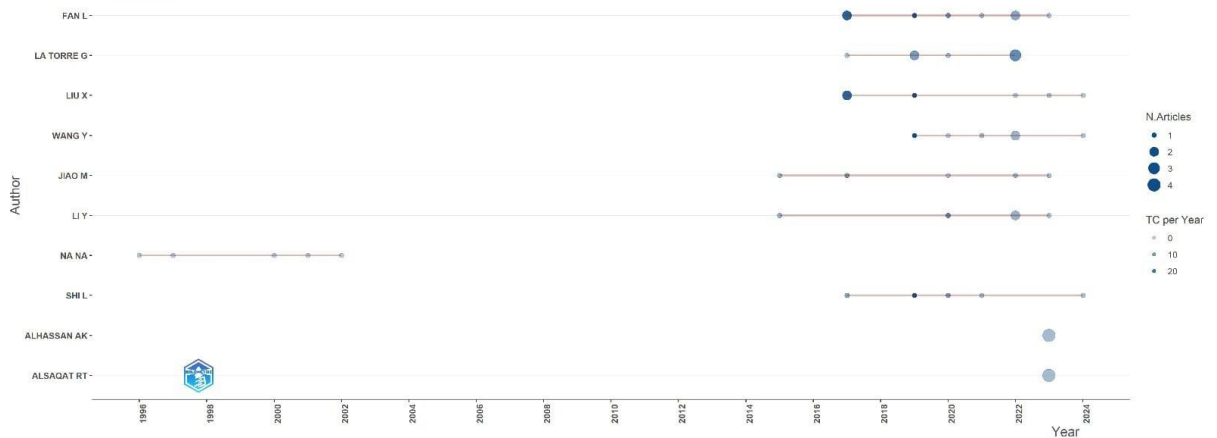
Şekil 2. Sözcük Bulutu

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2’de yer alan 50 kelime içerisinde “işyerinde şiddet” (workplace violence) %7,59, “kadın” (woman) %5,94, “insan” (human) %5,69, “erkek” (man) %5,61, “sağlık personeli” (healthcare workers) %4,67, “iş yeri” (workplace) %4,49 yüzdelik dilimleri ile göze çarpmakta ve sağlıkta şiddetle ilgili en sık kullanılan anahtar kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaların temel odak noktasının “işyerinde şiddet” (workplace violence) ile “sağlık çalışanları” (healthcare workers) kelimeleri olduğu görülmektedir. Şekil 2 işyerinde şiddet temasının sağlık sektöründe ne kadar detaylandırıldığını ve bu alandaki araştırmaların çeşitli bakış açılarıyla ele alındığını açıklamaktadır.

Grafik 4. Yazarların Tarihsel Üretimleri

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 4, sağlık alanındaki şiddet konusunun son yıllarda bilimsel araştırmalarda yoğunlukla ele alındığını göstermektedir. Literatürde öne çıkan yazarların yayınları grafikte daha büyük dairelerle temsil edilmekte ve bu da onların bu konuda daha fazla yayın ürettiklerini ifade etmektedir. Yayınların dağılımı incelendiğinde, 2010'lu yılların ortasından itibaren bir artışın olduğu görülmektedir. 2012 ve 2020 yılları arasında, sağlıkta şiddet konusuna yönelik ilginin hızla arttığı ve bu dönemde yayınlanan makalelerin sayısının belirgin bir şekilde yükseldiği görülmüştür.

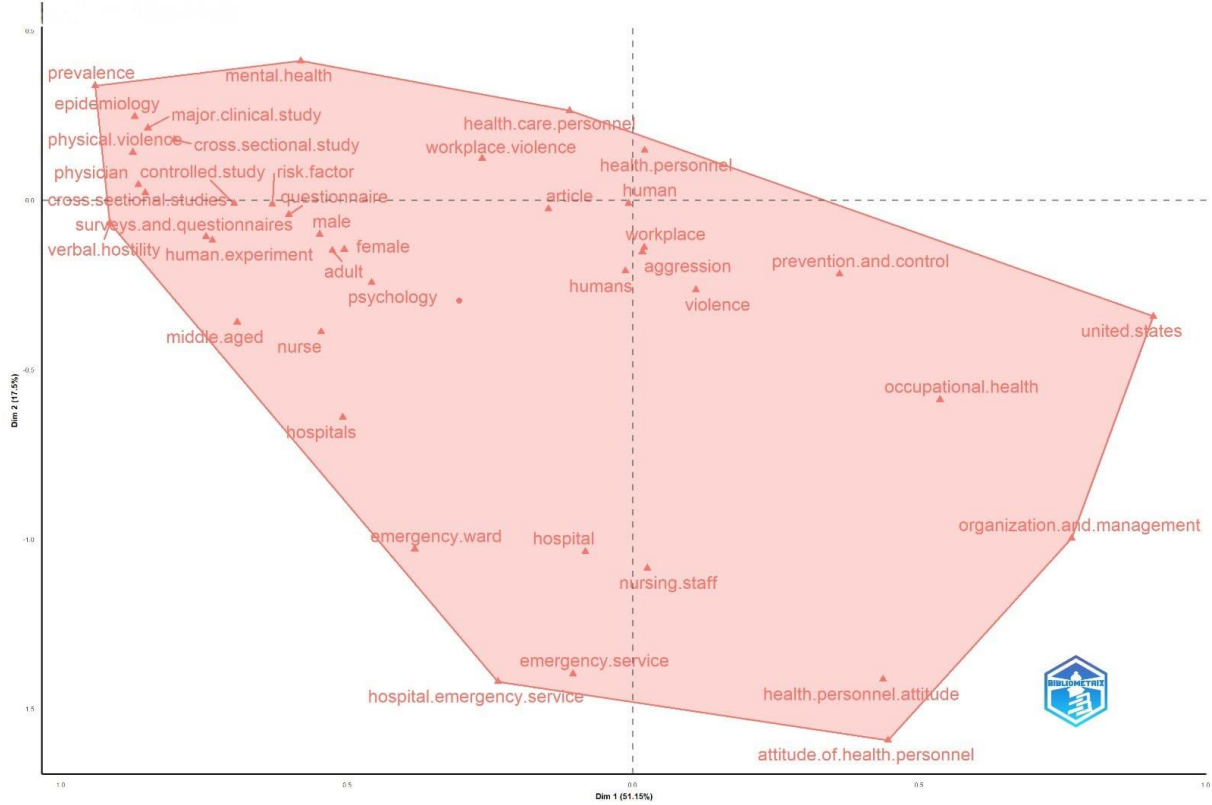
Atıf sayılarına göre bazı yazarların makalelerinin diğerlerinden daha etkili olduğu görülmektedir. Noktaların renk yoğunluğu, bu makalelerin alan içerisindeki diğer çalışmalardan daha fazla atıf aldığını ve dolayısıyla daha geniş bir kavram yoğunluğuna sahip olduğunu ifade etmektedir. Fan ve La Torre gibi isimler hem yayın sayısı hem de atıf sayılarıyla dikkati çekmektedir. Bu bağlamda yazarların hem konuya önemli katkılar sağladığı hem de alan içerisindeki diğer çalışmalarla etkileşimde olduğu öne sürülebilir. Diğer yazarlara bakıldığında, Liu, Wang ve Jiao 2010'lu yıllardan itibaren aktif olarak makaleler yayınlamış ve yüksek atıflar almıştır. Li ve Shi özellikle 2016-2024 yılları arasında aktif olan ve yüksek atıf alan diğer önemli yazarlardır. AlHassan, AlSaqt ve AlSweleh (2023a, b) ve AlSaqt, AlHassan ve AlSweleh (2023) daha yeni dönemlerde aktif olan ve atıf alan yazarlardır.

Fan ve Sun'un çalışmaları, Çinli sağlık çalışanları arasında travma sonrası stres bozukluğu semptomlarını inceleyen Sun vd. (2017) çalışmasıyla literatüre giriş yapmıştır. Doktorlar üzerine odaklanarak iş yeri şiddetinin psikolojik stres, uyku kalitesi ve sağlık durumu üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Duan vd. (2019) çalışmalarında, hekimlere yönelik işyeri şiddetinin yaygınlığını ve şiddete maruz kalma, iş tatmini, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkileri incelemiş, sosyal desteğin aracılık rolü kavramları üzerinde durmuştur. Shi vd. (2017), yazarların sağlık alanındaki araştırmalarına başlangıç çalışmasıdır. Liu vd. (2019), Fan'ın (2019), çalışmasına benzer bir konuyu ele almıştır. Shi vd. (2020), Çin'deki sağlık çalışanları arasında iş yeri şiddetinin çeşitli boyutlarını incelemiş, şiddete maruz kalan hekim ve hemşirelerde psikolojik tükenmişliği ölçmüştür. Önemli bir dizi çalışma (Sun vd., 2017; Ma vd., 2022; Duan vd., 2019) şiddet mağduru sağlık çalışanlarında başa çıkma stilleri ve kaygı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Cao vd. (2022), iş yerinde şiddet mağduru olan sağlık çalışanlarının iş tükenmişliği düzeyini ve duygusal zekânın bu konudaki etkisini incelemiştir. Bu çalışma Duan vd. (2019) çalışmasından farklı olarak, sağlık çalışanlarının duygusal zekâ seviyesini iş yerinde şiddet deneyimleri ve tükenmişlik seviyeleri ile ilişkilendiren ilk çalışmadır. Ma vd. (2022), şiddetin nedenlerini ve failerin özelliklerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Cao vd. (2023) ise, sağlık çalışanları üzerindeki sözlü şiddetin iş tatmini, işe katılım ve duygusal tükenmişliğin aracılık rolü üzerindeki etkilerini incelemekte ve daha önceki bulgularla benzer sonuçlar elde etmektedir.

La Torre'nin çalışmaları, hastanelerde şiddet ve saldırganlık olaylarının artışını inceleyen La Torre vd. (2017) çalışmasıyla başlamıştır. Marte, Cappellano, Sestili, Mannocci ve la Torre (2019) sağlık personeline yönelik şiddetin yaygınlığını ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisini araştırmıştır. Firenze vd. (2020), Marte vd. (2019) çalışmasının etkisini gösteren bir yayınla, doktorlar ile yürütülen bir anket soruşturmasıyla yaygınlığı değerlendirmiştir. La Torre (2022a), sağlık çalışanlarında işyerinde şiddetin belirleyicilerini ve sosyo-demografik risk faktörlerini değerlendirmeyi hedeflediği bir çalışmadır. La Torre (2022b), İtalya'da Covid-19 pandemisinin sağlık çalışanlarının ruh sağlığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Moro vd. (2022), sağlık çalışanları arasında zorbalığın yanında cinsel ve ırkçı tacizin yaygınlığını ölçmek için

kesitsel bir çalışma yaparak, kadınların ve erkeklerin farklı taciz biçimlerine maruz kalma olasılıklarını tespit etmiştir.

Grafik 5. Anahtar Kelimelerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafikteki 5'te, anahtar kelimelerin sağlık hizmetlerinde şiddet konusunu çeşitli açılardan kapsadığı görülmektedir. Anahtar kelimeler, sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin nedenleri, etkileri ve önlenmesi gibi konular etrafında yoğunlaşmaktadır. Yatay eksenin sol tarafı, çalışanlara yönelik şiddet ve sağlık hizmetlerinde şiddetin yaygınlığı konularına yoğunlaşırken, sağ tarafı yönetimsel ve örgütsel yaklaşımlar ile şiddetin önlenmesi ve kontrolü konularına ağırlığı göstermektedir. Dikey eksenin üst tarafı daha çok genel şiddet konuları üzerinde dururken bunun takibini, psikolojik ve fiziksel etkilerini barındırmaktadır. Dikey eksenin alt tarafına gelindiğinde acil servisler ve hastane ortamlarında yaşanan şiddet olayları üzerinde durulmaktadır.

Birinci bölgede (sol üst) sağlık çalışanlarına yönelik şiddet konusu barındıran çalışmalarda yaygın olarak kullanılan anahtar kelimeler grubu ["yaygınlık" (prevalence), "epidemioloji" (epidemiology), "büyük klinik çalışma" (major clinical study), "sağlık personeli" (health care personnel), "işyeri şiddeti" (workplace violence), "saldırganlık" (aggression), "şiddet" (violence), "kesitsel çalışma" (cross-sectional study), "kontrollü çalışma" (controlled study), "risk faktörü" (risk factor), "sözlü taciz" (verbal abuse), "psikolojik" (psychological), "insan deneyi" (human experiment), "kadın" (female), "sağlık personelinin tutumu" (attitude of health personnel)], sağlık çalışanlarına yönelik işyeri şiddetinin yaygınlığının nedenleri ve bu şiddetin psikolojik etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmaların büyük bir kısmı klinik araştırmalar, epidemiyolojik çalışmalar aracılığıyla şiddetin boyutlarını ve risk faktörlerini

incelemektedir. Kadın sağlık çalışanlarının şiddete maruz kalma oranları ve sağlık personelinin şiddete karşı tutumlarının da bu grubun önemli konuları arasında olduğu görülmektedir.

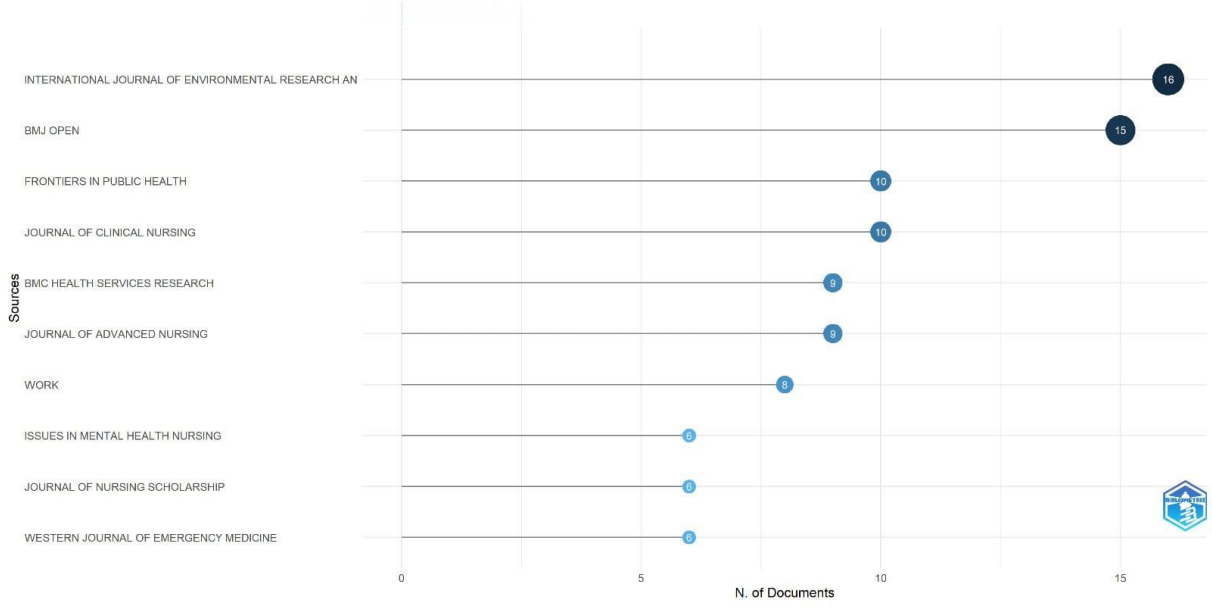
İkinci bölgede (sol alt) acil servislerdeki şiddet konusunu ele alan çalışmalarda sıkça kullanılan anahtar kelimeler grubu ["hastane" (hospital), "acil servis" (emergency service), "acil servis bölümü" (emergency ward), "hemşirelik personeli" (nursing staff), "hastane acil servisi" (hospital emergency service)], hastanelerin acil servislerinde çalışan sağlık personelinin maruz kaldığı şiddet olaylarına odaklanmaktadır. Bu gruptaki çalışmalar, acil servislerdeki şiddetin yaygınlığı, nedenleri ve bu şiddetin sağlık hizmetlerine olan etkilerini incelemektedir. Hemşireler ve acil servis çalışanları, iş yerinde şiddetin en sık yaşandığı gruplar arasında yer almakta ve bu konuda yapılan çalışmaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Üçüncü bölgede (sağ üst) yer alan anahtar kelimeler grubu ["ABD" (United States), "işyeri" (workplace), "işyeri şiddeti" (workplace violence), "yetişkin" (adult)], özellikle ABD'de sağlık hizmetlerinde işyeri şiddeti konusuna odaklanmaktadır. Bu gruptaki çalışmalar, ABD'deki sağlık personeline yönelik şiddetin yaygınlığı ve bu şiddetin işyeri dinamikleri üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Ayrıca, yetişkin hastaların sağlık personeline yönelik şiddet davranışları ve bu davranışların önlenmesine yönelik stratejiler de bu grupta incelenmektedir.

Dördüncü bölgede (sağ alt) örgütsel ve yönetsel yaklaşımlar üzerine odaklanan çalışmalarda anahtar kelimeler grubu ["örgüt ve yönetim" (organization and management), "iş sağlığı" (occupational health), "önleme ve kontrol" (prevention and control), "sağlık personelinin tutumu" (attitude of health personnel), "hemşirelik personelinin tutumu" (health personnel attitude)], sağlık hizmetlerinde şiddeti önlemek ve yönetmek için kullanılan örgütsel ve yönetsel yaklaşımlara odaklanmaktadır. Bu gruptaki çalışmalar, sağlık çalışanlarının tutumları, iş sağlığı ve güvenliği, şiddetin önlenmesi ve kontrolü gibi konuları ele almaktadır. Bu çalışmalar, sağlık hizmetlerinde güvenli bir çalışma ortamı oluşturmayı ve şiddeti önlemeyi amaçlamaktadır.

Grafikteki anahtar kelimeler, sağlıkta şiddet konusundaki araştırmaların geniş bir yelpazede ele alındığını göstermektedir. Ayrıca sağlık çalışanlarına yönelik şiddet, acil servislerde yaşanan şiddet olayları, ABD'deki sağlık hizmetlerinde işyeri şiddeti ve örgütsel-yönetsel yaklaşımlar gibi alt konular, bu alandaki önemli araştırma alanlarıdır. Bu analiz, sağlıkta şiddet konusunun kapsamlı bir şekilde incelendiğini ve bu alanda yapılan çalışmaların, sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak ve sağlık çalışanlarının güvenliğini sağlamak amacıyla önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır.

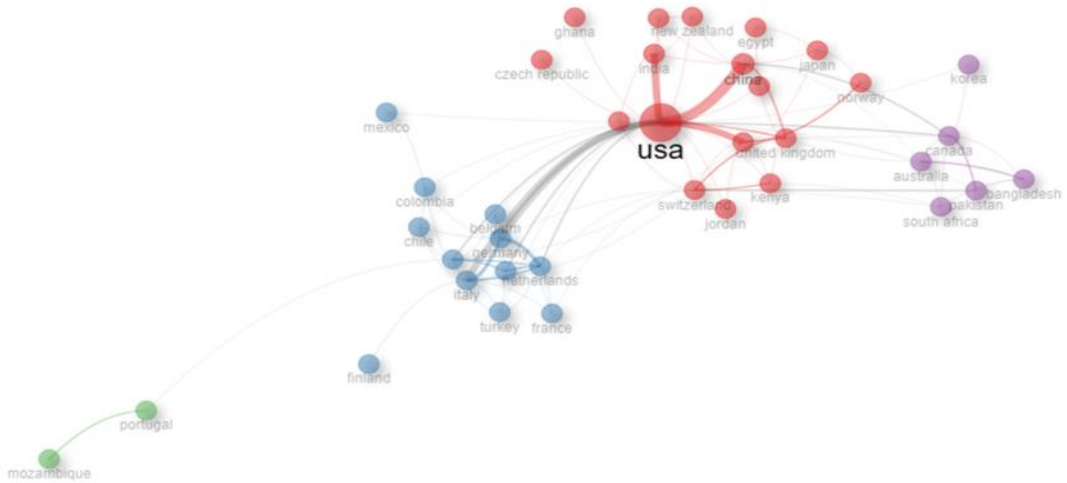
Grafik 6. Sağlıkta Şiddet Konusunun İşlendiği Çalışmaların Yayınladığı Yayınlar

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 6, sağlıkta şiddetle ilgili akademik yayınların çeşitli dergilerde ne sıklıkla yapıldığını açıklamaktadır. Analizde en çok yayın yapılan dergi olan International Journal of Environmental Research and Public Health, 16 makale yayını ile öne çıkmaktadır. Ayrıca derginin etki faktörünün Q1 kategorisinde yer alması, derginin akademik çerçevede yüksek bir değere sahip olduğunu göstermektedir. BMJ Open gibi diğer önemli dergiler de benzer şekilde çok sayıda yayını içermektedir. Bu grafik, sağlıkta şiddet meselesinin ağırlıklı olarak tıp disiplini içinde kaldığını ve diğer bilim dallarında yeterince araştırılmadığını ortaya koymaktadır.

Şekil 3. Ülkeler Arası İş Birliği Ağı

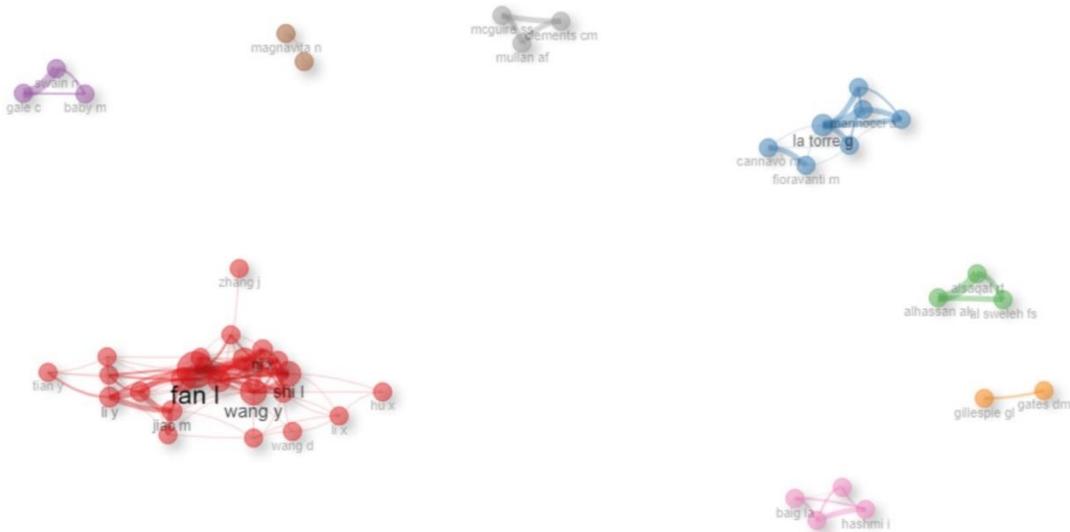

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3, sağlıkta şiddet konusundaki akademik çalışmalarda uluslararası iş birliği ağlarını ve hangi ülkelerin öne çıktığını göstermektedir. Her bir düğüm (nokta) bir ülkeyi temsil ederken düğümler arasındaki bağlantılar bu ülkeler arasındaki iş birliklerini ifade etmektedir. Düğümlerin büyüklüğü ise ilgili ülkenin bu alandaki araştırmalarda ne kadar etkili olduğunu belirtmektedir. Şekilde, ABD'nin işyeri şiddeti üzerine yapılan araştırmalarda merkezi bir konuma sahip olduğu ve birçok ülkeyle güçlü iş birlikleri kurduğu görülmektedir. ABD, en büyük düğüm olarak öne çıkmakta ve bu da onun sağlık sektöründe şiddet temasının en etkili ülkesi olduğunu göstermektedir. Gillespie vd. (2010), ABD'deki sağlık çalışanlarının karşılaştığı fiziksel ve psikolojik şiddetin ne derece yüksek olduğunu tespit etmiştir. Maruz kalınan bu şiddetin iş yükü, çalışma saatleri, çalışma ilişkileri gibi faktörlerle ilişkili olduğunu göstermiştir. Çin de önemli bir düğüm olup özellikle ABD ile güçlü bağlantılar kurmuştur.

Önemli araştırmalardan birinde Chen vd. (2016), hastaların tıbbi anlaşmazlıklarla karşılaştıklarında verdikleri tepkileri ve şiddete başvurma eğilimlerini incelemiştir. Sonuçlar, belirli bir gelir seviyesinin üzerinde yaşayan ancak hayat tatmini düşük olanların şiddete başvurma olasılıklarının daha yüksek olduğunu gösterirken hastanın doktora duyduğu güvenin artması ile şiddet eğiliminin azaldığı gözlenmiştir. Bu bulgular hem Çin'de hem de ABD'de sağlık sistemlerinde sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin nasıl azaltılabileceği konusunda önemli detaylar sunmaktadır. Almanya ise, Avrupa merkezli iş birliklerinde kritik bir rol oynamakta ve birçok Avrupa ülkesiyle bağlantılıdır. Schablon vd. (2012) yaptıkları çalışmada, Almanya'daki sağlık sisteminde çalışanlara yönelik şiddet ve saldırganlık olaylarının sıklığını ve sonuçlarını incelemiş ve çalışanların büyük kısmının fiziksel ve sözlü şiddete maruz kaldığı ve bu şiddetin ciddi stres etkileri yarattığını tespit etmiştir.

Şekil 4. İş birliği Ağı

Kaynak: RStudio bibliometrics verilerinden yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4, sağlıkta şiddet konusundaki belirgin bir şekilde fark edilen bir grubu işaret etmektedir: Kırmızı küme. Bu küme literatürde en yoğun iş birliğinin gerçekleştiği merkezi bir konuma sahiptir. Bu araştırmacılar, konunun en aktif katılımcıları olarak, sıkı bir iş birliği içerisinde,

ortak çalışmalar ve yayınlar aracılığıyla birbirleriyle bağlantılıdır. Diğer taraftan, mor, mavi, yeşil gibi renklerle temsil edilen küçük gruplar da farklı yaklaşımlar veya belirli alt konular üzerinde çalışan araştırmacıları temsil eder. Bu gruplar, daha az yoğun iş birliği içerisinde olsalar da kendi uzmanlık alanlarında önemli katkılar sağlarlar. Örneğin yeşil küme içinde, belirli bir alt konuya odaklanmış olabilirler. Diğer araştırmacılar daha az iş birliği içerisinde olsalar da kendi alanlarında önemli çalışmalar yürütmektedir.

Kırmızı kümelenmede yer alan yazarların ana teması olarak sağlıkta şiddetin psikolojik etkisi tespit edilmiştir. Buradaki yazarlardan L. Fan ve arkadaşları 2017-2023 dönemi için Çin’de yürüttükleri çalışmalarda, sağlık çalışanlarının işyerinde yaşadıkları şiddet sonrası depresyon, iş tatmini, tükenmişlik, stres bozukluğu ve duygusal tükenmişliği ölçmüşlerdir.

Mavi kümelenmede yer alan yazarların ana temasının sağlıkta şiddetin yaygınlığı üzerine olduğu tespit edilmiştir. Burada bulunan yazarlardan La Torre ve arkadaşları 2019-2022 döneminde İtalya için yürüttükleri çalışmalarda şiddet olgusunu, şiddetin sıklığını ve ayrıca cinsel taciz konularına yoğunlaşmış kesitsel çalışmalarla ölçmüşlerdir.

Yeşil kümelenmede yer alan yazarların ana teması sağlıkta şiddet durumunun, çalışma zamanı olarak gece vardiyasındaki durumu, sözlü ve fiziksel şiddet konuları üzerine olduğu tespit edilmiştir. Burada bulunan yazarlardan Alhassan ve arkadaşları, 2023 tarihli yayınlarında, Suudi Arabistan’da sağlık personelinin maruz kaldığı sözel ve fiziksel şiddeti araştırmıştır. Özellikle gece vardiyasına kalan ve Suudi Arabistan vatandaşı olmayan çalışanların daha çok şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir.

Mor kümelenmedeki yazarların ana teması sağlıkta şiddette taraflar arasındaki iletişim becerileridir. Burada bulunan yazarlardan Baby, Swain ve Gale 2016 ve 2019 tarihli çalışmalarıyla, Yeni Zelanda’da sağlık çalışanlarının şiddet anındaki iletişim becerileri ve gerilimi azaltma, saldırganlık önleme stratejisi üzerinde çalışmalar yapmış ve eğitimler verilmiştir.

Pembe kümelenmede yer alan yazarlar kırsal alandaki şiddet üzerine odaklanmıştır. Burada bulunan yazarlardan Arif vd. (2022), Pakistan’ın kırsal kesimlerinde yürüttükleri çalışmalarda, şiddetin azaltılması ve değerlendirilmesi yanı sıra şiddetin mesleki yaşam üzerindeki etkisini ölçmüş ve sağlık çalışanlarını gerekli becerilerle donatarak şiddetin önüne geçmeyi önermişlerdir.

Gri kümelenmede yer alan yazarların ana temasının fiziki şiddete bağlı ciddi yaralanmalar üzerine olduğu tespit edilmiştir. Burada bulunan yazarlardan McGuire, Gazley, Majerus, Mullan, ve Clements, 2022-2023 yayınlarında, ABD’nin Minnesota Eyaletinde sağlık çalışanlarına yönelik acil servislerde yaşanan fiziki şiddet sonrası yaralanmaları ölçmek ve önüne geçmek için çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda acil servislerde Covid-19’a bağlı şiddet artışının nedenini araştırmışlardır.

Kahverengi kümelenmede yer alan yazarların ana teması hemşirelerde iş yeri stresinin şiddetle bağlantısı üzerine olduğu tespit edilmiştir. Burada bulunan yazarlardan, Chirico vd. (2022), İtalya’da hemşirelerin iş yeri stresinin işyerinde şiddetin artmasıyla bir ilişkisi olup olmadığını ölçmüşlerdir. Hemşirelerde görülen şiddet sonrası baş ağrısı ve uyku sorunu üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Turuncu kümelenmede yer alan yazarların ana temasının güvenlik görevlilerine erişim zorluğu olduğu tespit edilmiştir. Burada bulunan yazarlardan, Gillespie, Gates ve Fisher (2015), ABD acil

servislerindeki şiddet oranının diğer kliniklere göre fazla olmasının şiddet anında güvenlik görevlilerine erişim zorluğundan kaynaklı olup olmadığını araştırmışlardır.

Sonuç olarak, sağlıkta şiddet konusundaki çalışmalara ilişkin bu iş birliği ağı haritası, Fan, Wang, Shi gibi isimleri en etkin ve merkezi figürler olarak öne çıkarmaktadır. Diğer küçük gruplar ise, kendi özel alanlarında önemli katkılar sunarak, bu geniş araştırma ağı içinde yerlerini almaktadır.

Ulusal literatür incelendiğinde, DergiPark sistemindeki 141 makalenin yalnızca 9 adedi uluslararası literatürle benzerlik göstermektedir. Uluslararası literatürde Scopus ile örtüşen çalışmalar da dahil olmak üzere, yerel literatürdeki ağırlık sağlık çalışanlarının duygu ve düşüncelerini ele alan nitel çalışmalardadır. Uluslararası literatürde çok karşılığı olmayan 'beyaz kod' ve basında sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin ele alınış biçimleriyle de ilgili azımsanmayacak bir literatür bulunmaktadır. Ulusal literatürde ayrıca kadın sağlık çalışanlarının iş yerinde yaşamış olduğu problemler üzerinde de durulmuştur.

5. TARTIŞMA

Türkiye'de sağlık çalışanlarına yönelik şiddet çok genel hatlarıyla çerçevenilmiş bir literatür üzerinde şekillenmiştir. Bibliometrik analizden elde edilen sonuçlara göre uluslararası literatürde şiddet olgusu, mikro sorunlara odaklanan oldukça spesifik bir biçimde şekillenmiştir. Uluslararası literatürde neredeyse tüm çalışmalar tıp dergilerinde yayınlanmasına karşın ulusal literatürde sosyal bilimler dergilerinin ağırlığının yüksek olması dikkat çekicidir. Ulusal ve uluslararası literatürün bakış açıları farklıdır. Uluslararası literatür sorunun tüm yönlerine bir çok disiplinden bakarak asimetrik bilgiyi ortadan kaldıracak sinyalleme ve düzeltici adalet uygulamaları geliştirmek üzere ilerlemektedir. Buna karşın ulusal literatür sağlıkta şiddet olgusunu boyut ve nedenleriyle tespit etmeye odaklanmıştır.

Türkiye'de sağlıkta şiddetin önemli belirleyenlerinden biri, hasta ile sağlık çalışanları arasındaki asimetrik enformasyon sorunudur. Uluslararası literatürde şiddet olgusuyla neredeyse hiç ilişkilendirilmemiş, asimetrik enformasyon sorunu ulusal literatürde sınırlı düzeyde de olsa ele alınmıştır. Hızarcı Beşer ve Dönmez (2024), asimetrik bilginin sağlık sektöründe memnuniyet, ekonomik faktörler, güven, bilgi ihtiyacı ve belirsizlik gibi beş temel faktör üzerinde etkili olduğunu belirlemiştir. Sağlık hizmetlerinde belirsizlik ve güvensizlik sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bireylerin özellikle sağlık piyasasında güven unsurunu sağlamada yetkili bir devlet kuruluşunun koruyucu, caydırıcı ve bilgilendirici birimlerine ihtiyacı vardır (Hızarcı Beşer ve Dönmez, 2024: 751).

Türkiye'ye özgü resmî kurumların düzenlemelerde bir biçimde tercih ettiği "gri bölgeler", sağlık çalışanlarıyla hasta ve hasta yakınlarını karşı karşıya getirmektedir. Türkiye'de Covid-19 pandemisi süreci, sağlık politikalarının popülist bir politika amaç seti tarafından yönlendirildiğini gösteren kritik bir örnektir (Afşar ve Toker, 2021). Bu bağlamda Sağlık Bakanlığının asimetrik enformasyon problemini azaltacak önlemleri almak yerine sağlık çalışanlarıyla hastayı karşı karşıya getirebilecek regülasyonları "istemeden de olsa" hayata geçirdiği söylenebilir. Örneğin, acil servisler, hasta tedavi etmekten ziyade akut problemleri çözecek servislerdir. Hasta için riskli durum ortadan kalktıktan sonra, hasta polikliniklere sevk edilmesi gerekirken, düzenlemelerin "gri bölgeleri", acil servislerin hasta ve hasta yakınları tarafından tedavi edici bir birim olarak algılanmasına neden olmuş ve hasta beklentileri artırmıştır. Hasta, normalde uzun süre beklemesi gereken tahlil ve tedavi süreçlerini hızlandırmak için acil servise başvurarak hekime "hatalı" ya da "aşırı" beyanlarda

bulunmaktadır. Hekimin bu beyana yönelik şüpheli tutumu, güvene dayalı olması gereken ilişkiyi bozarak şiddet eğilimine zemin hazırlamaktadır. Bu tip bir riski göze almak istemeyen sağlık çalışanları, acil olmayan bir hastayı acil bir hastanın önüne geçirerek “ters seçim” problemini meydana getirebilmektedir. Söyüç ve Arslan Kurtuluş’un (2017) acil sağlık personeli ile gerçekleştirdiği soruşturmada, personel yetersizliği ve aşırı yoğunluktan kaynaklanan yüksek iş yükünün çalışanlar için stresli bir ortam yarattığı ortaya çıkmaktadır. Alınan güvenlik önlemlerinin yetersiz bulunduğu ve hasta-çalışan-yönetici arası iletişimde eksiklikler yaşandığını belirtilmektedir. Tedavi ve teşhis maliyetleri sağlık çalışanları ve hastalar tarafından finanse edilmediği için bu durum kamusal kaynak kullanımında verimsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumun ortaya çıkması “ahlaki tehlike” sorununun gündeme gelmesine neden olmaktadır. Asimetrik enformasyondan kaynaklı her iki tehlike de şiddetin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. Gerçekten de acil bir hastanın tedavisi aksayabilmekte ve acil servise gereksiz bir iş yükü yüklenmektedir. Aşırı yoğun çalışma nedeniyle yanlış müdahaleler ortaya çıkabilmektedir.

Sağlık Bakanlığının randevu sisteminde “etkinliği” sağlamak için alt uzmanlık alanlarını göz ardı eden uygulamaları, asimetrik enformasyon sorununu bir başka boyuta taşır. Alt uzmanlık alanı dışında hasta bakmak durumunda kalan doktorların yeterli uzmanlığı olmaması, yanlış teşhis ve tedavi ile sonuçlanabilir. Bu durum hastanın alması gereken hizmeti doğru alamaması bağlamında ahlaki tehlike riski meydana getirmektedir.

Hekimlerin bazen gereksiz tedavi uygulamalarına yönelmesi, sağlık hizmeti talebini artırabilir ve bu durum hasta açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Hekimlerin ekonomik nedenler ve yönetsel sorunlar nedeniyle performans kaygıları buna neden olabilir (Bozkurt ve Tan, 2021: 66-67). Sağlık bakanlığının performans sistemi doktorların bakması gereken hasta sayısının üzerine çıkmasına yol açmakta ve neredeyse her hasta için istenen “gereksiz” tetkikler hem muayene hem de laboratuvar, görüntüleme vb. ünitelerde aşırı yoğunluk yaratmaktadır. Yoğunluğa bağlı bekleme süresinin uzaması, hasta ve hasta yakınlarının rijit hale bürünmesi ile şiddet olgusunu doğurabilmektedir. Yine sağlık hizmetlerinde özelleştirmenin başlaması ile sağlık çalışanları ile “müşteri” hastalar arasına parasal ilişkileri girdiği ve bu durumun tarafları karşı karşıya getirdiği belirtilmektedir (Özkal Sayan ve Şahan, 2011: 66-68).

Sonuç olarak, acil bir tedaviye ihtiyacı olmayan hastaların daha hızlı tedaviye ulaşmak için acil servise başvurmaları, bu servisi meşgul etmekte ve personelin hastanın tedavisini reddetme olanağı olmadığından acil olan bir hastanın hizmete ulaşamamasına neden olmaktadır. Sistemdeki bu açığın önlenmesi, politika yapıcılarının sorumluluğundadır. Bu nedenle, asimetrik enformasyon sorununu azaltmaya yönelik yapısal düzenlemelerin yapılması ve sağlık hizmetlerinde verimliliği artıracak politikaların hayata geçirilmesi, sağlıkta şiddeti önlemede önemli bir adım olacaktır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarına yönelik şiddet olgusu ulusal ve uluslararası literatürdeki çalışmalar üzerinden ele alınmıştır. Scopus veri tabanından bibliyometrik yöntemle elde edilen sonuçlarla ulusal literatürdeki çalışmalar arasında ciddi bir açı farkı vardır. Türkiye’ye özgü şiddet olgusunun iktisadi bir temele sahip olduğu varsayıldığında, iktisat literatüründen devşirilen asimetrik enformasyon kavramı, bu çalışmanın teorik çerçevesini oluşturmuştur. Ulusal literatürde sorunun temeli genellikle “insan kaynaklı” olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada şiddet olgusunun sistem kaynaklı bir problem olduğu iddia edilmiştir. Sağlık sisteminde hayata

geçirilecek bilimsel temele sahip “doğru” regülasyonlar, kısa dönemde hasta ve sağlık çalışanları bağlamli şiddet olgusunun tamamını olmasa da önemli bir kısmını ortadan kaldıracaktır.

Sağlık sistemi, hastalara verilen hizmetlerin niteliğini ve etkinliğini arttırmak için, hastalara şartlar dahilinde bilmeleri gereken bilgileri sağlamalıdır. Bu yaklaşım, hasta memnuniyetini artırırken, aynı zamanda sağlık çalışanları ile hasta arasındaki iletişim boşluklarını azaltmaya yarayarak asimetrik enformasyon sorununu da hafifletebilir. Ayrıca, hastaların bilgiye erişimini kolaylaştıracak teknolojik çözümlerin geliştirilmesi ve uygulanması da bu sorunun üstesinden gelmek için önemli bir adım olabilmektedir. Nitekim sağlık alanındaki teknolojik gelişmeler doğru adaptasyon süreçleri ile ortaya çıkabilecek krizlerin önüne geçebilir. Sağlık iletişimi, hasta ve sağlık çalışanları arasında ortaya çıkabilecek sorunları azaltır. Düzenleyici kurumlar, bahsi geçen ilişkinin sağlıklı bir biçimde hayata geçirilmesi için “aracılık” rolü üstlenebilir.

Gelecek çalışmalarda sağlık çalışanlarına göre şiddet olgusunun performans kayıplarına yönelik nicel çalışmaların yapılması, konunun anlaşılması açısından önemlidir. Aynı zamanda uluslararası literatürde yer alan “ciddi yaralanmalar”, “etnik temelli şiddet” ve “şiddeti önleyici güvenlik teknolojileri” gibi spesifik temalı çalışmaların Türkiye için yapılması literatürdeki eksiklikleri giderecektir. Bu çalışmanın, sağlık hizmetlerinde çalışan personelin güvenliğini artıracak ve şiddetin önlenmesine yönelik tedbirlerin alınmasını kapsayan yeni çalışmaları teşvik etmesini bekliyoruz.

KAYNAKÇA

- Afşar, K.E., & Toker, E.C. (2021). Türkiye’de ikinci en iyi teorisi bağlamında Covid-19 pandemisinde uygulanan kısıtlayıcı önlemlerin etkinliği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 1-29.
- Akerlof, G.A. (1970). The market for “lemons”: Quality uncertainty and the market mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488-500. <https://doi.org/10.2307/1879431>
- AlHassan, A.K., AlSaqt, R.T., & AlSweleh, F.S. (2023a). Sexual workplace violence in the health sector in Saudi Arabia: A cross sectional study. *BMC Health Services Research*, 23(1), 1065. <https://doi.org/10.1186/s12913-023-10080-y>
- AlHassan, A.K., AlSaqt, R.T., & AlSweleh, F.S. (2023b). Workplace bullying and violence in health sector in Saudi Arabia. *Medicine*, 102(35), e34913. <https://doi.org/10.1097/md.00000000000034913>
- AlSaqt, R.T., AlHassan, A.K., & AlSweleh, F.S. (2023). Verbal workplace violence in the health sector in Saudi Arabia: A cross-sectional study. *Medicine*, 102(51), e36760. <https://doi.org/10.1097/md.00000000000036760>
- Annagür, B. (2010). Sağlık çalışanlarına yönelik şiddet: Risk faktörleri, etkileri, değerlendirilmesi ve önlenmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(2), 161-173.
- Arif, S., Baig, L.A., Shaikh, S., Hashmi, I., Sarwar, Z., & Baig, Z.A. (2022). Violence against health care workers in rural areas of Sindh, Pakistan. *Journal of the Pakistan Medical Association*, 72(11), 2150-2153. <https://doi.org/10.47391/JPMA.3120>
- Arrow, K.J. (1963). Uncertainty and the welfare economics of medical care. *The American Economic Review*, 53(5), 941-973.
- Baby, M., Gale, C., & Swain, N. (2019). A communication skills intervention to minimise patient perpetrated aggression for healthcare support workers in New Zealand: A cluster

- randomised controlled trial. *Health and Social Care in the Community*, 27(1), 170-181. <https://doi.org/10.1111/hsc.12636>
- Baby, M., Swain, N., & Gale, C. (2016). Healthcare managers' perceptions of patient perpetrated aggression and prevention strategies: A cross sectional survey. *Issues in Mental Health Nursing*, 37(7), 507-516. <https://doi.org/10.3109/01612840.2016.1166300>
- Bahar, A., Şahin, S., Akkaya, Z., & Alkayış, M. (2015). Acil serviste çalışan hemşirelerin şiddete maruz kalma durumu ve iş doyumuna etkili olan faktörlerin incelenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 6(2), 57-64. <https://www.doi.org/10.5505/phd.2015.18189>
- Beder, C. (2009). Erzurum ilinde bulunan yataklı tedavi kurumlarında sağlık çalışanlarına yönelik hasta veya yakınları tarafından uygulanan şiddetin araştırılması (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp ABD.
- Berta, P., Martini, G., Moscone, F., & Vittadini, G. (2016). The association between asymmetric information, hospital competition and quality of healthcare: Evidence from Italy. *Journal of the Royal Statistical Society: Series A (Statistics in Society)*, 179(4), 907-926. <https://doi.org/10.1111/rssa.12214>
- Bozkurt, İ., & Tan, A. (2021). Sağlık Hizmetlerinde Asimetrik Bilgi, Belirsizlik Algısı ve Güven Kavramının Rolü. Ankara: İksad Yayınevi.
- Büyükbayram, A., & Okçay, H. (2013). Sağlık çalışanlarına yönelik şiddeti etkileyen sosyo-kültürel etmenler, *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(1), 46-53. <https://doi.org/10.5505/phd.2013.14622>
- Camerino, D., Estryng-Behar, M., Conway, P.M., van Der Heijden, B.I.J.M., & Hasselhorn, H.M. (2008). Work-related factors and violence among nursing staff in the European NEXT study: A longitudinal cohort study. *International Journal of Nursing Studies*, 45(1), 35-50. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2007.01.013>
- Cao, Y., Gao, L., Fan, L., Jiao, M., Li, Y., & Ma, Y. (2022). The influence of emotional intelligence on job burnout of healthcare workers and mediating role of workplace violence: A cross sectional study. *Frontiers in Public Health*, 10, 892421. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.892421>
- Cao, Y., Gao, L., Fan, L., Zhang, Z., Liu, X., Jiao, M., Li, Y., & Zhang, S. (2023). Effects of verbal violence on job satisfaction, work engagement and the mediating role of emotional exhaustion among healthcare workers: A cross-sectional survey conducted in Chinese tertiary public hospitals. *BMJ Open*, 13(3), e065918. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-065918>
- Chen, K., Yao, Q., Sun, J., He, Z., Yao, L., & Liu, Z. (2016). International publication trends and collaboration performance of China in healthcare science and services research. *Israel Journal of Health Policy Research*, 5(1). <https://doi.org/10.1186/s13584-016-0061-z>
- Chirico, F., Afolabi, A.A., Ilesanmi, O.S., Nucera, G., Ferrari, G., Szarpak, L., Yıldırım, M., Magnavita, N., (2022) Workplace violence against healthcare workers during the COVID-19 pandemic: A systematic review. *Journal of Health and Social Sciences*, 7(1), 14-35. <https://doi.org/10.19204/2022/WRKP2>
- Duan, X., Ni, X., Shi, L., Zhang, L., Ye, Y., Mu, H., Li, Z., Liu, X., Fan, L., & Wang, Y. (2019). The impact of workplace violence on job satisfaction, job burnout, and turnover intention: The mediating role of social support. *Health and Quality of Life Outcomes*, 17(93). <https://doi.org/10.1186/s12955-019-1164-3>

- Durak, T.Ç., Yolcu, S., Akay, S., Demir, Y., Kılıçaslan, R., Değerli, V., & Parlak, İ. (2014). Bozyaka Eğitim ve Araştırma Hastanesi sağlık çalışanlarına hasta ve hasta yakınları tarafından uygulanan şiddetin değerlendirilmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 24(4), 130-137.
- Eddinger, C. (1991). Security dogs in the emergency department: one hospital's solution to the crisis of violence. *Journal of Emergency Nursing*, 17(5), 23A-24A.
- Esen, H. ve Aykal, G. (2020). Sağlık kurumlarında yaşanan şiddetin değerlendirilmesi: Eğitim ve araştırma hastanesi örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7(1), 1-9.
- Fernandes, C.M.B., Bouthillette, F., Raboud, J.M., Bullock, L., Moore, C.F., Christenson, J.M., Grafstein, E., Rae, S., Ouellet, L., Gillrie, C., & Way, M. (1999). Violence in the emergency department: A survey of health care workers. *Canadian Medical Association Journal*, 161(10), 1245-1248.
- Firenze, A., Santangelo, O.E., Gianfredi, V., Alagna, E., Cedrone, F., Provenzano, S., & La Torre, G. (2020). Violence on doctors. An observational study in Northern Italy. *La Medicina del Lavoro*, 111(1), 46-53. <https://doi.org/10.23749%2Fmdl.v111i1.8795>
- Gates, D.M., Ross, C.S., & McQueen, L. (2006). Violence against emergency department workers. *The Journal of Emergency Medicine*, 31(3), 331-337. <https://doi.org/10.1016/j.jemermed.2005.12.028>
- Gillespie, G.L., Gates, D.M., & Fisher, B.S. (2015). Individual, relationship, workplace, and societal recommendations for addressing healthcare workplace violence. *Work*, 51(1), 67-71. <https://doi.org/10.3233/wor-141890>
- Gillespie, G.L., Gates, D.M., Miller, M., & Howard, P.K. (2010). Workplace violence in healthcare settings: Risk factors and protective strategies. *Rehabilitation Nursing Journal*, 35(5), 177-184. <https://doi.org/10.1002/j.2048-7940.2010.tb00045.x>
- Güvener, H., AYTEKİN, M., & BAĞCI, E. (2023). COVID-19 pandemisi sonrası sağlık çalışanlarının şiddet algısı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(3), 912-931. <https://doi.org/10.21547/jss.1300156>
- Hamzaoglu, N., & Türk, B. (2019). Prevalence of physical and verbal violence against health care workers in Turkey. *International Journal of Health Services*, 49(4), 844-861. <https://doi.org/10.1177/0020731419859828>
- Hızarcı Beşer, B., & Dönmez, S. (2024). Asimetrik bilgi teorisinin sağlık sektörü üzerindeki etkilerinin analizi: Kütahya ili örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(90), 729-753.
- Jackson, D., Firtko, A., & Edenborough, M. (2007). Personal resilience as a strategy for surviving and thriving in the face of workplace adversity: A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 60(1), 1-9. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04412.x>
- Kahrıman, İ. (2014). Hemşirelerin sözel ve fiziksel şiddete maruz kalma durumlarının belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 5(2), 77-83.
- Kuhn W. (1999). Violence in the emergency department. Managing aggressive patients in a high-stress environment. *Postgraduate Medicine*, 105(1), 143-154. <https://doi.org/10.3810/pgm.1999.01.504>
- La Torre, G., Firenze, A., Colaprico, C., Ricci, E., Di Gioia, L.P., Serò, D., Perri, G., Soncin, M., Cremonesi, D., De Camillis, N., Guidolin, S., Evangelista, G., Martes, M., Fedele, N.G., De Sio, S., Mannocci, A., Sernia, S., & Brusaferrò, S. (2022a). Prevalence and risk factors of bullying and sexual and racial harassment in healthcare workers: a cross-sectional study in Italy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(11), 6938. <https://doi.org/10.3390/ijerph19116938>
- La Torre, G., Firenze, A., Di Gioia, L.P., Perri, G., Soncin, M., Cremonesi, D., De Camillis, N., Guidolin, S., Evangelista, G., Martes, M., Fedele, N.G., De Sio, S., Mannocci, A., Sernia, S., & Brusaferrò,

- S. (2022b). Workplace violence among healthcare workers, a multicenter study in Italy. *Public Health*, 208, 9-13. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2022.04.008>
- La Torre, G., Sestili, C., Iavazzo, E., & Mannocci, A. (2017). Il fenomeno violenza subita sul luogo di lavoro nel settore sanitario: Validazione della versione italiana del questionario WHO. *La Clinica Terapeutica*, 168(3), e199-e202.
- Liu, J., Gan, Y., Jiang, H., Li, L., Dwyer, R., Lu, K., Yan, S., Sampson, O., Xu, H., Wang, C., Zhu, Y., Chang, Y., Yang, Y., Yang, T., Chen, Y., Song, F., & Lu, Z. (2019). Prevalence of workplace violence against healthcare workers: a systematic review and meta-analysis. *Occupational and Environmental Medicine*, 76(12), 927-937.
- Ma, Y., Wang, L., Wang, Y., Li, Z., Zhang, Y., Fan, L., & Ni, X. (2022). Causes of hospital violence, characteristics of perpetrators, and prevention and control measures: a case analysis of 341 serious hospital violence incidents in China. *Frontiers in Public Health*, 9, 783137. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.783137>
- Marte, M., Cappellano, E., Sestili, C., Mannocci, A., & La Torre, G. (2019). Workplace violence towards healthcare workers: An observational study in the College of Physicians and Surgeons of Rome. *La Medicina del Lavoro*, 110(2), 130-141.
- Mascarenhas, O.A.J., Kesavan, R., & Bernacchi, M.D. (2013). On reducing information asymmetry in U.S. health care. *Health Marketing Quarterly*, 30(4), 379-398. <https://doi.org/10.1080/07359683.2013.847338>
- McGuire, S.S., Finley, J.L., Gazley, B.F., Mullan, A.F., & Clements, C.M. (2023). The team is not okay: Violence in emergency departments across disciplines in a health system. *Western Journal of Emergency Medicine*, 24(2), 169-177. <https://doi.org/10.5811/westjem.2022.9.57497>
- McGuire, S.S., Gazley, B., Majerus, A.C., Mullan, A.F., & Clements, C.M. (2022). Impact of the COVID-19 pandemic on workplace violence at an academic emergency department. *The American Journal of Emergency Medicine*, 53, 285.e1-285.e5. <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2021.09.045>
- Mechanic, D. (1998). The functions and limitations of trust in the provision of medical care. *Journal of Health Politics, Policy and Law*, 23(4), 661-686. <https://doi.org/10.1215/03616878-23-4-661>
- Meyer, T., Wrenn, K., Wright, S.W., Glaser, J., & Slovis, C.M. (1997). Attitudes toward the use of a metal detector in an urban emergency department. *Annals of Emergency Medicine*, 29(5), 621-624. [https://doi.org/10.1016/S0196-0644\(97\)70250-6](https://doi.org/10.1016/S0196-0644(97)70250-6)
- Moro, M.F., Calamandrei, G., Poli, R., Di Mattei, V., Perra, A., Kurotschka, P.K., Restrepo, A., Romano, F., La Torre, G., Preti, E., Mascayano, F., Picardi, A., Chiarotti, F., Rapisarda, V., Urban, A., Alvarado, R., Susser, E., & Carta, M.G. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on the mental health of healthcare workers in Italy: Analyzing the role of individual and workplace-level factors in the reopening phase after lockdown. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 867080. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.867080>
- Özdoğan, A.E., Yıldırım, A., Yücel Beyaztaş, F., & Bütün, C. (2023). Sağlıkta şiddete güncel bakış: Geleneksel derleme. *Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi*, 20(1), 53-63. <https://www.doi.org/10.5336/forensic.2022-93572>
- Özkal Sayan, İ., & Şahan, Y. (2011). Sağlık Bakanlığı’nda performans değerlendirme ve ek ödeme sistemi. *Memleket Siyaset Yönetim*, 6(16), 33-70.

- Pedersen, L.B., Hess, S., & Kjær, T. (2016). Asymmetric information and user orientation in general practice: Exploring the agency relationship in a best-worst scaling study. *Journal of Health Economics*, 50, 115-130. <https://doi.org/10.1016/j.jhealeco.2016.09.008>
- Peng, Y., Yin, P., Deng, Z., & Wang, R. (2020). Patient-physician interaction and trust in online health community: The role of perceived usefulness of health information and services. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(1), 139. <https://doi.org/10.3390/ijerph17010139>
- Phillips, J.P. (2016). Workplace violence against health care workers in the United States. *New England Journal of Medicine*, 374(17), 1661-1669. <https://doi.org/10.1056/NEJMra1501998>
- Pinar, T., Acikel, C., Pinar, G., Karabulut, E., Saygun, M., Bariskin, E., Guidotti, T. L., Akdur, R., Sabuncu, H., Bodur, S., Egri, M., Bakir, B., Acikgoz, E. M., Atceken, I., & Cengiz, M. (2017). Workplace violence in the health sector in Turkey: A national study. *Journal of Interpersonal Violence*, 32(15), 2345-2365. <https://doi.org/10.1177/0886260515591976>
- Rajbhandari, R., Subedi, S., & Kaphle, H.P. (2015). Workplace violence against health workers: A cross-sectional study from Baglung District, Nepal. *International Journal of Health Sciences and Research*, 5(2), 274-81.
- Schablon, A., Zeh, A., Wendeler, D., Peters, C., Wohlert, C., Harling, M., & Nienhaus, A. (2012). Frequency and consequences of violence and aggression towards employees in the German healthcare and welfare system: A cross-sectional study. *BMJ Open*, 2(5), e001420. <http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2012-001420>
- Shi, L., Li, G., Hao, J., Wang, W., Chen, W., Liu, S., Yu, Z., Shi, Y., Ma, Y., Fan, L., Zhang, L., & Han, X. (2020). Psychological depletion in physicians and nurses exposed to workplace violence: A cross-sectional study using propensity score analysis. *International Journal of Nursing Studies*, 103, 103493. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2019.103493>
- Shi, L., Wang, L., Jia, X., Li, Z., Mu, H., Liu, X., Peng, B., Li, A., & Fan, L. (2017). Prevalence and correlates of symptoms of post-traumatic stress disorder among Chinese healthcare workers exposed to physical violence: a cross-sectional study. *BMJ Open*, 7, e016810. <http://dx.doi.org/10.1136/bmjopen-2017-016810>
- Söyük, S., & Arslan Kurtuluş, S. (2017). Acil servislerde yaşanan sorunların çalışanlar gözünden değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 44-56.
- Sun, T., Gao, L., Li, F., Shi, Y., Xie, F., Wang, J., Wang, S., Zhang, S., Liu, W., Duan, X., Liu, X., Zhang, Z., Li, L., & Fan, L. (2017). Workplace violence, psychological stress, sleep quality and subjective health in Chinese doctors: A large cross-sectional study. *BMJ Open*, 7(12), e017182. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2017-017182>
- Şengün, H. (2016). Sağlık hizmetlerinde iletişim yönetimi. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 79(1), 38-42.
- TBMM (2013, Ocak). Sağlık çalışanlarına yönelik artan şiddet olaylarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. [Erişim adresi
https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/4dc7ecea-2336-4eb6-b1c4-fd14bb49c56f/content](https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/4dc7ecea-2336-4eb6-b1c4-fd14bb49c56f/content) (Erişim tarihi: 15.09.2024)
- Temel, K., & Aydın, M. (2018). Sağlık hizmetlerinde hasta-hekim ilişkisinde yaşanan bilgi asimetrisinin ortaya çıkardığı ekonomik sorunlar: Çanakkale örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(4), 745-765.

- Torun, N. (2020). Şiddete yönelik beyaz kod verilerin değerlendirilmesi. *Cukurova Medical Journal*, 45(3), 977-84. <https://doi.org/10.17826/cumj.726340>
- TTB (2024, 10 Mayıs). Sağlık Bakanlığı’nın Beyaz Kod Verileri ile İlgili Yargı Kararlarına Aykırı ve Ciddiyetten Yoksun Yanıtı Üzerine TTB’den Yazı: Ortak Mücadeleyi Engelliyor, Şiddetin Tırmanmasına Sebep Oluyor, Suç İşliyorsunuz. Erişim adresi: <https://www.ttb.org.tr/605ykcx> (Erişim tarihi: 15.09.2024)
- Ünal, M. (2021). Sağlık hizmetlerinde asimetrik enformasyon sorunu ve çözüm önerileri. *Journal of Medical Sciences*, 2(1), 6-11.
- Yıldız, M. S. (2019). Türkiye’de sağlık çalışanlarına yönelik şiddet: Ankara ilinde araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 135-156.
- Yildirim, A., & Yildirim, D. (2007). Mobbing in the workplace by peers and managers: Mobbing experienced by nurses working in healthcare facilities in Turkey and its effect on nurses. *Journal of Clinical Nursing*, 16(8), 1444-1453. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2006.01814.x>

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

SİYASAL PAZARLAMA KAPSAMINDA SEÇMENLERİN OY VERME KARARINA ETKİ EDEN UNSURLARIN BELİRLENMESİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ

DETERMINING THE FACTORS AFFECTING VOTERS' VOTING DECISION WITHIN THE SCOPE OF POLITICAL MARKETING: THE CASE OF SİVAS PROVINCE

Beyza ADİYAHŞI¹

Mualla AKÇADAĞ²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, beyzanur1610@icloud.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, makcadag@cumhuriyet.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied

26.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted

20.11.2024

ÖZET

Siyasal pazarlama, seçmenlerin tercihlerinin belirlenmesinde etkili bir araç olarak, seçim öncesinde ve seçim sürecinde partiler ve adaylar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu pazarlama stratejilerinin amacı, seçmenleri etkilemek, parti ya da adayın politikalarını tanıtmak ve oy kazanmaktır. Özellikle belediye başkanlığı seçimlerinde, siyasi pazarlama faaliyetleri daha yerel bir düzlemde yürütülmekte ve halkın ihtiyaçlarına doğrudan hitap etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı siyasi pazarlamada seçmenlerin belediye başkanı seçiminde oy verme kararlarına etki eden unsurların belirlenmesidir. Sivas ili örneklem olarak belirlenmiştir. Bu amaçla nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve seçmenlerin görüşleri içerik analizi tekniği ile derinlemesine incelenmiştir. Bulgular; belediye başkanı seçimlerinde parti ideolojisi, yüz yüze propaganda ve bilgilendirici kampanyaların seçmenler üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca; liderlerin güvenilir bulunmamasının seçmenler için en büyük olumsuz faktörlerden biri olarak öne çıktığı; güven eksikliğinin seçmen kararlarını doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal medyanın, seçmenlerin politika ile ilgili haberleri takip ettikleri en önemli kaynak olduğu ve bu platformların, belediye başkan adaylarının fikir ve projelerini seçmenlere ulaştırmada kritik bir rol oynadığı da görülmüş ve anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Pazarlama, Seçmen, Seçimlere Etki Eden Unsurlar.

ABSTRACT

Political marketing is widely employed by parties and candidates before and during election processes as an effective tool to shape voter preferences. The primary goals of these strategies are to influence voters, promote the policies of the party or candidate, and secure votes. Particularly in mayoral elections, political marketing activities are implemented on a more localized scale, directly addressing the needs of the electorate. This study aims to identify the factors influencing voters' decisions in mayoral elections within the framework of political marketing, using Sivas province as a case study. A qualitative research method was adopted, and voter opinions were analyzed in depth using content analysis techniques. The findings indicate that party ideology, face-to-face campaigning, and informative campaigns play significant roles in shaping voter preferences. Additionally, the lack of trust in leaders emerged as a critical negative factor, directly impacting voter decisions when leaders are perceived as untrustworthy. The study also highlights the significance of social media as a primary source for voters to follow political news, underscoring its pivotal role in communicating mayoral candidates' ideas and projects to the public.

Keywords: Political Marketing, Voter, Factors Influencing Elections

1. GİRİŞ

Günümüzde pazarlamanın artan önemi ve sürekli gelişmesi ile yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu pazarlama dallarından birisi de siyasal pazarlamadır. Siyasal pazarlama, siyasi partilerin veya adayların, seçmenlerin desteğini kazanmak için kullandıkları stratejilerin ve tekniklerin birleşimidir. Siyasal pazarlama, modern demokrasilerde seçmen davranışlarını etkilemek ve siyasi başarı elde etmek amacıyla kullanılan stratejik bir yaklaşımdır. Pazarlama tekniklerinin siyaset alanına uyarlanmasıyla ortaya çıkan bu kavram, günümüzde siyasi kampanyaların vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Özellikle yerel seçimlerde, belediye başkan adaylarının seçmenlerle etkili iletişim kurması, onların ihtiyaç ve beklentilerini anlaması ve bu doğrultuda stratejiler geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Belediye başkan seçimlerinde oy verme kararına etki eden unsurların belirlenmesi, siyasal pazarlama stratejilerinin etkinliğini artırmak için kritik bir rol oynamaktadır. Seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileyen faktörler arasında adayın kişisel özellikleri, siyasi parti bağlılığı, adayın projeleri ve vaatleri, kampanya sürecinde kullanılan iletişim yöntemleri ve medya araçları gibi birçok değişken bulunmaktadır. Bu unsurların doğru bir şekilde analiz edilmesi, adayların ve siyasi partilerin seçmenlerle daha etkili bir iletişim kurmasını ve seçimlerde başarı elde etmesini sağlayabilir. Bu çalışmada, seçmenlerin belediye başkan seçimlerinde oy verme kararına etki eden unsurlar, siyasal pazarlama çerçevesinde ele alınacaktır. İlk olarak literatür taraması ile daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir. Yapılan literatür incelemesi ardından kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Kavramsal çerçevede siyasal pazarlama, seçmen kavramı, siyasal iletişim kavramı, seçmen davranışını etkileyen faktörler, siyasi kampanyaların seçmen üzerindeki etkisi, siyasi parti imajının önemi, parti programlarının öneminden bahsedilmiştir. Çalışmanın uygulama bölümü için veri toplama yöntemi olarak görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada siyasal pazarlama faaliyetlerinin belediye başkan seçimlerindeki etkisi analiz edilerek, hangi araçların seçmen üzerinde daha çok etki yarattığı da saptanmaya çalışılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçeve de siyasal pazarlama, seçmen, siyasal iletişim konularına yer verilmiştir. Bu anlamda çalışmanın konusuna uygun olarak belirtilen başlıklar kavramsal çerçeve başlığı altında değerlendirilmiştir.

2.1. Siyasal Pazarlama

Politik ve siyasal pazarlama kavramı 1928'de Amerikan Başkanı Franklin Roosevelt'in yaptığı radyo konuşması ile ilgili yazına girmiştir. ABD'de 1960 seçimlerinde dönemin Cumhuriyetçi parti adayı Richard Nixon ile yine dönemin Demokratik parti adayı John F. Kennedy arasında geçen tarihi televizyon düellosu, siyasal pazarlama politik yaşamla tamamen bütünleşmiş ve sonrasında da gelenek haline gelmiştir (Akbiyık, 2014:2). Ticari pazarlamada amaç, ürün ve hizmetlerin toplumun satın alma hissiyatını arttırmaya yönelik bir kavram iken; siyasette oylama yoluyla siyasal tercihlerini belirleyen seçmenlere yönelik oy tercihlerini yönlendirme çabasıdır. Tüketicinin ticari pazarlamada adı 'müşteri' siyasal pazarlamada ise seçmendir. Ancak tamamen farklı anlaşılan iki kelimenin anlamı pazarlama disiplininde aynıdır (Tek, 1999: 68).

Siyaset pazarlamasında temel amaç parti, aday veya liderlerin programlarını, görüşlerini bir ürün olarak şekillendirilip seçmenin tercih etmesini sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmenin yolu ise, hedef kitlelere yönelik iletişim araçları kullanmaktır. Siyasi partilerin gerçekleştirdiği etkinlikler, siyasal yaşamdaki pazarlama çabalarıdır (Bayraktaroğlu, 2002: 62). Bu kapsamda

siyasal pazarlama veya başka bir ifadeyle politik pazarlama, halk tarafından gerek duyulan programları ve hizmetleri gerçekleştirmek ve kurumsal tanınma, destek kazanma amacıyla, siyasal örgütlerce yürütülen faaliyetler olarak ifade edilmektedir (Kotler, 1972:599).

Siyasal pazarlama kişilerin ve fikirlerin pazarlanması olarak düşünüldüğünde fikirlerin pazarlanması kavramı, siyasi partilerin ülkenin yaşadığı problemleri belirlemeleri, bunlara neden olan faktörleri tespit etmeleri ve çözüm odaklı önerilerini seçmene kabul ettirme faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu bağlamda seçmen ile kurulmak istenilen iletişimin amacı, seçmenin oyunu siyasal pazarlama uygulamalarıyla kazanmaktır (Tan, 2002: 22). Son olarak siyasi pazarlama, bir siyasi partinin veya siyasi kimliği bulunan bir kişinin hedeflerine ulaşmak için kullandığı modern pazarlama stratejilerini ifade etmektedir. Bu stratejiler, siyasi görüşünün kamuoyunda yankı uyandırmasını, güven kazanmasını ve hedeflediği iktidarda kalma veya iktidar olma çabasının karşılığını almasını sağlamaktadır.

2.2. Seçmen Kavramı

Seçmen, politik pazardaki tüketici olup sunulan hizmetlerin en son kullanıcısı olarak bilinmektedir (Okumuş, 2007). Politik hizmetler açısından uygun hizmet seviyesi ise insan onurunu olumsuz etkilemeyen sosyal, siyasi ve ekonomik katılımları sağlayan hizmet olarak ifade edilmektedir. Hizmet sunan siyasal iktidarın, bu sınırın altına inmemesi gerekmektedir. Aksi takdirde, seçmenler bu asgari seviyeyi sağlayacak veya sağlayacağını vaat eden partilere yönelmektedir (Tan, 1998: 85).

Seçmenleri politik pazarlarda üç şekilde incelemek mümkündür. Bunlar parti yandaşları, sempatizanlar ve parti yandaşı olmayıp başka seçeneği bulunmayanlar olarak ifade edilmektedir (Aydoğan, 2007:34). Partiye güvenen ve parti çalışmalarında olmaya hazır bulunanlar parti yandaşı, kendiliğinden ya da bir tanıdıkları vasıtasıyla partinin üyesi olanlar sempatizanlar, partiye denemek üzere bir kereye mahsus oy verenler parti yandaşı olmayıp başka seçeneği bulunmayanlar olarak açıklanmaktadır (Limanlılar, 1991:35). Son olarak seçmen olabilmek için gerekli koşullar ise seçmenin siyasi konularda istekli ve gereksinimi olması, oy kullanma hakkının olması ve oy kullanma arzusunun olması gerekmektedir (Gürbüz & İnal, 2004:30).

2.3. Siyasal İletişim Kavramı

Siyasal iletişim, siyasi partilerin veya liderlerin belirli ideolojik hedeflerini, önceden tanımlanmış hedef kitlelere, topluluklara veya uluslara benimsetmek amacıyla, istenilen davranışsal sonuçları elde etmek için çeşitli iletişim stratejileri ve teknikleri kullanarak gerçekleştirdikleri bir süreçtir. Bu süreç, belirlenen grupların veya bireylerin, siyasi mesajları kabul etmelerini ve gerekli gördüklerinde bu doğrultuda harekete geçmelerini sağlamak için tasarlanmıştır. Siyasal iletişimin temel amacı, siyasi aktörlerin mesajlarını etkili bir şekilde ileterek, toplumun belirli bir bölümünün desteğini ve eylemlerini yönlendirmektir (Aziz, 2012).

Siyasal iletişimin gücü, bir ülkenin kültürel, ekonomik ve teknolojik yapısının bir yansımasıdır (Ekinci, 2014:14). Kültürel ve teknolojik olarak gelişmiş ülkeler, diğerlerine kıyasla daha güçlü kitle iletişim araçlarına sahiptir ve bu durum, medya toplumunun ortaya çıkışını hızlandırmaktadır. Kitle iletişim araçlarının bu gücü, toplum üzerinde daha etkin bir kontrol sağlamasına ve siyasi yapıyı derinden etkilemesine olanak tanımaktadır. Bu durum, kitle iletişim araçları ile siyasi sistem arasındaki sıkı ilişkiyi gözler önüne serer. Özgür olmayan kitle iletişim araçlarına sahip bir ülkede demokratik ve özgür bir toplumun varlığı, neredeyse imkânsız bir hale gelir. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının özgürlüğü, demokratik bir toplumun temel taşlarından biri olarak kabul edilmelidir (Yetkin, 2002, s. 18).

Siyasal iletişim, çeşitli tanımlara sahip olup, genellikle bir siyasi görüş veya organın, faaliyet gösterdiği siyasal sistem içinde halkın güvenini ve desteğini kazanmak, böylece iktidara gelebilmek amacıyla, dönemin şartlarına uygun olarak reklam, propaganda ve halkla ilişkiler gibi teknikler kullanarak yürüttüğü sürekli ve karşılıklı iletişim süreci olarak ifade edilebilir. Siyasal iletişim, kullanılan araçlar ve iletişim tarzı açısından sabit bir formata sahip değildir; hangi tekniklerin ve iletişim biçimlerinin kullanılacağı, siyasi partilerin ideolojileri ve organizasyon yapılarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Uslu, 1996: 790). Bu nedenle, siyasal iletişim, partilerin felsefelerine ve yapılarına göre şekillenen dinamik bir iletişim pratiğidir (Divanoğlu, 2018: 411).

Siyasal iletişimin temel sonuçları, iki ana eğilimde kendini göstermektedir (Divanoğlu, 2018: 412). İlki, ideolojik bağlılıklarını azaltarak yalnızca yüksek oy oranlarına odaklanan siyasi partilerin yükselişi, ikincisi ise medyanın, sadece bir iletişim aracı olmaktan çıkıp, bağımsız bir güç odağı ve seçim kampanyalarının en etkili unsuru haline gelmesidir. İlk durumun önemi, partilerin siyasi ikna ve kampanya tekniklerine olan bağımlılıklarının artması ve siyasi makamlara ulaşma çabalarında bu yöntemlere daha fazla açık hale gelmeleridir. İkinci durumun önemi ise, yönetim ve makam kazanma sürecinde, iletişim araçlarının giderek artan bir öneme sahip olması ve bu araçların, toplumun ihtiyaç ve çıkarlarına uygun şekilde düzenlenmesidir. Bu iki eğilim, siyasal iletişimin dinamiklerini ve toplum üzerindeki etkisini belirleyen temel faktörlerdir (Özkan, 2004: 211).

2.4. Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler

Seçmen davranışını etkileyen unsurlar, siyaset bilimi araştırmalarının merkezinde yer almaktadır. Vatandaşların oy kullanırken bilinçli bir tercihte bulunup bulunamayacakları, güncel meseleler hakkında ne kadar bilgilendikleri, siyasi süreçlere olan ilgilerinin seviyesi ve oy verme eğilimlerini belirleyen faktörlerin ideolojik mi yoksa ekonomik mi olduğu gibi sorular, bu araştırmaların odak noktasını oluşturmaktadır. Seçmenlerin, demokrasi teorisyenlerinin öne sürdüğü gibi “yararcı” bir yaklaşımla rasyonel seçimler yapma kapasitesine sahip olup olmadıkları, ya da bazı eleştirilerde belirtildiği üzere, partilerin ve medyanın etkisine açık ve manipülasyona meyilli bireyler olup olmadıkları tartışma konusudur. Batı demokrasilerinde yapılan birçok çalışma, bu sorulara yanıt aramış ve seçmen davranışlarını açıklamaya yönelik geniş kapsamlı teoriler ortaya koymuştur. Bu teoriler, seçmen kararlarının arkasındaki dinamikleri anlamak için kritik öneme sahiptir (Akgün, 2002, 23-24).

Bu bağlamda, siyasi partiler ve adaylar, seçmen davranışlarını şekillendiren etmenleri belirleyerek, bu etmenlere uygun stratejiler, politikalar ve kampanyalar oluşturmak suretiyle hedefledikleri başarıya ulaşmayı amaçlamaktadırlar. Bu süreçte, seçmenlerin tercihlerini etkileyebilecek faktörlerin derinlemesine analizi yapılmakta ve elde edilen bilgiler doğrultusunda etkili iletişim ve ikna yöntemleri geliştirilmektedir (Okumuş, 2007: 5).

Seçim dönemlerinde oy verme davranışları, bireylerin siyasi tercihlerini belirleyen çeşitli faktörlere göre incelenebilir. Bu faktörler genellikle üç ana kategori altında toplanmaktadır (Attilla, 1997, ss.65)

Katı Siyasal Tercihler (Fanatik). Bu kategori, geleneksel “Babadan oğula” yaklaşımıyla tanımlanabilir ve bireylerin siyasi bağlılıkları, tercih ettikleri partinin başarılarına veya başarısızlıklarına karşı oldukça dirençlidir. Bu tür seçmenler, takım tutar gibi parti tutarlar ve ideoloji veya lider değişse bile manevi bağlılık sürer.

Esnek Siyasal Tercihler. Bu seçmenler, siyasi partilerin programlarına ve çalışmalarına göre tercihlerini değiştirebilirler. Eğer seçim döneminde beklentilerini karşılayamadıklarını düşündükleri bir parti varsa, o partiye oy vermeyi bırakabilirler. Bu değişim genellikle benzer dünya görüşlerine sahip partiler arasında gerçekleşmektedir.

Gezen Siyasal Tercihler. Bu kategoriye dahil olan seçmenler, seçim döneminin sonuna kadar genellikle net bir tercihte bulunmamaktadır. Siyasi tercihleri sıkça değişebilir ve bu değişikliklerin belirgin bir nedeni olmayabilir. “Kararsız” olarak adlandırılan bu seçmenlerin tercihlerini etkileyen faktörler sürekli değişkenlik göstermekte, bu yüzden onların siyasi tercihlerini yönlendirecek bir strateji geliştirmenin zor olduğu ifade edilmektedir (Aydoğan,2007,ss.35-36).

2.5. Siyasal Kampanyaların Seçmen Üzerindeki Etkisi

Siyasal kampanyalar, siyasi partilerin seçmenlerin politik tercihlerini yönlendirmek için başvurduğu kritik stratejilerden biridir (Baltacı &Eke, 2012:116). Bu kampanyalar, adayların hedefleri ile seçmenlerin eylemleri arasında ilişki kurarak, seçmenlerin beklentileri ve idealleri ile adayların girişimleri arasında bir köprü oluşturur. Bu süreç, seçmenlerin siyasi kararlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır (Uztuğ, 1999: 18).

Siyasal Partinin İmajının Önemi. Siyasal bir partinin imajı, hayati bileşenlerden biridir. Partinin lideri, adayları, çalışanları ve altyapı gibi öğelerin ötesinde, her siyasi partinin kendine has bir imajı bulunmaktadır. Bu imaj, partinin güvenilirliği, takım ruhu, ideolojik duruşu, dini görüşleri ve sembolize ettiği amblemler gibi çeşitli faktörlerle şekillenmektedir. Bu faktörler, partinin toplum nezdindeki algısını ve siyasi kimliğini belirleyen temel unsurlardandır (Polat ve diğerleri, 2004,113-118).

Parti Programlarının Önemi. Seçmen davranışlarını şekillendiren kritik faktörlerden birisi de siyasi partilerin ideolojilerini yansıtan parti programlarıdır. Bu programlar, partinin temel amaçlarına hizmet edecek şekilde düzenlenmiş ve seçmenlerin karşılaştığı sorunlara yönelik politikaları ve çözüm yollarını içeren kapsamlı bir eylem planı niteliğindedir. Parti programları, seçmenlerin siyasi tercihlerini etkileyen önemli bir unsur olarak kabul edilmekte ve bu programlar, partinin siyasi yönünü ve hedeflerini belirleyen temel bir belge olarak işlev görmektedir (İnal, 1998).

Siyasal kampanyaların seçmeni etkileyen önemli bir diğer unsur ise *siyasal propagandadır*. Siyasal pazarlamada seçmen ile iletişim kurmanın odağında siyasal propaganda yer almaktadır. Siyasal iletişimde propaganda, siyasi partilerin ve adayların, siyasi ürünlerini hedef kitleye beğendirme, oy oranlarını artırma ve seçim süreci sonunda seçmenlerden en yüksek oyu alma amacıyla gerçekleştirdikleri reklam, etkileme ve yönlendirme faaliyetleridir (Ünnü, 2009, s. 1257).

Siyasal propaganda, siyasi partilerin ideolojilerini, programlarını veya adaylarını seçmenlere tanıtmak amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu faaliyetler, belirli bir süreç gerektirir ve sosyolojik açıdan belirgin bir yapılaşma göstermeyen, farklılaşmamış kitleler üzerinde etkili olmaktadır. Siyasal propaganda, seçmenlerin bilinçli tercihler yapmalarını sağlamak için çeşitli iletişim araçları ve stratejiler kullanılarak yürütülmektedir. Bu süreçte, partilerin mesajlarını net ve etkili bir şekilde iletmeleri büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, propaganda faaliyetleri, seçmenlerin siyasi bilinç düzeyini artırarak, demokratik süreçlerin güçlenmesine katkıda bulunur. Bu nedenle, siyasal propaganda, demokratik toplumlarda önemli bir rol oynar ve seçmenlerin siyasi katılımını teşvik etmektedir (Tolan, 1983: 455).

Propaganda, sürelerine göre kısa, orta ve uzun vadeli olarak üç ana gruba ayrılır. Kısa vadeli propaganda, genellikle siyasal kampanyalar olarak bilinirken, orta ve uzun vadeli propagandalar içerik ve kullanılan iletişim kanalları açısından farklılık göstermektedir. Örneğin, Sovyetler Birliği'nde komünizmin propagandası, Nazi Almanya'sında Hitler'in propagandası ve Mussolini'nin İtalya'sında faşizmin propagandası uzun vadeli propagandaya örnek olarak verilebilir (Aziz, 2014:58-59). Siyasal propaganda araçlarından biri de siyasi partiler tarafından yaptırılan kamuoyu araştırmalarıdır. Bu araştırmalar, belirli bir grubu veya daha geniş bir nüfusu temsil etmek amacıyla kullanılan örneklemeden veya örneklemin elde edildiği kesimden sistematik, bilimsel ve tarafsız bilgi toplama süreci olarak tanımlanabilir (Kalender, 2005: 95).

Tutundurma unsurları ise kişisel propaganda, reklam, tanıtım ve halkla ilişkiler gibi faaliyetlerin yanı sıra seçmenlere hediye verme, bayramlaşma ve basın toplantıları gibi etkinliklerin de bu kapsamda yer aldığı görülür (Ünnü, 2009, s. 1257).

Belediye başkanı ise belediye yönetiminin başı ve yürütme organıdır. Bu önemli pozisyon, belediye örgütünün verimli bir şekilde çalışmasını sağlamak ve departmanlar arasında eşgüdümü gerçekleştirmekle yükümlüdür. Belediye başkanı, belediyenin tüm faaliyetlerini koordine eder ve belediyeyi temsil eder. Bu görevler, belediye başkanının hem iç hem de dış ilişkilerde etkin bir lider olmasını gerektirmektedir. Belediye başkanı, halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve yerel yönetimin etkinliğini artırmak için stratejik planlar geliştirir ve uygular. Ayrıca, belediye meclisi ile iş birliği yaparak, yerel yasaların ve politikaların uygulanmasını da sağlamaktadır. Bu nedenle, belediye başkanının rolü, toplumsal refahın sağlanmasında kritik bir öneme sahiptir (Keleş,1998:33).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Bu çalışmanın literatür taraması Dergi Park veri tabanından yapılmış olup gelişmiş arama sekmesinde araştırma makalesi seçeneği seçilip başlık olarak "Siyasal pazarlama "ifadesi yazılmıştır. Yıl aralığı olarak tüm yıllar seçilmiş ve toplam 29 adet araştırma makalesine ulaşılmıştır. Bu literatür incelemesi sonrasında seçmenlerin lider tercihlerinin ortaya konulmasını amaçlayan, siyasal kampanya stratejilerinin etkinliğini belirleyen ve partilerin pazarlama tekniklerini konu alan çalışmalar ve bibliyografik analiz ve kavramsal çalışmalar şeklinde gruplamak mümkündür. Bu bağlamda seçmenlerin lider tercihlerinin ortaya konulmasını amaçlayan çalışmalar genç ve potansiyel seçmenlerin liderlerde ahlaki, toplumsal ve yönetim tarzına yönelik niteliklere önem verdikleri ve bu niteliklerin eğitim düzeyi ile cinsiyete göre farklılık gösterdiği belirtilmiştir (Polat & Külter, 2006). Aynı grupta değerlendirilen Aydın & Şener (2018) çalışmasında ise adayların özellikleri ve seçim sürecindeki aday tercihlerinin, seçmenlerin tercihlerine etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla yapılan çalışma sonucunda ise seçmen düşüncelerini dikkate alma konusunda cinsiyetin etkisinin olmadığı, yaş, eğitim ve gelir düzeyinde anlamlı farklılıkların olduğu belirtilmiştir. Göksu (2019) tarafından yapılan çalışmada da toplumun nasıl bir siyasal lider beklentisinde olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda "Erdoğan Tarzı" liderlik modelinin tercih edildiği belirtilmiştir. Bu liderlik modelinde ise duygusal bağ, toplumsal meşruiyet, siyasal iletişim gibi özellikler olduğu belirtilmiştir. Yine lider tercihlerinin ortaya konulması amaçlı çalışmalardan bir diğeri de Doğan (2020) tarafından yapılmıştır. Çalışmada 31 Mart yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için Cumhuriyet ve Millet İttifakı adaylarının beden dili kullanımı incelenmiştir. Araştırma sonucunda ise hem Binali Yıldırım hem de Ekrem İmamoğlu'nun, siyasal pazarlama iletişimindeki hedeflerine ulaşmak için beden dillerini bilinçli

ve stratejik olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Ayparçası (2023) ise siyasal pazarlamada liderlik kavramının önemini analiz etmiştir. Bu çalışmaya göre liderler, toplumda üstün özelliklere sahip kişiler olarak görülmekte ve siyasal pazarlama uygulamalarında toplum yararına yönelik faaliyetler yapmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

İkinci grupta yer alan ve siyasal pazarlamanın seçmenler üzerindeki etkinliğine dair araştırmada ise 2007 genel seçimleri öncesindeki kampanyaların seçmenlerin kararlarını netleştiremediği vurgulanmıştır (Üste, Yüksel & Çalışkan, 2007). Yine aynı grupta değerlendirilen bir diğer çalışmada kadın ve kuşaklar bazındaki siyasal pazarlama stratejilerinin etkileri ve bu stratejilerin demografik faktörlere göre nasıl farklılık gösterdiği ele alınmıştır (Akbiyık & Çağlar, 2013). Çakır (2023) ise 18-25 yaş arası genç seçmenler üzerinde siyasal pazarlama tekniklerinin etkisini incelemiştir. Sonuçlar, genç seçmenlerin parti ideolojisi ve liderlik personelinin, kararsız gençlerin ise kişisel iletişim ve teknolojik gelişmelerden etkilendiğini göstermiştir. Çelik (2022) ise Ankara'da yaşayan bireyler üzerinde siyasal pazarlama uygulamalarının etkisini incelemiştir. Anket yöntemiyle 500 katılımcıdan elde edilen sonuçlar, seçmenlerin çoğunun tercihlerinin seçimlerden önce belirlendiğini, ancak kararsız seçmenlerin siyasal pazarlama faaliyetlerinden etkilenebileceğini ortaya koymuştur. Siyasal kampanya stratejilerinin etkinliğini belirleyen ve partilerin pazarlama tekniklerini konu alan çalışmalardan siyasal pazarlama kampanyalarının bileşenlerini doğru kullanan partilerin daha başarılı olduğunu ortaya koyan çalışma (Divanoğlu, 2008), sosyal medyanın siyasal pazarlama üzerindeki etkilerini değerlendiren ve bu mecraların yeterince etkin kullanılmadığını belirten araştırma (Andaç & Akbiyık, 2016) dikkat çekmektedir. Ayrıca, Vladimir Putin'in siyasal pazarlama stratejileri üzerine yapılan bir çalışmada ise milliyetçi duyguları harekete geçiren medya hakimiyeti sayesinde başarılı olduğu vurgulanmıştır (Kaleli & Denkel, 2019). Aynı gruptaki bir diğer çalışmada da siyasal pazarlama faaliyetlerinin seçmen güveni, sadakati ve elektronik ağızdan ağıza iletişim üzerindeki etkisi incelenmiş, bu etkileşimlerin seçmen davranışlarını şekillendirdiği belirlenmiştir (Tehci & Yıldız, 2020). Kavramsal çalışmalar grubunda yer alan Divanoğlu (2008) nun yapmış olduğu araştırmada ise amaç siyasal pazarlama tutundurma unsurlarından olan seçim kampanyalarında siyasal pazarlama karması öğelerinin önemi ve yerini araştırmaktır. Çalışma sonucunda siyasi partilerin, parti politikalarını, aday profillerini ve karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerilerini, seçmenlere uygun yöntemlerle aktarma becerileri, arzu ettikleri oy oranlarını yakalamalarında ve rakipleri karşısında farkındalık ile tanınırlık oluşturmada belirleyici olacağı ifade edilmiştir. Konuyla ilgili bir diğer çalışmada ise siyasal katılım bağlamında, siyasal pazarlama stratejileri ve seçim kampanyalarının rolü incelenmiştir. Çalışma sonucunda partilerin sadece iletişim faaliyetlerini seçim dönemlerinde yaptıklarını ve bu partilerin oluşturdukları imajı sürekli devam ettirmek ve katılımcılığın devamlılık arzı için seçim dönemlerinde değil diğer zamanlarda da siyasal iletişim kampanyalarına devam etmeleri gerektiğini vurgulanmıştır (Karaçor, 2012). Geçer (2018) in yaptığı çalışmada ise Türkiye'deki siyasal pazarlama uygulamalarına yer verilirken ayrıca bu uygulamaların kültürümüzdeki gelenekler ile uygulanarak kazanılan ilişki ve faydaları konu alıp siyasettekilerin bu siyasal pazarlama faaliyetlerinde kullandıkları yerel kalıp ve taslakların neler olduğunu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda ise ülkedeki demokrasi algısı ile siyasal iletişimin yüksek düzeyde ilişkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Konuyla ilgili bir diğer çalışmada ise Türkiye'de siyasal pazarlama alanında yayınlanmış makalelerin bibliyografik analizini içermektedir. Bir araştırma makalesi olarak siyasal pazarlama alanındaki akademik araştırmaların genel resminin değerlendirmek için Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "Siyasal Pazarlama" ve "Siyasi Pazarlama" alanlarında 1998-

2020 yılları arasında yayınlanmış yüksek lisans ve doktora tezinin bibliyografik analizi yapılmıştır (Aslan, 2021). Bir diğer çalışmada ise siyasal pazarlama literatürünün genel bir haritası çıkarılmış ve uluslararası ve Türk yayınları ile karşılaştırılmıştır. Web of Science ve Dergi Park veri tabanlarından derlenen 1.150 yayın üzerinde bibliyografik analiz teknikleri ile veriler “Vosviewer” yazılımı kullanılarak görselleştirilerek, çalışmada analiz, araştırma eğilimlerini, dikkate alınan konuları ve politik pazarlama alanında gelecekteki araştırmalar için önerileri ortaya çıkarılmıştır (Özkaynar, 2023). Literatür genelinde siyasal pazarlama stratejilerinin seçmen davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olduğu ve stratejik iletişimin liderlerin başarısında kritik rol oynadığı ortaya konulmuştur. Ayrıca literatürün detaylı incelenmesi için tablolandırılmıştır.

Tablo 1. Siyasal Pazarlama Konulu Çalışmaların Literatür İncelenmesi

No	Başlık	Yazar / Yazarlar	Tarih	Araştırma Yöntemi	Araştırma Alanı	Uygulama Alanı	Sonuç
1	Genç ve Potansiyel Seçmenler Gözüyle Siyasal Lider Özelliklerinin Değerlendirilmesi: Siyasal Pazarlama Bakış Açısıyla Lise ve Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama	Polat & Külter	2006	Nitel	Pazarlama	Seçmen Tüketici	Genç ve potansiyel seçmenlerin siyasi liderlerde ahlaki boyut, toplumsal boyut ve yönetim tarzı ile ilgili özelliklere büyük önem verdiğini göstermektedir
2	2007 Genel Seçimlerinde Siyasal Pazarlama Tekniklerinin Kullanımı ve İzmir İli Örneği	Üste, Yüksel & Çalışkan	2007	Nitel	Pazarlama	Seçmen Tüketici	Çalışma sonucunda 2007 genel seçimlerinden önce yapılan siyasal pazarlama çalışmalarının birbirlerinin benzeri olması ve farklılıkların olmaması, tercihlerinde kararsız kalan seçmen yüzde sayısını artırdığı bulgusu elde edilmiştir.
3	Seçim Kampanyalarında Siyasal Pazarlama Karması Elemanlarının Yeri ve Önemi	Divanoğlu	2008	Nitel	Pazarlama	Siyasetçi	Siyasi partilerin, parti politikalarını, aday profillerini ve karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerilerini, seçmenlere uygun yöntemlerle aktarma becerileri, arzu ettikleri oy oranlarını yakalamalarında ve rakipleri karşısında farkındalık ile tanınırlık oluşturmada belirleyici olduğu sonucu elde edilmiştir.
4	Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri: İzmir İli Örneği	Eroğlu & Bayraktar	2010	Nitel	Pazarlama	Seçmen Tüketici	Sonuç olarak, siyasal pazarlama faaliyetlerinin seçmen kararları üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir

5	Seçim Kampanyalarında Siyasal Pazarlama Yaklaşımı Açısından İlişki Pazarlaması Boyutu ve Bütünleşik Pazarlama İletişimi	Pirtini	2012	Nitel	Pazarlama	Kavramsal	Siyasal pazarlama sürecinde siyasal iletişim daha etkin ve etkili şekilde kullanılmaya başlandığını bu kapsamlı siyasal pazarlama yaklaşımının bir sonucu olduğu belirtilmiştir.
6	Siyasal Pazarlama Uygulamaları Açısından Belediye Başkanlarının Web Sitelerinin Değerlendirilmesi	Demirtaş & Özgüven	2012	Nitel	Pazarlama	Siyasetçi	Araştırmada belediye başkanlarının web sitelerinin seçmenlere güncel bilgi sağlama kriterini karşılayıp karşılamadığı incelenmiş olduğu çalışma sonucunda birçok web sitesinin bu kriteri yerine getirmediğini ve son güncellemelerinin Mart 2009'da yapıldığı belirtilmiştir.
7	Siyasal Katılım Açısından Siyasal Pazarlama ve Seçim Kampanyalarının Önemi	Karaçor	2012	Nitel	Pazarlama	Kavramsal	Çalışma sonucunda partilerin sadece iletişim faaliyetlerini seçim dönemlerinde yaptıklarını ve bu partilerin oluşturdukları imajı sürekli devam ettirmek ve katılımcılığın devamlılık arzı için seçim dönemlerinde değil diğer zamanlarda da siyasal iletişim kampanyalarına devam etmeleri gerektiği vurgulanmıştır
8	Siyasal İletişim ve Siyasal Pazarlama Perspektifinden 2013 KKTC Erken Genel Seçimine Katılan Partilerin Yürüttükleri Seçim Kampanyaları	Tunca & Koldaş	2013	Nitel	İletişim ve Pazarlama	Siyasetçi	2013 yılında KKTC'de gerçekleşen erken genel seçimlerinde, rekabet esas olarak iki sağ partinin arasında yoğunlaşmıştır. Umud verici tutumlar sergileyen ve seçmenlere pozitif mesajlar ileten, korku ve tehdit unsurlarından uzak duran partinin, seçim sonuçlarından daha iyi sonuçlar elde ettiği belirtilmiştir.
9	Siyasal Pazarlama Çerçevesinde Pazarlama İletişimi Algısının Kuşaklar Açısından Değerlendirilmesi	Akbıyık & Çağlar	2013	Nitel	İletişim ve Pazarlama	Seçmen Tüketici	Çalışma sonucunda Siyasi pazarlama anlayışı ve kuşak grupları arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır
10	Siyasal Pazarlama Uygulamalarının İlk Kez Oy Kullanacak Seçmenler	Demirtaş & Orçun	2015	Nitel	Pazarlama	Seçmen Tüketici	Çalışma sonucunda genç seçmenler, bir parti veya aday destekleme kararlarını verirken, partinin önceki

	Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Araştırma							performansını ve ideolojisini öncelikli kriter olarak görmekte ve terörle mücadele, ülkenin bütünlüğünün korunması, işsizlik sorununun çözümü ve eğitim kalitesinin artırılması gibi konulara büyük önem verdikleri tespit edilmiştir.
11	Siyasal Pazarlama Açısından Sosyal Medya Kullanımı: Isparta İli Örneği	Andaç & Akbıyık	2016	Nicel	Pazarlama	Siyasetçi	Isparta Milletvekili adaylarının kitlelere etkin ve hızlı bir şekilde ulaşmayı sağlayan sosyal medya mecralarından biri olan Facebook'a yeterli düzeyde önem vermedikleri sonucuna varılmıştır.	
12	Siyasal Pazarlama Kapsamında Seçmenlerin Stratejik Oylama Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma: Mentеше Örneği	Bayraktaroğlu, Uzun & Özkaç	2016	Nicel	Yönetim ve Organizasyon	Tüketici Seçmen	Katılımcıların stratejik oylama eğilimleri düşük bulunmuş, ideoloji en önemli etken olarak belirlenmiştir.	
13	Sosyal Medya Üzerinden Ağızdan Ağıza Sosyal Pazarlama İletilerine Yönelik Kullanıcı Eğilimleri	Akın & Özbezek	2017	Nicel	Pazarlama ve İletişim	Tüketici Seçmen	Çalışma sonucunda sosyodemografik özellikler ve siyasi mesajların içeriğine ilişkin şüphelerin paylaşım eğilimini etkilediği ortaya konulmuştur.	
14	Siyasal Pazarlama Yaklaşımı Çerçevesinde Adayın ve Aday Belirleme Sürecinin Seçmenin Oy Verme Kararındaki Etkisi	Aydın & Şener	2018	Nicel	Pazarlama	Tüketici Seçmen	Çalışma sonucunda ise seçmen düşüncelerini dikkate alma konusunda cinsiyetin etkisinin olmadığı, yaş, eğitim ve gelir düzeyinde anlamlı farklılıkların olduğu belirtilmiştir.	
15	Türk Bağlamında Siyasi Pazarlama: Değerler ve Uygulamalar	Geçer	2018	Nitel	Pazarlama	Kavramsal	Bu çalışmanın sonucunda ise ülkedeki demokrasi algısı ile siyasi iletişimin yüksek düzeyde ilişkisinin olduğu ortaya konulmuştur.	
16	Siyasal Pazarlama Açısından Siyaset Kurumu İmajının Seçmenler Tarafından Algılanması ve İğdir İline Yönelik Bir İnceleme	Tatar	2019	Nitel	Pazarlama	Seçmen Tüketici	Araştırmada siyaset kurumunun toplum üzerindeki negatif etkisinin, siyasi aktörlerin yıllardır geleneksel satış tekniklerini kullanmalarından oluştuğu ifade edilerek, seçmenin beklentilerine	

								uygun siyasi pazarlama stratejilerinin, negatif imajı iyileştirebileceği belirtilmiştir.
17	Yeltsin Sonrası Dönem Putin'in Siyasal Pazarlama Çalışmaları	Kaleli & Denkel	2019	Nitel	Pazarlama	İçerik Analizi	Çalışma sonucunda Başkan Putin'in, medyayı kontrol etme ve milliyetçi duyguları harekete geçirme stratejileriyle güçlü bir liderlik imajı yaratarak seçimi kazandığı ve propaganda ve kamuoyu yoklamalarını da etkili pazarlama araçları olarak kullandığı ifade edilmiştir.	
18	Siyasal Pazarlama İletişiminde Beden Dili: 2019 Türkiye Yerel Seçimleri'ne Yönelik Bir Çözümleme	Doğan	2020	Nitel	Pazarlama ve İletişim	Betimsel Analiz	Hem Binali Yıldırım hem de Ekrem İmamoğlu'nun, siyasi pazarlama iletişimindeki hedeflerine ulaşmak için beden dillerini bilinçli ve stratejik olarak kullandıkları tespit edilmiştir	
19	Siyasal Pazarlama Sürecinde Sosyal Medya ve Elektronik Ağızdan Ağıza İletişime Yönelik Yapısal Bir Model Önerisi	Tehci & Yıldız	2020	Nicel	Pazarlama	Tüketici Seçmen	Çalışma sonucunda, siyasi pazarlama ve sosyal medyanın seçmen güveni, sadakati ve elektronik ağızdan ağıza iletişim üzerinde etkili olduğu bu etkileşimlerin de seçmen davranışlarını şekillendirdiği belirlenmiştir.	
20	Siyasal Pazarlama ve Siyasal İletişimde Post-Truth: Donald Trump Örneği	Yılmaz, Yolcu, Özkaynak & Aykaç	2020	Nitel	Pazarlama	Doküman İnceleme	Araştırma sonucunda ise toplumun büyük bir kısmı tarafından güvenilir ve gerçekleri çarpıtıcı olarak görülen bir liderin bile önemli bir ülke olan ABD'de başkan seçilebilmesi, seçmen davranışlarının değişmediği anlamına geldiği bulgusu elde edilmiştir.	
21	Bölgesel Güç Olma Bağlamında Siyasal Pazarlama Açısından Kamu Diplomasisi: Kurtlar Vadisi Dizi Haberleri Söylem Analizi	Kılıçarslan	2021	Nitel	Pazarlama ve Kamu Yönetimi	Söylem Analizi	Çalışma sonucunda Türk dizi endüstrisi, küreselleşme süreci ve güçlenen medya sektörü sayesinde metaların küresel ve bölgesel düzlemde dolaşımını kolaylaştırdığını ve Türk dizilerinin, hem ekonomik güç olarak pazarlama alanında etkili olduğu hem de içerdikleri siyasi iletiler sayesinde	

								siyasal pazarlama açısından önemli bir rol üstlendiği ifade edilmiştir.
22	Türkiye'de Siyasal Pazarlama Alanında Yayınlanan Tezlerin Bibliyometrik Analizi	Aslan	2021	Nicel	Pazarlama	Literatür İncelemesi	Tezlerin yüksek lisans düzeyinde olup, tezlerin büyük bir kısmı 2019 yılında tamamlanmıştır. Araştırmaların çoğu işletme yönetimi alanında değerlendirilmeye alınmış olup siyasal pazarlama alanında yazılan tezlerin yıllara göre sınıflandırılması incelendiğinde ilk yıllarda daha az sayıda çalışmanın yürütüldüğü görülmektedir. Zaman içerisinde bu alanda daha fazla çalışma yapıldığı tespit edilmiştir	
23	Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri: Ankara İli Örneği	Çelik	2022	Nicel	Pazarlama	Tüketici Seçmen	Siyasal pazarlama faaliyetlerinin seçmen tercihleri üzerinde etkili olduğu sonucu ifade edilmiştir.	
24	Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Lider Unsurunun Sosyolojik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme	Ayparçası	2023	Nitel	Sosyoloji ve Pazarlama	Kavram Analizi	Liderlerin toplumdaki yaşayan bireyler tarafından üstün kişiliğe veya özelliklere sahip kimseler olduğu sonucuna varılmıştır.	
25	Siyasal Pazarlama Aracı Olarak Siyasal Reklam: 2023 Türkiye Cumhurbaşkanlığı Seçimi Örneğinde Göstergibilimsel Bir Analiz	Çakmak & Tavlan	2023	Nitel	Pazarlama	Tüketici Seçmen	Yapılan çalışma sonucunda her iki adayın da kendi siyasi stratejilerine uygun temaları tercih ettikleri, Recep Tayyip Erdoğan'ın duygusal ve dilsel işaretlerle desteklenen mesajlarla güçlü bir lider olduğu, Kemal Kılıçdaroğlu'nun ise neşeli ve canlı dilsel işaretlerle sorunları ele alan ve çözüm vaatleri içeren mesajlara ağırlık verdiği belirlenmiştir.	
26	Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılında Siyasal Pazarlama: Uluslararası ve Türkçe Literatürün Bibliyometrik Karşılaştırılması	Özkaynar	2023	Nicel	Pazarlama	WOS ve Dergipark	Çalışmada, elde edilen bilgiler ile politik pazarlama araştırmasının mevcut durumunun haritası çıkarılmış ve daha ileri araştırmalar için potansiyel konuların belirlenmesine yönelik bir altyapı sağlayarak	

							araştırmacılar, uygulayıcılar ve politika yapıcılar açısından politik pazarlama araştırmasının gelişimi, çeşitliliği ve gelişen temaları hakkında kapsamlı bir genel bakış sunmaktadır.
27	Siyasal Pazarlama Yöntemlerinin 2023 Seçimlerinde Gençler Üzerinde Etkilerine İlişkin Projeksiyonel Yaklaşımların Analizi	Çakır	2023	Nitel	Pazarlama	Tüketici Seçmen	Çalışma sonucunda genç seçmenlerin politika tercihlerinin parti ideolojisi ve liderlik personelinden etkilendiği gösterilmiş, ancak kararsız seçmenlerin siyasal pazarlama tekniklerinden etkilenebileceğini, kişisel iletişim ve teknolojideki gelişmelerin siyasal pazarlamanın etkililiğinde önemli rol oynadığı tespit edilmiştir.
28	Siyasal Pazarlama Süreçlerinde Dijital Kampanyalar: 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri	Ünür	2024	Nitel	Pazarlama	Metin Madenciliği ve İçerik Analizi	Yapılan analiz sonucunda adayların siyasal pazarlama stratejileri, iktidar veya muhalefet pozisyonlarına göre şekillendiği belirtilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaların çoğunluğunda nitel araştırma yöntemi ile altı çalışmanın ise nicel araştırma yöntemi kullanılarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Çalışmaların iki ya da daha fazla yazarlı olduğu ve araştırmaların genel temasının, siyasal pazarlamanın ve liderlik özelliklerinin seçmen kararları üzerindeki belirleyici rolü ve sosyal medyanın giderek artan etkisi üzerine yoğunlaştığı bilgisine ulaşılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ ve VERİ TOPLAMA

Çalışma, siyasal pazarlama kapsamında Sivas ili seçmenlerinin belediye başkan seçiminde oy verme kararına etki eden unsurların belirlenmesi amacı ile yapılmıştır. Siyasi aktörlerin seçmenlerin ilgisini çekerek desteklerini kazanması ve etkileyici bir iletişim stratejisi kullanarak politik hedeflerini gerçekleştirmesi açısından önemlidir. Ayrıca, siyasal pazarlama demokratik süreçlerde bilinçli seçim yapma yeteneğini artırabilir ve siyasi katılımı teşvik edebilir. Bu nedenle, siyasal pazarlama konusu üzerinden yapılan bu çalışma demokratik toplumlarda siyasi aktörlerin yaptığı iletişim etkinliklerinin, seçmenin oy verme kararına ne derece etki ettiği konusunda önemli bir araç olacaktır. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile yapılan çalışmada veri toplama yöntemi olarak görüşme tercih edilmiştir. Çalışmada seçilen/seçilecek belediye başkanlarının demografik özellikleri, etkileşim için yaptıkları strateji ve uygulamaların seçmenlerin oy verme kararına ne derece etki ettiği ölçmek üzere bir görüşme formu hazırlanmış ve çeşitli katılımcılardan oluşan örneklem grubuna yüz yüze olarak uygulanmıştır. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinde, belirli kriterler doğrultusunda, incelenmek istenen olguya dair en fazla bilgi sağlayacak kişileri seçmesine olanak tanınması, seçmenlerin belediye başkan seçim

tercihlerindeki etkili olan unsurlar ile ilgili derinlemesine bilgi toplamak, farklı sosyo-ekonomik, kültürel ve demografik grupların görüşlerini vakıf olmak, konuyu daha derinlemesine anlamak etken olmuştur. Ayrıca amaçlı örnekleme yöntemi rastgele belirlenen örneklemlerden daha zengin verilere ulaşmak ve çalışmanın inanılabilirliğini artırmak (Baltacı, 2018:258) için tercih edilmiştir. Katılımcılara görüşme formu verilmeden önce siyaset ile ilgileniyor musunuz?, siyasetçileri takip ediyor musunuz?, seçimler ile ilgileniyor musunuz şeklinde sorular sorulmuş ve bu sorulara evet yanıtı veren kişiler örnekleme dahil edilmiştir. Uygulamada, araştırmaya anlamlı katkı sağlayan ve tekrar eden bilgilere ulaşınca kadar devam edilmiş ve doyumluğa ulaşıldığında 20 olarak örneklem sayısına karar verilmiştir. Çalışmada görüşme formu için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurul biriminden onay alınmıştır. Araştırmanın görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde seçmenlerin seçimlerine etki eden unsurlarının belirlenmesine yönelik ifadelerin yer aldığı 13 soru ikinci bölüm ise katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik 6 adet sorudan oluşmaktadır. Düzenlenen görüşme formu toplamda 20 kişiye uygulanmıştır. Çalışmanın evrenini Sivas'ta bulunan seçmenler oluşturmaktadır. Hazırlanan sorular siyasal partilerin politik pazarlama uygulamaları ile siyasal pazarlama uygulamalarının seçmen tercihleri üzerine etkileri, siyasal pazarlamada adayın ve aday belirleme sürecinin seçmenin oy verme kararındaki etkisi üzerine literatür araştırması sırasındaki çeşitli kaynaklardan faydalanarak hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme sorularının 1-6 sorular Eroğlu ve Bayraktar (2010) çalışmasından, 7-12. sorular Keresteci ve Akyol (2006) çalışmalarından, 13. soru Çaha ve Guida (2009) çalışmalarından faydalanılarak elde edilmiştir.

5. BULGULAR

Görüşme tekniği kullanılarak elde edilen veriler 20 katılımcının verdiği cevaplar neticesinde analiz edilmiştir. Katılımcılar, yöntem kısmında siyaset ile ilgileniyor musunuz?... v.b şeklinde sorular 3 soru ile amaçlı örnekleme yöntemine uygun olarak konuyla ilgili olan kişilerden seçilmiştir. Katılımcılara tarafsızlık ilkesine uygun olarak belirli yanıtlara yönlendirilen ifadelerden kaçınılmıştır. Görüşmeler 01.05.2024- 01.06.2024 tarihlerinde, 31 Mart 2024 yerel seçimlerden kısa bir süre sonra yapılmıştır. Verilerin bu tarihte toplanmasında yerel seçimlerin kısa süre önce yapılması ve katılımcıların oy verirken tercihlerine etki eden unsurların ne olduğunu belirlemek etkili olmuştur. Toplanan veriler SPSS VE Excel programları ile tablollaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 2. de gösterilmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Bilgiler

		f	%			f	%		
Cinsiyet	Kadın	9		18-31	12	Gelir	f	%	
	Erkek	11	Yaş	32-45	6	2000-17.002	4		
				46-59	1	17.203-32.005	8		
Toplam		20	60-+	1	32.006-+	8			
		f	%	Toplam	20	Toplam	20		
Eğitim	İlköğretim	-		Medeni durum	f	%	Meslek	f	%
	Lise	2		Evli	8		Hemşire	1	
	Lisans	16		Bekâr	12		Öğrenci	5	
	Lisansüstü	2		Toplam	20		Serbest meslek	7	
Toplam		20				Mühendis	3		
						Memur	3		
						Öğretmen	1		
						Toplam	20		

Cinsiyet açısından katılımcılar değerlendirildiğinde %45'i kadın %55' i ise erkeklerden oluşmaktadır. Yaş değişkeni açısından ise çoğunluğun 18-31 yaş grubunda olduğu (%60) anlaşılmaktadır. Gelir açısından da 17.203-32.005 ve 32.006 TL üzeri gelir gruplarının her biri katılımcıların %40'ını oluşturmaktadır. Eğitim durumlarına bakıldığında ise katılımcıların %80'ini lisans mezunudur. Katılımcıların çoğunluğunun bekar olduğu ve meslek dağılımında ise serbest meslek %35 ve öğrencilerin %25 oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Belediye Başkan Seçiminde Tutundurma (İletişim) Unsurlarının Etkisini Belirlemeye Yönelik Bilgiler

Sorular		f	%
1.Belediye Başkan seçiminizde partinin ideolojisi etkili midir?	Evet	14	%70
	Hayır	6	%30
2.Belediye Başkan seçiminizde yüz yüze yapılan propaganda sizi etkiler mi?	Evet	14	%70
	Hayır	6	%30
3.Belediye başkan seçiminizde kitle iletişim araçlarıyla yapılan propaganda sizi etkiler mi?	Evet	5	%25
	Hayır	15	%75
4. Belediye başkan seçiminizde bilgi vermeyi amaçlayan propaganda sizi etkiler mi?	Evet	14	%70
	Hayır	6	%30
5. Belediye başkan seçiminizde siyasi partilerin seçim öncesi uyguladıkları reklam kampanyaları tercihleriniz üzerinde etkili midir?	Evet	2	%10
	Hayır	18	%90
6.Kamuoyu araştırmalarının sonuçları tercihlerinizi etkiler mi?	Evet	7	%35
	Hayır	13	%65
7. Belediye başkan seçiminizde parti sloganları etkili midir?	Evet	3	%15
	Hayır	17	%85

Tablo 3' e göre katılımcıların %70'i, belediye başkanlığı seçiminde partinin ideolojisinin kendilerini etkilediğini belirtmiştir. Bu, seçmenlerin çoğunluğunun oy tercihlerinde parti politikalarının büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Katılımcıların %70'i yüz yüze yapılan propagandanın kendilerini etkilediğini ifade etmiştir. Bu, doğrudan iletişim kurulan seçmenlerin, yüz yüze etkileşimlerden oldukça etkilendiğini ortaya koymaktadır. Sadece %25'lik bir kesim kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandanın kendilerini etkilediğini belirtmiştir. Bu sonuç, televizyon, radyo ve internet üzerinden yapılan kampanyaların seçmenler üzerinde sınırlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. %70 oranında bir katılımcının, bilgilendirici propagandadan etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu, seçmenlerin rasyonel bilgiye dayalı kararlar almayı tercih ettiklerini göstermektedir. Siyasi partilerin reklam kampanyalarının etkisinin oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların %90'ı bu kampanyaların kendilerini etkilemediğini söylemiştir, bu da reklamlara yapılan harcamaların beklenen sonucu vermediğini işaret edebilir. Katılımcıların %35'i kamuoyu araştırmalarının sonuçlarının tercihlerinde etkili olduğunu

belirtmiştir. Bu sonuç, anketlerin seçmen kararları üzerinde belirli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Parti sloganlarının etkisinin ise düşük olduğu anlaşılmaktadır (%15).

Tablo 4. Belediye Başkan Seçiminde Oy Verme Kararını Sağlayan Faktörlerin

8.Belediye başkan seçiminizde Oy verirken karar vermenizi sağlayan faktörleri en önemliden en önemsiz doğru sıralayınız.(1-7)							
Öncelik sırası	Parti	Lider	Yerel Aday	Parti Programı	Parti ideolojisi	Partinin Kadrosu	Demokrasi Anlayışı
1	3	7	3	-	4	1	3
2	7	4	-	2	3	1	4
3	2	2	6	1	3	6	1
4	1	1	4	4	4	3	4
5	2	3	4	1	4	2	3
6	2	2	2	4	-	6	1
7	3	1	1	8	1	1	4
Toplam	20	20	20	20	20	20	20

Belirlenmesi

Tablo 4 incelendiğinde katılımcılara “Belediye başkan seçiminizde Oy verirken karar vermenizi sağlayan faktörleri en önemliden en önemsiz doğru sıralayınız” şeklinde soruya verilen yanıtlar neticesinde katılımcıların çoğunluğu (7 katılımcı) parti faktörünü ikinci öncelikte olduğunu belirtmişlerdir. Lider faktörünün ise çoğunluğun (7 katılımcı) birinci sırada önemli olduğu şeklinde yanıt verdiği anlaşılmaktadır. Yerel aday faktörünün üçüncü (6 katılımcı), parti programının yedinci (8 katılımcı), parti kadrosunun üçüncü (6 katılımcı) sırada öncelik verildiği bilgisine ulaşılmıştır. Parti ideolojisinde ise birinci öncelik olduğunu düşünen katılımcı sayısı 4 iken demokrasi anlayışı faktöründe ise birinci önemlilik durumunda olduğunu düşünen katılımcı sayısı üçtür. Dolayısıyla katılımcıların belediye başkan seçimlerinde oy verirken karar vermelerini sağlayan birinci sırada önemli olduğu düşünülen faktörün lider olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Belediye Başkanların Olumsuz Yanlarının Belirlenmesi

Belediye Başkanlarının Olumsuz Yanları	f	%
Güvenilmez	13	%65
Kavgacı	1	%5
Korkak	1	%5
Düşük eğitim düzeyi	2	%10
Olumsuz aile yaşantısı	0	0
Yalancı	2	%10
Hayalperest	1	%5
Toplam	20	%100

Katılımcılara iletilen belediye başkanlarının olumsuz yanlarının neler olduğunu düşünüyorsunuz? Şeklindeki soruya verilen yanıtlar kategorilere ayrılmıştır. İlgili sorunun alındığı ölçekteki (Keresteci ve Akyol (2006) değişkenler (güvenilmez, kavgacı, korkak vb.), katılımcıların verdiği yanıtlarla örtüştüğünden önceden belirlenmiş kavramlardan yola çıkarak kategorileştirilmiştir. Bu anlamda bu kategoriler güvenilmez, kavgacı, korkak, eğitim düzeyi düşük v.b. şeklindedir. Buna göre katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%65), liderlerin en olumsuz yönü olarak güvenilmez olmalarını belirtmiştir. Diğer faktörler ise nispeten daha düşük seviyede olumsuzluk olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 6. Politika ile İlgili Haber Takip Kaynaklarının Belirlenmesi

Katılımcıların politika haberlerini takip ettikleri kaynaklar	f	%
TV	2	%10
Gazete	2	%10
Radyo	2	%10
İnternet	5	%25
Sosyal Medya	13	%65
Diğer	0	0
Toplam	20	100

Katılımcılara yöneltilen politika ile haberleri nereden takip ediyorsunuz? Şeklindeki açık uçlu soruya verilen yanıtlar neticesinde Tablo 6' da belirtilen kategoriler oluşturulmuştur. Yine bu kategorilerin oluşturulmasında da Tablo 5'de olduğu gibi yapılan içerik analizinde veriler önceden belirlenmiş kavramlardan yola çıkarak belirlenmiştir (TV, Gazete vb.). Katılımcıların çoğunluğu (%65) sosyal medya üzerinden politika haberlerini takip etmektedir. Geleneksel medya kaynakları (TV, gazete, radyo) çok az tercih edilmektedir, bu da dijital medyanın politik haber takibindeki önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların Belediye Başkan Seçimlerinde Seçimlerine Etki eden Seçim Çalışmasının Belirlenmesi

Seçimlere Etki eden Seçim Çalışma	f	%
Mitingler	10	%50
TV Programları	8	%40
Parti tarafından verilen hediyeler	0	0
Basın ilanları	0	0
Ev ziyaretleri	0	0
Diğer	2	%10
Toplam	20	%100

Katılımcılar açısından mitingler en çok ilgi çeken etkinlik olarak öne çıkmaktadır (%50). TV programları da ikinci sıradadır. Diğer faaliyetler ise çok az ilgi görmektedir. Oluşturulan kategoriler (Keresteci ve Akyol (2006) çalışmasındaki ölçekte yer alan değişkenler ile uyduğu için önceden belirlenen kavramlardan yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Tablo 8. Belediye Başkan Adaylarının Fikir ve Politikalarını Öğrenme Kaynakları

Belediye Başkan Adaylarının Politikalarını Öğrenme Araçları	f	%
Parti Programları	2	%10
Broşür	0	0
Seçim Bildirgeleri	2	%10
Medya	10	%50
Miting ve Geziler	6	%30
Afişler	0	0
İlan	0	0
Toplam	20	%100

Katılımcılar en çok medya (%45) ve mitingler (%30) aracılığıyla adayların fikirlerine ulaşmaktadır. Yazılı materyaller (broşür, afiş, ilan) ise oldukça az tercih edilmektedir. Katılımcılar ayrıca medya aracı olarak en çok sosyal medyayı tercih ettiklerini ifade etmiştir.

Tablo 9. Belediye başkanı seçiminde Promosyon Çalışmalarının Etkisinin Belirlenmesi

Promosyonların etkisi	f	%
İlgi uyandırıyor	2	%10
İkna ediyor	4	%20
İletişimi sağlıyor	3	%15
Dikkat çekiyor	4	%20
Etkisi yok	7	%35
Toplam	20	%100

Katılımcıların çoğunluğu (%35) promosyon çalışmalarının kendileri üzerinde hiçbir etkisi olmadığını belirtmiştir. Ancak %20'lik bir kesim promosyonların kendilerini ikna ettiğini söylemiştir. Burada belirlenen kategoriler ise (ilgi uyandırıyor, ikna ediyor vb.) görüşme formunda yer alan “Belediye başkanı seçiminde promosyon çalışmaları sizde nasıl bir etki bırakıyor” şeklindeki sorunun oluşmasında faydalanılan Çaha ve Guida (2009) çalışmasındaki ölçekteki değişkenlerden esinlenilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların verdikleri yanıtlar ilgili çalışmadaki (Çaha ve Guida, 2009) ölçekteki bulunan sorudaki değişkenler ile benzeştikten önce belirlenmiş kavramlardan yola çıkarak kategorileştirme yöntemi tercih edilmiştir.

6. SONUÇ

Bu çalışma, siyasi pazarlama kapsamında belediye başkanı seçiminde oy verme kararına etki eden unsurların belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla yapılan çalışma sonucunda seçmen tercihlerinin siyasi pazarlama faaliyetleri ile nasıl etkilendiğini ortaya koymaktadır. Cinsiyet açısından katılımcıların %45'inin kadın, %55'inin erkek olduğu, yaş dağılımında ise çoğunluğun 18-31 yaş grubunda yer aldığı görülmüştür. Gelir ve eğitim durumlarına bakıldığında ise, gelir seviyesinin %40'ının 17.203-32.005 TL ve %40'ının 32.006 TL üzerinde olduğu, katılımcıların %80'inin lisans mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Meslek dağılımında serbest meslek sahipleri %35, öğrenciler ise %25 ile öne çıkmıştır. Ayrıca katılımcıların çoğunluğunun bekar olduğu tespit edilmiştir.

Siyasi partilerin ideolojisi ve yüz yüze yapılan propaganda çalışmaları, seçmenler üzerinde etkili tutundurma unsurları olarak öne çıkmaktadır. Katılımcıların %70'i parti ideolojisinin oy tercihlerini etkilediğini ve aynı oranda yüz yüze yapılan propagandanan etkilendiğini belirtmiştir. Kitle iletişim araçlarıyla yapılan propagandanın (%25) ve siyasi partilerin reklam kampanyalarının (%10) etkisinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu, televizyon, radyo ve internet üzerinden yapılan kampanyaların sınırlı bir etki yarattığını ortaya koymaktadır. Seçmenlerin %70'i bilgilendirici propagandanın kendileri üzerinde etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu sonuç, seçmenlerin rasyonel ve bilgiye dayalı kararlar almayı tercih ettiklerini göstermektedir. Diğer yandan, kamuoyu araştırmalarının sonuçlarının seçmenler üzerinde belirli bir etkisi olduğu (%35) ve parti sloganlarının (%15) düşük bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılar, liderlerin en olumsuz yönü olarak güvenilmezliklerini (%65) işaret etmiş ve bu durum, seçmenlerin lider tercihlerini belirlerken güven faktörüne büyük önem verdiklerini göstermektedir. Sosyal medya, katılımcıların %65'i tarafından politika haberlerini takip etmek için en çok tercih edilen kaynak olarak öne çıkarken, geleneksel medya araçları çok az tercih edilmektedir. Mitingler (%50), seçmenler tarafından en çok ilgi gören etkinlik olarak belirlenmiştir. Katılımcılar, adayların fikirlerine en çok medya (%45) ve mitingler (%30) aracılığıyla ulaşmaktadır. Promosyon çalışmalarının seçmenler üzerindeki etkisi ise oldukça

sınırlıdır. Katılımcıların %35'i promosyonların kendileri üzerinde hiçbir etkisi olmadığını ifade etmiştir.

Siyasi kampanyaların etkili olup olmadığını anlamak, partilerin stratejilerini şekillendirmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Seçmenlerin oy tercihlerini hangi unsurların etkilediğini bilmek, siyasi pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi ve seçim kampanyalarının daha etkili hale getirilmesi açısından önemli bir veri sunmaktadır. Çalışmanın bulguları, özellikle yüz yüze propaganda ve ideolojik tutundurma unsurlarının etkili olduğunu, kitle iletişim araçları ve reklamların ise beklenen sonuçları vermediğini ortaya koymaktadır. Dijital medya araçlarının önemi ve güven faktörünün lider tercihinde belirleyici olduğu da çalışmanın dikkat çektiği önemli bulgulardan biridir. Bu sonuçlar, seçim stratejilerinin gelecekte daha doğru şekilde planlanmasına yardımcı olabilir.

Çalışma sonuçları literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında sosyal medya ve iletişim araçlarındaki seçim faaliyetlerinin seçmenler üzerindeki etkili olması bakımından araştırmaları desteklemektedir (Tehci, 2020; Kılıçarslan, 2021; Çakır, 2023). Yine genel anlamda siyasal pazarlama faaliyetlerinin seçmen kararlarında etkili olması sonucu bakımından çalışmalar ile örtüşmektedir (Eroğlu ve Bayraktar, 2010; Çelik, 2022). Bu çalışmanın, belediye başkan adaylarının yapmış oldukları propaganda ve kamuoyu araştırmalarının seçmen kararlarında etkili olduğu sonucu ile (Kaleli & Denkeli, 2015) çalışmalarını, parti ideolojisinin seçmenleri etkilemesi bakımından da (Demirtaş & Oran, 2015; Bayraktaroğlu, Uzun & Özkaç, 2016) araştırmalarını desteklemektedir. Çalışmanın diğer sonuçları ile ilgili literatürde araştırmaya rastlanmaması karşılaştırmayı mümkün kılmasa da ilgili yazındaki boşluğu doldurması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın kısıtları ise araştırma için verilerin 01.05.2024 - 01.06.2024 tarihleri arasında toplanması ve katılımcıların Sivas ili seçmenlerinden oluşmasıdır.

Tüm bu bilgiler ışığında katılımcıların büyük çoğunluğu yüz yüze propagandanın etkilendiğini belirtmiştir. Bu unsurun etkisini daha iyi anlayabilmek için farklı demografik gruplar (yaş, eğitim, gelir, meslek) arasında yüz yüze propagandanın etkisi karşılaştırılabilir. Ayrıca, yüz yüze temasların içerikleri, mesajın türü, sürekliliği ve bu temasları yapan kişilerin (aday, parti temsilcileri, gönüllüler) etkisi gibi faktörler derinlemesine incelenebilir. Çalışma, seçmenlerin çoğunluğunun sosyal medyayı politika haberlerini takip etmek için kullandığını göstermektedir. İlerleyen araştırmalarda, sosyal medya platformları arasında (Facebook, Twitter, Instagram, YouTube vb.) farklar incelenerek, hangi platformların daha etkili olduğu ve hangi tür içeriklerin (videolar, paylaşımlar, canlı yayınlar) seçmen üzerinde daha fazla etki yarattığı araştırılabilir. Ayrıca sosyal medya etkisinin demografik ve coğrafi değişkenlerle nasıl farklılaştığı incelenebilir. Araştırmada, siyasi reklamların seçmenler üzerindeki etkisinin düşük olduğu görülmüştür. Bu sonucun daha ayrıntılı incelenmesi, reklamların içeriği, süresi, platformu (TV, internet, sosyal medya) gibi unsurların seçmen üzerindeki etkisinin nasıl optimize edilebileceği konusunda faydalı bilgiler sağlayabilir. Aynı zamanda, farklı türde reklamların (bilgilendirici, duygusal, mizahi) seçmen davranışına etkisi derinlemesine araştırılabilir. Çalışmanın sonuçları, seçmenlerin rasyonel bilgiye dayalı propagandalardan etkilendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, ileride yapılacak çalışmalar, bilgilendirici propagandanın nasıl daha etkili hale getirilebileceğini araştırabilir. Adaylar ve partilerin sunduğu politikaların anlaşılır ve detaylı bir şekilde nasıl iletileceği üzerine stratejiler geliştirilebilir. Bilgilendirici propagandanın seçim dönemleri dışında da kullanılıp kullanılmaması, uzun vadeli seçmen davranışları üzerinde nasıl bir etki yarattığı da incelemeye değerdir. Bu çalışma, katılımcıların büyük bir kısmının liderlerde

güvenilirlik aradığını ortaya koymuştur. İleriki araştırmalarda, seçmenlerin liderlere duyduğu güvenin hangi faktörlere dayandığını incelenebilir. Liderlerin geçmişi, kişisel hayatı, liderlik tarzı, kamuoyundaki itibarı gibi faktörlerin güven üzerindeki etkisi daha ayrıntılı şekilde analiz de yapılabilir. Ayrıca, güvenilirlik algısının medya ve sosyal medya tarafından nasıl şekillendirildiği üzerine çalışmalar ileriki çalışmalar için önerilebilir. Yine gelecekte yapılacak çalışmalarda, promosyon materyallerinin içeriği, dağıtım yöntemi ve hedef kitleye uygunluğu da incelenebilir. Bu önerilerin ve çalışma sonuçlarının, hem akademik çalışmalara ve siyasi partilerin seçim stratejilerine katkı sağlaması hem de seçmen davranışlarının daha derinlemesine anlaşılmasına ışık tutabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, F. (2014). Yerel seçimlerde uygulanan siyasal pazarlama uygulamalarının seçmenler üzerindeki etkisi: Isparta ili örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Akbıyık, F., & Çağlar, N. (2023). Evaluating the perception of marketing communication in political marketing from a generational perspective. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 5. Yıl(12), 25-39.
- Akgün, B. (2002). Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akın, E., & Özbezek, B.D. (2017). User tendencies towards the political Word of mouth communications over the social media. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*, 8(1), 21-46.
- Andaç, A., & Akbıyık, F. (2016). Siyasal pazarlama açısından sosyal medya kullanımı: Isparta ili örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3).
- Aslan, R. (2021). Türkiye’de siyasal pazarlama alanında yayınlanan tezlerin bibliyometrik analizi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(39), 698-721.
- Atilla, N. (1997). Politika pazarlaması örnekleriyle türkiye’de politika pazarlaması ve bir kampanya araçları etkinlik araştırması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Aydoğan, B. (2007). Politik pazarlama ve politik pazarlama uygulamalarına yönelik eğilimler: üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama (Yayın No. 220630) [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Ayparçası, M. (2023). Siyasal pazarlama süreçlerinde lider unsurunun sosyolojik rolü üzerine bir değerlendirme. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, 4(4), 93-114.
- Aziz, A. (2012). Siyasal iletişim Ankara: Nobel Yayınları.
- Aziz, A. (2014). Siyasal iletişim. Ankara: Nobel Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *BEÜ SBE Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Bayraktaroğlu, F., Uzun, T., & Özkoç, H.H. (2016). Siyasal pazarlama kapsamında seçmenlerin stratejik oylama eğilimleri üzerine bir araştırma: menteşe örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3).
- Bayraktaroğlu, G. (2002). Geleneksel pazarlamada politik pazarlamanın yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 58-84.

- Çakır, B. (2023). Siyasal pazarlama yöntemlerinin 2023 seçimlerinde gençler üzerinde etkilerine ilişkin projeksiyonel yaklaşımların analizi. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 9(2), 37-43.
- Çakmak, F., & Tavlan, H. (2023). Siyasal pazarlama aracı olarak siyasal reklam: 2023 Türkiye cumhurbaşkanlığı seçimi örneğinde göstergebilimsel bir analiz. *4. BOYUT Medya Ve Kültürel Çalışmalar Dergisi* (23), 23-51.
- Çelik, R. (2022). Siyasal pazarlama uygulamalarının seçmen tercihleri üzerine etkileri (Ankara İli Örneği). *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 47-66.
- Demirtaş, M. C., & Orçun, Ç. (2015). Siyasal pazarlama uygulamalarının ilk kez oy kullanacak seçmenler üzerindeki etkilerine yönelik bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 41-48.
- Demirtaş, M.C., & Özgüven, N. (2012). Siyasal pazarlama uygulamaları açısından belediye başkanlarının web sitelerinin değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 238.
- Divanoğlu, S.U. (2008). Seçim kampanyalarında siyasal pazarlama karması elemanlarının yeri ve önemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 103.
- Divanoğlu, S.U. (2017). Siyasal İletişim Sürecinin Belirleyicileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 62. ss. 399-415.
- Doğan, Ş. (2020). Siyasal pazarlama iletişimde beden dili: 31 mart 2019 Türkiye yerel seçimlerine yönelik bir çözümleme. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 10(2), 204-220.
- Ekinci N. (2014) Siyasal iletişim çalışmalarında kapsam ve yaklaşım sorunsalı. *İletişim ve Diploması*(4), 5-24.
- Eroğlu, A. H., & Bayraktar, S. (2010). Siyasal pazarlama uygulamalarının seçmen tercihleri üzerine etkileri – İzmir ili örneği -. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (12), 187-207.
- Geçer, E. (2018). Political marketing in a Turkish context: values and practices. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 129-148.
- Göksu, O. (2019). Siyasal liderlikte yeni bir model önerisi: recep tayyip erdoğan örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(3), 1058-1080. <https://doi.org/10.21547/jss.491824>.
- Gürbüz, E. ve İnal, M.E. (2004), Siyasal pazarlama. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım .
- İnal, M.E. (1998). Kar amacı gütmeyen kuruluşlarda pazarlama planlaması ve üniversiteler üzerine bir araştırma. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul.
- Kaleli, S., & Denkel, Ç. (2019). Yeltsin sonrası dönem Putin'in siyasal pazarlama çalışmaları 2000-2008 dönemi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(1), 289-308.
- Kalender, A., Siyasal İletişim, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005.
- Karaçor, S. (2012). Siyasal katılım açısından siyasal pazarlama ve seçim kampanyalarının önemi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (25). ss.81-93.
- Kılıçaslan, E. (2021). Bölgesel güç olma bağlamında siyasal pazarlama açısından kamu diplomasisi: kurtlar vadisi dizisi söylem analizi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5(14), 167-185.
- Kotler, P. (1972). Pazarlama yönetimi, (Çev. Yaman Erdal) c.2, Beta Basım Yayınevi, Northwestern, University, İstanbul.
- Limanlılar, M. (1991), Siyasal pazarlama. *Pazarlama Dünyası Dergisi*, (5), ss.29-39.

- Okumuş, A. (2007). Pazarlama anlayışında siyasal pazarlamanın yeri ve pazar konumlarına göre siyasi partilerin stratejik analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17): 157-172.
- Özkan, A. (2004). Siyasal iletişim. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Özkaynar, K. (2023). Political marketing in the 100th year of the republic of Turkey: A bibliometric comparison of international and Turkish literature. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(49-1), 329-344.
- Pirtini, S. (2012). Seçim kampanyalarında siyasal pazarlama yaklaşımı açısından ilişki pazarlaması boyutu ve bütünlüklü pazarlama iletişimi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (18).
- Polat, C., & Külter, B. (2011). Genç ve potansiyel seçmenler gözüyle siyasi lider özelliklerinin değerlendirilmesi: siyasal pazarlama bakış açısıyla lise ve üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (35), 191-213.
- Polat, C., Gürbüz E. ve İnal, M.E. (2004). Hedef Seçmen: Siyasal pazarlama yaklaşımı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ruşen Keleş, R. (1998). Belediye Başkanı. Kamu Yönetimi Sözlüğü, 1. Basım, TODAİE Yayını, Ankara.
- Şener, T., & Aydın, S. Z. (2018). Siyasal pazarlama anlayışı çerçevesinde adayın ve aday belirleme sürecinin seçmenin oy verme kararındaki etkisi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 193-209.
- Tan, A. (2002). İlke ve uygulamalarıyla politik pazarlama. 1.Basım, Papatya Yayıncılık, İstanbul.
- Tan, Ahmet (1998). Politik pazarlama ve Kahramanmaraş örneği. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sivas.
- Tatar, A. (2019). Siyasal pazarlama açısından siyaset kurumu imajının seçmenler tarafından algılanması ve Iğdır iline yönelik bir inceleme. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2810-2836.
- Tehci, A., & Yıldız, S. (2020). Siyasal pazarlama sürecinde sosyal medya ve elektronik ağızdan ağıza iletişime yönelik yapısal bir model önerisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 95-118.
- Tek, Ö. B. (1999). Pazarlama ilkeleri Türkiye uygulamaları, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tolan, B. (1983). Toplum bilimlerine giriş-sosyal ve sosyal psikoloji, Savaş Yayınları, Ankara.
- Tunca, E.A., & Koldaş, N.A. (2014). Siyasal iletişim ve siyasal pazarlama perspektifinden 2013 KKTC erken genel seçimine katılan partilerin yürüttükleri seçim kampanyaları. *İletişim ve Diplomasi*(4), 49-81.
- Uslu, Z. K. (1996). Siyasal iletişim ve 24 Aralık 1995 genel seçimleri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 11, 785-803.
- Uztuğ, F. (199). Siyasal Marka: Seçim kampanyaları ve aday imajı, Mediacat Yayınları, Ankara.
- Ünnü Ayyıldız, N. A. (2009). Politik pazarlamada pazar yönlülük ve otantik liderliğin önemi. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review* 9 (4): 1243- 1273.
- Ünür, E. (2024). Siyasal pazarlama süreçlerinde dijital kampanyalar: 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 139-176.
- Üste, R. B., Yüksel, B., & Çalışkan, S. (2007). 2007 genel seçimlerinde siyasal pazarlama tekniklerinin kullanımı ve İzmir ili örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007(15), 19-38.
- Yetkin, Ç. (2002). İletişim odakları kullanılarak türkiye totaliter bir yapıya sürükleniyor. *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafası - i Hukuk*, Yıl: 5, Sayı. 48, Eylül.

Yılmaz, A., Yolcu, T., Özkaynar, K., & Aykaç, Ö.S. (2020). Siyasal pazarlama ve siyasal iletişimde post-truth: Donald Trump örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 298-309.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve Teşekkür: Çalışmanın araştırma kısmını için herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırmaya yönelik olarak Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma Önerisi Etik Değerlendirme kurulundan 22.04.2024 tarihli ve 2024/17 karar sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Beyza ADIYAHŞI katkı oranı %50, Dr. Öğr. Üyesi Mualla AKÇADAĞ katkı oranı %50.

EBEVEYNLERE YÖNELİK KABUL VE KARARLILIK TERAPİSİ TEMELLİ GRUP MÜDAHALE PROGRAMLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF GROUP INTERVENTION PROGRAMS BASED ON ACCEPTANCE AND COMMITMENT THERAPY FOR PARENTS

 Sena EROL KARACA¹

 Fulya YÜKSEL ŞAHİN²

¹ Uzm. Psikolojik Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, senaerolkaraca@gmail.com

² Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, fusahin@yildiz.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
24.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
06.12.2024

ÖZET

Bu çalışmada, ebeveynlere yönelik Kabul ve Kararlılık Terapisi temelli hazırlanan grup müdahale programlarının doküman analizi yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında, Temmuz 2024 tarihinde TR Dizin, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Wiley Online Library, Science Direct, EbscoHost ve PubMed veri tabanlarında alanyazın taraması gerçekleştirilmiştir. Tarama, Türkçe ve İngilizce çalışmaları içerecek şekilde ve yıl sınırlaması olmaksızın yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda ulaşılan 2676 araştırma, belirlenen dahil etme ve dışlama kriterleri doğrultusunda değerlendirilmiş ve yedi çalışma araştırma kapsamında incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden "durum çalışması" deseni kullanılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak yazılı doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen çalışmalar, araştırmacılar tarafından "KKT Temelli Ebeveyn Grup Müdahale Çalışmaları Sınıflama Formu" oluşturularak incelenmiştir. Veriler, betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Araştırmaya dahil edilen çalışmalar; araştırma grubu, araştırma deseni, oturum sayıları ve süreleri, ölçme araçları, oturum içerikleri ve ulaşılan sonuçlar açısından incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında, ebeveynlerle yürütülecek Kabul ve Kararlılık Terapisi'ne dayalı grup müdahaleleri için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn, Kabul ve Kararlılık Terapisi, Grup müdahalesi, Doküman analizi.

ABSTRACT

This study aims to examine group intervention programs designed for parents based on Acceptance and Commitment Therapy (ACT) by using the document analysis method. A literature review was conducted in July 2024 across the TR Index, YÖK National Thesis Center, Wiley Online Library, Science Direct, EbscoHost, and PubMed databases. The review included studies in both Turkish and English, with no restrictions on publication year. A total of 2676 studies were identified and evaluated based on inclusion and exclusion criteria, with seven studies selected for detailed analysis. The research adopted a qualitative "case study" design, and written document analysis was used as the data collection method. The selected studies were examined using an "ACT-Based Parent Group Intervention Studies Classification Form" developed by the researchers. Data were analyzed using descriptive analysis. The studies were reviewed in terms of their research group, research design, number and duration of sessions, measurement tools, session content, and results. Based on the findings, various recommendations were proposed for implementing group interventions based on ACT with parents.

Keywords: Parent, Acceptance and Commitment Therapy, Group intervention, Document Analysis.

* Bu çalışma; birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığındaki doktora tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Psikolojik danışma sürecini yapılandırmada ve süreci daha etkili kılmada çok önemli bir yeri olan psikolojik danışma kuramlarının sayısı günümüzde 400'den fazladır (Işık, Ergüner Tekinalp, Üzbe Atalay ve Kaynak, 2022: xi). Bunların içerisinde, üçüncü dalga bilişsel davranışçı terapiler olarak adlandırılan kısımda yer alan Kabul ve Kararlılık Terapisi (KKT) (Coyne, McHugh ve Martinez, 2011), 1980'li yılların ortalarında Steven Hayes tarafından ortaya atılmıştır (Harris, 2022: 25). 1990'lı yıllardan itibaren, bağımsız bir model olarak alanda varlık göstermeye başlamıştır (Işık vd., 2022: 271). Bu anlamda KKT gerek yaygınlık gerekse de ampirik verilerle desteklenmesi açısından öne çıkan terapi modellerinden birisi olmuştur (Yavuz, 2015).

KKT, davranış analizinin alanlarından biri olan ve dil ve zihnin insan davranışlarıyla bağlantılarını inceleyen ilişki çerçevesine dayanmaktadır (Hayes, 2004; Walser ve Westrup, 2007). Dilin çift yönlü ve çoğu zaman da değerlendirici doğası sebebiyle insanların acı ve ıstırap yaşadığını, bu anlamda dilin işlevsiz kullanımının psikolojik olarak katılığı getirdiğini ileri sürer (Stoddard ve Afari, 2022: 27). KKT, ayrıca kökenlerini işlevsel bağlamsalılık felsefi yaklaşımından alır (Nalbant ve Yavuz, 2019). Bu yaklaşıma göre psikolojik olaylar, organizma ile çeşitli bağlamlar arasında devam eden etkileşimler kümesi olarak ele alınır (Hayes, 2004). Bu doğrultuda, kişinin düşünceleri içerik olarak geçersiz sayılmaz ya da alternatif geliştirilmez; kişinin o düşünceyle ilişkisi pragmatist bakış açısıyla yeniden düzenlenir (Nalbant ve Yavuz, 2019). Nitekim KKT'de anlamlı ve dolu dolu bir hayat yaşamak için çeşitli psikolojik becerileri öğrenme ve bu şekilde zorlayıcı düşünce ve duygularla etkili şekilde başa çıkmayı sağlama amaçlanır (Harris, 2022: 24).

KKT'ye göre, psikolojik olarak sağlıklı bir işleyişin merkezinde psikolojik esneklik vardır (Stoddard ve Afari, 2022: 28). Bu sebeple KKT'nin tüm müdahaleleri temelde psikolojik esnekliği geliştirmeyi hedeflemektedir. Psikolojik esneklik ise altı temel süreç üzerinde kurulu olarak yer alır ve geliştirilir. Bu süreçler; kabul, ayrışma, bağlamsal benlik, anda olma, değerler ve kararlı eylemdir (Hayes vd., 2004). Kabul; düşünce, duygu, anı gibi içsel yaşantılara açık olmak ve onların var olmalarına esnek bir şekilde izin vermek anlamına gelirken (Yavuz, 2015), geçmişte yaşanmış ancak kişiye zarar veren bir ilişki biçimiyle hatırlanan özel olayları da aktif ve bilinçli bir şekilde kucaklamayı içerir (Hayes vd., 2005). Ayrışma; kişinin işine yaramayan düşüncelerle kurduğu işlevsiz ilişkiyi değiştirerek, onları gerçekte olduğu haliyle yani sadece düşünceler olarak görmektir (Harris, 2021: 92). Bağlamsal benlik ise, bireyin deneyimlerinin içeriğini aşan bir benlik duygusuna işaret eden (Stoddard ve Afari, 2022: 30), düşünce ve hislerin gözlemlenebileceği psikolojik bir perspektiftir (Harris, 2022: 449). Anda olma; mevcut psikolojik veya fiziksel deneyimlere bilinçli bir şekilde dikkati vermek ve yaşantılarla bağlantı kurmaktır (Harris, 2022: 29). KKT'de çalışılması önemli olan değerler, yaşamda farklı alanlarda yapılmak istenen temel prensiplere karşılık gelir (Işık vd., 2022: 285). Kabul, ayrışma, anda olma ve bağlamsal benlik süreçleri; değerler doğrultusunda bir yaşam sürmek için gerekli psikolojik esnekliği kazanmaya yardımcı olarak kullanılır. Kararlı eylem ise, değerler doğrultusunda harekete geçmeye ve temelde bu yöndeki davranış değişikliklerine işaret eder (Stoddard ve Afari, 2022: 32). Bu altı sürecin tamamı birbiriyle ilişkili olarak ve psikolojik esnekliği geliştirme hedefi doğrultusunda birbirini destekleyerek çalışır (Hayes vd., 2005).

Alanyazında, KKT'nin etkililiğini inceleyen çeşitli araştırmalar mevcuttur. Çeşitli meta-analiz ve sistematik inceleme çalışmaları KKT'nin; anksiyete, depresyon, madde kullanım bozuklukları, yeme bozuklukları, kronik ağrı, stres gibi farklı psikolojik problemler üzerinde etkili sonuçlar

verdiğini göstermiştir (A-Tjak vd., 2015; Bai, Luo, Zhang, Wu ve Chi, 2020; Gloster, Walder, Levin, Twohig ve Karekla 2020; Onnik, Konstantinidou, Moskovich, Karekla ve Merwin, 2022). Bunun yanında KKT uygulamaları; otizm (Blackledge ve Hayes, 2006), pediatrik hastalıklar (Brown, Whittingham, Boyd, McKinlay ve Sofronoff, 2014), fiziksel sağlık sorunları (Bryne, Ghráda, O'Mahony ve Brennan, 2020) gibi farklı zorluklar yaşayan çocukların ebeveynleriyle de yürütülmüştür. Bu çalışmaların sonuçları ise umut verici olarak değerlendirilmiştir (Bryne vd., 2020). Psikolojik esneklik modelinin tüm süreçlerinin ebeveynlerde stresle başa çıkmada birer kaynak olarak kullanılabilmesi (Fung, 2018), ayrışma ve kabulün gelişmesinin yaşanan çeşitli zorlukları yönetmede ebeveynler için destekleyici olabileceği belirtilmiştir (Coyne vd., 2011). Bu bağlamda, ebeveynlerde KKT uygulamalarının önemli bir yerde olduğu söylenebilir.

Alanyazında çocuklar, ergenler ve yetişkinler için KKT müdahalelerinin arttığı ancak ebeveynlerle ilgili çalışmaların etkililiğine ilişkin kapsamlı incelemelerin bulunmadığı ifade edilmiştir (Bryne vd., 2020). Buna ek olarak, Türkiye'de KKT'ye duyulan ilgi yenidir (Tümlü, 2021). Bu yaklaşımı temel alan ve farklı çalışma gruplarıyla yürütülen araştırmaların yaygınlaştığı görülmekle birlikte, bunları bir bütün olarak ele alıp etkililiğini değerlendiren araştırmalar bulunmamaktadır (Dursun ve Akkaya, 2021). Türkiye'de KKT uygulamalarının kanser hastaları (Baş ve Dirik, 2019); ergen ve genç yetişkin (Dursun ve Akkaya, 2021) örneklerde etkililiği incelenmiştir. Ulubay ve Güven (2022), KKT ve psikolojik esnekliği birlikte ele alan çalışmaları; Kayacan ve Yılmaz Bingöl (2023) de ulusal tezlerde KKT temelli psiko-eğitim programlarını ele alıp incelemiştir. Bu doğrultuda, KKT uygulamalarının ebeveynlerde ne gibi değişkenlerle nasıl çalışıldığının ve sonucunda neler bulunduğunun incelenmediği görülmüştür. Bu çalışmada, KKT temelli olarak ebeveynlerle gerçekleştirilen grup müdahale çalışmalarının; araştırma grupları, araştırma desenleri, oturum sayıları ve süreleri, ölçme araçları, oturum içerikleri ve ulaşılan sonuçlar açılarından incelenmesi amaçlanmaktadır. Ülkemizde KKT'nin yeni yeni uygulanmaya başlanması ile birlikte araştırmacıların ve uygulayıcıların dikkatini bu terapiye çekerek aydınlatıcı bir anlayışı geliştirmek ve Türkçe literatüre katkı getirmek amaçlanmaktadır. Alan yazındaki bu boşluğu gidermenin ve ilgili çalışmalara yönelik bilgileri özet olarak sunmanın, bu konuda genel bir çerçeve çizmeye yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu açılarından, yazılmış olan bu makalenin bir ölçüde de olsa alanyazına katkı getirebileceği ve konuya dikkat çekebileceği düşünülmektedir.

Bu amaçla çalışmada ele alınan sorular şunlardır:

1. KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarında kullanılan araştırma gruplarının özellikleri nelerdir?
2. KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarının araştırma desenleri nasıldır?
3. KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarının oturum sayıları ve süreleri nelerdir?
4. KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarında kullanılan ölçme araçları nelerdir?
5. KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarının oturum içeriklerinde hangi konular yer almaktadır?
6. KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarında ulaşılan sonuçlar nasıldır?

2. YÖNTEM

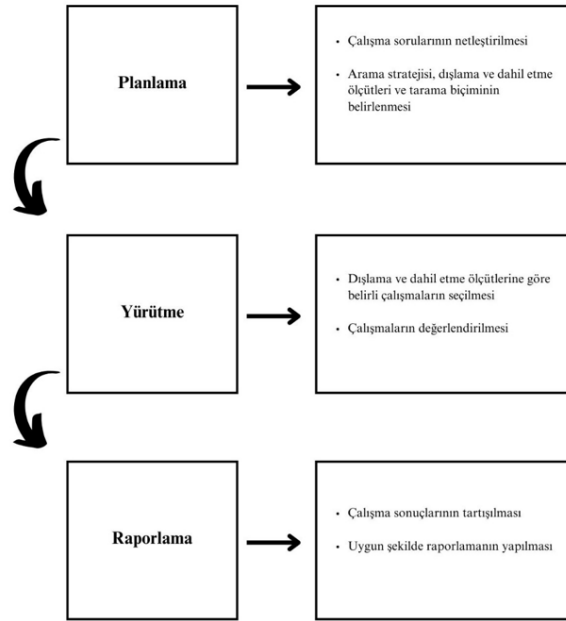
Araştırmada, sorulan soruları yanıtlamak amacıyla nitel araştırma desenlerinden "durum çalışması" deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, bir olayı meydana getiren ayrıntıları tanımlamak, açıklamaları geliştirmek ve değerlendirmek amacıyla kullanılır (Büyüköztürk, Kılıç

Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2022: 24). Bu araştırma, yıl sınırlaması yapılmaksızın ebeveynlere yönelik KKT temelli grup müdahale programlarını konu alan çalışmaların doküman analizi yöntemi ile incelendiği nitel bir araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021: 189).

2.1. Araştırmanın Stratejisi

Araştırmanın taramasını daraltmak için, çalışma soruları belirlenmiştir. Çalışmanın arama stratejisi, dışlama ve dahil etme ölçütleri ve tarama biçimi seçilmiştir. Sonuçta, oluşturulan yöntem uygun literatür yazılmış, sonucu ve önerileri sunulmuştur (Baccassino ve Pinnelli, 2023; Kitchenham ve Charters, 2007). Şekil 1’de yapılan literatür tarama işlemine yönelik ilgili süreç gösterilmiştir.

Şekil 1. Literatür Taraması Süreci

Çalışma kapsamında alan yazın taraması Temmuz 2024 tarihinde TR Dizin, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Wiley Online Library, Science Direct, EbscoHost ve PubMed veri tabanları üzerinden yıl sınırlaması olmaksızın yapılmıştır. Tarama yapılırken Türkçe ve İngilizce dillerinde “Kabul ve Kararlılık Terapisi/Acceptance And Commitment Therapy”, “Kabul ve Kararlılık Terapisine Dayalı Grup Müdahale Programı/Group Intervention Program Based on Acceptance and Commitment Therapy”, “Ebeveyn/Parent” anahtar sözcükleri ve bu sözcüklerle oluşturulan çeşitli kombinasyonlar kullanılmıştır. Çalışma kapsamına alınacak çalışmaların belirlenmesinde kullanılan dahil etme kriterleri şu şekildedir:

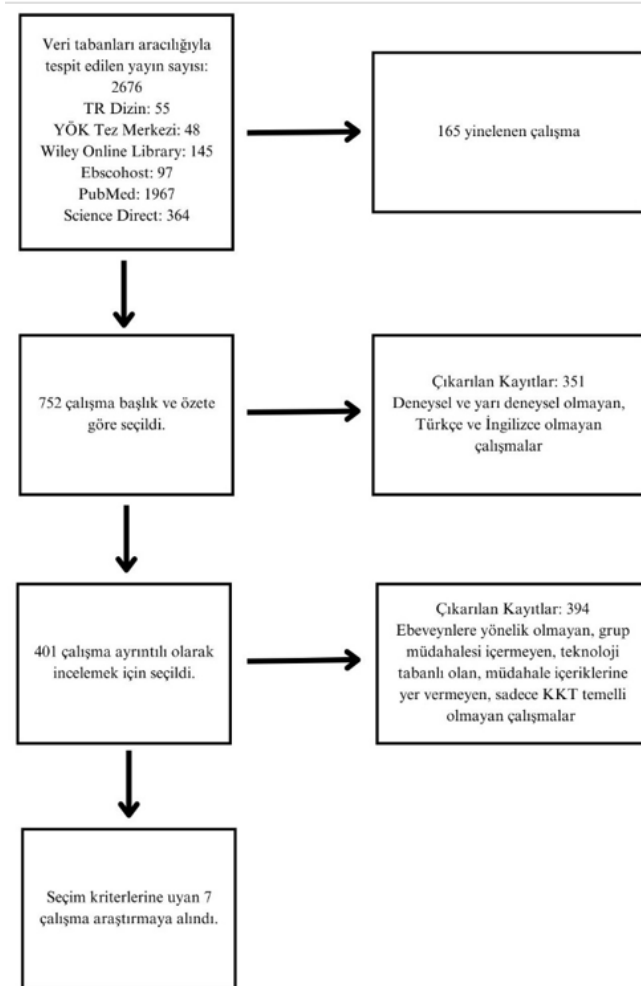
1. Ebeveynler için KKT temelli grup müdahale programlarını (grup psiko-eğitim ve grupla psikolojik danışma) içeren makale ve tezler,
2. Grup müdahale programının içerik ve özelliklerine dair tam olarak bilgi sunan makale ve tezler,
3. Deneysel ve yarı deneysel çalışmalar,
4. Grup müdahale programının etkililiğini istatistiki bulgular ile ortaya koyan çalışmalar,
5. Uygulaması yüz yüze yapılan çalışmalar,
6. Türkçe ve İngilizce dillerindeki makaleler ve tezlerdir.

Çalışma kapsamında uygulanan dışlama kriterleri ise şu şekildedir:

1. Ebeveynlere yönelik olmayan KKT temelli grup müdahale programlarını içeren makale ve tezler,
2. Grup müdahale programının içerik ve özelliklerine dair tam olarak bilgiyi sunmayan makale ve tezler,
3. Deneysel ya da yarı deneysel olmayan çalışmalar,
4. Grup müdahalesine dayanmayan çalışmalar,
5. 18 yaşından büyük çocuğu olan ebeveynlere yönelik çalışmalar,
6. Türkçe veya İngilizce dillerinde olmayan çalışmalar,
7. Teknoloji tabanlı müdahale çalışmalarıdır.

Bu doğrultuda, taramanın ilk aşamasında, makale ve tezlerin başlıkları ve özetleri taranmış ve incelenmiştir. Çalışmanın amacına uygun olan makale ve tezler çalışmaya dahil edilmiştir (Baccassino ve Pinnelli, 2023). Çalışmada temel alınan arama stratejisine uygun olarak gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda, ilk aşamada 2676 araştırmaya ulaşılmıştır. Belirlenen dahil etme ve dışlama kriterleri ile birlikte incelendiğinde, araştırma kapsamına yedi çalışma dahil edilmiştir.

Şekil 2. Çalışmaların Seçim Sürecini Gösteren Akış Şeması

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama yöntemi olarak yazılı doküman incelemesi kullanılmıştır. Dokümanlar, nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Doküman incelemesi, bir araştırma problemi hakkında geniş bir zaman dilimine dayalı analizi olanaklı kılar (Yıldırım ve Şimşek, 2022: 192). Araştırmada kullanılan çalışmalar, KKT temelli ebeveyn grup müdahale programlarını içermiştir. Araştırmada tarama sonucu elde edilen çalışmalar, araştırmacılar tarafından “KKT Temelli Ebeveyn Grup Müdahale Çalışmaları Sınıflama Formu” oluşturularak incelenmiştir. Bu formda bulunan kategoriler “araştırma grubu”, “araştırma deseni”, “oturum sayıları ve süreleri”, “ölçme araçları”, “oturum içerikleri” ve “ulaşılacak sonuçlar” şeklindedir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada, KKT temelli ebeveyn grup müdahale programlarını içeren çalışmalardan elde edilen veriler, betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, verilerin doğal özelliklerinin detaylı bir şekilde ortaya konulduğu, olgu veya olayları sistematik bir şekilde açıklayan ve nitel araştırmalarda sıkça kullanılan bir yöntemdir (Sandelowski, 2000). Betimsel analiz, verilerin doğal durumlarında analiz edilmesine, olguların kapsamlı bir şekilde incelenmesine olanak tanır (Vaismoradi, Jones, Turunen ve Snelgrove, 2016).

2.4. Geçerlik ve Güvenirlik Önlemleri

Araştırmada, geçerlik ve güvenilirlik önlemleri şu şekilde alınmıştır: Doküman analizinde kullanılan dokümanların güvenilir ve geçerli kaynaklardan gelmesi önemlidir (Bowen, 2009). Bu kapsamda, mevcut araştırmada yalnızca akademik çalışmalar doküman analizi kapsamında incelenmiştir. Ayrıca dokümanlardaki verilerin kodlanması sırasında tutarlılığın sağlanması gerekmektedir. Verilerin güvenilirliğini artırmak için aynı kategorilerin tekrarlayan kodlamalarla desteklenmesi önemlidir (Elo ve Kyngäs, 2008). Yine araştırmanın güvenilirliğini artırmak için makalenin iki yazarı tarafından kullanılan yöntem denetlenmiştir. Ayrıca araştırma sürecinin her bir basamağı detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmanın soruları çerçevesinde elde edilen bulgular sırası ile açıklanmıştır:

3.1. KKT Temelli Ebeveyn Grup Müdahale Çalışmalarında Kullanılan Araştırma Gruplarının Özelliklerine İlişkin Bulgular

Çalışmada, “KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarında kullanılan araştırma gruplarının özellikleri nelerdir?” sorusu sorulmuş ve elde edilen literatür bilgisi Tablo 1’de verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır.

Tablo 1: Çalışmaların Araştırma Grubuna Dair Bilgiler

Yazar, Yıl, Yer	Araştırma Grubu
Lobato, Montesinos, Polín ve Cáliz (2023), İspanya	Nörogelişimsel bozukluk veya zihinsel engele sahip çocukların ebeveynleri Deney: 8 Kontrol: 6
Marufoğlu (2023), Türkiye	Engelli çocuğu olan anneler Deney: 13

	Kontrol: 13 Plasebo: 13
Tümlü (2021), Türkiye	3-6 yaş aralığındaki otizm spektrum bozukluğu olan çocukların anne ve babaları Deney: 11 anne, 10 baba Kontrol: 11 anne, 10 baba Plasebo: 11 anne, 10 baba
Khamseh ve Khoeini (2020), İran	Kistik fibrozisli yenidoğanların anneleri Deney: 15 Kontrol: 15
Gharashi, Moheb ve Abdi (2019), İran	İşitme engelli çocukların anneleri Deney: 16 Kontrol: 16
Salimi, Mahdavi, Yeghaneh, Abedin ve Hajhosseini (2019), İran	Otizmlı çocukların anneleri Deney: 15 Kontrol: 15
Saeedifard, Nazari ve Mohsenzadeh (2016), İran	Öğrenme güçlüğü olan çocukların anneleri Deney: 15 Kontrol: 15

Tablo 1’de görüldüğü gibi, incelenen çalışmalardan iki çalışma otizm spektrum bozukluğu olan çocukların ebeveynleriyle (Salimi vd., 2019; Tümlü, 2021); bir çalışma nörogelişimsel bozukluk veya zihinsel engele sahip çocukların ebeveynleriyle (Lobato vd., 2023); bir çalışma engelli çocuğu olan annelerle (Marufoğlu, 2023); bir çalışma kistik fibrozisli yenidoğanların anneleriyle (Khamseh ve Khoeini, 2020); bir çalışma işitme engelli çocuğu olan annelerle (Gharashi vd., 2019); bir çalışmanın da öğrenme güçlüğü olan çocukların anneleriyle (Saeedifard vd., 2015) yürütüldüğü görülmüştür.

Çalışmaların beşinde deney ve kontrol grubu kullanıldığı; her bir gruptaki katılımcı sayısının 6 ile 16 arasında değiştiği belirlenmiştir (Gharashi vd., 2019; Khamseh ve Khoeini, 2020; Lobato vd., 2023; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019). Çalışmaların ikisinde ise deney, kontrol ve plasebo gruplarının yer aldığı ve gruplardaki katılımcı sayılarının 10 ile 13 arasında değiştiği görülmüştür (Marufoğlu, 2023; Tümlü, 2021).

Çalışmaların beşinde anneler (Gharashi vd., 2019; Khamseh ve Khoeini, 2020; Marufoğlu, 2023; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019), ikisinde ise anne ve babalar katılımcı olarak yer almıştır (Lobato vd., 2023; Tümlü, 2021).

3.2. KKT Temelli Ebeveyn Grup Müdahale Çalışmalarının Araştırma Desenlerine İlişkin Bulgular

Çalışmada, “KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarının araştırma desenleri nasıldır?” sorusu sorulmuş ve elde edilen literatür bilgisi Tablo 2’de verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır.

Tablo 2: Çalışmaların Araştırma Desenine Dair Bilgiler

Yazar, Yıl, Yer	Araştırma Deseni
Lobato vd., (2023), İspanya	Ön test-son test-izleme ölçümlü randomize kontrol gruplu deneysel desen
Marufoğlu (2023), Türkiye	3X3'lük split-plot karışık deneysel desen
Tümlü (2021), Türkiye	Karma modelden iç içe desen Deneysel aşamada 3X3'lük deneysel desen
Khamseh ve Khoeini (2020), İran	Ön test-son test-izleme ölçümlü kontrol gruplu yarı deneysel desen
Gharashi vd., (2019), İran	Ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen
Salimi vd., (2019), İran	Ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen
Saeedifard vd., (2015), İran	Ön test-son test kontrol gruplu deneysel desen

Tablo 2'de görüldüğü gibi, incelenen çalışmaların üçü, ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desende yürütülmüştür (Gharashi vd., 2019; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019). Çalışmaların biri 3X3'lük split-plot karışık deneysel desende (Marufoğlu, 2023); biri ise karma modelde olup deneysel işlem aşaması 3X3'lük deneysel desende tasarlanmıştır (Tümlü, 2021). Lobato vd., (2023), ön test-son test-izleme ölçümlü randomize kontrol gruplu deneysel desende; Khamseh ve Khoeini (2020) ise, ön test-son test-izleme ölçümlü kontrol gruplu yarı deneysel desende çalışmalarını gerçekleştirmiştir.

3.3. KKT Temelli Ebeveyn Grup Müdahale Çalışmalarının Oturum Sayıları ve Sürelerine İlişkin Bulgular

Çalışmada, "KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarının oturum sayıları ve süreleri nelerdir?" sorusu sorulmuş ve elde edilen literatür bilgisi Tablo 3'te verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır.

Tablo 3: Çalışmaların Oturum Sayısı ve Süresine Dair Bilgiler

Yazar, Yıl, Yer	Oturum Sayıları ve Süreleri
Lobato vd., (2023), İspanya	3 oturum - 180 dakika
Marufoğlu (2023), Türkiye	7 oturum - 60-90 dakika
Tümlü (2021), Türkiye	9 oturum - 90 dakika
Khamseh ve Khoeini (2020), İran	8 oturum - 60-90 dakika
Gharashi vd., (2019), İran	8 oturum - 90 dakika
Salimi vd., (2019), İran	8 oturum - 120 dakika
Saeedifard vd., (2015), İran	8 oturum - belirtilmemiştir

Tablo 3'te görüldüğü gibi, bir çalışma 3 oturumdan (Lobato vd., 2023); bir çalışma 7 oturumdan (Marufoğlu, 2023); dört çalışma 8 oturumdan (Gharashi vd., 2019; Khamseh ve Khoeini, 2020;

Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019); bir çalışma ise 9 oturumdan (Tümlü, 2021) oluşmaktadır.

Çalışmalar oturum süreleri açısından incelendiğinde; iki çalışmanın 60-90 dakika (Marufoğlu, 2023; Khamseh ve Khoeini, 2020), iki çalışmanın 90 dakika (Tümlü, 2021; Gharashi vd., 2019), bir çalışmanın 120 dakika (Salimi vd., 2019), bir çalışmanın 180 dakika (Lobato vd., 2023) sürdüğü görülmüştür. Bir çalışmada ise oturumların süresi belirtilmemiştir (Saeedifard vd., 2015).

3.4. KKT Temelli Ebeveyn Grup Müdahale Çalışmalarında Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin Bulgular

Çalışmada, “KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarında kullanılan ölçme araçları nelerdir?” sorusu sorulmuş ve elde edilen literatür bilgisi Tablo 4’te verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır.

Tablo 4: Çalışmalarda Kullanılan Ölçme Araçlarına Dair Bilgiler

Yazar, Yıl, Yer	Ölçme Araçları
Lobato vd., (2023), İspanya	Ebeveyn Kabul Ölçeği, Algılanan Stres Ölçeği, Genel Sağlık Anketi, Beyaz Ayı Supresyon Envanteri, Davranışsal Kendini İzleme
Marufoğlu (2023), Türkiye	Sosyo-demografik Bilgi Formu, Kabul ve Eylem Formu-2, Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği
Tümlü (2021), Türkiye	Kabul ve Eylem Formu-2, Connor ve Davison Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Evlilik Yaşamı Ölçeği, Kişisel Bilgi Anketi, Araştırmacı Günlükleri
Khamseh ve Khoeini (2020), İran	Beş Boyutlu Bilinçli Farkındalık Anketi, Belirti Tarama Listesi
Gharashi vd., (2019), İran	Kabul ve Eylem Formu-2, Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği
Salimi vd., (2019), İran	Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği
Saeedifard vd., (2015), İran	Connor-Davidson Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği

Tablo 4’te görüldüğü gibi, incelenen çalışmalarda birbirinden farklı ölçme araçlarının kullanıldığı görülmüştür. Kullanılan ölçme araçları sırasıyla şöyledir: Ebeveyn Kabul Ölçeği, Algılanan Stres Ölçeği, Genel Sağlık Anketi, Beyaz Ayı Supresyon Envanteri, Davranışsal Kendini İzleme (Lobato vd., 2023); Sosyo-demografik Bilgi Formu, Kabul ve Eylem Formu-2, Thorson-Powell Ölüm Kaygısı Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği (Marufoğlu, 2023); Kabul ve Eylem Formu-2, Connor ve Davison Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği, Evlilik Yaşamı Ölçeği, Kişisel Bilgi Anketi, Araştırmacı Günlükleri (Tümlü, 2021); Beş Boyutlu Bilinçli Farkındalık Anketi, Belirti Tarama Listesi (Khamseh ve Khoeini, 2020); Kabul ve Eylem Formu-2, Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği (Gharashi vd., 2019); Bilişsel Duygu Düzenleme Ölçeği (Salimi vd., 2019); Connor-Davidson Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (Saeedifard vd., 2015) kullanılmıştır.

3.5. KKT Temelli Ebeveyn Grup Müdahale Çalışmalarının Oturum İçeriklerine İlişkin Bulgular

Çalışmada, “KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarının oturum içeriklerinde hangi konular yer almaktadır?” sorusu sorulmuş ve elde edilen literatür bilgisi Tablo 5’te verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır.

Tablo 5: Çalışmaların Oturum İçeriklerine Dair Bilgiler

Yazar, Yıl, Yer	Oturum İçerikleri
Lobato vd., (2023), İspanya	İlk oturumda kabul, bağlamsal benlik, kararlı eylem, ayrışma çalışılmıştır. İkinci oturumda değerler, kararlı eylem, bağlamsal benlik, ayrışma, anda olma üzerinde durulmuştur. Üçüncü oturumda bağlamsal benlik, kararlı eylem, ayrışma, değerler, anda olma boyutları çalışılmıştır. Oturumların tamamında nefes egzersizi ve kararlı eylemler ile kendini izleme ödev olarak verilmiştir.
Marufoğlu (2023), Türkiye	Hazırlık oturumunun ardından her bir oturumda sırasıyla değişime hazırlık, değerler, kararlı adımlar, ayrışma, gözlemleyen benlik, yer açma ve kabul, anda olma oturum gündemleri çalışılmıştır.
Tümlü (2021), Türkiye	Oturumlar; grubun başlatılması ve yapılandırılması, amaçlar, KKT üzerine bilgilendirme ile başlamıştır. Daha sonra katılımcılar, yaşamlarını psikolojik esneklik modeline göre değerlendirmiş ve otizm tanısı sonrasında dair paylaşım yapmışlardır. Akabinde her bir oturum sırasıyla ayrışma, değerler, kabul, anda olma, bağlamsal benlik, kararlı eylem gündemleri çalışılmış ve sonlandırma oturumu yapılmıştır.
Khamseh ve Khoeini (2020), İran	Birinci oturumda giriş, kurallar, beklentiler, amaçlar, sürecin yönelimini belirleme yapılmıştır. İkinci oturumda ebeveynlerin stres ve sağlıkları arasındaki ilişki; üçüncü oturumda stresin kabulü ve değerler çalışılmıştır. Daha sonra sırasıyla değerler, zihnin düşünce ve duygu tuzakları, uygulamaların planlanması, kararlı eylem ve sonlandırma çalışılmıştır.
Gharashi vd., (2019), İran	Oturumlar tanışma, kurallar, beklentiler, amaçlar, temel kavramlar ile başlamıştır. İkinci oturumda stres ve ebeveyn kabulü; üçüncü oturumda stresle yaşama ve kabul, değerler, duygular çalışılmıştır. Dördüncü oturumda değerler ve sosyal izolasyonu önlemek için hedefler belirlenmiştir. Daha sonra sırasıyla zihnin tuzakları ve ruminasyonu durdurma; eyleme geçme; engellere rağmen kararlı eylemi sürdürme çalışılmış ve sonlandırma yapılmıştır.
Salimi vd., (2019), İran	Birinci oturumda tanışma, kurallar, yaklaşımın açıklanması ve önemli sorunların listelenmesi; ikinci oturumda sorunlar ve kontrol yöntemleri avantaj ve dezavantajları açısından değerlendirilme sağlanmıştır. Daha sonra sırasıyla zihnin olumsuz duygu ve deneyime eğilimi; ayrışma; anda olma gündemleri bulunmaktadır. Altıncı oturumda değerleri ve değerlere ulaşmada engelleri belirleme; yedinci oturumda engeller için çözüm arama ve ilgili adımları belirleme; sekizinci oturumda ise değerlendirme yapılmıştır.
Saeedifard vd., (2015), İran	Birinci oturumda kaygının doğasının tam olarak anlaşılması ve başa çıkma stratejilerinin belirlenmesi çalışılmıştır. Daha sonra sırasıyla üyelerin kişisel olaylarında kontrol; kontrolün asıl problem olması; anda olma; değerler, anda olma çalışılmıştır. Yedinci oturumda kaçınma davranışları, sekizinci oturumda bağlamsal benlik gündemi yer almaktadır. Son oturumda ise kararlı eylem üzerinde durulmuştur.

Tablo 5'te görüldüğü gibi, çalışmalarda oturumların KKT temelli olarak yapılandırılmakla birlikte farklı içeriklere sahip olduğu görülmüştür. Çalışmalarda ele alınan konulara göre içeriklerin değiştiği ve KKT boyutlarının genel olarak (kabul, ayrışma, anda olma, bağlamsal benlik, değerler, kararlı eylem) oturumlarda yer aldığı görülmüştür. Bu boyutlar, ardışık oturumlarda yer aldığı gibi (Gharashi vd., 2019; Marufoğlu 2023; Saeedifard vd., 2015; Tümlü, 2021); aynı oturumun içinde eş zamanlı olarak da yer almıştır (Khamseh ve Khoeini, 2020; Lobato vd., 2023; Salimi vd., 2019).

İncelenen çalışmaların oturum içerikleri şu şekilde olmuştur: Lobato vd., (2023) tarafından yürütülen araştırmada; birinci oturumda yaratıcı umutsuzluk, stresle başa çıkma yöntemlerinin değerlendirilmesi, bataklıkta adam metaforu, gözlemci egzersizi, fizikselleştirme yoluyla ayrışma üzerinde durulmuştur. İkinci oturumda aile ve ebeveynlik alanlarındaki değerler, kararlı eylem ve ayrışma boyutları çalışılarak bağlamsal benlik ve nefes egzersizi yapılmıştır. Üçüncü oturumda ise içsel ve dışsal engellerin varlığında kararlı eylemlerin belirlenmesi çalışılmış; gözlemci egzersizi, nefes egzersizi ve ayrışma metaforu uygulanmıştır. Üç oturumda da nefes egzersizi ve kararlı eylemler ile kendini izlemeyi uygulama ödev olarak verilmiştir.

Marufoğlu (2023) tarafından yürütülen araştırmada; tanışma, programın amacını ve bazı temel kavramları tanıtmaya, gönüllü onam formunu imzalatmaya yönelik bir hazırlık oturumu yapılmıştır. Birinci oturumda tanışma, kurallar, bataklıkta mücadele metaforu, canavarla halat çekme, KKT'nin ana hatlarının tanıtılması şeklinde değişime hazırlık oturumu yapılmıştır. Daha sonra her bir oturumda değerler, kararlı adımlar, ayrışma, gözlemleyen benlik, yer açma ve kabul, anda olma oturumları yapılarak grup süreci sonlandırılmıştır. Tümlü (2021) tarafından yürütülen araştırmada; grubun başlatılması, sürecin yapılandırılması, amaçlar ve KKT üzerine bilgilendirme ile ilk oturum başlamıştır. Çocukların otizm tanısı aldıktan sonra yaşamlarındaki değişimler hakkında duygu, düşünce ve davranışlarını paylaşmaları ve mevcut yaşamlarını psikolojik esneklik modeline göre değerlendirmelerine bir oturum ayrılmıştır. Ardından ayrışma, değerler, kabul, anda olma, bağlamsal benlik, kararlı eylem oturum gündemleri çalışılmıştır. Son olarak sürecin özetlenmesi ve üyelerin cesaretlendirilmesiyle grup sürecini sonlandırmaya bir oturum ayrılmıştır.

Khamseh ve Khoeini (2020) tarafından yürütülen araştırmada; birinci oturumda giriş, kurallar, beklentiler, amaçlar, sürecin yönelimini ve ev ödevini belirleme üzerinde durulmuştur. İkinci oturumda ebeveynlerin stres ve sağlıkları arasındaki ilişki; üçüncü oturumda stresin kabulü ve değerler çalışılmıştır. Daha sonra değerler ve eylemler, stresi yönetmek için uygun davranışlar; akabinde zihnin düşünce ve duygu tuzakları konuları yer almıştır. Altıncı oturumda uygulamaların planlanması ve kendini gözleme; yedinci oturumda engellere rağmen eyleme bağlılık üzerinde durulmuştur. Sekizinci oturumda ise kazanımları sürdürme ve sonlandırma yapılmıştır. Gharashi vd., (2019) tarafından yürütülen araştırmada; öncelikle tanışma, kurallar, terapi yaklaşımının açıklanması ve önemli sorunların listelenmesi sağlanmıştır. İkinci oturumda sorunların değerlendirilmesi, kontrol yöntemleri ve avantaj dezavantajları çalışılmıştır. Daha sonra sırasıyla zihnin olumsuz duygu ve deneyime eğilimi ve etkisiz kontrol yöntemleri; düşünceleri yargılamadan gözleme; anla temas üzerinde durulmuştur. Altıncı oturumda değerleri belirleme ve değerlere ulaşmada engellerin bir listesini hazırlama; yedinci oturumda engeller için çözüm arama ve ilgili adımları belirleme sağlanmıştır. Son oturumda ise; oturumlar, kazanımlar ve yaşam planları değerlendirilmiştir.

Salimi vd., (2019) tarafından yürütülen araştırmada; birinci oturumda tanışma, kurallar, beklentiler, amaçlar, otizm-duygu düzenleme gibi temel kavramların üstünden geçmeye yönelik

giriş oturumu yapılmıştır. Daha sonra stres ve ebeveyn kabulü ile duyguların boyutlarına dair bilgilendirme yapılmıştır. Üçüncü oturumda stresle birlikte yaşamaya yönelik bir oturum düzenlenmiş; kabul, değerleri bulma, duyguların işlevi ve rolü çalışılmıştır. Dördüncü oturumda değerler ve eylemler oturumu düzenlenmiş; değerler netleştirilerek sosyal izolasyonu önlemek için hedefler belirlenmiştir. Beşinci oturumda zihnin tuzakları ve ruminasyonu durdurma; altıncı oturumda eyleme geçme çalışılmıştır. Yedinci oturumda kararlı eylem oturumu ve sekizinci oturumda sürecin kazanımlarını korumaya yönelik sonlandırma oturumu yapılmıştır. Son olarak Saedifard vd., (2015) tarafından yürütülen araştırmada; birinci oturumda kaygının doğasının tam olarak anlaşılması ve başa çıkma stratejileri; ikinci oturumda üyelerin kişisel olaylarında kontrol yöntemleri; üçüncü oturumda kontrolün asıl problem olduğu; dördüncü oturumda anda olma çalışılmıştır. Beşinci oturumda değerler ve hedefler ile davranış adımları belirleme; altıncı oturumda anda olma; yedinci oturumda duygular üzerinde durularak kaçınma davranışlarına dikkat çekilmiştir. Sekizinci oturumda kavramsal benlik ve bağlamsal benlik ayrımı; son oturumda ise belirlenen hedeflere ulaşmada engellerle çalışma ve eylemi uygulama üzerinde durulmuştur.

3.6. KKT Temelli Ebeveyn Grup Müdahale Çalışmalarında Ulaşılan Sonuçlara İlişkin Bulgular

Çalışmada, “KKT temelli ebeveyn grup müdahale çalışmalarında ulaşılan sonuçlar nasıldır?” sorusu sorulmuş ve elde edilen literatür bilgisi Tablo 6’da verilmiş ve açıklamaları yapılmıştır.

Tablo 6: Çalışmaların Sonuçlarına Dair Bilgiler

Yazar, Yıl, Yer	Sonuçlar
Lobato vd., (2023), İspanya	Psikolojik katılık, algılanan stres ve bastırma düzeyinde istatistiksel olarak azalma olduğu ve izlemeye de bu sonuçların devam ettiği görülmüştür. Ayrıca katılımcıların ebeveyn-çocuk etkileşiminde cezalandırıcı ve düşmanca eğiliminin azaldığı, destekleyici ve eşlik edici eğiliminin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Marufoğlu (2023), Türkiye	Psikolojik esneklik ve yaşam doyumunun arttığı, ölüm kaygısı ve tükenmişlikte meydana gelen değişimlerin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Tümlü (2021), Türkiye	Psikolojik esneklik, psikolojik dayanıklılık ve evlilik doyumunun arttığı ve bu etkinin izlemeye artarak devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.
Khamseh ve Khoeini (2020), İran	Deneyimsel kaçınma ve belirsizliğe tahammülsüzlüğün azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
Gharashi vd., (2019), İran	Bilinçli farkındalığın arttığı ve annelerin zihinsel sağlığını geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.
Salimi vd., (2019), İran	Bilişsel duygu düzenlemenin boyutlarından; plana tekrar odaklanma, pozitif tekrar odaklanma, kendini suçlama, başkalarını suçlama, felaketleştirme, kabul etme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu; ruminasyonda önemli bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Saedifard vd., (2015), İran	Psikolojik dayanıklılığın arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, incelenen çalışmalarda ulaşılan sonuçlar sırasıyla şu şekildedir: Lobato vd., (2023) çalışmasında, deney grubu için psikolojik katılık, bastırma ve algılanan

stresin hem son test hem de izleme ölçümlerinde anlamlı ölçüde azaldığını bulmuştur. Kontrol grubunda ise bir değişiklik olmamıştır. Etki büyüklüğü, incelenen tüm değişkenler için orta-büyük olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca tekrarlanan ANOVA ölçümleri ile ebeveyn-çocuk etkileşim eğilimleri incelenmiş ve destekleyici/eşlik edici davranışlar ($F(3,21)= 5.264$; $p=0.007$; $\eta^2p = 0.429$; $1 - \beta = 0.736$) ile cezalandırıcı/düşmanca davranışlar ($F(3,21)= 27.555$; $p<0.001$; $\eta^2p = 0.797$; $1 - \beta = 0.999$) için beklendik yönde önemli değişiklikler bulunmuştur. Kontrol grubu için ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Marufoğlu (2023) çalışmasında, deney grubundaki katılımcıların psikolojik esneklik puan ortalamaları ile kontrol grubu puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğunu (-.6351, $p=.00$), deney grubu ile plasebo grubu puan ortalamaları arasında da istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğunu bulmuştur (.5961, $p=.00$). Deney grubundaki katılımcıların yaşam doyumu puan ortalamaları ile kontrol grubu puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu (.84, $p=.00$), deney grubu ile plasebo grubu puan ortalamaları arasında da istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur (.87, $p=.00$). Çalışmada deney, kontrol ve plasebo grubundaki katılımcıların ölüm kaygısı düzeylerinin ön test, son test ve izleme ölçümleri puan ortalamaları için yapılan ölçüm ve grup etkileşim etkisi analizleri sonucunda bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucu bulunmuştur ($F(2-36) = 1.401$; $p=.07$). Yine tükenmişlik düzeylerinin ön test, son test ve izleme ölçümleri puan ortalamaları için yapılan tekrarlayan ölçümler testinde grup etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur ($F(2-36) = .317$; $p=.730$).

Tümlü (2021) çalışmasında, annelerden oluşan deney grubunun psikolojik esneklik ön-test ve son-test [$z = 2.807$, $p<.01$], ön-test ve izleme testi [$z = 2.937$, $p<.01$] ile son-test ve izleme testi [$z = 2.950$, $p<.01$] sıra ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığını bulmuştur. Psikolojik dayanıklılık ön-test ve son-test [$z = 2.937$, $p<.01$], ön-test ve izleme testi [$z = 2.936$, $p<.01$] ile son-test ve izleme testi [$z = 2.322$, $p<.01$] sıra ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Yine evlilik doyumu ön-test ve son-test [$z = 2.937$, $p<.01$], ön-test ve izleme testi [$z = 2.937$, $p<.01$] sıra ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı; son-test ve izleme testi [$z = 1.842$, $p>.05$] sıra ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. Babalardan oluşan deney grubunda ise psikolojik esneklik ön-test ve son-test [$z = 2.812$, $p<.01$], ön-test ve izleme testi [$z = 2.805$, $p<.01$] ile son-test ve izleme testi [$z = 2.106$, $p<.05$] sıra ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığını bulmuştur. Psikolojik dayanıklılık ön-test ve son-test [$z = 2.403$, $p<.05$], ön-test ve izleme testi [$z = 2.805$, $p<.01$] ile son-test ve izleme testi [$z = 2.823$, $p<.01$] sıra ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Yine evlilik doyumu ön-test ve son-test [$z = 2.871$, $p<.01$], ön-test ve izleme testi [$z = 2.810$, $p<.01$], son-test ve izleme testi [$z = 2.810$, $p>.01$] sıra ortalamalarının anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür.

Gharashi vd., (2019) çalışmasında, deney grubunun deneysel kaçınma puan ortalamasının son testte azaldığını ($p<0,001$), kontrol grubunun puan ortalamasında ise anlamlı bir değişiklik olmadığını bulmuştur. Ayrıca deney grubunun belirsizliğe tahammülsüzlük puan ortalamasının son testte azaldığı ($p<0,001$); kontrol grubunda ise anlamlı bir değişiklik olmadığı saptanmıştır. ANCOVA sonuçları grup etkisinin %99 güven aralığında deneysel kaçınma için ($F1, 32 = 120.26$, $p=0.001$), belirsizliğe tahammülsüzlük için ($F1, 32 = 71,38$, $p=0,001$) anlamlı olduğunu göstermiştir. Khamseh ve Khoeini (2020) tarafından yapılan çalışmada; bilinçli farkındalığın boyutlarından gözlem, açıklama ve eylemsizlik ön test-son test arasındaki fark sırasıyla ($p=0,47$, $p=0,007$ ve $p=0,15$) bulunduğundan anlamlı olarak değerlendirilmiştir. Bilinçli eylem ve zihinsel sağlık açısından ön test-son test arasındaki fark ($p=0,314$ ve $p=0,317$) anlamlı bulunmazken, ön test-izleme testi arasındaki fark ($p<0,001$ ve $p=0,019$) anlamlı olarak bulunmuştur. Sonuçlar,

bilinçli farkındalığın deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılıklar gösterdiğine işaret etmektedir.

Salimi vd., (2019) çalışmasında, yapılan kovaryans analizine göre, KKT programının plana tekrar odaklanma ($p=0.003$), pozitif tekrar odaklanma ($p=0.004$), kendini suçlama ($p=0.001$), başkalarını suçlama ($p=0.007$), felaketleştirme ($p=0.001$), kabul etme ($p=0.008$) üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ancak ruminasyon üzerinde anlamlı bir farklılık oluşmadığını ($p=0.025$) göstermiştir. Saeedifard vd., (2015) tarafından yapılan çalışmada, deney grubunun psikolojik dayanıklılık ön test-son test puan ortalamalarının arttığı, ayrıca tek değişkenli kovaryans analizine göre ($F=78.63$ ve $p<0.01$) deney ve kontrol grubu psikolojik dayanıklılık puan farklarının anlamlı olduğu bulunmuştur.

4. SONUÇ

Bu araştırmada, araştırmanın amacı doğrultusunda KKT temelli olarak ebeveynlerle gerçekleştirilen grup müdahale programlarını içeren çalışmalar, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma kapsamına dahil edilen yedi çalışma; “araştırma grupları”, “araştırma desenleri”, “oturma sayısı ve süreleri”, “ölçme araçları”, “oturma içerikleri” ve “araştırma sonuçları” şeklinde kategoriler oluşturularak incelenmiştir.

İncelenen çalışmalarda; bir çalışmada kistik fibrozis hastalığına sahip yenidoğan annelerinin (Khamseh ve Khoeini, 2020), diğer çalışmaların tamamında ise otizm spektrum bozukluğu, zihinsel engel, işitme engeli ve öğrenme güçlüğü gibi özel gereksinimi olan çocukların ebeveynlerinin katılımcı olarak yer aldığı görülmüştür (Gharashi vd., 2020; Lobato vd., 2023; Marufoğlu, 2023; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019; Tümlü, 2021). Gerek hasta gerekse de özel gereksinimli bir çocuğun doğumu ailede şok, reddetme, aşırı üzüntü gibi duygular yaratabilmekte ve ebeveynlerin ruh sağlığını olumsuz etkileyebilmektedir (Khamseh ve Khoeini, 2020; Toy ve Kesici, 2020). Özel gereksinimli çocukların ebeveynleriyle yapılan araştırmalar daha yüksek düzeyde stres (Montes ve Halterman, 2007), depresyon (Lee, 2013), tükenmişlik (Ertürk, 2018); daha düşük düzeyde yaşam doyumu (Cengiz vd., 2021), psikolojik iyi oluş (Norlin ve Broberg, 2013) ve psikolojik esneklik (Gur ve Reich, 2023) yaşandığını ortaya koymuştur. Bu açıdan, özel gereksinimli çocukların ebeveynlerinin psikolojik açıdan desteklenmesi önemlidir (Karadağ, 2014). KKT'nin de çeşitli psikolojik ve fiziksel zorlukları olan çocukların ebeveynleri için olumlu sonuçlar veren kanıt temelli bir yaklaşım olduğu kanıtlanmıştır (Bryne vd., 2020). Bu doğrultuda, incelenen çalışmalarda yer alan araştırma gruplarının özelliklerinin beklendiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca değerlendirilen çalışmaların çoğunda araştırma gruplarını annelerin oluşturduğu (Gharashi vd., 2020; Khamseh ve Khoeini, 2020; Marufoğlu, 2023; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019), babaların ise yalnızca iki çalışmada yer aldığı görülmektedir (Lobato vd., 2023; Tümlü, 2021). Annelerin babalara göre çocuklarıyla daha fazla zaman geçirmesine ve temel bakım veren rolünü üstlenmesine karşın (Crnic ve Low, 2002), bu sonuç çalışmalar açısından bir sınırlılık olarak ele alınabilir.

Çalışmalar incelendiğinde, kullanılan araştırma desenleri açısından üçünün ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desende (Gharashi vd., 2019; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019), birinin ön test-son test-izleme ölçümlü kontrol gruplu yarı deneysel desende (Khamseh ve Khoeini, 2020), birinin ise ön test-son test-izleme ölçümlü randomize kontrol gruplu deneysel desende olduğu (Lobato vd., 2023) görülmüştür. Ayrıca 3X3'lük split-plot karışık deneysel desende bir çalışma (Marufoğlu, 2023); karma model içinde 3X3'lük deneysel desende bir çalışma (Tümlü, 2021) olduğu görülmüştür. Çalışmaların tümünde kontrol grubu bulunması ve dördünde izleme ölçümünün alınması önemlidir. Nitekim izleme ölçümleri, müdahale

sonucunda ortaya konan değişiklikleri takip etme imkanı sağlamaktadır (Dursun ve Akkaya, 2022).

İncelenen çalışmalardan biri üç oturumdan (Lobato vd., 2023); biri yedi oturumdan (Marufoğlu, 2023); dördü sekiz oturumdan (Gharashi vd., 2019; Khamseh ve Khoeini, 2020; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019); biri ise dokuz oturumdan (Tümlü, 2021) oluşmaktadır. Süresi belirtilmeyen bir çalışma haricinde (Saeedifard vd., 2015), çalışmalarda oturumların süresi atmış ile yüz seksen dakika arasında değişmektedir (Gharashi vd., 2019; Khamseh ve Khoeini, 2020; Lobato vd., 2023; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019, Tümlü, 2021). KKT'de belirgin bir oturum sayısı ve süresi bulunmamakta ve birçok farklı format ışığında süreç ilerleyebilmektedir (Harris, 2022: 104). KKT temelli grup süreçlerinin ise doksan dakika ile üç saat arasında değişiklik gösterdiği ifade edilmekle birlikte (Wilson ve Sandoz, 2008, aktaran Tümlü, 2021), oturum sayısı ve süresi için esnekliğe işaret edildiği görülmektedir (Marufoğlu, 2023). Bu doğrultuda, incelenen çalışmalarda oturum sayısı ve sürelerinin farklılık göstermesinin, çalışılan konular ve izlenen protokoller bağlamında değerlendirildiğinde beklendiği söylenebilir.

İncelenen çalışmalarda, çalışılan konuya göre birbirinden farklı ölçme araçlarının kullanıldığı görülmektedir (Gharashi vd., 2020; Khamseh ve Khoeini, 2020; Lobato vd., 2023; Marufoğlu, 2023; Saeedifard vd., 2015; Salimi vd., 2019; Tümlü, 2021). Çalışmalarda KKT'nin geliştirmeyi amaçladığı psikolojik esnekliği ve psikolojik esnekliğin temel boyutlarını değerlendirmeye yarayan nicel ölçme araçları kullanılmıştır (Gharashi vd., 2020; Khamseh ve Khoeini, 2020; Lobato vd., 2023; Marufoğlu, 2023; Tümlü, 2021). Ayrıca psikolojik dayanıklılık (Saeedifard vd., 2015, Tümlü, 2021); bilişsel duygu düzenleme (Salimi vd., 2019); stres (Lobato vd., 2023); ölüm kaygısı, tükenmişlik, yaşam doyumu (Marufoğlu, 2023); evlilik yaşamı (Tümlü, 2021); belirsizliğe tahammülsüzlük (Gharashi vd., 2023) değişkenlerine yönelik nicel ölçme araçları kullanılmıştır. İncelenen çalışmalarda, müdahale programlarının etkililiğini değerlendirmede nicel ölçme araçlarının yanı sıra, yalnızca bir çalışmada nitel ölçme aracının kullanıldığı görülmüştür (Tümlü, 2021). Araştırmalarda nicel ölçümlerin nitel ölçümlerle desteklenmesinin elde edilen sonuçları daha güvenilir ve güçlü kıldığı düşünüldüğünde (Dursun ve Gamsız Tunç, 2021), bu durumun çalışmalar açısından bir sınırlılık olduğu düşünülebilir.

Çalışmalar incelendiğinde, oturum içeriklerinde KKT temel alınmakla birlikte oturumların birbirinden farklı şekilde oluşturulduğu görülmüştür. KKT'de grupların yapılandırılması ve oturum içeriklerinin oluşturulmasında araştırmacılar için esneklik sağlandığı belirtilmiştir (Marufoğlu, 2023; Walser ve Pistorello, 2004: 353). Ancak grup süreçlerinde ve oturum içeriklerinde KKT'nin temel süreçlerinin tamamının (kabul, ayrışma, anda olma, bağlamsal benlik, değerler, kararlı eylem) bulunmasının önemine dikkat çekilmiştir (Walser ve Pistorello, 2004: 354). Bu doğrultuda, incelenen çalışmalarda belirtilen temel süreçlerin aynı oturum içinde eş zamanlı olarak (Khamseh ve Khoeini, 2020; Lobato vd., 2023; Salimi vd., 2019) veya birbirini takip eden oturumlarda ayrı ayrı çalışıldığı görülmüştür (Gharashi vd., 2019; Marufoğlu 2023; Saeedifard vd., 2015; Tümlü, 2021). Ayrıca KKT'nin temel süreçlerinin tamamının yalnızca üç çalışmada yer aldığı görülmüştür (Lobato vd., 2023; Marufoğlu 2023; Tümlü, 2021). Bununla birlikte bu süreçlerin hepsinin birbiriyle ilişkili olması ve psikolojik esneklik modelinin temel boyutlarını oluşturması sebebiyle (Hayes vd., 2006), programlarda tamamının yer almasının önemli olduğu düşünülmektedir.

İncelenen çalışmalarda, deney grubundaki katılımcıların psikolojik esneklik (Lobato vd., 2023; Marufoğlu 2023; Tümlü, 2021), psikolojik dayanıklılık (Saeedifard vd., 2015; Tümlü, 2021), yaşam doyumu (Marufoğlu 2023), evlilik doyumu (Tümlü, 2021), bilişsel duygu düzenleme

stratejileri (Salimi vd., 2019); bilinçli farkındalık ve zihinsel sağlık (Khamseh ve Khoeini, 2020) düzeylerini artırmada; algılanan stres ve bastırma (Lobato vd., 2023), deneysel kaçınma ve belirsizliğe tahammülsüzlük (Gharashi vd., 2019) düzeylerini azaltmada etkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte ölüm kaygısı, tükenmişlik (Marufoğlu, 2023) ve ruminasyon (Salimi vd., 2019) üzerinde anlamlı bir farklılık oluşmadığı görülmüştür. Çalışmaların önemli bir kısmında, KKT temelli grup müdahale programlarının ebeveynler üzerinde anlamlı etkiye yol açtığı söylenebilir. KKT'nin giderek artan bir ampirik destek tabanına sahip olduğu bilinmekle birlikte (Hayes vd., 2006), farklı konu ve değişkenlerle yeni çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

5. ÖNERİLER

Bu çalışma sonucunda, ebeveynlerle KKT temelli grup müdahale programları bağlamında çeşitli öneriler sunulmuştur. Öncelikle araştırma grupları açısından bakıldığında, farklı özellikler (dil ve konuşma bozukluğu, gelişim geriliği vb.) gösteren çocukların ebeveynlerine yönelik çalışmaların sayısı artırılabilir. Dezavantajlı durumda olan çocukların ebeveynleriyle yürütülecek KKT çalışmalarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bunun yanında tipik gelişimsel özellikler gösteren çocukların ebeveynleri ile yürütülecek çalışmaların da benzer yararlar sağlayacağı düşünülebilir. Yapılacak çalışmalarda hem annelerin hem de babaların katılımcı olarak yer alması bir diğer öneridir. KKT temelli olarak ebeveynlerle yürütülecek çalışmaların, gerçek deneysel desende tasarlanması ve izleme ölçümlerinin alınması da çalışmaları güçlendirecektir. Gerçek deneysel desende denekler gruplara yansız olarak atanmakta ve böylece kurulan nedensellik bağı daha güçlü bir şekilde yorumlanmaktadır (Büyükoztürk vd., 2022: 203). Yarı deneysel desenler ise bilimsel değer bakımından gerçek deneysel desenden sonra gelmektedir (Karasar, 2016: 134). Bu açıdan, gerçek deneysel desene dayalı çalışmaların artırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca yapılacak çalışmalarda, yalnızca nicel ölçme araçlarına değil nitel değerlendirmelere de yer verilmesi katılımcıların deneyimleri ile programın ve sürecin etkililiğine ilişkin daha detaylı bilgi sağlayacaktır. KKT temelli müdahale programlarının oturum içeriklerinde, psikolojik esnekliğin altı boyutunun tamamına (kabul, ayrışma, anda olma, bağlamsal benlik, değerler, kararlı eylem) detaylı olarak yer verilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca katılımcıların çalışılan konuyla ilgili kendi öykülerini paylaşmalarına ve psikolojik esneklik modeli çerçevesinde bir değerlendirme yapmalarına zaman ayrılması önerilebilir. İncelenen çalışmaların olumlu sonuçları dikkate alındığında, gelecekte ebeveynleri güçlendirmede ve ebeveynlerin ruh sağlığına katkı sağlamada KKT uygulamalarından yararlanılabileceği söylenebilir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları olarak öncelikle, taranan veri tabanlarına işaret edilebilir. Gelecek çalışmalarda taranan veri tabanları sayıca çoğaltılabilir ve çalışma zenginleştirilebilir. Teknoloji tabanlı çalışmalar ve çevrimiçi ortamlarda yürütülen uygulamalar da çalışma kapsamına alınabilir. Çalışmaya Türkçe ve İngilizce dışında diller dahil edilerek çalışmanın kapsamı genişletilebilir. Ayrıca KKT ile diğer yaklaşımların birlikte ele alındığı ve sonuçlarının karşılaştırıldığı çalışmalar incelenerek kapsamlı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Atjak, J. G., Davis, M. L., Morina, N., Powers, M. B., Smits, J. A., & Emmelkamp, P. M. (2015). A metaanalysis of the efficacy of acceptance and commitment therapy for clinically relevant mental and physical health problems. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 84(1), 30–36. <https://doi.org/10.1159/000365764>

- Baccassino, F., & Pinnelli, S. (2023). Giftedness and gifted education: A systematic literature review. *Frontiers in Education*, 7:1073007. Frontiers Media SA. <https://doi.org/10.3389/feduc.2022.1073007>
- Bai, Z., Luo, S., Zhang, L., Wu, S., & Chi, I. (2020). Acceptance and commitment therapy (ACT) to reduce depression: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 260, 728-737. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.09.040>
- Baş, S., & Dirik, G. (2019). Kanser tanısı olan kişilerde kabul ve kararlılık terapisi uygulamaları: sistematik bir derleme. *Psikoloji Çalışmaları*, 39(2), 459-485. <https://doi.org/10.26650/SP2019-0025>
- Blackledge, J. T., & Hayes, S. C. (2006). Using acceptance and commitment training in the support of parents of children diagnosed with autism. *Child & Family Behaviour Therapy*, 28(1), 1-18. https://doi.org/10.1300/J019v28n01_01
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Brown, F. L., Whittingham, K., Boyd, R. N., McKinlay, L., & Sofronoff, K. (2014). Improving child and parenting outcomes following paediatric acquired brain injury: A randomised controlled trial of Stepping Stones Triple P plus acceptance and commitment therapy. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 55, 1172-1183. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12227>
- Byrne, G., Ghráda, Á. N., O'Mahony, T., & Brennan, E. (2020). A systematic review of the use of acceptance and commitment therapy in supporting parents. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 94, 378-407. <https://doi.org/10.1111/papt.12282>
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2022). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 32. Baskı, Pegem Akademi.
- Cengiz, S., Yıldız, M. N., & Peker, A. (2021). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin stres ve yaşam doyum düzeylerinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(36), 2940-2956. <https://doi.org/10.26466/opus.832440>
- Coyne, L. W., McHugh, L., & Martinez, E. R. (2011). Acceptance and commitment therapy (ACT): Advances and applications with children, adolescents, and families. *Child and adolescent psychiatric clinics*, 20(2), 379-399. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2011.01.010>
- Crnic, K. & Low, C. (2002). Everyday stresses and parenting. Bornstein, M. H. H. (Ed). *Handbook of Parenting Second Edition Volume 5 Practical Issues in Parenting* in (243-269), Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Dursun, A., & Akkaya, M. (2022). Kabul ve kararlılık terapisi odaklı deneysel araştırmalar: Sistematik bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(3), 340-352. <https://doi.org/10.18863/pgy.1014526>
- Dursun, A., & Tuñç, Ö. G. (2021). Ergenler ve genç yetişkinlere yönelik gerçeklik terapisine dayalı grup müdahaleleri: Sistematik gözden geçirme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 2323-2346. <https://doi.org/10.17679/inuefd.951530>
- Elo, S., ve Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Ertürk, Y. (2018). *Özel gereksinimli çocuğa sahip olan ve olmayan annelerin ilgili değişkenler açısından sosyal beceri düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Fung, K., Lake, J., Steel, L., Bryce, K., & Lunskey, Y. (2018). ACT processes in group intervention for mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental disorders, 48*, 2740-2747. <https://doi.org/10.1007/s10803-018-3525-x>
- Gharashi, K., Moheb, N., & Abdi, R. (2019). The effects of the acceptance and commitment therapy on the experiential avoidance and intolerance of uncertainty of mothers with hearing-impaired children. *Auditory and Vestibular Research, 28*(4), 256-264. <https://doi.org/10.18502/avr.v28i4.1462>
- Gloster, A. T., Walder, N., Levin, M. E., Twohig, M. P., & Karekla, M. (2020). The empirical status of acceptance and commitment therapy: A review of meta-analyses. *Journal of contextual behavioral science, 18*, 181-192. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2020.09.009>
- Gur, A., & Reich, A. (2023). Psychological flexibility of parents of children with disabilities: A systematic literature review. *Research in Developmental Disabilities, 136*, 104490. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2023.104490>
- Harris, R. (2021). *Mutluluk tuzağı* (Çev. M. H. Türkçapar & K. F. Yavuz). İstanbul: Litera Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 2016).
- Harris, R. (2022). *ACT'i kolay öğrenmek: Kabul ve Kararlılık Terapisi için hızlı bir başlangıç*. (Çev. F. E. Esen & K. F. Yavuz). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). Acceptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour research and therapy, 44*(1), 1-25. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.06.006>
- Hayes, S. C. (2004). Acceptance and commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies. *Behavior therapy, 35*(4), 639-665. [https://doi.org/10.1016/S0005-7894\(04\)80013-3](https://doi.org/10.1016/S0005-7894(04)80013-3)
- Hayes, S. C., Luoma, J. B., Bond, F. W., Masuda, A., & Lillis, J. (2006). Acceptance and commitment therapy: Model, processes and outcomes. *Behaviour research and therapy, 44*(1), 1-25. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2005.06.006>
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D., Bunting, K., Twohig, M., & Wilson, K. G. (2004). What is acceptance and commitment therapy? In S.C.Hayes & K. D. Strosahl (Eds.), *A practical guide to acceptance and commitment therapy*. Springer.
- Hayes, S. C., Strosahl, K. D., and Wilson, K. G. (2011). *Acceptance and commitment therapy: The process and practice of mindful change*. Guilford Press.
- Işık, Ş., Ergüner Tekinalp, Üzbe Atalay, N., & Kaynak, Ü. (2022). *Psikolojik danışmada güncel kuramlar*. 7. Baskı, Pegem Akademi
- Karadağ, G. (2014). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı zorluklar ve çözüm önerileri. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 13*(6). 10.5455/pmb1-1389682796
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler*. 31. Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kaya-Akdemir, M. (2018). *Kabul ve kararlılık terapisi yönelimli psiko-eğitim programının başa çıkma yeterliği üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kayacan, İ., & Bingöl, T. (2023). Kabul ve kararlılık terapisi temelli psiko-eğitim programlarına bir bakış: Ulusal tezlerin derlenmesi. *Journal of Sustainable Education Studies, (Özel Sayı (Ö2))*, 97-107.
- Khamseh, L. E., & Khoeini, F. (2021). The effectiveness of acceptance and commitment therapy on mental health and mindfulness in mothers of newborns with cystic fibrosis. *Journal of Neonatal Nursing, 27*(1), 43-46. <https://doi.org/10.1016/j.jnn.2020.08.003>

- Lee, J. (2013). Maternal stress, well-being, and impaired sleep in mothers of children with developmental disabilities: A literature review. *Research in developmental disabilities, 34*(11), 4255-4273. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.09.008>
- Lobato, D., Montesinos, F., Polín, E., & Cáliz, S. (2023). Third-generation behavioural therapies in the context of neurodevelopmental problems and intellectual disabilities: A randomised clinical trial with parents. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 20*(5), 4406. <https://doi.org/10.3390/ijerph20054406>
- Kitchenham, B. A. & S. Charters (2007) Guidelines for performing systematic literature reviews in software engineering, *Technical Report EBSE-2007-01*, School of Computer Science and Mathematics, Keele University.
- Marufoğlu, M. (2023). *Kabul ve kararlılık terapisi yönelimli psiko-eğitim programının engelli çocuğu olan ebeveynlerin psikolojik esneklik, ölüm kaygısı, tükenmişlik ve yaşam doyumu düzeyleri üzerindeki etkisi.* (Yayımlanmamış doktora tezi) Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Montes, G., and Halterman, J. S. (2007). Psychological functioning and coping among mothers of children with autism: A population-based study. *Pediatrics, 119*(5), <https://doi.org/10.1542/peds.2006-2819>
- Nalbant, A., & Yavuz, K. F. (2019). Dil kozasından çıkış: Bilişsel ayrışma. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 8*(1), 58-62. <https://doi.org/10.5455/JCBPR.33709>
- Norlin, D., & Broberg, M. (2013). Parents of children with and without intellectual disability: couple relationship and individual well-being. *Journal of Intellectual Disability Research, 57*(6), 552-566. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2012.01564.x>
- Onnink, C. M., Konstantinidou, Y., Moskovich, A. A., Karekla, M. K., & Merwin, R. M. (2022). Acceptance and commitment therapy (ACT) for eating disorders: A systematic review of intervention studies and call to action. *Journal of Contextual Behavioral Science, 26*, 11-28. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2022.08.005>
- Saeedifard, T., Nazari, A. M., & Mohsenzadeh, F. (2016). Effect of acceptance and commitment therapy on the resiliency of mothers of children with learning disability. *Journal of Research & Health, 6*(2), 263-271.
- Salimi, M., Mahdavi, A., Yeghaneh, S. S., Abedin, M., & Hajhosseini, M. (2019). The effectiveness of group based acceptance and commitment therapy (ACT) on emotion cognitive regulation strategies in mothers of children with autism spectrum. *Maedica, 14*(3), 240. [10.26574/maedica.2019.14.3.240](https://doi.org/10.26574/maedica.2019.14.3.240)
- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description?. *Research In Nursing ve Health, 23*(4), 334-340. [https://doi.org/10.1002/1098-240X\(200008\)23:4<334::AID-NUR9>3.0.CO;2-G](https://doi.org/10.1002/1098-240X(200008)23:4<334::AID-NUR9>3.0.CO;2-G)
- Stoddard, J. A., & Afari, N. (2022). *ACT metaforları: Kabul ve Adanmışlık Terapisinde deneyime dayalı alıştırılmalar, uygulamalı metaforlar rehberi* (Çev. E. G. Larrison & B. Ergin), Epsilon Yayınevi. (Orijinal çalışma, 2014).
- Toy, A. B., & Kesici, İ. (2020). Özel gereksinimli çocuğu olan annelerin eğitim ihtiyaçları. *Journal of Advanced Education Studies, 2*(1), 61-93.
- Tümlü, C. (2021). *Kabul ve Kararlılık Terapisi'ne dayalı psiko-eğitim programının otizm spektrum bozukluğu olan çocuk (3-6 yaş) anneleri ve babalarının psikolojik uyumlarına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ulubay, G., & Güven, M. (2022). Kabul ve kararlılık terapisi ve psikolojik esneklik ile ilgili araştırmaların incelenmesi. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences, 8*(2), 92-101. <https://doi.org/10.34137/jilses.1109608>

- Walser, R.D., Pistorello, J. (2004). ACT in group format. Hayes, S.C. & Strosahl, K.D. (Eds) *A Practical Guide to Acceptance and Commitment Therapy*. Springer, in (347-372), Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-0-387-23369-7_14
- Walser, R. D. ve Westrup, D. (2007). *Acceptance and commitment therapy for the treatment of post-traumatic stress disorder and trauma-related problems*. Oakland, CA: New Harbinger Publications.
- Yavuz, K. F. (2015). Kabul ve kararlılık terapisi (ACT): Genel bir bakış. *Türkiye Klinikleri Journal of Psychiatry Special Topics*, 8(2), 21-27.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 12. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmada birinci yazarın katkı oranı %60, ikinci yazarın katkı oranı %40'tır.

UNDERSTANDING THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF SMEs

KOBİ'LER BAĞLAMINDA YAPAY ZEKANIN ROLÜNÜN ANLAŞILMASI

Ayça Kübra HIZARCI¹

Alara TARIER²

Özge ÖZGEN³

Güluzar Kurt GÜMÜŞ⁴

¹ D.Ö.Ü., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ayca.hizarci@deu.edu.tr

² Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, alara.tarier@deu.edu.tr

³ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, ozge.ozgen@deu.edu.tr

⁴ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, guluzar.kurt@deu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
23.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
09.12.2024

ABSTRACT

This study provides a systematic review of the literature on the operationalization of artificial intelligence (AI) within small and medium-sized enterprises (SMEs), aiming to develop an integrated conceptual framework for understanding AI adoption. The findings indicate that Technological readiness plays a pivotal role, with SMEs requiring knowledge of AI applications, methods, and capabilities to adopt AI effectively. AI adoption yields diverse outcomes, including enhanced operational efficiency, improved customer engagement, and greater innovation, but these vary based on industry, firm size, and resource capacity. The study emphasizes that AI is not a unitary concept but a multi-dimensional construct, with operationalization requiring alignment with organizational dynamic capabilities. This review offers a framework for understanding AI adoption, helping to bridge fragmented findings in the literature.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Small and Medium-sized Enterprises (SMEs), AI Adoption, Content Analysis.

ÖZET

Bu çalışma, yapay zeka adaptasyonunu anlamak için entegre bir kavramsal çerçeve geliştirmeyi amaçlayarak, küçük ve orta ölçekli işletmelerde (KOBİ'ler) yapay zeka adaptasyonu kavramının operasyonel hale getirilmesine ilişkin literatürün sistematik bir incelemesini sunmaktadır. Bulgular, teknolojik hazırlığın çok önemli bir rol oynadığını ve KOBİ'lerin yapay zekayı etkin bir şekilde benimsemek için yapay zeka uygulamaları, yöntemleri ve yetenekleri hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiğini göstermektedir. Yapay zekanın benimsenmesi, gelişmiş operasyonel verimlilik, daha fazla müşteri katılımı ve inovasyon kapsamında ilerleme dahil olmak üzere çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Ancak söz konusu sonuçlar, sektöre, firma büyüklüğüne ve kaynak kapasitesine göre değişmektedir. Çalışma, yapay zekanın üniter bir kavram değil, çok boyutlu bir yapı olduğunu ve operasyonelleştirmenin organizasyonel dinamik yetkinliklerle uyum gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu çalışma, yapay zekanın KOBİ'lerde adaptasyonunu anlamak için bir çerçeve sunmakta, literatürdeki parçalı bulgular arasında köprü kurmaya yardımcı olmaktadır ve KOBİ bağlamında gelecekteki araştırma ve uygulamalara rehberlik etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ'ler), Yapay Zeka Adaptasyonu, İçerik Analizi.

1. INTRODUCTION

AI is “a system’s ability to interpret external data correctly, to learn from such data and to use those learnings to achieve specific goals and tasks through flexible adaptations.” (Haenlein & Kaplan, 2019). Its ability to learn from data and provide meaningful outputs based on this learning is what differentiates this technology from others. Although AI has been around since the beginning of the 20th century, its popularity has been increasing thanks to the developments in AI technologies such as machine learning, deep learning and artificial neural networks (Ransbotham et al., 2018).

Today’s global conjunction together with the rapid improvements in the technological sphere urge businesses around the world to adapt to the new environment almost simultaneously with the constant changes. Amongst these advancements AI has been drawing huge attention in business literature since AI technologies propose numerous benefits to businesses such as reducing the costs, lessening the errors and improving efficiency (Alsheibani et al., 2020; Murgai, 2018). For example, according to a recent McKinsey survey (2024), 59% of participating organizations report higher revenue and 42% report lower costs as a result of using AI, including generative AI. In the same report, it is mentioned that 72% of organizations—up from 55% in 2023—now use AI in at least one business unit or function. AI systems have been implemented in many business sectors of all kinds and have been transforming them to new levels (Selenko et al., 2022; Cheng et al., 2023). However, AI deployment is a difficult process that entails changes in production techniques and management styles, posing substantial obstacles to enterprises (Wang et al., 2023). This challenge is particularly pertinent to SMEs (Peretz-Andersson et al., 2024) and the study of AI adaptation in SMEs is a rapidly developing area of research that explores the relationship between AI technology and the problems faced by SMEs (Schönberger, 2023).

According to the World Bank (2020), SMEs constitute over 90% of the businesses and provide almost more than 50% of employment around the world playing a huge role for the economy. Therefore, it is of great importance to consider SMEs’ AI adoption enablers and consequences. However, these enterprises face difficulties lacking especially financial resources to transform their businesses digitally and adopt AI (OECD, 2019). Integrating AI into organizations results in competitive advantage by enhancing performance and therefore enhancing value of the business (Wamba-Taguimdje et al., 2020). However, implementing AI into business operations is costly and a process that is not easy to follow, thus, it may be rather more challenging for SMEs who have fewer resources than big companies to make the decision to invest in AI implementation (Wei & Pardo, 2022).

In this context, the primary objective of this study is to develop an integrated conceptual framework that provides a systematic understanding of AI adoption within SMEs. To achieve this, this study addresses several key research questions (RQ) to understand AI adoption in SMEs. RQ1 explores how AI adoption can be operationalized for SMEs, focusing on the practical approaches and frameworks that facilitate its integration. RQ2 examines the main theories in the literature that address the AI adoption process in SMEs, providing a theoretical foundation for understanding its dynamics. The RQ3 examines the key factors that influence AI adoption, while the fourth question (RQ4) considers the outcomes and impacts of adopting AI. Finally, RQ5 proposes future research directions, emphasizing propositions that can advance the understanding of AI adoption in SMEs.

These research questions guide the study in synthesizing existing literature and developing a coherent framework to advance understanding of AI adoption in SMEs. In this context, the literature on the intersection of AI and SMEs was subjected to a systematic review and the findings were evaluated through content analysis and presented in a thematic classification.

2. CURRENT STATE OF THE AI LITERATURE IN THE CONTEXT OF SMEs

Before investigating thoroughly, the systematic review of AI, it is of importance to delve into background in order to comprehensively clarify the epicenter of this study. The industrial revolution undoubtedly resulted in far reaching shifts not only for societies but also for firms. It is indisputable that today's globalized markets present a hypercompetitive and dynamic nature, which is the ultimate indication of the extent that firms are exposed to adapt to the constant technological advancements (Paul and Mas, 2019). Relatedly, in order to meet the consumers' ever-changing demands, to survive, and outperform in highly volatile markets, firms have to be alert in catching up with the developments in cutting-edge technologies (Liñán et al. 2019). The recent booming of digital technologies including AI, has given rise to the emergence of pivotal developments and opportunities.

As the essence of AI in augmenting business functions has witnessed burgeoning attraction by the interest of practitioners and scholars, research has predominantly put emphasis on the technological, practical, and theoretical aspects of AI regardless in the domestic or international context (Davenport and Ronanki, 2018). Particularly, due to the abundance of data, businesses are exposed to deal with never-ending but ever-growing challenges in terms of deployment of AI to create unique business values in the era of business digitalization. In this vein, an increasing population of firms started to devote resources to integrate AI and AI-enabled practices into their business operations in order to achieve and sustain superior business performance (Duan et al., 2019). In other words, AI has become the ultimate and utmost source to gain and sustain competitive advantage in the industrial global arena (Dwivedi et al., 2021), which led a radical revolution in doing business (Ågerfalk, 2020). In the context of SMEs, these impacts can be more profound, as AI can significantly help SMEs overcome obstacles, collaborate effectively, and enhance communication with their suppliers and consumers (Peretz-Andersson et al., 2024).

Despite the accelerating interest, empirical research addressing AI and AI-enabled business practices is still at a rudimentary and fragmented state regarding operationalization of AI into firms' business functions in various industries. Besides, there is a limited clarified understanding of the integrative processes of AI into SMEs' business practices through their AI related initiatives. Drawing upon the previous studies, the core aim of this current study is threefold addressing to comprehensively synthesize how SMEs integrate AI and AI-enabled technologies into their business operations, the enablers of AI adoption, and the impact of this integration on business outcomes, which reflects the extent of the importance of AI for global economy, particularly for SMEs.

As well known, countries' advanced economic development level heavily depends on the industrial development, which is achieved by the business success of SMEs particularly for developing countries (Matt et al., 2015; Hess et al., 2016; Hablet al., 2017; Ibrira-Morales et al., 2019). Coupled with the everlasting growth of digital technologies, firms are exposed to change how they operate in intensified global competition. Relatedly, digitalization led to the decrease in the number of large size enterprises. SMEs are the critical epicenters of countries' economic growth regardless of domestic or international markets (Chakraborty and Biswas, 2019). In this framework, SMEs are considered as the principal drivers of economic growth for developing

economies. However, SMEs can suffer from inadequate resources to cope with the fast-changing challenges in hypercompetitive markets (Banerjee et al., 2017). Accordingly, SMEs that engage in digital technologies have the capacity to keep up with ongoing challenges. AI is one of the recent modern digital technologies in terms of adapting such as AI-integrated customer relationship management (AI-CRM) (Srinivasan et al., 2015; Srinivasan and Venkatraman, 2018; Ali et al., 2019; Ng et al., 2019). Shortly, firms utilizing the advantages of availing AI can enjoy vast opportunities through immense productive processes by launching new products and services.

As aforementioned, although AI and AI-enabled business functions have gained tremendous attention, there is a lack of consensus on the drivers and outcomes of AI integrative business activities in different industries in the context of SMEs. Although several attempts have been devoted to providing a review study in order to accumulate existing knowledge in the pertinent literature, the current study based on the useful grounds specifies comprehensive and updated improvements in conceptualization of AI integration engaged by SMEs. Moreover, the pertinent literature focusing on AI is comprised of mostly qualitative approaches including Peretz-Andersen et al. (2024) and Zhang et al. (2021) addressing the role of research orchestration in AI adoption by SMEs, Nagy et al. (2023) scrutinizing the interaction between adoption of Intelligence and Autonomous Technologies and SMEs, Nadi et al. (2024) focusing on integration of AI into business practices of SMEs, Wei and Pardo (2023) underlining the B2B SMEs engagement of AI platforms under the lens of capability perspective, Wang et al. (2021) highlighting how SMEs in central China deal with intelligent transformation by virtue of AI adoption, Lemos et al. (2022) devoting effort to investigate the interrelation between change management and AI adoption, and Wang (2024) analyzing the relationship between E-commerce and AI adoption. In terms of utilizing quantitative approach, Basri (2020), Baabdullah (2021), Damaili et al. (2021), Fonseka et al. 2022, Kumar et al. (2022), Lada et al. (2023), Roux et al. (2023), and Dey et. Al. (2024) have given substantial attention to uncover the mutual effects of AI adaptational and implementing strategies, and business practices of SMEs. Their main contribution to the literature is comprehensively understanding the required capabilities, resources, strategies, and contextual factors that are deemed to be related with SMEs business operations and performance. Moreover, despite the crucial contribution of these existing review studies in the extant literature, the reviewal approaches usually uncover the challenges, opportunities, barriers, and contextual factors affecting AI adoption of SMEs (e.g., Bhaleraet et al., (2023), Hansen and Bøgh (2021) Oldemeyar et al., (2024), Sotamaa et al., (2024); Hibban and Abhishek (2024), studies unveiling the factors as enablers and outcomes of SMEs through investigating direct and indirect relationships with AI adoption in order to avoid any confrontational research results are scarce. Accordingly, the main focus of this paper is to systematically review the relevant empirical literature on AI integration in SMEs, uncovering unique and conflicting issues. Based on the aforementioned statements, this study is carried out to assess the theoretical and methodological issues through synthesizing the theoretical backgrounds, conceptual frameworks, and the interrelationships of the constructs related to AI integration of SMEs into business functions. Consequently, grounded in 19 existing peer-reviewed articles, this paper concludes that SMEs that accrue utilizing the benefits of AI technologies can gain substantial competitive advantages to reach superior firm performance. As a result, fruitful theoretical and practical insights with recommendations for future empirical studies are provided.

The rest of the paper is organized as follows: the first section shortly summarizes the theoretical background which is followed by the research methodology, after which highlighting the findings by covering the drivers and consequences of SMEs' AI adoption is presented. The last section addresses conclusion and implementations. Consequently, this study is an overview of state-of-the-art research on SMEs' AI integration in the business context that provide theoretical and practical implications.

3. RESEARCH DESIGN

The initial point for the review and evaluation of the existing literature starts with a comprehensive content analysis of journal articles covering AI integration of SMEs. The PRISMA 2020 expanded checklist was utilized to ensure the methodological rigor of this systematic literature review. This checklist facilitated a thorough evaluation of the review's methodological components and supported transparent adherence to established principles. The search process covers finding peer-reviewed scholarly articles published in the databases including Web of Science, Scopus, ProQuest, Emerald, Sage, JStor, Springer, Taylor & Francis, EBSCOhost, Wiley, and Elsevier which are considered as the most trusted citation indices specifically for quality scientific research (Mongeon and Paul-Hus, 2016). Based on the scope of this review, the inclusion criteria cover studies that investigate AI engaged by SMEs empirically in business-related and peer-reviewed academic journals by utilizing primary and/or secondary data. In addition, the inclusion criteria embrace only the empirical articles accessible and published in English. The keyword-based search is utilized to focus on articles addressing the field of AI in SMEs. As an emerging field, available AI literacy is scarce, particularly for SMEs. So, a total of 43 articles were reached. Accordingly, the articles that contained the phrase "Artificial Intelligence" "AI" and "SME" in either the title, the abstract, main text or keywords were reviewed in detail by the researchers. After excluding the irrelevant articles, the search resulted in 19 articles. Through the assessment of the main content in the included articles, related concepts are revealed for further thematic analysis.

After open and axial coding processes are undertaken (e.g., Strauss and Corbin, 1998; Whetten, 1989), the categories emerged as the theories and theoretical approaches utilized, concepts regarding antecedents, moderators, mediators, and consequences, and the contextual factors including, and countries and industries. During the coding process, the authors' original conceptualization with definitions and operationalizations of the related concepts were considered. Lastly, two researchers completed identification of coding schemes blind-coded, independently, compared, and discussed the categorized results of coding, through which emerged contradictions were resolved. By doing so, the internal reliability was checked in order to avoid emergence of potential biases during the review process (Miles and Huberman, 1994). The coding process resulted in inter-coder reliability with a high degree of consensus between two researchers, findings are presented with a thematic analysis. In Table 1, the conceptualization of the factors related to operationalization of AI emerged as a result of the coding process is presented.

4. FINDINGS

4.1. Conceptualization of the Factors Affecting AI Operationalization in SMEs

According to a comprehensive framework for understanding the factors influencing the operationalization of AI in SMEs (As can be seen in Table 1), these factors were categorized into three dimensions based on "Technology-Organization-Environment Theory": technological, organizational, and environmental dimensions. The technological dimension focuses on the extent of AI implementations, patent applications, and engaged practices, emphasizing both AI based innovation and integration across business processes. The organizational dimension highlights the importance of AI-based capabilities such as marketing, AI adoption capabilities,

along with critical factors like top management support, employee skills, and a positive organizational culture. The firm capabilities underlined in the literature, particularly, put emphasis heavily on knowledge-based or technological capabilities (Basri, 2020; Dey et al., 2024; Grashof and Kopka, 2023; Kopka and Fornahl, 2023), which was expected. However, the individual or employee capabilities and managerial factors have been given limited attention. Financial and managerial resources also play a crucial role in fostering AI adoption. Meanwhile, the environmental dimension reflects the impact of external pressures, such as competitive forces, customer expectations, and vendor support, which drive AI implementation. This framework suggests that successful AI adoption requires a balance among capabilities, resources and external pressures. To effectively profit from AI, SMEs must comprehend and align with all of these variables while cultivating an innovative organizational climate.

Table 1. Conceptualization of the Factors Affecting AI Operationalization in SMEs' Business Functions

Aggregated Concept	Third Order	Second Order	First Order
Technological Dimensions			<ul style="list-style-type: none"> • The extent of AI related Implementations • AI Patent Applications • Engaged AI Practices
Organizational Dimensions	AI-Based Capabilities	AI in Marketing Capabilities	<ul style="list-style-type: none"> • Digital Marketing Capabilities • Adoption of AI-CRM Capability • Utilizing collaborative decision-making system • Usage of virtual and augmented reality • Usage of Personalization
		AI Adoption Capabilities	<ul style="list-style-type: none"> • AI Readiness • Willingness to Change • Technology Acceptance Level Towards AI • AI Enablers • Technology openness • Technology affordance • Technology generativity
	Other Capabilities	Business Intelligence Capabilities	<ul style="list-style-type: none"> • Intelligent information sharing • Intelligent risk management • Intelligent business and marketing • AI Powered Decision Support System
		Organizational Capabilities	<ul style="list-style-type: none"> • Top Management Support • AI powered workforce management • Knowledge of AI on AI Techniques and Applications among Employees • Employee Capabilities • Relatedness of Firms to AI Techniques and Applications • AI Integration Capability
Resources	Financial Resources		<ul style="list-style-type: none"> • Financial resources • Budget spending on AI • Costs
		Organizational Resources	<ul style="list-style-type: none"> • Positive and supporting climate, and conducive organization culture • Managerial Skills
	Stakeholders	Competitors	<ul style="list-style-type: none"> • Competitive Pressure
Environmental Dimensions		Customers	<ul style="list-style-type: none"> • Customer Pressure
		Vendors	<ul style="list-style-type: none"> • Vendor Support

4.2. Theoretical Foundations and Integrations

From its inception, the perspective of AI has taken a highly and flexibly integrative view with adjacent theories. The analysis of the articles indicate that researchers have devoted substantial interest to addressing AI in the context of SMEs in multiple fronts, however, while the majority of studies are in the context of domestic business operations, only a few studies examine AI in the context of international business. Similar to any other theoretical view, AI is grounded clearly in previous theoretical understandings. These theories are the backbone of assumptions in forming AI as a perspective which can be in explicit or implicit form. While the explicit assumptions provide direct meaning, the implicit forms utilize indirect implications or examination in order to discuss and justify the approach at stake. Building on the previous statements, the majority of the studies included into analysis cover several theories to base their hypotheses and theoretical background, among them both the most implicitly and explicitly mentioned theories are dynamic capabilities (8 studies), competitive advantage (7 studies), and resource-based view (12 studies) (see Table 2). Resource Orchestration, Technology-Organization-Environment Theory, Internationalization Theory, Theory of Innovation, Knowledge-based View, Theory of the Firm Growth, Theory of Internationalization, and Entrepreneurship are amidst the theories that are less mentioned by the researchers. Additionally, researchers built theoretical backbone for AI practices and also employed Collaborative Decision-Making Theory, Technology Acceptance Model, Planned Behavior, and The Status Quo Bias theory at once.

These theoretical interrelations are the explicit and implicit sign of the integration of AI adoption into firms' both internal and external environments. In this study, some of the articles at stake underline the interwoven relationships with AI in exploration and exploitation of unique resources and developing dynamic capabilities (Chatterjee et al., 2022; Dey et al., 2024; Fonseka et al., 2022; Grashof and Kopka, 2023; Jallil et al., 2024; Lada et al., 2023; Palas et al., 2022; Raux et al., 2023). As aforementioned, Resource Based View addresses the valuable and unique allocation of resources and capabilities in order to outperform (Barney, 2001). Resource Based View highlights analyzing both weaknesses and strengths of a firm with its resources and capabilities based on which the business processes are conducted. Relatedly, firms can achieve external and internal fitness through their unique resources and capabilities that guide firms' strategic path in the volatile industrial markets where dynamic capability perspective emerges from resource-based view (Helfat and Peteraf, 2003, 2009). Importantly, for SMEs to achieve a more robust competitive advantage, it is the top priority to improve and implement strategies that cannot be imitated by the rest of the rivals (Rashidirad and Salimian, 2020). Accordingly, the alignment between external and internal business environments are of supreme importance for the principles of resource-based view and dynamic capabilities (Barney, 2001; Helfat and Winter, 2011; Teece, 2007). In this respect, innovation is considered as the paramount generator of upcoming technologies including AI and AI related technologies that can lead to remarkable success for enterprises (GetITAdmin, 2022). In addition to this, employment of AI can enable deep learning which is the critical ingredient of exploration of knowledge and engaging innovation especially in complex high-tech industries, which in turn, can reduce the cost of adaptation (Agrawal et al., 2019; Taddy, 2019; Yamakawa et al., 2016). In other words, AI integration can boost knowledge generation that is of utmost importance for implementing innovative business practices can act as a catalyst for new, rather radical, knowledge (Agrawal et al., 2019; Cockburn et al., 2019). Correspondingly, knowledge-based view is among the theories utilized to base the theoretical assumptions regarding the role of knowledge in building

innovative and knowledge-based capabilities through AI integration by explicitly and implicitly addressing AI-Based decision support systems, business intelligence capabilities, the extension of knowledge acquired by AI related patent applications (Grashof and Kopka, 2023; Jalil et al., 2024; Kopka and Fornahl, 2023; Kumar et al., 2022; Polas et al., 2022; Roux et al., 2022). In essence, AI based decision support systems indicate knowledge-based capabilities with ability to analyze, predict, and process big data from multiple data sources, by which firms can utilize data-driven decision-making mechanisms for more objective predictions. Therefore, in the literature there is a two-sided interrelation between AI and firm capabilities, particularly knowledge-based capabilities (Fonseka et al., 2022; Graskof and Kopka, 2023; Lada et al., 2023; Ulrich et al., 2023). From the perspective of internal or organizational issues, firms can benefit from AI in their decision-making processes. In the similar vein, AI powered support systems facilitate analytical, predictive, and computational capabilities to process big data generated from a number of sources which can be fostered for more objective decision making and enable firms to achieve sustainable firm growth. Taken the studies acknowledged the resource-based view into account, digital technologies as a vital strategic source can provide firms achieve and maintain competitive advantage (Agrawal et al., 2019; Cockburn et al., 2019; Lee and Falahat, 2019) that is in line with Barney's (1991) perspective. In the extant literature, studies underlying the role of AI and AI-related business activities assert that firms undergone digital transformation are more competitive and flexible to adapt in highly volatile environments (Rojo Abollado et al., 2017; Bedell-Pearce, 2018; Subramaniam et al., 2019).

In terms of resource allocation and orchestration, the effect of firm size is indisputable as firms differ in building capabilities and utilizing resources. Specifically, SMEs encounter a number of challenges among which inadequate financial resources is the primary issue. Due to the insufficient resources SMEs cannot bear the financial burden of required capital investment of AI adoption compared to large firms (Accenture, 2019; Bianchini and Michalkova, 2019; Daor et al., 2020), which leads to emergence of heterogeneity or divergence between firms (Aghion et al., 2019). Grounding on the aforementioned statements, inadequate resources can jeopardize the emergence of valuable knowledge and relatedly innovative practices which in turn can cause failure in achievement of competitive advantage, low levels of innovation, and firm performance (Ahuja and Lampert, 2001; Castaldi et al., 2015).

In a nutshell, the swift ascent of digitalization through AI technology is viewed as the catalyzer of every cutting-edge developments in each business value chain activities that has the potential to affect all of the players in the global landscape (Iansiti and Lakhani, 2020). Beyond the breakthrough technological shifts in business processes, concern related to preservation of natural resources has become the core issue. In this related vein, AI is viewed as not only the trigger of innovation, but also for sustainable business practices (Krkac, 2019; Mamedov et al., 2018; Sanders et al., 2019), which are interwoven with each other. Therefore, what sets thriving enterprises apart from their rivals heavily depends on adopting a different and unique organizational mindset, which is the only key to achievement of superior and sustainable firm performance, particularly in international business. As can be understood, firms are exposed to embrace a dynamic and adaptive organizational mindset to navigate the ever-emerging digital transformation worldwide.

Lastly, SMEs can improve their firm performance and a number capabilities through adoption of AI and AI-related capabilities including business management capabilities which can be asserted as strategic performance (Basri, 2020), sustainable business practices, organizational agility and

resilience, and risk management capabilities (Dey et al., 2023), overall firm performance (financial performance, customer performance, internal business process performance, learning, and growth performance) (Abrokwah-Larbi and Awuku-Larbi, 2022), operational capabilities (Damioli et al., 2021), operational performance (Damioli et al., 2021), innovation performance (Kopka and Fornahl, 2023), marketing and networking capabilities (Baabdullah et al., 2021), market performance (Baabdullah et al., 2021), and export performance (Denicolai et al., 2021). Moreover, by virtue of AI practices, firms can explore and exploit new frontiers with opportunities (Lu et al., 2022), improve digital marketing capabilities for value creation (Jalil et al., 2024), gain insights regarding consumer behavior, make clear forecasting (Davenport et al., 2020; Huang and Rust, 2022; Verma et al., 2021), and build innovative business models (Sjödin et al., 2020).

Table 2. Theoretical Basis of AI into Firm Business Practices

Author(s)	Article Title	Operationalization of AI	Nature of Utilized AI Scale	Context	Related Theoretical Basis
Basri (2020)	Examining the Impact of Artificial Intelligence (AI)-Assisted Social Media Marketing on the Performance of Small and Medium Enterprises: Toward Effective Business Management in the Saudi Arabian Context	AI-Assisted Social Media Marketing (AISMM) Capability	The extent that companies embraced AISMM practices	Domestic	Implicit: • Resource-Based View
Baabdullah et al. (2021)	SMEs and artificial intelligence (AI): Antecedents and consequences of AI-based B2B practices	<ul style="list-style-type: none"> • SME's AI Readiness • SME's AI Enablers • SME's AI Practices 	<ul style="list-style-type: none"> • SME's AI Readiness □ Infrastructure □ Technicality □ Awareness • SME's AI Enablers □ Technology Road mapping □ Professional Expertise □ Attitude • SME's AI Practices 	Domestic	Explicit: • Technology-Organization-Environment Theory • Resource-Based view
Damoli et al. (2021)	The impact of artificial intelligence on labor productivity	AI Patent Applications	•Number of AI patent applications	Domestic	Implicit: • Resource-Based View
Denicolai (2021)	Internationalization, digitalization, and sustainability: Are	AI Readiness	AI Readiness in the domain of AI technology and its business	Exporting	Explicit: • Internationalization Theory

	SMEs ready? A survey on synergies and substituting effects among growth paths		applications		Implicit: • Resource-Based View
Ingalagi et al. (2021)	Artificial Intelligence (AI) adaptation: Analysis of determinants among Small to Medium-sized Enterprises (SME's)	AI Adaptation	The extent of AI related implementations	Domestic	Implicit: • Resource-Based View
Chatterjee et al. (2022)	Digital transformation and entrepreneurship process in SMEs of India: a moderating role of adoption of AI-CRM capability and strategic planning	<ul style="list-style-type: none"> • Technology Acceptance Model Towards AI • AI Adoption Capabilities Regarding CRM 	<ul style="list-style-type: none"> • Technology Acceptance Model Towards AI □ Perceived Ease of Use □ Perceived Usefulness • Willingness to Change • Adoption of AI-CRM Capability 	Domestic	Explicit: • The Status Quo bias theory • Technology Acceptance Model Implicit: • Dynamic Capabilities • Resource-Based View
Fonseka et al. (2022)	Impact of E-commerce adoption on business performance of SMEs in Sri Lanka; moderating role of artificial intelligence	AI Adoption in E-Commerce Business Practices	The extent of benefits that AI adoption in e-commerce practices provide	Domestic	Explicit: • Resource-Based View Implicit: • Dynamic Capabilities • Theory of Competitive Advantage
Kumar et al. (2022)	The adoption of artificial intelligence powered workforce management for effective revenue growth of micro, small, and medium scale enterprises (MSMEs)	<ul style="list-style-type: none"> • Business Intelligence Capabilities Regarding AI • AI Powered Workforce 	<ul style="list-style-type: none"> • Intelligent information sharing • Intelligent risk management • Intelligent business and marketing • AI powered workforce management 	Domestic	Implicit: • Theory of the Firm Growth • Knowledge-Based View • Resource-Based View • Dynamic Capabilities
Polas et al. (2022)	Artificial Intelligence, Blockchain Technology, and Risk-Taking Behavior in the 4.0IR Metaverse Era: Evidence from Bangladesh-Based SMEs	The Role of Knowledge of AI In The Adoption of Blockchain Technology	The extent that employees contribute to knowledge sharing regarding usage of blockchain technology	Domestic	Implicit: • Resource-Based View • Dynamic Capabilities • Knowledge-Based Capabilities

Sharma et al. (2022)	Why Do SMEs Adopt Artificial Intelligence-Based Chatbots?	<ul style="list-style-type: none"> • The Perceptual Factors Regarding AI Adoption in Business Processes • The AI Chatbot Implementation Intention 	<ul style="list-style-type: none"> • Technology <ul style="list-style-type: none"> □ The perceived relative advantage of AI-based chatbots □ The perceived complexity of AI-based chatbots □ Cost • Organization <ul style="list-style-type: none"> □ Top Management Support □ Financial Resource □ Employee Capability • Environment <ul style="list-style-type: none"> □ Competitive Pressure □ Customer Pressure □ Vendor Support □ AI Chatbot Implementation Intention 	Domestic	Explicit: <ul style="list-style-type: none"> • The technology-organization-environment Theory
Grashof & Kopka (2023)	Artificial intelligence and radical innovation: an opportunity for all companies?	<ul style="list-style-type: none"> • The Amount of AI Knowledge about AI Techniques • The Amount of AI Knowledge about AI Applications • Relatedness of Firms to AI Techniques • Relatedness of Firms to AI Applications 	<ul style="list-style-type: none"> • Patents that are related to technical methods and techniques of AI. • AI applications, in turn, entail the application fields of AI (e.g. robotics) • Related density techniques • Related density applications 	Domestic	Explicit: <ul style="list-style-type: none"> • Resource-Based View Implicit: <ul style="list-style-type: none"> • Knowledge-Based View • Theory of Innovation • Theory of Competitive Advantage
Lada et al. (2023)	Determining factors related to artificial intelligence (AI) adoption among Malaysia's small and medium-sized businesses	AI Adaptation	The extent of adaptation to AI related implementation	Domestic	Explicit: <ul style="list-style-type: none"> • Theory of Organizational Readiness Implicit: <ul style="list-style-type: none"> • Resource-Based View • Dynamic

					Capabilities • Theory of Competitive Advantage
Roux et al. (2023)	Small and medium-sized enterprises as technology intermediaries in sustainable business ecosystem: interplay between AI adoption, low carbon management and resilience	AI Powered Decision Support System	From an organizational and employee perspective, using AI decision-support systems and tools to complete tasks, engage in activities, and make decisions during regular workdays in a digital workplace	Domestic	Explicit: • Theory of Sustainability • Perceived Organizational Support Theory • Dynamic capabilities • Network theory • Resource Dependency Theory Implicit: • Knowledge-Based View • Theory of Competitive Advantage
Ulrich et al. (2023)	Artificial Intelligence in Small and Medium-Sized Family Firms: An Empirical Study on The Impact of Family Influence	• Adoption of AI Technologies	• Relevance • Usage of AI technologies • AI integration • Budget spending on AI	Domestic	Explicit: • Socio-emotional Wealth Theory • Technology Acceptance Model Implicit • Theory of Competitive Advantage
Abrokwah-Larbi & Awuku-Larbi (2024)	The impact of artificial intelligence in marketing on the performance of business organizations: evidence from SMEs in an emerging economy	AI in Marketing	• AI in Marketing □ Internet-of-things □ Collaborative decision-making system □ Virtual and augmented reality □ Personalization (modified by authors)	Domestic	Explicit: • Resource Based View • Collaborative Decision-Making Theory
Badgihsh & Soomro (2024)	Artificial Intelligence Adoption by SMEs to Achieve Sustainable Business Performance: Application of Technology-Organization-Environment	AI Adoption	The extent of AI willingness and ability to implement AI related business activities.	Domestic	Explicit • Technology-Organization-Environment Theory • The technology acceptance model • The Theory of Planned

	Framework				Behavior
Dey et al. (2024)	Artificial intelligence-driven supply chain resilience in Vietnamese manufacturing small- and medium-sized enterprises	AI Adoption Capabilities	AI adoption practices	Domestic	Explicit: • Resource Based View • Dynamic Capabilities • Resource-Orchestration Theory • Knowledge-Based View
Jalil et al. (2024)	The influential role of artificial intelligence (AI) adoption in digital value creation for small and medium enterprises (SMEs): does technological orientation mediate this relationship?	AI Adoption	• Technology openness • Technology affordance • Technology generativity	Domestic	Explicit • Resource-Based View • Dynamic Capabilities Implicit • Theory of Innovation • Theory of Entrepreneurship • Theory of Competitive Advantage
Kopka & Fornahl (2023)	Artificial intelligence and firm growth - catch-up processes of SMEs through integrating AI into their knowledge bases	• Knowledge of AI Applications • Knowledge of AI Methods	Patents that are related to technical methods and techniques of AI database	Domestic	Implicit: • Theory of Innovation • Theory of Competitive Advantage • Resource-Based View • Knowledge-Based View

4.3. Antecedents and Outcomes of AI Adoption

Drawing on the previous literature, it is clarified that AI has captured noteworthy interest as it portrays a route to gain and remain competitive advantage particularly under the conditions of breakthrough shifts. Therefore, the domain of attention spans multiple applications including marketing capabilities, innovation, strategic orientations, business intelligence capabilities, digital facilitators, and organizational decision-making mechanisms. These various sets of applications resulted in different typologies of AI. Correspondingly, a high level of divergence between the scales of AI employed in each study is inevitable, which can be the reason for heterogeneity among firms in terms of consequences and antecedents of AI and AI-related business practices.

As can be seen in Table 1 and Table 3, there are several operationalization types of AI in different business functions. Moreover, on closer inspection, it came to the foreground that there are different typologies of AI adoption in the pertinent literature since the functional domains of AI differ in each study. In this vein, despite the prominent pattern towards more fine-grained and concrete approximation, as a distinct paradigm on a theoretical level, a general conceptualization of AI is problematic. As such, distinct ways of dimensionalization of AI as a construct arises, which indicates that AI is not a “unitary concept”. While being cognizant about this fact, the quasi replication of AI can facilitate generation of more generalizable insights and

avoid agnostic and fragmented research findings. Notably, AI and AI related practices or capabilities can show dependency on contextual factors in terms of firm size, industry, location etc. As noted earlier, this study pursues two objectives. Firstly, it is aimed to synthesize the initial research to gain coherence about AI related knowledge in the context of business management. To this end, this systematic synthesis culminates a broad framework to unveil the interaction between AI and other constructs, in which AI plays different roles including as a moderator, mediator, antecedent, and consequence (see Table 3).

In some studies, AI adoption is integrated as a firm capability regarding “digital marketing capability” (Jalil et al., 2024), “AI assisted social media capability” (Basri, 2020), “the level of adequacy for AI adoption including resources, knowledge, technology, and organizational climate such as leadership and managerial support” (Baabdullah et al., 2021; Kopka and Fornahl, 2023; which reflects the extent of organizational readiness to employ AI or AI-related business functions (Denicolai, 2021). Besides, grounded on the Technology Acceptance Model, some studies addressed AI adoption as an orientation or behavioral tendency that indicates the extent of willingness, perceived ease of use, and usefulness that form the perceptual relative advantage of AI Adoption (Chatterjee et al., 2022). In other words, the AI literature in SMEs is interrelated mostly with firm capabilities and performance related outcomes.

Table 3. Nature of the Direct and Indirect Relationships

Reference	Country	Industry	Antecedent	Moderator	Mediator	Outcome
Basri (2020)	Saudi Arabia	Mixed	• AI-Assisted Social Media Marketing		• Effective Business Management	• SMEs Performance
Baabdullah et al. (2021)	Saudi Arabia	Mixed	• SME's AI Readiness • SME's AI Enablers		• SME's AI Practices	• SME's Business customer AI-based interaction □ Service experience □ Customer engagement • SME's AI-enabled relational governance □ Joint planning □ Joint problem solving • SME's AI-enabled performance □ Financial performance □ Non-financial performance
			• AI Related	• Firm Size		• Firm Labor

Damioli et al. (2021)	Worldwide	Mixed	Patent Applications • Non-AI Related Patent Applications		Productivity • Employment Growth • Fixed Capital Growth
Denicolai et al. (2021)	Italy	Mixed	• AI Readiness	• Environmental Sustainability Readiness	• Export Intensity
Ingalagi et al. (2021)	India	Mixed	• SME's Top Management Commitment • Organizational Readiness • Competitive Pressure • External Support • Employee Adaptability		• AI Adaptation
Chatterjee et al. (2022)	India	Mixed	• Perceived Ease of Use • Perceived Usefulness • Willingness to Change	• Strategic Planning • Adoption of AI CRM Capability	• Corporate Digital Entrepreneurship
Fonseka et al. (2022)	Sri Lanka	Mixed	• E-Commerce Adoption	• AI	• Business Performance
Kumar et al. (2022)	India	Mixed	• Intelligent Information Sharing • Intelligent Risk Management • Intelligent Business and Marketing	• AI Powered Workforce Management	• Effective Revenue Growth
Polas et al. (2022)	Bangladesh	Blockchain Technology	• Knowledge of AI • The Relevant Advantage of AI • Perceived ease of use of AI	• Risk-taking Behavior	• Adoption of Blockchain Technology
Sharma et al. (2022)	Fiji	Mixed	• Technology □ The perceived relative advantage of AI-based chatbots □ The perceived complexity of		• AI Chatbot Implementation Intention

			<ul style="list-style-type: none"> □ AI-based chatbots □ Cost • Organization □ Top Management Support □ Financial Resource □ Employee Capability • Environment □ Competitive Pressure □ Customer Pressure □ Vendor Support □ AI Chatbot Implementation Intention 		
Grashof & Kopka (2023)	Europe	Mixed	<ul style="list-style-type: none"> • The Amount of AI Knowledge about <ul style="list-style-type: none"> □ AI Techniques □ AI Application • Relatedness of Firms to <ul style="list-style-type: none"> □ AI Techniques □ AI Applications 	<ul style="list-style-type: none"> • Firm Size 	<ul style="list-style-type: none"> • Emergence of Radical Innovations in Firms
Lada et al. (2023)	Malaysia	Mixed	<ul style="list-style-type: none"> • Competitive Pressure External Support • Top Management Commitment • Employee Adaptability • Organization Readiness 		<ul style="list-style-type: none"> • AI Adoption
Roux et al. (2023)	Vietnam	Mixed	<ul style="list-style-type: none"> • Skills and Expertise • Risk Proclivity • Creativity 	<ul style="list-style-type: none"> • Organizational Change Capability • AI-powered Decision Support System 	<ul style="list-style-type: none"> • Supply Chain Performance • Supply Chain Low Carbon Management • Supply Chain Resilience
Ulrich Et Al. (2023)	Germany	Unknown	<ul style="list-style-type: none"> • Family Influence 		<ul style="list-style-type: none"> • Relevance • Usage of AI

			<ul style="list-style-type: none"> • Firm Size 			<ul style="list-style-type: none"> Technologies • AI Integration • Budget Spending on AI
Abrokwah-Larbi & Awuku-Larbi (2024)	Ghana	Mixed	<ul style="list-style-type: none"> • AI in Marketing 			<ul style="list-style-type: none"> • Financial Performance • Customer Performance • Internal Business Process Performance • Learning and Growth Performance
Badgihsh & Soomro (2024)	Saudi Arabia	Mixed	<ul style="list-style-type: none"> • Technological Readiness • Organizational Readiness • Environmental Readiness 	<ul style="list-style-type: none"> • Firm Size 	<ul style="list-style-type: none"> • AI Adoption 	<ul style="list-style-type: none"> • Economic Performance • Operational Performance
Dey et al. (2024)	Vietnam	Manufacturing	<ul style="list-style-type: none"> • Organizational culture • Leadership • Skills and Competencies AI Adoption 		<ul style="list-style-type: none"> • AI Adoption • CE Practices • Supply Chain (SC)Agility • SC Risk Management 	<ul style="list-style-type: none"> • AI Adoption • CE Practices • SC Agility • SC Risk Management • SC Resilience (The Main Outcome)
Jalil et al. (2024)	Malaysia	Mixed	<ul style="list-style-type: none"> • AI Adoption □ Technology Generativity □ Technology Openness □ Technology Affordance 		<ul style="list-style-type: none"> • Technology Orientation 	<ul style="list-style-type: none"> • Digital Value Creation
Kopka & Fornahl (2023)	Germany	Mixed	<ul style="list-style-type: none"> • Knowledge of AI Applications • Knowledge of AI Methods 	<ul style="list-style-type: none"> • Firm Size • Market Entry Timing (Latecomers-Frontier Comers) 		<ul style="list-style-type: none"> • Innovative Output • Productivity

Moreover, AI adoption intention is applied under three main dimensions that are the perceptions towards organizational, environmental, and technological factors related to adoption of AI. In this cognitive approach, the inquiry of how organizational members view AI-adoption with its advantages and disadvantages, employees' capabilities, financial resources, and its contribution to deal with the external players including rivals, customers, and suppliers (Sharma et al., 2024). While some scholars view the amount of AI related knowledge accumulated within the organization as the density of AI adoption (Kopka and Fornahl, 2023), some scholars assume the number of AI related patents application as an indication of level of AI

adoption practices (Damaoli et al., 2021). Fonseka et al. (2022) pointed out that the benefits gained by integration of AI practices into e-commerce business functions can reflect the AI adoption intensity.

With respect to the country development level, regardless of the industry type, firms from both developed and developing countries put the integration of AI and AI related capabilities, business practices, strategies, and the appropriate organizational base in order to engage in AI at stake so as to seize its benefits.

5. CONCLUSION, THEORETICAL AND PRACTICAL IMPLICATIONS

Although the existing literature is too preliminary to draw any significant conclusions on this topic, the main point underlined by the studies in this review is the vital necessity of engaging in strategic and organizational change to survive and achieve superior sustainable performance in this global arena of constant change and ever-growing challenges. Accordingly, from a managerial perspective, firms, particularly, SMEs need to engage in more AI focused business practices in order to keep forward and gain competitive advantage in this highly volatile business environment.

This systematic review sheds light on the operationalization of AI within SMEs and identifies the complex, multi-dimensional nature of AI adoption, theoretical background, antecedents, and consequences and in this respect, it answers all research questions. The review reveals that AI adoption is driven by a variety of organizational, technological and environmental factors and serves as a key enabler for SMEs to gain competitive advantage in the dynamic business environment. Additionally, the findings of this systematic review highlight that AI is not a unified concept but rather a dynamic construct with varying applications across business functions, including marketing, innovation, decision-making, and strategic planning. This diversity contributes to the heterogeneity among firms in terms of AI-related outcomes and adoption strategies. Operationalization of AI adoption first concentrates capabilities such as AI Readiness and willingness to change, other capabilities such as business intelligence capabilities and organizational capabilities. Although organizational capabilities such as top management support, AI powered workforce management are relatively less covered in the literature, they should not be overlooked in the AI adoption process of SMEs. The effective use of resources and pressure from vendors, competitors, and customers can also be used to explain the adoption of AI.

Moreover, the antecedents of AI adoption in SMEs include a combination of technological, organizational, and environmental factors. While technological readiness such as AI knowledge, patent applications, and openness to technology is critical for adoption, organizational support plays a key role, with top management commitment, employee adaptability, and internal readiness facilitating the integration of AI. Additionally, market pressures, including competitive, customer, and vendor influences, act as external drivers for adoption. As managerial implementation, SMEs should prioritize investing in AI-related knowledge and practices, foster a positive organizational climate with strong leadership support, and leverage partnerships with external stakeholders to enhance adoption. It is crucial to allocate adequate financial resources and encourage continuous learning to ensure successful implementation.

Finally, the outcomes of AI adoption reflect improvements in multiple areas, such as enhanced operational efficiency through workforce management, financial performance with better customer engagement and increased revenue, and innovation in business processes, including

the development of AI-powered solutions. AI also contributes to supply chain resilience, decision-making capabilities, and sustainability efforts, positioning SMEs to achieve strategic advantages. From the perspective of different sectors, the findings of this study highlight diverse implications for AI adoption in SMEs. In the manufacturing industry, for example, AI can increase operational efficiency by automating production processes and improving supply chain management. For service-oriented industries, AI's involvement in customer engagement, personalization, and market trend analysis is critical to achieving a competitive advantage. Meanwhile, in technology-driven industries, AI adoption can prioritize innovation, data analytics, and strategic decision-making.

Based on the current systematic review, the following propositions, as answers to the fifth research question, are to be investigated in further research:

Table 4. Suggested Research Propositions

Research Propositions	Arguments behind the Propositions
Role of several stakeholders in AI adoption of SMEs	In the literature, there are limited studies focusing on stakeholders' perspective toward AI adoption.
A multidimensional scale is required to measure AI adoption across different business functions.	In the field, researchers are currently measuring AI adoption by integrating existing scales or adapting them to their own context. However, this research has shown that AI adoption is a concept that needs to be measured multidimensionally.
AI adoption enhances export performance by improving market intelligence and customer engagement.	It has been observed that the number of studies addressing the AI concept in terms of exporting firms is very insufficient.
Developing the structural model of factors integrating resource utilization strategies and AI adoption.	The integration of resource utilization strategies with AI adoption is critical for SMEs. However, this issue is more focused on financial resources in the literature. The concept of resource utilization should be considered multidimensional.
AI adoption in SMEs fosters sustainability performance and other performance metrics such as operational efficiency, financial outcomes, and innovation.	AI-powered solutions can facilitate sustainable practices, such as reducing waste, improving energy efficiency. Future research can investigate the dual role of AI adoption on sustainability and performance outcomes.

This study underscores the multifaceted nature of AI adoption in SMEs, highlighting key areas for future research based on several research propositions. First, the role of various stakeholders—such as leadership, employees, customers, vendors, and external partners—proves crucial in shaping AI adoption strategies. Their engagement ensures that AI initiatives align with business objectives and market demands. Second, developing a multidimensional scale to measure AI adoption across different business functions will provide a more accurate assessment of AI's integration, enabling firms to monitor progress and identify improvement areas. The relationship between AI adoption and export performance also presents a promising avenue for research, as AI enhances market intelligence and customer engagement, improving SMEs' competitiveness in global markets. Furthermore, the development of structural models integrating resource utilization strategies with AI adoption will offer insights into how firms can optimize resources while successfully implementing AI technologies. Lastly, the dual role of AI is emphasized, as it drives both sustainability performance and key business metrics, such as

operational efficiency, financial outcomes, and innovation. Future research should explore how SMEs can balance these objectives by embedding AI into both strategic and operational practices. Together, these research propositions contribute to a deeper understanding of how AI can transform SMEs, providing a roadmap for both academic inquiry and practical applications in this dynamic field. Additionally, future research could involve exploratory studies through face-to-face interviews with SMEs to gain deeper insights into the factors influencing AI adoption. Such qualitative research would allow for a nuanced understanding of the challenges and opportunities SMEs face in integrating AI.

This study also has some limitations. First of all, the authors of the study have tried to shed light on a relatively younger concept within business literature. Thus, regardless of the well design of the study, there has been limited empirical studies considering the concepts investigated which means that there will be room for future studies to further investigate these issues.

REFERENCES

- Abollado, J. R., Shehab, E., & Bamforth, P. (2017). Challenges and benefits of digital workflow implementation in aerospace manufacturing engineering. *Procedia CIRP*, 60, 80-85. <https://doi.org/10.1016/j.procir.2017.02.044>
- Abrokwah-Larbi, K., & Awuku-Larbi, Y. (2023). The impact of artificial intelligence in marketing on the performance of business organizations: evidence from SMEs in an emerging economy. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*. <https://doi.org/10.1108/jeee-07-2022-0207>
- Ågerfalk, P. J. (2020). Artificial intelligence as digital agency. *European Journal of Information Systems*, 29(1), 1–8. <https://doi.org/10.1080/0960085X.2020.1721947>
- Aghion, P., Akcigit, U., Bergeaud, A., Blundell, R., & Hémous, D. (2019). Innovation and top income inequality. *The Review of Economic Studies*, 86(1), 1-45. <https://doi.org/10.1093/restud/rdy027>
- Agrawal, A., Gans, J. S., & Goldfarb, A. (2019). Exploring the impact of artificial intelligence: Prediction versus judgment. *Information Economics and Policy*, 47, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.infoecopol.2019.05.001>
- Ahuja, G., & Morris Lampert, C. (2001). Entrepreneurship in the large corporation: A longitudinal study of how established firms create breakthrough inventions. *Strategic management journal*, 22(6-7), 521-543. <https://doi.org/10.1002/smj.176>
- Alsheibani, S. A., Cheung, Y., Messom, C. H., & Alhosni, M. (2020, August). Winning AI Strategy: Six-Steps to Create Value from Artificial Intelligence. In *AMCIS* (Vol. 11).
- Baabdullah, A. M., Alalwan, A. A., Slade, E. L., Raman, R., & Khatatneh, K. F. (2021). SMEs and artificial intelligence (AI): Antecedents and consequences of AI-based B2B practices. *Industrial Marketing Management*, 98, 255–270. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2021.09.003>
- Banerjee, A., Banerji, R., Berry, J., Duflo, E., Kannan, H., Mukerji, S., ... & Walton, M. (2017). From proof of concept to scalable policies: Challenges and solutions, with an application. *Journal of Economic Perspectives*, 31(4), 73-102. <https://doi.org/10.1257/jep.31.4.73>
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of management*, 17(1), 99-120. <https://doi.org/10.1177/01492063910170010>

- Basri, W. (2020). Examining the Impact of Artificial Intelligence (AI)-Assisted Social Media Marketing on the Performance of Small and Medium Enterprises: Toward Effective Business Management in the Saudi Arabian Context. *International Journal of Computational Intelligence Systems*, 13(1), 142. <https://doi.org/10.2991/ijcis.d.200127.002>
- Bedell-Pearce, J. (2018). Safe digital transformation for SMEs. *Network Security*, 2018(11), 6-7. [https://doi.org/10.1016/S1353-4858\(18\)30110-7](https://doi.org/10.1016/S1353-4858(18)30110-7)
- Bianchini, M. & V. Michalkova (2019), "Data Analytics in SMEs: Trends and Policies", *OECD SME and Entrepreneurship Papers*, No. 15, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/1de6c6a7-en>.
- Chakraborty, D., & Biswas, W. (2019). Evaluating the impact of human resource planning programs in addressing the strategic goal of the firm: An organizational perspective. *Journal of advances in management research*, 16(5), 659-682. <https://doi.org/10.1108/JAMR-01-2019-0007>
- Chatterjee, S., Chaudhuri, R., Vrontis, D., & Basile, G. (2022). Digital transformation and entrepreneurship process in SMEs of India: a moderating role of adoption of AI-CRM capability and strategic planning. *Journal of Strategy and Management*, 15(3), 416-433. <https://doi.org/10.1108/jsma-02-2021-0049>
- Cheng, B., Lin, H., & Kong, Y. (2023). Challenge or hindrance? How and when organizational artificial intelligence adoption influences employee job crafting. *Journal of Business Research*, 164, 113987, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.113987>
- Cockburn, I. M., Henderson, R., & Stern, S. (2019). 4. The impact of artificial intelligence on innovation: An exploratory analysis. In *The economics of artificial intelligence* (pp. 115-148). University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/9780226613475-006>
- Damioli, G., Van Roy, V., & Vertesy, D. (2021). The impact of artificial intelligence on labor productivity. *Eurasian Economic Review*, 11(1), 1-25. <https://doi.org/10.1007/s40821-020-00172-8>
- Davenport, T. H., & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real world. *Harvard business review*, 96(1), 108-116. <https://blockqai.com/wp-content/uploads/2021/01/analytics-hbr-ai-for-the-real-world.pdf>
- Denicolai, S., Zucchella, A., & Magnani, G. (2021). Internationalization, digitalization, and sustainability: Are SMEs ready? A survey on synergies and substituting effects among growth paths. *Technological Forecasting and Social Change*, 166, 120650. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120650>
- Dey, P. K., Chowdhury, S., Abadie, A., Vann Yaroson, E., & Sarkar, S. (2024). Artificial intelligence-driven supply chain resilience in Vietnamese manufacturing small-and medium-sized enterprises. *International Journal of Production Research*, 62(15), 5417-5456. <https://doi.org/10.1080/00207543.2023.2179859>
- Duan, Y., Edwards, J. S., & Dwivedi, Y. K. (2019). Artificial intelligence for decision making in the era of Big Data—evolution, challenges and research agenda. *International journal of information management*, 48, 63-71. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.01.021>
- Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Ismagilova, E., Aarts, G., Coombs, C., Crick, T., ... & Williams, M. D. (2021). Artificial Intelligence (AI): Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 57, 101994. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.08.002>

- Fonseka, K., Jaharadak, A. A., & Raman, M. (2022). Impact of E-commerce adoption on business performance of SMEs in Sri Lanka; moderating role of artificial intelligence. *International Journal of Social Economics*, 49(10), 1518-1531. <https://doi.org/10.1108/ijse-12-2021-0752>
- Grashof, N., & Kopka, A. (2023). Artificial intelligence and radical innovation: an opportunity for all companies?. *Small Business Economics*, 61(2), 771-797. <https://doi.org/10.1007/s11187-022-00698-3>
- Haenlein, M., & Kaplan, A. (2019). A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence. *California Management Review*, 61(4), 5-14. <https://doi.org/10.1177/0008125619864925>
- Hansen, E. B., & Bøgh, S. (2021). Artificial intelligence and internet of things in small and medium-sized enterprises: A survey. *Journal of Manufacturing Systems*, 58, 362-372. <https://doi.org/10.1016/j.jmsy.2020.08.009>
- Helfat, C. E., & Peteraf, M. A. (2003). The dynamic resource-based view: Capability lifecycles. *Strategic management journal*, 24(10), 997-1010. <https://doi.org/10.1186/s12911-022-01917-3>
- Helfat, C. E. (2009). Understanding dynamic capabilities: Progress along a developmental path. *Strategic Organization*, 7(1), 91-102. <https://doi.org/10.1177/1476127008100133>
- Helfat, C. E., & Winter, S. G. (2011). Untangling dynamic and operational capabilities: Strategy for the (N) ever-changing world. *Strategic management journal*, 32(11), 1243-1250. <https://doi.org/10.1002/smj.955>
- Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2020). Options for Formulating a Digital Transformation Strategy. In Routledge eBooks (pp. 151-173). <https://doi.org/10.4324/9780429286797-7>
- Hibban, M. & Dr. Abhishek. (2024). Innovation management among the Indian small and medium-sized enterprises focusing on artificial intelligence: Opportunities and the way forward. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, 15(2), 10-17. Retrieved from <https://www.ijcms.in/index.php/ijcms/article/view/667>
- Huang, M. H., & Rust, R. T. (2022). A framework for collaborative artificial intelligence in marketing. *Journal of Retailing*, 98(2), 209-223. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2021.03.001>
- Iansiti, M., & Lakhani, K. R. (2020). From disruption to collision: The new competitive dynamics. *MIT Sloan Management Review*, 61(3), 34-39. <https://www.proquest.com/openview/40406f4f48e46a7908da7ed32cc36fe5/1?pq-origsite=gscholar&cbl=26142>
- Ibarra-Morales, L. E., Blanco-Jimenez, M., & Hurtado-Bringas, B. A. (2020). Internationalization of industrial small-medium enterprises in an emerging country. *Academia Revista Latinoamericana de Administracion*, 33(1), 71-94. <https://doi.org/10.1108/ARLA-10-2018-0223>
- Jalil, M. F., Lynch, P., Marikan, D. A. B. A., & Isa, A. H. B. M. (2024). The influential role of artificial intelligence (AI) adoption in digital value creation for small and medium enterprises (SMEs): does technological orientation mediate this relationship?. *AI & SOCIETY*, 1-22. <https://doi.org/10.1007/s00146-024-01969-1>
- Kumar, M., Raut, R. D., Mangla, S. K., Ferraris, A., & Choubey, V. K. (2022). The adoption of artificial intelligence powered workforce management for effective revenue growth of micro, small, and medium scale enterprises (MSMEs). *Production Planning & Control*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/09537287.2022.2131620>

- Kopka, A., & Fornahl, D. (2023). Artificial intelligence and firm growth — catch-up processes of SMEs through integrating AI into their knowledge bases. *Small Business Economics*, 62(1), 63–85. <https://doi.org/10.1007/s11187-023-00754-6>
- Krkač, K. (2019). Corporate social irresponsibility: humans vs artificial intelligence. *Social Responsibility Journal*, 15(6), 786-802. <https://doi.org/10.1108/SRJ-09-2018-0219>
- Lada, S., Chekima, B., Karim, M. R. A., Fabeil, N. F., Ayub, M. S., Amirul, S. M., ... & Zaki, H. O. (2023). Determining factors related to artificial intelligence (AI) adoption among Malaysia's small and medium-sized businesses. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 9(4), 100144. <https://doi.org/10.1016/j.joitmc.2023.100144>
- Lee, Y. Y., & Falahat, M. (2019). The impact of digitalization and resources on gaining competitive advantage in international markets: Mediating role of marketing, innovation and learning capabilities. *Technology Innovation Management Review*, 9(11). <http://doi.org/10.22215/timreview/1281>
- Lemos, S. I., Ferreira, F. A., Zopounidis, C., Galariotis, E., & Ferreira, N. C. (2022). Artificial intelligence and change management in small and medium-sized enterprises: an analysis of dynamics within adaptation initiatives. *Annals of Operations Research*, 1-27. <https://doi.org/10.1007/s10479-022-05159-4>
- Liñán, F., Paul, J. & Fayolle. (2020). A. SMEs and entrepreneurship in the era of globalization: advances and theoretical approaches. *Small Bus Econ* 55, 695–703. <https://doi.org/10.1007/s11187-019-00180-7>
- Lu, X., Wijayaratra, K., Huang, Y., & Qiu, A. (2022). AI-enabled opportunities and transformation challenges for SMEs in the post-pandemic era: a review and research agenda. *Frontiers in Public Health*, 10, 885067. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.885067>
- Mamedov, O., Tumanyan, Y., Ishchenko-Padukova, O., & Movchan, I. (2018). Sustainable economic development and post-economy of artificial intelligence. *Entrep. Sustain*, (2018), 6. [https://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.2\(37\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2018.6.2(37))
- Matt, C., Hess, T. & Benlian, A. (2015). Digital Transformation Strategies. *Bus Inf Syst Eng* 57, 339–343. <https://doi.org/10.1007/s12599-015-0401-5>
- McKinsey (2024 May), The state of AI in early 2024: Gen AI adoption spikes and starts to generate value. <https://www.mckinsey.com/capabilities/quantumblack/our-insights/the-state-of-ai#/>, (Access date: 12.08.2024)
- Mongeon, P., & Paul-Hus, A. (2016). The journal coverage of Web of Science and Scopus: a comparative analysis. *Scientometrics*, 106, 213-228. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1765-5>
- Murgai, A. (2018). Transforming Digital Marketing with Artificial Intelligence. *International Journal of Latest Technology in Engineering, Management & Applied Science (IJLTEMAS)*, VII(IV), 259-262.
- Nadi, A. H., Ahshan, K. A., Rahman, S., & Sofin, M. R. (2024). The Role of Artificial Intelligence in Business Management: The Future of Small and Medium-Sized Enterprise. In *Utilizing AI and Smart Technology to Improve Sustainability in Entrepreneurship* (pp. 117-133). IGI Global. <https://10.4018/979-8-3693-1842-3.ch008>
- Nagy, M., Lăzăroiu, G., & Valaskova, K. (2023). Machine intelligence and autonomous robotic technologies in the corporate context of SMEs: Deep learning and virtual simulation algorithms, cyber-physical production networks, and Industry 4.0-based manufacturing systems. *Applied Sciences*, 13(3), 1681. <https://doi.org/10.3390/app13031681>

- Ng, S. C., Sweeney, J. C., & Plewa, C. (2019). Managing customer resource endowments and deficiencies for value cocreation: complex relational services. *Journal of Service Research*, 22(2), 156-172. <https://doi.org/10.1177/1094670518812195>
- OECD. (2019). Strengthening SMEs and Entrepreneurship for Productivity and Inclusive Growth. OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship. https://www.oecd.org/en/publications/2019/07/strengthening-smes-and-entrepreneurship-for-productivity-and-inclusive-growth_fe146d56.html , (Access date: 10.08.2024)
- Oldemeyer, L., Jede, A., & Teuteberg, F. (2024). Investigation of artificial intelligence in SMEs: a systematic review of the state of the art and the main implementation challenges. *Management Review Quarterly*, 1-43. <https://doi.org/10.1007/s11301-024-00405-4>
- Palas, J. U., Sorwar, G., Hoque, M. R., & Sivabalan, A. (2022). Factors influencing the elderly's adoption of mHealth: an empirical study using extended UTAUT2 model. *BMC medical informatics and decision making*, 22(1), 191. <https://doi.org/10.1186/s12911-022-01917-3>
- Paul, J., & Mas, E. (2019). Toward a 7-P framework for international marketing. *Journal of Strategic Marketing*, 28(8), 681-701. <https://doi.org/10.1080/0965254x.2019.1569111>
- Peretz-Andersson, E., Tabares, S., Mikalef, P., & Parida, V. (2024). Artificial intelligence implementation in manufacturing SMEs: A resource orchestration approach. *International Journal of Information Management*, 77, 102781. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2024.102781>
- Polas, M. R. H., Jahanshahi, A. A., Kabir, A. I., Sohel-Uz-Zaman, A. S. M., Osman, A. R., & Karim, R. (2022). Artificial intelligence, blockchain technology, and risk-taking behavior in the 4.0 IR Metaverse Era: evidence from Bangladesh-based SMEs. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 8(3), 168. <https://doi.org/10.3390/joitmc8030168>
- Ransbotham, S., Gerbert, P., Reeves, M., Kiron, D., & Spira, M. (2018). Artificial intelligence in business gets real. MIT Sloan Management Review. <https://sloanreview.mit.edu/projects/artificial-intelligence-in-business-gets-real/>
- Rashidirad, M., & Salimian, H. (2020). SMEs' dynamic capabilities and value creation: the mediating role of competitive strategy. *European Business Review*, 32(4), 591-613. <https://doi.org/10.1108/EBR-06-2019-0113>
- Roux, M., Chowdhury, S., Kumar Dey, P., Vann Yaroson, E., Pereira, V., & Abadie, A. (2023). Small and medium-sized enterprises as technology innovation intermediaries in sustainable business ecosystem: interplay between AI adoption, low carbon management and resilience. *Annals of Operations Research*, 1-50. <https://doi.org/10.1007/s10479-023-05760-1>
- Sanders, N. R., Boone, T., Ganeshan, R., & Wood, J. D. (2019). Sustainable supply chains in the age of AI and digitization: research challenges and opportunities. *Journal of Business Logistics*, 40(3), 229-240. <https://doi.org/10.1111/jbl.12224>
- Schönberger, M. (2023). Artificial intelligence for small and medium-sized enterprises: identifying key applications and challenges. *Journal of Business Management*, 21, 89-112. <https://doi.org/10.32025/JBM23004>
- Selenko, E., Bankins, S., Shoss, M., Warburton, J., & Restubog, S. L. D. (2022). Artificial Intelligence and the Future of Work: A Functional-Identity Perspective. *Current Directions in Psychological Science*, 31(3), 272-279. <https://doi.org/10.1177/09637214221091823>

- Sharma, S., Singh, G., Islam, N., & Dhir, A. (2024). Why Do SMEs Adopt Artificial Intelligence-Based Chatbots?. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 71, 1773–1786. <https://doi.org/10.1109/tem.2022.3203469>
- Sjödin, D., Parida, V., Palmié, M., & Wincent, J. (2021). How AI capabilities enable business model innovation: Scaling AI through co-evolutionary processes and feedback loops. *Journal of Business Research*, 134, 574-587. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.05.009>
- Sotamaa, T., Reiman, A., & Kauppila, O. (2024). Manufacturing SME risk management in the era of digitalisation and artificial intelligence: a systematic literature review. *Continuity & Resilience Review*. <https://doi.org/10.1108/CRR-12-2023-0022>
- Srinivasan, S., & Hanssens, D. M. (2009). Marketing and Firm Value: Metrics, methods, findings, and future directions. *Journal of Marketing Research*, 46(3), 293–312. <https://doi.org/10.1509/jmkr.46.3.293>
- Srinivasan, A., & Venkatraman, N. (2018). Entrepreneurship in digital platforms: A network-centric view. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 12(1), 54-71. <https://doi.org/10.1002/sej.1272>
- Subramaniam, M., Iyer, B., & Venkatraman, V. (2019). Competing in digital ecosystems. *Business Horizons*, 62(1), 83-94. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.013>
- Teece, D. J. (2007). Explicating dynamic capabilities: the nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. *Strategic management journal*, 28(13), 1319-1350. <https://doi.org/10.1002/smj.640>
- Ulrich, P., Frank, V., & Buettner, R. (2023). Artificial intelligence in small and medium-sized family firms: An empirical study on the impact of family influence. *Corporate Governance and Organizational Behavior Review*, 7(1), 72–80. <https://doi.org/10.22495/cgobrv7i1p7>
- Verma, S., Sahu, S. P., & Sahu, T. P. (2023). Stock Market Forecasting with Different Input Indicators using Machine Learning and Deep Learning Techniques: A Review. *Engineering Letters*, 31(1).
- Wamba-Taguimdje, S. L., Wamba, S. F., Kamdjoug, J. R. K., & Wanko, C. E. T. (2020). Influence of artificial intelligence (AI) on firm performance: the business value of AI-based transformation projects. *Business Process Management Journal*, 26(7), 1893–1924. <https://doi.org/10.1108/bpmj-10-2019-0411>
- Wang, J., Lu, Y., Fan, S., Hu, P. & Wang, B. (2022), "How to survive in the age of artificial intelligence? Exploring the intelligent transformations of SMEs in central China". *International Journal of Emerging Markets*, 17(4), 1143-1162. <https://doi.org/10.1108/IJOEM-06-2021-0985>
- Wang, K.-L., Sun, T., & Xu, R. (2023). The impact of artificial intelligence on total factor productivity: Empirical evidence from China's manufacturing enterprises. *Economic Change and Restructuring*, 56(2), 1113–1146. <https://doi.org/10.1007/s10644-022-09467-4>
- Wang, J. (2024). Using artificial intelligence to analyze SME e-commerce utilization and growth strategies. *Journal of Computational Methods in Sciences and Engineering*, 24(1), 611-621. <https://10.3233/JCM-226933>
- Wei, R., & Pardo, C. (2022). Artificial intelligence and SMEs: How can B2B SMEs leverage AI platforms to integrate AI technologies?. *Industrial Marketing Management*, 107, 466–483. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2022.10.008>
- World Bank. (2020). Small and Medium Enterprises (SMEs) Finance. <https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance>, (Access date: 12.08.2024)

Zhang, D., Mishra, S., Brynjolfsson, E., Etchemendy, J., Ganguli, D., Grosz, B., & Perrault, R. (2021). The AI index 2021 annual report. arXiv preprint arXiv:2103.06312. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2103.06312>

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışma için herhangi bir kurum ya da kuruluştan finansal destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma konusu etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

DISASTER ATTITUDE AND INDIVIDUAL DISASTER RESILIENCE AMONG UNIVERSITY STUDENTS AND INFLUENCING FACTORS: A DISASTER ZONE SAMPLE

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AFET TUTUMLARI İLE BİREYSEL AFET DAYANIKLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR AFET BÖLGESİ ÖRNEĞİ

Nazan GÜRARSLAN BAŞ¹

Gülnaz KARATAY²

Nilgün SÖYLEMEZ³

¹Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, nbas@munzur.edu.tr

²Prof. Dr., Munzur Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, gkaratay@gmail.com

³Öğr. Gör., Munzur Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, nilguntatar@munzur.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
02.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
10.12.2024

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the level of disaster attitudes and disaster resilience among university students and to evaluate the factors affecting them. This descriptive and relational study was conducted with 411 university students studying in a disaster-affected province. The students, with an average age of 21.71 ± 2.02 , revealed that 80.3% had previously been exposed to a disaster, 16.1% had experienced disaster-related losses and 44% had received disaster training. The average disaster attitude scores and individual disaster resilience levels of university students were evaluated as moderate. The study found that having a personal disaster plan, having received disaster training, and being informed about environmental disaster risks were significant predictors of disaster attitude and individual disaster resilience ($p < .05$). Factors such as receiving disaster education and having a personal disaster plan, positively influenced the disaster attitudes and the disaster resilience of university students. In light of these results, it is recommended that disaster education be provided to university students, who represent an informed segment of society, to reduce the potential risks of disasters and to enhance the capacity to cope with disaster risks. It is also suggested that disaster education programs include information on disaster risks, vulnerable areas of the cities, and the stages of disaster preparedness and response.

Keywords: Disaster, Disaster Attitude, Resilience, Health, Student.

ÖZET

Bu araştırmada amaç, üniversite öğrencilerinde afet tutumu ile afet direnci arasındaki ilişkiyi değerlendirmektir. Tanımlayıcı ve ilişkisel türden olan araştırma, afet bölgesi bir ilde öğrenim gören 411 üniversite öğrencisi ile yürütüldü. Yaş ortalaması 21.71 ± 2.02 olan öğrencilerin %80.3'ünün daha önce bir afete maruz kaldığı, %16.1'inin afete bağlı kayıp yaşadığı ve %44'ünün afet eğitimi almış olduğu görüldü. Üniversite öğrencilerinin afet tutum puan ortalamaları ve bireysel afet direnç düzeyleri orta düzeyde değerlendirildi. Kişisel afet planına sahip olma, afet eğitimi almış olma, çevresel afet riski hakkında bilgi sahibi olmanın, afet tutumu ve bireysel afet direncinin yordayıcıları olduğu görüldü ($p < .05$). Afet eğitimi almış olmak ve kişisel afet planına sahip olmak üniversite öğrencilerinin afet tutumlarını ve afet direncini olumlu yönde etkilemiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, afetlerin olası risklerini azaltmak ve afet riskleriyle mücadele etmek amacıyla, toplumun bilinçli kesimini oluşturan üniversite öğrencilerine afet eğitimi verilmesi önerilmektedir. Afet eğitim programlarının, afet riskleri, yaşanan şehirlerin riskli bölgeleri, afetlere hazırlık ve müdahale aşamaları hakkında bilgilendirme içermesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Tutumu, Dayanıklılık, Sağlık, Öğrenci.

1. INTRODUCTION

Disasters are defined by the World Health Organization as "an event that disrupts the normal conditions of existence and causes a level of suffering and distress that exceeds the affected community's capacity to cope" (Alshakka et al., 2022). Both natural and human-made disasters are increasingly prevalent on a global scale. Biological terrorism, nuclear leaks, pandemics, floods, earthquakes, and similar disasters continue to cause loss of life and property, as well as social and psychological issues (Li et al., 2022; Mansour et al., 2020). These events often undermine individuals' ability to utilize their own resources, thereby necessitating external support (Akil & Inal Onal, 2022).

Disasters can occur in any society and can lead to devastating effects. However, the impact of disasters is often more severe in countries with lower socioeconomic levels (AlQahtany & Abubakar, 2020). While disasters affect individuals of all ages, their negative effects are particularly pronounced for disadvantaged groups such as children, women, the elderly, people with disabilities, and youth (Türkan et al., 2019). Disasters have caused the loss of thousands of children and young people, as well as physical, psychological, and social problems (Fan et al., 2016). Increasing resilience levels contributes to overcoming the negative effects of risk exposures and aids individuals in coping with trauma by preventing negative impacts (Zhang et al., 2021). In this context, enhancing individual disaster resilience will play a crucial role in reducing the negative effects of disasters on children and adolescents. It is essential to increase knowledge, awareness, and capacity regarding disaster preparedness and coping strategies (Hamdan-mansour & Hamdan-Mansour, 2015; Varol & Buluş Kırıkkaya, 2017; Freebairn et al., 2020). Generally, the sensitivity of young people to disasters depends on their financial access, housing conditions, and knowledge about the socio-environmental conditions of their region. However, a high level of resilience in adolescents indicates a higher level of psychological preparedness for disasters (Setyo Palupi & Noor Rahman Himawan, 2020). University students are typically considered a low-risk group, assuming they know how to prepare for disasters. However, it has been observed that some university students are not sufficiently aware of disasters, are inadequately prepared for them (Hasan et al., 2022) and have low levels of knowledge and attitudes regarding disaster preparedness and prevention (Alrazeeni, 2015). Therefore, among young people who have experienced disasters, the level of disaster resilience may be a significant determinant in managing and coping with the disaster and its aftermath.

Turkey is a country with a high earthquake risk, frequently experiencing disasters. Each year, earthquakes of magnitude 5 to 6 occur, with significant loss of life and property approximately every five years (AFAD, 2018; Gerdan, 2014). The earthquake that struck Kahramanmaraş on February 6, 2023, affected 11 provinces and resulted in the loss of 50,339 lives. Shortly after the earthquake, a total of six additional cities, including the city where this study was conducted, were declared disaster zones (World Health Organization, 2023). In this high-risk country with a large youth population, it has been observed that many university curricula do not include disaster management education. The university where this research was planned also lacks disaster-related content in many of its programs. Therefore, evaluating the disaster attitudes and individual disaster resilience of university students becomes crucial. Awareness, positive attitudes, and resilience are essential for disaster prevention and effective risk management. Thus, this study was conducted to determine the disaster attitudes and individual disaster resilience levels of university students living in disaster-prone areas and to evaluate the factors influencing these aspects.

2. METHOD

2.1. Design

This study is a descriptive and correlational research.

2.2. Sample

The study population consisted of students from the Faculty of Health Sciences (including Nursing, Midwifery, Child Development, Nutrition and Dietetics, and Social Work departments) studying in a disaster-affected province in eastern Turkey. Power analysis was used to calculate the sample size (Alpha = 0.05, Effect Size = 0.5, Power = 0.80), resulting in a required sample size of 393 students. A total of 411 students voluntarily participated in the study.

2.3. Data collection instruments

Data for the study were collected using the "Student Demographic Information Form," the Disaster Attitude Scale, and the Individual Disaster Resilience Assessment (IDRA) Scale.

2.3.1. Student Demographic Information Form: This form included a total of 14 questions: 5 questions related to demographic characteristics such as age, gender, and class, and 9 questions concerning disaster knowledge and experiences.

2.3.2. Disaster Attitude Scale (DAS): This scale was developed by Türkan and Kılıç in 2017. It consists of 23 items divided into three dimensions: cognitive (7 items), affective (9 items), and behavioral (7 items), using a 5-point Likert scale. The highest possible average item score is 5, while the lowest is 1. The Cronbach's Alpha coefficient for the scale was reported as .82 (Türkan & Kılıç, 2017). In this study, the Cronbach's Alpha coefficient was calculated to be .85.

2.3.3. Individual Disaster Resilience Assessment (IDRA) Scale: The IDRA Scale, developed by (Ditirro, 2018) and adapted into Turkish by (Yayla, 2020), consists of four dimensions: Knowledge, Information, Sociology, and Emotionality. Each dimension includes 5 questions, totaling 20 questions in the scale. Four questions in the Emotionality dimension (items 16, 17, 18, and 19) are scored reversely. The Cronbach's Alpha coefficient for the IDRA Scale was reported as 0.839 (Yayla, 2020). In this study, the Cronbach's Alpha coefficient was calculated to be .849.

2.4. Data collection

Prior to data collection, the necessary official permissions were obtained from the university. Data were collected from students who were accessible and voluntarily participated in the study between March and May 2024. Face-to-face interviews were used for data collection, and the process took approximately 15-20 minutes.

2.5. Data analysis

The data obtained from the study were entered into and analyzed using the SPSS software package. Descriptive statistics such as frequencies, percentages, means, and standard deviations were used in the data evaluation. Before conducting comparative statistics, a normality test was applied to the data. For normally distributed data, the Student's t-test was used; for non-normally distributed data, the Mann-Whitney U test was applied. Linear regression and correlation tests were also performed. Results were considered statistically significant at a 95% confidence interval and a p-value of <.05.

2.6. Ethical considerations

Before commencing the research, approval was obtained from the university's "Non-Invasive Human Research Ethics Committee" (Number: E-30603717-050.04-2400006290, Decision No: 2024/01-01). The study adhered to the norms outlined for individuals in the Helsinki Declaration.

3. RESULTS

The students, with an average age of 21.71 ± 2.02 (Min=18, Max=38), were 80% female. Of these students, 27.5% were from the Nursing program. The students reported that 80.3% had previously experienced a disaster themselves, 84.7% had relatives who had been exposed to a disaster, and 16.1% had lost a relative due to a disaster. Furthermore, 46.0% of the students obtained disaster information from social media, 44.0% had received disaster training, 24.1% had an individual disaster plan, 77.9% were aware of the disaster risk in their environment, only 5.1% considered their environment to be well-prepared for disasters, and 7.1% found their environment to be conscious of disaster risks (Table 1).

Table 1. Characteristics that May Affect Students' Disaster Attitudes and Individual Disaster Resilience

Characteristics	Category	N	%
Age	21.71±2.02 (Min=18, Max=38)		
Gender	Female	329	80
	Male	82	20
Field of study	Emergency Disaster and First Aid	30	7.3
	Nutrition and Dietetics	95	23.1
	Child Development	88	21.4
	Midwifery	60	14.6
	Nursing	117	27.5
	Social Work	21	5.1
Class	1	90	31.9
	2	139	33.8
	3	94	22.9
	4	88	21.4
Previous exposure to disasters	Yes	330	80.3
	No	81	19.7
Exposure to disasters among relatives	Yes	348	84.7
	No	63	15.3
Experience of loss due to disasters	Yes	66	16.1
	No	345	83.9
Disaster training status	Yes	181	44.0
	No	230	56.0
Possession of an individual disaster plan	Yes	99	24.1
	No	312	75.9
Knowledge of environmental disaster risks	Yes	320	77.9
	No	91	22.1
Perception of environmental preparedness for disasters	Yes	21	5.1
	No	390	94.9

Perception of environmental awareness regarding disasters	Yes	29	7.1
	No	382	92.9

The students' mean score for the DAS was 71.20±10.94. The mean scores for the subscales were as follows: Cognitive Subscale, 19.34±5.02; Affective Subscale, 36.14±6.22; and Behavioral Subscale, 15.72±5.11. The mean score for the IDRA was 60.85±10.19. The mean scores for the subscales of the IDRA were: Knowledge Subscale, 15.10±3.83; Information Subscale, 14.08±3.84; Sociology Subscale, 18.68±3.29; and Emotionality Subscale, 12.98±3.63 (Table 2).

Table 2. Mean Scores for the DAS and IDRA Scales

Scale/Subscale	M±SD	Min-Max
Total DAS Score	71.20±10.94	23-109
Mean score for the Cognitive Subscale	19.34±5.02	7-35
Mean score for the Affective Subscale	36.14±6.22	9-45
Mean score for the Behavioral Subscale	15.72±5.11	7-32
Total IDRA Score	60.85±10.19	24-92
Mean score for the Knowledge Subscale	15.10±3.83	5-25
Mean score for the Information Subscale	14.08±3.84	5-25
Mean score for the Sociology Subscale	18.68±3.29	5-25
Mean score for the Emotionality Subscale	12.98±3.63	5-25

There was no statistically significant difference in the mean scores for the DAS based on students' gender and their perception of environmental preparedness for disasters ($p>.05$). However, students who had previously experienced a disaster, experienced disaster-related loss, received disaster training, had an individual disaster plan, were aware of the disaster risks in their environment, and considered their environment to be disaster-conscious had higher DAS mean scores, which were statistically significant ($p<.005$). Similarly, male students, those who had experienced a disaster, received disaster training, had an individual disaster plan, were aware of the disaster risks in their environment, and considered their environment to be disaster-conscious had higher mean scores on the IDRA, which were statistically significant ($p<.005$). However, no statistically significant differences in IDRA mean scores were found based on previous exposure to disasters, experiencing loss of a relative due to a disaster, and perception of environmental preparedness ($p>.005$) (Table 3). Although not shown in the table, a statistically significant positive correlation was found between the total mean scores of the DAS and IDRA ($r = .460, p = .000$).

Table 3. Mean Scores for the DAS and IDRA According to Selected Variables

Characteristics	Category	DAS	IDRA
		M±SD	M±SD
Gender	Female	71.01±10.13	60.27±10.12
	Male	71.97±13.78	63.20±10.17
Test and p		t=-.713,p=.476	t= -2.345,p=.020
Previous exposure to disasters	Yes	71.73±10.75	61.44±10.38
	No	69.06±11.49	58.45±9.04
Test and p		t=1.973, p=.049	t=2.380,p=.018
Exposure to disasters among relatives	Yes	71.88±10.64	61.27±10.50
	No	67.46±11.86	58.58±7.93
Test and p		t=2.979, p=.003	t=1.929, p=.059
Experience of loss due to disasters	Yes	73.87±12.35	61.56±11.24
	No	70.69±10.59	60.72±9.98
Test and p		t= 2.176, p=.030	t=.610, p=.542
Disaster training status	Yes	75.01±11.42	64.71±10.10
	No	68.20±9.56	57.82±9.21
Test and p		t= 6.579, p=.000	t= 7.210,p=.000
Possession of an individual disaster plan	Yes	78.26±10.63	66.09±9.39
	No	68.96±10.06	59.19±9.88
Test and p		t= 7.896, p=.000	t= 6.117,p=.000
Knowledge of environmental disaster Risks	Yes	73.21±10.45	62.47±9.70
	No	64.12±9.65	55.17±9.87
Test and p		t= 7.446, p=.000	t= 6.306, p=.000
Perception of environmental preparedness for disasters	Yes	74.52±11.01	63.00±12.62
	No	71.02±10.92	60.74±10.05
Test and p		MU= 3397.50, p=.188	MU= 3633.00, p=.383
Perception of environmental awareness regarding disasters	Yes	75.96±12.81	66.20±7.43
	No	70.84±10.72	60.45±10.26
Test and p		MU= 4281.50, p=.041	MU= 3479.50, p=.001

Multiple linear regression analysis was conducted to identify the variables influencing the DAS and the IDRA. Dummy variables were used for categorical data. The multiple regression analysis for DAS (F= 24.961, p = 0.05) and IDRA (F= 24.329, p< 0.05) revealed that possessing a personal disaster plan, having received disaster training, knowledge of the city's disaster risk, and knowledge of environmental disaster risk were significant predictors of disaster attitudes (p< .005), explaining 23.6% of the variance in the scale scores (Adj. R² = .236). For IDRA, the predictors included male gender, possession of a disaster plan, having received disaster training, and knowledge of the city's disaster risk (p< .005), explaining 19.3% of the variance in the scale scores (Adj. R² = .193). The statistical results indicate that the findings of the study are reliable (DW = 1.968) (Table 4).

Table 4. Multiple Analysis of Variation in DAS and IDRA

Variables	Variation in DAS						
	β	t	p	F	Sig.	Adj. R2	DW
Fixed (Constant)	60.668	22.923	.000	24.961	.000	.236	1.968
Possession of a personal disaster plan	6.488	5.473	.000				
Having received disaster training	3.759	3.643	.000				
Knowledge of the city's disaster risk	5.859	4.797	.000				
Knowledge of environmental disaster risk	2.919	2.190	.060				

Variables	Variation in IDRA						
	β	t	p	F	Sig.	Adj. R2	DW
Fixed (Constant)	53.691	53.463	.000	24.329	.000	.193	1.890
Male gender	2.379	2.087	.037				
Possession of a disaster plan	4.109	3.644	.000				
Having received disaster training	4.594	4.669	.000				
Knowledge of disaster risks	4.724	4.078	.000				

4. DISCUSSION

Disasters are multifaceted calamities that impact society and necessitate preparation and preventive measures. The attitudes of communities toward disasters, their level of preparedness, and resilience play a key role in mitigating the effects of such events. In this context, the disaster attitudes and resilience of young people, who constitute a significant portion of the population, become crucial. In this study, it was found that more than four-fifths of university students and/or their relatives had previously been exposed to a disaster. Approximately one-fifth (16.1%) had lost a relative due to a disaster, fewer than half had received disaster training, less than a quarter had a personal disaster plan, and three-quarters had knowledge about environmental disaster risks. However, more than 90% of students did not consider their surroundings to be adequately prepared for disasters and did not view their environment as disaster-conscious. Previous studies on disaster preparedness have reported that the proportion of individuals who had previously been exposed to a disaster ranged from 39% (Türkan & Kılıç, 2017) to 50.8% (Akil & Inal Onal, 2022) and the percentage of students who had lost a relative due to a disaster was around 6% (Türkan & Kılıç, 2017). Other studies reported that approximately one-fifth of individuals had a personal disaster plan (Akil & Inal Onal, 2022; Zhang et al., 2021). The rates of receiving disaster training have been reported as 12.89% (Zhang et al., 2021), 40% (Ekşi, 2020) and 51.3% (Türkan & Kılıç, 2017). Some studies have indicated that the perception of environmental disaster risk ranged from 47.3% (AlQahtany & Abubakar, 2020) to 90% (Ekşi, 2020). These findings suggest that university students' experiences with disasters, disaster preparedness, and receipt of disaster training are similar to those reported in other studies.

In this study, the disaster attitudes of university students can be assessed as moderate. Students who had previously experienced a disaster, suffered disaster-related losses, received disaster training, had a personal disaster plan, were aware of the disaster risks in their environment, and perceived their surroundings as disaster-conscious exhibited higher levels of disaster attitudes. Other studies on disaster attitudes among university students have shown that the disaster attitude levels among students in certain health-related fields are either insufficient (Alrazeeni, 2015) or moderate (Mansour et al., 2020). Research also indicates that knowledge, positive attitudes, and preparedness levels regarding disaster management and preparation are moderate (Alshakka et al., 2022). Gender, age, attitudes, and knowledge are considered important predictors in the disaster preparedness process (Li et al., 2022). However, one study observed that while cognitive disaster attitudes are similar between men and women, women tend to have higher emotional disaster attitudes, while men have higher behavioral disaster attitudes (Türkan et al., 2019). Studies suggest that disaster attitudes and awareness are higher among students who have received disaster training (Hung et al., 2021; Mansour et al., 2020). Another study highlighted that 89% of participants emphasized the importance of preparedness and training in the disaster management process in terms of attitude and awareness (Mansour et al., 2020). Additionally, having a disaster plan before an event, identifying risky situations beforehand, and conducting simulation exercises within the community are considered important (Mansour et al., 2020). The research demonstrates that students' attitudes towards disasters play a crucial role in disaster planning and response processes (Mideksa et al., 2019).

Resilience is defined as a crucial concept for overcoming long-term effects following disasters, particularly within the youth population. It reflects an individual's ability to cope with stress. This coping mechanism plays a significant role in the resilience process for young survivors during a disaster (Laksmi et al., 2020). In this study, the average score for the IDRA was 60.85 ± 10.19 , indicating a moderate level of resilience. Other studies have reported university students' average resilience scores as 65.38 ± 13.19 (Laksmi et al., 2020), 69.7 (Hamdan-mansour & Hamdan-Mansour, 2015), and 69.7 ± 15.8 (Akil & Inal Onal, 2022). These findings suggest that university students generally exhibit moderate levels of disaster resilience. In this study, students who were male, had experienced a disaster, received disaster training, had a personal disaster plan, were aware of disaster risks in their environment, and perceived their surroundings as disaster-conscious showed higher levels of disaster resilience. It has been reported that there is a positive linear relationship between resilience and psychological preparedness for disasters, with higher levels of resilience associated with increased psychological preparedness (Setyo Palupi & Noor Rahman Himawan, 2020). Another study found that adolescents with high levels of stress had lower resilience levels and higher mental health issues (Fan et al., 2016). This study, along with others (Park & Yang, 2017), demonstrates a positive correlation between disaster attitudes and individual disaster resilience.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Based on the findings of this study, a significant portion of university students has experienced disasters and possesses a moderate level of disaster attitude and resilience. As the level of disaster attitude increases, so does the resilience of university students. Factors such as having a personal disaster plan, receiving disaster training, and being aware of the disaster risk in their city are significant predictors of disaster attitude and resilience. University students represent a dynamic segment of the global population. Given their age and educational level, they are well-positioned to access information, implement it, and serve as role models within the community. Their disaster attitudes and resilience play a crucial role in disaster management. Disaster

management is a process that requires effective handling, and the preparation phase is particularly critical for mitigating potential damage and anticipating risks. Therefore, involving university students in disaster management processes from this point onward will be crucial for developing positive attitudes towards disasters and strengthening disaster resilience. In this context, it is recommended to implement disaster education programs at regular intervals, covering pre-disaster, during-disaster, and post-disaster risks and interventions for university students.

REFERENCES

- AFAD. (2018). Türkiye’de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri. 68.
- Akil, K., & Inal Onal, E. (2022). Sağlık Bilimleri Fakültesi Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölüm Öğrencilerinin Afetlere Bireysel Dirençliliklerinin Değerlendirilmesi: Çanakkale ve Aksaray Örneği. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(2), 681–692.
- AlQahtany, A. M., & Abubakar, I. R. (2020). Public perception and attitudes to disaster risks in a coastal metropolis of Saudi Arabia. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 44.
- Alrazeeni, D. (2015). Saudi EMS Students ’Perception of and Attitudes toward their Preparedness for Disaster Management Daifallah. *Journal of Education and Practice*, 6(35).
- Alshakka, M., Badulla, W. F., Al-Abd, N., Alawi, S., & Ibrahim, M. I. M. (2022). Knowledge, Attitude, and Readiness to Practice Disaster Preparedness among University Health Students: Insights from Resource-Poor Setting. *Journal of Hunan University Natural Sciences*, 49(1), 170–178.
- Ditirro, L. J. (2018). DITIRRO, Lindsey J. Conceptualizing Individual Disaster Resilience: Benchmarking Tools for Individual and Social Coping Capacity for a Disaster Resilient Society. 2018. PhD Thesis. Purdue University.
- Ekşi, A. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Afetlere Karşı Bireysel Direnç ve Sosyal Sermaye İlişkisinin Değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7(1), 44–54.
- Fan, W., Zhou, M., Cheung, F. M., Zhang, J., & Zhou, X. (2016). Contributions of Resilience to Mental Health in Chinese Secondary School Students at Different Disaster Stress Levels. *Asia-Pacific Education Researcher*, 25(3), 389–398.
- Freebairn, A., Hagon, K., Turmine, V., Pizzini, G., Singh, R., Kelly, T., Jaime, C., Scherer, N., Siahaan, K., Hartelius, J., Natoli, T., Lagdameo, D. M., Bachofen, C., Emery, G., Swithern, S., & Fisher, D. (2020). World disasters report 2020: Come heat or high water. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies.
- Gerdan, S. (2014). Determination of Disaster Awareness, Attitude Levels and Individual Priorities at Kocaeli University. *Eurasian Journal of Educational Research*, 55, 159–176.
- Hamdan-mansour, A., & Hamdan-Mansour, A. H. M. (2015). Correlates of Resilience Among University Students. *European Psychiatry*, 30, 1945.
- Hasan, M. K., Moriom, M., Shuprio, S. I. M., Younos, T. B., & Chowdhury, M. A. (2022). Exploring disaster preparedness of students at university in Bangladesh. *Natural Hazards*, 111(1), 817–849.
- Hung, M. S. Y., Lam, S. K. K., Chow, M. C. M., Ng, W. W. M., & Pau, O. K. (2021). The Effectiveness of Disaster Education for Undergraduate Nursing Students ’Knowledge, Willingness, and Perceived Ability: An Evaluation Study. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(19). <https://doi.org/10.3390/ijerph181910545>

- Laksmita, O. D., Chung, M. H., Liao, Y. M., Haase, J. E., & Chang, P. C. (2020). Predictors of resilience among adolescent disaster survivors: A path analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 76(8), 2060–2071.
- Li, S., Gillani, A. H., Ibrahim, M. I. M., Omer, S., & Fang, Y. (2022). Should We Focus More on Teaching and Training Disaster Management in Health-care Colleges? An Insight into the Students' Knowledge, Attitude, and Readiness to Practice. *Journal of Pharmacy and Bioallied Sciences*, 14(3), 147–156.
- Mansour, A., Alharbi, S., Almutiri, E., Almutiri, M., Almutairi, A., & Alharbi, A. (2020). Knowledge, attitudes, and willingness of medical students to volunteer in a disaster at Unaizah College of Medicine, Qassim University, Saudi Arabia. *International Journal of Medicine in Developing Countries*, 1198–1207.
- Mideksa, S., Galang, D. D., Endeshaw, M., Feyera, F., Gebreyohannes, Y., Ararso, D., Getachew, T., Ababor, S., Woldie, E., Kebede, Z., Bogale, F., & Solomon, D. (2019). Attitude as determinants of disaster preparedness. *Ethiopian Journal of Public Health and Nutrition (EJPHN)*, 3(2), 129–134.
- Park, A.-S., & Yang, J.-H. (2017). The Effects of Disaster Awareness, Attitude, and Preparedness on the Basic Competencies of the Disaster Nursing Among the Nursing Students. *International Journal of Advanced Nursing Education and Research*, 1(1), 59–64.
- Setyo Palupi, L., & Noor Rahman Himawan, M. (2020). A Relationship between Resilience and Psychological Preparedness for Disaster among Airlangga University Health Faculty Students. *E3S Web of Conferences*, 202.
- Türkan, A. H., & Kılıç, İ. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel, Duyuşsal ve Davranışsal Boyutta Afetlere Yönelik Tutumlarına İlişkin Bir Betimleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 114–127.
- Türkan, A. H., Kılıç, İ., & Tiryakioğlu, M. (2019). Development of a Disaster Attitude Scale and Assessment of University Students' Attitudes Towards Disasters. *Ege Akademik Bakis (Ege Academic Review)*, 19(4), 457–467.
- Varol, N., & Buluş Kırıkkaya, E. (2017). Afetler Karşısında Toplum Dirençliliği. *Resilience*, 1(1), 1–9.
- World Health Organization. (2023). Turkey Earthquake. 25.05.2024 <https://www.who.int/europe/news-room/spotlight/turkiye-earthquakes-1-year-on>
- Yayla, U. (2020). Individual Disaster Resilience Assessment: Gümüşhane Province. Gümüşhane University (Doctoral Thesis, Gümüşhane University, Gümüşhane).
- Zhang, D., Zhu, X., Zhou, Z., Xu, X., Ji, X., & Gong, A. (2021). Research on Disaster Literacy and Affecting Factors of College Students in Central China. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 15(2), 216–222.

Conflict Declaration: There is no conflict of interest between any individuals, institutions, or organizations that could be involved in this study.

Support and Acknowledgments: No institutional or organizational support was received for this study. The authors would like to express their gratitude to the students who voluntarily participated in the research.

Ethical Approval: Before commencing the research, approval was obtained from Munzur University's "Non-Invasive Human Research Ethics Committee" (Number: E-30603717-050.04-2400006290, Decision No: 2024/01-01).

Contribution Rates: Assoc. Prof. Dr. Nazan GÜRARSLAN BAŞ contributed 50%, Prof. Dr. Gülnaz KARATAY contributed 25%, and Lecturer Nilgün SÖYLEMEZ contributed 25%.

SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

SOCIAL MEDIA ADDICTION: A STUDY ON UNIVERSITY STUDENTS

Azimenur AYZA¹

A. Banu BARIŞ²

¹ Arş. Gör., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İletişim Fakültesi, aayaz@bandirma.edu.tr

² Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi, abanubaris@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
23.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
10.12.2024

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte sosyal medya kullanımı gün geçtikçe artmakta ve bu artışın nedenleri, etkileri ve sonuçları araştırmalara konu olmaktadır. Bu çalışmada sosyal medya bağımlılığına neden olan etkenler dikkate alınarak üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, üniversite öğrencilerinin yaşları, cinsiyetleri, eğitim düzeyleri, ailelerinin aylık gelirleri, sosyal medya uygulamalarına hangi cihazdan eriştikleri, sosyal medyayı ne kadar zamandır kullandıkları ve günlük kullanım süreleri ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki değerlendirilmeye çalışılmıştır. Evrenini üniversite öğrencilerinin oluşturduğu araştırmanın örneklemini 412'si kadın, 150'si erkek öğrenci olmak üzere toplam 562 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılar kolayda örnekleme tekniği ile belirlenmiş, ölçme araçları olarak "Demografik Bilgi Formu", "Sosyal Medya Kullanımı Bilgi Formu" ve "Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen veriler, t testi, tek yönlü ANOVA ve varyans analizleri ile çözümlenmiştir. Ortalama puanların karşılaştırılması için Tamhane's T2 ve Hochberg's GT2 çoklu karşılaştırma testleri (post-hoc) yapılmıştır. Verilerin analizi sonucunda kadın öğrencilerin erkek öğrencilere oranla sosyal medyaya daha fazla bağımlı oldukları, sosyal medyanın kullanım yılı ve günlük kullanım süresi arttıkça sosyal medyaya bağımlılığın arttığı görülmüştür. Buna karşın, katılımcıların eğitim düzeyi, ailelerinin aylık geliri ve sosyal medyaya eriştikleri cihaz ile sosyal medyaya bağımlı olma durumu arasında anlamlı ilişkiler bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Kullanımı, Sosyal Medya Bağımlılığı, Sosyo-demografik Değişkenler, Üniversite Öğrencileri.

ABSTRACT

With the advancement of technology, social media usage has been increasing, prompting research into its causes, effects, and outcomes. This study examines social media addiction among university students by considering factors such as age, gender, education level, family income, devices used to access social media, duration of use, and daily usage time. The study sample consists of 562 university students, including 412 females and 150 males, selected using the convenience sampling technique. Data were collected using the "Demographic Information Form", "Social Media Usage Information Form", and the "Bergen Social Media Addiction Scale". The data were analyzed using t-tests, one-way ANOVA, and variance analysis, with Tamhane's T2 and Hochberg's GT2 post-hoc tests conducted for multiple comparisons of mean scores. The results revealed that female students were more addicted to social media than male students. Additionally, social media addiction increased with longer years of use and higher daily usage times. However, no significant relationships were found between social media addiction and participants' education level, their families' monthly income, or the devices they used to access social media.

Keywords: Social Media Usage, Social Media Addiction, Socio-demographic Variables, University Students.

* Bu çalışma; Sosyal Medya Bağımlılığı ve Psikolojik İyi Oluş ilişkisinde Sosyal Destek Algısının Aracı Rolü: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Yakın bir zamanda insan yaşamına giren yeni medya, günlük yaşantıdan kurumsal ilişkilere kadar pek çok alanı kendi karakteristik yapısına göre şekillendirmiştir. Yeni medyanın önemli bir bölümünü oluşturan sosyal medyanın katılımcı ve dinamik doğası gereği, kullanıcıların kendilerini özgürce ifade etmeleri olanaklı hale gelmiştir. Bunun yanı sıra kullanıcılar sosyal medya aracılığıyla ilgilendikleri konulara çeşitli kaynaklardan kolayca ulaşabilmektedir. İçeriğin tüketicisi olma rolünden içerik üreticisi rolüne geçme şansını yakalayan kullanıcılar için bu yeni ortam, yeni bir toplumsal ilişki ve etkileşim alanı doğurmuştur. Sanal bir ortamda sanal kimliklerle gerçekleştirilen yeni ilişki biçimlerinde, geçmişte olmayan deneyimler yaşanmakta ve içerikler çoğu zaman geçmişe göre farklı sunulmaktadır (Tiryaki ve ark., 2023: 793). Bir iletişim aracı, eğlence ortamı, kişilerin ilgi alanlarını paylaştıkları, düşüncelerini ifade ettikleri ve paylaşımlara karşı yorumlar yaptıkları bir ortam olarak sosyal medya; iletişimin detaylanmasını ve derinleşmesini sağlamıştır (Boyd, 2008: 93; Mutlu, 2021: 2; Onat, 2009: 104). Sosyal medya, Safko'nun tanımında olduğu gibi sosyal ve medya kelimelerinin anlamlarına odaklanarak açıklanabilir (Safko, 2010: 3, 4). 'Sosyal' kelimesi, insanların iletişim kurmak için düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşabileceği yer, 'Medya' kelimesi ise insanların iletişim kurma yöntemleri ve araçları olarak ifade edilebilir.

Sosyal medya, bilgisayar kullanmayı az da olsa bilen herkesin ana ilgi alanları arasında yer almış ve hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmuştur (Hazar, 2011: 153). İnsanlar genellikle zamanlarının büyük bir kısmını sosyal medyada geçirmektedir (Deniz ve Gürültü, 2018: 358). Sosyal medya kullanımıyla geçirilen zamanın artması, ilgili platformlara bağımlılığı arttırmaktadır (Karadağ ve Akçınar, 2019: 156; Tutkun Ünal, 2015: 189). İnsanlar, internete bağımlı olmaktan ziyade, ilgi alanlarına göre belirli sosyal medya uygulamalarına bağımlı olmaktadır (Balci ve Gölcü, 2013: 258). Her yaş grubundan ve statüden bireyler, kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal hayatlarının her alanında sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanabilmektedirler (Çiftçi, 2018: 421). İletişimin temelini oluşturan sosyal medya (Çalışkan ve Mencik, 2015: 258), zamandan ve mekândan bağımsız olarak kelimelerin, görüntülerin, seslerin yapımına ve yayılmasına imkân sağlar (Anık vd., 2017: 46; Dabner, 2012: 69; Vural ve Bat, 2010: 3351). Ayrıca düşünülenlerin, hissedilenlerin ve bilgilerin başkalarıyla paylaşılmasını sağlayarak topluluk oluşumuna, sosyal etkileşime, iş birliği projelerinin gelişimine fırsat verir (Akar, 2010: 110; Kirtiş ve Karahan, 2011: 260, 261). Kullanıcıların istedikleri zaman ve istedikleri yerde sosyal medyayı bireysel ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek için kullanabilmeleri, sosyal medyanın daha pratik ve işlevsel olarak kabul edilmesine ve daha çok tercih edilmesine neden olur.

Anlık iletişimin sağlanabildiği sosyal medya (Akkök, 2022: 40), bir alışkanlık olarak günlük yaşamda yerini almıştır (Çalışkan ve Mencik, 2015: 254). Web 2.0'ın alt yapısı nedeni ile tek kanaldan gerçekleşen iletişimi çift taraflı bir iletişime dönüştüren sosyal medya; kelimeleri, sesleri, resimleri ve videoları teknolojiyle buluşturmuştur (Yalınız, 2020: 17). Bu iki yönlü bilgi akışına ek, anlık bilgi paylaşımı olanağına sahip olarak (Keskin ve Baş, 2015: 52) bireyler kendi oluşturdukları içerikleri diğerleriyle paylaşabilmektedirler (Mutlu, 2021: 2). Ayrıca sosyal medya kullanıcılarına, kitleleri ve bireyleri bir araya getirerek düşüncelerini, görüşlerini, deneyimlerini paylaşabildikleri; haber, yazı, fotoğraf gibi içerikler aracılığıyla doğrudan ve karşılıklı etkileşimin temel alındığı bir iletişim platformu sunar. (Bayram, 2012: 6; Kaya, 2021: 65; Onat, 2009: 105; Sayımer, 2014: 98; Vural ve Bat, 2010: 3358). Sözü edilen yönleriyle sosyal medya, geleneksel medyadan ayrılmakta, gün geçtikçe daha çok yaygınlaşmakta ve kullanım

süresi artmaktadır. Gelişen iletişim teknolojilerinin, kullanıcıların ve toplumun yansıması olan sosyal medya; toplumdan, kullanıcılardan, teknolojik gelişmelerden etkilenmektedir (Kara, 2013: 6, 7).

Sosyal medya günümüzde, insanların günlük yaşamdan kaçma, bilgi edinme, eğlenme, iletişim kurma, zaman geçirme gibi ihtiyaçlarını karşılayarak, en kapsamlı ve en hızlı şekilde yayılan (Hazar, 2011: 153, 154), bireyselleştirilebilir farklı kesimden insanları içinde barındıran bir araç haline gelmiştir (Kaya, 2021: 66, 78). Sosyal ağlar üzerindeki ilişkilerin gerçek hayattaki ilişkiler kadar gelişmesi, sosyal medyanın önemini ve etkisini açıkça göstermektedir (Kartal, 2013: 161). Sosyal medyada kullanıcılar, profillerini kapalı tutmayarak, iletişim kurdukları kişilerin listesini oluşturabilir, paylaşabilir ve sergileyebilir, böylece diğer kullanıcıların profillerini takip edebilirler (Boyd ve Ellison, 2007: 211). Günümüzde kullanıcıların çoğu için temel ihtiyaçlardan ayrı tutulamaz bir alışkanlık haline gelen sosyal medya, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır (Çalışkan ve Mencik, 2015: 255). Sosyal medya her an ulaşılabilir, kısıtlamalardan uzak özgür bir mecra olması nedeniyle teknolojinin iyi yönlerine vurgu yapmasının yanı sıra sosyalliğin içinde asosyalliği barındırmasıyla da tepki çekmektedir (Önkal ve Gündüzlü, 2015: 51, Akt. Kaya, 2021: 72). Sosyal medyanın pek çok ihtiyaca cevap vermesi, kapsayıcı ve işlevsel olması nedeni ile sosyal varlıklar olan kullanıcılarının sosyallik ihtiyaçlarını bir ölçüde giderdiği söylenebilir. Ancak bu ihtiyacın sanal bir alemde gideriliyor olması, bu mecranın gerçek yaşamdaki asosyalliğin de temel nedeni olması anlamına gelmektedir.

Günümüzde, hayatımızın içinde önemli bir yeri olan ve büyük etkilere sahip olan sosyal medyanın (Akyol ve Kuruca, 2015: 67) tarihsel yolculuğu önem arz etmektedir. "Open Diary", yazarları bir araya getirip paylaşımlarını sanal ağlar üzerinden gerçekleştiren bir sosyal etkileşim sitesi olarak sosyal medyanın başlangıcı sayılabilir (Ulutaş ve Aktaş, 2010: 136). Günümüzdeki "Blog" kavramının temeli olan "Weblog" terimi ise ilk kez "Open Diary" ziyaretçileri tarafından kullanılmıştır (Kaplan ve Haenlein, 2010: 60, 61). İletişimi ve bilgi paylaşımını sağlamak amacıyla Randy Suess ve Ward- Christensen tarafından 1978'de hayata geçirilen BBS adlı yazılım ise ilk sosyal ağ örneğini oluşturmuştur (Elbaşı Yılmaz, 2015: 26). Ayrıca, Tom Truscott ve Jim Ellis tarafından 1979'da kurulan Usenet isimli sistem, internet tabanlı formların temelini oluşturarak kullanıcı temelli sosyal medyanın tarihine katkı sağlamıştır (Peker, 2017: 10). Usenet, zamanla dünya çapında genel mesaj gönderimine olanak tanıyan bir tartışma sitesine dönüşmüştür (Kaplan ve Haenlein, 2010: 60, 61). Bağlantı ve dosya paylaşımını geliştiren Internet Relay Chat (IRC), 1988'de kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal medya platformlarının temelleri, 1991 yılında "World Wide Web" (www) kullanıcılara sunulmasıyla daha da güçlenmiştir (İli, 2013: 5). 1997 yılında hizmete sunulan ve 2001 yılında benzer sitelerin çoğalması nedeniyle kapatılan SixDegrees, arkadaş listesi oluşturabilme ve oluşturduğu listelerini inceleme olanağı sunmasıyla modern anlamdaki sosyal medyanın ilk örneği olarak kabul edilir (Boyd ve Ellison, 2007: 214; İli, 2013: 5). MoveOn 1998 yılında (Kantemir Toros, 2012: 70); Napster, Third Voice, AsianAvenue, Blogger, Epinions, Black Planet, LiveJournal 1999 yılında; LunarStorm 2000 yılında; Wikipedia, Cyworld, Ryze 2001 yılında; Fotolog uygulamaları 2002 yılında kurulmuştur (Hazar, 2011: 155, 156; Kantemir Toros, 2012: 70). Profil güncellemelerini algılayıp aynı yerde oturanları, öğrenim görenleri ve arkadaş olarak seçilenleri ağa katılmaları için uyarı Friendster, 2002 yılında kurulmuş olup gerçek anlamda sosyal medyanın ilk örneği olarak değerlendirilir (Kantemir Toros, 2012: 70). Sosyal medyaya karşı ilgi 2003 yılında artmaya başlamış bunun sonucu LinkedIn gibi iş odaklı siteler; Flicker, Picassa gibi fotoğraf odaklı siteler; Second Life, DeLicio.us, Photobucket, HI5, LastFm, Plaxo, Myspace, Couchsurfing, Tribe.net gibi birçok farklı alanda sosyal ağlar ortaya çıkmıştır

(Kantemir Toros, 2012: 70). Piczo, Care2, Flickr, Hyves, Ning, Catster, Digg, Mixi, Dodgeball, Orkut, Dogster, Multiply, BiggerPockets, ASmallWorld gibi uygulamalar 2004 yılında gündemde yerini almıştır (Sarıçam, 2015: 19). Youtube, Cyworld, Xang, Bebo, Yahoo!360 gibi uygulamalar 2005 yılında, Reddit; Twitter, Stylehive, Mychurch, Fabulously40 gibi uygulamalar ise 2006 yılında ön plana çıkmaktadır (Hazar, 2011: 155, 156).

Facebook, Harvard Üniversitesi öğrencisi Mark Zuckerberg ve arkadaşları tarafından kurulmuş olup sanal bir okul yıllığı gibi tasarlanmış ve gerçek kimliklerin sanal dünyada yerini aldığı bir proje olarak dünyanın en çok kullanılan sitelerinden biri olmuştur (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012: 16). Twitter ise bu döneme denk gelen bir platform olarak Hollywood ve müzik dünyasının ünlülerinin aktif olarak kullanması nedeniyle kısa sürede büyük bir ün kazanmıştır (Hazar, 2011: 155, 156). FriendFeed, GlobalGrind, Tumblr ve Osmosus gibi platformlar 2007 yılında; Ping.Fm, Kontain gibi platformlar 2008 yılında; NetLog ve Posterous gibi platformlar 2009 yılında; Google Buzz ile Sportpost gibi platformlar ise 2010 yılında ön plana çıkmıştır (Hazar, 2011: 155, 156). Zamanla kullanıcı sayısını katlayarak önemli bir platform olan Instagram (Tufan Yeniçikti, 2016: 95), Nisan 2002 yılında Facebook tarafından bir milyar dolara satın alınmıştır (Deniz, 2020: 152). Sosyal medyanın tarihi, hızlı bir gelişim ve değişim sürecini yansıtmaktadır. Bu hızlı değişimde teknolojik ilerlemelerin büyük rolü vardır. Aynı yıl içinde kurulan sosyal medya uygulamalarından bazılarının günümüze kadar ulaştığı görülürken bazıları kurulduğu gibi kapanmıştır. Kısa sürede kapanan sosyal medya uygulamalarının, bu hızlı gelişime ayak uyduramadıkları ve kendilerini güncelleyemedikleri görülmektedir. Bugüne kadar ayakta kalan platformların ise dönemin ve hedef kitlenin gereksinimlerine ve beklentilerine uyum sağladığı söylenebilir.

Sosyal medyanın olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de vardır. Sosyal medya zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın iletişimi kolaylaştırırken aile ve arkadaşlarla yüz yüze iletişimi azaltır (Hazar, 2011: 33, 158). Örneğin, aynı evde yaşayan ebeveynler için çocuklarının sosyal medya kullanması iletişimsizlik problemlerine yol açarken, çocuklarından uzakta yaşayan ebeveynlerin çocuklarının sosyal medyayı aktif şekilde kullanması iletişimin kendisi olabilir. Günlük yaşamla, sosyal medyadaki sanal yaşam arasında belirsiz bir çizgi bulunmaktadır (Kara, 2013: 60). İnternet erişimi olan her yerde sosyal medya aktivitelerinin, bilgisayar ya da akıllı telefonlar aracılığıyla gerçekleştirilebilmesi avantaj sağlasa da bireylerin iş ve günlük yaşam dengesini bozması olumsuz bir özellik olarak ortaya çıkabilir (Öztürk ve Talas, 2015: 113, 114). Sonuç olarak sosyal medyanın olumsuz ya da olumlu bir kimliğe sahip olması hangi açıdan ele alındığıyla ilişkilidir.

Teknolojinin bir ürünü olan sosyal medyanın doğuşundan önceki iletişim teknolojileri göz önüne alındığında teknolojik gelişmelerin, teknoloji kullanımını ihtiyaç haline getirdiğini hatta daha da ötesinde mecbur kıldığını söylenebilir. Çünkü uzak mesafeler için demiryolları olmasaydı hiçbir çocuk doğduğu kasabadan ayrılmayacak ve çocuklarıyla iletişime geçmek isteyen anne babalar telefona ihtiyaç duymayacaktı (Freud, 1961: 38, 39). Bununla ilişkili olarak insanların dünyada bilmedikleri yerler, kültürler ve yapılarla ilgili merakları da sosyal medyaya olan ihtiyacı sürekli olarak beslemektedir. Haberleşmeden alışverişe, eğlenceden eğitime, finanstan işe kadar çeşitli ihtiyaçlara cevap veren bu yapı nedeniyle sosyalleşmenin anlamı ve işlevi de farklılaşmaktadır. Kullanıcılar en yakınındakilerin gündelik yaşam deneyimlerinden bile bu mecra üzerinden haberdar olmakta hatta yüz yüze ya da telefonla iletişim halinde kalmaktan çok sosyal medya üzerinden takipte kalmayı tercih etmektedirler.

Sosyal medyanın kullanımı, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak gün geçtikçe artmaktadır (Egüz ve Kesten, 2018: 219). Yaygınlaşan sosyal medya kullanımı, kullanıcılara dijital dünyada birbirleri ile etkileşime girme, beğenilerini gösterme ve yayılmasını sağlama imkânı sunmaktadır (Kane, vd., 2014: 275). Ayrıca, kullanıcılar sosyal medyayı; kişileri ve organizasyonları takip etmek, ilgi alanlarına dair fikirlerini beyan etmek, kişisel olarak kendilerini geliştirmek, günlük sorunlara çözüm bulmak, fotoğraf paylaşımı yapmak ve bilgiye erişim sağlamak amacıyla kullanılmaktadırlar (Buluk, vd., 2017: 231). Bu durum, dünyanın dört bir yanından, her yaş ve sınıftan bireylerin sosyal medyayı yaygın olarak kullandığını göstermektedir. Sosyal medyayı kullananların, büyük bir kısmı sosyal ağlarda üretilen içeriklere bakarken zamanın nasıl geçtiğinin farkında olmadıklarını bildirmektedir (Mutlu, 2021: 3). Teknolojinin ilerlemesi ve internetin sunduğu imkânlar sonucunda günlük hayatta vazgeçilmez bir duruma gelen sosyal medya, erişiminin kolaylığı nedeniyle yeni bir bağımlılık türü olarak kabul edilmektedir (Egüz ve Kesten, 2018: 219). Bu yeni bağımlılığın hızla yayılması, sosyal medyanın sosyolojik ve psikolojik etkisinin önemini artırmaktadır.

2. SOSYAL MEDYANIN PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK ETKİLERİ

Sosyal bir varlık olan insan (Tatkin, 2011: 31); iletişim kurma, bir topluluğa ait hissetme ve çevresindeki olaylardan haberdar olma ihtiyacı duymaktadır. İnsan doğasının psikolojik, sosyolojik ve biyolojik boyutlarında yer alan iletişim, sosyal medya ile daha da belirginleşmektedir (Anık, vd., 2017: 46). Bu bakış açısıyla, sosyal medyanın önemli bir iletişim ve sosyalleşme platformu olduğu inkâr edilememekle birlikte (Hazar, 2011: 171), sosyal medyada geçirilen uzun sürelerin bireylerin yaşadığı birçok sorunun nedeni olduğu söylenebilir (Filiz vd., 2014: 24; Himmetoğlu ve Ayhan, 2021: 76; La Barbera vd., 2009: 35, 36). Bu sorunlar arasında depresyon, kaygı (Pantic, 2014: 653), yalnızlık (Primack, 2017: 1), düşük benlik saygısı (Vogel vd., 2014: 206) ve bağımlılık (Kuss ve Griffiths, 2011: 3544) sayılabilir. Bilgiye hızla erişebilmek, bireylerde gelişmeleri kaçırma korkusuna (FoMO) neden olmuş bu korkunun etkisiyle bireylerin sosyal medya kullanım oranlarının artışı sosyal medyaya bağımlı olma ihtimallerini de arttırmıştır (Przybylski vd., 2013: 1846; Blackwell vd., 2017: 70). Bunlara ek olarak sosyal medyaya bağımlı olan bireylerde kişilerarası ilişkilerde ciddi çatışmalar, uyku ve yeme bozuklukları gibi birçok psikolojik sorun gözlenmektedir (Kuss vd., 2011, Akt. Aktan, 2018: 2). Ayrıca sosyal medyanın uzun süre kullanımıyla ekran süresinin artması psikolojik iyi oluşun düşmesine (Twenge ve Campbell, 2018: 271), "sosyal medya yorgunluğu" olarak adlandırılan tükenmişlik belirtilerini ortaya çıkarmasına neden olmaktadır (Bright ve Logan, 2018: 18).

Gerçek hayattaki benliklerinden memnun olmayan bireyler, sanal ortamda farklı bir benlikle var olmaya çalışırken gerçek dünyanın kurallarından uzakta sosyalleşmenin sağladığı sınırsız özgürlük hissi ile kendilerini daha fazla beğeni alacak şekilde yansıtmaya yönelmekte, ancak bu süreçte gerçek fikirlerini siyasi ve sosyal baskıların artması nedeniyle saklamaktadırlar (Çingay, 2015: 49, 58). Bu iki uçlu durum, her paylaşımda bireylere huzursuzluk hissi yaşatarak sosyal medya kullanımına devam etme ya da etmeme konusunda içsel çelişkilere neden olmaktadır. Sosyal medya platformlarının sürekli olarak mükemmeliyetçi yaşam tarzlarını teşvik etmesi, kullanıcıların kendi hayatlarını bu idealle karşılaştırmasına ve kendilerini yetersiz hissetmesine yol açmaktadır. Sosyal medya, insanı bireyselliğinden uzaklaştırarak onu sanal dünyada toplumsal bir güç haline getirmektedir. Bu süreçte, değerlerin önemini kaybettiği ve toplum üzerinde önemli etkilere yol açtığı görülmektedir (Çalışkan ve Mencik, 2015: 254). Sosyal medya kullanıcıları, sanal platformda diğerlerinin yaşamlarını kolaylıkla izleyebilmekte, zaman zaman

bu yaşantının bir parçası olmakta ve bunu yaparken kendi özel yaşamlarını ifşa etmektedirler (Kaya, 2021: 81). Ancak, bu durum her zaman masum değildir, birçok olumsuz etkiye yol açabilir ve toplumu olumsuz yönde etkileyebilir. Zaman ve mekân farkındalığını ortadan kaldıran sosyal medya, gerçek hayatta sorunlarla yüzleşme cesaretini azaltmaktadır (Çingay, 2015: 56). Böylece, zamanında çözülmemiş sorunlarla yüzleşmekten korkan insanlar, sosyal medyada daha fazla zaman geçirmeye başlamaktadır. Sosyal kaygısı yüksek olan bireyler, sosyalleşebilmek, duygusal tatmin gereksinimlerini karşılamak için sosyal medyayı tercih etmekte ve bu platformda sanal ilişkiler kurmaktadır (Alioğlu, 2016: 13). Ayrıca sosyal güvence ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar (Stead ve Bibby, 2017: 538).

Sosyal medyada sansürlenmeden paylaşılan şiddet, cinayet ve kaza görüntüleri, izleyicilere travmatik etkiler bırakabilmekte; komik bilgiler, eğlenceli müzikler gibi içerikler ise insanların duyarsızlaşmasına yol açabilmektedir (Çingay, 2015: 56). Bu görüntülerin izinsiz paylaşılması, kurbanların tekrar tekrar olumsuz deneyimlerle yüzleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca, çocuklar bilinçsizce paylaşımlar yapabilmekte ve ileride utanacakları fotoğrafların paylaşılması gibi durumlarla karşılaşabilmektedirler. Sanal ortamda öğrendikleri davranışları gerçek hayata taşıyarak, çalınmış kimlik hissine kapılabilmektedirler. Buna ek olarak temel ihtiyaçlarını erteleyerek sanal dünyada uzun zaman harcayabilmekte, bu da bağımlılığa yol açabilmektedir.

3. SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI

Bir maddenin ya da bir eylemin tekrarlanan gerçekleştirilme arzusu ve bu arzu gerçekleştirilemediğinde ortaya çıkan huzursuzluk ve yoksunluk belirtileri olarak tanımlanabilen (Hazar, 2011: 161; Uğurlu vd., 2012: 38) bağımlılık, psikolojik bir zorluk olarak kabul edilir ve uyuşturucu kullanımından teknolojinin aşırı kullanımına kadar çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir (Tutkun Ünal, 2015, vd., 1; Sümer vd., 2015: 193). Bu durum, kişinin hayatını etkileyen sosyal, fiziksel ve psikolojik sorunlar doğurabilir. Bu nedenle, bağımlılığı kontrol altına alınması ve tedavi edilmesi oldukça önemlidir.

Gün geçtikçe artan internet ve sosyal medya kullanımı, bu araçlara bağımlılık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. İnternet kullanımının artmasıyla birlikte bu ortamda bireylerin gerçek yaşamlarından çok daha fazla kişiyle arkadaşlık kurduğu ve ilişkiler üzerinde kontrol sağladığı görülmektedir. İstemediği ilişkileri tek bir tuşa basarak sonlandırabilen ve yine aynı tuşa basarak yeni arkadaşlıklar edinen bireyin (Biricik, 2002: 901) bunu bir tatmin unsuru olarak algılaması da olasıdır. Bu durum, bireyin kendisini daha bağımsız, kontrol sahibi ve güçlü hissetmesi nedeniyle bu araçları daha fazla kullanmasına yol açarken diğer yandan da bu dijital araçlara bağımlı ve gerçek yaşamdan kopuk kişiler olması sonucunu beraberinde getirmektedir.

Dijital bağımlılık kavramının diğer bağımlılık türlerine göre bir zihinsel bozukluk olarak kabul edilmesi tartışmalı bir konudur. Ancak dijital bağımlılığın kişinin yaşamında pek çok soruna yol açtığına ilişkin kanıtlar ve araştırmalar bulunmaktadır. Bu sorunlardan bazıları; akademik performans düşüklüğü, düşük sosyalleşme, olumsuz ebeveyn tutumu, uyku sorunu ve depresyon olarak gösterilmiştir (Biricik, 2002: 901). Modern çağın bir gerekliliği olan dijital ortamın kullanıcılarını her yeni gün, yeni bir özelliğiyle kendine daha da bağımlı kılacak özellikler üretmesi ile durum, bağımlılık açısından giderek daha da karmaşık bir hale gelmektedir. Bağımlılık fiziksel bağımlılık (dürtüsel bir arzu ya da takıntı) ve psikolojik bağımlılık (zihinsel ve duygusal durum) olarak alt başlıklara ayrılmıştır (Kır ve Sulak, 2014: 153; Mutlu, 2021: 56). Bu bağlamda, dijital bağımlılığın kapsadığı sosyal medya bağımlılığı, psikolojik ve fiziksel bağımlılığın alt kategorilerinin her ikisinde de yer alabilir.

Dijital bağımlılığın önemli bir ayağını oluşturan sosyal medya bağımlılığı, bireyin sosyal medyayı kullanma isteğinin artması, kullanmayı azaltma ya da durdurma konusunda zorluklar yaşaması, kullanmadığında sinirlilik ve gerginlik hissetmesi, olumsuz duygu durumlarıyla başa çıkmak için sosyal medya kullanma, kullanım miktarı ve süresiyle ilgili gerçeği gizleme ve aşırı kullanımın ilişkilere zarar vermesi gibi belirtilerle karakterize edilir (Savcı ve Aysan, 2017: 204). Sosyal medya bağımlılığında birçok bağımlılık türünde olduğu gibi sosyal medyadan ayrı kalındığında yoksunluk belirtileri gözlemlenmektedir (Mutlu, 2021: 3). Ayrıca sosyal medya bağımlılığı davranışsal, sosyal ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Çolak, 2020: 2). Bağımlı olan kişilerde aile, iş, arkadaş gibi sosyal çevreleriyle ve psikolojik ya da fiziksel sağlıklarıyla ilgili ortaya çıkan sorunlar günlük yaşam faaliyetlerini etkilemektedir (Kuşay, 2013: 141). Bunun yanı sıra sosyal medya bağımlılığı olan bireylerde psikolojik sorunların, bağımlı olmayan bireylere kıyasla daha fazla olduğu gözlenmiştir (Çil ve Somay, 2020: 15).

Sosyal medyanın yaygın kullanımıyla bunun bağımlılığa dönüşmesi sosyal medyanın bireylerin yaşamlarını bilişsel, duygusal ve psikolojik alanlarda etkileyebilen bir unsur olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özdemir, 2019: 93). Sosyal medya bağımlı olmak günlük hayatı olumsuz etkilemektedir (Guedes ve ark., 2016: 4). Bu yüzden sosyal medyada harcanan zaman, akademik çalışmalara ayrılan zamanı azaltarak öğrencilerde akademik başarısızlığa yol açmıştır (Al- Menayes, 2015: 86). Buna ek olarak sosyal medya bağımlılığı beraberinde akademik erteleme davranışını getirmiştir (Gürültü, 2016: 3). Bağımlılığın uykusuz kalınarak günlük işlerin aksamasına, evlilikle ilgili problemlere yol açtığı rapor edilmektedir (Tutgun Ünal, 2015: 88, 185). Ayrıca, sosyal medya bağımlılığı olan bireylerde iş, çevre, aile, sağlık ve diğer günlük yaşam faaliyetleriyle ilgili sorunların ortaya çıktığı belirtilmektedir (Kuşay, 2013: 141). Bu bağlamda, sosyal medya bağımlılığının birçok yaşam alanını olumsuz etkilediği ifade edilebilir (Çam ve İşbulan, 2012: 18).

4. YÖNTEM

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan tarih 09.04.2023 sayı 2023/03 ve karar 2023/139 ile uygulama için izin alınmıştır. Ardından katılımcılara sunulacak demografik özellikler, sosyal medya kullanımına dair bilgiler ve sosyal medya bağımlılık ölçeği Google Formlar uygulaması üzerinden çevrimiçi olarak hazırlanmış ve katılımcılara sunulmuştur. Katılımcılar kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Katılımcılara ölçme araçları online ortamlardan iletilmiştir. Toplanan veriler SPSS 26 programı ile detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

4.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, katılımcıların demografik özellikleri olan yaş, cinsiyet, eğitim gördükleri üniversiteler, bölümler, sınıflar, yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri ve eğitim alırken barındıkları yerler, ailelerinin aylık gelirlerine dair bilgiler araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formu kullanılarak toplanmıştır. Ayrıca, sosyal medya kullanımına ilişkin bilgileri toplamak için hangi uygulamaları kullandıkları, hangi cihaz üzerinden uygulamalara eriştikleri, ne kadar süredir sosyal medya kullandıkları ve günde kaç saat sosyal medya da zaman geçirdikleri sorularını içeren bir sosyal medya kullanımı bilgi formu da oluşturulmuştur. Bu formlar, katılımcılara sosyal medya bağımlılığı ölçeğinden önce sunulmuştur. Daha sonra, katılımcılara Andreassen ve arkadaşları tarafından (2016) geliştirilen ve ülkemizdeki geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Demirci (2019) tarafından yapılan "Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği" sunulmuştur. Orijinal ölçeğin Cronbach alfa katsayısının .88 (Andreassen vd., 2016: 254);

Türkçeye uyarlanmış halinin alfa değerinin ise .83 olduğu bildirilmiştir (Demirci, 2019: 18). Bu araştırmada ise ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .76 olarak bulunmuş ve bu değer ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu ölçek, zihinsel uğraş, tolerans, duygudurum değişikliği, yoksunluk, çatışma girişimi ve başarısız bırakma olmak üzere altı temel bağımlılık ölçütüne karşılık gelen altı maddeden oluşmaktadır.

4.2. Evren ve Örneklem

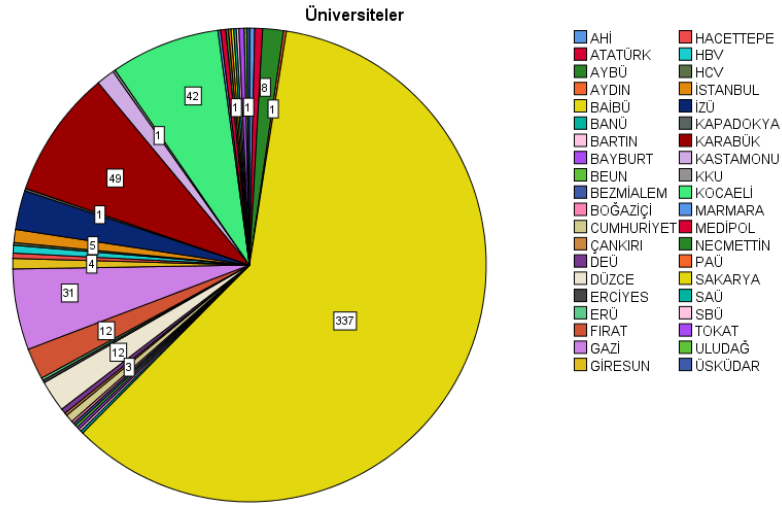
Araştırmanın evreni, Türkiye'de ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören üniversite öğrencileri olarak tanımlanmıştır. Örneklem belirlenirken Cohen ve diğerlerinin (2000) önerisine dayanılarak, araştırmanın %5 hata ve %95 güven düzeyiyle, evrenin 100.000 birimden oluşması durumunda en az 383, 1.000.000 birim ya da daha fazla birimden oluşması durumunda ise en az 384 verinin örneklemden seçilmesi gerektiği düşünülmüştür (Cohen vd., 2000: 95). Ayrıca yapılan power analizi sonucunda, 0.05 anlamlılık düzeyinde %80 güçle belirlenen etki büyüklüğünü (Cohen's d= 0.3) saptayabilmek için en az 140 kişilik bir örneklem gerektiği hesaplanmıştır. Çalışmada yer alan 562 katılımcı bu gerekliliği sağladığı için çalışmanın istatistiksel gücü yeterli kabul edilmektedir. Örneklemin dağılımı cinsiyete göre incelendiğinde, 412 (%73,3)'sinin kadın, 150 (%26,7)'sinin erkek olduğu belirlenmiştir. Tablo 1'de yaşa ve cinsiyete dair bulgular sunulmuştur.

Tablo 1. Yaş ve Cinsiyete Dair Bulgular

		N	%
Cinsiyet	Kadın	412	73.3
	Erkek	150	26.7
Yaş	17-24	500	88.97
	25-32	51	9.07
	33-46	11	1.96

Örnekleme çoğunluk, yaşlarına göre sınıflandırıldığında, 500 kişiyle (%88.97) on yedi, yirmi dört yaş aralığındaki katılımcılardan oluşmaktadır ve bunu 51 kişiyle (%9.07) yirmi beş, otuz iki yaş ve 11 kişiyle (%1.96) otuz üç, kırk altı yaş aralığındaki katılımcılar izlemektedir. Örneklemin yaş ortalaması 21.86 (SS=3.4) olarak bulunmuştur. Örneklemin eğitim durumu, öğrenim gördüğü üniversite ve bölümü gibi bilgiler, eğitim seviyesine, üniversite ismine ve bölüm ismine göre kategorize edilmiştir.

Grafik 1. Katılımcıların Okuduğu Üniversiteler

Araştırmanın evreni, Türkiye'deki üniversite öğrencilerini kapsadığı için, örneklem Türkiye'deki çeşitli üniversitelerden oluşmuş, 40 farklı üniversiteden ve 75 farklı bölümden kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen katılımcılarla oluşturulmuştur. En fazla katılımcı, 337 kişiyle (%59,8) Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nden gelmiştir. Örnekleme en fazla katılım sağlayan bölümler ise sırasıyla 63 kişi ile (%11,1) İç Mekân Tasarımı, 61 kişi ile (%10,9) İlahiyat, 54 kişi ile (%9,6) Ağız ve Diş Sağlığı, 51 kişi ile (%9,3) Halkla İlişkiler bölümleridir.

Tablo 2. Eğitime Dair Bulgular

	N	%	
Eğitim Durumu	Ön Lisans	134	%23.9
	Lisans	398	%70.9
	Lisansüstü	30	%5.2
	Hazırlık	6	%1.1
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	166	%29.5
	2. Sınıf	168	%29.9
	3. Sınıf	107	%19.0
	4. Sınıf	81	%14.4
	5. Sınıf	16	%2.8
	6. Sınıf	3	%0.5
	Yüksek Lisans	14	%2.5
	Doktora	1	%0.2

Öğrencilerin eğitim durumları dikkate alındığında ise %23,9'unun ön lisans düzeyinde, %70,9'unun lisans düzeyinde ve %5,2'sinin lisansüstü düzeyinde öğrenim gördüğü belirlenmiştir. Bu durum, katılımcıların çoğunun lisans düzeyinde öğrenim gördüğünü göstermektedir. Sınıf düzeyine bakıldığında, örneklemede en yüksek oranın 1. sınıf (%29,5) ve 2. sınıf (%29,9) öğrencileri tarafından oluşturulduğu görülmektedir.

Tablo 3. Aile ve İkametgâha Yönelik Bulgular

		N	%
Yaşamının çoğunu geçirdiğin yer	Köy	66	%11,7
	Kasaba	28	%5
	Şehir	242	%43,1
Eğitim süresince barındığın yer	Büyükşehir	226	%40,2
	Yurt	313	%55,7
	Kendi Evi	145	%25,8
Ailenin aylık geliri	Aile Yanı	104	%18,5
	5.000' dan az	12	%2,1
	5.000- 9.000	149	%26,5
	9.000- 16.000	213	%37,9
	16.000- 25.000	117	%20,8
	25.000- 50.000	52	%9,3
	50.000- 70.000	15	%2,7
70.000- üstü	4	%0,7	

Katılımcıların büyük çoğunluğunun yaşadığı yerler, şehir (%43,1) ve büyükşehir (%40,2) olarak belirlenmiştir. Öğrenim süresince, katılımcıların %55,7'si yurttan, %25,8'i kendi evlerinde, %18,5'i ise ailelerinin yanında kalmıştır. Bu oranlar, üniversite öğrencilerinin çoğunun eğitim süresince yurtlarda kaldığını göstermektedir. Katılımcıların çoğunluğunun (%37,9) aile gelirinin 9.000-16.000 TL aralığında olduğu tespit edilmiştir ve en düşük yüzdeler orana sahip grup (%0,7), aile gelirinin 70.000 TL ve üzerinde olduğu kategoridir.

Tablo 4. Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Bulgular

		N	%
Sosyal medya uygulamalarına erişilen araçlar	Sadece bilgisayar	4	%0,7
	Sadece Mobil Cihazlar	246	%43,8
	Bilgisayar ve Mobil Cihazlar	250	%55,5
Sosyal medya kullanım zamanı	1 yıldan az	312	%55,5
	1-6 yıl arası	562	%55,5
	6-11 yıl arası	224	%39,9
	11 yıldan fazla	233	%39,9
		250	%44,5
		483	%44,5
		79	%14,1
		562	%14,1

Örneklemden sosyal medya kullanımıyla ilgili bilgiler, katılımcıların sosyal medya uygulamalarına erişim yöntemi, ne kadar süredir sosyal medya kullandıkları ve sosyal medyada günlük olarak ne kadar zaman harcadıkları gibi kategorilere ayrılmıştır. Katılımcıların çoğu (%55,5) hem bilgisayar hem de mobil cihazlar aracılığıyla sosyal medyaya erişmektedir, bir kısmı (%43,8) sadece mobil cihazlarla erişim sağlamakta, az bir kısmı ise (%0,7) sadece bilgisayar üzerinden erişmektedir. Katılımcıların çoğunluğu (%44,5) sosyal medyayı 6-11 yıldır

kullanmaktadır ve bir günde sosyal medyada geçirdikleri süre, %40,2'si için 4-6 saat aralığında iken, %39,7'si için 1-3 saat aralığında olduğunu ifade etmektedir.

Araştırma için toplanan verilerin öncelikle normallik analizleri yapılmıştır. Daha sonra demografik veriler, sosyal medya kullanımına dair bilgiler ve sosyal medya bağımlılığı değişkeninin ortalama puanları karşılaştırılmış ve incelenmiştir. Bu karşılaştırmalar "Bağımsız örneklem t Testi" ve "Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)" kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bulgular, aşağıda ayrıntılı olarak yorumlanarak sunulmuştur.

5. BULGULAR

Öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı puanlarının cinsiyete göre değişip değişmediğini ortaya koymak için yapılan t testi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur. Tabloda yer alan veriler; cinsiyete göre öğrenci sayıları, sosyal medya bağımlılığı puan ortalamaları, standart sapmaları, serbestlik dereceleri, t değerleri ve anlamlılık düzeyleri olarak sıralanabilir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Sosyal Medya Bağımlılık Puanları

Cinsiyet	N	Xort	SS	Sd	T	p	Sonuç
Kadın	412	17.14	5.21	560	4.39	.000	Anlamlı
Erkek	150	14.95	5.31				

*p<.05, **p>.01

Tablo 5'deki bilgiler incelendiğinde, kadın öğrencilerin (Xort = 17.14, SS = 5.21) erkeklere göre sosyal medya bağımlılık puan ortalamaları (Xort = 14.95, SS = 5.31) arasındaki farkın .05 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır [t (560) = 4.39, p> .05]. Bu sonuca göre kadın ve erkeklerin sosyal medya bağımlılık puanları üzerinde cinsiyetin anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Kadın öğrencilerin sosyal medya bağımlılık puanı ortalamalarının (Xort=17.14), erkek öğrencilerin sosyal medya bağımlılık puanı ortalamalarından (Xort=14.95) daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre sosyal medyaya daha fazla bağımlı olduğu söylenebilir.

Üniversite öğrencilerinin sosyal medya uygulamalarına eriştikleri cihaza göre sosyal medya bağımlılığının değişip değişmediğini incelemek için verilere "Tek Yönlü ANOVA" testi uygulanmış ve elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Sosyal Medyaya Erişilen Cihazlara Göre Sosyal Medya Bağımlılığı

Erişilen Cihaz(lar)	N	Xort	SS	Sd	F	p	Sonuç
Sadece Bilgisayar	4	14.00	5.23	2	.65	.53	Anlamsız
Sadece Mobil Cihaz	245	16.42	5.21				
Bilgisayar ve Mobil Cihaz	313	16.69	5.41				

*p<.05, **p>.01

Tablo 6’da, üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya eriştikleri cihaza göre sosyal medya bağımlılığının değişip değişmediğine ilişkin tutum puanları ortalamaları ($f(2) = .65$; $p > .05$) arasında sosyal medyaya erişilen cihaza göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir.

Üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım yılına (süresi) göre sosyal medya bağımlılığının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için verilere “Tek Yönlü ANOVA” testi uygulanmıştır. Ulaşılan bulgulara Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Sosyal Medya Kullanım Yılına(süresi) Göre Sosyal Medya Bağımlılığı

Sosyal Medya Kullanım Yılı	N	Xort	SS	Sd	F	p	Sonuç
1 yıldan az	9	13.11	8.54	3	5.03	.002	Anlamlı
1-6 yıl arası	224	15.72	5.06				
6-11 yıl arası	250	17.32	5.26				
11 yıldan fazla	79	16.87	5.39				

* $p < .05$, ** $p > .01$

Tablo 7’de, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım yılına (süresi) göre sosyal medya bağımlılığı puanlarının değişip değişmediğine ilişkin tutum puanları ortalamaları ($f(3) = 5.03$; $p < .05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Yapılan Levene testi sonucu varyansların eşit dağılmadığı görülmüştür. Çoklu karşılaştırmaları yapabilmek adına Tamhane’s T2 çoklu karşılaştırma (post-hoc) testi uygulanmıştır. Öğrencilerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin sosyal medya kullanım yılları (süresi) arasında farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla uygulanan testin sonuçlarına göre 1-6 yıl arası sosyal medya kullanan öğrencilerin sosyal medya bağımlılık puanları ortalamaları ($X_{ort}=15.72$), 6-11 yıl arası sosyal medya kullanan öğrencilerin sosyal medya puanları ortalamalarından ($X_{ort}=17.32$) düşüktür. Bu sonuç, sosyal medya kullanım süresinin artmasının bağımlılık düzeyini arttırdığını göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin bir günde sosyal medyada harcadıkları zamana göre sosyal medya bağımlılığının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için verilere “Tek Yönlü ANOVA” testi uygulanmış, ANOVA testi sonucu p değeri anlamlı bulunmuştur ($.000 < .05$). Tablo 8’de ulaşılan sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 8. Sosyal Medyada Bir Günde Geçirilen Süreye Göre Sosyal Medya Bağımlılığı

Bir Günde Geçirilen Süre	N	Xort	SS	Sd	F	p	Sonuç
1 saatten az	47	11.91	5.06	4	29.12	.000	Anlamlı
1-3 saat arası	223	15.21	4.90				

4-6 saat arası	226	17.69	4.74
7-9 saat arası	46	20.72	4.87
10 saatten fazla	20	20.00	5.12

*p<.05, **p>.01

Tablo 8 incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin bir günde sosyal medyada geçirdikleri süreye göre sosyal medya bağımlılığının değişip değişmediğine ilişkin tutum puanları ortalamaları ($f(4) = 29.12$; $p < .05$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Yapılan Levene testi sonucu varyansların eşit dağıldığı görülmüştür. Örneklem sayıları birbirinden uzak olduğu için çoklu karşılaştırmaları yapabilmek adına Hochberg's GT2 çoklu karşılaştırma (post-hoc) testi uygulanmıştır (Field, 2009: 388). Öğrencilerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin sosyal medya kullanım yılları arasında farklılık gösterdiğini belirlemek amacıyla uygulanan testin sonuçlarına göre Bir günde; bir saatten az sosyal medyada zaman harcayan öğrencilerin sosyal medya bağımlılık puan ortalamaları ($X_{ort}=11.91$), birle üç saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin sosyal medya bağımlılık puan ortalamalarından ($X_{ort}=15.21$), dörtle altı saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin sosyal medya puan ortalamalarından ($X_{ort}=17.69$), yediyle dokuz saat arası sosyal medya kullanan öğrencilerin sosyal medya puan ortalamalarından ($X_{ort}=20.72$) ve on saatten fazla sosyal medya kullanan öğrencilerin sosyal medya puan ortalamalarından ($X_{ort}=20.00$) daha azdır. Bu sonuç, günlük sosyal medya kullanım süresinin artmasıyla bağımlılık düzeyinin arttığını göstermektedir. Sosyal medyanın bir günlük kullanım saati arttıkça bağımlılık artmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin eğitim düzeyine göre sosyal medya bağımlılığının değişip değişmediğini incelemek için verilere "Tek Yönlü ANOVA" testi uygulanmış ve bulgulara Tablo 9'da ulaşılmaktadır.

Tablo 9. Öğrencilerin Eğitim Düzeyine Göre Sosyal Medya Bağımlılığı

Eğitim Düzeyi	N	Xort	SS	Sd	F	p	Sonuç
Önlisans	134	16.33	5.29	2	2.95	.05	Anlamsız
Lisans	397	16.79	5.29				
Lisansüstü	29	14.38	5.54				

*p<.05, **p>.01

Tablo 9' da üniversite öğrencilerinin eğitim düzeyine göre sosyal medya bağımlılığının değişip değişmediğine ilişkin tutum puanları ortalamaları ($f(2) = 2.95$; $p > .05$) arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenmektedir.

Üniversite öğrencilerinin ailesinin aylık gelirine göre sosyal medya bağımlılığının değişip değişmediğini ortaya koymak için verilere “Tek Yönlü ANOVA” testi uygulanmış ve Tablo 10’da bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 10. Öğrencilerin Ailesinin Aylık Gelirine Göre Sosyal Medya Bağımlılığı

Ailenin Aylık Geliri (TL)	N	Xort	SS	Sd	F	p	Sonuç
5.000'den az	12	15.08	7.25	6	1.42	.206	Anlamsız
5.000- 9.000	149	16.92	5.49				
9.000-16.000	213	16.89	5.31				
16.000- 25.000	117	15.78	4.89				
25.000-50.000	52	16.87	5.36				
50.000-70.000	15	15.40	4.91				
70.000 üstü	4	12.25	3.59				

*p<.05, **p>.01

Tablo 10 göz önüne alındığında, üniversite öğrencilerinin ailelerinin aylık gelir düzeyine göre sosyal medya bağımlılığının değişip değişmediğine ilişkin tutum puanları ortalamaları (f (6) = 1.42; p>.05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir.

6. SONUÇ

Sosyal medya yenilikçi özellikleri ve sunmuş olduğu fırsatlar nedeni ile birçok platformda varlık göstermiş ve kısa sürede insan yaşamında önemli bir konuma erişmiştir. Zamansız ve mekânsız bir iletişim ortamı olan bu platform, pek çok olumlu özelliğinin yanı sıra olumsuz etkilere de sahiptir. Sosyal medya kullanımının artışıyla birlikte, bu artışın farklı nedenlerle denetim altına alınamaması, sosyal medya kullanımının bağımlılığa dönüşmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda, önceden pek bilinmeyen sosyal medya bağımlılığı kavramı, insanların yaşantılarında giderek daha belirgin bir şekilde var olan bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede araştırmada, katılımcıların demografik bilgileri ve sosyal medya kullanım bilgilerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerine göre karşılaştırılmış ve sonuçlar analiz edilmiştir.

Yapılan araştırmada, cinsiyetin sosyal medya bağımlılığı düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve kadın öğrencilerin erkeklere göre sosyal medyaya daha fazla bağımlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Deniz ve Gürültü (2018: 365), kadın öğrencilerin sosyal medyayla erkek öğrencilerden daha fazla meşgul olduğunu, Yılmazsoy ve Kahraman (2017: 16) kadınların Facebook sosyal ağını eğitsel amaçla kullanma düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu bulgular araştırma sonuçlarıyla paralellik gösterirken Çiftçi (2018: 430) ve Doğan (2021: 52)’in yaptığı çalışmalarda bulgular erkeklerin ortalama puanlarının kadınlardan daha fazla olduğu yönündedir ve araştırma bulgularıyla ters düşmektedir. Tutkun- Ünal (2015: 183), Gül ve Diken (2018: 46), Balcı ve Baloğlu (2018: 227)’in

yaptığı çalışmalarda ise sosyal medya bağımlılığının cinsiyete göre farklılaşmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırmada sosyal medya uygulamalarına erişilen cihaza göre bağımlılık puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ancak yıllık sosyal medya kullanım süresi ve günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça, sosyal medya bağımlılığının arttığı görülmüştür. Çiftçi (2018, 431), Doğan (2021: 47), Tutkun- Ünal (2015: 189), Deniz- Gürültü (2018: 365, 366), Balcı ve Baloğlu (2018: 227)'nin yaptığı çalışmalarda benzer bulgulara ulaşıldığı görülmektedir. Bu bulgulara ek olarak araştırmada eğitim düzeyi ve aile gelir düzeyine göre sosyal medya bağımlılık puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Benzer değişkenlere odaklanan Taplı (2021: 35)'nin yaptığı çalışmada sosyal medya bağımlılık düzeyi, üniversite öğrencilerinde ilköğretim ve lise öğrencilerine göre daha düşük bulunmuştur. Buna ek olarak Andreassen vd., (2017: 19)'nin yaptığı çalışmada düşük eğitim seviyesine sahip olanların sosyal medya bağımlılık düzeyi eğitim seviyesi yüksek olanlara göre daha fazla bulunmuştur. Bu sonuçlar araştırma bulgularıyla paralellik göstermemektedir. Bunun sebebi araştırmada diğer çalışmalardan farklı olarak geniş bir eğitim düzeyi aralığının seçilmemiş olması olabilir (ilkokul, lise yerine ön lisans, lisans seçilmesi).

Sosyal medya kullanım süresinin artışının bağımlılık riskiyle paralel olduğu yönündeki bulguya dayanarak kullanımın bağımlılığa evrilmeden azaltılması için öğrencilerin alternatif aktivitelere teşvik edilmesi ve sosyal medya kullanımının dengelenmesi için sosyal medya diyeti özendirilebilir. Sosyal medya kullanım yılının artışının bağımlılık riskini arttırdığı yönündeki bulguya dayanarak sosyal medyayla çocukların tanışma süresi geciktirilebilir. Ayrıca, cinsiyetin bağımlılık üzerindeki etkisi geniş bir örneklem grubuyla detaylı bir şekilde analiz edilebilir. Bunlara ek olarak sosyal medya bağımlılığı üzerinde etkin role sahip olabilecek değişkenler belirlenerek çalışma tekrarlanabilir. Böylelikle sosyal medya bağımlılığının nedenleri ve beklenen sonuçları daha iyi kavranabilir.

Çalışmanın amacı üniversite öğrencisi katılımcılardan alınan demografik bilgilerin, sosyal medya kullanımına dair bilgilerinin, sosyal medya bağımlılık düzeylerine göre karşılaştırılması ve analiz bulgularının sunulmasıdır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde, hedeflenen amaçlara büyük ölçüde ulaşıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, E. (2010). Sanal toplulukların bir türü olarak sosyal ağ siteleri-bir pazarlama iletişimi kanalı olarak işleyişi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 107-122.
- Akkök, İ. C. (2022). Sosyal medya bağımlılığı ile sosyal medya haberlerine güven arasındaki ilişki: Cinsiyetin düzenleyici rolü (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi). Erzurum, Türkiye.
- Aktan, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre değerlendirilmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 405-421. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.379886>
- Akyol, M., Kuruca, Y. (2015). Sinema filmlerinin pazarlanmasında sosyal medyanın kullanımı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 64-92.

- Alioğlu, N. (2016). Duygusal tatmin aracı olarak sosyal medya kullanımı üzerine bir alan araştırması. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 1-27. <https://doi.org/10.18221/bujss.59416>
- Al-Menayes, J. J. (2015). Sosyal medya kullanımı, etkileşim ve bağımlılık ile akademik performansın tahmin edilmesi. *International Journal of Psychological Studies*, 7(4), 86-94. <https://doi.org/10.5539/ijps.v7n4p86>
- Andreassen, C. S., Billieux, J., Griffiths, M. D., Kuss, D. J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., Pallesen: (2016). Sosyal medya ve video oyunlarının bağımlı kullanımı ile psikiyatrik bozukluk belirtileri arasındaki ilişki: Büyük ölçekli kesitsel bir çalışma. *Psychology of Addictive Behaviors*, 30(2), 252. <https://doi.org/10.1037/adb0000160>
- Anık, C., Kırık, A. M., Soncu, A. G. (2017). Sosyal medyanın göstergesi dili: Emojiler. *AJIT-e Online Academic Journal of Information Technology*, 8(26), 41-54. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.1.003.x>
- Balcı, Ş., Baloğlu, E. (2018). Sosyal medya bağımlılığı ile depresyon arasındaki ilişki: Üniversite gençliği üzerine bir saha araştırması. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 29, 209-234. <https://doi.org/10.16878/gsuilet.500860>
- Balcı, Ş., Gölcü, A. (2013). Türkiye’de üniversite öğrencileri arasında Facebook bağımlılığı: “Selçuk Üniversitesi örneği”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 34, 255-278.
- Barbera, L. D., Paglia, L. F., Valsavoia, R. (2009). Sosyal ağlar ve bağımlılık. *Stud Health Technol Inform*, 144, 33-36.
- Bayram, A. T. (2012). Pazarlama veri tabanının güncel bir unsuru olan sosyal medyanın otel pazarlamasındaki yeri (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi). Ankara, Türkiye.
- Baz, F. Ç. (2018). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine çalışma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 276-295. <https://doi.org/10.26466/opus.470118>
- Biricik, Z. (2022). Dijital bağımlılıklar ve dijital bağımlılıklardan kurtulma yolu olarak dijital minimalizm. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 12(3), 897-912. <https://doi.org/10.7456/11203100/022>
- Blackwell, D., Leaman, C., Tramposch, R., Osborne, C., Liss, M. (2017). Dışadönüklük, nevroitiklik, bağlanma tarzı ve kaçırma korkusu (FOMO) sosyal medya kullanımı ve bağımlılığın öngörücüleri olarak. *Personality and Individual Differences*, 116, 69-72. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.04.039>
- Boyd, D. M. (2008). *Taken out of context*.
- Boyd, D. M., Ellison, N. B. (2007). Sosyal ağ siteleri: Tanım, tarih ve araştırmalar. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2007.00393.x>
- Bright, L. F., Logan, K. (2018). Kaçırma korkum (FOMO) beni yorgun mu yapıyor? Reklam, sosyal medya yorgunluğu ve tüketiciler ve markalar için sonuçları. *Internet Research*, 28(5), 1213-1227. <https://doi.org/10.1108/IntR-03-2017-0112>
- Buluk, B., Eşitti, B., Boz, M. (2017). Sosyal medyanın kullanım amaçları: Üniversite çalışanları örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 219-234. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.509864>
- Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (2000). *Research methods in education*.
- Çalışkan, M., Mencik, Y. (2015). Değişen dünyanın yeni yüzü: Sosyal medya. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 50, 254-277. <https://dergipark.org.tr/en/pub/abuhsbd/issue/32944/366052>

- Çam, E., Isbulan, O. (2012). Öğretmen adayları için yeni bir bağımlılık: Sosyal ağlar. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 11(3), 14-19.
- Çiftçi, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 1694-7215. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mjss/issue/43010/520789>
- Çil: N. (2020). Yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığının depresyonla ilişkisi (Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi). İstanbul, Türkiye.
- Çingay, A. (2015). Sosyal medyanın kitleselleştirici ve yalnızlaştırıcı etkisi (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi). İstanbul, Türkiye.
- Çolak, Ç. H. (2020). Lise öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ve duygu düzenleme becerilerinin kişilik özelliklerine ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi (Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi). Sakarya, Türkiye.
- Dabner, N. (2012). "Breaking ground" in the use of social media: A case study of a university earthquake response to inform educational design with Facebook. *Internet and Higher Education*, 15(1), 69-78. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2011.06.001>
- Demirci, İ. (2019). Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, depresyon ve anksiyete belirtileriyle ilişkisinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20, 15-22.
- Deniz, L., Gürültü, E. (2018). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(2), 355-367. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.389780>
- Deniz, R. B. (2020). Instagram'da pazarlama stratejileri ve uygulamalarına yönelik bir irdeleme. *European Journal of Managerial Research (EUJMR)*, 4(7), 150-167.
- Doğan, M. V. (2021). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı belirtilerinin ve sosyal medya bağımlılığı ile depresyon arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi). İstanbul, Türkiye.
- Egüz, Ş., Kesten, A. (2018). Sosyal Bilgiler öğretmenliği öğrencilerinin sosyal medya algılarının metafor yoluyla belirlenmesi. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 7(3), 219-240. <https://doi.org/10.30703/cije.403147>
- Elbaşı Yılmaz, G. (2015). Sosyal medyada pazarlama: Sosyal medyada kullanıcı motivasyonunun üniversite öğrencilerinin sosyal medya pazarlama algısına ilişkin bir uygulama (Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi). İstanbul, Türkiye.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE.
- Filiz, O., Erol, O., İnan Dönmez, F., Aşkın Kurt, A. (2014). BÖTE bölümü öğrencilerinin sosyal ağ siteleri kullanım amaçları ile internet bağımlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Instructional Technologies Teacher Education (JITTE)*, 3(2), 17-28.
- Freud: (1961). *Civilization and its discontents*. New York: W. W. Norton Co.
- Guedes, E., et al. (2016). Sosyal ağlar, yeni bir çevrimiçi bağımlılık: Facebook ve diğer bağımlılık bozukluklarının bir incelemesi. *MedicalExpress*, 3(1).
- Gül, Ş., Diken, E. H. (2018). Fen bilimleri öğretmen adaylarının sosyal medya bağımlılıklarının incelenmesi. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 5(1), 41-50. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.386531>
- Gürültü, E. (2016). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları ve akademik erteleme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi). İstanbul, Türkiye.
- Hazar, M. (2011). Sosyal medya bağımlılığı-bir alan çalışması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 7(2), 237. <http://www.huffingtonpost.com/>
- Himmetoğlu, A., Ayhan, A. (2021). Sosyal medya kullanım motivasyonu, boş zaman doyum ve yaşam doyum arasındaki ilişkinin incelenmesi: Akdeniz Üniversitesi örneği. *Mehmet*

- Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 1141-1174.
<https://doi.org/10.30798/makuiibf.910695>
- Irak, D., Yazıcıoğlu, O. (2012). *Türkiye ve sosyal medya*. Okyanus Yayınları.
- İli, K. (2013). Sosyal medya ortam ve araçlarının öğrenci davranışlarına etkisi (Gaziçiiftliği Anadolu Lisesi örneği) (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi). Ankara, Türkiye.
- Kane, G. C., Alavi, M., Labianca, G. (2014). Sosyal medya ağlarının farklılıkları nelerdir? Bir çerçeve ve araştırma gündemi. *MIS Quarterly*, 38(1), 275-304.
<https://doi.org/10.2307/26554878>
- Kantemir Toros, D. (2012). Pazarlama halkla ilişkilerinde sosyal medya uygulamaları (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi). İstanbul, Türkiye.
- Kara, T. (2013). Sosyal medya endüstrisi. *İletişim ve Diplomasi*, 1, 159-165.
- Karadağ, A., Akçınar, B. (2019). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı ve psikolojik semptomlar arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 20(3), 154-166.
- Kartal, M. (2013). Türkiye’de sosyal medya raporu. *İletişim ve Diplomasi*, 1, 159-165.
- Kaya, T. (2021). Sosyal medyanın ruh sağlığı ve iyilik hali üzerindeki etkisi: Kapsamlı bir inceleme. *Journal of Social Media Studies*, 12(2), 85-102.
- Keskin, Baş, M. (2015). Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerine etkisinin belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 51-69.
- Kır, İ., Sulak, Ş. (2014). Eğitim fakültesi öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51), 150-167.
<https://doi.org/10.17755/esosder.96255>
- Kirtiş, A. K., Karahan, F. (2011). Sosyal medyada olmak ya da olmamak: Küresel durgunluk sonrası en maliyet etkin pazarlama stratejisi. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 24, 260-268. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09>.
- Kuss, D. J., Griffiths, M. D. (2011). Online sosyal ağlar ve bağımlılık: Psikolojik literatürün gözden geçirilmesi. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 8(9), 3528-3552. <https://doi.org/10.3390/ijerph8093528>
- Kuşay, Y. (2013). Sosyal medya ortamı olarak Facebook’un çekiciliği ve ergenlerde bağımlılık düzeyi (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi) İstanbul, Türkiye.
- La Barbera, D., La Paglia, F., Valsavoia, R. (2009). Sosyal ağlar ve bağımlılık. *Annual Review of Cybertherapy and Telemedicine 2009*, 33-36.
- Mutlu, T. (2021). Sosyal medya bağımlılığı ve kişilik ilişkisi: Sosyal medya üzerinden bir uygulama (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi). Sakarya, Türkiye.
- Onat, F. (2009). Bir halkla ilişkiler uygulama alanı olarak sosyal medya kullanımı: Sivil toplum örgütleri üzerine bir inceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 7(2), 237.
<http://www.spannerworks.com/ebooks>
- Önkal, G., Gündüzlü, E. (2015). Teknoloji düşün(e)mez: Sosyal medyada ihtiyaçlar-değerler çatışmasının felsefi analizi. İçinde Ö. Oğuzhan (Ed.), *İletişimde sosyal medya, sosyal medyada etkileşim* (ss. 37-51). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Özdemir, Z. (2019). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. *Beykoz Akademi Dergisi*, 7(2), 91-105. <https://doi.org/10.14514/byk.m.26515393.2019.7/2.91-105>
- Öztürk, M. F., Talas, M. (2015). Sosyal medya ve eğitim etkileşimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 7(1), 101-120.
<https://www.dieweltdertuerken.org/admin/files/issues/616-2814-1-PB.pdf>
- Pantic, I. (2014). Online sosyal ağlar ve ruh sağlığı. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 17(10), 652-657. <https://doi.org/10.1089/cyber.2014.0070>

- Peker, M. R. (2017). Sosyal medyanın pazarlama iletişimde kullanımı: Twitter mecrasında örnek marka uygulaması (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi). Konya, Türkiye.
- Primack, B. A., Shensa, A., Sidani, J. E., Whaite, E. O., Lin, L., Rosen, D., ... Miller, E. (2017). Sosyal medya kullanımı ve genç yetişkinlerde sosyal izolasyon. *American Journal of Preventive Medicine*.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., Dehaan, C. R., Gladwell, V. (2013). Fear of missing out'un motivasyonel, duygusal ve davranışsal korelasyonları. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841-1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Safko, L. (2010). *The Social Media Bible: Tactics, Tools, and Strategies for Business Success*. John Wiley Sons.
- Sarıçam, F. (2015). Öğrencilerin okul dışı sosyal medya kullanım amaçlarının ders başarılarına etkisi (Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi). Afyonkarahisar, Türkiye.
- Savcı, M., Aysan, F. (2017). Teknolojik bağımlılıklar ve sosyal bağıllık: İnternet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığının sosyal bağıllık üzerindeki etkisi. *Düşünen Adam- The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 30(3), 202-216. <https://doi.org/10.5350/dajpn2017300304>
- Sayımer, İ. (2014). Yeni medya ortamlarında ağlar oluşturan toplumsal hareket deneyimleri. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR)*, 2, 97-112.
- Stead, H., Bibby, P. A. (2017). Kişilik, eksik kalma korkusu (fear of missing out) ve problemlili internet kullanımı ve bunların öznel iyi oluş ile ilişkisi. *Computers in Human Behavior*, 76, 534-540. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.08.016>
- Sümer, N., Kâhya, Y., Çapar Taşkesen, T. (2015). Bağlanma ve bağımlılık: Kuramsal çerçeve ve derleme çalışması. *Bağımlılık Dergisi*, 6(4), 192-209. www.bagimlilikdergisi.net
- Tatkin: (2011). Umuda alerji: Öfkeli dirençli bağlanma ve iki kişilik psikolojik sistemde tek kişilik psikoloji. *Psychotherapy in Australia*, 18(1), 30-37.
- Tiryaki, S., Karakuş, M., & Balcı, E. V. (2023). Yüz Yüze ve Sosyal Ağlardaki İlişkilerde Benlik Sunumu: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13(3), 792-802. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1275820>
- Tufan Yeniçikti, N. (2016). Halkla ilişkiler aracı olarak Instagram: Sosyal medya kullanan 50 şirket üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(2), 92-115. <https://doi.org/10.18094/si.84410>
- Tutkun Ünal, A. (2015). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi). İstanbul, Türkiye.
- Twenge, J. M., Campbell, W. K. (2018). Ekran süresi ve çocuklar ve ergenler arasında daha düşük psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiler: Nüfus tabanlı bir çalışmadan kanıtlar. *Preventive Medicine Reports*, 12, 271-283. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2018.10.003>
- Uğurlu, T. T., Şengül, C. B., Şengül, C. (2012). Bağımlılık psikofarmakolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(1), 37-50.
- Ulutaş, Aktaş, H. (2010). Tekno nevroitik kaçış: Web 2.0.
- Vogel, E. A., Rose, J. P., Roberts, L. R., Eckles, K. (2014). Sosyal karşılaştırma, sosyal medya ve benlik saygısı. *Psychology of Popular Media Culture*, 3(4), 206. <https://doi.org/10.1037/ppm0000047>
- Vural, Z. B. A., Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5), 3348-3382. <http://www.msxslabs.org>

- Yalınız, M. O. (2020). Instagram'daki sponsorlu reklamların tüketim davranışları üzerindeki etkisi: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma (Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi). Bolu, Türkiye.
- Yılmazsoy, B., Kahraman, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı ile sosyal medyayı eğitsel amaçlı kullanımları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Facebook örneği. *Journal of Instructional Technologies Teacher Education*, 6(1), 9-20.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'na başvuru yapılmıştır ve tarih 09.04.2023 sayı 2023/03 ve karar 2023/139 ile uygulama için izin alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Arş. Gör. Azimnur AYZAZ %60, Doç. Dr. A. Banu BARIŞ %40 oranında çalışmaya katkı vermiştir.

MİKROPLASTİKLERE YÖNELİK TÜKETİCİ TEPKİLERİ: BİR ULUSLARARASI PAZAR ARAŞTIRMASI

CONSUMER REACTIONS TO MICROPLASTICS: AN INTERNATIONAL MARKET RESEARCH

 Salih BARAN¹

 İsmail Tamer TOKLU²

¹ Doktora Öğr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, salihbaran@yahoo.com

² Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, ismailtamer.toklu@erdogan.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
08.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
11.12.2024

ÖZET

Bu çalışmada, mikroplastik içeren ürünlere yönelik tüketici tutumlarını ve bu tutumların sosyal sorumluluk, satın alma niyeti ve sürdürülebilir tüketim niyeti üzerindeki etkilerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada yapısal eşitlik yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Avusturya'da yaşamakta olan 93 kişi ile yapılan anketlerle elde edilmiştir. Örneklem kolayda örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Verilerin analizinde PLS tabanlı yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırmanın Bulguları, çevre bilinci ve gıda güvenliği kaygısının mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumları etkilediğini, bu tutumların da sosyal sorumluluk ve sürdürülebilir tüketim niyetini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, satın alma niyetinin de mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumlardan etkilendiği belirlenmiştir. Bu sonuçlar, plastik kirliliği ve mikroplastiklerin olumsuz etkileri konusunda farkındalık yaratmanın, sürdürülebilir ve çevre dostu tüketim alışkanlıklarının teşvik edilmesinde önemli bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gıda Güvenliği Kaygısı, Çevre Bilinci, Mikroplastiklere Yönelik Tutum, Sürdürülebilir Tüketim Niyeti, Satın Alma Niyeti

ABSTRACT

This study examines consumer attitudes toward products containing microplastics and evaluates the impact of these attitudes on social responsibility, purchase intentions, and sustainable consumption intentions. The research employed the structural equation modeling method, with data collected through surveys of 93 individuals residing in Austria. Participants were selected using a convenience sampling technique, and PLS-based structural equation modeling was utilized for data analysis. The findings indicate that environmental awareness and food safety concerns significantly influence negative attitudes toward products containing microplastics. These attitudes, in turn, positively impact social responsibility and sustainable consumption intentions. Moreover, purchase intentions are also affected by these negative attitudes. The results highlight the importance of raising awareness about plastic pollution and the harmful effects of microplastics, emphasizing their role in fostering sustainable and environmentally friendly consumption habits.

Keywords: Attitude towards Microplastics, Sustainable Consumption Intention, Food Safety Concern, Environmental Awareness, Purchase Intention

1. GİRİŞ

Plastik üretimi ve tüketimi dünya çapında artış göstermektedir. Her yıl yaklaşık 400 milyon ton plastik üretilmekte ve bu plastiklerin büyük bir kısmı çevreye yayılmaktadır (Münih Teknik Üniversitesi, 2009). Plastik atıklar, endüstriyel çöpler ve atık sular çeşitli insan faaliyetleri nedeniyle çevreye dağılmakta ve özellikle deniz kirliliğine yol açmaktadır (Jambeck vd., 2015). 2010 yılında, denize kıyı ülkelerden okyanuslara yaklaşık 4,8 ila 12,7 milyon metrik ton plastik girdiği rapor edilmiştir (Münih Teknik Üniversitesi, 2009).

Plastiklerin çevreye yayılımı, özellikle deniz kirliliği açısından önemli bir sorundur. Deniz kirliliği, plastik atıkların okyanuslara ulaşması sonucu ciddi boyutlara ulaşmıştır. Plastik atıklar, deniz yaşamını tehdit etmekte ve ekosistem dengesini bozmakta, aynı zamanda insan sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir (Bashir, 2013). Bu durum, plastik atıkların etkin bir şekilde yönetilmesi ve azaltılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çevreyi ve insan sağlığını tehdit eden mikroplastikler, çapı 5 mm'den küçük olan plastik parçalarıdır ve çeşitli polimerlerin parçalanmasıyla oluşurlar. Bu küçük parçacıklar ekosisteme yayılmakta ve deniz canlıları tarafından yutulurken gıda zincirine dahil olmaktadır. Özellikle Gelişmiş ülkelerde plastiğin geri dönüşümüyle ilgili tüketici farkındalığı ve bununla birlikte karşılığında kurumsal önlemlerin yaygınlaştığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Mikroplastiklerin çevresel ve sağlık üzerindeki etkileri son yıllarda büyük dikkat çekmektedir. (Baldwin, Corsi ve Mason, 2016; Hartman vd., 2019)

Bu doğrultuda araştırmada organik gıda ve mikroplastiklere yönelik tutumla ilgili yapılan çalışmalardan esinlenerek oluşturulan modellerde Avusturya'da tüketicilerin çevre bilinci, sağlık bilinci ve gıda güvenliği kaygılarının mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumlarına etkisi incelenmektedir. Aynı zamanda bu tutumun sosyal sorumluluk, satın alma niyeti ve sürdürülebilir tüketim niyetine etkisi de araştırılmaktadır.

Burada önerilen araştırma modeli doğrultusunda Türkiye'nin önemli bir plastik kirliliği ile karşı karşıya olduğu medyadan takip edilmekte ve yakın gelecekte önemli çevre felaketleri nedeniyle sağlık ve gıda güvenliğine yönelik tehditlere daha fazla maruz kalacağı da öngörülebilmektedir. Bu araştırmada, mikroplastik içeren ürünlere yönelik tüketici tutumlarını ve bu tutumların sosyal sorumluluk, satın alma niyeti ve sürdürülebilir tüketim niyeti üzerindeki etkilerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu araştırma, mikroplastiklere yönelik tüketici davranışını farklı bir kültürde ve pazarda inceleyerek ilgili literatürün gelişmesine katkı sunacaktır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda olası ülkeler arası karşılaştırmanın ise uluslararası pazarlama literatüründe değer oluşturacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Mikroplastiklerin Çevre ve Sağlık Üzerindeki Etkileri

Mikroplastikler, çeşitli kimyasal bileşimlere ve özelliklere sahip olabilirler. Polietilen, polipropilen, polivinil klorür ve polistiren gibi plastik polimerlerin parçalanması sonucu oluşurlar. Mikroplastiklerin çevre ve sağlık üzerindeki etkileri, özellikle gıda zincirine yayılma ve zararlı etkiler ortaya çıkarma potansiyelleri nedeniyle büyük önem taşır.

Mikroplastiklerin toksisitesi, insanlarda ve hayvanlarda lokal enflamasyon veya dokuda alerjik reaksiyonlara yol açabilir ve kronik pulmoner bozukluklar, nörolojik hastalıklar ve kanser gibi ciddi fizyolojik bozukluklara neden olabilir (Hartman vd., 2019).

Mikroplastiklerin çevresel yayılımı, özellikle deniz ve okyanus ekosistemlerinde ciddi sorunlara yol açar. Deniz canlılarının mikroplastikleri besin zannederek tüketmesi besin zincirinde aksamaya neden olur. Mikroplastikler, deniz canlıları tarafından yutulabilir ve bu durum biyo-birikim ve biyo-magnifikasyon gibi süreçlerle besin zincirini bozabilir (Lusher, Hollman ve Mendoza-Hill, 2017). Ayrıca, mikroplastiklerin kimyasal yapıları, su organizmalarının hormonal ve fizyolojik işleyişini bozarak üreme ve gelişim süreçlerini olumsuz etkiler (Lusher, Hollman ve Mendoza-Hill, 2017). Kara ekosistemlerinde ise mikroplastikler, toprak kalitesini düşürür ve bitki büyümesini olumsuz yönde etkiler (Marsh ve Bugusu, 2007). Buradan da anlaşılmaktadır ki mikro plastikler tüm canlılara zarar vermektedir.

2.2. Gıda Ambalajı, Gıda Güvenliği ve Mikroplastikler

Gıda ambalajı, modern gıda sistemlerinin işleyişi için hayati önem taşımaktadır. Gıda ambalajları; ürünlerin korunmasını, güvenliğini ve biyolojik özelliklerinin muhafaza edilmesini sağlar. Gıda ambalajlarında yaygın olarak kullanılan malzemeler arasında cam, metaller, kâğıt ve plastikler bulunur (Balzarotti, Maviglia, vd., 2015). Plastik ambalajlar; akışkan ve kalıplanabilir olmaları, tasarım esnekliği sunmaları, ucuz ve hafif olmaları gibi avantajlar nedeniyle sıkça tercih edilir. Fakat plastiklerin ışığa, gazlara ve buhara karşı geçirgenliği gibi dezavantajları da vardır (Marsh ve Bugusu, 2007).

Plastiklerin çoğu petrolden üretildikleri ve çevreye atıldıklarında parçalanamadıkları için ciddi çevresel sorunlar yaratırlar. Geri dönüştürülemeyen plastik poşetler ve diğer plastik türleri, okyanuslar da dahil olmak üzere her yerde bulunarak, su yaşamını, tarım arazilerini ve genel olarak çevreyi olumsuz yönde etkiler. Plastiklerin büyük bir kısmı tek kullanımlık olduğundan her yıl önemli miktarda plastik atık oluşur. Bu durum geri dönüşüm ekonomisini destekleyecek sürdürülebilir politikaların yetersizliği nedeniyle büyük bir çevresel soruna dönüşmektedir (Adam, I. vd., 2021).

Gıda ambalajlarının birincil işlevi, içerdikleri ürünü korumak ve organik özelliklerini muhafaza etmektir. Ancak, plastik ambalajların kullanımı, mikroplastiklerin gıdalara geçmesine neden olabilir ve bu durum gıda güvenliği açısından büyük bir tehdit oluşturur (Adam, I. vd., 2021). Gıda ambalajlarında yaygın olarak kullanılan plastikler, çevreye atıldıklarında parçalanamadıkları için ciddi çevresel sorunlar yaratırlar (Sundqvist-Andberg ve Akerman, 2021).

Gıda güvenliği, tüketicilerin sağlıklı ve güvenli gıdaya erişimini sağlamak amacıyla önemlidir. Plastik ambalajların kullanımı, gıdaların raf ömrünü uzatmak ve korumak amacıyla yaygın olsa da bu ambalajların mikroplastik yayılımı açısından risk oluşturduğu bilinir. Gıda ambalajlarının üretim süreçlerinde kullanılan kimyasallar ve plastikler, gıdalara bulaşarak insan sağlığı üzerinde olumsuz etkilere neden olabilir (Kim, An ve Lee, 2013). Mikroplastiklerin gıdalara geçişi, özellikle işlenmiş gıdalar ve hazır yiyeceklerde daha yaygın bir sorundur.

2.3. Mikroplastiklerin Sosyal Sorumluluk ve Sürdürülebilir Tüketim Üzerindeki Etkileri

Mikroplastiklerin çevresel ve sağlık üzerindeki etkileri, sosyal sorumluluk ve sürdürülebilir tüketim açısından büyük önem taşımaktadır. Mikroplastiklerin çevreye ve insan sağlığına verdiği zararlar, bireylerin sosyal sorumluluk bilinci ve sürdürülebilir tüketim niyetleri üzerinde etkili olabilir. Mikroplastiklerin çevresel ve sağlık üzerindeki etkileri hakkında bilgi sahibi olan bireyler, bu konuda daha duyarlı davranabilir ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları geliştirebilir (Henningsson vd., 2004).

Mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumlar, bireylerin sosyal sorumluluk ve sürdürülebilir tüketim niyetlerini artırabilir. Çevre bilinci, sağlık bilinci ve gıda güvenliği kaygıları, bireylerin mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumlarını ve sürdürülebilir tüketim davranışlarını şekillendiren önemli faktörlerdir (Raab ve Bogner, 2020). Bu bağlamda, mikroplastiklerin çevreye verdiği zararlar, bireylerin sosyal sorumluluk bilincini artırabilir ve daha çevre dostu ürünlere yönelmelerine neden olabilir.

Mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumlar, bireylerin sosyal sorumluluk bilincini artırarak daha sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları geliştirmelerine katkı sağlayabilir (Raab ve Bogner, 2020). Mikroplastiklerin olumsuz etkileri hakkında bilgi sahibi olan bireyler, daha sürdürülebilir ve çevre dostu ürünleri tercih etme eğilimindedirler.

Çevre bilinci, sağlık bilinci ve gıda güvenliği kaygıları, bireylerin mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumlarını ve sürdürülebilir tüketim davranışlarını şekillendiren temel faktörler arasında yer alır (Weber vd., 2021). Bu konuda bilgi sahibi olan bireyler, mikroplastiklerin çevreye ve insan sağlığına verdiği zararları dikkate alarak daha duyarlı davranışlar sergilemekte ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları geliştirmektedir.

2.4. Mikroplastiklerin İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri

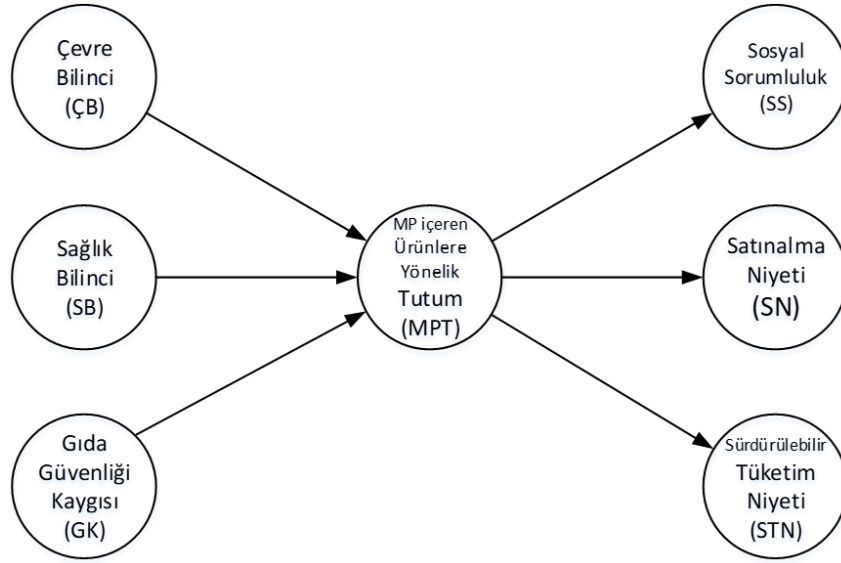
Mikroplastiklerin insan sağlığı üzerindeki etkileri, doğrudan ve dolaylı yollarla ortaya çıkabilir. Doğrudan etkiler, mikroplastiklerin gıdalar ve içme suyu yoluyla insan vücuduna girmesi sonucu meydana gelir. Mikroplastikler, sindirim sistemi yoluyla vücuda girerek çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilir. Dolaylı etkiler ise mikroplastiklerin çevreye verdiği zararlar sonucu oluşur. Örneğin, su ekosistemlerindeki mikroplastik kirliliği, deniz ürünlerinin kalitesini düşürmekte ve bu ürünleri tüketen insanlarda sağlık sorunlarına neden olabilmektedir (Akyıldız vd., 2015).

3. ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Dünyada plastik kirliliği çeşitli şekillerde gündeme gelmektedir. İnsan sağlığı ve çevreye olan etkileri gelecekteki potansiyel tehditlere göre oldukça az dikkate alındığı görülmektedir. Mevcut kirliliğin ülkelerin iklimini de değiştirmesi her geçen gün katlanarak mücadelesi zor olan bir duruma neden olmaktadır. Bu durum ise gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakmak için sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik üzerinde durulması gereken önemli konular olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, mikroplastik içeren ürünlere yönelik tüketici tutumlarını ve bu tutumların sosyal sorumluluk, satın alma niyeti ve sürdürülebilir tüketim niyeti üzerindeki etkilerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki model oluşturulmuştur.

Şekil 1. Önerilen Araştırma Modeli

3.2.Araştırmanın Anket Formu

Bu araştırma için önerilen modelin oluşturulmasında organik ürünlere yönelik yapılan tüketici davranışına yönelik çalışmalarla birlikte mikroplastikle ilgili tüketici davranışlarını inceleyen çalışmalardan esinlenmiştir. Tüketicilerin çevre bilinci, sağlık bilinci, gıda güvenliği kaygısı mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum, sosyal sorumluluk satınalma niyeti ve sürdürülebilir tüketim niyeti hakkında verilerin toplanması için anket soruları hazırlanmıştır. Araştırma Avusturya’da yapıldığı için form Almanca hazırlanmıştır.

Çevre bilinci için Prakash, Singh ve Yadav’ın (2018) çalışmasında kullandığı ölçekten; sağlık bilinci için Nagaraj’nin (2021) çalışmasında kullandığı ölçekten; gıda güvenliği kaygısı için Nagaraj’nin (2021) çalışmasında kullandığı ölçekten; mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum için Borriello, Massey ve Rose’un (2022) çalışmasında kullandığı ölçekten; sosyal sorumluluk için Yoon, Jeong ve Chon’un (2021) çalışmasında kullandığı ölçekten; satınalma niyeti için Nagaraj’nin (2021) çalışmasında kullandığı ölçekten ve sürdürülebilir tüketim niyeti için Joshi, Sangroya, Srivastava ve Yadav’ın (2019) çalışmasında kullanıldığı ölçekten yararlanılmıştır.

Yukarıda bahsedilen ölçeklerdeki değişkenlerin sorularına katılımcılardan kesinlikle katılmıyorum (1) ile kesinlikle katılıyorum (5) arasında puanlamaları istenmiştir. Anket ön bilgisi verilirken katılımcıların “Aşağıdaki sorulara ne ölçüde katıldığınızı 1 ile 5 arasında puanlar mısınız?” şeklinde bilgilendirme yapılmıştır. Bu bilgileri içeren anket formu web tabanlı şekilde tüketicilere sunulurken verilerin toplanması sağlanmıştır. Modelin yukarıda verilen değişkenleri için literatürde varolan güvenilirlik ve geçerliliği kanıtlanmış ölçeklerden yararlanılmıştır.

Anket hazırlandıktan sonra soruların anlaşılabilirliği ölçülmüştür. Katılımcıların geri bildirimlerine göre anket formuna son şekli verilmiştir. Anket formunda demografik değişkenlerle ilgili sorulara öncelik verilirken daha sonra tüketici değerlendirmelerine yönelik olan sorulara yer verilmiştir.

Ek 1 anket sorularını vermektedir.

3.3. Araştırmanın Örnekleme

Anket formunda öncelikle demografik değişkenler katılımcılara sorulmuş daha sonra tüketici değerlendirmelere yönelik sorular iletilmiştir. Bu araştırmanın verileri Avusturya'nın Viyana ve Aşağı Avusturya bölgesinde yaşayan tüketicilerden elde edilmiştir. Anket kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak seçilen nihai tüketicilere uygulanmıştır. Katılımcı sayısı 96 kişi olmuştur. Eksik ve kötü kaliteli olan verilerden 3 tanesi çıkarılarak kalan 93 veriyle analizler yapılmıştır. Araştırma istenen minimum örnek boyutu için gereken "en az on katı kuralını (Hair vd., 2014) karşıladığından PLS yol modelinin tahmininde yeterli olacağı kabul edilmiştir.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

3.4.1. Çevre Bilinci ve Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum

Çevre bilinci, bireylerin çevre dostu ürünlere yönelmesini teşvik eden önemli bir etkidir. Mikroplastiklerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin farkında olan bireyler, bu ürünlere karşı daha eleştirel bir yaklaşım sergileyebilir (Wagner ve Lambert, 2018; Weber vd., 2021). Bu bağlamda, çevre bilinci ile mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumlar arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla birinci hipotez geliştirilmiştir.

H₁. Çevre bilinci mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumu etkiler.

3.4.2. Sağlık Bilinci ve Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum

Sağlık bilinci, bireylerin mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumlarını etkileyen bir diğer önemli faktördür. Mikroplastiklerin sağlık üzerindeki olumsuz etkileri hakkında bilgi sahibi olan bireyler, bu ürünlere karşı daha olumsuz bir tutum geliştirebilirler. Sağlık bilinci arttıkça, bireylerin bu tür ürünlere yönelik olumsuz tutumları da artar (Joseph vd., 2016). Bu durum, sağlık bilincinin artırılması ve sağlıklı ürünlerin tercih edilmesi için önemlidir. Bu doğrultuda ikinci hipotez:

H₂. Sağlık bilinci mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumu etkiler.

3.4.3. Gıda Güvenliği Kaygısı ve Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum

Gıda güvenliği kaygısı, bireylerin mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumlarını etkileyen bir diğer faktördür. Mikroplastiklerin gıda güvenliğini tehdit ettiği konusunda bilgi sahibi olan bireyler, bu tür ürünlere karşı daha temkinli ve olumsuz bir tutum sergileyebilirler. Gıda güvenliği kaygısı arttıkça, bireylerin bu tür ürünlere yönelik olumsuz tutumları da artar (Henderson ve Green, 2020). Bu durum, gıda güvenliği konusunda bilgilendirme ve farkındalık yaratılması açısından önemlidir. Bu doğrultuda üçüncü hipotez:

H₃. Gıda güvenliği kaygısı mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumu etkiler.

3.4.4. Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum ve Sosyal Sorumluluk

Mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumlar, bireylerin sosyal sorumluluk bilincini artırabilir. Mikroplastiklerin çevreye ve topluma verdiği zararlar hakkında bilgi sahibi olan bireyler, daha fazla sosyal sorumluluk taşıyan davranışlar sergileyebilirler. Sosyal sorumluluk, bireylerin çevreye ve topluma karşı duyarlılığını artıran bir bilinç düzeyidir. Bu nedenle, mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumlar, bireylerin sosyal sorumluluk bilincini artırarak daha sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları geliştirmelerine katkı sağlayabilir (Weber vd., 2021). Bu doğrultuda dördüncü hipotez:

H₄. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum sosyal sorumluluğu etkiler.

3.4.5. Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum ve Satın Alma Niyeti

Mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumlar, bireylerin bu tür ürünleri satın alma niyetini azaltabilir. Çevreye ve sağlığa zarar veren ürünlere karşı olumsuz bir tutum geliştiren bireyler, bu tür ürünleri satın almaktan kaçınabilirler. Bu durum, çevre ve sağlık bilincinin artırılması, çevre dostu ürünlerin tercih edilmesi için önemli olabilir. Mikroplastiklerin çevre ve sağlık üzerindeki olumsuz etkileri hakkında bilgi sahibi olan bireyler, bu tür ürünleri satın almaktan kaçınarak daha sürdürülebilir ve sağlıklı tüketim alışkanlıkları geliştirebilirler (Leire ve Thidell, 2005). Bu doğrultuda beşinci hipotez:

H₅. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum satın alma niyetini etkiler.

3.4.6. Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum ve Sürdürülebilir Tüketim Niyeti

Mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumlar, bireylerin sürdürülebilir tüketim niyetlerini artırabilir. Mikroplastiklerin olumsuz etkileri hakkında bilgi sahibi olan bireyler, sürdürülebilir ve çevre dostu ürünleri tercih etme eğilimindedirler. Bu nedenle, mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumlar, bireylerin sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarını geliştirmelerine katkı sağlayabilir. Sürdürülebilir tüketim, çevreye ve insan sağlığına duyarlı ürünlerin tercih edilmesi ve bu konuda bilinçli tüketim alışkanlıklarının geliştirilmesi anlamına gelmektedir (Leire ve Thidell, 2005). Bu doğrultuda altıncı hipotez:

H₆. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum sürdürülebilir tüketim niyetini etkiler.

3.5. Veri Analizi

Araştırmada frekans, ortalama ve standart sapmayı içeren tanımlayıcı istatistiklerin hesaplanmasında SPSS istatistik programı kullanılmıştır.

Araştırmanın modeli PLS tabanlı yapısal eşitlik modellemesi ile sınanmıştır. Bu tercihte öncelik analizin veriler için normal dağılıma gereksinim duymaması ve az sayıdaki örneklem ile isabetli sonuçları bulmasıdır. Analiz yine de minimum sayıdaki örneklemin gerekliliği şartının sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Araştırma istenen minimum örnek boyutu için gereken “en az on katı kuralı”nı (Hair vd., 2014) karşıladığından PLS yol modelinin tahmininde yeterli olacağı kabul edilmiştir.

Analiz için ölçüm modelinin ve yapısal modelin kontrol edilmesi gerekir. Ölçüm modeli kapsamında modelin güvenilirliği faktör yükleri ile kontrol edilirken iç tutarlılık (internal consistency) üç ölçüm ile gözden geçirilmiştir. Cronbach’ın Alfa katsayısı ve birleşik güvenilirlik (composite reliability) ölçümleri; yakınsak geçerlilik (convergent validity) ortalama çıkarılan varyans (AVE: Average Variance Extracted) ile, ayrışma geçerliliği (discriminant validity) de Fornell-Larcker kriteri ile değerlendirilmiştir. Yapısal model, varyans enflasyon faktörü (VIF) değerleri aracılığıyla çoklu doğrusallık açısından test edilmiştir. Son olarak yapısal modeldeki yapılar arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

4. VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

Yapılan analizler sonucunda Tablo 1’de tanımsal istatistikler gösterilmiştir. Cinsiyete göre katılımcıların %45,2’si kadın, %43’ü erkektir. Avusturya’daki kanunlar gereği katılımcılara farklı seçenekler sunulduğundan %4,3’ü cinsiyetlerini belirtmek istemediklerini, %7,5’i diğerleri (herhangi bir seçenek işaretlenmemiş) olarak değerlendirilmiştir. Eğitim durumlarına göre katılımcıların %33, 3’ü lisans, %28’i lise, %20,4’ü lisansüstü, %17,2’si de ilkökul mezunudur. Kalan %1,1 ise eğitim durumu hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır. Aylık gelir

düzeyine göre katılımcıların %32,2'si €3000-€4000 arasında, %30,2'si €2000-€3000 arasında, %20,4'ü €4000 ve üzeri, %8,6'sı €1000-€2000 arasında, %2,1'i €1000'nun altında gelirleri olduğunu belirtirken %6,5'i aylık gelirlerini belirtmek istememişlerdir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler (N=93)	f	%
Cinsiyet		
Kadın	42	45,2
Erkek	40	43,0
Belirtmek istemiyorum	4	4,3
Diğer	7	7,5
Eğitim durumu		
İlkokul	16	17,2
Lise	26	28,0
Lisans	31	33,3
Lisanüstü	19	20,4
....Hiçbiri	1	1,1
Gelir düzeyi (€/Ay)		
0-1000	2	2,1
1000-2000	8	8,6
2000-3000	28	30,2
3000-4000	30	32,2
4000+	19	20,4
Belirtmek istemiyorum	6	6,5

4.1. Ölçüm Modeli

Ölçüm modelinin güvenilirlik, iç tutarlılık, yakınsak ve ayrışma geçerlilikleri hesaplanmıştır. Faktör yükü, Cronbach'ın Alpha (CA) değeri, birleşik güvenilirlik (rho-a ve rho-c) değerleri 0,700 eşik değerinin hayli üzerinde bulunmuştur. Yüksek değerler tüm yapıların çok büyük iç tutarlılık gösterdiğini teyit etmektedir. Ayrıca AVE değerleri de 0,500 eşik değerinin oldukça üzerindedir.. Tablo 2 ölçüm modeli test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2. Ölçüm Modeli Analizi

Gizil Değişken	Madde	Faktör Yükü	Cronbach Alpha (CA)	Birleşik Güvenilirlik (rho-a)	Birleşik Güvenilirlik (rho-c)	AVE
Çevre Bilinci (ÇB)	ÇB1	0,864	0,755	0,771	0,859	0,671
	ÇB2	0,750				
	ÇB4	0,839				
Sağlık Bilinci (SB)	SB1	0,918	0,938	0,941	0,953	0,802
	SB2	0,919				
	SB3	0,874				
	SB4	0,883				
	SB5	0,884				
Gıda Güvenliği Kaygısı (GK)	GK1	0,813	0,879	0,883	0,917	0,736
	GK2	0,875				
	GK3	0,915				
	GK4	0,824				
Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum (MPT)	MPT1	0,877	0,918	0,918	0,942	0,803
	MPT2	0,905				
	MPT3	0,894				
	MPT4	0,908				

Sosyal Sorumluluk (SS)	SS1	0,857	0,902	0,903	0,932	0,774
	SS2	0,895				
	SS4	0,910				
	SS5	0,855				
Satınalma Niyeti (SN)	SN1	0,942	0,921	0,922	0,950	0,864
	SN2	0,941				
	SN3	0,905				
Sürdürülebilir Tüketim Niyeti (STN)	STN1	0,933	0,926	0,926	0,953	0,871
	STN2	0,952				
	STN3	0,915				

Ayrışma geçerliliği için Fornell ve Larcker (1981) testi yapılmıştır. Çapraz değerler aynı satır ve sütundaki değerlerden yüksek olduğu için ayrışma geçerliliği teyit edilmiştir. Tüm yapıların anlamlılığı için 1000 örnek ön yüklemeye test edilerek genel olarak ölçüm modelinin tatmin edici olduğu doğrulanmıştır.

Tablo 3 ise Fornell-Larcker kriterine göre ayrışma analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3. Fornell-Larcker Kriterine Göre Ayrışma Analizi

	MPT	ÇB	GK	SB	SN	STN	SS
MPT	0,896						
ÇB	0,789	0,819					
GK	0,786	0,719	0,858				
SB	0,710	0,712	0,652	0,896			
SN	0,670	0,696	0,711	0,661	0,930		
STN	0,801	0,766	0,757	0,711	0,773	0,933	
SS	0,848	0,777	0,724	0,643	0,611	0,725	0,882

Not: MPT = Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum; ÇB = Çevre Bilinci; GK = Gıda Güvenliği Kaygısı; SB = Sağlık Bilinci; SN = Satınalma Niyeti; STN = Sürdürülebilir Tüketim Niyeti; SS = Sosyal Sorumluluk

4.2.Yapısal Model

Yapıların çoklu doğrusallığı VIF değerleri ile incelenmiştir. Değerler sınır olan 5'ten ($1,439 < VIF < 4,922$) düşük olduğu için çoklu doğrusallığın olmadığı teyit edilmiştir.

Modelin açıklayıcı gücü R^2 belirleme katsayıları ile incelenmiştir. Belirleme katsayısı bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki açıklanabilen varyans oranını ifade eden bir değerdir. Buna göre; Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumdaki (MPT) değişimi çevre bilinci (ÇB), sağlık bilinci (SB) ve gıda güvenliği endişesi (GK) birlikte $R^2=0,737$ (uyarlanmış $R^2=0,728$) değeri ile açıklamaktadır. Sosyal sorumluluktaki (SS) değişimi mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) $R^2=0,719$ (uyarlanmış $R^2=0,715$) değeri ile açıklamaktadır. Satın alma niyetindeki (SN) değişimi mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) $R^2=0,449$ (uyarlanmış $R^2=0,443$) değeri ile açıklamaktadır. Sürdürülebilir tüketim niyetindeki (STN) değişimi mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) $R^2=0,642$ (uyarlanmış $R^2=0,638$) değeri ile açıklamaktadır.

Modelin açıklayıcı gücünde değişkenler; mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT), sosyal sorumluluk (SS), sürdürülebilir tüketim niyeti (STN) ve satın alma niyeti (SN) etki düzeyine göre en çoktan en aza doğru sıralanabilir.

Araştırma hipotezlerinin sınanmasında T-testinden yararlanılmıştır. Buna göre; çevre bilinci (ÇB) ile mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) arasındaki yol ($t=2,957$; $p=0,003$) anlamlı olduğundan H_1 hipotezi desteklenmiştir. Sağlık bilinci (SB) ile mikroplastik içeren

ürünlere yönelik tutum (MPT) arasındaki yol ($t=1,273$; $p=0,203$) anlamlı olmadığından H_2 hipotezi desteklenmemiştir. Gıda güvenliği endişesi (GK) ile mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) arasındaki yol ($t=3,220$; $p=0,001$) anlamlı olduğundan H_3 hipotezi desteklenmiştir. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) ile sosyal sorumluluk (SS) arasındaki yol ($t=15,274$; $p=0,000$) anlamlı olduğundan H_4 hipotezi desteklenmiştir. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) ile satın alma niyeti (SN) arasındaki yol ($t=9,182$; $p=0,000$) anlamlı olduğundan H_5 hipotezi desteklenmiştir. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) ile sürdürülebilir tüketim niyeti (STN) arasındaki yol ($t=13,808$; $p=0,000$) anlamlı olduğundan H_6 hipotezi desteklenmiştir.

F2 etki değerleri incelendiğinde Cohen'in (1988) kılavuzuna göre, $f^2 \geq 0,02$, $f^2 \geq 0,15$, ve $f^2 \geq 0,35$ sırasıyla küçük, orta ve büyük etki boyutunu temsil etmektedir. Buna göre; Sosyal sorumluluk (SS) üzerinde mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumun (MPT) $f^2 = 2,553$ değeri ile etkisi büyük boyuttadır. Sürdürülebilir tüketim niyeti (STN) üzerinde mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumun (MPT) $f^2 = 1,795$ değeri ile etkisi büyük boyuttadır. Satın alma niyeti (SN) üzerinde mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumun (MPT) $f^2 = 0,814$ değeri ile etkisi büyük boyuttadır. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) üzerinde gıda güvenliği kaygısının (GK) $f^2 = 0,267$ değeri ile orta boyuttadır. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) üzerinde çevre bilincinin (ÇB) $f^2 = 0,197$ değeri ile orta boyuttadır. Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum (MPT) üzerinde sağlık bilincinin (SB) $f^2 = 0,060$ değeri ile küçük boyuttadır.

Hipotez testlerinin sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

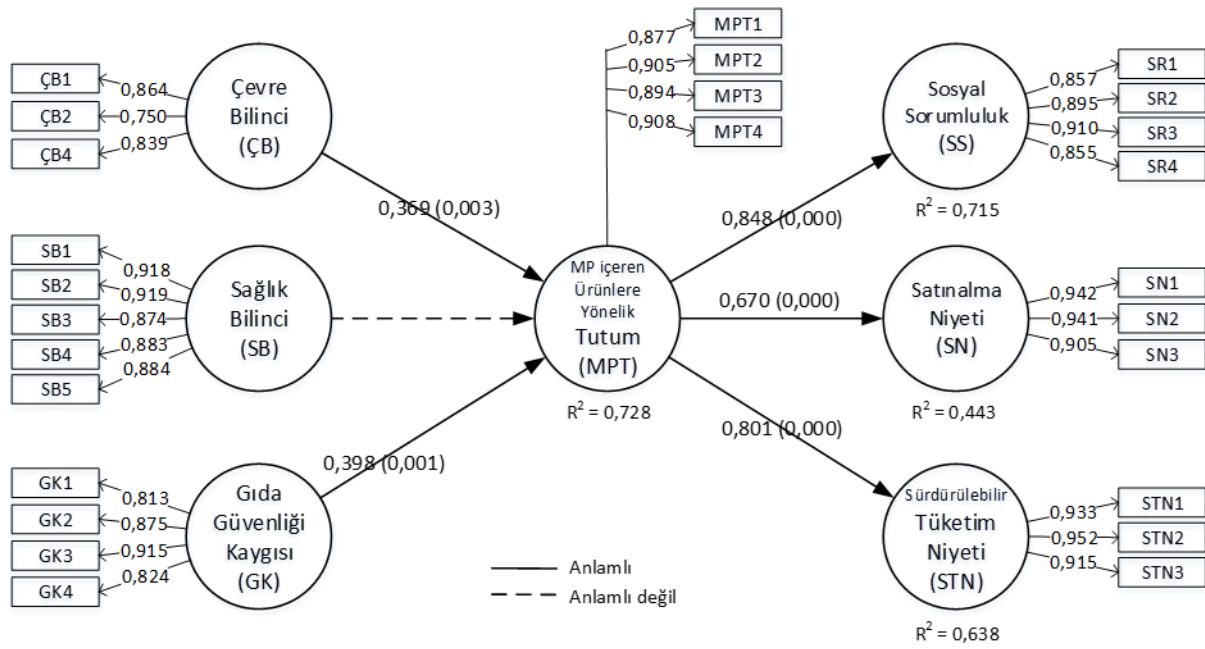
Tablo 4. Hipotez Testleri

Hipotez	Stdβ	Ort	SS	T İstatistiği	p değeri	Sonuç
H ₁ : ÇB → MPT	0,369	0,352	0,125	2,957	0,003	Desteklendi
H ₂ : SB → MPT	0,187	0,199	0,147	1,273	0,203	Desteklenmedi
H ₃ : GK → MPT	0,398	0,402	0,124	3,220	0,001	Desteklendi
H ₄ : MPT → SS	0,848	0,846	0,055	15,274	0,000	Desteklendi
H ₅ : MPT → SN	0,670	0,671	0,073	9,182	0,000	Desteklendi
H ₆ : MPT → STN	0,801	0,798	0,058	13,808	0,000	Desteklendi

Not: MPT = Mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum; ÇB = Çevre bilinci; GK = Gıda güvenliği kaygısı; SB = Sağlık bilinci; SN = Satın alma niyeti; STN = Sürdürülebilir tüketim niyeti; SS = Sosyal sorumluluk

Güncellenmiş araştırma modeli ise Şekil 2'de gösterilmiştir. Düz çizgiler anlamlı etkileri, kesikli çizgiler ise anlamlı olmayan etkileri göstermek için kullanılmıştır. Burada gösterilen R² değerleri uyarlanmış R² değerleridir.

Şekil 2. Güncellenmiş Yapısal Model

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, mikroplastiklerin çevre ve sağlık üzerindeki zararlı etkilerinin Avusturyalı tüketicilerin tutumları, sosyal sorumluluk, sürdürülebilir tüketim niyetleri, satın alma niyeti, gıda güvenliği kaygısı, sağlık ve çevre bilinci üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırmanın bulguları, çevre bilinci ve gıda güvenliği kaygısının mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumları anlamlı şekilde etkilediğini göstermiştir. H₁ ve H₃ desteklenmiştir. Bu sonuçlar, Joseph vd. (2016) ve Raab ve Bogner'in (2020) çalışmalarıyla uyum göstermektedir. Aynı şekilde, bu negatif tutumların sosyal sorumluluk bilincini ve sürdürülebilir tüketim niyetini olumlu bir şekilde etkilediği saptanmıştır (H₄ ve H₆ desteklenmiştir). Bu bulgu da mikroplastiklerin çevresel ve sağlık üzerindeki zararları hakkında bilgi sahibi olan bireylerin daha duyarlı ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıkları geliştirdiğini öne süren Henningsson vd. (2004) ve Weber vd.'nin (2021) çalışmaları ile uyumludur.

Araştırma, sağlık bilincinin mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutum üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. H₂ desteklenmemiştir. Bu bulgu, Joseph vd.'nin (2016) yaptığı çalışmaların aksine, sağlık bilincinin mikroplastiklere yönelik tutumlarda anlamlı bir fark yaratmadığını göstermektedir. Bu farklılık, çalışmanın yapıldığı kültürel bağlam, örneklem yapısı veya sağlık bilincinin operasyonelizasyonunda kullanılan ölçüm araçlarındaki farklılıklardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Gelecekteki çalışmalar, bu değişkenler arasındaki olası ilişkiyi farklı bağlamlarda inceleyerek daha kesin sonuçlara ulaşabilir.

Ayrıca, mikroplastik içeren ürünlere yönelik olumsuz tutumların satın alma niyetini etkilediği belirlenmiştir. H₅ desteklenmiştir. Bu bulgu, Leire ve Thidell'in (2005) yaptığı çalışmalarla uyumludur ve çevresel kaygıların satın alma niyetleri üzerindeki olumsuz etkilerini desteklemektedir. Bu sonuç, tüketicilerin çevreye ve sağlığa zarar veren ürünleri satın almaktan kaçınabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, plastik kirliliği ve mikroplastiklerin çevre ve insan sağlığına olan olumsuz etkilerini en aza indirmek için halkın bilinçlendirilmesi ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarının teşvik edilmesi çabalarının artırılması gerekmektedir. Tüketicilerin çevre

konusunda duyarlı davranışlar kazanmalarına yardımcı olmak için eğitim ve farkındalık kampanyaları düzenlemek, plastik kullanımını azaltma ve sürdürülebilir alternatifler geliştirme konusunda önemli bir adım olarak söylenebilir. Uluslararası pazarlama yapan işletmeler ise ürünlerinin ambalaj tasarımında ve kullandıkları malzemede yerel tüketici davranışını dikkate almaları, yeni ve gelişen tutumlara göre işletmelerini / markalarını konumlanmaları başarılarında ya da başarısızlıklarında önemli bir etken olacaktır.

Araştırma bir örneklem boyutu ve tek bir kültürel bağlam (Avusturya) ile sınırlandırılmıştır. Bu durum, bulguların diğer kültürel ve demografik bağlamlarda genellenebilirliğini engellemektedir.

Gelecekteki çalışmalar, daha büyük ve çeşitli örneklemelerle bu sınırları aşmayı hedeflemelidir. Araştırmacılar, mikroplastiklerin olumsuz etkilerine karşı farklı ülkelerdeki tüketici tutumlarını karşılaştırmalı olarak inceleyebilir veya sağlık bilincinin mikroplastik içeren ürünlere yönelik tutumlar üzerindeki etkisini farklı örneklemeler ve yöntemlerle araştırabilirler. Ayrıca, mikroplastik kirliliği ile ilgili farkındalık kampanyalarının etkinliğini ve bu kampanyaların sürdürülebilir tüketim üzerindeki etkilerini belirlemek de önemli bir araştırma konusu olabilir. Araştırmacılar bu alandaki politikaların ve stratejilerin etkinliğini daha ayrıntılı şekilde inceleyerek mikroplastik kirliliği ile mücadelede daha etkili çözümler geliştirmeye yardımcı olabileceklerdir.

KAYNAKLAR

- Adam, I., Walker, T. R., Clayton, C. A., & Bezerra, J. C. (2021). Attitudinal and behavioural segments on single-use plastics in Ghana: Implications for reducing marine plastic pollution. *Environmental Challenges*, 4, 100185.
- Akyildiz, O., Calamari, P., Sellman, Z., & Symecko, S. (2015). *Microplastic pollution in Littoral Environments*. Worcester Polytechnic Institute.
- Baldwin, A. K., Corsi, S. R., & Mason, S. A. (2016). Plastic debris in 29 Great Lakes tributaries: relations to watershed attributes and hydrology. *Environmental science & technology*, 50 (19), 10377-10385.
- Balzarotti, S., Maviglia, B., Biassoni, F., & Ciceri, M. R. (2015). Glass vs. plastic: Affective judgments of food packages after visual and haptic exploration. *Procedia Manufacturing*, 3, 2251-2258.
- Bashir, N. H. (2013). Plastic problem in Africa. *Japanese Journal of Veterinary Research*, 61 (Supplement), S1-S11.
- Borriello, A., Massey, G., & Rose, J. M. (2022). Extending the theory of planned behaviour to investigate the issue of microplastics in the marine environment. *Marine Pollution Bulletin*, 179, 113689.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18 (1), 39-50.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., Danks, N. P., & Ray, S. (2021). *Partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM) using R: A workbook* (s. 197), Springer Nature.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2014). Corrigendum to "editorial partial least squares structural equation modeling: rigorous applications, better results and higher acceptance" [LRP 46/1-2 (2013) 1-12]. *Long Range Planning*, (6), 392.

- Hartmann, N. B., Huffer, T., Thompson, R. C., Hasselov, M., Verschoor, A., Daugaard, A. E., ... & Wagner, M. (2019). Are we speaking the same language? Recommendations for a definition and categorization framework for plastic debris. *Environmental Science & Technology*, 53 (3), 1039-1047.
- Henderson, L., & Green, C. (2020). Making sense of microplastics? Public understandings of plastic pollution. *Marine pollution bulletin*, 152, 110908.
- Henningsson, S., Hyde, K., Smith, A., & Campbell, M. (2004). The value of resource efficiency in the food industry: a waste minimisation project in East Anglia, UK. *Journal of cleaner production*, 12 (5), 505-512.
- Jambeck, J. R., Geyer, R., Wilcox, C., Siegler, T. R., Perryman, M., Andrady, A., ... & Law, K. L. (2015). Plastic waste inputs from land into the ocean. *Science*, 347 (6223), 768-771.
- Joseph, N., Kumar, A., Majgi, S. M., Kumar, G. S., & Prahalad, R. B. Y. (2016). Usage of plastic bags and health hazards: A study to assess awareness level and perception about legislation among a small population of Mangalore city. *Journal of clinical and diagnostic research*, 10 (4), LM01.
- Joshi, Y., Sangroya, D., Srivastava, A. P., & Yadav, M. (2019). Modelling the predictors of young consumers' sustainable consumption intention. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 24 (4), e1663.
- Kim, H. J., Kim, S. J., An, D. S., & Lee, D. S. (2014). Monitoring and modelling of headspace-gas concentration changes for shelf life control of a glass packaged perishable food. *LWT-Food Science and Technology*, 55 (2), 685-689.
- Leire, C., & Thidell, A. (2005). Product-related environmental information to guide consumer purchases—a review and analysis of research on perceptions, understanding and use among Nordic consumers. *Journal of Cleaner Production*, 13 (10-11), 1061-1070.
- Lusher, A., Hollman, P., & Mendoza-Hill, J. (2017). *Microplastics in fisheries and aquaculture: status of knowledge on their occurrence and implications for aquatic organisms and food safety*. FAO.
- Marsh, K., & Bugusu, B. (2007). Food packaging-roles, materials, and environmental issues. *Journal of food science*, 72 (3), R39-R55.
- Nagaraj, S. (2021). Role of consumer health consciousness, food safety & attitude on organic food purchase in emerging market: A serial mediation model. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 59, 102423.
- Prakash, G., Singh, P. K., & Yadav, R. (2018). Application of consumer style inventory (CSI) to predict young Indian consumer's intention to purchase organic food products. *Food quality and preference*, 68, 90-97.
- Raab, P., & Bogner, F. X. (2020). Microplastics in the environment: raising awareness in primary education. *The American Biology Teacher*, 82 (7), 478-487.
- Rodrigues, M. O., Abrantes, N., Gonçalves, F. J. M., Nogueira, H., Marques, J. C., & Gonçalves, A. M. (2019). Impacts of plastic products used in daily life on the environment and human health: What is known? *Environmental toxicology and pharmacology*, 72, 103239.
- Sundqvist-Andberg, H., & Akerman, M. (2021). Sustainability governance and contested plastic food packaging—An integrative review. *Journal of Cleaner Production*, 306, 127111.
- Technical University Munich. How dangerous is microplastics? 2009. Retrieved from <https://phys.org/news/2019-01-dangerous-microplastic.html>
- Wagner, M., & Lambert, S. (2018). *Freshwater microplastics: emerging environmental contaminants?* (p. 303). Springer Nature.

- Weber Macena, M., Carvalho, R., Cruz-Lopes, L. P., & Guiné, R. P. (2021). Plastic food packaging: perceptions and attitudes of Portuguese consumers about environmental impact and recycling. *Sustainability*, 13 (17), 9953.
- Weber, C., Stoll-Kleemann, S., & Jaeger-Erben, M. (2021). Environmental and health impacts of microplastics: How awareness shapes consumer attitudes and behavior. *Journal of Environmental Studies*, 45(3), 215-230.
- Yoon, A., Jeong, D., & Chon, J. (2021). The impact of the risk perception of ocean microplastics on tourists' pro-environmental behavior intention. *Science of the Total Environment*, 774, 144782.

* * * * *

Çatışma Beyanı: Bu çalışmada taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluş arasında bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Araştırma yurtdışında yapıldığı için etik izinden muaftır.

Katkı Oranı: Yazar katkı oranı eşittir.

EK 1. Anket Soruları

Çevre Bilinci (ÇB)

ÇB1 Doğanın dengesi çok hassastır ve kolayca bozulabilir

ÇB2 Ekolojik nedenlerle ürünleri değiştirdim

ÇB3 İki eşit ürün arasında seçim yapmam gerektiğinde, diğer insanlara ve çevreye daha az zararlı olanı satın alırım

Sağlık Bilinci (SB)

SB1 Sağlığım konusunda çok bilinçliyim

SB2 Genellikle sağlığımın farkındayım

SB3 Gün içinde sağlık durumumun farkındayım

SB4 Sağlığımdeki değişikliklere karşı tetikteyim

SB5 Sağlığımın durumundan sorumluyum

Gıda Güvenliği Kaygısı (GK)

GK1 Günümüzde gıdaların kalitesi ve güvenliği beni endişelendiriyor

GK2 Günümüzde çoğu gıdada mikroplastik kalıntıları var

GK3 Gıdalardaki mikroplastik sayısı konusunda çok endişeliyim

GK4 Birkaç yıl öncesine göre artık daha fazla MP içermeyen gıda satın alıyorum

Mikroplastik İçeren Ürünlere Yönelik Tutum (MPT)

MPT1 Ürünler mikroplastik içeriyorsa bir sorun olduğuna inanıyorum

MPT2 Ürünlerde mikroplastik kullanımı kötü bir fikir

MPT3 Mikroplastik içermeyen bir ürün satın alsaydım iyi bir şey yapmış gibi hissederdim

MPT4 Üreticiler ürünlerinde mikroplastik kullanmasalardı çok daha iyi hissederdim

Sosyal Sorumluluk (SS)

SS1 Hükümetler mikroplastiklerin neden olduğu kirlilikten sorumludur

SS2 Şirketler mikroplastiklerin neden olduğu kirlilikten sorumludur

SS3 Topluluklar mikroplastiklerin neden olduğu kirlilikten sorumludur

SS4 Hükümetler mikroplastiklerin neden olduğu kirlilik sorunlarını çözmekten sorumludur

SS5 Şirketler mikroplastiklerin neden olduğu kirlilik sorunlarını çözmekten sorumludur

Satın Alma Niyeti (SN)

SN1 Önümüzdeki iki hafta içinde mikroplastik içermeyen gıda ürünleri satın almak istiyorum

SN2 Önümüzdeki iki hafta içinde mikroplastik içermeyen gıda ürünleri satın almayı düşünüyorum

SN3 Önümüzdeki iki hafta içinde mikroplastik içermeyen ürün satın alma olasılığınız nedir? 1 en az - 5 en fazla

Sürdürülebilir Tüketim Niyeti (STN)

STN1: Gelecekte sürdürülebilir bir tüketim yaşam tarzı benimsemeyi düşüneceğim

STN2: Gelecekte ekolojik nedenlerle başka markalara geçmeyi düşüneceğim

STN3: Gelecekte bir ürünün sürdürülebilir versiyonuna geçmeyi planlıyorum

SOCIAL CONSEQUENCES OF DEMOGRAPHIC TRANSFORMATION IN TURKEY

TÜRKİYE'DEKİ DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜMÜN TOPLUMSAL SONUÇLARI

 Adem BÖLÜKBAŞI¹

¹ Doç. Dr. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, abolukbasi@bandirma.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
24.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
16.12.2024

ABSTRACT

This study examines the demographic transformation in Turkey from the perspective of demographic transition theory. Although the effects of demographic changes are not noticeable today, they contain extremely important and noteworthy processes in terms of producing large and cumulative results affecting the future of societies in the medium and long term. For this reason, the stages of demographic transformation in Turkey were first addressed and the social problems caused by these demographic transformations were examined in the light of statistical data. In this context, it was determined that four basic problem areas emerged as a result of the demographic transformation. These problem areas are aging and old age, changes in marriage practices and family institutions, transformations in the field of youth policies and adaptation problems in the axis of migration and urbanization. Changes in all these basic problem areas particularly affect the family institution and other social areas through the family institution, and together with the phenomenon of migration and the change in urban life, this demographic transformation offers various opportunities and threats in the medium and long term.

Keywords: Demographic Transformation, Social Problem, Demographic Transition Theory.

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'deki demografik dönüşüm demografik geçiş teorisi perspektifinden ele alınmaktadır. Demografik değişimler her ne kadar etkileri bugünden fark edilmese de orta ve uzun vadede toplumların geleceğini etkileyen büyük ve kümülatif sonuçlar doğurması bakımından son derece önemli ve dikkat edilmesi gereken süreçleri içinde barındırmaktadır. Bu sebeple öncelikle Türkiye'deki demografik dönüşümün aşamaları ele alınmış ve bu demografik dönüşümlerin sebep olduğu sosyal sorunlar istatistik veriler ışığında incelenmiştir. Bu kapsamda demografik dönüşümün sonucu olarak dört temel sorun alanının ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu sorun alanları yaşlanma ve yaşlılık, evlilik pratikleri ve aile kurumundaki değişimler, gençlik politikaları alanındaki dönüşümler ve göç ve kentleşme eksenindeki uyum problemleridir. Bütün bu temel sorun alanlarındaki değişimler bilhassa aile kurumunu ve aile kurumu üzerinden diğer sosyal alanları etkilemekte ve göç olgusu ve kentsel yaşamın değişimiyle birlikte bu demografik dönüşüm orta ve uzun vadede çeşitli fırsat ve tehditler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demografik Dönüşüm, Sosyal Sorun, Demografik Geçiş Teorisi.

1. INTRODUCTION

The population factor is one of the most important elements affecting the social structure. Both the quantitative status of the population, namely its size and density, and its qualitative status, namely its distribution according to age groups, education level, employment rates and similar factors, determine the structure of a society. Routine population changes that occur in the medium and long term, as well as population movements that cause dramatic population increases or decreases such as wars or mass migration, have greatly affected social structures. The change in the human population on earth has been the subject of both demography and population sociology in terms of its historical and sociological consequences. Demographic change has progressed with the improvement of the climatic conditions on earth, various inventions and technological developments, and in this parallel, the concentration of the human population has become possible.

Although there have been various local events affecting population mobility throughout history, it is generally accepted that there have been major demographic revolutions that have determined the world population. The first demographic revolution refers to the major change that occurred approximately 500,000 years ago and led to an increase in the number of people on earth with the invention of fire and the innovations that humans brought about in processing food. It is estimated that the population was around a few million in 10,000 BC, when population projections can be made for the past. The second major demographic revolution is the population increase that occurred at the end of the Paleolithic Age, when the soil's capacity to feed humanity increased thanks to the improvement in climatic conditions. The changes experienced during this period enabled the proliferation of plant and animal species, and people began to have access to a greater number and variety of plant and animal foods. It is estimated that the world population was only around five or six million at the end of this period. The third and fourth demographic revolutions are the results of two major revolutions in human history that increased surplus product and wealth: Agricultural and Industrial Revolutions (Quoted by: Daniş, 2018:25-28; Jacquard, 1987).

With the Agricultural Revolution, thanks to the domestication and development of plant and animal species, humans were able to store surplus food products and a settled life became possible. With the production of especially nutritious grains and the possibility of raising animals in herds, the human population increased dramatically and reached 200 million around the beginning of the Christian era. Of course, the developing agricultural economy during this period also needed a large number of people to work in agriculture and animal husbandry, and farm families had many children. During the Middle Ages, this population gradually increased as a result of the agricultural-based settlement and agricultural economy, despite factors such as war, epidemics, and difficult living conditions. It is estimated that the world population reached approximately 800 million around the eighteenth century, when the Industrial Revolution began in Europe. Thus, in a period of approximately 12,000 years from 10,000 BC to 1800, the Agricultural Revolution led to a population leap from five to six million to 800 million, which is called the Third Demographic Revolution (McEvedy and Jones, 1979: 13-15). The Fourth Demographic Revolution took place thanks to the Industrial Revolution that rose from this period onwards and the policies of modern nation-states with strong central structures. The technological changes brought about by the Industrial Revolution and developments in medicine (the invention of vaccines and antibiotics, etc.) have resulted in improvements in basic indicators such as infant mortality rate, maternal mortality rate, crude mortality rate, crude

birth rate, and average life expectancy from the nineteenth century to the present. In addition, nutritional opportunities that have reached much higher levels have reduced mortality rates and increased average life expectancy (Quoted by: Daniş, 2018:25-28; Jacquard, 1987). The nineteenth century was a period of population explosion in European and the Americas and the rise of great metropolises. The populations of countries such as the United Kingdom, Prussia and the United States witnessed major jumps, such as two-fold and three-fold, in the 50 to 100-year periods from 1750 to 1800 and from there to the 1850s. Cities such as London, Paris, New York, Manchester, Edinburgh and Berlin are the most concrete examples of this population explosion (Hobsbawm, 1996: 169).

As can be seen, every demographic revolution has resulted in human societies being able to produce more and store surplus value, and as a result, attaining a more differentiated and complex social structure, and this has become one of the most important parameters of social change. In the words of Italian demographer Livi-Bacci, "population can also be seen roughly as an index of welfare. The 1 million population of the Paleolithic Age, the 10 million of the Neolithic Age, the 100 million of the Bronze Age, the billion population of the Industrial Revolution Era, or the 10 billion population that we can reach in the middle of the twenty-first century definitely represent more than a simple demographic growth" (Livi-Bacci, 2017:1). Apparently, there have been periods throughout history when the population showed extremely large changes due to various factors, and these periods carry very different meanings beyond mere population growth. In order to reveal these different meanings, many sciences such as demography, which studies the structure, characteristics and movements of the population, and sociology, which studies its human, social, economic and political results, as well as economics, political science and geography, have tried to examine social problems related to population-related developments. Undoubtedly, all these developments have deeply affected many areas such as marriage, family, youth, aging and old age, migration and urbanization, which are of primary concern to the structure of the population today. Population movements are fundamentally shaped by the effects of deaths, births and migrations. Therefore, basic variables related to marriage (age at first marriage, fertility rate etc.), changes related to the family (transition to nuclear family, decrease in average household number etc.), trends related to urbanization (internal and external migrations, urban concentrations, rise of urban and coastal rent, rural-urban balance etc.), population pressure and integration problem created by internal and external migrations, transformation of youth and old age categories and emergence of new problem areas are the most basic components that stand out in this sense.

This study examines the reflections of the demographic changes mentioned above in Turkey and their social consequences. First, the demographic transition theory and how this theory has been experienced in Turkey are discussed. Then, four social consequences of the demographic transition are discussed: the problem of aging and old age policies, changes in marriage practices and institutions of family, youth policies and migration, urbanization and adaptation problems. In this context, some of the basic questions addressed are as follows:

- What are the problems that the demographic transformation has brought about in the field of aging?
- What kind of changes does it cause in marriage practices and institutions of family?
- How has the demographic transformation been reflected in youth policies?

- What is the relationship between the demographic transformation and the internal migration process in terms of migration and urbanization and the irregular external migration phenomenon that has been directed to Turkey from abroad in the last 13 years?

This study is methodologically based on the analysis and interpretation of quantitative data and especially official statistical data on demographics in line with the research questions mentioned above. It is original in that it addresses the reflections of demographic transformation in Turkey in social areas from a holistic perspective in different dimensions based on statistical data.

2. DEMOGRAPHIC TRANSITION IN TURKEY

With the developments such as the industrial revolution that triggered the fourth demographic revolution and the formation of modern nation-states, significant concerns about the rapid increase in population arose, and demographers working in this field have developed various theories. These theories discuss the welfare problem that the results of the great population explosion that occurred between the second half of the eighteenth century and the first half of the nineteenth century would fundamentally create in economic terms in human history and the sociological consequences related to it. For example, according to Malthus, “population, when uncontrolled, increases in a geometrical ratio. The means of subsistence increase only in an arithmetical ratio. For those who are somewhat acquainted with numbers, this situation will show the immensity of the first force (population growth) compared to the second (means of subsistence). According to this law of our nature, which requires food for human life, the effects of these two unequal forces must be kept in balance. This means a strong and constantly operating control over the population due to the difficulty of subsistence” (Malthus, 1798: 16). After making this determination, Malthus recommends human-made population controls, excluding factors such as war, epidemics and famine, which historically control and balance the population in long-term and naturally reduce it. In this context, he suggests measures such as reducing early marriages and reducing fertility rates. In essence, scholars like Malthus establish their theory according to the law of diminishing returns in economics and act with liberal concerns such as preventing poor people from having too many children, not providing social assistance to the poor and preventing the general welfare of the nation from falling. This view is based on a very basic assumption that scarce resources will be insufficient against the unlimited growth of life (and especially the human population) and therefore precautions must be taken.

Neo-Malthusian theories, which have been the source of population control and population planning from the nineteenth century to the present, have also taken population as a dependent variable based on agricultural production, argued that population will increase as welfare increases, and emphasized the limitedness of resources. On the contrary, in some theories developed against Malthus' theory, there have been demographers who have claimed that population growth increases agricultural production and therefore leads to an increase in welfare (Boserup, 1993:86). These types of theories have also argued that policies encouraging population growth should be implemented in order to ensure continuous development. In the twentieth century, a more general and comprehensive theory was developed to make sense of global demographic changes in different countries and regions and different economies, a population theory later called demographic transition theory. Demographic transition theory, just like modernization theory, focuses on developed economies such as Europe and the USA, but argues that similar transitions will occur first in developing economies and then in underdeveloped economies all over the world. Accordingly, in the first stage of the demographic transition, there is a stage where industrialization has not yet matured, and in this stage, both

fertility and mortality rates are high, and therefore the population follows a relatively stable course. In the second stage, thanks to the development process experienced with both industrialization and scientific developments and the development of the modern state, the death rate has decreased, while the decrease in the birth rate is not yet so obvious. As a result, a serious population increase is experienced in this stage. In the third and last stage of the demographic transition, both death and birth rates have decreased, and first the population growth rate has decreased and finally the population growth has turned negative, and therefore the population has started to age (Thompson, 1929: 959; Notestein; 1953:15).

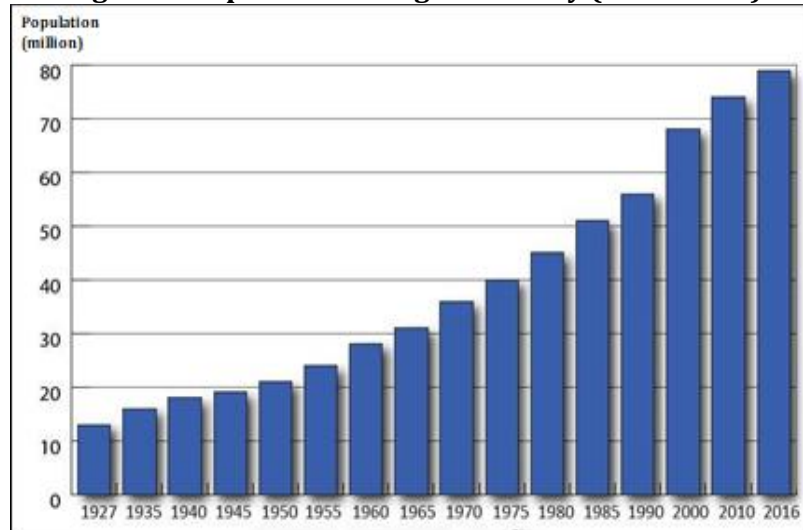
Turkey, which has been experiencing the process of integration into the new political axis shaped by the French Revolution and the new economic axis shaped by the Industrial Revolution since the end of the eighteenth century, has also experienced a similar demographic change process first under the influence of the Ottoman modernization process and then the formation of the modern nation-state. In fact, the intensive migrations from the Balkans and the Caucasus to Anatolia throughout the nineteenth century created a vitality that prepared the ground for the dynamic population growth that would occur in the twentieth century (Karpat, 2003:121). In the process of the Ottoman State's integration into the European-centered capitalist economy, large cities such as Istanbul, Izmir and Bursa, which constituted the important pillars of this economic integration, stood out demographically. After the foundation of Turkish Republic, such cities continued to maintain and increase their demographic density. The process that continued from the nineteenth century of the Ottoman Empire until the end of the Second World War and the 1950s, which marked Turkey's transition to multi-party democracy, can be considered the first stage of the demographic transition. In this phase, due to the high birth and death rates in Turkey and the balancing experienced with incoming and outgoing migrations, a relatively stable population structure emerged and no significant or dramatic increases were experienced. However, the long-lasting wars and epidemics that continued from the beginning of the 1900s to 1923 caused great decimation in the population, and this situation brought about the emphasis on pro-natalist policies encouraging births from the early years of the Republic. Because the imbalance between the male and female populations as a result of the war, the spread of various epidemics, malnutrition and the extremely inadequate services in terms of maternal and child health caused both a serious decrease in fertility rates and high mortality rates of mothers and newborns (Toprak, 2017:27-29). For all these reasons, one of the biggest goals of the early Republican period was to solve the child problem and thus ensure an increase in the population. For this purpose, measures such as lowering the minimum marriage age to 17 for men and 15 for women and banning abortion and birth control were even taken (Özbay, 2015: 275).

In the period after the 1950s, the results of the policies implemented in the early Republican period began to be seen and a period that could be called the "baby boom" or "youth bulge" was experienced. In this process that continued until the mid-1980s, the second stage of the demographic transition took place and while there was a significant decrease in the death rates in Turkey, the birth rates continued to increase after World War II. The increased access to health and social security services, which increased in quality as a result of the increasing social mobility and urbanization after the 1950s, made a significant contribution to this. As a result of this demographic growth, while the proportion of the young population in the total population was 15.1% in the 1930s, this rate increased to 20.2% in 1985. However, two important changes occurred in this second stage of the demographic transition that extended from the 1950s to 1985 and with these changes, the state's policies abandoned their pro-natalist tendency and began to evolve into policies that restricted fertility and thus controlled the population and

reduced the population growth rate. Namely, with the law enacted in 1965, it was possible to introduce and spread birth control practices and to encourage family planning, especially in the villages (Özbay, 2015: 313-317). After the 1980s, it is seen that anti-natalist policies became more evident. Because during this period, the law facilitating abortion came into force and family planning studies were spread in a wide range from schools to barracks and the results of this were obtained.

With the effect of these two important steps in the second stage, it can be said that the demographic transition has entered its final stage after 1985. In this stage, it is seen that the fertility rate and, accordingly, the population growth rate have started to decrease. After the 1980s, as a result of the urbanization process that has been accelerating since the 1950s, a cultural mentality transformation has also begun to take place, the number of parents who see having fewer children as normal has increased, and thus the fertility-reducing effects of urbanization have begun to have a more widespread effect. Thus, Turkey's population pyramid has also begun to change, and Turkey has begun to evolve towards a more aging social structure, where average life expectancy is high, birth and death rates are falling, as in developed countries (Aysan, 2019: 148-149).

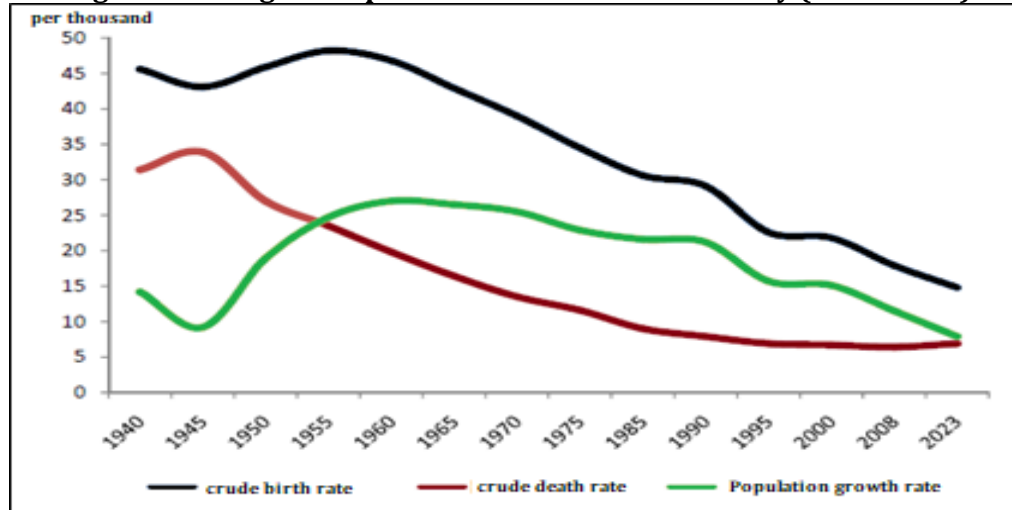
Figure 1. Population Change in Turkey (1927-2016)

Source: TURKSTAT (Turkish Statistical Institute)

As seen in Figure 1, while population growth in Turkey is still continuing, as seen in Figure 2, the population growth rate is decreasing (1.1 per thousand in 2023). This shows that although Turkey is in the third stage of demographic transition, the population is still increasing, but not as rapidly as in previous periods.

Figure 2. Change in Population Growth Rate in Turkey (1940-2023)

Source: Fişek and Shorter, 1968; Shorter and Macura, 1982; Toros, 1985.

The demographic transformation experienced in Turkey in the twentieth century has followed a similar course to developed countries as predicted by the demographic transition theory. Turkey, following other developed countries in the last century, has entered a phase where both death and birth rates are low, as in this demographic transition theory. As a result, there has been a serious change in two basic statistics, namely life expectancy at birth and infant mortality rate. As of 2023, life expectancy at birth was 80.0 for women, 74.7 for men, and 77.3 on average. The infant mortality rate was 10.0 per thousand as of 2023 (TURKSTAT). These two data show us that the Turkish population is now increasingly aging. The aging problem is one of the important problem areas brought about by the demographic transformation. The second issue is the change in marriage practices and family in Turkey as a result of the demographic transformation. The increase in the age of first marriage, the change in household structures, the decrease in the fertility rate and the increase in divorce rates are the most important data that determine the basic demographic trends in this area. The third problem area is the transformation of the structure of the young population in Turkey. The change in the rate of the young population, the education and schooling rates of the youth, the employment status of the youth, the differences in education and employment according to gender are the most important headings in this area. Finally, the fourth heading is the migration to Turkey from outside and the problems created by this migration, as well as the migration and urbanization problems that emerged with the transformation caused by internal migration.

3. DIFFERENT DIMENSIONS OF DEMOGRAPHIC CHANGE

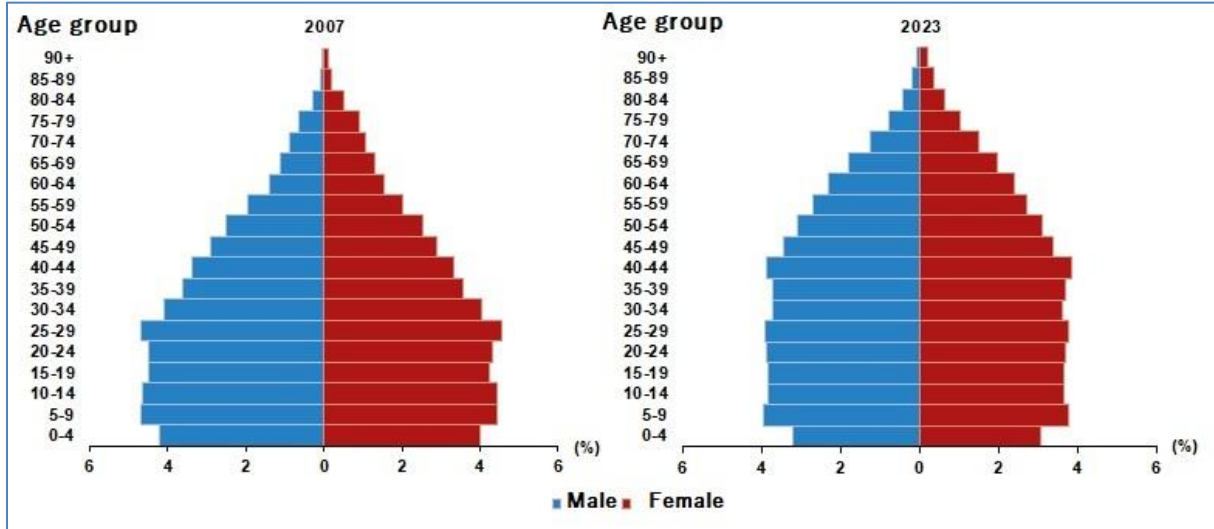
The demographic transition that Turkey has experienced in the last hundred years has provided serious opportunities in the above-mentioned issues, while at the same time it has led to important problem areas and challenges. If Turkey takes advantage of the opportunities that this demographic change has created in the 21st century and effectively resolves the problems, this could pave the way for a positive transformation in social, economic, political and cultural areas.

3.1. Problems Caused by Aging

Aging, in statistical terms, means the increase in the population aged 65 and over, and the median age in a country. In Turkey, in recent years, the decrease in the fertility rate and population growth rate, the decrease in mortality rates and the increase in average life expectancy have both increased the median age and the population rate aged 65 and over. As

can be seen in Figure 3, as a result of all these changes, Turkey's population pyramid has undergone a significant change and has acquired a structure where births and deaths have slowed down, similar to the population pyramids of developed countries.

Figure 3. Change in Turkey's Population Pyramid (2007 and 2023)

Source: TURKSTAT

In the last stage of Turkey's demographic change, with both the fertility rate and mortality rates decreasing, the fact that Turkey now has an aging population which has emerged in the process extending from the 1960s to the 2020s. If the elderly population (65 years and older) is more than 7%, those societies are called elderly societies, and if it is more than 10%, they are called very elderly societies. When we look at Turkey's data, the elderly population rate, which was 8% as of 2014, is 10.2% as of 2023. According to population projections, the elderly population rate will be 11% in 2025, 12.9% in 2030, 16.3% in 2040, 22.6% in 2060, and 25.6% in 2080. The current status of this rate, which was 3.9% in 1935, and expectations about its future course show how high Turkey's aging rate will be (TURKSTAT). According to these statistics, Turkey, which now has an aging population, will gradually become an older or the oldest of the old (with an increasing population of 80+) society when this trend continues (Beyaz, 2024:81; Arun, 2016: 30-31). Another important data on aging, the median age, is the average age when the entire population are listed. While the median age in Turkey was 32.7 in 2020, it increased to 34,0 in 2023. This is a very high increase compared to previous years. Because this figure was 22.21 in 1990 and 24.83 in 2000. When examined by gender, the median age increased to 33.2 for men and 34.7 for women in 2023 (TURKSTAT).

Considering these data and future projections, it is likely that Turkey will face a demographic crisis in the medium term. Because, as the development perspective shows us, societies that fail to take advantage of the period when the population in the active working age (15-64 years) is at its peak, that is, when the demographic window of opportunity is open, and that age without developing, are forced to face important socio-economic problems. This situation closely concerns the fields of social policy, economics, sociology and social services in terms of the necessity of creating active aging policies and implementing social service interventions in this direction (Aysan, 2019:156-157). In this context, the elderly dependency rate, which expresses the number of elderly people per person in the active working age, increased from 14.1% in 2020 to 15.0% in 2023. Considering that this data was 7.06% in 1990 and 8.83% in 2000, it is understood that a dramatic increase has occurred in the last twenty years (TURKSTAT, 2012).

When these rates are considered in terms of social security and health systems, they reveal the need to be prepared for this major change in this area because the increasing pressure on the elderly dependency ratio on the active working population will create an additional burden on the social security system. This situation also shows that active aging policies should be addressed more comprehensively in terms of care, health, and employment.

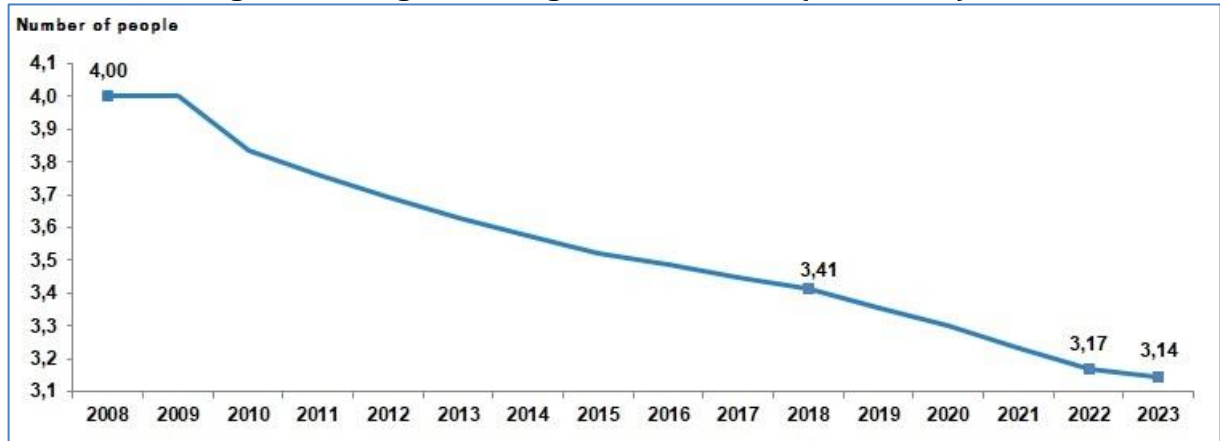
On the other hand, instead of a homogeneous elderly population as a single piece, we can talk about an elderly population with very different characteristics. This situation shows that we should not overlook the fact that there is a segment of the elderly population where inequalities are widespread. When we look at the structure of inequalities, intergenerational inequalities are an important axis. In Turkey, there is a large gap between the elderly population in terms of education level and income level and the young population. For example, while the rate of illiteracy in the total population is 12.3%, it is 37.8% for the elderly. This shows that there is a large inter-generational gap in terms of education and that this situation of being deprived of education is reflected as a disadvantage in employment and deprivation of income. Indeed, it is understood that employment rates and income levels have decreased in the elderly population, and the rate of elderly women who have no income is 48.1%. Another axis of inequality other than intergenerational inequality is gender (Aysan & Yüce, 2023; Arun, 2016:387-40). While the illiteracy rate is 17.2% for elderly men, this figure goes up to 55.3% for women. While the rate of elderly women with no income is 48.1%, the rate of elderly men with no income is only 6.1%. This situation shows that gender inequality is evident in older generations. Another issue that is noteworthy in the context of the elderly population is the inadequacies and problems in accessing health and care services, especially in rural areas. When such access deficiencies are added to the problems of the elderly population, who have difficulties in taking care of themselves and monitoring their health status, a serious disadvantage in terms of care emerges. As a result, it is an important need to develop care and active aging models for the different problems of elderly individuals from different socio-economic strata, taking into account gender-based inequalities, regional inequalities and inequalities in terms of education level. In fact, it can be said that the Covid-19 pandemic is an exemplary experience in terms of age discrimination and the emergence of the specific problems of the elderly population, both in the case of Turkey, where the elderly population is increasing, and especially in the context of EU countries, where the elderly population is dense. By benefiting from these experiences, it is necessary to approach the problems of aging in terms of health and social security, care and employment, and to develop a policy that is sensitive to inequalities, especially by taking into account the demographic structure of today's middle-aged generations. It is necessary to continue the health services, institutional care services, home care services and old age pension practices for the elderly, which are carried out by the General Directorate of Disabled and Elderly Services affiliated to the Ministry of Family and Social Services, and the Ministry of Health, as foreseen in the relevant plans and programs, to expand these services on a rural-urban axis and to facilitate their access, and to diversify service delivery models that will improve the adaptation of the elderly to socio-economic and cultural life (ASPB, 2013). These policies will ensure that the vision of lifelong health and healthy aging is implemented and the goal of active aging is supported (SB, 2021).

3.2. Changes in Marriage Practices and Institution of Family

Another problem related to demographic transformation is the transformations that marriage and family institutions undergo. While the increasing age at first marriage, decreasing crude

marriage rate, increasing divorce rates and the resulting decrease in the number of children and household size in Turkey feed the aging of the population, this situation also transforms family structures. These changes related to marriage and family practices increase the rate of single-parent families, single-woman and single-man families and broken families (Koç, 2014:30-31). It is also seen that these rates are significantly higher in urban areas compared to rural areas and differ along the east-west axis of Turkey. The data that most strikingly shows the change in family structure in Turkey is the average household size. Because this data is the greatest indicator of the quantitative and qualitative change of the family.

Figure 4. Change in Average Household Size (2008-2023)

Source: TURKSTAT

Figure 4 shows that the average household size decreased from 4.00 to 3.14 from 2008 to 2023. This situation becomes even more significant when considered together with the fertility rate. As of 2023, the total fertility rate was 1.51. In 2001, this rate was 2.38 (TURKSTAT). In this case, it is seen that both the renewal level of the population has decreased and the number of children families have decreased. When considered together with the macro processes such as urbanization, industrialization, secularization and modernization that Turkey has been experiencing since the 1950s, this means a serious change in the Turkish family structure. In a society that does not essentially have a Western-style isolated nuclear family structure, where extended family and kinship ties and solidarity networks continue even if they do not live under the same roof (Dikeçligil, 2012: 37), this change, which means that nuclear families are gradually shrinking, will ultimately result in increased individualization. In fact, when looking at the long term of the last fifty years, one of the important factors that brought about the decrease in the fertility rate and household size is the increase in the age at first marriage. The increase in the level of education and therefore the time spent in education in Turkey, the change in the employment structure along with industrialization and urbanization, and the increase in women's employment have resulted in a continuous increase in the age at first marriage. According to marriage statistics, the average age at first marriage for women who officially got married in 2023 was 25.7, while the average age at first marriage for men was 28.3. Apart from these average ages, it is seen that differences between regions and education levels still continue, and these ages are generally lower in the east of Turkey and in the less educated segments of society, while they are higher in the educated and urban segments. In addition, child marriages, another problem related to the age at first marriage, continue to exist as a social problem even though they have decreased (Kıran, 2017:4-5). On the other hand, another striking data regarding the transformation in the family is that 15.4% of women had a higher level of education than their spouses in 2020. Considering the educational disparity between men and

women in previous generations, this differentiation in terms of education level is extremely striking.

In addition to the quantitative change in the average household size, it is seen that the structure of households has also changed. For example, while the rate of single-parent households was 7.6% in 2014, the rate of single-parent households in total households has become 10.6% as of 2023. The increase in this rate has occurred as a result of the increase in divorce rates. Indeed, when we look at the divorce rates in Turkey, we see that the crude divorce rate, which was 1.41 per thousand in 2001, has increased to 2.01 per thousand as of 2023 (TURKSTAT). However, as in other indicators related to marriage, regional differences are also noticeable in divorce. For example, while the rates in Izmir, the province with the highest divorce rate in Turkey (2.95 per thousand), are higher than the EU average, this rate is much lower in the eastern provinces (0.25 per thousand in Hakkari, 0.33 per thousand in Siirt and Muş). As can be understood from this, regional differences in marriage and family indicators and their changes in Turkey are prominent (TURKSTAT, Çavlin, 2014;207; Kıran and Bölükbaşı, 2021:167). On the other hand, the rate of single-person households increased from 13.9 in 2014 to 19.7 in 2023. These households consist of different categories such as those who have never married and live alone, those who have married and divorced and live alone, and elderly people who have lost their spouses and live alone. This situation shows that the practice of living alone is increasing in both young people, middle-aged people and the elderly, and shows that there is a transition from a collective structure in the family structure to a more individualistic structure.

As a result, the age at first marriage has increased in Turkey today, the education and age differences between women and men in marriage have decreased, fertility rates have decreased, the average number of household members has decreased, the number of children has decreased and divorce rates have increased. As a result of these changes, many different new models have emerged in addition to the nuclear family and extended family models, such as single-parent families, single-person households, and households where more than one person lives without a nuclear family relationship. The family institution, which is accepted as the core of society both sociologically and constitutionally and is protected by the constitution, has been affected by demographic changes and transformed as a result of macro processes such as migration, urbanization and industrialization that accelerated after the 1950s, and the family structure has diversified and pluralized along axes such as urbanity-peasantry, education levels and income levels. This situation reveals the necessity of pluralization of social policies produced by the state. For this reason, in the production of family-oriented policies and the implementation of social service models, a perspective that takes into account that there is no longer a single type of nuclear family structure and that alternative family forms also exist is necessary. In order to minimize the social and economic costs that the disintegration of the family institution will create, it is important to take measures to meet the needs of different family models and thus to protect family integrity as much as possible.

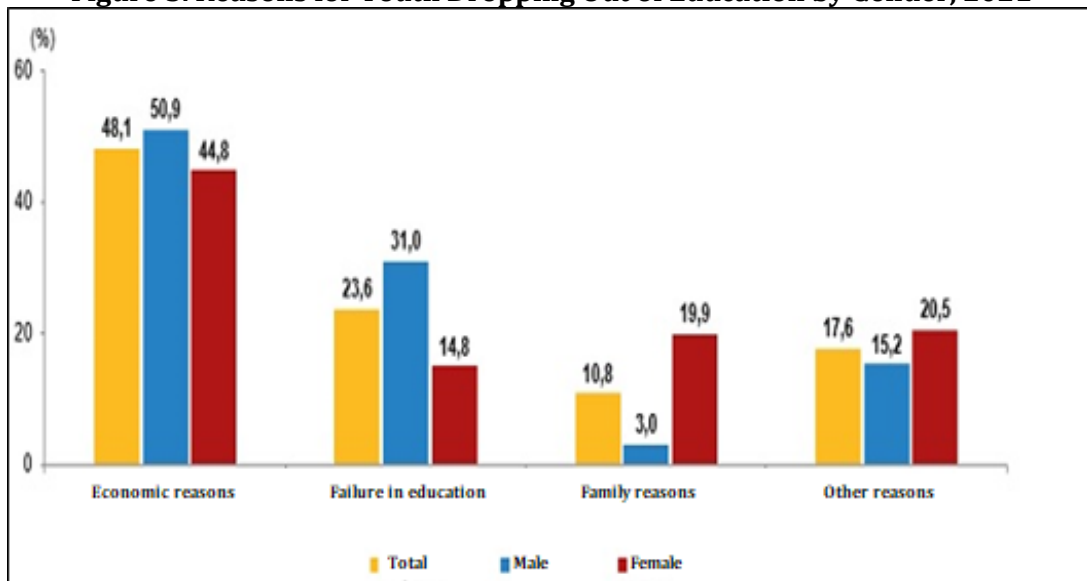
3.3. Youth Policies

Transformations related to the young population are also an important part of demographic change. The young population segment plays an important role in correctly evaluating the demographic opportunity window that the country will capture in the short and medium term. The concept of the demographic opportunity window, which has a very decisive role in a country's realization of its development goal without aging, defines the years when the active working age population (population between the ages of 15-64) is at its highest (Beyaz,

2024:67). While the proportion of the young population in the total population was 15.1% in the 1930s, this rate, despite temporary changes, has always been around 20% in the 50-year period from 1950 to 2000. However, this rate decreased to 15.1% from 2000 to 2023 and will further decrease to 11% by 2080 according to population projections (TURKSTAT). Therefore, in the formation of employment policies for this productive population, especially the young population between the ages of 15-29, whose rate will gradually decrease, it is necessary to take into account the short and medium-term differentiation trends of sectoral changes. Because it is important to predict the economic structure and occupations in which the youth between the ages of 15-29, some of whom are in secondary and higher education and some of whom are in the labor market, will be distributed in the following years. In this respect, education policies that increase the sensitivity of education to employment are of great importance. The rise in youth unemployment rates is a very serious problem as a result of the education model in Turkey, which is not sufficiently sensitive to employment-oriented differentiation in secondary and higher education and therefore pushes a large part of the young population out of employment by directing them only to academic higher education. Indeed, as of 2023, the rate of young people who are neither in education nor in employment is 22.5%. This rather high rate shows that both sufficient employment opportunities cannot be created for young people and the desired efficiency cannot be obtained from the education process. On the other hand, it is seen that this rate is much higher (29.8%) among young women.

In light of this data, it is understood that gender-based differentiation is still very evident in the issue of employment among young people. Again, as of 2023, the unemployment rate among young men was 14.3%, while the unemployment rate among young women was 23.2%. Although this rate is high for both men and women, it is seen that unemployment is much more widespread and obvious among young women. Undoubtedly, the fact that this high number of young people are neither in education nor in employment and the high unemployment rates make it necessary to evaluate the root causes of education-related problems. One of these is that young people are forced to leave their education unfinished. In Figure-5, the reasons for young people leaving their education unfinished are evaluated according to gender.

Figure 5. Reasons for Youth Dropping Out of Education by Gender, 2021

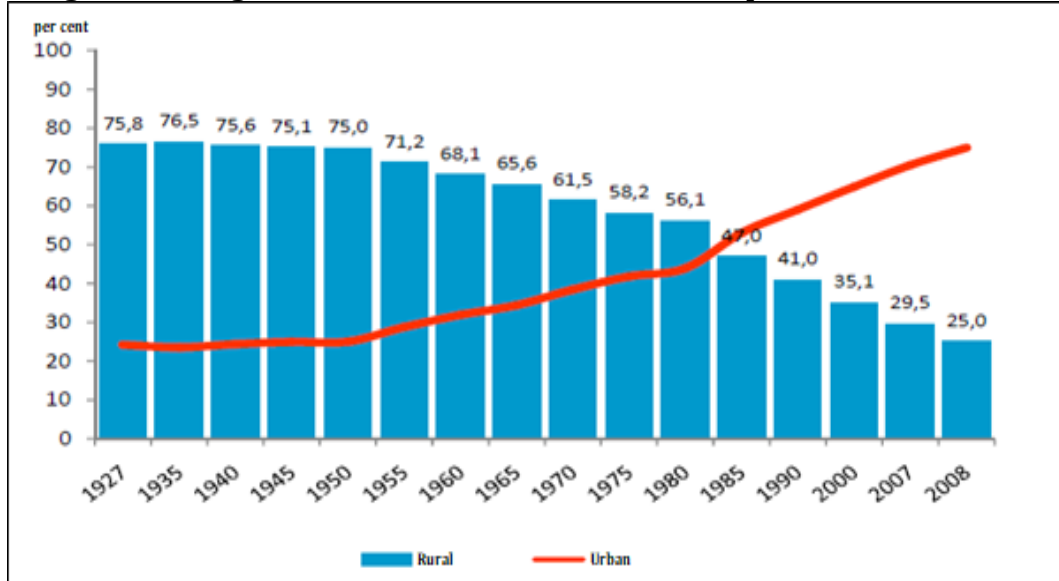
Source: TURKSTAT

Accordingly, the most fundamental reason for dropping out of education for both men and women is economic, and this reason explains half of the problem. Therefore, the fact that nearly half of the young people who drop out of education do so due to economic reasons makes it difficult or even impossible for them to obtain a qualified education and, as a result, a higher-qualified employment opportunity. This situation points to a serious problem in education and employment policies for young people, and the need to develop an education model that is sensitive to employment. For this reason, social policy and social service models for youth in the coming years must definitely have a perspective that takes the employment axis into account. In this respect, it is an urgent need to spread employment-oriented youth care and service models, examples and pilot applications of which have been carried out in the social service presentations of some metropolitan municipalities, to the national level. On the other hand, the young category is not uniform, just like the elderly population. It is important for disabled young people to take a more active part in working life, and to take into account the rural-urban distinctions and regional-based geographical differences and inequalities in the young population (Tezcan, 2013: 148-149).

The National Youth and Sports Policy Document, announced to the public by the Ministry of Youth and Sports in 2013, evaluated youth policies under 13 headings and sports policies under 7 headings. In this document, youth policies in particular range from education and employment-oriented targets to policies aiming to increase the participation and mobility of young people (GSB, 2013). However, in order for the relevant targets to be implemented realistically, the demographic findings summarized above should be taken into consideration. Undoubtedly, the relevant ministry is the coordinating institution in the implementation of the said policies, and other stakeholder ministries and institutions (e.g. Ministry of Family and Social Services, National Agency, Ministry of National Education, Ministry of Labor and Social Security, etc.) also have a major role in this. As of 2024, the Ministry of Youth and Sports continues its work on updating the National Youth and Sports Policy Document.

3.4. Migration, Urbanization and Adaptation Problems

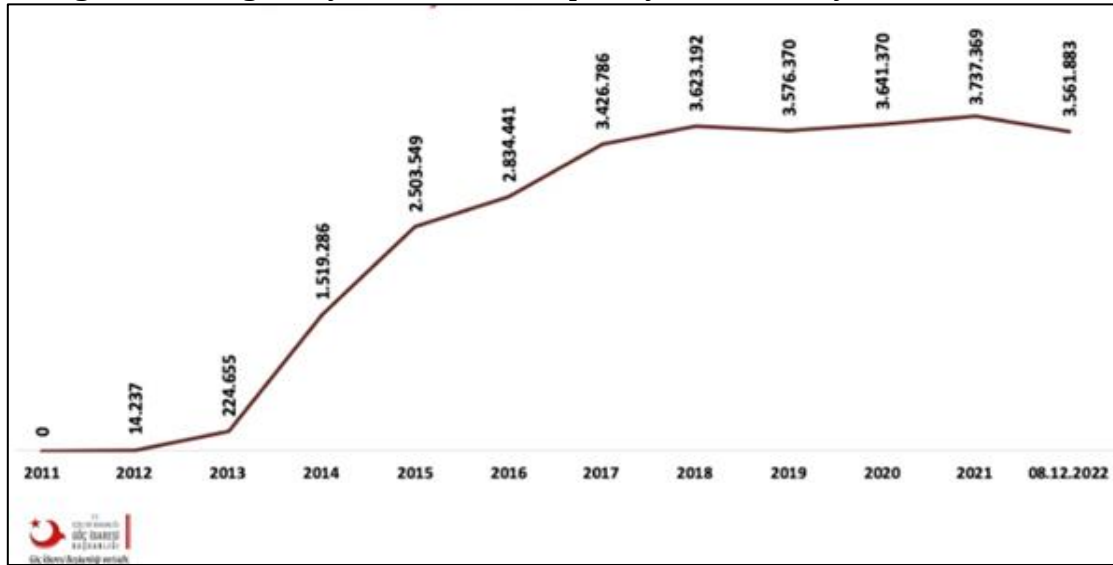
One of the main problem areas caused by demographic change is migration and the urbanization and adaptation problems experienced due to migration. When it comes to migration in Turkey, first the internal migration from villages to cities, from small cities to large cities, from east to west and from inland to coastal areas, which accelerated and intensified after the 1950s (Türk and Bölükbaşı, 2021:182), and then the international migration, which has intensified especially in the last decade, come to the fore. Both of these forms of migration have had a determining effect on Turkey's urbanization practices and socio-economic and cultural integration and adaptation problems in the medium and long term, and will continue to do so in the future. In this respect, the future consequences of demographic transformations caused by migration should be evaluated in different dimensions. When we look at the change in urban and rural populations in Turkey, as indicated in Figure-6, it is seen that the situation has reversed since the 1920s, when the rural population constituted 75% of the total population. As of 2023, the rate of people living in provincial and district centers (urban population) has increased to 93.0% (TURKSTAT).

Figure 6. Changes in the Share of Urban and Rural Populations, 1935–2008

Source: (Koç et al., 2008)

However, the quantitative success of urbanization does not mean that qualitative urbanization has also been achieved. Because urbanization refers to a process in which the population coming from rural areas truly adapts to the city and is integrated by the city in both socio-economic and cultural terms. When viewed in this sense, Turkey's urbanization process is outside the urbanization practice in Western countries, which are parallel to industrialization and urbanize more healthily in the long term. It is more similar to the rapid urbanization process of non-Western developing countries. As a result of rapid urbanization, unplanned urbanization, shantytowns, the formation of shantytown culture, and the degeneration of urban culture have led to results such as. Therefore, Turkey's urbanization process has been insufficient in terms of creating a real urban culture, urban consciousness, and urban identity. Studies on demographic movements towards the city also emphasize the acculturation dimension of urbanization. Accordingly, demographic movements that begin with migration are not just a simple change of geography and space, but also a change of social and cultural environment. Therefore, the results of acculturation should be addressed as one of the most fundamental components of internal migration in Turkey (Kıran and Aker, 2019: 67). When viewed from this perspective, instead of marginalization and ghettoization, which reflect the negative manifestations of acculturation, local governments in cities should take a more active role in order to strengthen the adaptation dimension. This situation is valid not only for internal migration but also for migration from outside. As shown in Figure 7, Turkey has accepted more than three and a half million Syrians as refugees under temporary protection in the last ten years.

Figure 7: Change in Syrians under Temporary Protection by Year, 2012-2022

Source: Directorate of Immigration Administration

When we add those of other nationalities who are in Turkey with a residence permit, we come to the fact that we have had to cope with a new wave of migration of over 5 million in a very short period of 10 years. In this case, the migration burden that Turkey's big cities have been carrying since the 1950s has increased even more and the socio-economic and cultural problems caused by these demographic movements have become even more complicated. When we look at irregular and illegal migration from outside, it is seen that there are foreign immigrants in all cities, especially in big cities such as Istanbul, Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Konya and Ankara, at a level that will affect the demographic structure of that city. Among these immigrants, those coming from countries such as Syria, Afghanistan, Pakistan, Iraq and Iran are prominent. In order to minimize the negative impact of these migrations on the demographic structure of cities in the medium and long term, it is essential to prevent concentration in certain places and sectors, and to prevent spatial separations and sectoral concentrations that will lead to both economic and socio-cultural ghettoization. In addition, the status of refugees under this temporary protection should be clarified, and the new generations of children and young people should be more effectively included in language education and general school education processes, and adults should similarly meet certain educational qualifications. Clarifying the status of refugees will be an important step in the formation of consistent and long-term integration policies.

The increasing presence of the immigrant population in the last decade can be mentioned as having many positive and negative effects on the host country in terms of demographics. According to the current data of the General Directorate of Migration Management, as of 2024, the immigrant population in Turkey will constitute 6% of the country's population (Uzun, 2024: 3). According to a study conducted on Syrians, who constitute the largest share of this immigrant group, the fertility rate among Syrians in Turkey was 5.3% as of 2018, which is well above the Turkish average of the same year (1.99%) (Akyon et al, 2023). This fertility rate shows that irregular immigrants make a great contribution to the renewal of the population, but if it is not evaluated correctly in terms of education and integration, it can be stated that this population will create a great burden in socio-economic terms. While it is observed that the immigrant population, which is largely included in the low-skilled labor group in terms of demographics, functions as cheap labor in the labor force, on the other hand, the brain drain from Turkey to

abroad is increasing more. The population subject to brain drain is generally the young and educated population group. According to current data, the brain drain rate of university graduates, which was 1.6% in 2015, has increased to 2% by 2023 (TURKSTAT). This situation poses a major demographic risk in terms of the quality of the population.

4. CONCLUSION

Demographic changes, although their effects are not noticeable today, contain extremely important and noteworthy processes in terms of creating large and cumulative results affecting the future of societies in the medium and long term. Therefore, demography and other social sciences conduct research on this subject in order to shape future development plans and contribute to the healthier development of the structure of society. In this study, we tried to address the demographic transformation of Turkey, which is partly similar to demographic changes in the world and partly the scene of its own demographic movements, in general terms, and to shed light on what kind of opportunities and threats this transformation will present in the next century.

In this context, we first evaluated the problems brought about by aging. It is clear that Turkey is an increasingly aging society. In this context, the inequalities within the older generations, the differences between generations and genders, the results in terms of care, social security and active aging should be taken into account in policy making. According to the findings that emerged within this scope, Turkey should focus on implementation programs in the fields of elderly health, healthy aging and active aging in the upcoming period. Secondly, the changes experienced in the institution of marriage and family have important consequences that change the social structure. The most important of these is that the family and household structures have changed as a whole. Based on the findings, we have determined that in addition to the nuclear family and extended family forms that people are accustomed to in Turkey, single-parent families, single-person households and childless families have also begun to emerge. In light of this finding, we have demonstrated that the social policies to be put forward regarding the family from now on will not have a positive effect on family integration if they are made according to a single type of family concept and therefore social policies and social service provision should be formed by taking into account the pluralism of the family. In this context, another important topic is the problems experienced by the young segment of the population and the policies aimed at this. Just as the rate of the elderly population is increasing, it is obvious that the rate of the young population is also decreasing. Therefore, we should emphasize once again that the young population, which is experiencing serious problems in terms of education and employment in Turkey and is increasingly becoming a scarce and valuable resource, should be better evaluated as human capital. Considering the high rate of young people who are neither in education nor in employment, it is obvious that policies to be produced for young people in both areas will make education more sensitive to employment, reduce dropout rates, and increase the mobility and participation of young people. The effectiveness of youth policies will make significant contributions to the productivity of society in the upcoming periods when the active working age population is at its highest level, i.e. when the demographic opportunity window has not yet closed. Finally, urbanization and adaptation problems that emerge with migration are one of the most important parts of demographic mobility and transformation. As a result of the rapid urbanization that Turkey has been experiencing for approximately seventy years and the rapid irregular immigrant intake it has experienced in the last ten years, a significant set of problems has emerged in both urbanization and adaptation. This situation can

only be overcome with integration policies that will minimize marginalization and ghettoization tendencies in socio-cultural and economic terms.

REFERENCES

- Akyon, Ş. H., Yılmaz, T. E., Şahin, B., Özkara, E. (2023). Fertility Rates of Syrian Migrants in Turkey, Baby Boom, and Possible Factors Related to Them, *Ankara Medical Journal*, pp. 61-72.
- Arun, Ö. (2016). Çağdaş Türkiye’de yaşlılık ve eşitsizlik. *Mediterranean Journal of Humanities*. 1(2), 29-48.
- ASPB (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı) (2013). Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı.
- Aysan, M. F. & Yüce, B. (2023). Yaşlanan Nüfus ve Yaşlılar. Marmara Üniversitesi Nüfus ve Sosyal Politikalar Uygulama ve Araştırma Merkezi. *Politika Notları*; No 1.
- Aysan, M. F. (2019). Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Yeni Meydan Okumalar. Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim. içinde, (Ed. Lütfi Sunar), Ankara: Nobel Yayınları.
- Beyaz, C. (2024). Yüzüncü yılında Türkiye demografisi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı), 57-85. <https://doi.org/10.20304/humanitas.1386262>.
- Boserup, E (1993). *The Conditions of Agricultural Growth: The Economics of Agrarian Change under Population Pressure*. London: Routledge.
- Çavlin, A. (2014). Türkiye’de Boşanma. İçinde: M. Turğut ve S. Feyzioğlu (Ed.), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler* (s. 196-207). Ankara: Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Danış, D. (2018). *Nüfus ve Toplum*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Dikeçligil, B. (2012). Aileye Dair Kabullerin Ezberbozumu. *Muhafazakâr Düşünce*, 8/31, 21-52.
- Directorate of Immigration Administration (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü), (Access Link: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>).
- Fişek, N.H. and Shorter, F.C. (1968) "Fertility Control in Turkey" *Demography*, 5 (2): 578-589.
- GSB (Gençlik ve Spor Bakanlığı) (2013). *Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesi*. Ankara.
- Hobsbawm, E. (1996). *The Age of Revolution 1789-1848*. Vintage Books.
- Jacquard, A. (1987). *Cinq milliards d’hommes dans un vaisseau*, Éditions du Seuil.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*. (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kıran, E. (2017). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türkiye’de Çocuk Gelinler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, ICOMEP 2017 Özel Sayısı*. 1-8.
- Kıran, E., Aker, D. Y. (2019). İç Göç Araştırmalarında Kültürleşme Boyutu. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:17. 67-82.
- Kıran E., Bölükbaşı A. (2021). Sosyo-Ekonomik Bir Gösterge Olarak Boşanma: Tekirdağ İli Örneği. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(1), 165-187.
- Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T., Seçkiner, P. (2008). Türkiye’nin Demografik Dönüşümü: Doğurganlık, Aile Planlaması, Anne-Çocuk Sağlığı ve Beş Yaş Altı Ölümlerdeki Değişimler: 1968-2008. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Koç, İ. (2014). Türkiye’de aile yapısının dönüşümü. M. Turğut ve S. Feyzioğlu (Ed.), *Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler* (ss. 22-53). Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Livi-Bacci, M. (2017). *A Concise History of World Population*. Wiley Blackwell.

- Malthus, T. R. (1798). An Essay on the Principle of Population. London: S. Johnson.
- McEvedy C. & Jones, R. (1979). Atlas of World Population History. Penguin Books.
- Notestein, F. W. (1953). Economic Problems of Population Change. Proceedings of the Eight International Conference of Agricultural Economics. London: Oxford University Press, 13-31.
- Özbay, F. (2015). Dünden Bugüne Aile Kent ve Nüfus. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SB (Sağlık Bakanlığı) (2021). Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı 2021-2026. Ankara.
- Shorter, F.C. and Macura, M. (1982) Trends in Fertility and Mortality in Turkey 1935-1975, Washington: Committee on Population and Demography, U.S. National Academy of Sciences, National Academy Press.
- Tezcan, T. (2013). Engelli gençlerin yurttaşlık sınavı: “müstakbel” yurttaşlık ve hudutları. Gençlik halleri:2000’li yıllar Türkiye’sinde gençlik (ss. 136-153). Efil Yayınevi.
- Thompson, W. S. (1929). Population. The American Journal of Sociology. 34/6, 959-975.
- Toprak, Z. (2017). Erken Cumhuriyet, Nüfus Sorunu ve Çocuk Ölümleri. Toplumsal Tarih, 281, 22-31.
- Toros, A. (1985) “Hypotheses on the Major Demographic Developments in the Recent Past in Turkey”, Genus, 41 (1-2):97-117.
- TURKSTAT (Türkiye İstatistik Kurumu) Verileri. www.tuik.gov.tr
- TURKSTAT (2012). İstatistik Göstergeler 1923-2011. Ankara.
- Türk, E. ve Bölükbaşı, A. (2021). Gecekondulaşmadan kentsel dönüşüme Türkiye’nin kentleşme süreci. Ü. Şentürk (Ed.), Kent sosyolojisi üzerine senfonik okumalar (ss. 175-204). Paradigma Akademi Yayınları.
- Uzun, Ş. (2024). Cumhuriyetin İkinci Yüzyılına Girerken Türkiye’de Göç, Değişen Demografi ve Göç Yönetimi. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 33, Sayı 1, ss. 1-32.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Etik kurul iznine gerek yoktur.

HONOUR, IDENTITY, AND ALIENATION IN FADIA FAQIR'S MY NAME IS SALMA (2007)*

FADIA FAQIR'İN MY NAME IS SALMA (2007) ROMANINDA NAMUS, KIMLIK VE YABANCILAŞMA*

 Berivan SALTIK¹

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, berivansaltikk@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
29.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
20.12.2024

ABSTRACT

This article analyses the relationship between communal identity and honour killings in Fadia Faqir's *My Name is Salma* through Edward Said's humanist critique. The novel's protagonist, Salma, experiences a deep conflict between individual freedoms and a sense of social belonging. Salma's migration to the United Kingdom symbolises her escape from social norms that foresee her death and her rejection of those norms. However, her exclusion in the new individualistic society and the lack of a sense of belonging lead to her inability to adapt to life in the UK. Salma's sense of identity is deeply tied to her past and the society in which she grew up, and therefore the individualistic freedoms offered by society cannot resolve her issues. This study revisits *My Name is Salma* in the context of immigration, interpreting honour killings through the lens of individual and communal identity conflict. For Salma, the individualistic society is not something to be desired, as it leads to a fragmented sense of identity. What she truly desires is to regain her communal identity and feel whole again. The article presents a new perspective on the destructive effects of honour culture and the complex intersection of individual and communal identities. Moreover, it demonstrates that the need to belong to a community can lead individuals to maintain their ties to that community despite violent social norms, such as killing or being killed for honour.

Keywords: Communal Identity, Honour Killings, Immigrant Experience, Individual Identity, Social Belonging

ÖZET

Bu makale, Fadia Faqir'in *My Name is Salma* (Benim Adım Salma) adlı eserindeki toplumsal kimlik ve namus cinayetleri arasındaki ilişkiyi, Edward Said'in hümanist eleştirisi üzerinden analiz etmektedir. Romanın başkahramanı Salma, bireysel özgürlüklerle toplumsal aidiyet duygusu arasında derin bir çatışma yaşamaktadır. Salma'nın Birleşik Krallık'a göçü, onun öldürülmesini öngören toplumsal normlardan kaçışını ve bu normları reddedişini simgeler. Ancak yeni bireyci toplumda dışlanması ve aidiyet duygusundan yoksun kalması, İngiltere'deki yaşamına uyum sağlayamamasına neden olur. Salma'nın kimlik algısı, geçmişi ve büyüdüğü toplumla derinden bağlantılıdır; bu nedenle, bireyci toplumun sunduğu özgürlük anlayışı onun sorunlarını çözemez. Bu çalışma, *My Name is Salma* romanını göçmenlik bağlamında yeniden ele alarak namus cinayetlerini bireysel ve toplumsal kimlik çatışması üzerinden yorumlamaktadır. Salma için bireyci toplum, parçalanmış bir kimlik algısına yol açtığı için arzulanan bir şey değildir. Onun asıl isteği, toplumsal kimliğini yeniden kazanarak kendini bütün hissetmektir. Makale, namus kültürünün yıkıcı etkilerini ve bireysel ile toplumsal kimliklerin karmaşık kesişimini yeni bir bakış açısıyla sunmaktadır. Ayrıca, bu makale bir topluma ait olma ihtiyacının, bireylerin namus uğruna öldürmek ya da ölmek gibi şiddet içeren toplumsal kurallara rağmen o toplumla bağlarını koparamamalarına neden olabileceğini de göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Kimlik, Namus Cinayetleri, Göçmen Deneyimi, Bireysel Kimlik, Sosyal Aidiyet.

* This article is based on a chapter from my doctoral thesis, "Exploring honour killings through literature: an investigation of motivations for honour killings," which was completed at Lancaster University in 2016 under the supervision of Dr. Lindsey Moore. I would like to express my sincere gratitude to Dr. Moore for her invaluable support throughout this research.

1. INTRODUCTION

The aim of this article is to analyse the relationship between the notion of collective identity and honour killings, as represented in Fadia Faqir's third novel, *My Name is Salma*. This analysis employs Edward Said's humanist method, which deepens the understanding of the novel by examining its worldly contexts. As a requirement of Said's humanist criticism, all texts should be analysed within their material (worldly) contexts, such as their relations to historical, political, social, and cultural human experiences. To this end, first, the "superficial appearance of" *My Name is Salma*, including the ideas expressed by Faqir will be examined and then, all analysis will be integrated to work "from the surface to the 'inward life-center' of the work of art", which requires "repeated readings" to fight the "way to unity [with the] author" (Said, 2003, pp. 64–65).

In addition to Said's humanist reading, this article, by referencing postcolonial and trauma theories, offers a broader understanding of *My Name is Salma*. Homi K. Bhabha's hybridity theory helps us understand how Salma is stuck between her native and new British identities. Freud's theory of melancholia also offers a valuable lens through which to understand Salma's inability to fully mourn the loss of her community, family, and daughter. Salma's guilt over abandoning her daughter and her persistent attachment to her past illustrate this conflict, as her unresolved mourning inhibits her ability to reconcile with her present reality.

As its title suggests, the issue of identity is one of the book's primary issues. The eponymous character's journey from familial exclusion in her hometown, somewhere in the Levant, to national exclusion in Britain constitutes the main storyline. Salma's attachment to her familial name, Salma Ibrahim El-Musa, and her partial rejection of her new official British name, Sally, is a metonym of Salma's continued need to belong to her history, family and community.

Salma's loyalty to her family name is not just an important element of the storyline; in extra-textual reality, this commitment creates an environment conducive to the practice of honour killings as internationally, most "honour killings are executed for instances of rape, infidelity, flirting or any other instance perceived as disgracing the family's honour, and the woman is then killed by a male relative to restore the family's name in the community" (Tripathi & Yadav, 2004, p. 64). In these cases, individual acts become a matter of communal identity as "in many cultures, an individual's identity is closely tied to their family unit" (Plant, 2005, p. 111). Particularly, though not exclusively, in "Islamic and Middle Eastern societies a distinct honor-shame culture exists wherein individuals derive their identity from their social group, especially their family and kinship network" (Neshwiat, 2004, p. 254). The phenomenon of honour killing is more common in collectivist societies such as tribes. Focusing on the tension between individual and collective identity will enable us to have a more comprehensive understanding of honour killings (Jafri, 2008).

My Name is Salma tells the story of a Bedouin shepherd girl who becomes pregnant out of wedlock by her lover, Hamdan. The setting is an unnamed Levantine country, which is probably Jordan as it can be inferred from the direction of Salma's travel to Lebanon, as well as, Faqir's background. After Salma's mother's attempt to abort Salma's baby fails, her mother warns Salma that her brother will kill her for besmirching their family's honour. Upon asking help from her teacher, Miss Nailah, Salma is placed in a prison under protective custody. On the advice of Salma's prison fellow, Naura, Salma's baby girl is taken from her just after labour, on the grounds that, if the baby is not taken immediately, it would be harder for Salma to let her baby go. This, however, does not prevent Salma from falling into depression because of the separation from

her daughter. After around six years of custody in prison, a civil nun from Lebanon smuggles Salma into Lebanon where she is later adopted by an English nun, Miss Asher, whereupon they migrate to Britain. Despite her new name as Sally Asher, Salma never fully accepts her forced migration or new identity in Britain (Faqir 2007).

In an interview with Lindsey Moore (2011, p. 2), Faqir explains that she started writing *My Name is Salma* as an escape from the guilt she felt after losing custody of her thirteen-month-old son, because she was, in her words, “verging on the edge of madness. And it was perhaps a way to talk to my son. Perhaps it’s a long letter to him, all of it.” This is one of the major events in Faqir’s life which is, indirectly, echoed in the novel; the other is her experience as an immigrant in Britain. In a separate interview with Rachel Bower (2012, p. 8), Faqir reflects on her sense of identity: “When I first arrived in Britain I examined and re-examined my sense of belonging, [...] Now I don’t subject myself to such inquisitions. I am a cross-cultural, transnational writer par excellence [...]”

Here the author seems to echo Said (2001, p. 186): “seeing ‘the entire world as a foreign land’ makes possible originality of vision.” As exiles recognise at least two cultures, settings, and homes, contrary to most people, they have an insider/ outsider perspective and a plural vision which brings about the consciousness of concurrent dimensions which Said (1991) calls – borrowing a terminology from music – “*contrapuntal*”. Both new and old environments are “vivid, actual” and “occurring together contrapuntally” as “for an exile, habits of life, expressions, or activity in the new environment” exist together with the recollection of the same things in a different environment. The perception is uniquely illuminating, particularly if the exile is aware of more contrapuntal appositions which abate conservative attitudes and “elevate appreciative sympathy.” Also, there is a sense of accomplishment in the act of feeling at home no matter where one is (Said, 2001, p. 186). However, Said is aware of his relatively privileged experience and the difficulties of exiles, such as the pain of estrangement. He reminds that “while it is true that literature and history contain heroic, romantic, glorious, even triumphant episodes in an exile’s life, these are no more than efforts meant to overcome the crippling sorrow of estrangement” (Said, 2001, p. 173).

Said’s contrapuntal perspective aligns with Bhabha’s theory of hybridity, as both emphasize the dual vision inherent in cultural interplay and highlight the transformative potential and positive attributes of such interactions. Bhabha (2004, p.37) uses hybridity as a transformative concept, describing it as “the construction of a political object that is new, neither the one nor the other, [which] properly alienates our political expectations, and changes, as it must”. To Bhabha, the interaction of two different cultures results in hybridity, which disrupts traditional power structures and binary oppositions and creates a “third space” where identities become fluid. “This interstitial passage between fixed identifications opens up the possibility of a cultural hybridity that accommodates difference without imposing or assuming a hierarchical structure” (Bhabha, p.5).

Salma, however, does not achieve a contented immigrant life; she is mentally disoriented and torn, as is clear from the style of the narration. Salma exemplifies failed hybridity, as she remains isolated and marginalized in both cultures. Although Salma/Sally is the continuous focaliser of the story, it feels as though the text has two narrators, swapping between her Bedouin identity as Salma and her forced immigrant experience as Sally. This fragmented narrative mirrors her inability to reconcile these identities, which complicates the theories of hybridity and dual

vision. Her experience challenges the transformative potential envisioned in Bhabha's "Third Space" and the contrapuntal perspective of Said, highlighting the limitation of these theories as Salma's experience demonstrates difficult, unromanticized realities of immigrant life.

The story spans from the 1970s to 1990 but is plotted non-chronologically. The narrative which is juxtaposed between past and present makes up the story incisively, showing how Salma's traumatic past haunts her and the narration. The continuum of the narration is interrupted with analepses so randomly and frequently that it may cause the reader to lose track of time, just as Salma does. The fractured complex narrative presents a tough chore for the reader to follow. Faqir, however, values non-linear narrative. According to her, truth cannot be represented by a linear narrative. "My narrative is always fractured. The glass is held in the hand and then dropped on the floor. A fractured narrative could perhaps become more tragic and more beautiful than the whole" (Chambers, 2011, p. 66). More specifically here, Faqir enters the mind of Salma, which is haunted by her past and the trauma of the loss of her daughter, family, history, and her original coherent identity. The juxtaposition of random scenes from past and present is meant to reflect Salma's psyche, since "the human mind works randomly; it free-associates. If you want to represent thought process, your form can never be entirely linear" (Moore, 2011, p. 4). Faqir aims to "reinforce the idea that [for Salma] the past is alive in the present" (Chambers, 2011, p. 67). As Salma never makes peace with her past—especially due to the guilt she feels about the loss of her daughter—Salma's present is marked by trauma and pain.

Cathy Caruth understands that trauma is a devastating experience which refuses "integration and expression" (Craps, 2013, p. 1). Although Faqir's narration is criticized by some readers as unreadable, the narration actually represents resistance to integration and expression with an emphasis on the inaccessibility of trauma. As Stef Craps puts it, according to Caruth:

conjoining a psychoanalytic view of trauma with a deconstructive vigilance regarding the indeterminacies of representation in the analysis of texts that bear witness to traumatic histories can grant us a paradoxical mode of access to extreme events and experiences that defy understanding and representation. In this account, textual "undecidability" or "unreadability" comes to reflect the inaccessibility of trauma. (Craps, 2013, p. 2)

Caruth (1995) also points out that speaking of our traumas and listening to the trauma of others can provide a link between cultures. This interaction can create a "third space" where cultures meet, and new identities emerge through hybridity. Hence, trauma literature can provide the fruitful interaction of cultures which also echoes Said's humanist criticism. Said (2003, pp. 4–5) believes that literature can bring about a change by arousing sympathy; yet, he reminds us that "there are other traditions and therefore other humanities." As we cannot speak of a universal humanism, Stef Craps warns that trauma theory should not be regarded as universal. Craps (2013, pp. 2–4) criticises Western trauma theorists, including Caruth, for marginalizing or ignoring "traumatic experiences of non-Western or minority cultures;" taking for granted "the universal validity of definitions of trauma and recovery that have developed out of the history of Western modernity" and frequently favouring or sometimes prescribing "a modernist aesthetic of fragmentation and aporia as uniquely suited to the task of bearing witness to trauma;" commonly "disregarding the connections between metropolitan and non-Western or minority traumas." To overcome trauma theory's Eurocentric biases, Craps underlines the importance of focusing on "collective, ongoing, everyday forms of traumatizing violence" instead of "traditional individual and event-based model." Craps' work on trauma theory is useful to think through the

issue of honour killing as honour killing is a form of collective violence and punishment and as part of everyday ongoing collective masculine control. However, Salma's trauma still requires evaluation at an individual level, as her experience exemplifies the immigrant's struggle with trauma. Immigrants, particularly those who migrate involuntarily, often carry the trauma of loss, which gets worse in their new, alien society. An individual analysis enables us to comprehend how systematic exclusion exacerbates the trauma rather than providing chances for recovery.

Faqir believes in generating change through literature by accepting it as a humanising form (Bower, 2012). Faqir makes it clear that all of her novels are "socio-political" and she affirms that "novels are windows to the world; they humanize, bring injustice to the reader's attention, and act as cultural bridges" (Bower, 2012, p. 7). As a humanist writer "no longer beholden to the dictates of the 'home' community," she exploits her position as insider-outsider and establishes a "dialogue with past and present, the distant and the near" (Al Maleh, 2009, p. 15).

One of the reasons why Faqir has written *My Name is Salma* was to initiate change by "open[ing] up the debate of [honour killings] and widen[ing] it." This is because Faqir asserts that she writes about the Arab world "to be self-critical," as she believes "there will be no reform without that" (Bower, 2012, p. 9). Faqir also suggests that "*My Name is Salma* is partly about honour crimes but mainly about the immigrant experience in Britain today" (Bower, 2012, p. 9). Salma's daily, persistent and cumulative trauma is narrated in the immigrant context. As an immigrant Bedouin woman in Britain, Salma is distressed because, for her, identity is not purely personal and cannot be resolved through education or personal development offered in her new environment. While observing some college students walking on a road, Salma wonders: "What was it like to be a student in England? What did they teach them here in England? Was it possible to walk out of my skin, my past, my name? Was it possible to open a new page" (Faqir, 2007a, p. 38)? Salma, after trying to be a university student, fails to turn a new page in the sense of foreclosing upon her earlier identity. Salma feels she is irrevocably bound by her communal identity, even though it threatens her life. She still wishes to be a part of her cultural community as she does not see herself existing outside her own community. This might be the reason behind her need to return back home and to her culture even if the patriarchal and archaic elements in her culture require her to die in the name of honour.

Hence, in this article, the relationship between honour killings and familial and national identities will be foregrounded through an analysis of the tension between individual identity and communal identity, after the theoretical sections on honour killings and identity are discussed. The novel has been composed in such a way as to dramatize this tension by juxtaposing in *My Name is Salma* two parallel stories simultaneously. One of them pertains to the narrative present set in an individualist British society and the other one to the narrative past set in a communal Bedouin society. Since Salma cleaves to her past identity by resisting the adoption of her new name, the identity issue in the novel will be discussed by means of her names and the acceptance or rejection that she feels towards one vis-à-vis the other. This article provides a new reading of the novel which contextualises honour killing in an immigrant context focusing on the conflict between individual and collective identity.

2. HONOUR KILLINGS AND IDENTITY

Crimes of honour are world phenomena, even if they are stereotypically connected with particular (generally non-Western, especially Muslim) societies and minority groups. The complexity of the notion of honour, which varies from culture to culture, leads to confusion in defining this phenomenon. Human Rights Watch (2001) defines honour crimes as "acts of

violence, usually murder, committed by male family members against female family members who are perceived to have brought dishonor upon the family". Although this definition may apply to the most common type of honour killings, limiting the victims to women and perpetrators to men is misleading, as sometimes the whole family can be complicit in the crime, and men, especially if they are in a homosexual relationship, can be victims as well. Upholding proper family values is so important that sisters and mothers can be active in the purification of shame brought to the family as they do not want to be labelled as being as dishonourable as the victim. Joanne Payton (2011, p. 75) explains female complicity in such crimes:

Older women may be included in family councils and take a role in conspiracies, provided they have internalised the gender roles of the 'honour' system and play a masculine role in enforcing them on the younger generation.

The stage of a woman in her lifecycle determines the position that that woman has in a patriarchal system, with older women being given relatively more privileges—something which Payton describes as the 'masculine role' imposed by patriarchal structures, which in turn strengthens the systematic patriarchal control mechanism. It can be understood that Payton gives an active role to women who can internalise their gender roles. However, Judith Butler (1988, p. 528) finesses our understanding of social construction, particularly in the field of gender identity, and further complicates the views like Erving Goffman's, which suggest that the self is a social actor that performs different roles based on societal expectations and "which assumes and exchanges 'roles' within the complex social expectations of the 'game' of modern life". Butler further suggests that "this self is not only irretrievably 'outside,' constituted in social discourse, but that the ascription of interiority is itself a publicly regulated and sanctioned form of essence fabrication." In other words, there is no self or internalised act separate from social discourse, and both masculine and feminine positions are constructed through actions and words. Hence, gender is not a fact but a performative act designated socially. According to Butler (1988, p. 520) "what is called gender identity is a performative accomplishment compelled by social sanction and taboo" and is not universal because:

[...] gender intersects with racial, class, ethnic, sexual, and regional modalities of discursively constituted identities. As a result, it becomes impossible to separate out "gender" from the political and cultural intersections in which it is invariably produced and maintained. (Butler, 1990)

What Butler adds to Payton's approach to gender identity is the effects of social construction, which is the source of the self and internalised acts.

Even if we cannot ascribe universality to gender attributes, there are some patriarchal specifications which pave the way for honour killings. The patriarchal systems of Muslim-majority countries where honour killings are common are mostly tribal patriarchies. The Canadian Council of Muslim Women (2012) accepts tribal patriarchy as a specific cause of violence against women in Muslim-majority countries and defines a tribe as being an "internal social structure, with shared beliefs, strong feelings of identity and loyalty [...] With men central to the structure, women and children are seen as belonging to the tribe and family." Tribal patriarchy's most powerful control mechanism works on the status of its members by using reputation and shame factors. The knowledge of honour is constructed in favour of men; hence, as Payton (2011, p.69) suggests, the ideology of honour is dichotomous in much of the Middle East in terms of female and male honour. Rupa Reddy (2014, p. 28), reviewing the existing literature on the discussions of honour, contextualises interlinked and correlated themes which

tend to underpin analysis of gendered notions of honour and its function as “part of a patriarchal system of control and subjugation of women.” The interlinked themes “surrounding the conceptualization of honour” are ‘the twin concepts of male ‘honour’ and female ‘shame’; perceptions of women as the property of their male relatives; and consequent attempts to control female behaviour, particularly female sexual autonomy.” Hence, honour is gendered and has different implications for men and women.

Honour generally translates as at least two different words, thereby revealing its dichotomous gendered structure (Payton, 2011, p. 69). In Algerian Kabyle (spoken by the Berbers of northern Algeria), the terms *nif* and *hurma* are one example of a dichotomous construction of honour. Bourdieu (2003, p.221) defines *nif* as “manly point of honour” which protects *hurma*, which is female honour. The Arabic words “*namus*” and “*sharaf*” both mean honour; however, *namus* is more closely related to sexuality. *Sharaf* is honour “in the sense of ‘respect’, ‘status’ and ‘prestige’”. *Sharaf* depends on *namus*: as ‘*namus* is part of *şeref*, once *namus* is sullied, *şeref* is automatically affected to a greater or lesser extent. The less *şeref* that remains, the higher the risk of an honour killing [...]’; if shame becomes public, then *sharaf* will be more affected (Van Eck, 2003, p. 221). Hence, to restore *sharaf*, *namus* should be purified and honour killing is used as a way of purification. The dualism in the discourse of honour ascribes women negative qualities while men are attributed positive ones; and, as women’s honour is static, if it is lost entirely and cannot be restored, killing women is considered by the family a means of preventing other family members being ostracised by their community.

Honour depends not only on individual behaviour but the behaviour of others in the family, the group and the society, which explains the reason behind the perceived need to control women. In collective societies, community involvement and feelings of shame can urge families to control their female members. Deniz Kandiyoti (1987, p. 326) considers this obsession with controlling women as being due to women being “vested with immense negative power because any misbehavior on their part can bring shame and dishonor to the male members of a whole community, lineage, or family”. This negative power is considered so ominous that controlling the sexuality of women is accepted as a responsibility of the whole family or community and seen as the most important value to be protected. As stated by Jafri (2008, p. 23), honour “belongs to the collectivity and transcends time. Not only are the ‘honourable’ names of fathers and grandfathers on line [sic] with the conduct of the present generation but the lives of unborn members also depend on it.”

Therefore, the sense of collective honour binds individual identity to the family and collective identity, and the perceived honour or dishonour is mirrored by the members of the collectivity. This fits well with Charles Horton Cooley’s (2017) idea of the “looking-glass self.” According to Cooley, people’s perceptions of themselves are shaped by how they believe other people perceive them. As honour becomes a shared asset in honour-based societies, it impacts the reputation of the entire group within the larger society. Community members are afraid to acknowledge their members’ deviant behaviour because it may lead to their exclusion from the larger society. People in such societies use imagined perception of the larger society to form their self-concept. For instance, family members are influenced to stick to patriarchal honour rules out of a fear of social disgrace, which turns honour into a symbol of group identity rather than merely a personal trait.

George Herbert Mead’s (1913) social self provides more insight into how socialization results in the internalization of honour codes. According to Mead, an individual’s notion of self is formed

through social interaction. Hence, individuals acquire cultural norms—including those related to honour—through their families, communities, and cultural systems. Goffman also examines how personal acts are influenced by social interactions. In *The Presentation of Self in Everyday Life*, Goffman, through his concept of dramaturgy parallels social interactions to performances. People and groups present themselves in ways that follow social conventions and expectations to “manage impressions”. Goffman (1959, p. 245) puts it that “there are occasions when individuals, whether they wish to or not, will feel obliged to destroy an interaction in order to save their honour and their face.”

Goffman and Butler both highlight the performative nature of identity. Goffman’s stigma framework is also useful to understand how honour and shame function in the society to regulate behaviours. Goffman (1963, pp. 13, 10, 17, 18) describes stigma as “an attribute that is deeply discrediting” and as “the situation of the individual who is disqualified from full social acceptance” because they fail to meet the expectations required to belong to the category of “normal.” He adds that the stigma also can be internalised as “the stigmatized individual tends to hold the same beliefs about identity” that the others do and “shame becomes a central possibility, arising from the individual’s perception of one of his own attributes as being a defiling thing to possess.” While Goffman focuses on how social acceptance and rejection shape individual identity, Butler’s theory further complicates this by arguing that identity is not the performance of an inner self but rather a performative act regulated by social discourse. Together, these theories demonstrate how personal identity in honour-based systems is deeply rooted in collective identity, and cycles of stigma and control transcend individual identity and sustained within the broader society.

3. TURNING INTO SALLY

A name is “a word or phrase constituting the individual designation by which a particular person or thing is known, referred to, or addressed” (“Name,” 2013). By giving names to their children, families reflect upon their cultures and frames of mind. According to Mary V. Seeman (1980, p. 136), “identity though complex, can be encoded in a name. The name reflects the traditions of the namers and their hopes for the child.” Likewise, there seems to be a mutual relationship and interaction between the subject and the name as “the infant’s characteristics influence the choice to some degree, and to a degree, a name affects the person who bears it.” Hence, a change of name has a more complex context than just being a change of word a person is addressed or known by. If the name is altered forcibly, anyone can regard this change as being a threat to their identity as in the case of the requirements of assimilation in immigrant and minority contexts.

In an immigration context, assimilation requirements are made implicitly as well as explicitly by means of economic or social pressures. For instance, studies show that, in Sweden, people of Asian, African and Slavic background change their names to raise their chances of employability and to increase their earnings; indeed, surname changes are institutionally promoted by the Swedish government (Arai & Thoursie, 2009; Bursell, 2012). In these cases, the change of name can be regarded as an assimilation policy and external constraint. As a name is a significant personal trait, changing it can be perceived as a “personal loss” (Arai & Thoursie, 2009, p. 129).

Another incentive for changing one’s name is as an indication of religious conversion. Although religious conversion does not necessarily require name-change, ever since antiquity it has been widely practiced—especially during the first two generations of Christianity (Horsley, 1987). These kinds of changes mostly take place via the will of the person who is renamed.

For Salma, who is brought up Muslim and identifies as Muslim, the change of both her name and surname entails erasing all the familial and religious signification of her name and identity. Upon arriving in Britain, Salma feels a threat to her identity when she is urged to adopt the new name, Sally. The name-change here firstly indicates a change in ethnic and linguistic identity seeing as the name is not in Salma's native language and she is adopted and named by a British nun and citizen. Secondly, for Salma, this change might imply a forced new religious identity as in Islamic societies name changes generally occur for this aim. Salma likely misinterprets the conversation with the immigration officer, driven by concerns about her religious identity:

The immigrant officer at Southampton port detention centre kept asking, 'What is your Christian name?'

I looked at him puzzled. 'Me Muslim,' I said. He ran his fingers around his stiff collar as if trying to loosen it. Other passengers whizzed through the immigration control counters with a smile on their faces.

'Name?' he said

'Yes. Salma Ibrahim.' I nodded my head to show him that I understood his question.

Miss Asher interrupted quickly and said that my name was Sally Asher. (Faqir, 2007a, p. 128)

Sally is "in origin a pet form of Sarah" and a Biblical name. In the book of Genesis, Abraham's wife's and Isaac's mother, Sarai's name, "possibly meaning 'contentious' in Hebrew," was changed by God to Sarah (meaning princess) as a sign of greater blessing (Hanks & Hardcastle, 2013, pp. 300-303). Miss Asher might have expected that Salma would convert to her religion by giving her a Biblical name because she plans to "show her the way of the Lord" (Faqir, 2007a, p. 87).

Though Miss Asher would not be aware of this, giving Salma a name meaning princess resonates with Salma's father's, Haj Ibrahim's, intentions when giving Salma her name: "I called you Salma because you are healthy, pure and clean. Your name means the woman with the soft hands and feet, so may you live in luxury for the rest of your life. Salma, my little chick, my heart, may God keep you safe and sound wherever you go, darling" (Faqir, 2007a, p. 12)! Given her rural and humble origin, it is implied that Haj Ibrahim tries to bring up Selma in a way to be suitable for a rich husband. Salma - who was supposed to be a woman with soft hands and feet and who should have lived in luxury like a princess but who fails to uphold the requisite qualifications of being "healthy, pure and clean" for having the name Salma - is now offered the name Sally again, almost with the subliminal expectation of Miss Asher that Salma is to live a life like a princess. The requisite qualification for being Sally, the princess, is implied as purifying Salma's past (i.e. her past religious identity and sins) and offering her a "rebirth", as it were. Just like a new-born baby, Salma is given a new name. When Miss Asher, Salma's adoptive guardian, explains the process of adoption to Salma, she says "I changed your name to Sally Asher and got your temporary document" with a facial expression "similar to that of the Jesus crucified," which implies purification and self-sacrifice for others (Faqir, 2007a, p. 87). During their journey—and despite Salma's objections—, Miss Asher tries to assure Salma that she will be forgiven by the Christian God. Salma, not believing the story of the Gospel, sticks, instead, to the Muslim version of the story:

'Christ was put on the cross for the sins of mankind. He died on our behalf. All our sins will be forgiven.'

'Christ not put on the cross. It appeared so. Christians think so. Not true.' [...]

'Christ was crucified. He loves you' she said. 'No crucifixion, no love me,' I said.

Miss Asher stood up and slapped me on the face. (Faqir, 2007a, p. 165)

Salma's resistance ends up with her being slapped in the face by Miss Asher, even though the latter is calm and kind most of the time.

Miss Asher requires Salma to make radical changes apart from settling in a new country, such as taking off her headscarf and eating food considered *haram* (prohibited) according to Islam. It seems that Miss Asher believes that Salma needs to start a totally different and a new life, leaving her earlier life behind, almost as if she were being reborn. The concept of rebirth is an essential part of Christianity and Biblical-based Christian therapy. The statement of Jesus, "You must be born again to enter the kingdom of God" (John 3:3), is indispensable for gaining wholeness and being patient (Wilson, 2009, p. 290). Salma, however, rejects this. Salma interprets every change as her integrity being taken from her and becoming more fragmented: "I cannot take off veil, Sister. My country, my language, my daughter. No piece of cloth, feel naked, me" (Faqir, 2007a, p. 165). This nakedness is not just physical nakedness, as is clear from Salma's utterance when she is told that she will go to England: "They stripped me of everything: my dignity, my heart, my flesh and blood" (Faqir, 2007a, p. 165), referring respectively to her being deprived of honour, beloved ones, daughter and lineage.

Exeter is the predominant setting of the text's narrative present, and the details of Salma's past are revealed by way of sub-plots as an interference of the past in the present. Although she improves her language skills, Salma feels considerable alienation while living in Exeter as an immigrant and her psychological imprisonment continues as she is haunted by her past. Every daily activity reminds Salma of the life she left behind. In the narration, similar events in the text's narration's present and past are adjoined; for example, the sage smell in her bathroom in Exeter reminds her of sage tea in Salma's home country or, upon seeing students on the street, Salma's school years are then narrated. Salma expresses the burden of her past as being "too hard" after she is diagnosed with "too much past" by a doctor (Faqir, 2007a, p. 41). Salma's inability to forget her past makes her psychologically imprisoned by that past. Even though she escapes physically by fleeing to Britain, she cannot escape the psychological scars of her past. Indeed, she even believes that she should be imprisoned literally. For example, when she walks past an HM prison, she feels like she is "on the wrong side of the black iron gate" because of her "dark deeds and [...] shameful past" (Faqir, 2007a, p. 8). According to Caruth (1995, p. 5), "The traumatized, we might say, carry an impossible history within them, or they become themselves the symptom of a history that they cannot entirely possess." This situation resonates with Salma's experience, where her past is an inevitable part of who she is, carrying the trauma wherever she goes. She cannot move forward in her life without being disturbed and interrupted by her past.

According to Ana-Beatriz Perez (2011, p. 56), Salma represents a diasporic subject who cannot attain a hybrid identity because of her past trauma. The novel is a "reflection of [the] diasporic subject's experience in exile and a metaphor of [the] subject's necessity to resolve their relationship with their past in order to successfully move forward in the host society." Faqir, however, also wants to show that racism is a major issue. The failure is not only Salma's as the

host society does not give her a chance to integrate. The novel not only criticises Salma's old society but also the new one which isolates her. As Faqir explains:

If the society [Salma] left behind has a conservative strict code of honour, then the society here has its own constraints as well. I wanted to be even-handed: 'Don't think you are superior; you have got problems specific to Britain.' The fact that the family has disintegrated; casual sex; the objectification of women; the fact that you are not beautiful, with long legs, there is no space for you in this media-driven and controlled society. Women and men have to go out every day and sell themselves [...] (Chambers, 2011, p. 65)

In the hostel where Salma stays upon arrival in Exeter, she meets another honour crime fugitive, Parvin, who has fled from a forced marriage and becomes one of her best friends and helpmates in Britain. As a second generation British-Asian who knows the ways of British society, Parvin advises Salma to: "Lighten up! Groom yourself! Sell yourself! [...] You are now in a capitalist society that is not your own" (Faqir, 2007a, p. 46). Hence, Salma has to take the veil off to find a job "as a strategy of economic survival" (Moore, 2013, p.254). Although Selma fled to Britain to escape the patriarchal oppression imposed on her body, she is facing a new form of control on her body. While she may appear to be freer or safer, in reality, she must once again conform to hegemonic structures of the society to survive. In both patriarchal or capitalist systems, Salma lacks autonomy over her body and faces challenges when she tries to reclaim ownership of it. In a patriarchal society, her body belongs to the community, whereas in a capitalist society, it is commodified and turned into an object to be sold. According to Marxist theory, the body can be seen as a site of control, integrated into the capitalist system. As the body is valued according to its contribution to the economy, it becomes alienated from its individuality. This reflects Marx's concept of alienation, where individuals are stripped of their identities and reduced to their labour value. Marx observes, "So much does labour's realization appear as loss of realization that the worker loses realization to the point of starving to death (Marx, 2000)." In Salma's homeland, her body is owned and directly dominated by the patriarchal system, functioning as communal property controlled to protect the interests of the collective unit. When Salma flees to Britain, she enters a capitalist society where ownership of her body changes form, yet it remains subject to control, violence and marginalization. Hence, it can be understood that capitalist system is no less destructive than patriarchal control.

When Miss Asher suggests Salma take the veil off on their journey to Britain, Salma refuses. In the new xenophobic society in which she lives, however, the veil marks Salma as being different, someone who is not "one of 'us'" someone who should be stayed away from. Salma says "people look at me all time as if disease"—a disease which might potentially harm them (Faqir, 2007a, p. 108). Hence, Salma prefers to be naked rather than be a "disease," even if she feels 'as dirty as a whore, with no name or family, a sinner (Faqir, 2007a, p. 114). Salma's feelings during her unveiling highlight the oppressive and violent nature of her new environment.

The cultural connotations of the veil, apart from being a religious requirement, make the veil a means of connecting Salma to her old culture; her not wearing the veil, on the other hand, would be seen as being unacceptable to her community of origin. Salma's removal of her veil echoes Faqir's own experience, even if she had always resisted wearing the hijab even when she was in Jordan: "I felt as if I had taken off my skin, my identity, my whole family and clan. They would not want to have anything to do with me now" (Faqir, 2007b).

Salma's unveiling can be read as mimicry to sell herself in the job market, an example of the necessary assimilation tactic. Esra Santesso's (2013, p. 122) interpretation that Salma's unveiling is a Lacanian mimicry of "camouflage" is a compelling perspective. "Salma takes it off to become socially undetectable, as 'mottled' as those around her." In this sense Santesso (2013, p. 112) surveys "a new understanding of mimicry that is site-specific, conscious and convenient—and often more escapist than resistant." At first, Salma wants to be invisible like "Casper" without encountering the dominant culture, because her "immigrant survival kit" says to "avoid confrontation at any price" (Faqir, 2007a, pp. 202–203). Therefore, Salma's invisibility is a survival strategy in both her past and new country. In her country of origin, she is veiled to be sexually invisible as the female perceived as a threat to societal order. Besides, after committing the honour crime she is imprisoned to be invisible to her family's eye. On the other hand, in Britain she is unveiled to be less visible; in related fashion, by drinking apple juice in pubs and disguising it as beer, she conceals her non-British, especially Muslim, identity. Moore (2013, p. 253) reminds us that this strategy is not just an escape from "racist assumptions [...] but also to avoid being tracked down by her family." Fanon's (1965, p. 61) exploration of the veil as a symbol of survival adds depth to this discussion, describing it as a "technique of camouflage, into a means of struggle". Fanon (1965, p. 58) observes that without the veil, the body itself becomes a tool of camouflage in hostile environments, moving strategically and adapting to survive. Salma mirrors this idea, operating on camouflage, attempting to "move like a fish in the Western waters."

Faqir, however, does not glorify British life. Salma, as a racialized body in the xenophobic and capitalist environment, adopts her appearance to meet the expectations of the hegemonic group. Fanon's (1986, p. 116) observation that "The white gaze, the only valid one, is already dissecting me. I am fixed" fits Salma's experience too. She is fragmented and fractured under the dominant gaze. Merely focusing on the tragic ending may be misleading seeing as the story is already thoroughly tragic. Life in Britain does not offer Salma a life which can relieve her pain. Salma is marginal in both cultures; she is marginal as a sexual norm transgressor in Hima and her body and language marks her as an alien in Britain. She is often asked where she comes from which, in turn, reminds her that she does not belong there. Indeed, she expresses irritation at being asked that question:

I could hear it sung everywhere: in cathedral, 'WHERE DO YOU COME FROM?' in the farmers' market 'Do you know where this vegetables comes from?' Sometimes even the cows on the hills would line up, kick their legs in unison and sing, 'Where do you come from, you? Go home!' (Faqir, 2007a, p. 167)

What causes Salma to return and risk her life is not madness, as Parvin and John intuit. Nor is it just maternal instinct as Salma claims. When Salma yearns for Layla, the scene mostly evokes nostalgia for her home and homeland highlighting her feelings of disconnection and rejection in her new life. During these moments, the setting changes between Exeter and Hima:

How could I ignore Layla's cries [...] I stood at the bottom of the hill and looked back. It was green with grass, weeds and shrubs, but suddenly like magic everything was erased and it turned into a dry brown mountain covered with silver green olive trees, plum trees and grapevines. [...] What was better: to live with half a lung, kidney, liver, heart or to go back to the country and get shot? To learn how to numb this throbbing pain or let it all end swiftly? (Faqir, 2007a, p. 201)

This scene ends when the purple iris of Exeter turns into the black iris of Hima. This may foreshadow Salma's returning back to Hima. Her duality of vision makes Salma belong nowhere instead of belonging to both places. As Faqir puts it, "she has a huge legacy that pulls her back. There is so much to love and deplore about both cultures" (Bower, 2012, p. 9). Perez (2011, p. 61) suggests that, as an in-betweener "suspended between now and tomorrow", Salma is fully conscious of the fact that tomorrow promises a return and that return promises death. Perez argues that "the image of return" means the "annihilation of both the original and the acquired identities." It can be argued that Salma's return denotes her attempt at claiming her agency, at whatever cost. To fully understand why Salma returns, however, it would first be useful to understand what it is to be Salma Ibrahim El Musa.

4. BEING SALMA IBRAHIM EL-MUSA

Although Bedouins have historically and traditionally valued "pastoral nomadism" and a desert lifestyle, they do not define themselves by their way of life but rather by the basic "principles of social organization: genealogy and tribal order," which depend on the proximity of paternal relatives (Abu-Lughod, 1999, p. 40). When Salma holds on to her Arabic name Salma Ibrahim El-Musa, as a Bedouin girl, she instinctively remains connected to her family and Bedouin origins. According to Said (2001, p. 176), nationalism, another strong form of collective association, is essentially related to exile as it is an "assertion of belonging in and to a place, a people, a heritage. It affirms the home created by a community of language, culture and customs; and, by so doing, it fends off exile, fights to prevent its ravage." In Salma's case, having her father's first name, Ibrahim, and her family name, El- Musa, after her name makes her paternal lineage evident and helps her to define herself as a member of a community and is an "assertion of belonging". Although she is given Asher as a surname, Salma does not have any connection to the Asher family, nor does she know anyone who belongs to that family apart from her adoptive mother, of whom she knows very little. Thus, being Sally Asher entails being alone—in other words, having an individual identity discontinued from a familial one. Transitioning from being a Bedouin, who defines herself by her paternal family ties, to having a surname from a legal mother with whom Salma shares no blood ties is not an easy step for her.

The notion of blood is important for Salma's home culture. This is clear when the El-Musa family's horse is killed by a member of another tribe. Salma's brother, Mahmoud, has to take vengeance on their opponent tribe by killing the opponent tribe's horse; otherwise, the opponent tribe could start shooting the men of their tribe. It becomes a matter of honour as "the horse is a member of the El- Musa family. His blood had to be avenged." Salma recalls the event:

We congregated in groups, families, clans, tribe; our honour must be protected, our blood must be avenged; eating together, sleeping together ten to a room or a tent, our destiny shackled together in a chain. [...] I had broken the metal ring tying me to my family. [...] If you had no family, you killed no horses [and you are not killed]. (Faqir, 2007a, p. 249)

This is due to the fact that if someone is not a part of the collective, then their behaviours do not stain the collective honour as it depends on the honourability of its members and the collective is only responsible for its members.

Salma always stays tied to her family psychologically and in the end, she returns and claims her daughter, her blood and family tie, which brings her death. The ties between mother and child are generally very close and warm in Bedouin society all throughout life (Abu-Lughod, 1999).

Faqir especially highlights the close relationship between Salma and her mother. For a long while, Salma wears her mother's letter—which she received in prison—and Layla's lock of hair as amulets around her neck. In addition, Salma wraps her mother's shawl around herself, not only to protect herself from the cold but also whenever she needs physical and emotional protection. For example, when Salma sneaks away from her country, she wraps up in her mother's black shawl, not only in order to warm herself up but also in order to help her not to think about the mother, father and daughter whom she is leaving behind. At those times when Salma needs her mother's affection, the shawl becomes an object which reminds her how compassionate her mother is:

The mist and the waves told me that I was moving further and further away from my country, my mother and above all from her. My mother's black shawl was wrapped tight around my shoulder, but I could still feel the cold. Whenever I was beaten by Mahmoud, my brother, Mother used to stroke my head to calm me down. 'It's all right, child. It's all right princess. [sic.]' She would undo my braids, rub my head with olive oil, run her fingers through my hair, stroke my face with her rough fingers, fondle my ears, massage my hands. [...] (Faqir, 2007a, p. 95)

Being brought up in such a society, Salma remembers the close ties she had with her mother and believes that her daughter needs that kind of affection as well. Salma lives with the fantasy of meeting and living with her daughter. Indeed, she imagines that her daughter needs her protection as much as she needs her own mother's protection. Salma's mother is portrayed as a person who collaborates with her daughter and tries to hide her pregnancy instead of cooperating with the patriarchal system which requires Salma's death. Salma's adoptive mother, however, although tries to rescue Salma from violence, is characterised by Salma as a person who inflicts violence: "Through the flames of the fireplace I saw her smiling at me, then my mother stretched her arms to me, Miss Asher slapped me, Minister Mahoney blessed me, then Elizabeth shouted at me" (Faqir, 2007a, p. 66). Salma does not feel any emotional ties or gratitude to Miss Asher. Furthermore, the scenes with Miss Asher evoke violence, as in the case when her facial expression resembles that of depictions of the crucifixion of Jesus. Miss Asher, as a European rescuer, is the female version of the colonial powers beyond the text who historically claim that they are, in Spivak's (1988, p. 271) term, "saving brown women from brown men". Without Salma's consent, being saved turns out to be more painful for Salma and she experiences the everyday violence of racism and inequality in the host country. With the trauma of estrangement from home into an unfamiliar land, Salma eventually decides to return to her country and is killed as a result.

Her life in exile increases Salma's losses. Being deprived of her freedom, daughter and family, Salma is offered a new life in which she is psychologically imprisoned. Additionally, the deprivation of her mother tongue and homeland are added to her losses. No substitutes can compensate Salma for these detachments, nor does she allow them any real chance to replace her losses. Salma's new family with John and Imran, instead of filling in the gaps, becomes a reminder of her dispossessions, as well as her guilt over Layla. This is expressed through the following reaction: "Please hold on to Imran and let go of Layla," he [John] said. When I heard her name coming out of his lips my ribcage collapsed as if I was punched' (Faqir, 2007a, p. 280)

In Freudian terms, Salma is suffering from an extended amount of deep melancholia seeing as she does not show any interest in any "object of love" which may replace her lost objects of love. Freud (2000, pp. 243–245) correlates mourning and melancholia first by listing the main mental

traits of melancholia as being “painful dejection, cessation of interest in the outside world, loss of the capacity to love, inhibition of all activity, and a lowering of the self-regarding feelings to a degree that finds utterance in self-reproaches and self-revilings, and culminates in a delusional expectation of punishment.” The melancholic reaction to the loss of a loved one brings a loss of interest in the outside world which does not recall the lost object and the loss of capacity to accept a new object of love. This would mean replacing the lost object and diverging from any activity which is not related to the lost object.

In the case of Salma, mourning never properly begins as she does not accept her loss and hopes to rejoin her daughter; hence, she remains melancholic with a notable decrease in self-esteem. It is useful to return to Freud in order to better understand Salma’s melancholia. While suffering from melancholia, the ego becomes poor and empty and the melancholic “represents his [sic.] ego to us as worthless, incapable of any achievement and morally despicable; he reproaches himself, vilifies himself and expects to be cast out and punished.” (Freud, 2000, p. 245) Salma, as a representation of a melancholic subject, becomes more severely disoriented when she has a chance to have a relatively more normal life in Britain. While Salma’s acculturation in xenophobic British society might have increased as she is married to a British husband and a mother of a British child, she feels guiltier about her past. Thus, her return becomes unavoidable because only in returning will she be able to compensate for or acknowledge her loss, or at least be able to be punished because her “picture of a delusion of (mainly moral) inferiority is completed by sleeplessness and refusal to take nourishment”; and this, in turn, psychologically symbolises her “overcoming of the instinct which compels every living thing to cling to life” (Freud, 2000, p. 245). According to the clinical examinations of Freud (2000, p. 248), if the melancholic’s many and diverse self-accusations are all listened to with patience, with some slight modifications, the harsher of these fit someone “whom the patient loves or has loved or should love.” This means that the “self-reproaches” of the patient are actually reproaches made against an object of love and which is transferred from it to the patient’s own ego. Hence, Salma’s rejection of nourishment can be read as her reproach to the fact that her daughter was taken from her without being given the chance to suckle her mother’s milk.

Salma’s self-accusation is mostly focused on leaving her daughter behind. Her special attachment to motherhood is highlighted by Salma’s psychological ties with her mother and grandmother. Layla’s supposed need for her mother is a projection of Salma’s own need of her mother. Salma experiences something akin to what Freud calls the death drive by wishing to return to her motherland. Her death drive might represent her desire to return to the protection of the maternal womb where all of her needs are met as well as her overcoming of the life instinct. According to Freudian doctrine, the death instinct is equal to the womb instinct because the former reflects the wish to return to an earlier condition—to return to the inorganic condition which precedes life (Goux, 1989). Although Salma knows that going back to her homeland entails the possibility of being killed, she decides to challenge death in order to relive an earlier sense of happiness. Salma feels incomplete and unprotected due to her segregation, not only from her mother but also from her native language and homeland. This feeling of incompleteness is perfectly portrayed in the following lines:

The small leather bag containing my mother’s letter [representing her native language] folded around the lock of her hair looked like an amulet hanging on the side of the Indian Mirror. My tribal protection [representing her homeland] had been removed, my blood was spilt and my arms had broken out with red sores. (Faqir, 2007a, p. 93)

This portrayal resonates with the Lacanian concept of the fragmented body in the context of the mirror stage (Goux, 1991). Seeing as Salma is far away from her motherland and her own culture, she needs to experience a feeling of completeness. Before marrying a British husband, Salma fantasizes that feelings of completeness will occur like magic upon marrying a British husband. Salma, however, comes to realise that this is not possible in a society where she does not feel unified in relation to communal identity (which, itself, can function like a mirror). The communal identity gives Salma at least a fantasy of completeness; however, in Britain, she is an outcast who feels fragmented. The trauma of her losses and her desire to return to an earlier stage of bliss produce the urge to feel united and complete again. When Salma returns to her homeland, she would conform to her society by letting them punish her by means of honour killing as it is too painful for her to wrestle continuously with the feeling of incompleteness. This return, in turn, means that she would again be a part of her community and united with them, even if her community would only accept her when dead. Dying is simply her willingness to return back to an inorganic state from which life emerges in the hope that she can feel complete again. Even though the price she pays for belonging to this particular community is high, her “longing is to return to the womb, to return to death, to return to pre-consciousness and pre-individuality” to compensate her loss (Fromm & Funk, 2010, p. 76).

5. CONCLUSION

To summarise, Edward Said's humanist critique, which requires the novel to be analysed in relation to historical, political, social, and cultural human experiences, offers a framework for understanding the complex relationship between Salma's identity and the social factors that shape her sense of self. Salma's story illuminates the issues surrounding honour killings and the broader cultural and historical contexts. Said's philological hermeneutic approach encourages us to empathize with the perspectives of others and examine the worldly context of the texts. The psychological trauma experienced by Salma—a person forced to migrate to a country dominated by colonial, individualistic and capitalist discourses and alienated from a culture with strong social ties—can be better understood by adopting a humanist critique and attempting to see things from Salma's perspective, setting aside our own assumptions.

In a tribal society with an intense sense of communal identity, there also exists a strong sense of unity. When Salma becomes an outcast from her society and ultimately loses her family and community, this becomes a tragic event for her because she also loses her sense of unity. In order to regain this sense of unity, she desperately wants to return back to her homeland. The individual freedom and autonomy offered to Salma in England does not necessarily mean freedom for her because she has different perceptions regarding the concept of freedom. Salma feels pressured to adopt a Western concept of individualism that clashes with her communal values. For Salma, this individualistic society is not something to be desired. Arguably, what Salma wants is to regain her tribal protection and communal identity in order to feel united and complete again. Salma asks herself which is better: “to live with half a lung, kidney, liver, heart or to go back to the old country and get shot” (Faqir, 2007a, p. 201)? This question presents an impossible choice, yet bearing the burden of an “impossible history” Salma returns to her society, despite the consequences.

My Name is Salma presents a morally challenging idea: as soon as Salma returns to her community, she must accept its rules, with her dishonour once again becoming a concern for the community. Here, the “death drive” transforms into a “killing drive,” seeking to restore the

society's sense of completeness by eradicating the perceived dishonour. As the dishonoured member of the community, Salma is ultimately killed, returning to an inorganic state.

This reading of *My Name is Salma* deepens our understanding of the conflict between existing as an individual in a community and being subject to its requirements or being stigmatised and alienated in the society. It also highlights the broader truth that the desire to belong can lead individuals to accept community rules that tightly control their behaviour. Salma's attempt to reconcile her various identities is reflected in her fractured narrative, which further complicates Bhabha's hybridity and Said's contrapuntal perspective, challenging their transformational potential.

Salma's trauma, particularly the guilt over losing her daughter, remains unresolved. Her alienation in a new country, where she faces new forms of oppression and stigmatization, only deepens her psychological struggles. As a result, Salma's sense of self-worth is further eroded by the stigma she faces in both worlds. Coming from a collectivist society, Salma carries a double burden in her new environment. Not only is she unfamiliar with this new form of stigma, but she also constantly finds herself in conflict with her previous norms. She never feels at home, valued, or accepted and cannot experience the sense of belonging that Said describes—the feeling of being at home anywhere. Instead, she finds herself belonging nowhere. Ultimately, the choice she makes to leave both societies reveals a harsh truth: neither space allows her to truly exist.

REFERENCES

- Abu-Lughod, L. (1999). *Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society*. University of California Press.
- Al Maleh, L. (2009). Anglophone Arab Literature: An Overview. In L. Al Maleh (Ed.), *Arab Voices in Diaspora: Critical Perspectives on Anglophone Arab Literature* (pp. 1–65). Rodopi.
- Arai, M., & Thoursie, P. S. (2009). Renouncing Personal Names: An Empirical Examination of Surname Change and Earnings. *Journal of Labor Economics*, 27(1), 127–147. <https://doi.org/10.1086/593964>
- Bhabha, H. (1994). *The Location of Culture*. Routledge.
- Bourdieu, P. (2003). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bower, R. (2012). Interview with Fadia Faqir, 23 March 2010. *Journal of Postcolonial Writing*, 48(1), 3–12. <https://doi.org/10.1080/17449855.2011.569380>
- Bursell, M. (2012). Name change and destigmatization among Middle Eastern immigrants in Sweden. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 471–487. <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.589522>
- Butler, J. (1988). Performative Acts and Gender Constitution: An Essay in Phenomenology and Feminist Theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519–531. <https://doi.org/10.2307/3207893>
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Canadian Council of Muslim Women. (2012). CCMW Position Papers: CCMW Position on Femicide. Retrieved July 20, 2012, from http://www.ccmw.com/documents/PositionPapers/ccmw_position_femicide_not_honour_killing.pdf
- Caruth, C. (1995). Trauma and Experience: Introduction. In C. Caruth (Ed.), *Trauma: Explorations in Memory*. The John Hopkins University Press.
- Chambers, C. (2011). *British Muslim Fictions: Interviews with Contemporary Writers*. Palgrave Macmillan.

- Cooley, C. H. (2017). *Human Nature and the Social Order*. Routledge eBooks. <https://doi.org/10.4324/9780203789513>
- Craps, S. (2013). *Postcolonial Witnessing : Trauma Out of Bounds*. Palgrave Macmillan.
- Fanon, F. (1965). *A Dying Colonialism*. Grove Press.
- Fanon, F. (1986). *Black Skin, White Masks*. Pluto Press.
- Faqir, F. (2007a). *My Name Is Salma*. London: Doubleday.
- Faqir, F. (2007b, October 22). As soon as the fresh air touched my hair I began to cry. *Guardian*. Retrieved December 12, 2014, from <http://www.theguardian.com>
- Freud, S. (2000). Mourning and Melancholia. In J. Strachey (Ed.), J. Strachey, A. Freud, A. Strachey, & A. Tyson (Trans.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV (1914-1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works* (pp. 243–244). Vintage.
- Fromm, E., & Funk, R. (2010). *Beyond Freud*. American Mental Health Foundation Books.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Anchor Books.
- Goffman, Erving. (1963). *Stigma*. Penguin.
- Goux, J.-J. (1989). Lacan Iconoclast. In A. Leupin (Ed.), *Lacan & the Human Sciences* (pp. 109–123). University of Nebraska Press.
- Hanks, P., & Hardcastle, K. (2013). *An A-Z of Baby Names*. Oxford University Press, USA.
- Horsley, G. H. R. (1987). Name Change as an Indication of Religious Conversion in Antiquity. *Numen*, 34 (1), 1-17.
- Human Rights Watch. (2021, April 5). Item 12 - Integration of the human rights of women and the gender perspective: Violence Against Women and "Honor" Crimes. Human Rights Watch. Retrieved December 17, 2024, from <https://www.hrw.org>
- Horsley, G. (1987). Name Change as an Indication of Religious Conversion in Antiquity. *Numen*, 34(1), 1–17. <https://doi.org/10.1163/156852787x00119>
- Jafri, A. H. (2008). *Honour Killing: Dilemma, Ritual, Understanding*. Oxford University Press, USA.
- Kandiyoti, D. (1987). Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case. *Feminist Studies*, 13(2), 317–338. <https://doi.org/10.2307/3177804>
- Marx, K. (2000). *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*. Karl Marx: Estranged Labour. Retrieved December 17, 2024, from <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/labour.htm>
- Mead, G. H. (1913). The Social Self. *The Journal of Philosophy Psychology and Scientific Methods*, 10(14), 374–380. <https://doi.org/10.2307/2012910>
- Moore, L. (2011). "You arrive at a truth, not the truth": An Interview with Fadia Faqir. *Postcolonial Text*, 6(2), 1–13. Retrieved from <https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/66358>
- Moore, L. (2013). Space, Embodiment, Identity and Resistance in the Novels of Fadia Faqir. In N. Gana (Ed.), *Edinburgh Companion to the Arab Novel in English: The Politics of Anglo Arab and Arab American Literature and Culture* (pp. 246–269). Edinburgh University Press.
- Name. (2013). In *Oxford English Dictionary*. Retrieved September 10, 2013, from <http://www.oed.com/view/Entry/124918?rskey=UVJWG9&result=1&isAdvanced=false#eid>
- Neshwiat, F. K. (2004). Honor Crimes in Jordan: Their Treatment under Islamic and Jordanian Criminal Laws. *Penn State International Law Review*, 23(2), 251–281.
- Payton, J. (2011). Collective Crimes, Collective Victims: A Case Study of the Murder of Banaz Mahmud. In Mohammad Mazher Idriss & T. Abbas (Eds.), *Honour, Violence, Women and Islam* (pp. 67–80). Routledge.

- Perez, A.-B. (2011). Shame and (Self) Punishment: Trauma and Diasporic Identity in Fadia Faqir's *My Name is Salma*. In E. O. Ako & S. A. Agbor (Eds.), *Migration, Culture and Transnational Identities: Critical Essays* (pp. 55–79). L'Harmattan.
- Plant, V. (2005). Honor Killings and the Asylum Gender Gap. *Florida State University Journal of Transnational Law & Policy*, 15(1), 109–129. Retrieved from <https://ir.law.fsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1171&context=jtlp>
- Reddy, R. (2014). Domestic Violence or Cultural Tradition? Approaches to 'Honour Killing' as Species and Subspecies in English Legal Practice. In A. K. Gill, C. Strange, & K. Roberts (Eds.), *'Honour' Killing and Violence Theory, Policy and Practice* (pp. 27–46). Palgrave Macmillan.
- Said, E. W. (1991). *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books.
- Said, E. W. (2001). *Reflections On Exile: And Other Literary And Cultural Essays*. Granta Books.
- Said, E. W. (2003). *Humanism and democratic criticism*. (A. Bilgrami, Ed.). New York: Colombia University Press. <https://doi.org/10.5860/choice.42-1980>
- Saltik, B. (2016). Exploring honour killings through literature: an investigation of motivations for honour killings. [Doctoral Thesis, Lancaster University]. Lancaster University.
- Santesso, E. M. (2013). *Disorientation: Muslim Identity in Contemporary Anglophone Literature*. Palgrave Macmillan.
- Seeman, M. V. (1980). Name and Identity. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 25(2), 129–137. <https://doi.org/10.1177/070674378002500206>
- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern Speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture* (pp. 271–313). University of Illinois Press.
- Tripathi, A., & Yadav, S. (2004). For the Sake of Honour: But Whose Honour? "Honour Crimes" Against Women. *Asia Pacific Journal on Human Rights and the Law*, 5(2), 63–78. <https://doi.org/10.1163/157181504774852050>
- Van, C. E. (2003). *Purified by Blood: Honour Killings amongst Turks in the Netherlands*. Amsterdam University Press.
- Wilson, W. P. (2009). Psychiatric Treatments Involving Religion: Psychotherapy from a Christian Perspective. In P. Huguélet & H. G. Koenig (Eds.), *Religion and Spirituality in Psychiatry* (pp. 283–301). Cambridge University Press.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Bu çalışma, doktora araştırmamdan üretilmiştir ve bu doktora eğitimim, 1416 sayılı Kanun kapsamında sağlanan yurtdışı eğitim bursu ile gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı'na teşekkürlerimi sunarım.

Etik Kurul İzni: Araştırma yöntemi nedeniyle etik kurul onayına gerek bulunmamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı: Tek yazarlı makaledir.

GENDER BARRIER AS A HURDLE TO WOMEN ENTREPRENEURSHIP IN PAKISTAN

PAKİSTAN'DA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN ÖNÜNDEKİ BİR ENGEL OLARAK CİNSİYET

 Mahrukh KHAN¹

 Fatma TÜRÜÇ²

¹ Master Student, Near East University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, 20233640@std.neu.edu.tr

² Asst. Prof. Dr., Near East University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, fatma.turuc@neu.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied

26.09.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted

21.12.2024

ABSTRACT

In today's competitive era, countries aiming for growth must prioritize entrepreneurship as a key component of economic development and income generation. In Pakistan, men have historically dominated entrepreneurial activities. However, with technological advances and increased access to higher education, women are increasingly entering this traditionally male-dominated field.

This article explores the challenges faced by Pakistani women entrepreneurs, particularly those stemming from entrenched gender inequality in society. It highlights key barriers such as patriarchal norms, limited access to financial resources, and limited social and institutional support. These barriers impact women's ability to launch and grow their enterprises, especially during critical stages such as start-up and business expansion. The article further highlights how these challenges hinder access to key resources such as markets, networks, and mentoring opportunities.

The findings suggest that gender-based barriers significantly limit the economic contributions of women entrepreneurs in Pakistan. Overcoming these barriers requires policy interventions and support systems to promote gender equality in entrepreneurship. Addressing these issues can enable women to participate in the economy with greater confidence, independence, and self-direction.

Keywords: Gender discrimination, Women, Entrepreneurship, Gender specific barriers, Pakistan.

ÖZET

Günümüzün rekabetçi çağında, büyümeyi hedefleyen ülkeler, ekonomik kalkınmanın ve gelir elde etmenin temel bir bileşeni olarak girişimciliğe öncelik vermelidir. Pakistan'da, erkekler tarihsel olarak girişimcilik faaliyetlerinde baskın bir konuma sahip olmuştur. Ancak, teknolojik gelişmelerin ve yükseköğrenime erişimin artmasıyla birlikte kadınlar, bu geleneksel erkek egemen alana giderek daha fazla girmektedir.

Bu makale, özellikle toplumdaki yerleşik cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan Pakistanlı kadın girişimcilerin karşılaştığı zorlukları araştırmaktadır. Ataerkil normlar, finansal kaynaklara kısıtlı erişim ve sınırlı sosyal ve kurumsal destek gibi temel engelleri vurgulamaktadır. Bu engeller, özellikle başlangıç ve işletme genişlemesi gibi kritik aşamalarda kadınların girişimlerini başlatma ve büyütme yeteneklerini etkilemektedir. Makale, bu zorlukların pazarlar, ağlar ve mentorluk fırsatları gibi temel kaynaklara erişimi nasıl engellediğini daha da vurgulamaktadır.

Bulgular, cinsiyete dayalı engellerin Pakistan'daki kadın girişimcilerin ekonomik katkılarına önemli ölçüde sınırladığını göstermektedir. Bu engellerin üstesinden gelmek, girişimcilikte cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için politika müdahaleleri ve destek sistemleri gerektirir. Bu sorunların ele alınması, kadınların ekonomiye daha fazla güven, bağımsızlık ve özyönetimle katılmalarını sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet ayrımcılığı, Kadın, Girişimcilik, Cinsiyete özgü engeller, Pakistan.

1. INTRODUCTION

Creating a mindset of entrepreneurship within a country's economy is essential to reduce unemployment and increase economic progress. Eleanor Schwartz (1976) is credited as being a pioneering scholar to coin the term "women entrepreneurship." Existing research recognizes that entrepreneurship is fundamentally influenced by gender, attributing specific masculine traits to men and feminine traits to women as a social construct of sex (Ahl, 2004; Oakley, 1973). Nevertheless, ascribing traits to women considered typical of their gender can be a significant obstacle to their career paths, such as their choice to pursue entrepreneurship (Roomi et al., 2018). Additionally, assigning stereotypical behaviors to either masculinity or femininity typically favors masculinity, reinforcing a hierarchical value system for traits and characteristics (Marlow & Patton, 2005). In the recent years due to industrialization and urbanization, women entrepreneurs have played a significant role in the social advancements. By starting a new business, women can create their own identity that helps them to be self-assured and independent and, in this way, they empower other women and encourage them to become financially solvent and independent. Although with the rising interest in women entrepreneurship and the fact that the number of women entrepreneurs have increased in the recent years, women face hurdles in pursuing their careers in male-dominant society because of gender biases and discriminations prevailing in the society. Transitioning from a global perspective, it is crucial to examine the specific challenges faced by women entrepreneurs in Pakistan.

The population of Pakistan that was recorded when the last completed census was conducted was 207 million in 2017. Around 49% population of Pakistan comprises of women but unfortunately only 28.85% women receive formal education, that is, enrolling and finishing school. Pakistani women only make to 22% of the labor force both rural and urban (*Pakistan Social and Living Standards Measurement | Pakistan Bureau of Statistics*, n.d.). In Pakistan, women's literacy rate is 43% in urban regions, but drops significantly to 18% in rural areas. In Pakistani society, the patriarchal system deems the education of women as an inefficient use of resources (Rana et al., 2024). Education opens employment opportunities and facilitates understanding of one's rights and responsibilities. Individuals with extensive qualifications receive more favorable chances in both public and private industries. In Pakistani society, women's education is significantly lacking and participation in activities outside the home is greatly reduced (Bhat, 2022). In Pakistan's cultural setting, male ego is seen as being at risk when women engage in wage work, leading to women being confined to their homes (Noorani & Shakir, 2021). Men are depicted as smart and industrious, while women are viewed as bothersome, and a limitation within the home. (Boutyline et al., 2023). This discrimination based on gender leads to higher stress levels and lower job motivation (Samina et al., 1984, p. 14).

Nonetheless, statistics from the World Bank indicates that the share of Pakistani women participating in the labor force climbed from 14% in 1990 to 25% in 2018 (The Global Economy, 2010). Pakistan's overall labor participation rate, including both male and women laborers, is 54.51%. This demonstrates that the unemployment issue exists in Pakistan. Women across Pakistan experience higher rates of joblessness than men, primarily owing to the difficult business environment that numerous cultural and social variables present for them (ul ain Rana et al., 2022). Male dominance is the main source of their struggles, while factors related to culture and religion also prevent them from being economically secure (Nasir et al., 2019).

Gender-related limitations hinder women's financial viability as entrepreneurs, negatively impacting business expansion, profitability, and productivity. They also diminish the country's growth in general. Women's empowerment and entrepreneurship across the country experience challenges due to cultural constraints, low literacy rates, and the absence of governmental focus in rural regions, resulting in social and economic disadvantages restricting contributions of women to economic development (Shaheen et al., 2021). Eliminating discrimination based on gender in the corporate spaces and encouraging equality is crucial for improving the nation's productive capacity and boosting the region's GDP.

This article seeks to explore the significant challenges and barriers faced by women entrepreneurs in Pakistan, rooted in deeply ingrained gender biases and societal constraints. Additionally, the study aims to contribute to the existing literature by highlighting both the cultural and systemic issues impacting women's participation in entrepreneurship, while proposing actionable interventions. By addressing these themes, the research emphasizes the urgent need for gender equality within the entrepreneurial ecosystem and lays the foundation for a thorough review of existing literature on the subject.

2. LITERATURE REVIEW

Studies have identified women's entrepreneurship as a key driver of economic growth (Yadav & Unni, 2016). Women's entrepreneurship, like other types of entrepreneurs, promotes creativity, job creation, and efficiency, guiding people and communities toward positive outcomes. Sustainable Development Goals (SDGs) emphasize the significance of the economic aspect in development. Women are highlighted and focus is placed on the concept of not leaving anyone behind (Wani & Khanday, 2024).

The conventional gender role in Pakistan is defined as such that women are expected to be situated in the domestic sphere, as opposed to the personal arena, while men are characterized as providers of the household (Sathar et al., 2000). Hence, the number of women involved in social investing is significantly lower compared to men. Consequently, women invest much less in social matters (Li et al., 2019). In Pakistan's patriarchal society, men are not expected to partake in domestic responsibilities (Hadi, 2019). This is also since men and women are raised with different social expectations from a young age. Socialization variance practices result in gender imbalance and unequal distribution of work, shaping societal expectations for men and women's behavior in families and society (Rehman & Azam Roomi, 2012).

Women in Pakistan have a Gender Development Index (GDI) underachievement of 0.742, ranking them 147th among 188 nations on the Human Development Index (HDI) (Human Development Report, 2016). Pakistan, a developing nation, has severe disparities in gender, reflected in the Gender Inequality Index putting it 133rd out of 160 countries. Women entrepreneurs are generally self-employed, with economic activities restricted to domestic businesses, with lower success rates than men (Oladipo et al., 2023). Although women in Pakistan develop skills in childhood and adolescence, women are still incapable of turning their talents into economic endeavors owing to societal and traditional limitations (Sinha, 2005).

In Pakistan, women are expected to maintain modesty and seclusion, often wearing burqas. They are responsible for their families' honor and image. However, traditional banks' bias towards informal economy SME owners in Pakistan creates barriers for women, making them risky consumers lacking the necessary guarantees for loans for financing their businesses (Khan, 2014). Pakistan's legislation is based on Islamic principles; however, its social setting is

frequently affected by pre-Islamic tribal customs that support a patriarchal mindset, keeping women fundamentally inferior to men. Such cultural standards allow men to direct women's life, establishing gender as a driving force in Pakistani society. The disparities in gender have a detrimental effect on women, restricting them and the business initiatives limiting development and advancement (Zehra & Achtenhagen, 2018). The interior limits on references hinder women's ability to obtain education, capital, and employment opportunities, opportunities for training, as well as assistance with social services (Li et al., 2019). Custom and traditional beliefs shape gender roles, with reproduction and production being viewed as feminine masculine attributes. This split has positioned women in responsibilities of the houses, where males are regarded wage earners in the public sector. This societal judgment disadvantages Pakistani women, reducing their responsibilities as producers and providers (Ali et al., 2011).

Women make up around 50% of the total population in many nations contribute to both the economy's productivity and social unity (Hussain et al., 2018). Pakistan's population is mainly Muslim at 96.4%, with women making up 49.2% of the total population. However, women are frequently afraid to utilize their rights, seek jobs, or work independently, displaying a strong adherence to customs of religion. Women are frequently confined to their homes and prevented from participating in decision-making. Radical religious groups create gender standards that limit women to household duties (Yunis et al., 2019). This internalized norm is exacerbated by persistent gender disparities, with Pakistan's overall literacy rate being 36% for women and 72% for men according to the Pakistan Bureau of Statistics. Women face obstacles such as lack of education, gender inequality, & inadequate availability of knowledge as well as jobs (Yunis et al., 2019).

The barriers and severity of societal bias have hindered women's freedom and growth throughout Pakistan. Although urban women have begun to ascend as specialists and entrepreneurs, their chances for advancement remain restricted as comparison to men. Rural women confront societal isolation and bias, with fundamental privileges like schooling, medical care, & finances being denied by society as a whole and their respective families (Afza & Amir Rashid, 2009).

About 15.34 million women hold jobs, compared to nearly 52 million men. Men get jobs at over fourfold the rate of women in KPK while the rate is sixfold in Baluchistan. Women employment ratio between urban and rural regions is lower in Khyber Pakhtunkhwa and Baluchistan as compared to Sindh and Punjab, primarily due to scarce opportunities in urban regions and cultural obstacles to employment (Drg Learning, Evaluation, and Research (DRG-LER) II Activity Women's Entrepreneurship in Pakistan: A Review of the Literature, 2023).

Women in significant positions in Baluchistan continue to face hurdles while working. Male dominance in offices, institutions, and organization affect the ability and guts to execute their jobs. Similarly, male subordinates and junior staff refuse to embrace or tolerate women in such positions. Baluchistan has the least rate of employment for women relative to other regions of Pakistan and globally.

In urban areas of Pakistan, the level of gender discrimination differs, with people from better education and economic backgrounds usually not discriminating against women (Delavande & Zafar, 2019). Gender bias is mostly seen in the lower socioeconomic stratum and among individuals with limited educational attainment (Li et al., 2019). The Pakistani society, especially in urban areas, is undergoing changes, and women are now more empowered. Both spouses

work to support their family (Jabeen & Ahmed, 2018). Urban women entrepreneurs flourish and achieve success, exhibiting elevated levels of individual entrepreneurial orientation (Soomro et al., 2023). Women in urban settings often have to bear the triple burden of caring for their families providing a source of income to the household while also caring for children and their parents or parents-in-law (Hussain & Jullandhry, 2020). City women have greater job options in formal and informal sectors, which can lead to higher earnings, though these impacts vary (Khan & Khan, 2009). In contrast, rural women also have increased societal and cultural limitations, decreased job prospects, reduced education levels, and restricted market and financial access inhibit home-based entrepreneurship (Makhdoom & Shah, 2016). These obstacles widen the divide between women entrepreneurs in urban and rural areas too. (Muhammad & Ximei, 2022).

The intensity of cultural prejudice has restricted women's liberty throughout Pakistan. Urban women have begun to emerge yet their opportunities for promotion remain limited as contrasted with men. Rural women confront societal biases where they are deprived of their basic rights such as education, medical treatment, and financial support from their own families (Ali et al., 2022). Government and policy makers should do their part in reducing the gap and provide women with same opportunities especially in rural areas of Pakistan (ul ain Rana et al., 2022).

In a nutshell, women's entrepreneurship is an important engine of economic progress, but it encounters barriers due to lower social position and cultural constraints in Pakistan, especially in rural areas. Traditional systems highlight women's responsibilities as mothers and wives, with men earning a living and women handling household chores.

Women entrepreneurs in rural areas of Pakistan face barriers in accessing the same opportunities as men due to the prejudiced cultural system (Hussain et al., 2019). The society's patriarchal mindset dictates that women are primarily responsible for homemaking (Habiba et al., 2016) yet fails to establish any alternative financial support for women in need, families, single women, and widows. The societal mindset rooted in feudal culture, in which women are considered inferior to men, is the primary reason for women's low status in society (Bhat, 2022).

Qualitative research identifies correlations in ideas and attitudes, while quantitative research measures issues through statistical information. Qualitative studies often ask how, what, and the reason queries to gather qualitative data instead of statistical information. Quantitative studies use statistical models to generate objective analytical data. Qualitative research identifies associations as suitable, good, or great, but does not quantify them (Shaheen et al., 2021). Several studies have been carried out using qualitative and quantitative approaches to assess the level of gender inequality across various regions in Pakistan. The findings have been compiled and presented in the following text:

Ahmad et al., 2018, studied the opportunities availed and challenges faced by women entrepreneurs in Pakistan. They conducted qualitative interviews and surveys among a diverse sample of 300 women business owners from rural and urban areas across Pakistan. Thereafter, they presented findings that emphasized the main constraints facing them: gender discrimination, inability to access factors of production, and socio-cultural barriers.

Khan et al. (2021) have investigated how rural and urban contexts influence women entrepreneurs within the setting of Pakistan. The sample size was 150 female entrepreneurs for both rural and urban areas. A mixed-method approach was adopted, whereby a survey method was combined with case studies. Ranging from significant differences within the challenges

between rural and urban entrepreneurs to the higher degree of resource accessibility issues in rural zones, there were marked variations.

Sultana& Fattah (2019) reviewed the issue of gender bias in financial support to women-owned enterprises. Evidence from their literature review and case studies indicated lending biases, limited access to formal finances, institutional barriers, and very high interest rates for women.

Rashid& Ratten (2021) studied factors which determine how gender influences women entrepreneurs in the rural areas of Pakistan. In this research, 100 female entrepreneurs were interviewed through interviews and focus groups, and they mentioned a few major impediments that included social norms, resource constraints, and a scarcity of education.

Shaheen et al. (2021) carried out research on the issues and avenues which exist for the women entrepreneurs of Rawalkot, Azad Kashmir. The overall interview, survey, and focused groups were done with a sample size of 200 women entrepreneurs. The main obstacles of gender discrimination and poor market access were reported as being central.

Delavande& Zafar (2019). studied the determinants of success concerning women entrepreneurs of SMEs in Pakistan. Quantitative surveys and qualitative interviews were held among 250 women entrepreneurs. From their results, the parameters most drastically affecting success came out to be gender bias, traditional customs, financial access, training, family support, and government policy.

In fact, in identifying the specific factor that brought about an increase in the number of women entrepreneurs in Pakistan, Nasir et al. (2019) adopted a mixed-method approach and issued questionnaires, interviews, and case studies amongst 200 women entrepreneurs. Whereas inhibitors are social norms and gender discrimination, better access to finances and improvement in education are facilitating factors.

Khan (2014) estimated the effect of the Women Chamber of Commerce and Industry on enhancing women entrepreneurial opportunities within Pakistan. The authors made use of case studies, discussions, and questionnaires among 80 business owners who are WCCI members. The result indicated that WCCI supports female entrepreneurs by linking and representing them toward financial independence.

Khan et al. (2021) studied facilitating and hindering factors characterizing female entrepreneurship in the KPK region of Pakistan. In this regard, their research was based on in-depth interviews with 120 women owners of enterprises. They highlighted institution-based impediments, a lack of access to finance, and socio-cultural pressures that deter business growth among women entrepreneurs.

Nasir et al. (2019), undertook the study to establish the status of women's empowerment within the entrepreneurial framework of urban Pakistan. Surveys, interviews, and focus groups were administered to 200 urban women across a metropolitan city. The results showed that cultural norms and gender discrimination remained paramount and the success of businesses established by the women was pegged on family support.

Zeb et al. (2021) studied drivers and barriers to business performance by women entrepreneurs of Pakistan. Quantitative questionnaires and financial statements were collected from a random sample of 300 women entrepreneurs in various businesses. Findings presented that facilitation financially, access to markets, mentorship, and entrepreneurial skill act as drivers of success,

while discrimination based on gender and constraints of resources impede business performance.

Soomro et al. (2023) discussed the issues that hinder entrepreneurship growth among women in rural and semi-urban Sindh. The authors analyzed a case study and conducted interviews and questionnaires amongst 150 rural and 150 semi-urban Sindh women. Resource disparity, cultural norms, and unequal opportunity are part of the major issues women entrepreneurs face in the rural and semi-urban areas.

Shah et al. (2021) explored emergent trends in women's entrepreneurship against the backdrop of Pakistan. The authors presented a qualitative work that featured a survey, analyzed the trend, and interviewed 400 women entrepreneurs, which revealed that societal shift, improved education, and government programs are the major drivers of emergent trends.

Therefore, the issue of unequal gender contribution resulting from poor access to financial resources, poor mobility, or even entrenched cultural norms tends to be an overall, common, and more persistent problem in these studies. Ahmad et al. (2018), Shaheen et al. (2021), and Nasir et al. (2019) have, in different ways, underlined cultural and social expectations shutting women into traditional positions hence constraining their inclusion in entrepreneurship venture activities. It is further exacerbated by gender-based prejudice, with works such as Zeb et al. (2021) and Sultana& Fattah (2019) pointing to discriminatory lending behavior and institutional barriers that impede women's access to formal sources of finance. This systemic bias also cuts across rural and semi-urban contexts, as revealed by Rashid& Ratten (2021) and Soomro et al. (2023), hence increasing the social pressures and gendered constraints on business operations for women.

But besides that, women entrepreneurs face certain economic barriers, as many studies also indicate that they face challenges such as inaccessibility of loans, grants, and other economic instruments. Sultana& Fattah (2019) note that gender bias does exist in the formal financial sector; here, women are charged with a higher interest rate and are placed under closer scrutiny. This view is also shared by such authors as Delavande& Zafar (2019) and Nasir et al. (2019), who state that women's enterprises lack the ability for further expansion because of limited access to financial facilities. In addition, the inequality of access is more serious in rural settings, as Khan et al. (2021), Soomro et al. (2023) report that women living in the countryside are at a point of much higher barriers compared to women living in urban areas. On the other hand, Zeb et al. (2021) identify the facilitator role of financial support, which might be taken to imply that an increased level of access to finance could be documented as actually improving enterprise performance or growth.

Another important discussant dimension relates to differences between rural and urban women entrepreneurs. Regarding this, Khan et al. (2021); Rashid et al. (2017), report that rural women are confronted by an additional infertile research landscape, marked by thin market accessibility, deficits in infrastructural facilities, and general education and skill deficits. In this regard, urban women are more likely to benefit from business networks, training, and facilitation extended by the government, as identified by Nasir et al. (2019). Soomro et al. (2023) further affirm that semi-urban areas present a mix of both urban and rural conditions and hence demand contextualized interventions. These findings bring into focus the need for supportive mechanisms designed for women entrepreneurs in different geographical contexts.

The necessary institutional support, mainly concerning government initiatives on the role of chambers in setting up the base of women entrepreneurial activities, is very important. Khan (2014) present evidence concerning the role that WCCI plays in the enhancement of women entrepreneurial opportunities, acting towards their economic empowerment and facilitating business linkages. Alongside, Shah et al. (2021) have identified the emergent trends in women's entrepreneurship and linked these to changing societal norms, better education, and government-supported policies. Overall, the findings indicate that the institutional support mechanisms can substantially unleash the entrepreneurial potential among women by overcoming some of the key structural barriers.

Other enabling factors refer to access to education and, hence, skill development among women. In fact, studies by Nasir et al. (2019) and Delavande& Zafar (2019) identified education and training in particular skills as enabling women to get into high-value entrepreneurial activities that enhance their business performance. This is particularly relevant for rural areas, since, referring to Rashid& Ratten (2021) and Khan& Khan's work (2020), it is there where main barriers in education and lack of trainings exist. Capacity-building programs that could help women enhance their financial literacy and business and technical skills may become transformational for women entrepreneurs.

Despite all these various challenges, several success factors have been revealed that enable women's entrepreneurial success. First, family support, as reported by Nasir (2019) and Delavande& Zafar (2019) is one that encourages and supports family members and thus greatly enhances the possibility of successful women's entrepreneurship. Mentorship, training programs, and support associated with business chambers were also identified as enabling. Furthermore, at a global level, the development of technology and online platforms has been promoted as a means for women entrepreneurs to overcome traditional bottlenecks.

3. CONCLUSION AND DISCUSSION

Evidence shows that women entrepreneurs in Pakistan face specific barriers to gender that affect the start, growth, and survival of the business venture. It includes deeply set traditional patriarchal norms, limited access to financial resources, inadequate social support, and institutional constraints that are a serious challenge to enterprising by women who want to venture into an entrepreneurial environment. Such barriers not only act as obstacles to economic empowerment at an individual level but also obstruct economic contribution and development of the economy at large.

Indeed, the data showed a significant gap between the entrepreneurial opportunities available for rural and urban women. Rural women face much stronger constraints since they have fewer opportunities for education, poor market access, and cultural norms that restrain them from economic activity. In corresponding relation, urban women have relatively better access to various resources, networks that could facilitate doing business, and relatively higher business opportunities, though they, too, suffer from gender bias and unequal treatment.

In addition, such barriers require multi-layered approaches. Others may be policy interventions, institutional support mechanisms in the shape and form of dedicated financial programs, capacity-building initiatives that might have a pivotal role in bridging the entrepreneurial gender gap. The WCCI can also play a notable role in providing women entrepreneurs with a stimulating environment where even mentors, training, and exposure to networking opportunities are provided.

Better education and more relevant skills development among women would have them contributing much more through entrepreneurship. In fact, better education and training in improving their level of financial literacy, business awareness, and capability would enable them to choose and access much better value entrepreneurial activities. Where education and resource disparities are more marked, capacitization programs are particularly urgent.

Similarly, cultural and social norms that promote gender inequality need to be challenged. Mass media campaigns, combined with outreach to the communities, may change societal attitudes toward the role of women and encourage the families and society to support the women around them to become entrepreneurs. The government, NGOs, and the private sector should, therefore, work in concert to promote gender equality in enterprise and enhance the role of women in economic activities.

Though the last couple of years have seen an increase in women coming into the job market, with more cases of women-initiated businesses, much remains to be achieved on the path to an inclusive entrepreneurial ecosystem. Narrower gaps in male-female entrepreneurship would, therefore, help not only reduce disadvantages to which women per se are subjected but also lead to higher economic growth and more significant social progress for Pakistan. Equally importantly, this would be an enabling culture of gender equality and support for allowing Pakistan to tap into the hitherto underutilized entrepreneurial potential and mold them into agents of growth.

REFERENCES

- Afza, T., & Amir Rashid, M. (2009). Marginalized women social well-being through enterprise development. *Journal of Chinese Entrepreneurship*, 1(3), 248-267. <https://doi.org/10.1108/17561390910999533>
- Ahmad, S., Rashid, S., & Khan, N. (2018). Exploring Women Entrepreneurship Prospects, Challenges, and Barriers in Pakistan. *Journal of Business & Economic Policy*, 5(1), 68-79.
- Ahl, H. (2004). The scientific reproduction of gender inequality: A discourse analysis of research texts on women's entrepreneurship. *Organization*, 11(3), 373-393.
- Ali, T. S., Ali, S. S., Nadeem, S., Memon, Z., Soofi, S., Madhani, F., ... & Bhutta, Z. A. (2022). Perpetuation of gender discrimination in Pakistani society: results from a scoping review and qualitative study conducted in three provinces of Pakistan. *BMC Women's Health*, 22(1), 540.
- Ali, T. S., Krantz, G., Gul, R., Asad, N., Johansson, E., & Mogren, I. (2011). Gender roles and their influence on life prospects for women in urban Karachi, Pakistan: a qualitative study. *Global health action*, 4(1), 7448.
- Bhat, A. M. (2022). Gender Discrimination in Pakistan: Causes and Remedies. *Journal of Gender Studies*, 10(3), 245-261. <https://doi.org/10.52282/jcr.v13i2.914>
- Boutyline, A., Arseniev-Koehler, A., & Cornell, D. J. (2023). School, studying, and smarts: Gender stereotypes and education across 80 years of American print media, 1930-2009. *Social Forces*, 102(1), 263-286.
- Delavande, A., & Zafar, B. (2019). Gender discrimination and social identity: Evidence from urban Pakistan. *Economic Development and Cultural Change*, 68(1), 1-40.
- Drg Learning, Evaluation, and Research (DRG-LER) II Activity Women's Entrepreneurship in Pakistan: A review of the literature. (2023). Retrieved from https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00ZW85.pdf

- Habiba, U., Ali, R., & Ashfaq, A. (2016). From patriarchy to neopatriarchy: Experiences of women from Pakistan. *International Journal of Humanities and Social Science*, 6(3), 212-221.
- Hadi, A. (2019). Patriarchy and gender-based violence in Pakistan. *European Journal of Social Science Education and Research*, 6(1), 113-125.
- Hussain, J., Mahmood, S., & Scott, J. (2018). Gender, Microcredit and Poverty Alleviation in a Developing Country: The Case of Women Entrepreneurs in Pakistan. *Journal of International Development*, 31(3), 247-270. <https://doi.org/10.1002/jid.3403>
- Hussain, S., & Jullandhry, S. (2020). Are urban women empowered in Pakistan? A study from a metropolitan city. *Women's Studies International Forum*, 82, 102390. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2020.102390>
- Hussain, S., Mahmood, S., & Scott, J. (2019). Gender, microcredit and poverty alleviation in a developing country: The case of women entrepreneurs in Pakistan. *Journal of International Development*, 31(3), 247-270.
- Jabeen, S., & Ahmed, F. (2018). Culture and Barriers to Women's Entrepreneurs in Pakistan. *International Journal of Research in Business Studies and Management*, 5(10), pp 21-29.
- Khan, A. A. (2014). Factors affecting the performance of female entrepreneurship: Evidence from Punjab, Pakistan. *Pakistan (June 4, 2014)*.
- Khan, I. (2014). Female entrepreneurship and the women chamber of commerce and industry: Economic emancipation and clout for Pakistani women. *JWEE*, (1-2), 60-91.
- Khan, R. U., Salamzadeh, Y., Shah, S. Z. A., & Hussain, M. (2021). Factors affecting women entrepreneurs' success: a study of small-and medium-sized enterprises in emerging market of Pakistan. *Journal of innovation and entrepreneurship*, 10, 1-21.
- Khan, T., & Khan, R. E. A. (2009). Urban informal sector: How much women are struggling for family survival. *The Pakistan Development Review*, 67-95.
- Li, C., Ahmed, N., & Qalati, S. A. (2019). Impact of Gender-Specific Causes on Women Entrepreneurship: An Opportunity Structure for Entrepreneurial Women in Rural Areas. *Journal of Entrepreneurship & Organization Management*, 8(4), 270.
- Makhdoom, T. R., & Shah, S. A. A. S. (2016). Women's home-based handicraft industry and economic wellbeing: A case study of Badin Pakistan. *The Women-Annual Research Journal of Gender Studies*, 8(8).
- Marlow, S., & Patton, D. (2005). All credit to men? Entrepreneurship, finance, and gender. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(6), 717-735.
- Muhammad, S., & Ximei, K. (2022). Does It Matter Where You Live? Rural-Urban Context Among Women Entrepreneurs in Pakistan. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.827634>
- Nasir, M., Iqbal, R., & Akhtar, C. S. (2019). Factors Affecting Growth of Women Entrepreneurs in Pakistan. *Factors Affecting Growth of Women Entrepreneurs in Pakistan*, 3(1), 35-50. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/62901>.
- Noorani, I., & Shakir, K. (2021). Pakistani Women and Traditional Values: The Role of Culture in Work-Life Balance. *Work-Life interface: Non-western Perspectives*, 343-378.
- Oakley, A. (1973). The sociology of housework. *Social Research*, 40(3), 329-346.
- Pakistan Social and Living Standards Measurement | Pakistan Bureau of Statistics. (n.d.). Retrieved from <https://www.pbs.gov.pk/content/pakistan-social-and-living-standards-measurement>
- Oladipo, O., Platt, K., & Shim, H. S. (2023). Female entrepreneurs managing from home. *Small Business Economics*, 61(2), 447-464.

- Rana, M. Q., Lee, A., Saher, N., & Shabbir, Z. (2024). Barriers to Empowerment: Examining the Transition of Pakistani Women from Higher Education (HE) to Professional Life. *Social Sciences*, 13(10), 514.
- Rashid, S., & Ratten, V. (2021). Commodifying skills for survival among artisan entrepreneurs in Pakistan. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17(3), 1091-1110.
- Rehman, S., & Azam Roomi, M. (2012). Gender and work-life balance: a phenomenological study of women entrepreneurs in Pakistan. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 19(2), 209-228. <https://doi.org/10.1108/14626001211223865>
- Roomi, M. A., Rehman, S., & Henry, C. (2018). Exploring the normative context for women's entrepreneurship in Pakistan: a critical analysis. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 10(2), 158-180. <https://doi.org/10.1108/ijge-03-2018-0019>
- Sathar, Z. A., Kazi, S., & Mahmood, A. (2000). Pakistani couples: Different productive and reproductive realities?[with comments]. *The Pakistan Development Review*, 891-912.
- Shaheen, N., Ahmad, N., Hussain, S., & Hussain, B. (2021). An Eclectic Theory of Entrepreneurship: Three level analysis for developing Entrepreneurship Policy in Pakistan. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 27(06), 1066-1080.
- Shah, F. U. H., Fatima, U., Ahmad, M., Ahad, A., Saeed, R., Riaz, M. U., & Ghafoor, F. (2021). Factors affecting women entrepreneurship and its impact on SMEs development. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 15(7), 228-252.
- Sinhal, S. (2005). Developing Women Entrepreneurs in South Asia: Issues, Initiatives and Experiences, UNESCAP, Bangkok.
- Soomro, M. S., Soomro, R. B., & Soomro, F. (2023). The Female Entrepreneurship: The Comparative Study of Rural and Semi-Urban Sindh Province. *Journal of Development and Social Sciences*, Vol. 4(2).
- Sultana, N., & Fattah, M. (2019). Gender Discrimination in Accessing Finance by Women-Owned Businesses: A Review. *Journal of Women's Entrepreneurship and Education*, 1(2), 78-92.
- The Global Economy. (2010). Global economy, world economy | TheGlobalEconomy.com. Retrieved from <https://www.theglobaleconomy.com>
- ul ain Rana, Q., Tarar, M. A., & Sultan, R. S. (2022). Gender Inequality in Pakistan: An Assessment. *Pakistan Social Sciences Review*, 6(2), 221-231.
- USAID. (n.d.). *Women's entrepreneurship in Pakistan: A review of the literature*. United States Agency for International Development.
- Wani, I. U., & Khanday, I. N. (2024). Dynamic Interaction Between Financial Inclusion and Gender Equality in Determining Economic Growth: A Study of Developing Countries. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-26.
- Yadav, V., & Unni, J. (2016). Women entrepreneurship: research review and future directions. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 6, 1-18.
- Yunis, M. S., Hashim, H., & Anderson, A. R. (2019). Enablers and Constraints of Female Entrepreneurship in Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan: Institutional and Feminist Perspectives. *Sustainability*, 11(1), 27. <https://doi.org/10.3390/su11010027>
- Zeb, A., Raza, W., Hayat, K., Raheel, J., & Kakakhel, N. S. (2021). The role of Informal networks in enhancing the performance of Women Entrepreneurs-A case study of Khyber Pakhtunkhwa. *Indian Journal of Economics and Business*, 20(4).
- Zehra, K., & Achtenhagen, L. (2018). *The Context of Women's Entrepreneurship in Pakistan: The Role of Patriarchy and Invisible Masculine Norms* (No. 10d6df83-c238-4402-8392-0a879f580ce2). Tilburg University, School of Economics and Management.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Support and Acknowledgments: No support was received from any institution or organization for this study.

Ethics Committee Approval: This paper does not include any studies involving human or animal participants conducted by the authors.

Authors' contributions: Mahrukh Khan participated in writing the entire paper, while Fatma Türüç supervised and performed the final editing. Both authors read and approved the final manuscript.

THE HUMAN BODY AS A TEXT IN CHARLES DICKENS'S *A TALE OF TWO CITIES*

CHARLES DICKENS'İN *İKİ ŞEHRİN HİKAYESİ* ESERİNDE İNSAN BEDENİNİN METİN OLARAK İNCELENMESİ

 İŞİL ÖTEYAKA¹

¹ Dr. Öğretim Üyesi., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, isil.oteyaka@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
22.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
24.12.2024

ABSTRACT

Charles Dickens's *A Tale of Two Cities* portrays a social panorama of the French Revolution in the context of the human body as a canvas for the era's political and psychological struggles. In this panorama, characters' actions and experiences inscribe bodies as texts of power dynamics, and the narrative reveals how the human body embodies themes of suffering, resilience, and transformation. Accordingly, the novel engages with the representation of the human body as an agent that both acts and is acted on. The body serves not only as a site of personal struggle but also as a powerful symbol of collective identity and social unrest. By analyzing key moments in the text, this study scrutinizes how Dickens uses bodily imagery to illustrate the interplay between individual agency and body politics as societal forces, and how he conditions the human body as a critical lens which reflects the political discourse and emotional atmosphere of the era in *A Tale of Two Cities*. Accordingly, the paper will focus on the human body not as an isolated entity but as a social and political construct by employing a theoretical framework that blends phenomenology, critical body theory, and Foucauldian perspectives on body and power.

Keywords: Charles Dickens, *A Tale of Two Cities*, body politics, human body as a text.

ÖZET

Charles Dickens'in *İki Şehrin Hikayesi* adlı eseri, Fransız Devrimi'nin toplumsal panoramasını, dönemin politik ve psikolojik mücadelelerini anlatan bir tuval olarak insan bedeni bağlamında tasvir eder. Bu tasvirde, karakterlerin eylemleri ve deneyimleri bedenleri güç dinamiklerinin metinleri olarak işlerken, anlatı insan bedeninin acı, dayanıklılık ve dönüşüm temalarını nasıl somutlaştırdığını ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak, roman insan bedeninin hem eylemde bulunan hem de eylemde bulunulan bir etken olarak temsil edilmesiyle ilgilenmektedir. Beden yalnızca kişisel mücadele alanı olarak değil, aynı zamanda kolektif kimliğin ve toplumsal huzursuzluğun güçlü bir sembolünü de ortaya koymaktadır. Bu çalışma, metindeki önemli anları analiz ederek, Charles Dickens'in *İki Şehrin Hikayesi* eserinde bireylerin eylemlerindeki bireysel yetkinlikleri ile toplumsal güçleri oluşturan beden politikaları arasındaki etkileşimi tasvir etmek için bedensel imgeleri nasıl kullandığını ve insan bedenini dönemin politik söylemini ve duygusal atmosferini yansıtan eleştirel bir mercekle olarak nasıl konumlandığını incelemektedir. Buna göre, makale fenomenoloji, eleştirel beden teorisi ve beden ve iktidara ilişkin Foucaultcu bakış açılarını harmanlayan teorik bir çerçeve kullanarak insan bedenini izole bir varlık olarak değil, toplumsal ve politik bir yapı olarak odağına almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Charles Dickens, *İki Şehrin Hikayesi*, beden politikaları, metin olarak insan bedeni.

1. INTRODUCTION

Charles Dickens's *A Tale of Two Cities* (1859), set in London and Paris during the political climate of the French Revolution, is a tale of the human body as a topos, a location of body politics as well as the politics of the body that are inscribed with the social, political, and private spheres of the characters. Although London and Paris are places of setting that juxtapose social order and social upheaval, it is the human body and its representations in different hierarchies that ground the text of the novel. In this manner, the human body becomes the text of the narration, which begins with the return of bodies to life, and ends with the destruction of bodies by death. Bodies as texts of life and death embody a metaphorical representation of the duality and duplicity of the period, epitomized by Dickens's famous phrase "It was the best of times, it was the worst of times [...]" (Dickens (1994, p. 18). Regarding the human body as a topos, a location of body politics, and the politics of body inscribed with the regulation of the characters' social and private spheres, the novel invites a reading of diverse images of body as a text. This text manifests the exertion of hegemonic powers over individual bodies, as seen in the monarch's body and its influence on his subjects, the bodies of revolutionaries, women's bodies, and the bodies sacrificed and displayed – a backdrop against which Dickens critiqued the French Revolution. Furthermore, the human body as a private entity within an individual's personal sphere transcends into a public realm that embodies the political arena of power structures. Thus, this paper aims to analyze how individual bodies reflect the political climate in Charles Dickens's *A Tale of Two Cities* by focusing on the relationships between the body and power, as well as between the body and society. The analysis will employ a theoretical framework that blends phenomenology, critical body theory, and Foucauldian perspectives on body and power. By examining how the novel portrays bodies as sites of power, resistance, and control, the paper will explore how the regulation of the body intersects with the socio-political dynamics of the time. By drawing particularly on the work of Maurice Merleau-Ponty, Michel Foucault, and contemporary scholars such as Gail Weiss and Bryan Turner. This approach will focus on the body not as an isolated entity but as a social and political construct, where bodies are continually shaped by and contribute to the power relations that structure society. The body, in this analysis, is a dynamic text—a site of inscription where power, politics, and identity are written, and rewritten.

In *Phenomenology of Perception*, Maurice Merleau-Ponty states that "[t]he body is the vehicle of being in the world and, for a living being, having a body means being united with a definite milieu, merging with certain projects, and being perpetually engaged therein." (Merleau-Ponty & Landes, 2012, p. 84). Merleau-Ponty clarifies "being embodied" by equating it to "being in this world" that is maintained by "have[ing] 'sense organs,' a 'body,' and 'psychical functions'" (84). This concept of embodiment fashioning an individual as an entity that "become[s] the place where a multitude of 'causalities' intertwine" (84). Accordingly, the idea that the way individuals are "in" the world provides a lens through which we can examine how characters in *A Tale of Two Cities* are positioned within their social and political contexts. Merleau-Ponty's reflections on the body condition the body as a compound entity made of certain situations of the environment which produce factors that have influence on one's development. Merleau-Ponty states that "Insofar as I inhabit a 'physical world,' where consistent 'stimuli' and typical situations are discovered – and not merely the historical world in which situations are never comparable – my life is made up of rhythms that do not have their reason in what I have chosen to be, but rather have their condition in the banal milieu that surrounds me" (84). In this context, the body occupies a central location upon which the rhythms of life have power. These rhythms

are the compositions of social, political, and cultural power structures. In this vein, the body becomes a location for discourses conveyed through the texts of these power structures. Similarly, Gail Weiss's notion that the "body is discursively constructed" (2003, p. 26) aligns with a view of the body as a text—a site where personal and collective narratives are inscribed. Weiss emphasizes that "the body is discursively constructed" by which "the body serves as a narrative horizon for all texts, and, in particular, for all of the stories that we tell about (and which are indistinguishable from) ourselves" (2003, p. 26). Accordingly, embedded in everything, "there is no escaping the body" (Kelly & Mücke, 1994, p. 1), the "causality" of which is "socially transformed" (Mills, 2011, p. 590). The human body in Dickens's novel becomes a metaphorical text that is written upon by some forces such as political ideology, social expectations and restrictions situating it beyond being a biological entity.

The body as an intersection of various discourses leads to the idea of "[t]he imbrications of body and world", which signifies that "the body encompasses communities (social and political bodies), territories (geographical) bodies, and historical texts and ideas (a body of literature, a body of work) [...]" (Cohen & Weiss, 2003, p. 4). According to Weiss, "embodiment as intercorporeality is to emphasize that the experience of being embodied is never private affair, but is always already mediated by our continual interactions with other human and nonhuman bodies" (1999, p. 5). Likewise, Bryan Turner emphasizes the interconnectedness between the body and society as follows: "The external world, including human body, is not a given, but an [sic] historical reality constantly mediated by human labour and interpreted through human culture" (2008, p. 34). According to Turner the body is not a fixed entity but one that is constantly mediated through cultural and social texts. This observation helps to situate the characters' bodies within the historical forces at play in the novel. The transformation of the bodies of the French aristocracy, for example, from symbols of power to victims of violence, highlights the relationship between body, culture, and historical change.

Society's preoccupation with the body, as Mills states, locates the body in an "interact[tion] with the body politic" (2011, p. 590), indicating that "[i]t is not merely that our somatic experience takes place within a body located *in* a polity but that the experience *itself* is political" (2011, p. 590). At this point, Brown and Gershon's insights into the difference between the politics of body and body politics should be considered. Brown and Gershon assert that "[t]he politics of the body, different from the body politic, argues that the body itself is politically inscribed and is shaped by practices of containment and control" (2017, p. 1). The difference is that "[t]he theme of body politics directs our attention to how bodies are included or excluded in the polity" (2017, p. 2), engaging questions on governments' involvement in the regulation of bodies and the fabric of power relations as an outcome of these regulations. Delving into various points of body politics, Gatens focuses on how the corporeality of the human body functions as a model or a metaphor for the body politics. He draws attention to Thomas Hobbes' *Leviathan*, which addresses body functions as a metaphor for the political government presenting "a detailed correspondence between the parts and functions of the human body and the parts and functions of the political body" (1995, p. 21). Gatens concentrates on the anthropomorphic quality of the conception of body politics, in which 'anthropos' stands for the universal body represented by the masculine body. He states that "[m]an is the model and it is his body which is taken for the human body; his reason which is taken for Reason; his morality which is formalized into a system of ethics" (1995, p. 24). The male body as the representative of the universal body raises questions about the embodiments of different bodies in terms of representation of male and female bodies. Since the male body has a given agency in determination of the universal model,

the female body is left to its destiny in this universal model; a model that functions as a melting pot that produces commonality for everyone, and a criterion determining role models. In this model, body politics seek out male perspectives when constructing its policies. Accordingly, the embodiment of bodies within the body politics reveals power relationships denoting agency and passivity of bodies. Bodies are “significant players in games of power” (Coole & Frost, 2010, p. 20), but some bodies are more significant than others. In this respect, it is important to understand whose bodies are managing power over other bodies, categorizing and classifying them in games of power. The concept of the body as a site of power is central to Michel Foucault’s theories on the body politic and the exercise of power through discipline. Stating that “nothing is more material, physical, corporal than the exercise of power” (Foucault, 1980, p. 58), Foucault highlights the central role of power in shaping human bodies, acts, and behaviors as he states that “[t]he archaeology of the human sciences has to be established through studying the mechanisms of power which have invested human bodies, acts and forms of behaviour” (1980, p. 60). Foucault argues that power is something that circulates through society, and acts upon the human body by regulating, controlling and categorizing it. Analysing the correlation between the social body and the economic changes of the eighteenth century, Foucault contends that “the phenomenon of the social body is the effect not of a consensus but of the materiality of power operating on the very bodies of individuals” (p.55). He focuses on how the “circulation of effects of power” (p.151) operates “through progressively finer channels, gaining access to individuals themselves, to their bodies, their gestures and all their daily actions” (p.151-152). Moreover, in *Discipline and Punish*, he outlines how the shift from sovereign power (where rulers exercised power through direct violence and spectacle) to disciplinary power (where control was exercised through surveillance, categorization, and normalization) fundamentally transformed society. By examining how *A Tale of Two Cities* portrays bodies as sites of power, resistance, and control, the paper will explore how the regulation of the body intersects with the socio-political dynamics of the time exemplified by the display of royal authority as a way of asserting control over the bodies of the subjects, and the bodies of revolutionaries as both the instruments and the casualties of political upheaval.

2. DISCUSSION

Charles Dickens’s *A Tale of Two Cities* depicts a panorama of the French Revolution by structuring its narration through the interplay of personal and social elements. This interplay is mainly presented through power relations activated and justified by the maintenance of the human body, which creates a situation in which bodies matter throughout the novel. Through a manifestation of characters’ bodily experiences in private and public realms, the novel offers a reading of the human body building up a setting for the events in the novel. The narrative is therefore based on how the human body is positioned in society, which shapes the course of the subjects’ fates. As Shilling emphasizes “[t]he positioning of the body in society, in short, can either enhance or dangerously diminish the capacities of the embodied subject and the cultural milieu they inhabit” (2004, p. 41). In this respect, the human body in the narration is both a conditioning in society underpinning different fates for lower and upper class bodies and a decisive factor in the route of body politics demarcating power relations.

In *The Body Politic: Corporeal Metaphor in Revolutionary France, 1770-1800*, Antoine de Baecque delves into definitions of the body which create a plethora of interpretations on the “theological, political, social, metaphysical, physical, chemical, medical, literary, juridical, architectural, military, handicraft, and anatomical meanings of the word” (1997, p. 3) at the end of the French

ancient regime. Focusing on the metaphors of the body, de Beacque manifests how the body constructs and fashions body politics while simultaneously becoming a topos for political, social, and cultural systems in the 18th century France. He states that

The language of the end of the eighteenth century seems stretched between different acceptations of this word that can, by itself, describe each individual of the kingdom, physically, medically, from head to foot; unite the many communities, all these people, these tradesmen, these merchants, these administrators for whom it is allowed, by letters of patent duly registered, to assemble and 'form a corporate body'; or, finally to take on the French system in its entirety, a political, religious, monarchic model of organization of the state and society. (1997, p. 3)

Additionally, de Baecque suggests that "the metaphor of the body tells the condition of one political system, its death, and then the birth of another" (p. 4). In this way, the body serves as a narrative symbol for the historical development of political systems and the issues they address. It becomes a token of the past, the present, and the future. In a similar vein, *A Tale of Two Cities* by Charles Dickens invokes bodily analogies against the backdrop of the French Revolution. The emphasis on the corporeality of the characters, and their bodies as representations of social and political situations prompt forms of power. The manifestation of power paradigms through the human body begins with the depictions of the king and queen of England and France, respectively, who have "a large jaw" and "a plain face" as the actors of body politics in the novel. The image of a large jaw constructs an imagery of a powerful king who, like a lion with a large jaw, could 'crush' and 'eat' his subjects easily while the queen with a plain face may be accounted as simplicity, even indifference toward issues and subjects, which is contrary to the king's powerful condition in society. The depiction of the king within an animalistic feature harboring animalistic appetite, having a large jaw with the potential of devouring anything, reveals layers of power not only in monarchs' relation to their subjects, but also in monarchical system of government in which the queen, appearing in a state of plainness, signifies nothingness while the king is given the upper hand. Within this framework of power, next to the sovereign is Christian pastors in France: France, depicted as a female entity "under the guidance of her Christian pastors" (Dickens, 1994, p. 14), "entertained herself, besides, with such humane achievements as sentencing a youth to have his hands cut off, his tongue torn out with pincers, and his body burned alive, because he had not kneeled down in the rain to do honour to a dirty procession of monks which passed within his view, at a distance of some fifty or sixty yards" (p. 14). Clergy connected with the State, representing the connection between religious authority and aristocratic power, plays a crucial role in maintaining the system that subjugates the peasantry, and it serves as one of the instruments of social control in the novel. The Church is closely allied with the aristocracy, and serves as a legitimizing force for the oppression of the peasant class. The peasants, who are depicted as impoverished and subjugated, are often taught to be passive and accept their fate as part of a divine plan. Religious leaders and church officials are "[...] brazen ecclesiastics, of the worst world worldly, with sensual eyes, loose tongues, and looser lives; all totally unfit for their several callings, all lying horribly in pretending to belong to them [...]" (Dickens, 1994, p. 111). Members of the clergy are depicted as morally corrupt and hypocritical. They are involved in worldly matters such as materialism and sensual pleasure rather than spiritual duties. Their "loose tongues" also imply that they speak inappropriately, and lack self-restraint in speech. Their bodies contribute to the abuse of power leading corruption in society, which later on leads to rejection of religion and the Cross.

Supported by the Church, King settles his power easily. King's immediate image of a powerful jaw poses threats of death and pain in the lives of common people, which contributes to the narration which is carried out by the imagery of death and life breaching the borders of one another throughout the novel. Corporeality participating in power relations also relates itself to the politics of alive and dead bodies as entities regulated by social, cultural, political, and religious politics. Images of death and pain on the basis of their semiotic meaning follow images of life and resilience in embodiment represented by human bodies in the novel. Dr. Manette's body, which is "RECALLED TO LIFE" (Dickens, 1994, p. 19) after being "buried alive for eighteen years" (p. 25), is a site of life and death regulated by political processes. Dr. Manette, a French physician and father of Lucie Manette, is one of the many whose corporeality depicts a nation's path. Having seen the last moments of a peasant girl raped by Marquis and later revealed in the novel to be the sister of Madame Defarge, Dr. Manette was locked up in the Bastille prison for eighteen years until his release. The return to life of Dr. Manette, whose body was imprisoned and tortured for years, reflects both a literal and metaphorical revival. The way in which his body is "re-embodied" within the social order speaks to Merleau-Ponty's notion of the body as an intersection of past experiences, current social realities, and future possibilities.

Dr. Manette's corporeality has a crucial role in the plot that leads to the destiny of Charles Darnay, the husband of Lucie Manette; and Sydney Carton, a young barrister who loves Lucie and saves Darnay from execution by replacing him. Dr. Manette's eyes and hands, in particular, serve as the foundation for his influential existence in the story. His eyes, which bore witness to the pain of another bodily existence, that is, Madame Defarge's sister's body, actually witnessed the truth of contemporary history. Milena Marinkova stresses in her examination of witness writing that "Bearing witness to unwitnessed stories and unacknowledged witnesses becomes an interlinear historiographic act [...]" (2009, p. 110). The agony of a peasant girl's raped body represents the agony of lower class bodies which are "plundr[ed]", "outrag[ed]", "beat[en]" and "kill[ed]" by nobles (Dickens, 1994, p. 318). When Dr. Manette is taken by Marquis and his brother to cure the girl who "was a woman of great beauty, and young" (p. 315), he sees that "[h]er hair was torn and ragged, and her arms were bound to her sides with sashes and handkerchiefs" (p. 315), and "in her restless strivings she had turned over on her face on the edge of the bed, had drawn the end of the scarf into her mouth, and was in danger of suffocation" (p. 315). Although Dr. Manette did not witness the act of rape and violence, he witnessed that violence was present on her body, and her body tells a story that only this peasant girl, her brother, Marquis, and his brother know about.

Used and usurped by Marquis and his descendants, the bodies of common people become a reconfiguration of "often-abstracted political processes into a form that is literally seen and felt in the realities of the flesh" (Cameron, Dickson, & Smith, 2016, p. 3). Realities of the flesh in the bodies of the young woman and her brother represent the body, to use Wendy Harcourt's discourse of "feminist understanding of bodies", as "a place for political mobilization interconnected with other sites of resistance and political action" (2009, p. 23). Harcourt notes that "bodies are not external to political processes but firmly enmeshed in them, even if they are not necessarily the defining site for action. The lived experience of the body, the identity and definitions attached to bodies, inform and are connected to all political struggles" (p. 23). The body of the young peasant woman and that of her brother who is about to die from a sword wound by Marquis's brother are sites of social textures and horizons "from which social agents and objects, social institutions and social structures emerge configured in ever-changing patterns of relations" (Laclou quoted in Coupland and Gwyn, p.14). As part of political struggle,

common people's bodies are fabrics of social realities in which nobles are "superior beings" while laboring bodies are "common dogs" that, as the brother states, are

"taxed by him without mercy, obliged to work for him without pay, obliged to grind our corn at his mill, obliged to feed scores of his tame birds on our wretched crops, and forbidden for our lives to keep a single tame bird of our own, pillaged and plundered to that degree that when we chanced to have a bit of meat, we ate it in fear, with the door barred and the shutters closed, that his people should not see it and take it from us— I say, we were so robbed, and hunted, and were made so poor, that our father told us it was a dreadful thing to bring a child into the world, and that what we should most pray for, was, that our women might be barren and our miserable race die out!" (Dickens, 1994, pp. 318-319)

As the speech above indicates, bodies are signifiers of power relations and social inequalities. The regulation of bodies is related to power relations that determine who acts, and who is acted on, and that represent reconfigurations of historical moments in which "[t]he perpetration of statesanctioned gender violence is one example of how political processes are often experienced in highly embodied ways" (Cameron et al., 2016, p. 3). Monseigneur, "one of the great lords in power at the Court" (Dickens, 1994, p. 109) is depicted as an absolute ruler whose body is both a literal and symbolic representation of power. He "could swallow a great many things with ease" (p. 109) as he is about to eat his chocolate in his room, and similarly, he "was by some few sullen minds supposed to be rather rapidly swallowing France" (p. 109). This act of "swallowing" demonstrated in the form of the abuse of, to use Foucault's term, "docile bodies" is performed to establish and solidify the supreme power of the sovereign. Defining the relationship between power and punishment, Foucault focuses on the punishment entailing a spectacle that reinforced the power of the sovereign. He states that "It was the effect, in the rites of punishment, of a certain mechanism of power: of a power that not only did not hesitate to exert itself directly on bodies, but was exalted and strengthened by its visible manifestations; [...]; of a power for which disobedience was an act of hostility, the first sign of rebellion, [...]; of a power that was recharged in the ritual display of its reality as 'super-power'" (Foucault, 1979, p. 57) In *A Tale of Two Cities*, sovereign power, which first represented by Monarch and later by Revolutionaries, is exercised through violence and visible force. Though not in the form of a punishment of a criminal, Monsieur the Marquis's carriage causes the death of a poor child. Marquis is indifferent to the situation despite the agony of the child's father, and throws a gold coin as a token for the compensation. When the coin was thrown back to him, as an act of response to his inhumanity, Marquis threatens the poor public, and uses the dead child's situation as a means of making an example of rebellious ones: "I would ride over any of you very willingly, and exterminate you from the earth. If I knew which rascal threw at the carriage, and if that brigand were sufficiently near it, he should be crushed under the wheels" (Dickens, 1994, p. 117).

Power fully invested in the control and manipulation of bodies results in the embodiment of violence through which bodies have become instruments of legitimizing absolute power. Marquis's sovereign power is also displayed through his meting out punishment to Dr. Manette. Dr. Manette's eyes witnessing the embodiment of violence in the victim girl's body do not have the power of a medical gaze that has control and authority over it. Rather, it was disabled by the absolute power of Marquis, and rendered to a disempowering gesture that would lead Manette to prison for eighteen years. Marquis warns Dr. Manette: "The things that you see here are things to be seen, and not spoken of" (Dickens, 1994, p. 321). Dr. Manette's witnessing poses a threat to Marquis's absolute power. If rape is known, he loses his power and becomes 'castrated'. Things

that have been observed by a critical gaze, but that cannot be spoken of, were written by Manette after the first ten years of his imprisonment. His eyes and hands partake in the formation of his destiny. His destiny, which was led to the darkness of the La Bastille prison through his eyes, has defeated its hapless fate through his hands. Manette's hands as the conveyor of truth in his witness writing empower him in the face of Marquis's absolute power, and also in the face of absolute wrath of the revolutionaries. Dr. Manette's body in general and his hands in particular are means of resisting the wrongdoings of Marquis and his descendants, as he notes: "I write with so much difficulty, the cold is so severe, I am so fearful of being detected and consigned to an underground cell and total darkness, that I must abridge this narrative. There is no confusion or failure in my memory; it can recall, and could detail, every word that was ever spoken between me and those brothers" (Dickens, 1994, p. 322). His hands enable him shape his personal history, and his words in the letter form a documentation of history that enables the reinvention of truth. Dr. Manette, who is imprisoned in the Bastille for eighteen years, can be seen as a Christ-like figure, enduring suffering for the greater good. Moreover, his eventual "resurrection" is not just a personal salvation but a collective reckoning with injustice.

The embodiment of violence in the form of rape and harassment in one body in particular symbolically represents social exploitation maintained by the violence against bodies of lower class people in general. Yet, power operating on bodies is counterattacked by bodies in turn. As Foucault states "Suddenly, what had made power strong becomes used to attack it. Power, after investing itself in the body, finds itself exposed to a counterattack in that same body" (1980, p. 56). Vulnerable "common bodies" that make the sovereign the most powerful employ resilience and resistance against the same absolute power. As Marquis asserts "What strength there is in these common bodies!" (Dickens, 1994, p. 321). These common bodies the children of whom "had ancient faces and grave voices" were embodiments of "Hunger" (Dickens, 1994, p. 38) and "Want" (p. 39). When a wine cask dropped and broke in the street of Saint Antoine, these common bodies, men and women, those "cadaverous faces" (p. 37) kneeling down, sipping the streams of wine, and licking it, were like zombies brought back to life with blood-like wine resurrecting them. The scenery has both cannibalistic and animalistic aspects attributed to ravished people of St. Antoine:

The wine was red wine, and had stained the ground of the narrow street in the suburb of Saint Antoine, in Paris, where it was spilled. It had stained many hands, too, and many faces, and many naked feet, and many wooden shoes. The hands of the man who sawed the wood, left red marks on the billets; and the forehead of the woman who nursed her baby, was stained with the stain of the old rag she wound about her head again. Those who had been greedy with the staves of the cask, had acquired a tigerish smear about the mouth; and one tall joker so besmirched, his head more out of a long squalid bag of a nightcap than in it, scrawled upon a wall with his finger dipped in muddy wine-lees-BLOOD. (pp. 37-38)

Jules Law indicates that "intertwining metaphors of blood and wine" (2010, p. 7) foreshadows "the Dionysian violence of Terror" from which Revolutionaries' wrath and vengeance rise. Wine has rejuvenated these people by awakening them from their dormant, powerless position and granting them a presence and resurrection:

A shrill sound of laughter and of amused voices-voices of men, women, and children-resounded in the street while this wine game lasted. There was little roughness in the sport, and much playfulness. There was a special companionship in it, an observable inclination on the part of every one to join some other one, which led, especially among the luckier or lighter-hearted, to

frolisome embraces, drinking of healths, shaking of hands, and even joining of hands and dancing, a dozen together. (p. 37)

This companionship of poor common bodies produced by the union of “the part of every one” joining some with another one, joining of hands and dancing together is an earlier reflection of a new body of people with new body politics that will form Parisian mob revolting against absolute power in a hysterical manner later in the novel. People are ascribed to a Bakhtinian carnivalesque laughter that “is gay, triumphant, and at the same time mocking, deriding” (Bakhtin, 1984, pp. 11-12). Peter Stallybrass comments on Bakhtin’s carnival laughter, stating, “Fundamental to the corporeal, collective nature of carnival laughter is what Bakhtin terms ‘grotesque realism’. Grotesque realism uses the material body – flesh conceptualized as corpulent excess – to represent cosmic, social, topographical and linguistic elements of the world” (1986, pp. 8-9). The crowd depicted solely in body parts and bodily manners conjuring up a new entity signals “a particularly rich crop of discursive chimeras” (Gomel, 1996, p. 59). This new chimerical entity composed of every person from the oppressed section of society, joining hands and dancing at the spill of wine will be reformed again, yet this time in a frenzied mood and “summoned to rise against the tyrants of the earth, rose from all the varying soils of France” (Dickens, 1994, p. 270). In a zombie-like manner, once ‘dead’ but brought back to life by the sense of blood-thirsty revenge, rising from the soils of France, the crowd become the embodiment of the “regeneration of the human race” after “the king was tried, doomed, and beheaded” (p. 270), and “the National Razor” “La Guillotine” sheared off so many heads (p. 271). Their laughter and dance for the spilled wine in the early pages of the novel have been configured into an occult-like manner in which people “were dancing like five thousand demons” (p. 275). Hands striking at one another and clutching at one another’s heads, bodies spinning, mouths screaming present an “establishment of a kind that resembles the carnivalesque attitudes” (Tysdahl, 1998, p. 112). The crowd singing Carmagnole, the Revolution song, and dancing wildly made it so beyond reason that

No fight could have been half so terrible as this dance. It was so emphatically a fallen sport—a something, once innocent, delivered over to all devilry—a healthy pastime changed into a means of angering the blood, bewildering the senses, and steeling the heart. Such grace as was visible in it, made it the uglier, showing how warped and perverted all things good by nature were become. (Dickens, 1994, p. 276)

The notion of a ‘dead’ nation reviving wildly makes the human body in *A Tale of Two Cities* the embodiment of a political climate in which death and resurrection are juxtaposed. Grounded on the regulation of the appearance and disappearance of the human body, the novel represents how the revolution locates itself in the bodies of individuals. Singular bodies and bodies in mass are the texts of this narrative. In *Rabelais and His World*, Mikhail Bakhtin refers to the notion of “travesty” as an essential element of the folk festival or “the feast of fools” (1984, p.81) elected as “ephemeral kings and queens” (p. 81) which signals the mock of absolute power. Bakhtin, relating the situation to the idea of death and rebirth, emphasizes that “the ritual of the feast tended to project the play of time itself, which kills and gives birth at the same time, recasting the old into the new, allowing nothing to perpetuate itself” (1984, p.82). Beginning with the “resurrection” of Dr. Manette, and developing its course through the recreation of a public and a political sphere, the novel employs the configurations of life, death, and regeneration in physical, cultural, and social sense embodied in the human body. Monarchical oppression and violence on common bodies exterminated by common bodies in mass avenging, yet again by violence.

Madame Defarge, wife of Monsieur Defarge, the owner of the wine shop, is a leading figure in the Revolution who has become the embodiment of violence against which she fights. As the “political icon” (Lewis, 2006, p. 31) of the Revolution, she is, as stated by Linda Lewis, not only “a soldier and terrorist” but also “a would-be politician” (p. 32). As a leader of Revolutionaries, Madame Defarge is depicted as “a stout woman”, “with a watchful eye”, and “a large hand heavily ringed, a steady face, strong features, and great composure of manner.” (Dickens, 1994, p. 40). She is “[o]f a strong and fearless character, of shrewd sense and readiness, of great determination, of that kind of beauty which not only seems to impart to its possessor firmness and animosity” (p. 353). With “an inveterate hatred of a class, opportunity had developed her into a tigress. She was absolutely without pity” (pp. 353-354). Her unscrupulous character is conditioned in her corporeal existence which has an uncontrollable animalistic nature. Depictions of her particular body parts scaffold her merciless character, by which she is “both eroticized and condemned” (Lamb, 1996, p. 232):

Such a heart Madame Defarge carried under her rough robe. Carelessly worn, it was a becoming robe enough, in a certain weird way, and her dark hair looked rich under her coarse red cap. Lying hidden in her bosom, was a loaded pistol. Lying hidden at her waist, was a sharpened dagger. Thus accoutred, and walking with the confident tread of such a character, and with the supple freedom of a woman who had habitually walked in her girlhood, bare-foot and bare-legged, on the brown sea-sand, Madame Defarge took her way along the streets. (Dickens, 1994, p. 354)

Madame Defarge’s body parts such as her dark hair, bosom, heart under her robe, and bare feet and legs contribute to her imagery in a sexual femininity with which the Revolution is associated. This femininity is supported with military aspects, which decenters her from accustomed gender roles. It is more obvious during the raid in which revolutionaries headed to Hotel de Ville for the governor. Madame Defarge is one of the leaders of the mass the followers of which are associated with “[h]eadlong, mad, and dangerous footsteps to force their way into anybody’s life, footsteps not easily made clean again if once stained red [...]” (213). She addresses women at the raid, and says “What! We can kill as well as the men when the place is taken!” (215). All women are “armed alike in hunger and revenge” (215). Revolutionaries’ politics of revenge have been put into effect with their special consideration of the body parts of their enemies as targets. The crowd of St. Antoine who had drunk the spilled wine on the streets now needed another fluid to feed their hunger. The human body has become the food of the Revolution to feed its hunger. Madame Defarge’s body avenges injustice against her sister’s body and other impoverished bodies. She is so determined that she does not hesitate even a moment in mutilating the governor’s dead body: “[...] she put her foot upon his neck, and with her cruel knife – long ready – hewed off his head” (218). Linda Lewis explains the beheading of the governor by Freud’s equation between decapitation and castration, and states that “the allegory is plain: women, if given the power, will castrate the very civic state that in public art had been personified by the icon of a grand, serene female” (2006, p. 42).

Madame Defarge’s hands and eyes are the means of this power, which give her the ability to control people and events around her. Her knitting, maintained by hands, is threads of Fate that register names for “extermination” (174) “in her own stitches and her own symbols” (174). Madame Defarge represents the Moirai, the Fates, who are personified by three sisters, in ancient Greek mythology who spin the thread of life and destiny. Her own stitches and symbols determine the life course of people whose heads are the ‘food’ of La Guillotine. All women are

her sisters of Moirai: "All the women knitted. They knitted worthless things; but, the mechanical work was a mechanical substitute for eating and drinking; the hands moved for the jaws and the digestive apparatus: if the bony fingers had been still, the stomachs would have been more famine-pinched" (186). Knitting feeds the digestive apparatus, and these women ceaselessly knit even when they watch and count "dropping heads" (187). Knitting also evokes the story of Philomela in Greek mythology, who narrates her rape by Tereus by weaving a tapestry. Raped and her tongue mutilated by Tereus to silence her and make her unable to narrate what happened, Philomela weaves a tapestry depicting the rape scene. In a similar manner, Madame Defarge's knitting registers the names to be executed and related to the nobility and also to Marquis, who is responsible for the rape of Madame Defarge's sister. Madame Defarge's knitting hands are means of her revenge for her sister's rape.

Madame Defarge's and Doctor Manette's hands are major instruments of the Revolution's trajectory. While Madame Defarge's hands form stitches that threaten lives of others, Doctor Manette's hands, in his witness writing, save his life and empower him. Moreover, his hands enable him to resist his memory of violence and endure his devastated life. By means of his hands' craft of making shoes after his release from prison, Doctor Manette manages to repress harsh realities in his mind after his traumatic experience of prison life. Dr. Manette's body is the embodiment of political texts containing past, present and future. His body is in alignment with what Foucault expresses in "Nietzsche, Genealogy, History": "The body manifests the stigmata of past experience and also gives rise to desires, failings, and errors. These elements may join in a body where they achieve a sudden expression, but as often, their encounter is an engagement in which they efface each other, where the body becomes the pretext of their insurmountable conflict" (Foucault & Bouchard, 1977, p. 148). As an all-knowing subject, the presence of Dr. Manette's body, which is both a marker of the past and a 'pretext' of the future, has been absented like a ghost and silenced, which is also implied in Lucy's response when she is informed that her father has been found alive: "I am going to see his Ghost! It will be his Ghost-not him!" (Dickens, 1994, p. 34). Doctor Manette's body defined in terms of absence in the early pages of the novel has been replaced by prisoners' bodies to be executed which are "[g]hosts all" (p. 254). When Charles Darnay, husband of Lucy Manette, was taken to prison for being the nephew of Marquis, he "seemed to stand in a company of the dead" (p. 254). The dichotomy between the presence and absence of bodies upon which the Revolution sets its power is one of the major dynamics of the novel. Common bodies, which also include prisoners' bodies, are like ghosts whose existence has been encoded in a recognized absence in body politics. Prisoners' bodies, which already seem like a company of the dead and are to be executed by the new body of the nation, that is people, have been inscribed in a dichotomy embellished with power relations. Punishment was a spectacle that reinforced the power of the sovereign. Public executions, tortures, and other violent forms of punishment were used not only as a means of retribution but also to reaffirm the ruler's absolute authority. Foucault's theory of the prison is closely tied to his broader analysis of disciplinary power. Foucault states that the emergence of the modern prison, which is after the Revolution, is a new mode of social control based on disciplinary gaze leading prisoners to self-discipline by means of surveillance rather than displays of punishment. (Foucault, 1979). However, the new social order maintained by the new body of society in the novel, that is the oppressed public of Revolutionaries, neither conforms to a more systematic ways of controlling prisoners, ways remote from arbitrary violence nor aligns with the ideas of "liberty, equality and fraternity" forming the rationale behind the Revolution. Rather, it becomes a new era in which "the Republic of Liberty, Equality, Fraternity, or Death,

declared for victory or death against the world in arms” (Dickens, 1994, p. 270). This new body which had been oppressed by the sovereign monarch and conditioned within its absence, has become the new sovereign and the new oppressor: “So much more wicked and distracted had the Revolution grown in that December month, that the rivers of the South were encumbered with the bodies of the violently drowned by night, and prisoners were shot in lines and squares under the southern wintry sun”(p. 271).

Conditioned in the dichotomy of presence and absence, Revolutionary bodies that form a new body of the nation solidify their corporeality in the form of mass. Revolutionary bodies which are “very numerous and very loud” (p.213), and which form “a forest of naked arms” (p.213) and an “ocean of faces” (p.219) that are “hardened in the furnaces of suffering until the touch of pity could make no mark on them” (p.219) are depicted like an embodiment of a new entity, a new body composed of bodies. These bodies are like “[t]he remorseless sea of turbulently swaying shapes” (p.219) united in one form – the crowd. In his study of the essence of crowds during the French Revolution, Stefan Jonsson states that “democracy became an issue at this time because innumerable people asserted their presence in society” (2006, p. 51). Jonsson emphasizes that innumerable people “become linked to other terms (‘mob,’ ‘crowd,’ ‘populace,’ ‘foule’) to the effect that it evoked all the dangers that intruded upon the social order” (p. 51). In *A Tale of Two Cities*, the crowd presents a freakish embodiment of revenge that is distant from logic and reason, and is lost under the burden of social injustice. Social injustice creates misery, setting the novel on a background of misery. Misery, which clusters great unhappiness, forms the representation of the French people. As in Jonsson’s analysis of the French Revolution, misery as a word, *misère* in French, “was used as an umbrella term for all the symptoms of the material and mental destitution suffered by the Paris majority: crime, poverty, unemployment, homelessness, hunger, suicide, infanticide, prostitution, alcoholism, illiteracy, and all other conceivable evils and misfortunes”(2006, p. 53). Apart from the association between masses and violence and criminality, Jonsson also indicates that “the mass appears as numbers” (p. 49). In *A Tale of Two Cities*, masses of people are defined with terms of numbers: hundreds of people as the embodiment of the new sovereignty determine the lives of hundreds of prisoners. Numerous “defenceless prisoners of both sexes and all ages had been killed by the populace” (Dickens, 1994, p. 267). In their execution, they are not announced by their names, but are referred to as numbers, an act underpinning the denial and erasure of their identities and their existence as individuals. In this context, when Sidney Carton, the desperate lawyer who secretly loves Lucy Manette, sacrificed his life by replacing Charles Darnay at La Force prison and was executed, he was enumerated and called twenty-three as his head fell from La Guillotine. His execution, like all other executions, was watched by a mass of Revolutionaries as spectators.

The act of watching maintains a sense of both monitoring and voyeurism in the novel. In this respect, the function of the eye as a part of the human body constructs the political motivation for the text, which ranges from witnessing and monitoring to voyeurism. Watching executions maintains a resonance for voyeurism in the novel. Doctor Manette’s witnessing, which bore him misery at the beginning of the novel, has been replaced by public voyeurism in which people watch executions with pleasure and interest. Human bodies falling from La Guillotine are watched with voyeuristic pleasure and thrill of the Revolutionaries. In addition to maintaining practice of viewing, the eye also serves for observation and monitoring. Bodies are monitored carefully to discover their true nature in their relation with the Revolutionaries. Lucie Manette has been monitored by a wood-sawyer during her walks around the prison to show her love and

support to Charles Darnay. Bodies observing other bodies set the patterns of the novel as can be seen in Madame Defarge's investigation of the wood-sawyer:

'Touching those signals, little citizen,' said Madame Defarge, sternly, 'that she made to the prisoners; you are ready to bear witness to them this very day?'

'Ay, ay, why not!' cried the sawyer. 'every day, in all weathers, from two to four, always signaling, sometimes with the little one, sometimes without. I know what I know. I have seen with my eyes.' (Dickens, 1994, pp. 351-352)

Lucie Manette was seen, well-observed and monitored, and implicitly threatened by the wood-sawyer again within the terms of seeing: "See my saw! I call it my Little Guillotine. La, la, la; La, la, la! And off his head comes!" (Dickens, 1994, p. 274). He goes on making a cabaret act of execution for Lucie: "I call myself the Samson of the firewood guillotine. See here again! Loo, loo, loo; Loo, loo, loo! And off *her* head comes! Now, a child. Tickle, tickle; Pickle pickle! And off its *head* comes. All the family!" (p. 274). The function of the eye as an observer, seer, or watcher of faces and bodies sets the political motivation for the text. This can also be seen in Madame Defarge's plots, even against Doctor Manette: "I have observed his face!' repeated madame, contemptuously and angrily. 'Yes. I have observed his face. I have observed his face to be not the face of a true friend of the Republic. Let him take care of his face!'" (p. 333). The course of characters' destinies is determined and controlled by the function of the eye.

The eyes, in particular, and the bodies, in general are associated with the setting of the novel. Events take place not only in physical environments such as streets and prisons, but also in human bodies as a reflection of body politics. Bodies are punished, fought for, exchanged, and executed, all of which maintain the course of events throughout the novel. Thus, bodies do play significantly determinant role in the destinies of other bodies in the novel. The effect of corporeality operates significantly, which can even be validated in the fight between Miss Pross and Madame Defarge: "The two hands of Madame Defarge buffeted and tore her face; but Miss Pross, with her head down, held her round the waist, and clung to her with more than the hold of a drowning woman" (p. 360). Miss Pross kills Madame Defarge, and Defarge's dead body is no longer a threat. Dead bodies determine the future of other bodies. This is the same case for Sidney Carton, who sacrifices his body to be executed in place of Charles Darnay. Carton's self-sacrifice could define him a Christ-like figure, enduring suffering for the greater good of the public. He is likened to Christ with his reference to the passage of resurrection in the Bible passing through his mind before his execution: "I am the resurrection and the life, saith the Lord: he that believeth in me, though he were dead, yet shall he live: and whosoever liveth and believeth in me, shall never die" (Dickens, 1994, p. 366). The execution of Carton's body will enable the Manette family to live prosperously. His dead body will bring Manettes back to their life in England, so Carton's death is Manettes' resurrection.

3. CONCLUSION

Charles Dickens's *A Tale of Two Cities* is a narration on the human body affecting and being affected by body politics. Bodies burdened with insecurity, injustice, discrimination, intolerance, abuse, and violence accompany the events in the novel. Characters' bodily experiences determine the course of events, and represent power relations. Varying from bodies 'resurrected' to bodies sacrificed and executed, human bodies embody a topos, a location where political texts intertwine and determine the narration. In this respect, the human body occupies a central stimulus; it acts as an agent that directly influences and displays practices of power and

control as manifested in the novel. On a personal level, the novel portrays bodies as sites of suffering and resistance, especially in the case of the poor and oppressed. On a societal level, bodies represent the power dynamics between the aristocracy, the revolutionary masses, and the state. The aristocratic bodies, symbolized by characters like Monsieur the Marquis, are marked by privilege, corruption, and detachment from the suffering of others. In contrast, the bodies of the poor and oppressed, such as those of the peasants and working-class characters are depicted as vulnerable, tortured, and fragile. The bodies of the starving, and the imprisoned live under the constant threat of violence, poverty, and injustice. In addition, the theme of the resurrection of the body, both literally and metaphorically, signals norms of justice and injustice. Dr. Manette's recovery from his years of imprisonment is a powerful example of how the body can be reborn from the trauma of the past, and how it is related to the idea of justice and injustice. Similarly, Sydney Carton's sacrificial death is a metaphysical resurrection, in which his body is offered for the greater good. Accordingly, the human body serves as a text for political, social, and cultural mechanisms in Charles Dickens's *A Tale of Two Cities* which is fundamentally a narrative of bodily politics, where the human body reflects the struggles for justice, power, and moral integrity.

KAYNAKÇA

- Bakhtin, M. (1984). *Rabelais and His World* (H. Iswolsky, Trans.). Bloomington: Indiana University Press.
- Brown, N., & Gershon, S. A. (2017). Body politics. *Politics, Groups, and Identities*, 5(1), 1-3. doi:10.1080/21565503.2016.1276022
- Cameron, A., Dickson, J., & Smith, N. (2016). Bodies, States and Body-States. In A. Cameron, J. Dickson, & N. Smith (Eds.), *Body/State*.
- Cohen, J. J., & Weiss, G. (2003). Introduction: Bodies at the Limit. In J. J. Cohen & G. Weiss (Eds.), *Thinking the Limits of the Body* (pp. 1-10). Albany: State University of New York.
- Coole, D., & Frost, S. (2010). Introducing the New Materialisms. In D. Coole, S. Frost, J. Bennett, P. Cheah, M. A. Orlie, E. Grosz, & P. Cheah (Eds.), *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics*. London: Duke University Press.
- de Baecque, A. (1997). *The Body Politic: Corporeal Metaphor in Revolutionary France, 1770-1800*: Stanford University Press.
- Dickens, C. (1994). *A Tale of Two Cities*. London: Penguin Books.
- Foucault, M. (1979). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (A. Sheridan, Trans.). New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1980). Body/Power (C. Gordon, L. Marshall, J. Mepham, & K. Soper, Trans.). In C. Gordon (Ed.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M., & Bouchard, D. F. (1977). *Language, Counter-Memory, Practice : Selected Essays and Interviews*. Ithaca, UNITED STATES: Cornell University Press.
- Gatens, M. (1995). *Imaginary Bodies : Ethics, Power and Corporeality*. London, UNITED KINGDOM: Taylor & Francis Group.
- Gomel, E. (1996). The Body of Parts: Dickens and the Poetics of Synecdoche. *The Journal of Narrative Technique*, 26(1), 48-74.
- Harcourt, W. (2009). *Body politics in Development: Critical Debates in Gender and Development*. London: Zed Books.

- Jonsson, S. (2006). The Invention of the Masses: The Crowd in French Culture from the Revolution to the Commune. In J. T. Schnapp & M. Tiews (Eds.), *Crowds*. Stanford: Stanford University Press.
- Kelly, V., & Mücke, D. v. (1994). Introduction: Body and Text in the Eighteenth Century. In V. Kelly & D. v. Mücke (Eds.), *Body and Text in the Eighteenth Century*: Stanford University Press.
- Lamb, J. B. (1996). Domesticating History: Revolution and Moral Management in "A Tale of Two Cities". *Dickens Studies Annual*, 25, 227-243.
- Law, J. (2010). Introduction: Dark Ecologies: A Tale of Two Cities and "The Cow With the Iron Tail". In *The Social Life of Fluids* (1 ed., pp. 1-20): Cornell University Press.
- Lewis, L. M. (2006). Madame Defarge as Political Icon in Dickens's "A Tale of Two Cities". *Dickens Studies Annual*, 37, 31-49.
- Marinkova, M. (2009). "Perceiving [...] in one's own body" the Violence of History, Politics and Writing: Anil's Ghost and Witness Writing. *Journal of Commonwealth Literature*, 44(3), 107-125.
- Merleau-Ponty, M., & Landes, D. (2012). *Phenomenology of Perception*. Oxford, UNITED KINGDOM: Taylor & Francis Group.
- Mills, C. W. (2011). Body Politic, Bodies Impolitic. *Social Research*, 78(2), 583-606. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/23347191>
- Shilling, C. (2004). *The Body in Culture, Technology and Society*. London, UNITED KINGDOM: SAGE Publications, Limited.
- Sallybrass, P. (1986). *The Politics and Poetics of Transgression*. Ithaca: Cornell University Press.
- Turner, B. S. (2008). *The Body and Society: Explorations in Social Theory*: SAGE Publications.
- Tysdahl, B. (1998). EUROPE IS NOT THE OTHER: A TALE OF TWO CITIES. *Dickens Quarterly*, 15(2), 111-122. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/45291674>
- Weiss, G. (1999). *Body Images: Embodiment as Intercorporeality*: Routledge.
- Weiss, G. (2003). The Body as a Narrative Horizon. In J. J. Cohen & G. Weiss (Eds.), *Thinking the Limits of the Body*. Albany: State University of New York Press.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Etik kurul izni gerektirmeyen bir çalışma türüdür.

CARL CZERNY OPUS 599/30 ve 36 NUMARALI ETÜTLERİN PIYANO İCRASINA YÖNELİK KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

CARL CZERNY OPUS 599/30 AND 36 EDUTES' COMPARATIVE ANALYSIS

FOR PIANO PERFORMANCE

 Turgay TUNÇ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, trgtunc@gmail.com

Geliş Tarihi / Date Applied
25.10.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
22.12.2024

ÖZET

Bu çalışma, Carl Czerny'nin Op. 599 etüt kitabındaki 30 ve 36 numaralı etütlerin teknik ve biçimsel analizleri üzerine odaklanmaktadır. Araştırma, piyano öğrencilerinin bu etütleri daha etkin bir biçimde çalışabilmesi için detaylı çalışma yöntemleri sunmayı amaçlamaktadır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmış olup, 30 ve 36 numaralı etütler bu yöntemle analiz edilmiştir. Etütlerin yapısal özellikleri, kullanılan motif ve cümleler hakkında elde edilen bilgiler ışığında, geliştirilen çalışma yöntemleri sayesinde piyano öğrencilerinin bu etütleri rahatlıkla icra edebilecekleri düşünülmektedir. Çalışma sonucunda, Czerny Op. 599 etütlerinin diğer numaralarının da benzer bir şekilde analiz edilmesinin faydalı olacağı, piyano öğrencilerinin bu çalışmada sunulan yöntemleri kullanırken, kendi yaratıcılıkları yoluyla yeni çalışma yöntemlerini ortaya koymaları öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Piyano, Carl Czerny, Etüt Analizi.

ABSTRACT

This study focuses on the technical and formal analysis of etudes 30 and 36 in Carl Czerny's book Op. 599 etudes. The research aims to provide detailed study methods so that piano students can practice these etudes more effectively. In this study, which is qualitative research, the document analysis method was used and studies 30 and 36 were analyzed with this method. Considering the information obtained about the structural features of the etudes, the motifs and phrases used, it is thought that piano students will be able to perform these etudes easily, thanks to the developed practice methods. As a result of the study, it is anticipated that it will be beneficial to analyze other numbers of Czerny 599 etudes in a similar way, and that piano students will reveal new working methods through their own creativity while using the methods presented in this study.

Keywords: Piano, Carl Czerny, Etude Analysis.

1. GİRİŞ

Çalgı etütleri, müzisyenlerin teknik becerilerini teknik becerilerini geliştirebilmesi ve müzikalitetlerini pekiştirebilmesi amacıyla oluşturulmuş kısa, egzersiz amaçlı müzik yapılarıdır. Etütler, genellikle belirli tekniklerin gelişimini veya farklı müzik hedeflerine ulaşımını amaçlayan belirli enstrümanlar için hazırlanan müzik bestelerini ifade eder. Örneğin, piyano etütleri parmak tekniği, performans kontrolü, hız ve müzikal ifade gibi yetenekleri geliştirmek için bestelenir. Buna karşılık, yaylı çalgılar için yazılan etütler yay tekniği ve tonlamayı vurgularken, üflemeli çalgılar için tasarlanan etütler ise nefes kontrolünü, ritmi ve nefes alma pratiklerini geliştirmeyi amaçladığı söylenebilir.

18. yüzyıla kadar çalgı eğitimi için yazılan etütler genellikle temel teknikleri ve çeşitli müzikal zorlukları içerirken, Carl Czerny gibi besteciler tarafından etüt eserlerin ortaya çıkmasıyla birlikte etütler önemli bir müzik türü haline gelmiş ve öğrencilerin teknik becerilerini geliştirmede önemli bir araç haline gelmiştir (Fenmen, 1947: 17). 19. yüzyılın başlarında, piyano eğitiminin popüler hale gelmesiyle birlikte, amatör ve ileri düzey müzisyenler için yeni öğretim metotları geliştirilmiştir. Bu yıllarda Muzio Clementi, J. Baptist Cramer, J. Mosches ve Carl Czerny gibi piyano öğretim kitapları yayınlamış bestecilerin örnek çalışmaları sayesinde etüt çalışmalarında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Finlow, 1986: 3).

Viyana doğumlu olup Beethoven'ın öğrencisi olan Czerny iki bine yakın eser bestelemiştir. Fakat besteciliğinden çok pedagog bir piyanist olmasıyla öne çıkan Czerny, gününün neredeyse yarısını öğrencilerine ayırmış, geri kalan vakitlerinde de eserleriyle meşgul olmuştur (Aktüze, 2005: 589). Czerny etütlerini oluştururken J. S. Bach'ın fügları, D. Scarlatti'nin sonatları ve diğer erken dönem bestecilerin eserlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Günümüzde de Czerny'nin etütleri piyano öğretiminde en çok kullanılan etütlerdendir (Fenmen, 1947: 36). Czerny bir besteci olarak çeşitli türlerde eserler bestelemesine karşın daha çok pedagojik çalışmalarıyla tanınmaktadır. Czerny, yüzlerce etüt besteleyerek, her birini bir piyanistin karşılaşılabileceği hemen hemen her teknik sorunu aşmasına yardımcı olacak şekilde tasarlamıştır. Bu etütler, uzun veya kısa olmalarına bakılmaksızın, piyanistlerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Sezen, 2021: 19). Genel olarak, etütler piyano eğitiminde önemli bir rol oynar ve öğrencilerin teknik becerilerini geliştirmelerine ve performans düzeylerini artırmalarına yardımcı olur. Czerny'nin pedagojik çalışmalarının içerikleri temel aşamadan virtüöz seviyesine kadar uzanır (Wong, 2008: 2). Bazı etütler, piyano tekniğinin gelişmesiyle birlikte zaman içinde konserlerde çalınabilecek düzeyde zorlu ve gösterişli eserlere dönüşmüştür. Bu tür eserlerin en önemli örneklerinden biri olan Ahmet Adnan Saygun'un "Aksak Ritimler Üzerine On Etüt" eseri Türk müziğinin geleneksel yapılarını piyano etüdüne uyarlamasıyla Türk müzik literatüründe önemli bir yere sahiptir (Tufan, 2004: 67).

Bu çalışmada C. Czerny Op. 599 kitabından 30 ve 36 numaralı etütlerin, müzik eğitim veren kurumlardaki piyano derslerinde sıklıkla kullanılan, tartım yapıları farklı fakat aynı çalışma stiliyle çalışılabilir etütler olması ve teknik manada fayda sağlaması sebebiyle tercih edilmiş ve analiz edilmiştir. Analiz bulgularından hareketle kusursuz icraya yönelik bir çalışma modeli ortaya konmuştur.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiz yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, sorgulayıcı, yorumlayıcı ve sorunu doğal ortamındaki biçimini anlamaya çalışan bir yöntemdir (Guba ve Lincoln, 1994: 108; Klenke, 2016: 18). Bunun

yanında doküman analizi yöntemi, araştırmacıların yazılı kaynaklardan veri toplamasına ve sistematik olarak analiz etmelerine olanak tanır (Creswell, 2007: 141). Benzer şekilde bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak C. Czerny Op. 599 kitabından 30 ve 36 numaralı etütler analiz edilmiştir. Bu etütlerin seçilmesindeki amaç, müzik eğitim kurumlarındaki piyano öğrencilerinin çalışırken zorlandıkları etütlerden olması dolayısıyla analizin teknik manada piyano öğrencilerine fayda sağlayacağını düşünülmesidir.

3. BULGULAR

3.1. Etütlerin İcraya Yönelik Analiz Boyutları

Bu çalışmada kullanılan etütlerin icrasına yönelik çalışma analizi iki aşamada ele alınmıştır. Birinci aşamada etütlerin form analizi yapılmıştır. Biçimsel analiz bulgularından hareketle araştırmanın ikinci aşamasında ise etütlerin icrasına yönelik çalışma yöntemi belirtilerek etütlerle ilgili teknik çalışmalara yer verilmiştir.

3.1.1. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün Form Analizi

İncelenen etüt "Üç Bölmeli Şarkı" formundadır. Cümle yönünden incelendiğinde |a+b| |c+c'| |a+b'| şeklinde düzenlenmiştir. Etüt içerisinde yer alan cümleler 4 ölçüden oluşmaktadır. Etüde ait form analiz şeması Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün Form Analiz Şeması

A	B	A'
a + b	c + c'	a' + b'
4 + 4	4 + 4	4 + 4

3.1.2. Czerny Op. 599/36 Numaralı Etüdün Form Analizi

İncelenen etüt "İki Bölmeli Şarkı" formundadır. Form yönünden incelendiğinde |a+b| |c+d| şeklinde düzenlenmiştir. Etüt içerisinde yer alan cümleler 4 ölçüden oluşmaktadır. Etüde ait form analiz şeması Şekil 2'de gösterilmiştir.

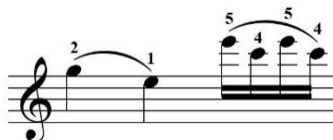
Şekil 2. Czerny Op. 599/36 Numaralı Etüdün Form Analiz Şeması

A	B
a + b	c + d
4 + 4	4 + 4

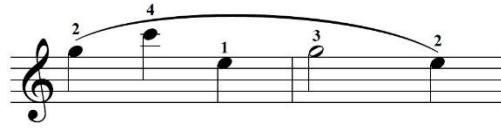
3.1.3. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün Motif Analizi

İncelenen etütte bulunan motifler aşağıda verilen nota yazılarında da görüldüğü üzere, 4 farklı şekildedir. Bu motifler Şekil 3-4-5 ve 6'da verilmiştir. Şekil 3 ve 4'teki motifler Şekil 11'deki cümlede, Şekil 5'teki motif Şekil 13'teki cümlede, Şekil 6'daki motif ise Şekil 15'teki cümlede görülmektedir.

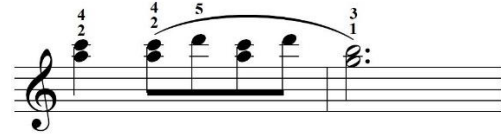
Şekil 3. Czerny Op.599/30- Motif 1

Şekil 4. Czerny Op.599/30- Motif 2

Şekil 5. Czerny Op.599/30- Motif 3

Şekil 6. Czerny Op.599/30- Motif 4

3.1.4. Czerny Op. 599/36 Numaralı Etüdün İcraya Yönelik Motif Analizi

İncelenen etütte bulunan motifler aşağıda verilen nota yazılarında da görüldüğü üzere, 4 farklı şekildedir. Bu motifler Şekil 7-8-9-10'da yer almaktadır. Şekil 7 ve 8'teki motifler Şekil 17'deki cümlede, Şekil 9'daki motif Şekil 19'daki cümlede, Şekil 10'daki motif ise Şekil 20'deki cümlede görülmektedir.

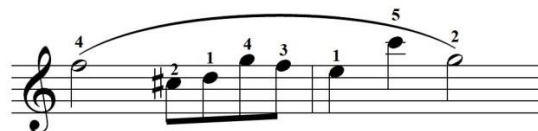
Şekil 7. Czerny Op.599/36- Motif 1

Şekil 8. Czerny Op.599/36- Motif 2

Şekil 9. Czerny Op.599/36- Motif 3

Şekil 10. Czerny Op.599/36- Motif 4

3.1.5. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün İcraya Yönelik Cümle Analizi

İncelenen etütte bulunan cümleler aşağıda verilen nota yazılarında da görüldüğü üzere, 6 farklı şekildedir. Bu cümleler Şekil 11-12-13-14-1. ve 16'da sunulmuştur.

Şekil 11. Czerny Op.599/30- Cümle 1

Şekil 12. Czerny Op.599/30- Cümle 2

Şekil 13. Czerny Op.599/30- Cümle 3

Şekil 14. Czerny Op.599/30- Cümle 4

Şekil 15. Czerny Op.599/30- Cümle 5

Şekil 16. Czerny Op.599/30- Cümle 6

3.1.6. Czerny Op. 599/36 Numaralı Etüdün İcraya Yönelik Cümle Analizi

İncelenen etütte bulunan cümleler aşağıda verilen nota yazılarında da görüldüğü üzere, 4 farklı şekildedir. Bu cümleler Şekil 17-18-19 ve 20'de verilmiştir.

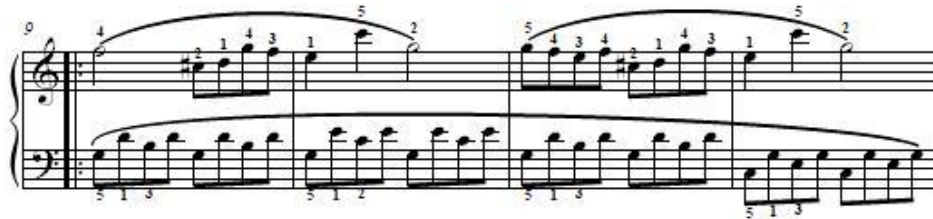
Şekil 17. Czerny Op.599/36- Cümle 1

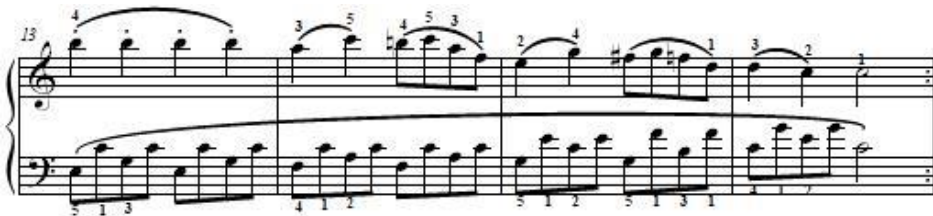
Şekil 18. Czerny Op.599/36- Cümle 2

Şekil 19. Czerny Op.599/36- Cümle 3

Şekil 20. Czerny Op.599/36- Cümle 4

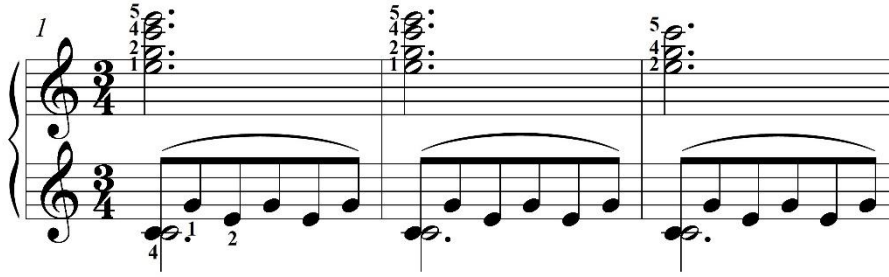
3.2. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün İcraya Yönelik Çalışma Yöntemi

Çalışmanın bu kısmında, birinci kısımda yapılan etütlerin form analizinden elde edilen verilenden hareketle etütlerin hatasız icra edilmesine yönelik çalışma yöntemi oluşturulmuştur. Aşağıda bu yöntemle ilişkin teknik çalışmalara yer verilmiştir.

3.2.1. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün Birinci Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

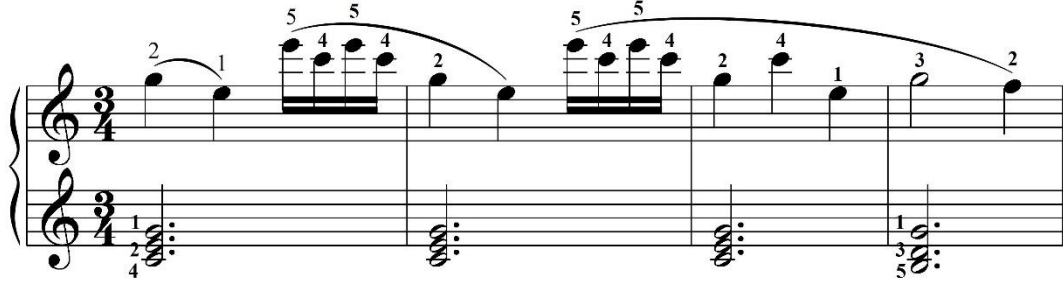
Etüdün birinci cümlesinin (Şekil 11) sağ el kısmındaki birinci ve ikinci ölçülerde yer alan notalara bütün olarak bakıldığında, üçlüsü katlanmış Do Majör birinci çevrim akoru görülmektedir. Birinci ve ikinci ölçünün ilk çalışma aşamasına Şekil 21'deki gibi üçlüsü katlanmış Do Majör birinci çevrim akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Üçüncü ölçüde yer alan notalara bütün olarak bakıldığında ise, Do Majör birinci çevrim akorunun kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle burada da aynı çalışma şekli uygulanmaya devam edilmelidir (Bkz. Şekil 21).

Şekil 21. Czerny Op.599/30- Cümle 1: Sağ El Çalışma Yöntemi

Etüdün birinci cümlesinin (Şekil 11) sol el kısmı incelendiğinde; Alberti Bası¹ eşlik modeli görülmektedir. Birinci, ikinci ve üçüncü ölçülerde Do Majör arpej sesleri temel durumda bulunduğu için bu ölçülerin çalışılmasına Do Majör temel durum akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada yine notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Dördüncü ölçüde ise Sol Majör akorunun sesleri birinci çevrim halinde bulunduğu için Sol Majör akorunu kullanmak faydalı olacaktır (Bkz. Şekil 22).

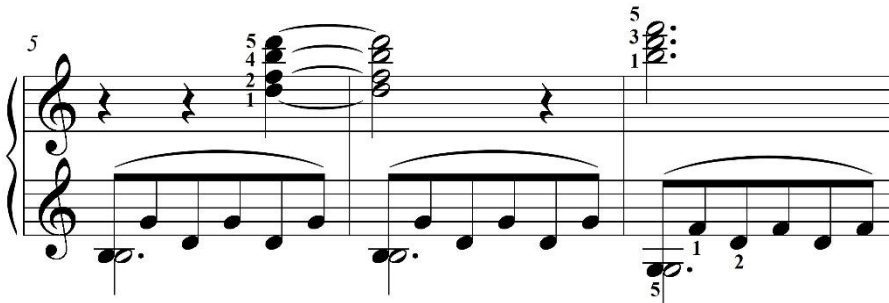
Şekil 22. Czerny Op.599/30- Cümle 1: Sol El Çalışma Yöntemi

3.2.2. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün İkinci Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

Etüdün ikinci cümlesinin (Şekil 12) sağ el kısmındaki birinci ve ikinci ölçülerde yer alan notalara bütün olarak bakıldığında, temel sesi atılmış Sol Majör yedili akoru görülmektedir. Birinci ve ikinci ölçünün ilk çalışma aşamasına Şekil 23'teki gibi temel sesi atılmış Sol Majör yedili akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Üçüncü ölçüde yer alan notalara bütün olarak bakıldığında ise, Si Minör eksik 5'li akorunun kullanıldığı görülmektedir. Bu nedenle burada da aynı çalışma şekli uygulanmaya devam edilmelidir (Bkz. Şekil 23).

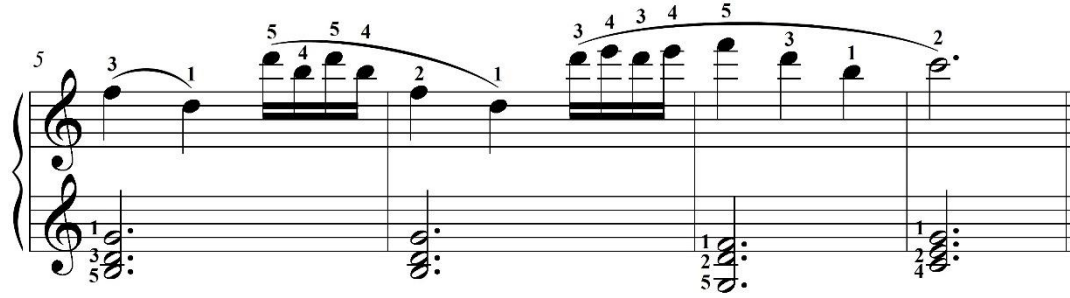
Şekil 23. Czerny Op.599/30- Cümle 2: Sağ El Çalışma Yöntemi

¹ Çok kes akorların eşit sürelerle arpejlenmesinden oluşan figür. Adını İtalyan besteci Domenico Alberti'den alır. Çembalocu ve besteci olan Alberti'nin Çembalo sonatlarında bu tür eşlik çok kullanılmıştır. (Cangal, 2023: 12)

Etüdün ikinci cümlesinin (Şekil 12) sol el kısmı incelendiğinde; Alberti Bası eşlik modeli görülmektedir. Birinci ve ikinci ölçülerde Sol Majör arpej sesleri birinci çevrim durumunda bulunduğu için bu ölçülerin çalışılmasına Sol Majör birinci çevrim akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada yine notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Üçüncü ölçüde ise üçlüsü atılmış Sol Majör yedili akorunun arpej sesleri birinci çevrim halinde bulunduğu için Sol Majör yedili akorunu kullanmak faydalı olacaktır. Dördüncü ölçüde de Do Majör arpej sesleri temel durumda bulunduğu için Do Majör akorunu kullanmak faydalı olacaktır (Bkz. Şekil 24).

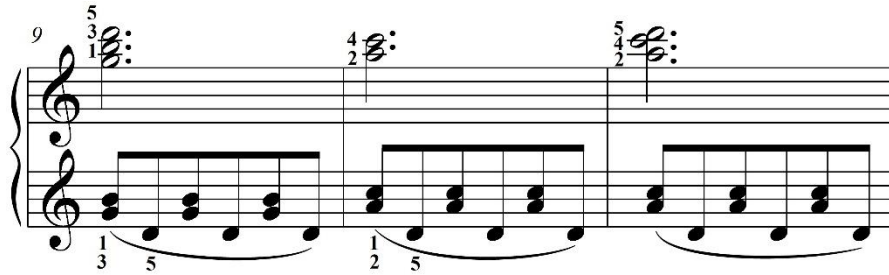
Şekil 24. Czerny Op.599/30- Cümle 2: Sol El Çalışma Yöntemi

3.2.3. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün Üçüncü Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

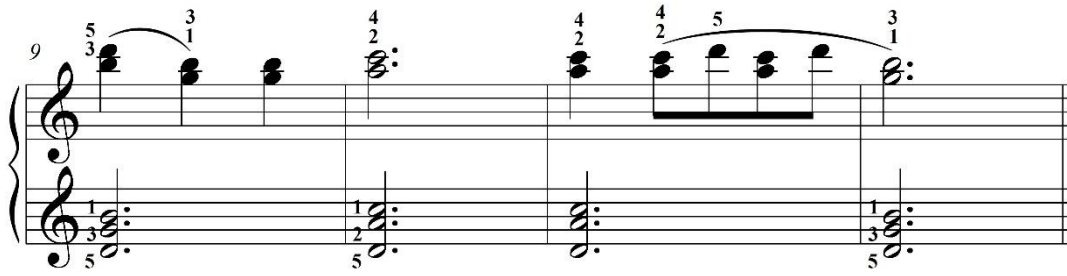
Etüdün üçüncü cümlesinin (Şekil 13) sağ el kısmındaki birinci ölçüde yer alan notalara bütün olarak bakıldığında, Sol Majör temel durum akoru görülmektedir. Birinci ölçünün ilk çalışma aşamasına Şekil 25'teki gibi Sol Majör akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Üçüncü ölçüde yer alan notalara bütün olarak bakıldığında ise, üçlüsü atılmış Re Majör yedili ikinci çevrim akorunun kullanıldığı görülmektedir. (La, Do ve Re notaları). Bu nedenle burada da aynı çalışma şekli uygulanmaya devam edilmelidir (Bkz. Şekil 25).

Şekil 25. Czerny Op.599/30- Cümle 3: Sağ El Çalışma Yöntemi

Etüdün üçüncü cümlesinin (Şekil 13) sol el kısmı incelendiğinde; birinci ve dördüncü ölçülerde Sol Majör birinci çevrim akor sesleri görülmektedir. Dolayısıyla bu ölçüler Sol Majör birinci çevrim akoru kullanılarak çalışılmalıdır. İkinci ve üçüncü ölçülerde ise üçlüsü atılmış Re Majör yedili akor sesleri bulunmaktadır. Bu ölçüler de benzer şekilde (Re, La ve Do notaları ile) akor biçiminde çalışılmalıdır. Dördüncü ölçüde ise yine Sol Majör akorunun notaları ikinci çevrim durumunda bulunduğu için Sol Majör akorunun kullanılması faydalı olacaktır (Bkz. Şekil 26).

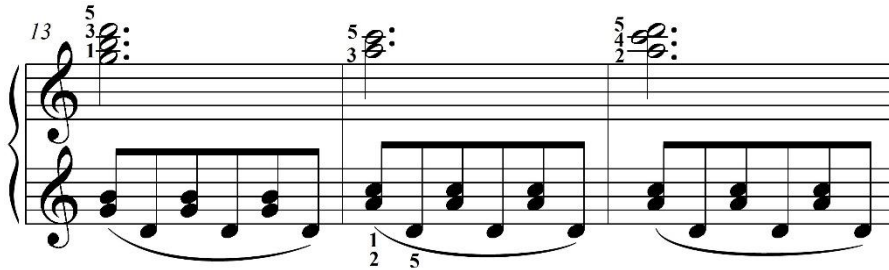
Şekil 26. Czerny Op.599/30- Cümle 3: Sol El Çalışma Yöntemi

3.2.4. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün Dördüncü Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

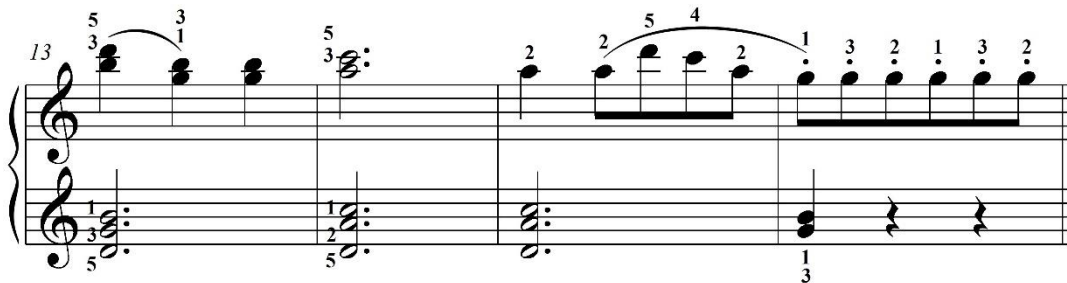
Etüdün dördüncü cümlesinin (Şekil 14) sağ el kısmındaki birinci ölçüde yer alan notalara bütün olarak bakıldığında, Sol Majör temel durum akoru görülmektedir. Birinci ölçünün ilk çalışma aşamasına Şekil 27'deki gibi Sol Majör akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Üçüncü ölçüde yer alan notalara bütün olarak bakıldığında ise, üçlüsü atılmış Re Majör yedili akorunun ikinci çevrim durumu kullanıldığı görülmektedir. (La, Do ve Re notaları). Bu nedenle burada da aynı çalışma şekli uygulanmaya devam edilmelidir (Bkz. Şekil 27).

Şekil 27. Czerny Op.599/30- Cümle 4: Sağ El Çalışma Yöntemi

Etüdün dördüncü cümlesinin (Şekil 14) sol el kısmı incelendiğinde; birinci ölçüde Sol Majör birinci çevrim akor sesleri görülmektedir. Dolayısıyla bu ölçüler Sol Majör birinci çevrim akoru kullanılarak çalışılmalıdır. İkinci ve üçüncü ölçülerde ise üçlüsü atılmış Re Majör yedili akor sesleri bulunmaktadır. Bu ölçüler de benzer şekilde (Re, La ve Do notaları) akor olarak çalışılmalıdır (Bkz. Şekil 28).

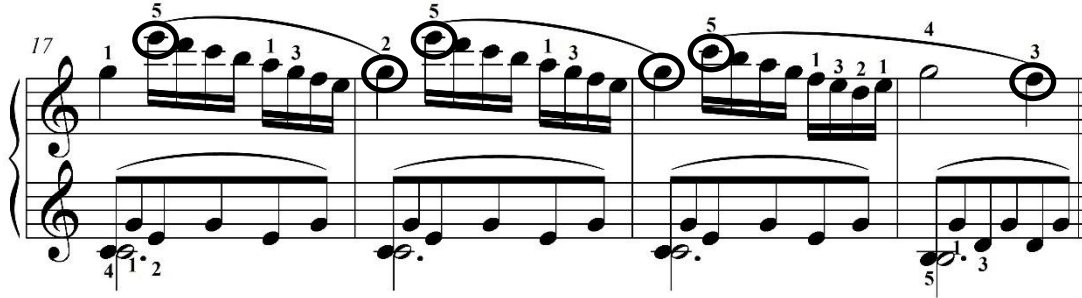
Şekil 28. Czerny Op.599/30- Cümle 4: Sol El Çalışma Yöntemi

3.2.5. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün Beşinci Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

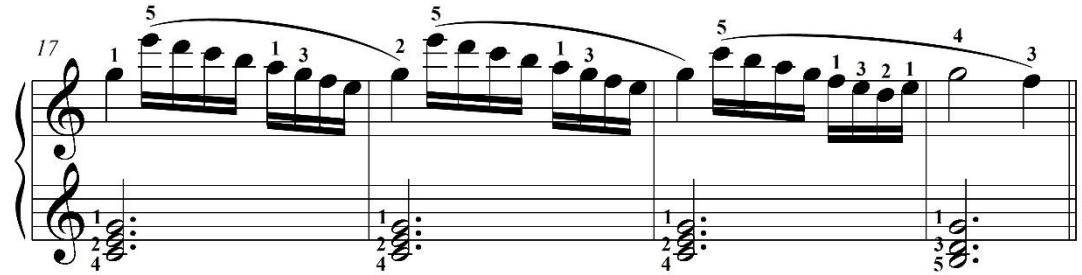
Etüdün beşinci cümlesinin (Şekil 15) sağ el kısmındaki birinci, ikinci ve üçüncü ölçüleri incelendiğinde (Do Majör tonalitesinde) sıralı sesler görülmektedir. Bu kısım çalışılırken dikkat edilmesi gereken nokta, sıralı sesler kümesinin başlangıç ve bitiş sesleridir. Birinci ve ikinci ölçülerde inici ve sıralı bir şekilde Mi'den Mi'ye bir oktav boyunca ilerleyen bu küme çıkıcı bir aralıkla Sol notasında son bulmaktadır. Üçüncü ve dördüncü ölçüdeki küme ise inici-çıkıcı ve sıralı bir şekilde Do'dan başlayıp Fa notasında son bulmaktadır. Bu ölçüler, kümelerdeki başlangıç ve bitiş sesleri ezberlenerek çalışılmalıdır (Bkz. Şekil 29).

Şekil 29. Czerny Op.599/30- Cümle 5: Sağ El Çalışma Yöntemi

Etüdün beşinci cümlesinin (Şekil 15) sol el kısmı incelendiğinde; Alberti Bası eşlik modeli görülmektedir. Birinci, ikinci ve üçüncü ölçülerde Do Majör arpej sesleri temel durumda bulunduğu için bu ölçülerin çalışılmasına Do Majör temel durum akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada yine notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Dördüncü ölçüde ise Sol Majör akorunun sesleri birinci çevrim halinde bulunduğu için Sol Majör akorunu kullanmak faydalı olacaktır (Bkz. Şekil 30).

Şekil 30. Czerny Op.599/30- Cümle 5: Sol El Çalışma Yöntemi

3.2.6. Czerny Op. 599/30 Numaralı Etüdün Altıncı Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

Etüdün altıncı cümlesinin (Şekil 16) sağ el kısmındaki birinci ve ikinci ölçüler incelendiğinde (Do Majör tonalitesinde) sıralı sesler görülmektedir. Bu kısım çalışılırken dikkat edilmesi gereken nokta, Şekil 29'daki gibi sıralı sesler kümesinin başlangıç ve bitiş sesleridir. Birinci ölçüde inici ve sıralı bir şekilde Re'den Re'ye bir oktav boyunca ilerleyen bu küme çıkıcı bir aralıkla Fa notasında son bulmaktadır. İkinci ölçüdeki küme ise çıkıcı ve sıralı bir şekilde Sol'den başlayıp Re notasında son bulmaktadır. Bu ilk iki ölçüyü çalışırken sıralı dizi seslerindeki başlangıç ve bitiş seslerini ezberlemekte fayda vardır. Üçüncü ölçüde ise Re-Fa aralığı çalışma sırasında kullanılmalıdır (Bkz. Şekil 31).

Şekil 33. Czerny Op.599/36- Cümle 1: Sağ El Çalışma Yöntemi

Etüdün birinci cümlesinin (Şekil 17) sol el kısmı incelendiğinde; Alberti Bası eşlik modeli görülmektedir. Birinci, ikinci ve dördüncü ölçülerde Do Majör arpej sesleri temel durumda bulunduğu için ölçülerin çalışılmasına Do Majör temel durum akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada yine notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Üçüncü ölçüde ise beşlisi atılmış Sol Majör yedili akorunun sesleri birinci çevrim durumunda bulunduğu için beşlisi atılmış Sol Majör yedili akorunu kullanmak faydalı olacaktır (Bkz. Şekil 34).

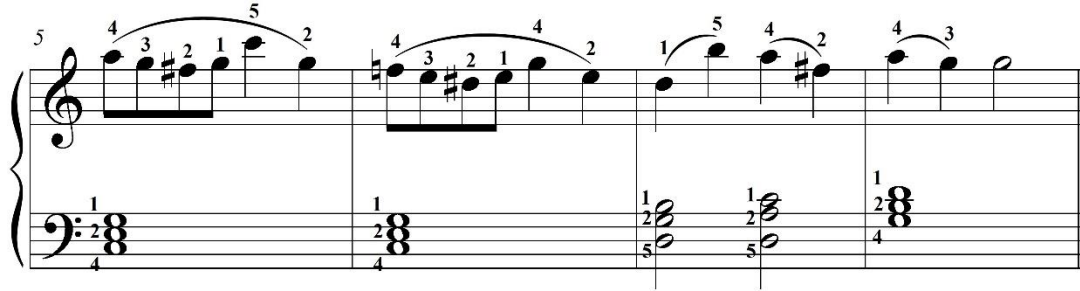
Şekil 34. Czerny Op.599/36- Cümle 1: Sol El Çalışma Yöntemi
3.3.2. Czerny Op. 599/36 Numaralı Etüdün İkinci Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

Etüdün ikinci cümlesinin (Şekil 18) sağ el kısmındaki birinci ve ikinci ölçülerde yer alan motifler benzerlik göstermektedir. Birinci ölçüde La notası ile başlayıp Sol notası ile biten, legato tekniği ile çalınan nota kümesi, ikinci ölçüde ise büyük üçlü aralık kadar kalınlaşarak, Fa notası ile başlayıp Mi notası ile biten, yine legato tekniği ile çalınan nota kümesi bulunmaktadır. Çalışmanın başlangıç aşamasında, birinci ve ikinci ölçüdeki nota kümeleri verilen parmak numaraları kullanılarak Şekil 35'teki gibi çalışılmalıdır. Bu iki ölçüdeki parmak hareketleri ve elin tuşe üzerindeki yerleşimi benzer yapıdadır. Bu benzerliğin tespit edilmesi icracının kas hafızasında bir kalıcılık sağlamaktadır. Üçüncü ölçüdeki birbirini ikiyeşerli takip eden sesleri de Şekil 35'teki gibi birleştirerek çalışmak önem arz etmektedir.

Şekil 35. Czerny Op.599/36- Cümle 2: Sağ El Çalışma Yöntemi

Etüdün ikinci cümlesinin (Şekil 18) sol el kısmı incelendiğinde; Alberti Bası eşlik modeli görülmektedir. Birinci ve ikinci ölçülerde Do Majör arpej sesleri temel durumda bulunduğu için, ölçülerin çalışılmasına Do Majör temel durum akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada yine notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Üçüncü ölçüde ise art arda Sol Majör ikinci çevrim akoru, üçlüsü atılmış Re Majör yedili akoru ve dördüncü ölçüde Sol Majör akor sesleri temel durumda görülmektedir. Bu ölçüleri çalışırken ise Şekil 36'daki gibi bu üç akoru peş peşe basarak çalışmak gerekmektedir. Bu şekilde gerçekleşen bir çalışma yöntemi hem akorların kas hafızasına yerleşmesine hem de elin akor geçişlerine alışmasına katkı sağlar (Bkz. Şekil 36).

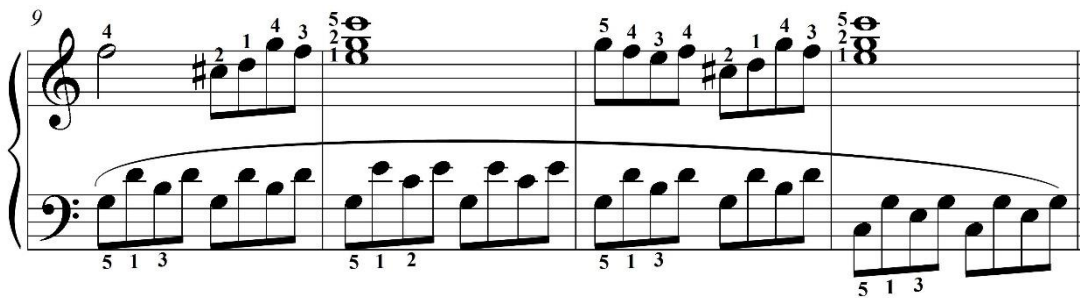
Şekil 36. Czerny Op.599/36- Cümle 2: Sol El Çalışma Yöntemi

3.3.3. Czerny Op. 599/36 Numaralı Etüdün Üçüncü Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

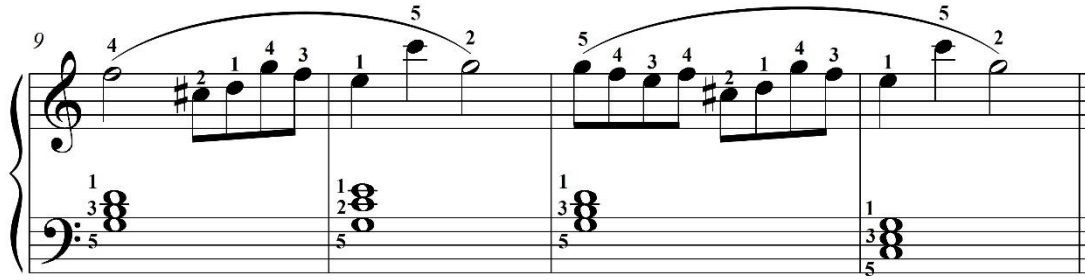
Etüdün üçüncü cümlesinin (Şekil 19) sağ el kısmındaki birinci ölçüde Fa notası ile başlayıp ikinci ölçüdeki Sol notası ile biten, legato tekniği ile çalınan nota kümesi bulunmaktadır. İkinci ölçüdeki notalara ise bütün olarak bakıldığında Do Majör birinci çevrim akoru görülmektedir. Çalışmanın başlangıç aşamasında, birinci ve ikinci ölçüdeki nota kümesi verilen parmak numaraları kullanılarak Şekil 37'deki gibi çalışılmalıdır. Bu aşamada notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. Üçüncü ölçüde ise Sol notası ile başlayıp dördüncü ölçüdeki Sol notası ile biten, yine legato tekniği ile çalınan nota kümesi bulunmaktadır. Dördüncü ölçüdeki notalara ise bütün olarak bakıldığında görülen Do Majör birinci çevrim akoru yine çalışma sırasında kullanılmalıdır (Bkz. Şekil 37).

Şekil 37. Czerny Op.599/36- Cümle 3: Sağ El Çalışma Yöntemi

Etüdün üçüncü cümlesinin (Şekil 19) sol el kısmı incelendiğinde; Alberti Bası eşlik modeli görülmektedir. Birinci ve üçüncü ölçülerde Sol Majör arpej sesleri temel durumda bulunduğu için ölçülerin çalışılmasına Sol Majör temel durum akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada yine notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. İkinci ölçüde ise Do Majör akorunun sesleri ikinci çevrim durumunda bulunduğu için bu ölçüde Do Majör ikinci çevrim akorunu kullanmak faydalı olacaktır. Dördüncü ölçüde de yine Do Majör akor sesleri temel durumda bulunduğu için bu ölçüde de Do Majör akorunu kullanmak faydalı olacaktır (Bkz. Şekil 38).

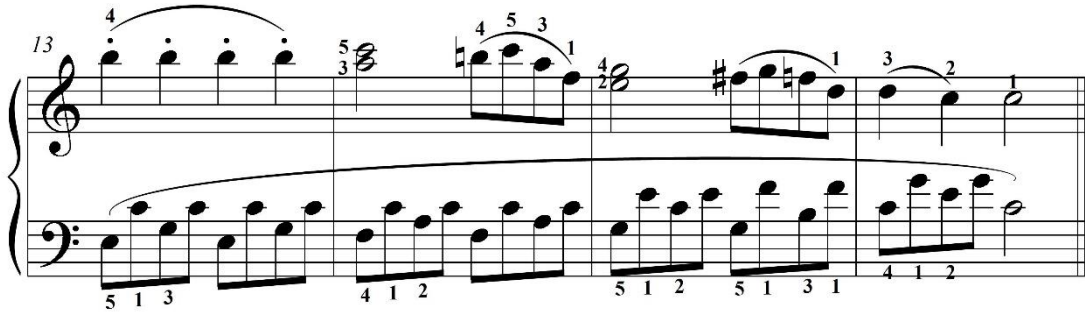
Şekil 38. Czerny Op.599/36- Cümle 3: Sol El Çalışma Yöntemi

3.3.4. Czerny Op. 599/36 Numaralı Etüdün Dördüncü Cümlesine Yönelik Çalışma Yöntemi

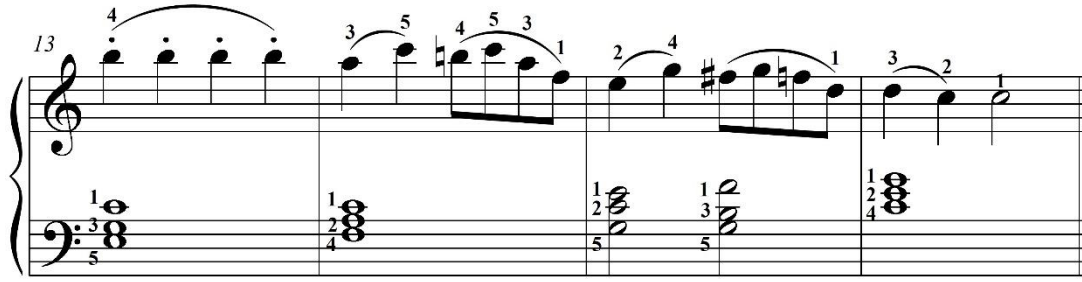
Etüdün dördüncü cümlesinin (Şekil 20) sağ el kısmındaki birinci ölçüde non-legato tekniği ile çalınan nota kümesi, ikinci, üçüncü ve dördüncü ölçülerde ise legato tekniği ile çalınan nota kümeleri bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü ölçülerde bulunan motifler arasında benzerlik görülmektedir. Çalışmanın başlangıç aşamasında, ikinci ve üçüncü ölçülerdeki nota kümeleri verilen parmak numaraları kullanılarak Şekil 39'daki gibi çalışılmalıdır. Bu iki ölçüdeki parmak hareketleri ve elin tuşe üzerindeki yerleşimi benzer yapıdadır. Bu benzerliğin tespit edilmesi icracının kas hafızasında bir kalıcılık sağlamaktadır (Bkz. Şekil 39).

Şekil 39. Czerny Op.599/36- Cümle 4: Sağ El Çalışma Yöntemi

Etüdün dördüncü cümlesinin (Şekil 20) sol el kısmı incelendiğinde; Alberti Bası eşlik modeli görülmektedir. Birinci ölçüde Do Majör arpej sesleri birinci çevrim durumunda bulunduğu için, ölçülerin çalışılmasına Do Majör birinci çevrim akoruyla başlanmalıdır. Bu aşamada yine notada verilen parmak numaralarına dikkat edilmelidir. İkinci ölçüde ise Fa Majör akorunun sesleri temel durumda bulunduğu için Fa Majör akorunu kullanmak faydalı olacaktır. Üçüncü ölçüde ise art arda Do Majör ikinci çevrim akoru, beşlisi atılmış Sol Majör yedili akoru ve dördüncü ölçüdeyse Do Majör akor sesleri temel durumda görülmektedir. Bu ölçüler Şekil 40'taki gibi bu üç akorun peş peşe basılmasıyla çalışılmalıdır. Bu şekilde gerçekleşen bir çalışma yöntemi hem akorların kas hafızasına yerleşmesine hem de elin akor geçişlerine alışmasına katkı sağlar (Bkz. Şekil 40).

Şekil 40. Czerny Op.599/36- Cümle 4: Sol El Çalışma Yöntemi

4. SONUÇ

Bu çalışma, Czerny'nin Op. 599 etüt kitabındaki 30 ve 36 numaralı etütlerin biçimsel ve teknik analizini yaparak, bu etütlerin icrası için ayrıntılı bir çalışma yöntemi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bilgiler ışığında geliştirilen çalışma yöntemlerinin, piyano öğrencilerinin bu etütleri daha etkin bir biçimde çalışabilmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, Czerny Op. 599 etütlerinin 30 ve 36 numaralı örnekleri üzerinde detaylı bir çalışma yöntemi analizi yapılmıştır. Her iki etüdün de cümle cümle incelenerek, hangi tekniklerin kullanıldığı, hangi akorların yer aldığı ve çalışmanın hangi aşamalarla yapılması gerektiği gibi konulara değinilmiştir.

Genel olarak çalışma yöntemleri aşağıdaki ana boyutlar çerçevesinde analiz edildiğinde; etütlerin cümlelerinde yer alan notalar, uygun yerlerde bütün olarak akorlara dönüştürülerek çalışılmıştır. Bu sayede hem elin tuşe üzerindeki yerleşimi hem de parmak numaralarının doğru kullanılması amaçlanmıştır. Çalışmada, etütlerde sıkça görülen legato ve staccato tekniklerine, sıralı seslere dikkat çekilmiştir. Etütlerin sol el kısımlarında sıkça görülen Alberti Bası eşlik modeli, her cümlede akorlar halinde çalışılmıştır. Notalarda belirtilen parmak numaraları aynıyla korunmuştur. Bu sayede parmakların doğru ve pratik bir şekilde kullanılması sağlanmıştır. Ayrıca art arda gelen farklı akorlar, akor seslerinin aynı anda ve sırasıyla basılması yoluyla akor geçişleri icraya yönelik olarak daha akıcı hale getirilmiştir.

Etütlerin ortak özellikleri ve farklılıklarına değinildiğinde; her iki etütte çeşitli akorların kullanıldığı görülmektedir. Ancak Op. 599/30 numaralı etütte kullanılan I., II., IV. ve V. derece akorları tuşe üzerinde genellikle temel durumda yer alırken, Op. 599/36 numaralı etütte akor geçişleri çevrim durumlarının kullanılmasıyla daha hareketli görülmektedir. Her iki etütte de sıralı sesler bulunmaktadır. Ancak Op. 599/30 numaralı etütte sıralı dizi sesleri görülürken, Op. 599/36 numaralı etütte farklı ses aralıklarına sahip daha küçük motifler yer almaktadır. Ayrıca, Op. 599/36 numaralı etüt, Op. 599/30 numaralı etüde göre teknik olarak daha zorlayıcıdır. Özellikle parmak numaralarının farklı kullanım durumları ve akor geçişlerinin çeşitliliği bu etütte daha fazladır.

Sonuç olarak bu araştırmada sunulan çalışma yöntemlerinin, piyano öğrencilerinin Czerny Op. 599/30 ve Op. 599/36 numaralı etütleri daha iyi anlamalarına ve daha az hatayla icra etmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu yöntemlerin, sadece bu etütler için değil, aynı zamanda diğer benzer etüt ve eserlerin çalışılmasında da genel bir çerçeve sunacağı düşünülmektedir.

5. ÖNERİLER

Bu çalışmada incelenen etütlerin yanı sıra, Czerny Op. 599'da yer alan diğer etütlerin de benzer bir şekilde icraya yönelik olarak analiz edilmesi faydalı olacaktır.

Bu çalışma yöntemleri, piyano öğretmenleri tarafından öğrencilerine aktarılırken, öğrencinin seviyesine ve ihtiyaçlarına göre uyarlanmalıdır. Piyano öğrencileri, bu çalışmada sunulan yöntemleri kullanırken, kendi ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalı ve kendi yaratıcılıkları yoluyla yeni çalışma yöntemleri ortaya koymalıdır.

KAYNAKÇA

- Aktüze, İ. (2005). *Müziği Okumak Cilt-2* (2.Basım.). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Cangal, N. (2023). *Müzik Formları* (8. Basım). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design*. Thousand Oaks: Sage.
- Czerny, C. (1949). *Il Primo Maestro Di Pianoforte 100 Studi Giornali Op. 599*. Pozzoli.
- Fenmen, M. (1947). *Piyanistin Kitabı*. Ankara: Akba Kitapevi.
- Finlow, S. R. (1986). *Piano study from 1800 to 1850: Style and technique in didactic virtuoso piano music from Cramer to Liszt*. [Apollo-University of Cambridge Repository]. <https://doi.org/10.17863/CAM.42193>.
- Guba, E. G. and Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. *Handbook of qualitative research*, 2(105), 163-194.
- Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. Emerald Group Publishing Limited.
- Sezen, H. (2021). Czerny'nin Op.849, 30 Études De Mécanisme Kitabının Çalım Teknikleri ve Kazanımları Açısından İncelenmesi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 10(77), 18-29.
- Tufan, E. (2004). Geleneksel makamlar kullanılarak yazılan etütlerin piyano eğitimi açısından önemi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 65-77.
- Wong, K. T. K. (2008). *The contribution of Carl Czerny to piano pedagogy in the early nineteenth century* (Doktora tezi, UNSW Sydney). Erişim adresi <https://doi.org/10.26190/unsworks/17717>.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi, kurum veya kuruluşun finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan ederim.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma doküman analizi şeklinde yapıldığından etik kurul izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı: Çalışma tek yazarlıdır.

EBEVEYN ÇOCUK İLİŞKİSİNİN EBEVEYN MEDENİ DURUMU, BAĞLANMA STİLLERİ VE BAĞLANMA YARALANMA DÜZEYİNE GÖRE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF PARENT-CHILD RELATIONSHIP ACCORDING TO PARENTAL MARITAL STATUS, ATTACHMENT STYLES AND ATTACHMENT INJURY LEVELS

 Ecem ERCAN¹

 Melike İLERİSOY²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, ecemaygun@windowslive.com

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, milerisoy@ticaret.edu.tr

Geliş Tarihi / Date Applied
20.11.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted
28.12.2024

ÖZET

Bu çalışmada ebeveyn çocuk ilişkisini ebeveynin medeni durumu, bağlanma stilleri ve bağlanma yaralanma düzeylerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Katılımcılar Google Forms üzerinden demografik bilgilerine ait soruları yanıtladıktan sonra sırasıyla Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri Kısa Formu'nu, Evlilikte Bağlanma Yaralanmaları Ölçeği'ni ve Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği'ni tamamlamışlardır. Araştırma kapsamında 4-13 yaş arasında çocuk sahibi olan 323 kişiden veri toplanmıştır. Analizler IBM SPSS Statistics 26 yoluyla değerlendirilmiştir. Araştırma soruları tanımlayıcı istatistiksel analizler yoluyla yanıtlanmıştır. Bulgulara göre evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralanması yüksek olan ebeveynler, çocukların ihtiyaçlarını oldukça yüksek düzeyde giderebilmesine karşın, çocuklarıyla yaşadıkları uyumsuzluklarda oldukça zorlanmaktadırlar. Evli olmayan ancak güvenli bağlanan ebeveynler ise çocuklarıyla yaşadıkları uyumsuzluklarda daha az zorlanmaktadırlar. Çalışma bulguları literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma Stili, Bağlanma Yaralanması, Ebeveyn Çocuk İlişkisi.

ABSTRACT

This study examines the parent-child relationship in relation to parents' marital status, attachment styles, and levels of attachment injury. Participants provided demographic information via Google Forms and completed the Inventory of Experiences in Close Relationships Short Form, the Marital Attachment Injuries Scale, and the Parent-Child Relationship Scale. Data were collected from 323 parents with children aged 4-13 and analyzed using IBM SPSS Statistics 26 through descriptive statistical methods. Findings reveal that while married parents with secure attachment characteristics and high levels of attachment injury can effectively meet their children's needs, they face significant challenges in managing conflicts with their children. On the contrary, unmarried parents with secure attachment characteristics experience fewer difficulties in resolving conflicts with their children. These findings are interpreted in the context of existing literature, providing insights into the dynamics of parent-child relationships.

Keywords: Attachment Style, Attachment Injury, Parent-Child Relationship.

* Bu çalışma "Ebeveyn Çocuk İlişkisinin Ebeveyn Medeni Durumu, Bağlanma Stilleri ve Bağlanma Yaralanma Düzeyine Göre İncelenmesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Çocukluk çağında yaşanan olumlu ve olumsuz deneyimler çocuğun gelişim sürecinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin beslenme, sağlık ve sosyal iletişim faktörleri çocuğun fiziksel, sosyal ve mental gelişim süreçlerini etkilemektedir. Bu dönemde deneyimlenen olumsuz yaşantılar, çocuğun gelişimsel basamaklarında duraklamalara neden olabilmektedir. (Bertan ve ark., 2009; Günay & Erdem, 2021). Çocukluk çağı deneyimlerini etkileyen en önemli unsurlardan biri ebeveyn-çocuk ilişkisidir (Demirtaş Zorbaz, 2018).

Ebeveyn-çocuk ilişkisi yani çocuğun hem anneye hem de babayla arasındaki ilişki, anne-babanın birbirleriyle olan ilişkilerinden etkilenmektedir (Çelebi & Çayır, 2021). 2021 yılında yayımlanan bir çalışma sonucuna göre olumlu ebeveyn davranışları ve evlilik doyumu arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Evlilik doyumu azaldıkça, olumlu ebeveyn davranışları azalmaktadır. Başka bir deyişle, evlilik doyumu azaldıkça, cezalandırma gibi olumsuz ebeveyn davranışları artmaktadır (Kaya ve Buğa, 2021).

Evlilikteki bağlanma yaralanmalarının eşler arasındaki iletişimde önemli bir rolü bulunmaktadır. Bağlanma yaralanması kısaca aldatma, yalan veya zorlu durumlarda beklenen desteği alamama gibi deneyimler sonucu, ihtiyaç halinde partnerinden yeterli desteği alamayacağına dair oluşan inanç şeklinde tanımlanmaktadır (Johnson, 1996). 2024 yılında yayımlanan bir çalışmada evlilikteki bağlanma yaralanma düzeyi ile anne-bebek bağlanma düzeyi ilişkisi incelenmiştir. Bulgulara göre evlilikteki bağlanma yaralanma düzeyi arttıkça, anne-bebek bağlanma düzeyi azalmaktadır (Karaman & Akdağ Aycibin, 2024). Kısaca, ilişkilerde bağlanma yaralanma düzeyinin artması ebeveynlerin ilişkisini etkilediği kadar, ebeveyn çocuk ilişkisini de etkileyebilmektedir.

Anne-babanın ilişkisine dair yer alan araştırmalar görece daha çok evliliği devam eden ebeveynler üzerinde yürütülmektedir. Anne-baba arasındaki çatışma boşanma sonrasında da devam ettiğinde, çocuğa aşırı ilgi gösterme, çocuktan uzaklaşma veya çocuğu diğer ebeveynlerden uzak tutmaya çalışma gibi davranışlar görülebilmektedir. Başka bir deyişle ebeveyn-çocuk ilişkisi, evlilik sonrasında devam eden anne-baba çatışmasından etkilenmektedir (Öngören, 2017; Gürmen, 2019).

Evlili ve boşanmış babalar üzerinde yürütülen bir çalışma bulgularına göre çocuklarıyla ilgili süreçlerde boşanmış babalar, evli babalara göre daha fazla korku, endişe, kızgınlık gibi olumsuz duygular ifade etmektedirler (Eraslan, 2023). Bu çalışma boşanmış ebeveynlerin ebeveyn-çocuk ilişkisinin daha kaygılı olabileceğini öne sürmektedir. Öte yandan aynı araştırmacı farklı bir çalışmada ihtiyaçları ve gereksinimleri yeterince karşılanmış çocukların bağlanma şekillerinin, ebeveynlerinin medeni durumlarından etkilemediğini öne sürmektedir (Eraslan & Güney Karaman, 2023).

Çocuğun boşanma sonrası ihtiyaçlarının yeterince karşılanabilmesi için ebeveynlerin ortak ebeveynlik ilişkisinde; başka bir deyişle boşanma sonrası devam eden çocuk merkezli iletişimlerinde iş birliğine içinde olmaları önemlidir (Gürmen, 2019). Çetiner ve arkadaşları ortak ebeveynlik ilişkisi ile ebeveynlerin birbirine bağlanma düzeyi arasındaki ilişki hakkında bulgular elde edebilmek amacıyla bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırma sonuçları ebeveynlerin kaygılı veya kaçınan bağlanma puanları arttıkça, ortak ebeveynlik ilişkilerindeki iş birliklerinin azaldığı yönündedir (Çetiner ve ark., 2019). Bu bulgu ebeveynlerin bağlanma düzeyinin, ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerindeki önemini vurgulamaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında ebeveyn-çocuk ilişkisinin, ebeveynlerin aralarındaki ilişki şekline önemli düzeyde etkilendiği görülmektedir. Fakat alan yazınında ebeveyn-çocuk ilişkisi ile ebeveynlerin bağlanma düzeyi hakkında yeterli çalışma olmadığı belirtilmiştir (Karaman & Akdağ Aycibin, 2024).

Bu araştırma ebeveyn-çocuk ilişkisine dair, ebeveynin medeni durumu, bağlanma stilleri ve bağlanma yaralanmaları düzeyine göre bulgular etmeyi hedefleyerek literatüre bu alanda önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuçları bu bireylere yönelik psikoeğitim ve terapötik müdahale becerilerinin desteklenmesine de fayda sunacaktır.

1.1. Araştırmanın Soruları

Ebeveyn-çocuk ilişkisinin ebeveynlerin medeni durumu, bağlanma stili ve bağlanma yaralanma düzeyine göre incelenmesi için aşağıdaki soru belirlenmiştir;

Ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkisi medeni durumları, diğer ebeveyne bağlanma düzeyi ve bağlanma yaralanmasına göre farklılaşmakta mıdır?

1.1.1. Alt problem cümleleri

Soru 1: Evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralaması düşük bireyin ebeveyn çocuk ilişkisi nasıldır?

Soru 2: Evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralaması yüksek bireyin ebeveyn çocuk ilişkisi nasıldır?

Soru 3: Evli, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralaması düşük bireyin ebeveyn çocuk ilişkisi nasıldır?

Soru 4: Evli, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralaması yüksek bireyin ebeveyn çocuk ilişkisi nasıldır?

Soru 5: Evli olmayan, güvenli bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralaması düşük bireyin ebeveyn çocuk ilişkisi nasıldır?

Soru 6: Evli olmayan, güvenli bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralaması yüksek bireyin ebeveyn çocuk ilişkisi nasıldır?

Soru 7: Evli olmayan, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralaması düşük bireyin ebeveyn çocuk ilişkisi nasıldır?

Soru 8: Evli olmayan, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralaması yüksek bireyin ebeveyn çocuk ilişkisi nasıldır?

1.2. Araştırmanın Varsayımları

Katılımcıların çalışmada yer alan tüm soruları samimiyetle ve doğru yanıtladıkları varsayılmıştır.

'Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri Kısa Formu'nun ebeveynlerin bağlanma düzeylerini, 'Evlilikte Bağlanma Yaralanmaları' ölçeğinin ebeveynlerin bağlanma yaralanma düzeylerini, 'Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin ise ebeveyn çocuk ilişki düzeyini belirleyebilmek adına uygun veri toplama araçları olduğu kabul edilmiştir.

Son olarak, araştırmacının araştırma konusu ve istatistiksel analiz konusunda yeterli olduğu düşünülmüştür.

2. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, evrenine ve örnekleme ait bilgiler yer almaktadır. Ardından veri toplama süreci ve bu süreçte kullanılan ölçekler hakkında detaylara yer verilmiştir.

2.1. Araştırma Modeli

Çalışmada ebeveyn çocuk ilişkisinin ebeveynin medeni durumu, bağlanma stilleri ve bağlanma yaralanma düzeylerine göre incelenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda bulguları elde etmek amacıyla genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model geniş bir kitleden elde edilen verilerle, belirli bir durumu betimleyen bir araştırma modelidir (Karasar, 2005). Araştırmanın hedefine uygun betimleyici bilgi elde edebilmek amacıyla, değişkenlerin tek tek, tür ya da miktar belirlenmesi amacını taşıyan tekil tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2005). Bu model ebeveyn çocuk ilişkisini ebeveynin medeni durumu, bağlanma stilleri ve bağlanma yaralanma düzeyleri açısından ayrı ayrı incelenme ve mevcut durum ortaya koyma olanağı sunmaktadır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaşını doldurmuş 4-13 yaş arası çocuğu ebeveynler oluşturmaktadır. Örneklemi ise 18 yaşını doldurmuş 4-13 yaş arası çocuğu olan 323 ebeveyn ile sınırlıdır.

2.2.1 Betimleyici İstatistikler

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans analizi sonuçları Tablo 1'de yer almaktadır. Araştırma sorularına doğru yanıt alabilmek amacıyla bekar veya boşanmış katılımcılar 'Evli Olmayan' şeklinde kategorize edilmiştir.

Tablo 1: Demografik İstatistikler

Demografik Özellik		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	71	22,0
	Kadın	252	78,0
Yaş	25-34 yaş	72	22,3
	35-44 yaş	182	56,3
	45-54 yaş	61	18,9
	55-64 yaş	8	2,5
Medeni Durum	Evli	252	78,0
	Evli Olmayan	71	22,0
Sosyo Ekonomik Düzey	Düşük	19	5,9
	Orta	257	79,6
	Yüksek	47	14,6
Eğitim Seviyesi	İlkokul	6	1,9
	Ortaokul	10	3,1
	Lise	39	12,1
	Önlisans	36	11,1
	Lisans	147	45,5
	Yüksek Lisans	74	22,9
Çalışma Durumu	Doktora	11	3,4
	Çalışıyor	234	72,4
	Çalışmıyor	89	27,6
Çocuk Sayısı	1 çocuk	140	43,3

2 çocuk	153	47,4
3 çocuk	24	7,4
4+ çocuk	6	1,9

Tablo 1'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğu; kadın (n=252; %78,0), 35-44 yaş aralığında (n=182; %56,3), evli (n=252; %78,0), orta sosyo-ekonomik düzeyde (n=257; %79,6), lisans mezunu (n=147; %45,5), çalışan (n=234; %72,4) ve 2 çocuk sahibi olan (n=153; %47,4) ebeveynlerden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri Ekim 2023 – Mayıs 2024 tarihleri arasında Google Forms üzerinden katılımcılara yöneltilen sorular yoluyla elde edilmiştir. Sorular yanıtlanmadan önce katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu onaylatılmıştır. Bu formda çalışmanın süresi, kapsamı ve hedefi yer almaktadır. Ek olarak araştırmanın gönüllük esasına dayandığı ve bilgilerin gizli tutulacağı da belirtilmiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Çalışma, bilgilendirilmiş onam sonrası dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik bilgilere ulaşılabilme amacıyla cinsiyete, yaşa, medeni duruma, sosyo ekonomik düzeye, eğitim seviyesine, çalışma durumuna ve çocuk sayısına ait sorular yer almaktadır. Sonrasında ise sırayla katılımcıların bağlanma düzeylerini ölçmek hedefiyle Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri Kısa Formu (YİYE-II-K), bağlanma yaralanma düzeylerin belirleyebilmek için Evlilikte Bağlanma Yaralanmaları Ölçeği (EBYÖ) ve Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği yer almaktadır.

2.4.1. Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri Kısa Formu (YİYE-II-K)

Fraley ve arkadaşları tarafından, Brennan, Clark ve Shaver'ın geliştirdiği Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri formunun 9 maddelik kısa formu oluşturulmuştur. Ölçek 7'li likert sorulardan oluşmakta ve kaçınmacı ile kaygılı alt boyutlarından oluşmaktadır (Fraley vd., 2000; Selçuk vd., 2005; Antalyalı ve Özkul, 2016).

Türkçe uyarlamasında Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları kaçınma alt boyutu için .87, kaygı alt boyutu için .84 olarak bulunmuştur (Antalyalı ve Özkul, 2016). Ölçeğin ilk 6 maddesi kaçınmacı bağlanma, son 3 maddesi ise kaygılı bağlanma alt boyutuna ait sorulardır. 1, 3, 4, 5 ve 6. Maddeler ters kodlanmaktadır. İlgili boyuta ait maddelerin ortalama puanı, boyutun düzeyini belirlemektedir.

2.4.2. Evlilikte Bağlanma Yaralanmaları Ölçeği (EBYÖ)

Ölçek ilişkideki bağlanma yaralanmalarını değerlendirmek amacıyla 2016 yılında geliştirilmiş (Terzi & Özbay, 2016), 2021 yılında revize edilmiştir (Terzi İlhan ve Işık, 2021). Toplam 17 maddeden ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bağlanma alt boyutu 2, 3, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 15 ve 16. maddelerle; travma alt boyutu ise 1, 4, 5, 7, 8, 10 ve 17. maddelerle ilişkilendirilmiştir. Ölçekte yer alan 9. madde ters kodlanmaktadır.

Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları, toplam puan için .94, travma alt boyutu için .88 ve bağlanma alt boyutu için .94 olarak bulunmuştur (Terzi İlhan ve Işık, 2021).

2.4.3. Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği

Hetherington ve Clingempeel (1992) tarafından geliştirilmiş olup, Aytaç, Çen ve Yüceol (2018) tarafından Türkçeye uyarlanarak 4-13 yaş arası çocuğu aolan 406 anneden toplanan veriler doğrultusunda geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Ölçek, 5'li likert sorulardan oluşmaktadır. "Olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi (EÇİÖ-P)" ve "olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisi (EÇİÖ-N)" olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi alt boyutu, sıcaklık, ilgi ve duyarlılık gibi özellikleri içeren 10 maddeden (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15) oluşmakta ve ebeveynin çocuğuyla geçirdiği süreden ne kadar memnun olduğunu ölçmektedir. Olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisi alt boyutu ise çatışma, cezalandırma ve olumsuz duygular gibi unsurları içeren 5 maddeden (10, 11, 12, 13, 14) oluşmakta ve ebeveynin çocuğun yaptığı yanlışlara nasıl tepki verdiğini ölçmektedir.

Türkçe uyarlama çalışmasında olumlu ilişki alt ölçeğinin birleşik güvenilirlik değeri .81 ($p<0.01$) ve olumsuz ilişki alt ölçeğinin birleşik güvenilirlik değeri .80 ($p<0.01$) olarak bulunmuştur (Aytaç, Çen ve Yüceol, 2018).

2.5. Veri Analizi

Verilerin analizi için IBM SPSS Statistics 26 (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılmıştır. İlk olarak demografik özelliklerine ilişkin betimleyici istatistikler (frekans, yüzde, ortalama, standart sapma) hesaplanmıştır. Ölçeklerin güvenilirliği için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları değerlendirilmiştir. Ardından araştırma hipotezlerine yanıt bulmak amacıyla betimleyici istatistiklere (frekans, yüzde, ortalama, standart sapma) yer verilmiştir.

Uygunluk incelemesinde herhangi bir eksik veya hatalı veri bulunmaması nedeniyle tüm yanıtlar analize dahil edilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçeğin 5'li likert olması nedeniyle hesaplanan ortalama değerler, eşit sıra aralıklarının belirlenmesi yoluyla değerlendirilmiştir. Bu süreçte Aralık Genişliği = (Dizi Genişliği)/(Yapılacak Grup Sayısı) formülü kullanılmıştır (Tekin, 1996). Elde edilen sonuca göre aralıklar şu şekilde belirlenmiştir; Çok Düşük: 1.00-1.80, Düşük: 1.81-2.60, Orta: 2.61-3.40, Yüksek: 3.41-4.20, Çok Yüksek: 4.21-5.00.

3. ANALİZ VE BULGULAR

Araştırmaya ait istatistiksel veriler aşağıda paylaşılmıştır.

Tablo 2: Katılımcılara Ait Betimsel İstatistikler

Ölçek	Kategori	Frekans	Yüzde
Bağlanma Stili	Güvenli	85	26,3
	Güvensiz	238	73,7
Bağlanma Yaralanma Düzeyi	Düşük	275	85,1
	Yüksek	48	14,9

Tablo 2'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan ebeveynlerin diğer ebeveyne bağlanma stili değerlendirildiğinde %26,3'ü güvenli ($n=85$), %73,7'si güvensiz ($n=238$) olarak tespit edilmiştir. Ayrıca %85,1 katılımcının ilişkideki bağlanma yaralanma düzeyi düşük ($n=275$), %14,9'unun bağlanma yaralanma düzeyi yüksek ($n=48$) olarak belirlenmiştir.

Tablo 3: Ebeveyn Profillerine Ait Betimsel İstatistikler

Profil	Frekans	Yüzde
Evli, güvenli bağlanma, düşük bağlanma yaralanması	72	22,3
Evli, güvenli bağlanma, yüksek bağlanma yaralanması	2	0,6
Evli, güvensiz bağlanma, düşük bağlanma yaralanması	157	48,6
Evli, güvensiz bağlanma, yüksek bağlanma yaralanması	21	6,5
Evli olmayan, güvenli bağlanma, düşük bağlanma yaralanması	7	2,2
Evli olmayan, güvenli bağlanma, yüksek bağlanma yaralanması	4	1,2
Evli olmayan, güvensiz bağlanma, düşük bağlanma yaralanması	39	12,1
Evli olmayan, güvensiz bağlanma, yüksek bağlanma yaralanması	21	6,5

Tablo 3'te ebeveynlerin verdiği yanıtlara göre profil dağılımları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bu sonuçlara göre katılımcı profilinin çoğunluğunu %48,6'lık bir oran ile evli, güvensiz bağlanma, düşük bağlanma yaralanmasına sahip kişiler (n=157) oluşturmaktadır.

3.1. Evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip, bağlanma yaralanması düşük birinin ebeveyn çocuk ilişkisine yönelik bulgular

Evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralanması düşük olan bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisini incelemek amacıyla yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4: Evli, Güvenli Bağlanma, Düşük Bağlanma Yaralanmasına Ait Betimsel İstatistikler

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ	f	Mean	sd	Min.	Max.
Olumlu İlişki	72	4,5	0,3	3,8	5
Olumsuz İlişki		2,9	0,7	1,2	4,6

Tablo 4'te görüldüğü üzere, evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralanması düşük olan bireylerin (f=72) ebeveyn-çocuk ilişkisinde olumlu ilişki puanlarının ortalaması 4,5 (ss=0,3) olarak bulunmuştur. Bu bulgu söz konusu bireylerin ebeveyn-çocuk olumlu ilişkilerinin çok yüksek düzeyde olduğunu, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama konusunda oldukça etkin olduklarını ve çocuklarıyla geçirdikleri zamandan keyif aldıklarını göstermektedir.

Bu grubun olumsuz ilişki puan ortalaması ise 2,9 (ss=0,7) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç ise çocuklarıyla yaşadıkları çatışmaların üstesinden gelmekte orta düzeyde zorluk yaşadıklarını göstermektedir. Ortalama değer verileri baz alındığında evli bireyler arasında çocuklarıyla yaşadığı çatışmaların en iyi üstesinden gelebilen katılımcılar bu profile ait bireylerdir.

3.2. Evli, Güvenli Bağlanma Özelliklerine Sahip, Bağlanma Yaralanması Yüksek Bireyin Ebeveyn Çocuk İlişkisine Yönelik Bulgular

Evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ancak bağlanma yaralanması yüksek olan bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Evli, Güvenli Bağlanma, Yüksek Bağlanma Yaralanmasına Ait Betimsel İstatistikler

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ	f	Mean	sd	Min.	Max.
Olumlu İlişki		4,7	0,2	4,5	4,8
Olumsuz İlişki	2	3,5	0,1	3,4	3,6

Tablo 5'te yer alan verilere göre, evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralanması yüksek olan bireylerin (f=2) ebeveyn-çocuk ilişkisinde olumlu ilişki puanlarının ortalaması 4,7 (ss=0,2) olarak bulunmuştur. Ortalama değere göre bu bireylerin olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi çok yüksek düzeydedir. Başka bir deyişle evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralanması yüksek katılımcıların, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılama konusunda yüksek derecede etkin olduklarından ve çocuklarıyla geçirdikleri sürede memnun olduklarından bahsedilebilmektedir. Evli katılımcılar baz alındığında çocuklarıyla kurdukları olumlu ilişki düzeyi en yüksek olan ebeveynler, bu profile ait olanlardır.

Evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralanması yüksek olan ebeveynlerin olumsuz ilişki puan ortalaması ise 3,5 (ss=0,1) olarak hesaplanmıştır. Bu veri ise olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkilerinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, yaşadıkları çatışmalarda oldukça zorlandıklarına işaret etmektedir. Ortalama değerler baz alındığında tüm katılımcılar arasında çatışmalarla baş etme noktasında en çok zorlanan grup bu ebeveynlerdir.

3.3. Evli, Güvensiz Bağlanma Özelliklerine Sahip, Bağlanma Yaralanması Düşük Bireyin Ebeveyn Çocuk İlişkisine Yönelik Bulgular

Evli, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ancak bağlanma yaralanması düşük olan bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisini incelemek amacıyla yapılan analizlerden elde edilen bulgular Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6: Evli, Güvensiz Bağlanma, Düşük Bağlanma Yaralanmasına Ait Betimsel İstatistikler

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ	f	Mean	sd	Min.	Max.
Olumlu İlişki		4,2	0,6	1,5	5
Olumsuz İlişki	157	3	0,8	1,2	5

Tablo 6 incelendiğinde, evli, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralanması düşük olan bireylerin (f=157) ebeveyn-çocuk ilişkisi değerlendirildiğinde olumlu ilişki puanlarının ortalaması 4,2 (ss=0,6) bulunmuştur. Bu sonuç bu ebeveynlerin çocuklarıyla olumlu

ilişkilerinin yüksek düzeyde olduğu, çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamada oldukça etkin ve yetkin olduklarını göstermektedir.

İlgili grubun olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisi puan ortalaması ise 3 (ss=0,8) olarak belirlenmiştir. Buna göre bu bireylerin olumsuz ilişkilerinin orta düzeyde olduğu görülmektedir. Evli, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması düşük ebeveynlerin çocuklarıyla yaşadıkları çatışmaların zaman zaman üstesinden gelebildikleri ancak aynı zamanda zorlandıklarından bahsedilebilmektedir.

3.4. Evli, Güvensiz Bağlanma Özelliklerine Sahip, Bağlanma Yaralaması Yüksek Bireyin Ebeveyn Çocuk İlişkisine Yönelik Bulgular

Evli, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması yüksek olan bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgular Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Evli, Güvensiz Bağlanma, Yüksek Bağlanma Yaralanmasına Ait Betimsel İstatistikler

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ	f	Mean	sd	Min.	Max.
Olumlu İlişki	21	4,2	0,4	3,3	5
Olumsuz İlişki		3,1	0,8	2	4,6

Tablo 7'de yer alan verilere göre, evli, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması yüksek olan bireylerin (f=21) ebeveyn-çocuk ilişkisinde olumlu ilişki puanlarının ortalaması 4,2 (ss=0,4) olarak bulunmuştur. Bu verilere göre bu katılımcıların ebeveyn-çocuk olumlu ilişkisi yüksek düzeydedir. Başka bir deyişle bu grup yüksek düzeyde çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamakta ve bu süreçten keyif almaktadır.

Grubun olumsuz ilişki puan ortalaması ise 3,1 (ss=0,8) olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, bu katılımcıların orta düzeyde olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisine sahip olduğunu göstermektedir. Çocuklarıyla yaşadıkları çatışmaların bazen üstesinden gelebildikleri ancak aynı zamanda zorlandıklarına işaret etmektedir.

3.5. Evli Olmayan, Güvenli Bağlanma Özelliklerine Sahip, Bağlanma Yaralaması Düşük Bireyin Ebeveyn Çocuk İlişkisine Yönelik Bulgular

Evli olmayan, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması düşük olan bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisini incelemek amacıyla yapılan analizlerden elde edilen bulgular Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8: Evli Olmayan, Güvenli Bağlanma, Düşük Bağlanma Yaralanmasına Ait Betimsel İstatistikler

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ	f	Mean	sd	Min.	Max.
Olumlu İlişki	7	4,2	0,2	3,9	4,5
Olumsuz İlişki		2,6	0,8	1,6	3,6

Tablo 8'deki verilere göre, evli olmayan, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması düşük olan bireylerin (f=7) ebeveyn-çocuk ilişkisindeki olumlu ilişki puanlarının ortalaması 4,2 (ss=0,2) olarak bulunmuştur. Bu katılımcıların çocuklarıyla yüksek düzeyde

olumlu ilişki kurabildikleri, çocuklarının yüksek düzeyde ihtiyaçlarını karşılayabildikleri sonucuna ulaşabilmektedir.

Diğer taraftan, olumsuz ilişki puanlarının ortalaması 2,6 (ss=0,8) olarak saptanmıştır. Bu ebeveynlerin düşük düzey olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisine sahip olduklarına işaret etmektedir. Yaşadıkları çatışmaların ve zorlukların çoğunlukla üstesinden gelebilmektedirler.

3.6. Evli Olmayan, Güvenli Bağlanma Özelliklerine Sahip, Bağlanma Yaralaması Yüksek Bireyin Ebeveyn Çocuk İlişkisine Yönelik Bulgular

Evli olmayan, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ancak bağlanma yaralaması yüksek olan bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgular Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Evli Olmayan, Güvenli Bağlanma, Yüksek Bağlanma Yaralanmasına Ait Betimsel İstatistikler

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ	f	Mean	sd	Min.	Max.
Olumlu İlişki	4	4,2	0,5	3,5	4,8
Olumsuz İlişki		2,5	1,1	1	3,6

Tablo 9'daki verilere bakıldığında, evli olmayan, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması yüksek olan bireylerin (f=4) ebeveyn-çocuk ilişkisindeki olumlu ilişki puanlarının ortalaması 4,2 (ss=0,5) olarak saptanmıştır. Bu sonuç, bu gruptaki ebeveynlerin yüksek düzeyde olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisine sahip olduklarını, çocuklarının ihtiyaçlarını yüksek düzeyde karşılayabildiklerini göstermektedir.

Olumsuz ilişki puanlarının ortalaması ise 2,5 (ss=1,1) olarak belirlenmiştir. Buna göre evli olmayan, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ancak bağlanma yaralaması yüksek olan bireylerin olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisi düşük düzeydedir. Çocuklarıyla etkileşimleri sırasında karşılaştıkları zorlukların çoğunlukla üstesinden gelebilmektedirler.

3.7. Evli Olmayan, Güvensiz Bağlanma Özelliklerine Sahip, Bağlanma Yaralaması Düşük Bireyin Ebeveyn Çocuk İlişkisine Yönelik Bulgular

Evli olmayan, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ancak bağlanma yaralaması düşük olan bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisini incelemek amacıyla yapılan analizlerden elde edilen bulgular Tablo 10'da sunulmaktadır.

Tablo 10: Evli Olmayan, Güvensiz Bağlanma, Düşük Bağlanma Yaralanmasına Ait Betimsel İstatistikler

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ	f	Mean	sd	Min.	Max.
Olumlu İlişki	39	4,1	0,7	1	5
Olumsuz İlişki		2,8	0,9	1	5

Tablo 10'daki verilere göre, evli olmayan, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması düşük olan bireylerin (f=39) ebeveyn-çocuk ilişkisindeki olumlu ilişki puanlarının ortalaması 4,1 (ss=0,7) olarak bulunmuştur. Olumlu ebeveyn çocuk ilişkileri yüksek düzeydedir ve çocuklarının ihtiyaçlarını çoğunlukla etkin ve yeterli düzeyde karşılayabilmektedirler.

Diğer taraftan, olumsuz ilişki puanlarının ortalaması 2,8 (ss=0,9) olarak saptanmıştır. Bu da, bu katılımcıların olumsuz ebeveyn-çocuk ilişki düzeylerinin orta olduğunu; çocuklarıyla yaşadıkları çatışmalar sonucu zaman zaman zorlandıkları ancak baş edebildiklerini göstermektedir.

3.8. Evli Olmayan, Güvensiz Bağlanma Özelliklerine Sahip, Bağlanma Yaralaması Yüksek Bireyin Ebeveyn Çocuk İlişisine Yönelik Bulgular

Evli olmayan, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması yüksek olan bireylerin ebeveyn-çocuk ilişkisini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgular Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11: Evli Olmayan, Güvensiz Bağlanma, Yüksek Bağlanma Yaralanmasına Ait Betimsel İstatistikler

EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ	f	Mean	sd	Min.	Max.
Olumlu İlişki	21	4,1	0,7	2,5	5
Olumsuz İlişki	3	3	0,6	2	4,2

Tablo 11’deki verilere bakıldığında, evli olmayan, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması yüksek olan bireylerin (f=21) ebeveyn-çocuk ilişkisindeki olumlu ilişki puanlarının ortalaması 4,1 (ss=0,7) olarak saptanmıştır. Bu durum yüksek düzey ebeveyn-çocuk ilişkisine sahip olduklarını ve çocuklarıyla oldukça etkin ve yetkin bir şekilde etkileşim kurabildiklerini göstermektedir.

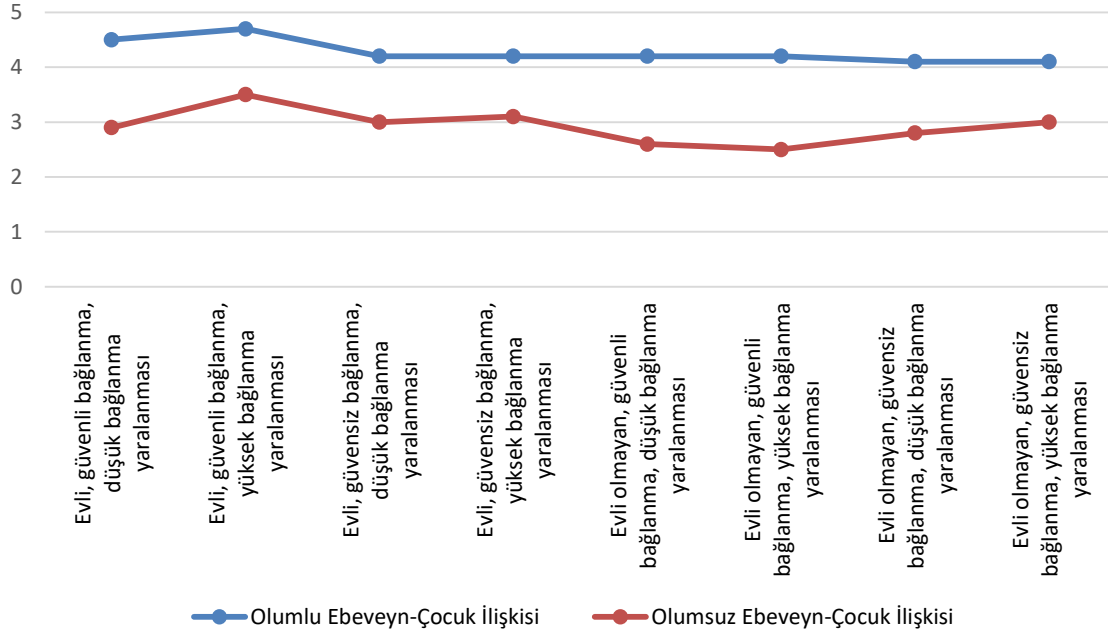
Olumsuz ilişki puanlarının ortalaması 3 (ss=0,6) olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, evli olmayan, güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralaması yüksek olan ebeveynlerin olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkilerinin orta düzey olduğunu göstermektedir. Bu ebeveynlerin çocuklarıyla zaman zaman zorluklarla karşılaşabildiklerini ve olumsuz etkileşim yaşayabildiklerini ortaya koymaktadır.

Evli bireylerde güvensiz bağlanma stiline sahip olanların sayısı (f=178), güvenli bağlanma stiline sahip olanlardan (f=74) fazladır. Evli olmayan bireyler de benzer şekilde arasında da güvensiz bağlanma stiline sahip olanların sayısı (f=120), güvenli bağlanma stiline sahip olanlardan (f=22) daha fazladır.

Evli bireylerde düşük bağlanma yaralanmasına sahip katılımcıların sayısı (f=229), yüksek bağlanma yaralanmasına sahip olanlardan (f=23) fazladır. Evli olmayan bireylerde de düşük bağlanma yaralanması olanların sayısı (f=92), yüksek bağlanma yaralanması olanlara (f=50) göre daha yüksektir.

Katılımcıların olumlu ve olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisi ortalama değerlerine ait saçılım grafiği Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Ortalama Değerlere Göre Ebeveyn-Çocuk İlişkisine Ait Saçılım Grafiği

Şekil 1’de yer alan ortalama değer verilerine göre, evli bireylerde en yüksek ortalama olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi puanı ($\bar{x}=4,7$), güvenli bağlanma stiline ve yüksek bağlanma yaralanmasına sahip olanlarda görülmektedir. Evli olmayan bireylerde ise en yüksek ortalama olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisi puanları ($\bar{x}=4,2$), güvenli bağlanma stiline sahip olanlarda bağlanma yaralanması düzeyinden bağımsız olarak gözlenmektedir.

Ortalama olumsuz ebeveyn-çocuk ilişki puanını incelediğimizde ise evli olanlarda en düşük ortalama puan ($\bar{x}=2,9$) güvenli bağlanma stiline ve düşük bağlanma yaralanmasına sahip olanlarda görülmektedir. Evli olmayanlarda ise en düşük olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisi puanı ($\bar{x}=2,5$) güvenli bağlanma stili ve yüksek bağlanma yaralanmasına sahip olanlarda görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ VE ÖNERİLER

Analiz sonuçlarına göre medeni durum fark etmeksizin güvensiz bağlanma stiline sahip katılımcıların, güvenli bağlanma stiline göre daha çok olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, bağlanma temelli müdahalelerin ve ebeveynlik becerilerini geliştirmeye yönelik eğitimlerin önemini ortaya koymaktadır. Bağlanma yaralanma düzeylerini incelediğimizde ise bağlanma yaralanma düzeyi düşük olan katılımcı sayısı, bağlanma yaralanma düzeyi yüksek olanlara göre daha fazladır.

Evli, güvenli bağlanma özelliklerine sahip ve bağlanma yaralanması yüksek olan bireyler, ebeveynlik rollerinde en yüksek yetkinliği göstermektedirler. Bu bireyler, çocuklarıyla olumlu ve destekleyici ilişkiler kurmakta, onların duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde yanıt vermektedirler. Bağlanma yaralanması yüksek olmasına rağmen bu grupta olumlu ebeveyn-çocuk ilişkilerinin yüksek olmasının nedeni çocuklarını, yaşadıkları bağlanma yaralanma deneyiminden koruma içgüdülerinden kaynaklanıyor olabilir. Günümüzde ebeveynlerin çocuklarını ekonomik, sosyolojik veya psikolojik olumsuz durumlardan koruyabilmek adına ebeveynlerin daha fazla ilgili ve korumacı davrandıkları bilinmektedir (Güçlü & Çok, 2021; Özdemir, 2023). Alan yazınına göre ebeveynlerin bağlanma yaralanması

artıkça ebeveyn-çocuk ilişkisi olumsuz yönde etkilenmektedir (Karaman & Akdağ Aycibin, 2024). Benzer şekilde bu bireylerin olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkilerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç, bu ebeveynlerin çocuklarıyla sıklıkla olumsuz etkileşimler yaşayabildiğine işaret etmektedir. Çalışma verilerine göre ebeveyn-çocuk uyumsuzluklarında en çok zorlanan ebeveynler evli, güvenli bağlanma özelliklerine ve yüksek bağlanma yaralanmasına sahip olanlardır. Ancak bağlanma yaralanma düzeylerinin yüksek olmasına karşın güvenli bağlanma stiline sahip olmalarının, olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisini pozitif yönde etkilemiş olabileceği düşünülmüştür. Çünkü güvenli bağlanma, bu bireylerin ebeveynlik becerilerini desteklemekte ve çocuklarıyla olan etkileşimlerinde duyarlı ve ilgili olmalarını sağlamaktadır (Doksat ve Çiftçi, 2016).

Evli olmayan bireyler ele alındığında güvenli bağlanma stiline sahip katılımcıların en yüksek yetkinliğe ve etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgulara göre bu durum bağlanma yaralanma düzeyine göre farklılaşmamaktadır. Sonuç literatürle uyum sağlamaktadır. Ayrılsalar bile çiftler arasında sağlıklı bir iletişim olduğunda ve çocuğun ihtiyaçları karşılandığında çocuğun bağlanmasının bu durumdan etkilenmediği bilinmektedir (Eraslan & Güney Karaman, 2023).

Evli olmayan ve güveni bağlanma stiline sahip ebeveynlerin olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisi düşük düzeyde saptanırken, yüksek bağlanma yaralanmasına sahip olanların ebeveyn-çocuk ilişkisi ortalama değerlere göre daha düşüktür. Düşük düzey olması, evli olmayan ancak güvenli bağlanma stiline sahip ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimde görece da az zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Bu bulgu, yüksek bağlanma yaralanmasına sahip kişilerin çocuklarını olumsuz psikolojik, sosyal, ekonomik etkenlerden koruyabilmek adına, çocuklarına daha korumacı davranmaları ve çocuklarıyla daha az çatışmalarından kaynaklanabilmektedir (Güçlü & Çok, 2021; Özdemir, 2023).

Evli bireylerde ise güvenli bağlanma stiline ve düşük bağlanma yaralanmasına sahip ebeveynlerin, çocuklarıyla yaşadığı zorluklarla görece daha sağlıklı baş ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu da literatürle uyumludur. Ebeveyn-çocuk ilişkisi, bağlanma yaralanma düzeyi ile negatif yönlü bir ilişkiye sahiptir (Karaman & Akdağ Aycibin, 2024).

Evli ve evli olmayan ebeveynlerin ebeveyn-çocuk ilişkilerine baktığımızda ise evli olan ebeveynlerin evli olmayanlara göre hem olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisinde hem de olumsuz ebeveyn-çocuk ilişkisinde görece daha etkin olduğu görülmektedir. Ancak katılımcı sayısının karşılaştırmalı bir analiz için yeterli olmaması sebebiyle bu doğru bir çıkarım olmayacaktır. Evli ve evli olmayanlar karşılaştırıldığında sadece güvensiz bağlanan ve yüksek bağlanma yaralanmasına sahip ebeveyn sayısı her iki grupta da eşittir. Bu iki gruba ait olumlu ve olumsuz ebeveyn-çocuk ilişki ortalamaları görece benzerdir. Benzerlik literatürle uyumludur. Çocukların bağlanma örüntüleri, ebeveynlerinin medeni durumlarından bağımsız olarak, ebeveynleriyle olan etkileşimleriyle şekillenmektedir (Eraslan & Güney Karaman, 2023).

Bu bulgular, bağlanma stillerinin ve bağlanma yaralanmasının, bireylerin ebeveynlik yeterliliklerini ve çocuklarıyla olan ilişkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Güvenli bağlanma, ebeveynlik becerilerini desteklemekte ve olumlu ebeveyn-çocuk ilişkilerini teşvik etmektedir. Mikulincer ve Shaver (2007), güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin ebeveynlik rollerinde daha yetkin ve duyarlı olduklarını, çocuklarıyla olumlu ve destekleyici ilişkiler kurduklarını belirtmişlerdir.

Çalışma verilerine göre yüksek bağlanma yaralanması ise mevcut ebeveyn-çocuk ilişkisine olumsuz yansımaktadır. Şahbudak (2018), olumsuz bağlanma deneyimlerinin, bireylerin ebeveynlik becerilerini olumsuz etkileyebileceğini ve ebeveyn-çocuk ilişkisinde sorunlara yol açabileceğini belirtmiştir.

4.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Alan yazını taramalarında İstanbul Ticaret Üniversitesi Kütüphanesi aracılığı ile ulaşılan EBSCOHost ve Google Akademik Veritabanı'ndaki kaynaklar ele alınmıştır.

İlişkiye ait bilgilere yer verilen sorularda 'çocuğunuzun diğer ebeveyni ile olan ilişkinizi düşünerek' cümlesi eklenmiştir. Bu yöntem ile boşanmış ebeveynlerin değerlendirmelerini mevcut partnerlerine göre yapma ihtimali önlenmiştir.

Araştırmaya konu olan ebeveynler, araştırmacının ulaşabildiği katılımcılar çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Katılımcıların değerlendirmeleri 'Demografik Bilgi Formu', 'Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri Kısa Formu (YİYE-II-K)', 'Evlilikte Bağlanma Yaralanmaları Ölçeği' ve 'Ebeveyn Çocuk İlişkisi' ölçeklerine verdiği yanıtlar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

'Ebeveyn Çocuk İlişkisi' ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması 4-13 yaş aralığındaki çocuklar çerçevesinde yürütüldüğü için bu çalışmaya sadece çocuğu 4-13 yaş aralığında olan ebeveynler kabul edilmiştir.

5. ÖNERİLER

Ebeveynlere yönelik olarak, bağlanma temelli müdahalelerin ve ebeveynlik becerilerini geliştirmeye yönelik eğitimlerin düzenlenmesi önerilmektedir. Bu müdahaleler ve eğitimler, özellikle güvensiz bağlanma özelliklerine sahip ve yüksek bağlanma yaralanması olan ebeveynlerin, çocuklarıyla daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına yardımcı olabilir.

Boylamsal çalışmalar yapılarak, bağlanma özelliklerinin ve bağlanma yaralanmasının ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerindeki etkisinin zaman içinde nasıl değiştiği incelenebilir. Bu sayede, bağlanma temelli müdahalelerin uzun vadeli etkileri de değerlendirilebilir.

Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak, ebeveynlerin kendi bağlanma deneyimlerini ve bunların ebeveynlik rollerine yansımalarını derinlemesine incelemek faydalı olabilir. Bu tür çalışmalar, bağlanma özelliklerinin ebeveynlik üzerindeki etkisinin altında yatan mekanizmaları daha iyi anlamaya yardımcı olabilir.

Daha büyük bir örneklem grubuyla karşılaştırmalı analiz yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Antalyalı, Ö. L. ve Özkul, A. S. (2016). Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II Kısa Formu'nun (YİYE-II-KF) Türkçe'ye uyarlanması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(Ek.1), 78-87.
- Aytaç, B., Çen, S., ve Yüceol, G. P. (2018). Araştırma Yazıları Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması. *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 25(3).
- Bertan, M., Haznedaroğlu, D., Koln, P., Yurdakök, K., & Güçüz, B. D. (2009). Ülkemizde erken çocukluk gelişimine ilişkin yapılan çalışmaların derlenmesi (2000-2007). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 52(1), 1-8.

- Çelebi, E. Z., & Çayır, G. (2021). Ebeveyn-Bebek bağlanmasını etkileyen faktörler: Lisansüstü tezler incelenerek yapılan bir sistematik derleme. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 7(1), 23-47.
- Çetiner, E. S., Sümer, N., Sakman, E., & Engin, S. S. (2019). Anne Ve Babaların Ortak Ebeveynlik Davranış Ve Algılarının Romantik Bağlanma İle İlişkisi. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 59(1), 717-741.
- Demirtaş Zorbaz, S. (2018). Ebeveyn Özyetkinliğinin Yordayıcısı Olarak Ebeveyn Çocuk İlişkisi. *Buca Faculty of Education Journal / Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 46, 144-153.
- Doksat, N. G., & Çiftçi, A. D. (2016). Bağlanma ve Yaşamdaki İzdüşümleri. *Archives Medical Review Journal / Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 25(4), 489-501.
<https://ezproxy.ticaret.edu.tr:2641/10.17827/aktd.253561>
- Eraslan, Ş. (2023). Evli Ve Boşanmış Babaların Çocuklarıyla İlişkilerine Yönelik Görüşlerinin Karşılaştırılması. *Buca Faculty of Education Journal / Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 57, 1930-1952.
- Eraslan, Ş., Güney Karaman, N. (2023). Ebeveyni Birlikte ve Ayrı olan Okul Öncesi Dönem Çocukların Bağlanmalarının İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 56(3), 1139-1182.
- Fraley, R. C., Waller, N. G., & Brennan, K. A. (2000). An item response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 350-365.
- Güçlü, C. H., & Çok, F. (2021). Helikopter anababalık ve gençler üzerindeki gelişimsel etkileri. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 4(8), 134-150.
- Günay, A. R., & Erdem, A. (2021). Evlilik Uyumu, Çocuk Yetiştirme Tutumu Ve Aile İşlevselliği Arasındaki İlişki. *Ekev Academic Review / Ekev Akademi Dergisi*, 25(86), 149-169.
- Gürmen, M. S. (2019). Çocukla Gelen ve Hiç Bitmeyen İlişki: Ortak Ebeveynlik. *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(44), 15-31.
- Hetherington EM, Clingempeel WG (1992) I. Coping with Marital Transitions: A family systems perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development* 57: 1-207.
- Johnson, S. M. (1996). The practice of emotionally focused marital therapy: Creating connection. *Brunner/Mazel*.
- Karaman, A., & Akdağ Aycibin, S. F. (2024). Evlilikte Bağlanma Yaralarının Anne-Baba Bebek Bağlanması Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *Ulusal Özgün Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 17-27.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, A. G., & Buğa, A. (2021). Anne Babaların Ebeveyn Davranışlarının Ve Evlilik Doyumlarının İncelenmesi. *Journal of Social Policy Studies / Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(51), 371-410. <https://ezproxy.ticaret.edu.tr:2641/10.21560/spcd.vi.645465>
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in Adulthood: Structure, dynamics, and change*. New York: Guilford Press.
- Öngören, S. (2017). Boşanma Ve Boşanmanın Erken Çocukluk Dönemi Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (13), 73-87.
- Özdemir, M. B. (2023). Değişen Dünyada Yeni Bir Ebeveynlik Yaklaşımı: Helikopter Ebeveynlik. *Alanyazın*, 4(1), 21-31.
- Şahbudak, B. (2018). *Aile içi ve aile dışı cinsel istismar mağduru çocuk ve ergenlerin annelerinin geçmiş travma öyküsü ve bağlanma özelliklerinin birbirleriyle ve sağlıklı kontrollerle*

karşılaştırılması (Yayımlanmış Tıpta Uzmanlık Tezi). İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2018.

Selçuk, E., Günaydın, G., Sümer, N., & Uysal, A. (2005). Yetişkin bağlanma boyutları için yeni bir ölçüm: Yakın İlişkilerde Yaşantılar Envanteri-II'nin Türk örnekleminde psikometrik açıdan değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(16), 1-11.

Tekin, H. (1996). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme* (10. baskı). Ankara: Yargı Yayınları.

Terzi İlhan, Ş. ve Işık, Ş. (2021). Evlilikte Bağlanma Yaralanmaları Ölçeği'nin (EBYÖ) geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 11(61), 189-208.

Terzi, S., & Özbay, Y. (2016). Romantik ilişkilerde bağlanma yaralanmaları ölçeğinin geliştirilmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 5(13).

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzni: Çalışma için, İstanbul Ticaret Üniversitesi Rektörlüğü tarafından E-65836846-044-302616 sayılı ve 01.11.2023 tarihli Etik Onay belgesi verilmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuşlardır.